

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

М. П. Мальська Н. В. Антонюк,
Ю. С. Занько, Н. М. Ганич

КРАЇНОЗНАВСТВО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

ПІДРУЧНИК

Київ
«Центр учбової літератури»
2012

УДК 379.85(075.8)
ББК 4518я73
М 21

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Протокол № 13/4 від 28 квітня 2010 року.)*

Рецензенти:

Кравців В. С. — доктор економічних наук, професор, директор Інституту регіональних досліджень НАН України;

Заставецька О. В. — доктор географічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Руденко В. П. — доктор географічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М.

М 21 Країнознавство: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.

ISBN 978-611-01-0288-9

У підручнику розкриваються теоретичні засади країнознавства. Розглядається об'єкт, предмет вивчення країнознавства, методи його дослідження, а також закономірності цієї науки. Приділяється увага комплексному аналізу країн, систематизовано відомості про їх природу, населення, господарство, соціальну організацію.

Призначено для студентів напряму «Міжнародні відносини», «Туризм», «Менеджмент організацій», слухачів інститутів післядипломної освіти, працівників туристичної сфери, органів місцевого самоврядування.

УДК 379.85(075.8)
ББК 4518я73

ISBN 978-611-01-0288-9

© Мальська М. П., Антонюк Н. В.,
Занько Ю. С., Ганич Н. М., 2012.
© Центр учбової літератури, 2012.

ЧАСТИНА I

1. Предмет, метод та завдання країнознавства
2. Глобальні просторові структури і країнознавство
3. Територія в країнознавстві
4. Географічне положення країни
5. Природа країни
6. Розселення населення
7. Народонаселення країни
8. Інфраструктура в країнознавстві
9. Порівняння і типологія в країнознавстві
10. Політична карта світу

1. ПРЕДМЕТ, МЕТОД ТА ЗАВДАННЯ КРАЇНОЗНАВСТВА

1.1. Методологічні основи предмета науки

Наука — це пізнання дійсності, або сфера людської діяльності, функція якої полягає в теоретичній систематизації об'єктивних знань про об'єктивний світ.

Результат наукової діяльності полягає в сукупності знань, які лежать в основі об'єктивної картини світу. Фактами існування тієї чи іншої науки є роботи з її історії, монографії, посібники, підручники, статті в наукових журналах і т. п.

В поняття науки входять не лише знання про світ, які отримані в межах даної науки, але й усі її методичні досягнення, з допомогою яких отримані знання. Отже, наука включає знання про предмет власного дослідження та знання про методи та його історію.

Метод наукового дослідження — це система розумових і практичних операцій, які націлені на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети.

Функція методу полягає в тому, що з його допомогою отримують нову інформацію про навколишню дійсність, заглиблюються в сутність явищ та процесів, розкривають закони і закономірності розвитку, формування і функціонування об'єктів, які досліджуються. Від якості методу, правильності його застосування залежить істинність отриманого знання [Шаблій, 2003].

Розглядаючи метод науки, то приблизно до початку ХХ ст. в науці домінувала концепція «онтологізму», коли вчених більше цікавили факти про предмети дослідження, уявлення про сутність процесів і явищ. Наприклад, в географії проявлявся інтерес, передусім, до «білих плям» на географічних картах. В епоху інформаційно-технологічної революції в ХХ ст. частіше проявляється концепція «гносеологізму», тобто зацікавленість до методології і методів. Вчені визнають, що метод і процес пізнання є не менш важливими, ніж власне знання про світ.

Зріла наука — це система з розвиненою системою знань про еволюцію ідей та методи дослідження.

Відомий британський філософ К. Поппер виділив у нашому існуванні три світи:

- перший — світ об'єктивних знань;
- другий — суб'єктивний світ досвіду (досвід повсякденного поведінкового середовища);
- третій, знання, які нагромаджені в книжках, комп'ютерах та інших засобах інформації, котрі в своєму речовому втіленні входять до складу першого світу.

Знання, які зберігаються в третьому світі, є доступними сучасним і майбутнім поколінням дослідників незалежно від того, коли вони отримують ці знання.

Безпосередньо до завдань науки належать опис (характеристика), пояснення та прогнозування процесів і явищ дійсності, які складають предмет вивчення даної науки. Наука має не тільки пізнавальне (фундаментальне) значення, але й спрямована на вирішення конкретних практичних завдань.

В наукознавстві виникло уявлення про науку як складну сукупність нормативних систем. До нормативних систем насамперед належать уявлення про предмет науки, існуючі методи дослідження, способи організації знань. Наука на певному відрізку часу досить сильно відповідає певним нормам, є застандартизованою, а наукова діяльність являє собою дії відповідно до нормативів чи зразків.

Американський наукознавець Томас Кун доказав нелінійність розвитку будь-якої науки. Він відкрив цикли чергування екстенсивних й інтенсивних періодів розвитку науки.

Екстенсивна наука базується на визначеній парадигмі (з франц. — приклад, зразок), тобто на визначеній теоретичній концепції. Парадигма дає науковому суспільству модель постановки проблем і способів їх вирішення. Проте на певному періоді існування науки виникають аномалії, відхилення від очікуваних результатів. Починається інтенсивний період розвитку науки. Виникає скачок в пізнанні світу.

Перегляд парадигм, традицій — це постійний процес й ознака розвитку будь-якої науки. Основна ознака, відповідно до якої одна наука відрізняється від іншої, — предмет її дослідження, який суттєво відрізняється від об'єкту дослідження. Багато вчених вважають, що об'єкт науки — поняття ширше і фундаментальніше, ніж її предмет.

На думку Шаблія О. І. об'єктом науки загалом є певний фрагмент (частина) реальності — предметної чи духовної, на який спрямована її увага (рефлексія) і який опосередкований системою понять і категорій, а також методами дослідження [Шаблій, 2003]. Так, об'єктом дослідження в регіональній географії виступає широкий просторовий діапазон географічних утворень:

- виділені за різними принципами і критеріями макрореєони світу;
- групи держав;
- окремі країни;
- райони.

Об'єкт дослідження не вичерпує проблему визначення предмету дослідження. Кожна наука досліджує певну сторону об'єкта — його властивості (риси), відношення, процеси. Предметом науки називається та сторона об'єкта, на дослідження якої звернена головна увага науки. Без відповіді на питання, які властивості та які зв'язки об'єкта вивчати, неможливо скласти програму дослідження. Отже, питання предмету — це основне питання конкретної науки. Для того, щоб впевнено поставити проблему і завдання, а також скласти програму дослідження, необхідно знати, на що спрямоване дослідження і де проходять його межі.

Предметну область сучасного країнознавства доцільно розглянути детальніше. Варто відмітити, що в географії виникають процеси, які є різноспрямованими, проте взаємопов'язаними: диференціація й інтеграція.

Процес диференціації підтверджується появою нових наук — соціальної, культурної, психологічної (поведінкової), рекреаційної географії.

Проте при міждисциплінарних дослідженнях такий підхід є неможливим. Не випадково інтеграційні тенденції в сучасній географії не знаходять конкретного прояву. Залишається лише комплексне країнознавство, спрямоване на збереження цілісності всієї географії.

Галузеві економіко-географічні дисципліни в своїй методології спираються виключно на специфіку галузей. Проте кожна галузь — це не самоціль розвитку, а лише елемент такої великої системи, як господарство країни, в якому регрес окремих галузей може бути прогресивним в силу прогресу трансформації господарства загалом.

Країнознавець, спираючись на комплексний підхід, бачить галузь в контексті розвитку господарства як системи.

Країнознавство є наукою і навчальною дисципліною, яка комплексно вивчає країни і регіони світу, досліджує, систематизує й узагальнює дані про їхню природу, населення, внутрішні просторові відмінності [Масляк, 2008].

Об'єктом вивчення країнознавства є країни як основні одиниці сучасної соціально-політичної організації світу, а також їх великі частини (райони, штати, області, провінції тощо) і різні міждержавні регіональні та глобальні угруповання.

Країни і регіони світу вивчає не лише країнознавство, вони є об'єктом вивчення й історії, географії, філософії, суспільствознавства, культурології, соціології, геології та інших наук і навчальних дисциплін. Кожна з них досліджує лише певну сторону об'єкта, тобто його конкретні властивості, явища, процеси і відношення. Та складова об'єкта, на яку найбільше спрямована увага тієї чи іншої науки і називається її предметом.

Предметом країнознавства є країни і регіони світу як єдині системи, що складаються з різнорідних, але взаємопов'язаних елементів, які діють як єдине ціле на світовій політичній арені. Країнознавство інтегрує в собі універсальні знання про країни, відображаючи цілісну картину буття основних одиниць соціально-політичної організації світу. Системною універсальністю предмета країнознавства є наступні твердження:

- всі сфери функціонування суспільства будь-якої країни є тісно взаємопов'язаними між собою;
- неможливо отримати цілісної картини тієї чи іншої держави або регіону при вилученні того чи іншого її елемента (сфери, регіону);
- велике значення має взаєморозміщення країн і регіонів стосовно одне одного у географічному (геополітичному) просторі;
- країни і міждержавні утворення існують у часту, який разом з простором визначають буття людей, народів і суспільств;
- будь-яка система (країна) складається з підсистем нижчого ієрархічного рівня, до яких переважно належать територіально-управлінські системи (штати, губернії, області, провінції тощо);

- функціонування територіальних утворень (країн і регіонів) відбувається постійною зміною їх станів унаслідок як внутрішньої, так і зовнішньої взаємодії елементів [Масляк, 2008].

Конкретними об'єктами дослідження країнознавства є галузеві (територіальні) чи просторово-територіальні форми організації країн загалом, чи окремих їх частин.

1.2. Найбільші зарубіжні школи географії і країнознавства

Німецька школа описового державознавства зародилася в німецьких університетах у XVII — XVIII ст. Усі, хто навчалися в університетах повинні були вивчати напам'ять численні відомості про країни і міста, території, населення, господарство, державний устрій, армію, фінанси та ін. Характерними рисами цього напрямку була переважаність фактами і слабкість просторового аналізу зв'язків між ними.

Близькими до німецького країнознавства були комерційна географія і комерційне країнознавство, тобто товарознавство в його географічній інтерпретації. Оскільки зовнішня торгівля країн-метрополій, які мали заморські колонії, потребувала захисту, то в комерційну географію включалися і питання військової географії. Проте ці наукові школи не визначили основний напрямок еволюції країнознавства.

Антропогеографія сформувалася як наукова школа в середині XIX ст. Назву ввів німецький вчений Ф. Ратцель, хоча напрямок розвивався ще швидше.

Ратцель, який є автором «Антропогеографії» та «Політичної географії», сформулював завдання антропогеографії як вивчення розселення у взаємозв'язку з відмінностями навколишнього географічного середовища, а також способу життя людей, що виникає в процесі розселення.

Французька школа географії людини кінця XIX — початку XX ст. характеризується чітко вираженим країнознавчим напрямком. Його представник Відаль де ла Блаш відомий перш за все своїм шедевром «Картини географії Франції». У ній, зокрема, він по-

рівнює країну з особистістю. Тому людині в цій школі географії приділялося особливе місце.

Це перша відмітна риса французької школи — гуманістичний підхід. Друга риса — велике мистецтво опису.

У французькому країнознавстві відсутньою була чітка й обґрунтована схема характеристики території. Матеріал викладався так, щоб читач відчув «аромат» території. Принцип був таким. Вибіралося найбільш вражаючі деталі, які впливають на уяву, і вони зближались між собою в тексті. Поряд часто ставилися далекі один від одного факти, наприклад, політичні, археологічні і кліматичні.

Цікавими є думки вченого про географічну специфіку території. Він наголошував на взаємній гармонії між ландшафтом і людською діяльністю. Вираженням взаємодії природи і людини під час адаптації людини до природи Відаль де ла Блаш вважав «спосіб життя», який він називав «первинним основним» предметом дослідження. Варто зазначити, що географи французької школи країнознавства вивчали в першу чергу зовнішні прояви в ландшафті діяльності людини. Тому в роботах школи основний акцент ставився на сферу, в якій людина була найтісніше зв'язана з природою, найбільше від неї залежала. Промислові райони і великі міста, як правило, не вивчалися.

Країнознавчо-краєзнавчий напрям французької школи географії не відрізнявся глибоким теоретичним обґрунтуванням. Розвиток ідей концептуального рівня Відаль підтримав його учень Ж. Брюн. І. А. Вітвер відзначає два основних принципи географії людини, розвинутих Брюном.

Перший — «принцип людської діяльності», у процесі якого безупинно змінюються географічні факти.

Другий — «принцип взаємозв'язку», який означає складання (формування) географічного об'єкта в результаті взаємодії окремих елементів, а також взаємодії даного району чи країни з іншими районами, країнами, зі світовим господарством. Брюн підкреслював, що «географія — не інвентар, а історія; не перерахування, а система» [Вітвер, 1998, с. 519].

Російський вчений М. М. Баранський вважав країнознавство просторовою наукою, наголошуючи на надзвичайному впливі природного середовища на розвиток суспільства. Головною проблемою в країнознавстві М. М. Баранський вважав проблему дослідницького синтезу.

Єдиного погляду на зміст країнознавства, як наукової дисципліни немає. Можна виділити наступні трактування країнознавства:

- наука, яка вивчає конкретні території на відміну від галузевої географії;
- наука, яка вивчає весь комплекс географічних явищ на визначеній території, на відміну від галузевої географії, яка вивчає визначену частину географічної оболонки в масштабах усєї планети;
- наука, яка вивчає весь комплекс географічних явищ на визначеній території, проте лише в межах фізичної чи суспільної географії;
- організаційна форма об'єднання різноманітної інформації про визначену країну чи район.

1.3. Наукові принципи країнознавства

Як уже було зазначено, наука — це знання про предмет, методи та еволюцію уявлень про нього. Необхідно зазначити, що науки розрізняються не тільки за предметом, але й інколи за методом. Зростає кількість наукових дисциплін, таких як картографія, статистика, що працюють над розробкою методів досліджень.

Слово «метод» з грецької означає «шлях до чого-небудь», тобто це спосіб досягнення. Це спосіб вивчення предмету науки.

Якщо охопити всі методи, техніку і процедурні особливості роботи географа, то кількість таких прийомів, які б не зустрічалися в інших науках, не є великою. Проте існує специфіка в методі географії. Більшість географів таким специфічним методом вважає хорологічний (просторовий), тоді як в істориків провідний метод — хронологічний (часовий). Це різні способи опису об'єктів дослідження, хоча, можна об'єднати підходи, тому що хорологічні умови є обов'язковими, але недостатніми для визначення явища, що розглядається.

Хорологічний метод об'єднує всі географічні науки. Отже, усі географи схильні вважати хорологію наукотворчим фактором.

Хорологічний принцип отримав широке поширення на початку ХХ ст., в основному завдяки праці німецького географа А. Гет-

тера «Географія, її історія, сутність і методи», виданій в Німеччині в 1927 р.

Хорологічний принцип тісно пов'язаний з принципом комплексності країнознавчого дослідження. Комплексність означає всебічне вивчення конкретної території. Одна з особливостей підходу до вивчення предмету країнознавства полягає в тому, що для його пізнання необхідно охопити, досліджувати всі його сторони, усі взаємозв'язки.

Сьогодні проблема комплексності, пошуку взаємодій є надзвичайно актуальною, вона належить до розряду вічних проблем та на кожному етапі розвитку науки вирішується індивідуально.

Крім всебічності аналізу в країнознавстві необхідне застосування генетичного методу-аналізу, який розкриває особливості формування явищ і процесів.

В науці це є основним методом пояснення і прогнозування. Баранський підкреслював на особливому впливі історичного минулого території. Відома така філософська проблема, як співвідношення логічного й історичного. Без генетичного (історичного) підходу не можна перейти від функції опису до функції пояснення, а обмежуватися лише наявністю фактів у науці є недостатньо.

Характеризуючи географічний метод дослідження, Е. Б. Алаєв говорив про «триєдиний» підхід: територіальність, комплексність і конкретність. [Алаєв, 1983]. Він також запропонував доповнити «конкретність дослідження» ще однією якістю — глобальністю, тобто обов'язковим поєднанням локальних, регіональних, національних, континентальних, зональних та інших проблем зі світовими (глобальними). На початку ХХІ ст. процес глобалізації соціально-економічних і політичних процесів набув особливого розмаху.

Одним з основних принципів країнознавства є екологічний принцип. Географічне мислення враховує взаємозв'язок соціально-економічних об'єктів з географічним середовищем.

На сьогодні екологічний імператив є очевидним. Вирішувати потрібно не тільки проблему раціонального використання природних ресурсів, але й проблеми оптимізації середовища перебування людини, естетизації простору країни.

В країнознавстві дуже важливо вміти виявляти взаємозв'язки природного середовища з особливостями господарства, розселення, способу життя.

Одним з провідних принципів, покладених у метод країнознавства є гуманістичний, котрий акцентує увагу на розвитку людини як мети, досліджуючи такі сфери людської діяльності як соціальну, політичну та культурну. Сьогодні значна увага приділяється гуманістичному принципу, про що свідчить поява нових напрямків — географії послуг, рекреаційної географії, культурної географії, а також вивчення умов і способу життя населення в рамках країнознавства.

Виникнення, існування та взаємодія країн на політичній карті світу і окремих їхніх частин є наслідком дії (впливу, реалізації) як об'єктивних (незалежних від волі людини) законів і закономірностей, так і суб'єктивної волі людських спільнот.

У суспільних науках закономірності не є абсолютно детермінованими і незмінними в просторі і часі. Вони є об'єктивними відношеннями, які не залежать від волі людей, але їх реалізація в суспільстві можлива лише в процесі людської діяльності в тій чи іншій сфері життя певної країни або міждержавних відносин. У цьому головна відмінність суспільних законів від законів природи. Пізнання й ефективне практичне застосування суспільних закономірностей дає змогу якнайкраще функціонувати країні на політичній карті світу, регіонально взаємодіяти з іншими державами. Тому ті країни, де уряди здійснюють оптимальну внутрішню і зовнішню політику, що ґрунтується на пізнанні закономірностей внутрішньої і зовнішньої організації держави як системного організму, процвітають. У протилежному випадку країна, яка має всі об'єктивні умови для успішного розвитку, але має непрофесійне або злочинне керівництво, перебуває в перманентній соціально-економічній кризі.

Сформульовано кілька закономірностей розвитку держав.

Закономірність неминучого розпаду імперій. За цією закономірністю будь-яка багатонаціональна імперія неминуче приречена на розпад. За цією закономірністю імперія на початку свого існування зростає поступово. З часом територіальна експансія стає все стрімкішою. Згодом темпи загарбання нових територій, народів і країн уповільнюються. На цій стадії імперія досягає стану «насичення» і втрачає стабільність. Після гострої кризи імперія починає розпадатися, але можливе її короткочасне відновлення. Врешті-решт імперія остаточно і назавжди розпадається з утворенням нових країн.

Прикладом даної закономірності є розпад великих багатонаціональних імперій: Римської, Османської, Британської, Радянського Союзу тощо.

Закономірність зростання кількості країн на політичній карті світу полягає в поступовому збільшенні кількості незалежних держав. Ця закономірність теж має фактологічне підтвердження в просторі і часі. У XIX ст. у світі було близько 50 країн. З часом їх кількість зросла до 100, 150, сьогодні ця цифра сягає двохсот. Кількість країн на політичній карті світу буде зростати і в майбутньому.

Закономірність створення національних держав виявляється в бажанні будь-якої нації створити незалежну державу. З цією метою нація мобілізує всі наявні в неї ресурси, аж до ведення перманентних воєн. Наприклад, бездержавні курди, будучи доволі численним народом, продовжують боротьбу за створення власної національної держави. Ця боротьба, то стихаючи, то знову наростаючи, триває вже не одне століття.

Так як на сучасній політичній карті налічується близько 200 країн, а всього на нашій планеті понад 5000 народів, можна передбачити у XXI ст. загострення національно-визвольної боротьби. Це пов'язано насамперед з тим, що без створення власної держави жодна нація не може повністю самореалізуватися.

Закономірність геополітичного маятника історії. За цією закономірністю, яку ще можна назвати закономірністю історичної справедливості, через значний час починається відродження знищених, захоплених, сплюндрованих національних держав і створення ними цивілізацій та культур. Звичайно, це не стосується багатонаціональних імперій, а саме національних утворень, які існували в минулому.

Як маятник, який рухаючись в одному напрямку, досягає певної точки і починає свій рух в протилежному напрямку, так і плин історії неминуче карає загарбників, призводячи до поступової деградації їхніх держав.

Проте принципи в країнознавстві, розроблені людьми на основі пізнання закономірностей виникнення, функціонування держав на міжнародній арені та їхньої взаємодії, є мінливими в часі та просторі, і відображають сучасний рівень розвитку людства. Здебільшого ці принципи на сучасному етапі суперечать один одному. У зв'язку з цим виникають так звані подвійні стандарти. Одне і те саме явище чи процес у різних країнах і регіонах, різними політич-

ними силами і міжнародними організаціями оцінюються не лише по-різному, а й часто з протилежних позицій.

У XXI ст. очевидну перевагу у соціально-економічному розвитку мають не великі за площею і кількістю населення країни, а малі й середні, бо великою країною об'єктивно набагато важче ефективно управляти, ніж малою. За показниками ВВП на душу населення нині попереду малі і навіть карликові країни [Масляк, 2008, с. 299].

1.4. Країнознавство в системі географічних і суміжних наук

Для розвитку науки важливою є суспільна потреба в ній. Спробуємо з'ясувати, чи є чи суспільні потреби в країнознавстві.

Роль країнознавства в суспільстві визначається насамперед його просвітницьким і світоглядним значенням. Воно допомагає людині перебороти відчуження, приймає участь у створенні географічної картини світу, виробляючи «візитні картки» країн і районів.

Важливою функцією країнознавства є інформаційна. Вона полягає у збиранні, збереженні і наданні можливостей використання відомостей про географію країни і її районів.

Знання, звичайно, коштує дорого, але незнання обходиться набагато дорожче. Комплексні характеристики країн і районів можуть бути використані в територіальних проектах, в управлінні соціально-економічним розвитком. Особливо актуальним є створення мережі автоматизованих географічних інформаційних систем (ГІС) як комплексу найрізноманітніших, але взаємопов'язаних джерел інформації про природні, економічні, соціальні, політичні і культурологічні явища і процеси як по країні загалом, так і по окремих її районах.

Країнознавчі роботи використовуються для обґрунтування і здійснення регіональної політики, регіональних цільових програм, районного планування і т. д. Комплексний країнознавчий підхід дозволяє виявити географічну своєрідність території, що є надзвичайно важливим для районних планувань [Машбиц, 1998].

Значну роль країнознавство може відігравати в сфері зовнішніх економічних і політичних зв'язків, сприяючи підвищенню рівня їхньої компетентності й ефективності шляхом формування географічної культури влади, підприємців і дипломатів. Це особливо важливо в процесі інтеграції країни в систему світового господарства.

Рекреаційне країнознавство сприяє внутрішньому і міжнародному туризму, виступаючи основою наукового обґрунтування туристично-рекреаційного освоєння районів країни, створення повоцінних путівників, оптимізації туристичних маршрутів.

Країнознавство є складовою частиною географії як навчальної дисципліни в середній школі й у багатьох спеціальностей у вузах.

У своєму розвитку країнознавство базується на багатьох географічних дисциплінах і суміжних науках, одночасно і впливаючи на них.

У системі географічних наук воно відіграє консолідуючу роль, зберігаючи цілісність географії.

Комплексне географічне країнознавство збагачує і негеографічні науки, особливо такі як економіку, соціологію, культурологію, які усе частіше звертаються до оригінальних синтетичних країнознавчих матеріалів, поглиблюючи свої висновки просторовими варіаціями досліджуваних процесів.

У своїх працях про країнознавство М. М. Баранський відзначав, що ні фізична, ні економічна географія окремо не можуть дати навіть будь-якого цілісного уявлення про вигляд країни чи району, не говорячи вже про вирішення якого-небудь конкретного практичного питання. Комплексні географічні характеристики не можуть обмежуватися природою і господарством, а повинні охоплювати і історію, і культуру, і побут, і політику [Баранський, 1980].

Контрольні запитання

1. Що таке об'єкт науки?
2. Розкрийте поняття науки як складної сукупності нормативних систем.
3. Що вивчає країнознавство як наука?
4. Що є об'єктом вивчення країнознавства?
5. Визначте предмет країнознавства.

6. Що означає системна універсальність предмету країнознавства?
7. Що може виступати конкретними об'єктами дослідження країнознавства?
8. Чим відрізняються екстенсивні та інтенсивні періоди в науці?
9. В чому полягає основне питання будь-якої науки?
10. Охарактеризуйте основні зарубіжні школи країнознавства.
11. Перелічіть та охарактеризуйте наукові принципи країнознавства.
12. Охарактеризуйте основні закономірності країнознавства.
13. Чому невпинно росте кількість країн на політичній карті світу?
14. Назвіть головні причини розпаду імперій.
15. Опишіть місце країнознавства в системі географічних наук.

2. ГЛОБАЛЬНІ ПРОСТОРОВІ СТРУКТУРИ І КРАЇНОЗНАВСТВО

2.1. Тенденції глобального розвитку

Докорінних змін зазнає і світовий економічний розвиток. Роздробленість світу, його поділеність на країни поборюється шляхом налагодження зв'язків між людьми через транснаціональні комунікаційні мережі. Завдяки розвитку та взаємодії безлічі мереж, які постійно ущільнюються, глобальна (наддержавна) сфера розвивається дуже швидко. Комунікаційні мережі забезпечують різні види людської діяльності й інтересів та обслуговують не тільки гігантські корпорації, а й дрібних підприємців у сфері матеріального виробництва, послуг, фінансів. Обмінюючись знаннями і досвідом у реальному режимі часу, люди об'єднуються в співтовариства за спільністю політичних, моральних, расових, мовних, релігійних інтересів. Прикладами таких об'єднань є міжнародні групи «зелених», неурядові, жіночі, правозахисні та інші організації.

Людство завжди прагнуло максимально передбачити майбутнє, в тому числі шляхи розвитку країн. Для цього створюються нові теорії. Існують дві головні геополітичні теорії радикальних змін: оптимістично-раціоналістична і конфронтаційна.

Згідно з першою теорією, після холодної війни не залишається ідеологічних причин для того, щоб знову розпочати війну. Держави будуть зближуватися й уподібнюватися одна одній, спостерігатиметься тенденція до стирання кордонів. На противагу їй, конфронтаційна теорія вважає, що держави через суперечливість їхнього розвитку будуть розділятися.

Під впливом нових процесів у світовому розвитку формуються уявлення про нову географію. Змінюється методологія дослідження країн світу. Глобальний географічний аналіз поєднується з зростанням інтересу до дослідження унікальних ознак країн та їхніх районів.

З'являються цивілізаційні та світогосподарські інтерпретації сучасності, які впливають на країнознавчі дослідження. Значну роль у вивченні країн відіграють модернізаційні теорії, які дають уявлення про трансформації в країнах, особливо з традиційними структурами, що стають сучасними.

Цивілізаційні, світогосподарські та інші підходи, які характеризують траєкторію сучасного світового розвитку, сприяють розширенню меж країнознавства як географічної науки, порушують нові проблеми, пов'язані зі зміною світогляду країнознавців.

2.2. Цивілізаційний підхід

Одними з найбільших територіальних утворень, до яких входять держави, країни як частини цілого, є цивілізації. Просторово цивілізації охоплюють великі культурні суперсистеми. Для країнознавчого дослідження надзвичайно важливо те, що багато суспільно-історичних процесів й особливостей країн можна побачити лише в контексті їхньої приналежності до цивілізаційного поля, частиною якого вони є. Універсальним підходом, що допомагає виділяти крупніші таксономічні одиниці – цивілізації, є врахування культурних особливостей розвитку.

Цивілізація (від лат. *civilis* – *громадський, державний*) – це спосіб життя великої спільноти людей, що посідає певну територію, сповідує свою релігію, розвиває власні культурні традиції й систему цінностей, удосконалює оригінальний комплекс суспільно-економічних відносин. Історично сформована культурна спільність людей характеризується неповторним способом життя.

Цивілізація розвивається за власними законами і характеризується такими параметрами, як геополітичне становище, природні ресурси і господарська діяльність, етнодемографічна ситуація, державний лад і політична система, зовнішня політика, культурно-релігійні здобутки. Саме цивілізаційний підхід дає можливість дослідити конкретний фактичний матеріал, з'ясувати місце і роль окремих країн і народів у регіональній і світовій історії. Поняття цивілізацій пов'язується з багатьма особливостями народів і країн: характером культури, духовності і менталітету (особливості світосприйняття, моралі, етики й етнопсихіки).

Американський археолог та етнограф Л. Морган у книзі «Давнє суспільство» (1877) виділив три великі періоди в історії людства дикунство – варварство – цивілізація. Зміна періодів відбувалася завдяки значним інноваціям, які кардинально змінювали спосіб життя людей. Перехід від дикунства до варварства був зумовле-

ний появою землеробства, тваринництва, винайденням гончарного круга та зміною кам'яного і дерев'яного посуду глиняним, появою тканого одягу тощо. Важливим моментом в еволюції людства від варварства до цивілізації було: поява писемності, а також математики, астрономії; суспільний поділ праці; поява міст; утворення держав. Сучасне значення терміна «цивілізація» відрізняється від того, що означає певний історичний період, і відображає лише найвищий рівень групування людей за ознакою культури.

Першу цілісну теорію, що прагнула пояснити розвиток людства з цивілізаційних позицій, напередодні другої світової війни запропонував науковий керівник Британського королівського інституту міжнародних відносин Арнольд Джозеф Тойнбі (1889-1975). Він виділив 36 цивілізацій, однак у 12-томному «Дослідженні історії» детально описав 21 локальну цивілізацію, що циклічно змінювали одна одну. У XX ст. з них залишилося вісім: візантійська, російсько-ортодоксальна, ісламська, індуська, далекосхідна (Південно-Східна Азія), китайська, японо-корейська і західна. Усі вони розвивалися за принципом історичної круговерті й проходили п'ять стадій: виникнення, зростання, кризу, дезінтеграцію й загибель. Русійною силою розвитку цивілізацій, на думку історика, слугував «життєвий порив» творчої еліти, а тривалість їхнього існування залежала від співвідношення між нечисленною елітою і нетворчою масою суспільства.

А.Тойнбі у своїй концепції підкреслює існування тісного зв'язку цивілізації з тією чи іншою всесвітньою релігією, яка формується не з моменту зародження цивілізації, а під час кризового стану та стає своєрідною духовною відповіддю на кризу. Відповідно до цієї концепції, головним критерієм визначення культурно-історичної спільності людей у межах світових регіонів (з історично мінливими межами) є єдність релігії, що визначає спільність історичного розвитку, звичаїв і формує стійкий регіональний тип високої культури. Надаючи релігії роль системотворчого цивілізаційного критерію, А. Тойнбі використовував поняття релігії не як віровчення, а як системи, що визначає нормативні цінності та відмінності духовного світу людей.

Релігії визначили найсуттєвіші розбіжності між людьми – у ставленні до духовних цінностей, тому сакральні стереотипи є найбільш консервативними та інерційними. Вони, на відміну від політичних норм, здатні менше змінюватися. Наприклад, можна

бути громадянином двох країн, проте неможливо бути одночасно християнином і мусульманином.

Цивілізації, чи культурні суперсистеми, значною мірою визначають основні прояви соціокультурного життя: організацію і функції малих груп і культурних систем, менталітет і поведінку індивідів, безліч конкретних історичних подій, тенденцій і процесів.

Отже, цивілізація — це простір, культурна зона, сукупність культурних характеристик і феноменів. У багатьох дефініціях саме культура виступає основною ознакою цивілізації.

Поділ народів на цивілізації за культурними характеристиками та їх поділ на раси за фізичними характеристиками подібні між собою. Однак поняття «цивілізація» і «раса» не є тотожними. Люди однієї раси можуть бути поділені за цивілізаційною ознакою. Наприклад, великі релігії — християнство й іслам — охоплюють суспільства, що належать до різних рас.

Відмінності між людськими групами визначаються цінностями, віруваннями, інститутами та соціальними структурами, а не расовими особливостями. Етнічні групи, національності, релігійні групи, навіть окремі села — усі вони різняться культурою на різних рівнях диференціації. Диференціація культур і цивілізацій методично складне питання. Існує кілька підходів до виділення цивілізацій, зокрема, історичний, історико-генетичний та релігійно-світоглядний.

2.3. Теоретичні проблеми цивілізаційного підходу

Спираючись на цивілізаційний підхід до історичного процесу формування великих культурних регіонів світу, можна виокремити такі основні теоретичні проблеми, як джерела зародження і життя цивілізацій, проблеми розвитку і зникнення цивілізацій.

Багато дослідників, у тому числі А. Тойнбі, вважають, що розвиток кожної регіональної цивілізації відбувається за біологічними ритмами, які визначають основні його фази: народження, зростання, злам, занепад і розпад. Якщо для стадії зростання характерний органічний тип еволюції у всіх сферах життя — соціальній, політичній, релігійній, етичній, художній, науковій, то для стадії

занепаду властивий механічний тип еволюції, фактично руйнація органічного життя культури.

Динаміка цивілізації — від зародження до розпаду, відповідно до теорії А. Тойнбі, визначається законом «Виклик Відгук», згідно з яким прогрес чи регрес цивілізації пов'язаний з адекватністю Відгуку регіонального соціуму на Виклик історичної ситуації. Народження цивілізації відбувається спонтанно за двох необхідних умов:

- стимулятивна роль навколишнього середовища — Виклик;
- наявність у соціумі творчої меншості, здатної створити необхідний Відгук на Виклик.

На стадії зародження цивілізації механізм закону «Виклик – Відгук», можна було б сформулювати так: навколишнє середовище в широкому його значенні кидає Виклик соціуму, а той через свою творчу меншість відповідає на Виклик і знаходить вирішення проблеми. Виклики можуть бути зумовлені як властивостями природного середовища, так і особливостями суспільно-історичного характеру.

А. Тойнбі виокремив п'ять основних типів Викликів:

- виклик суворих країн;
- виклик нових земель;
- виклик історичних ударів;
- виклик тиску;
- виклик обмеження.

Зародженню цивілізації, як відзначав вчений, сприяють найважчі умови. Так, велика китайська цивілізація народилася не на берегах відносно спокійної Янцзи, а на непокірній, бурхливій Хуанхе, а лише потім перейшла у долину Янцзи. Не в помірному поясі сучасної території Чилі виникли цивілізації Західної півкулі, а в області Центральних Анд, де дуже гостро стояли проблеми зрошуваного землеробства.

Географ Л. Мечников у XIX ст. у книзі «Цивілізація і великі історичні ріки» (1995) за географічним критерієм виокремив три періоди в історії світової людської культури: річковий, середземноморський та океанічний. Він детально описав річковий період, що охоплював історію найдавніших цивілізацій — єгипетської (уздовж долини Нілу), ассіро-вавилонської (уздовж Тигру та Євфрату в Месопотамії), індуської (долини Гангу та Інду) і китайської (уздовж Хуанхе та Янцзи), які виникли за три-чотири тисячоліття до нашої

ери і досягли високої культури. Основною причиною — Викликом, який визначив появу цивілізацій високого рівня організації поливного землеробства, були особливості водного режиму перелічених рік, які несуть з собою запаси родючого мулу. Щоб захистити себе від згубного впливу повеней і зберегти надлишки води для зрошення в посушливий період, соціумам необхідно було виробити відповідну соціальну організацію. Отже, сезонні цикли повеней і посух породили адекватний Відгук — суспільне регулювання водного режиму великих історичних рік.

Дискусійною залишається проблема причин занепаду цивілізацій. А.Тойнбі вважав, що основна причина загибелі цивілізацій криється усередині самих цивілізацій. Коли у меншості бракує творчих сил, відбувається злам цивілізації; більшість відмовляється наслідувати меншість, відбувається руйнація соціальної єдності і ніщо вже не може зупинити розпаду цивілізації.

Творча меншість як провідний цивілізаційний компонент на різних етапах розвитку цивілізації поводить по-різному. Жодна з цивілізацій не обдарована привілеєм нескінченного прогресу. Усі цивілізації, досягши розквіту, сходили зі сцени.

Хоча, А. Тойнбі, відстоюючи наступність цивілізацій, вважав, що вони могли, перебудувавшись, виникнути знову. Внутрішні закономірності розвитку цивілізацій також є проявом (регіональним варіантом) глобальних процесів.

2.4. Цивілізації світу

Дослідники стверджують, що за всю історію існування людства, а це близько 40 тисяч років, виникли десятки тисяч соціокультурних утворень, проте небагатьом з них вдалося виробити самостійні форми високої культури, тобто цивілізації. У вчених немає однак єдності щодо чисельності цивілізацій, однак більшість називає, щонайменше, дванадцять основних цивілізацій, сім з яких уже не існують. Зниклими вважають Месопотамську, Єгипетську, Критську, Класичну (греко-римську), Візантійську, Месоамериканську, Андську цивілізації.

Відомий американський фахівець з проблем цивілізацій С.Гантінгтон виділив вісім сучасних світових цивілізацій: західну (християнську), слов'яно-православну, ісламську (мусульман-

ську), індуську, конфуціанську (китайську), синтоїстську (японську), латиноамериканську та африканську. Китайську, японську та індуську цивілізації він пропонує об'єднати в одну – азійську, оскільки, на його думку, в їхньому розвитку головну роль відіграє «тріада факторів» – релігійний, демографічний і політичний, а такі складові, як економічна і соціальна, відступають на другий план. Лінії, які розділяють цивілізації, є і будуть у майбутньому кризовими у плані виникнення етнічних конфліктів. Ці ідеї С.Гантінгтон виклав у статті «Зіткнення цивілізацій» (1993), згодом у книзі «Зіткнення цивілізацій та межа світу» (1996).

Кожна цивілізація характеризується певною історично-духовною цілісністю. Представники різних цивілізацій мають відмінні погляди на стосунки громадянина і держави, особи і суспільства, батьків і дітей, жінки і чоловіка, людини і Бога. По-різному усвідомлюються такі суспільно значимі категорії: свобода і влада, права і обов'язки, рівність та ієрархія. Більшість цивілізацій представлені багатьма країнами і народами, як, наприклад, західна, слов'яно-православна та мусульманська. Іноді межі цивілізацій проходять через території країн. Цілісність цивілізації передбачає її стійкість, яка залежить від внутрішньої культурно-соціальної та релігійно-філософської збалансованості. Внутрішні зміни у цивілізаціях відбуваються дуже повільно. Зовнішні чинники мають тут найменший вплив.

Враховуючи ці властивості С.Гантінгтон передбачає зіткнення цивілізацій, зокрема воєнне. Кордони між цивілізаціями він визначив як «лінії розломів», уздовж яких завжди спалахуватимуть конфлікти, сутички і війни – як міждержавного, так і внутрішнього характеру.

Отже, на думку С.Гантінгтона, сучасні конфлікти – це конфлікти цивілізацій. Оскільки культурні, а особливо релігійні, характеристики дуже важко піддаються змінам, то межі цивілізаційних регіонів також незмінні, стійкі, отже, є змога ефективніше врегулювати ті конфлікти, які зародилися, чи попереджати їх у майбутньому. Причини цивілізаційних конфліктів різні: незбігання державних і етнічних кордонів; неоднаковий рівень життя різних етносів, які живуть в одній країні; екологічні чинники, насильницька асиміляція тощо. Переважно конфлікти не розвиваються за жорсткою схемою, а мають своєрідне етнічне, релігійне, місцеве чи регіональне забарвлення.

На думку сучасного американського дослідника М.Мелко, китайська, японська, індуська, ісламська, західна цивілізації продовжують існувати. Цей перелік багато дослідників доповнюють православною, латиноамериканською та африканською цивілізаціями.

Коротко охарактеризуємо сучасні цивілізації відповідно до часу їхнього зародження.

Китайська. Дослідники відзначають існування однієї єдиної китайської цивілізації, яка датується з 2000-1500 р. до н. е., або двох китайських цивілізацій, що послідовно змінили одна одну в перші століття християнської епохи. С.Гантінгтон назвав цю цивілізацію конфуціанською, хоча більш точним вважав термін «синоїстська».

Японська. Деякі автори об'єднують японську і китайську культури під загальною назвою «далекосхідна цивілізація». Більшість дослідників розглядають японську цивілізацію як самостійну, що виникла між 100 і 400 рр. н. е. При цьому визнається суттєвий вплив китайської континентальної культури на острівну японську. Однак, як визнають багато дослідників, в Японії конфуціанство органічно синтезоване із синтоїзмом (від японського слова «син-то», що означає культ божества предків і природи). На відміну від Китаю, Японія створила особливу, східну за духовністю культуру, проте досить сприйнятливую до культури і технології Заходу.

Індуська. Дослідники однак стосовно того, що на індійському субконтиненті приблизно з 1500 р. до н.е. існувала одна (індська, індійська, хінду чи індуська) чи більше, пов'язаних спільною спадщиною цивілізацій. Причому термін «індуська» вважається найбільше придатним для позначення сучасної цивілізації. Індуїзм відіграє провідну роль у культурі значної частини Індостану ще з 2 тис. до н.е. Незважаючи на те, що в самій Індії існує численна ісламська спільнота, а також значна кількість нечисленних культурних груп, індуїзм продовжує залишатися серцевиною соціуму країни й у сучасну епоху. Подібно до терміна «синоїстський», термін «індуський» відрізняє назву цивілізації від назви держави, на території якої виникла цивілізація, ареал поширення якої вийшов за межі державних кордонів.

Ісламська. Цивілізація виникла в VII ст. на Аравійському півострові. Ісламська релігія швидко поширилася в Північній Африці, на Іберійському півострові, у Центральній Азії, на Індостані й у

Південно-Східній Азії. Як наслідок, іслам охопив безліч окремих культур чи субцивілізацій, таких, наприклад, як арабська, турецька, перська і малайська. Їх об'єднує шариат — сукупність релігійних обрядових і юридичних норм, заснованих на спільних правилах ісламу, — що у багатьох країнах забезпечує єдність світського і релігійного життя. Власне, релігією тут є самі форми життя, що суттєво відрізняє цю цивілізацію від багатьох інших, особливо від західної і православної.

На цьому ґрунті виникли різні форми фундаменталізму, зокрема ісламізм — політизований іслам. Однак у деяких ісламських країнах, які обрали шлях модернізації суспільства, створені світські держави на основі кемалізму — протилежної течії фундаменталізму. Термін «кемалізм» походить від імені турецького лідера початку ХХ ст. Мустафи Кемалю Ататюрка, який після падіння Османської імперії повів країну шляхом модернізації. Для цього йому довелося відокремити іслам від держави і віддати його суспільству як релігію.

Західна. Вважають, що ця цивілізація почала формуватися в VIII—IX ст. Вона включає такі основні ареали: європейський, північноамериканський, австралійський, новозеландський, південноафриканський і, ймовірно, латиноамериканський. За рівнем розвитку протягом декількох сотень років вона відставала від багатьох інших цивілізацій.

Європейська культура почала розвиватися між XI і XIII ст., систематично запозичуючи досягнення візантійської й ісламської цивілізацій. У цей період Угорщина, Польща, скандинавські та прибалтійські країни прийняли християнство, а також римське право й інші аспекти західної цивілізації, що стабілізувало східну межу цієї цивілізації. Протягом XII-XIII ст. Захід вів боротьбу за панування над Іспанією й встановив панування в Середземномор'ї. До 1500 р. відбувається ренесанс європейської культури, а розширення торгових зв'язків й технічні досягнення творять основу нової ери світової політики. Захід демонструє стійку експансію і впливає на інші цивілізації.

Наприкінці XV ст. до Заходу остаточно відходить Іберійський півострів, до цього зайнятий маврами. У цей же час починається португальське проникнення в Азію, а іспанське — в Північну та Південну Америку. Наступні 250 років уся Західна півкуля і велика частина Азії потрапляють під європейське правління чи

панування. Проте наприкінці XVIII ст. настає кінець безпосереднього європейського контролю спочатку в США, потім на Гаїті, на більшій частині Латинської Америки. Однак у другій половині XIX ст. Захід інтенсивно поширює свій контроль на Африку, Індостан та інші регіони Азії, а на початку XX ст. підкорює Близький Схід, за винятком Туреччини. До 1914 р. європейці чи колишні європейські колонії (в обох Америках) контролювали 84% поверхні земної суші, а 1920 р. цей показник був ще вищим, оскільки значна частина Османської імперії була поділена між Великобританією, Францією та Італією. Внаслідок наступної деколонізації в XX ст. Захід втрачає переважну частину залежних територій. Сьогодні Захід ототожнюється з тим, що раніше називалося західним християнством.

Православна. А. Тойнбі вважав, що історичні передумови виникнення православної цивілізації аналогічними тим, які виявляються в основі західної історії. Еллінське суспільство стало «батьком» двох «синів». Розрив між католицькою і православною церквами 1054 р. завершив процес диференціації суспільних структур, внаслідок чого спочатку у Візантії, а потім і в державах, які прийняли православ'я пізніше, почала формуватися самостійна цивілізація. Уже в Середньовіччя православне християнство було цілковито відмінним від західного християнства.

Латиноамериканська. Латинська Америка володіє порівняно яскраво вираженою ідентичністю, що відрізняє її від Європи і Північної Америки. Хоча її походження і пов'язане з західнохристиянською цивілізацією, проте вона інтегрує місцеві культури, подібних до яких в Європі не існує, а в Північній Америці вони були знищені.

Латинська Америка може також розглядатися або як субцивілізація в межах західної цивілізації, або як окрема цивілізація, що тісно пов'язана з Заходом і внутрішньо роз'єднана в питанні приналежності до Заходу.

Африканська. Більшість відомих фахівців, окрім Ф. Броделя, заперечують існування окремої африканської цивілізації. Північна частина Африканського континенту і його східне узбережжя належать до ісламської цивілізації.

Особливу культуру представляє Ефіопія. У Південній Африці спочатку голландські, потім французькі, а згодом англійські поселенці сформували європейську культуру, значно доповнену

африканським племінним компонентом. Свого часу європейський імперіалізм приніс християнство значній частині континенту на південь від Сахари. Однак у цій частині Африки домінують різні племінні ідентичності і язичество. На ґрунті трайбалізму виникають численні локальні та міждержавні збройні конфлікти, які забирають життя сотень тисяч людей, а живих спонукують до вимушеної міграції.

Для країнознавства дуже важливою є проблема чіткості територіальних меж цивілізацій на визначений момент часу. Цивілізації не мають чітких кордонів. Історично люди можуть змінювати свою ідентичність, оскільки культури народів взаємодіють і взаємозбагачуються. Змінюється і ступінь відмінності чи подібності цивілізацій. Однак, незважаючи на цю невизначеність, цивілізації є значними спільнотами, розділені границями, хоча в багатьох випадках не чітко вираженими.

2.5. Геоекономічна структура світу та завдання країнознавства

У країнознавстві дати об'єктивну економіко-географічну оцінку країні можна, лише розуміючи її роль і місце у світовому господарстві. Економісти довели, що світова економічна система має власні (синергетичні) якості, які впливають на соціально-економічний розвиток і територіальну організацію країн. Ще на початку 30-х років ХХ ст. М.М. Баранський писав, що оскільки економічний розвиток кожної окремої країни значною мірою визначається її положенням відносно світових центрів і світових шляхів, знайомство зі світовим господарством у вивченні економічної географії обов'язково повинно передувати знайомству з окремими країнами, тому що не можна зрозуміти частин, не маючи хоча б загального уявлення про ціле. Оскільки основні центри і шляхи світового значення протягом людської історії весь час змінювалися, підхід до ознайомлення зі світовим господарством повинен бути історичним.

Соціально-економічне процвітання чи, навпаки, занепад країни у сучасному світі ще більше залежать від її місця у світовому розподілі праці, від джерел і структури нагромадження капіталів,

а також від значущості її думки при ухваленні рішень гео економічного (світогосподарського) характеру.

Сучасне світове господарство — це система, яка перебуває в постійному русі від одного стійкого стану до іншого. Рушійними силами нескінченної еволюції виступають, по-перше, міжнародний поділ праці; по-друге, постійні порушення рівноваги світового господарства, тобто пошук ефективніших технологій і способів виробництва, які дають змогу поліпшувати умови життя людей.

У сучасній світовій економіці відбувається перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, а в технологічному відношенні — до інформаційно-наукового суспільства, яке поєднує досягнення науково-технічного прогресу з соціально орієнтованим ринковим механізмом господарювання.

Рушійною економічною силою світогосподарського розвитку є просторова акумуляція капіталу, яка відображає географічну картину розподілу сукупного світового продукту на користь тих чи інших країн у визначений період часу.

Теоретично світовий ринок — це світовий інститут ціноутворення на основі конкуренції виробників. Загальна тенденція є такою: світовий ринок пропонує дедалі більше товарів усе вищої якості щоразу за меншу ціну. Це означає, що на світовому ринку відбувається відбір ефективних моделей економічного розвитку.

Сьогодні на світовий ринок помітно впливають транснаціональні корпорації (ТНК), яких налічується понад 50 тис. На 500 найбільших з них припадає четверта частина загальносвітового валового продукту, третина експорту промислової продукції, чотири п'ятих світової торгівлі технологіями.

Під впливом внутріфірмових обмінів (всередині дочірніх підприємств ТНК), а також між ТНК, які утворюють альянси, світовий ринок стає більш регульованим. Теоретично трансферна (внутріфірмова ціна) повинна дорівнювати ринковій ціні, встановленій договірно між двома незалежними фірмами, але часто ніякого ринку не існує і встановлюється ціна, що є нижчою від ринкової. Особливо це характерно для фірм, які пропонують нематеріальні товари. За даними Організації економічного співробітництва і розвитку, близько 60% світової торгівлі пов'язано з угодами всередині ТНК. Вони сьогодні формують великі регіональні і планетарні ринки.

Основними суб'єктами світогосподарських зв'язків є не держави, а фірми. Глобальні фірми здійснюють міжнародний рух

факторів виробництва (капіталу, робочої сили, технології), використовуючи усі форми міжнародних відносин: торгівлю товарами, фінансові інструменти, міжнародні розрахунки.

Дешева й ефективна мережа комунікацій дає змогу фірмам розміщувати і мобільно переносити різні складові виробничого процесу в різні країни, зберігаючи при цьому тісні контакти. З географічної точки зору важливим є те, що як наслідок утворюються динамічні транснаціональні структури з безліччю центрів ухвалення рішень. Одним з найвпливовіших елементів цих структур є світові міста.

Глобальна діяльність ТНК змінює методи економічної експансії. Головна зміна полягає в тому, що у світовому господарстві швидше зростає не обмін результатами праці, а спільне виробництво шляхом кооперування, взаємопроникнення (у формах альянсів, спільного збуту тощо).

Триярусну просторову структуру світового господарства представляють країни Центру, Напівпериферії та Периферії.

Центр світового господарства (ядро) включає олігополію умовної Півночі, у країнах якої відбувається становлення постіндустріального суспільства, а в економіці фінансова сфера успішно контролює виробництво. До центру входять близько 25 країн. Це країни, які повністю трансформувалися приблизно за 500 років й накопичили величезний капітал. Лише на провідну сімку припадає майже 50% сумарного ВВП світу. Більшість країн Центру пов'язані геополітично та історико-культурно. Ці країни раніше позначалися терміном «європейська цивілізація», а тепер дедалі частіше — терміном «західний світ», хоча сюди входить Японія.

Напівпериферія включає: індустріально розвинені країни умовного Заходу з ліберальною ринковою моделлю розвитку, які досягли успіхів на шляху модернізації суспільства й економіки (яскравим прикладом є Іспанія); нові індустріальні країни і території світу (Південна Корея, Гонконг, Сінгапур і Тайвань); країни — експортери нафти, які входять в ОПЕК.

Периферія — це більшість країн, що розвиваються, переважно із сировинним типом експорту та низькими технологіями виробництва.

Отже, на сучасному етапі еволюції світового господарства спостерігається різка нерівномірність економічного, науково-технічного, соціального і політичного розвитку країн.

Контрольні запитання і завдання

1. Охарактеризуйте основні тенденції глобального розвитку, які впливають на розвиток країнознавчих досліджень.
2. Дайте визначення регіональної цивілізації.
3. У чому полягають основні теоретичні проблеми і дискусійні питання цивілізаційного підходу?
4. Охарактеризуйте проблему чисельності цивілізацій світу.
5. Назвіть основні історичні етапи і характерні ознаки сучасних (існуючих) цивілізацій.
6. Які наукові підходи виділення людських цивілізацій?
7. У чому полягає проблема визначення кордонів між цивілізаціями?
8. Які причини зіткнення цивілізацій на сучасному етапі?
9. Дайте визначення гео економічної структури планети, назвіть рушійні сили її розвитку.
10. Охарактеризуйте основні ознаки сучасного світового ринку.
11. Проаналізуйте триярусну просторову систему світового господарства.
12. В чому виявляється нерівномірність світового соціально-економічного розвитку і як вона впливає на типологізацію країн?

3. ТЕРИТОРІЯ В КРАЇНОЗНАВСТВІ

3.1. Простір, територія в географії

Терміни *простір* і *територія* географи вживають, часто наповнюючи їх однаковим змістом. У Географічному енциклопедичному словнику поняття географічного простору визначається шляхом перенесення терміна «простір» з філософії в географію, але з урахуванням особливостей Землі як планети: геопростір — форма існування географічних об'єктів і явищ у межах географічної оболонки.

У філософії «простір» — це універсальна форма буття, невіддільна від матерії і часу; це абстрактне поняття, що виражає існування взаємозв'язку між речами, а також порядок їхнього розміщення одна відносно одної. І в географії простір слід розуміти як філософську концептуальну категорію, як об'єктивну, загальну і пізнавальну форму існування географічних об'єктів. Виділяють фізичний, біологічний, соціальний та соціально-психологічний типи простору, які пов'язані з тими чи іншими сторонами буття.

Учені-географи класифікують простір за різними критеріями. Зокрема, польський географ С.Лещицький запропонував виділяти такі види простору в географії:

- геодезичний простір, який визначається розмірами і формою земної кулі (геоїдом);
- фізико-географічний простір, на відміну від геодезичного, диференційовано на сушу, океани, моря, які, своєю чергою, поділяються у фізико-хіміко-біологічному відношенні;
- соціально-економічний простір — це територія, на якій живе і діє людина, де зосереджені всі поселення. За розмірами він поступається фізико-географічному простору, особливо через те, що великі площі займає світовий океан. Проте людство значно просунулося в його господарському освоєнні.

Поняття соціально-економічного простору є відносним. Воно характеризує локалізацію і просторову розчленованість людської діяльності та її результатів. Зв'язок цього простору з часом здійснюється через людську діяльність. У процесі історичного розвитку соціально-економічний простір «стискається» у зв'язку з прогресом

комунікацій, а час «ущільнюється» за рахунок його насичення діяльністю.

Поняття «стискання географічного простору» означає відносне зменшення масштабів земної поверхні внаслідок прогресу на транспорті й у засобах зв'язку. М. Сорокін наводить такі приклади. У 1492 р. Христофор Колумб подолав відстань між портом Палос (Іспанія) і островом Сан-Сальвадор (Багамські острови) за 70 днів, у 1838 р. колісний пароплав «Грейт Вестерн» перетнув Атлантику за 15 днів, через пів століття гвинтове судно «Сіті оф Парис» подолало шлях з Ліверпуля до Нью-Йорка за 6 днів, у 1927 р. Чарльз Ліндберг здійснив переліт з Нью-Йорка до Парижа на одномоторному гвинтовому літаку за 33,5 години, а в наш час надзвуковий реактивний авіалайнер «Конкорд» долає цей же шлях всього за 3,3 години. Незважаючи на те що, маршрути трохи не збігаються, різниця у відстанях не є настільки великою, і нею можна знехтувати, доходимо висновку, що за 500 років тимчасові витрати на подолання Атлантики скоротилися більше ніж у п'ятсот разів.

Поняття *території* відрізняється від поняття *простору* своєю конкретністю, окресленістю певними координатами.

Термін «територія» вживається для позначення земної суші; частини земної суші, яка характеризується певною єдністю, зокрема природною чи суспільною. Деякі види територій (природно-географічних чи суспільно-географічних типів) майже повністю просторово збігаються. Наприклад, територія держави Великобританія майже повністю просторово збігається з відповідними островами.

Поняття «територія» (з лат. *territorium*, від *terra* — *земля, країна*) визначається як обмежена частина твердої поверхні земної суші з властивими для неї природними, а також створеними внаслідок людської діяльності (антропогенними) властивостями і ресурсами. Вона характеризується такими параметрами:

- протяжністю (площею);
- особливостями географічного положення;
- визначеним типом (типами) природного ландшафту;
- ступенем господарського освоєння;
- здатністю виконувати роль «просторової основи діяльності суспільства».

Усі ці властивості території, у межах якої знаходяться об'єкти і відбувається взаємодія між ними, суттєво впливають на об'єкти і взаємодію. Зокрема, місцезнаходження об'єкта є фактором його

індивідуалізації, тобто специфічних особливостей, якими об'єкт відрізняється від інших об'єктів. Іншими словами, місцезнаходження модифікує й об'єкти, і процеси.

Властивості території – це особливості, які відрізняють їх від сусідніх чи просторово віддалених частин земної поверхні. Визначають *природні* та *суспільні* властивості території. До природних належать природні умови; характерні ознаки природного довкілля; природні ресурси, зокрема відновлювані та невідновлювані. До суспільних належать ємність території (її здатність вміщувати деяку кількість об'єктів певного виду – поселенських, промислових, сільськогосподарських, рекреаційних тощо) і освоєність (ступінь залучення у суспільне виробництво й інтенсивність зміни природних властивостей під впливом людської діяльності, насиченість території видами та об'єктами господарської діяльності), а також демографічні, соціальні та економічні властивості.

Демографічні особливості території характеризують кількісний та якісний склад і структуру населення території. Загалом це демографічна ситуація: кількість населення, його динаміка, природний рух (народжуваність, смертність, природний приріст), віковий і статевий склад, міграції. Особливо важливим для характеристики демографічної ситуації є визначення типу відтворення населення. Уваги заслуговує характеристика міграційних процесів. Якщо територія втрачає населення внаслідок переважаючої еміграції над імміграцією, це свідчить про її демографічні і соціальні негаразди. Коли ж населення зменшується внаслідок переважаючої смертності над народжуваністю, то це є свідченням глибокої системної кризи території.

Соціальні властивості території тісно пов'язані з демографічними та економічними. Вони характеризуються розподілом населення на суспільні групи і прошарки. Особливою соціальною ознакою території є її урбанізованість, яка є результатом урбанізації – соціально-економічного процесу, який полягає у зростанні міських поселень, концентрації населення у них, особливо у великих містах, у поширенні міського способу життя на усю мережу поселень. До соціальних ознак території можна віднести також освіченість і релігійність її населення, а також його національно-етнічний склад. Від особливостей цих характеристик залежить соціальний спокій. Характерною ознакою території є поширеність у ній соціальних негараздів: злочинності, бідності, алкоголізму, захворюваності населення, його безробіття.

До *економічних* властивостей території належать ступінь і динаміка господарського розвитку. Розрізняють економічно високо-, середньо- і слаборозвинені території. Останнім часом більше уваги привертають депресивні території, де економічна відсталість поєднується із соціальними негараздами, зокрема безробіттям.

Ступінь економічного розвитку, зазвичай, визначається виробництвом валового внутрішнього або валового національного продукту на одну особу. Найвищими у світі ці показники є у Канаді, Швеції, Норвегії, Нідерландах, США, Німеччині, а найнижчими – у країнах третього світу і посткомуністичних країнах. Суттєвою економічною ознакою є насиченість території основним капіталом (засоби виробництва у вартісному вираженні). Відзначають і таку економічну ознаку території, як її інвестиційну привабливість, тобто здатність притягувати капіталовкладення з інших місць, у тому числі з-за кордону. Важливим є також тип економічного розвитку, що дуже залежить від структури господарства, зокрема, від переважання у структурі галузей видобувної чи переробної промисловості, промислового виробництва загалом чи аграрної сфери, сфери послуг чи виробничої.

Економічною характеристикою території є її працересурсний потенціал. Він характеризується насамперед розподілом на людей працездатного і непрацездатного віку.

Серед відношень території найважливіше значення мають: просторові властивості (метричні і топологічні); розташування (у тому числі політико-, економіко- і природно-географічне); функції (економічні, соціальні, рекреаційні, культурні та ін.).

Властивості та відношення території – це її географічний потенціал, тобто здатність задовольняти певні потреби суспільства.

3.2. Склад території країни

Важливою територіальною одиницею в географії є сучасна держава. Саме в межах державних кордонів територіально поєднані всі структури країни та управління, завдяки чому забезпечується цілісність територіальної організації продуктивних сил і суспільства. Країни можна порівнювати за статистичними показниками, які регулярно публікуються. Водночас використання їх як осно-

вних одиниць дослідження і типології викликає практичні труднощі, пов'язані з відмінностями в площі території і чисельності населення країн.

Територія держави (країни) — це визначена на підставі норм міжнародного права частина земної поверхні (суходіл, внутрішні акваторії, повітряний простір над ними), яка перебуває під суверенітетом конкретної держави.

Територія держави становить необхідну, а в більшості випадків і достатню матеріальну операційну базу для самого її виникнення, існування та розвитку. Територія є певною площинною місткістю, яка утримує на собі всі об'єкти держави: від природно-ресурсних до людських домівок. Та й саме зародження держави можливе лише після відокремлення певної території, що є доволі складним процесом. У межах території держави найрізноманітніші об'єкти неминуче об'єднуються і починають діяти як єдиний організм.

З погляду міжнародного права, найважливішими особливостями території держави, або державної території, є її *цілісність і недоторканність*. Це засадний принцип мирного співіснування народів і держав на міжнародній арені. Міжнародна спільнота визнала недопустимість використання війни як засобу вирішення територіальних суперечок. Держава, територію якої прагне загарбати інша держава (держави), має законне право на її захист усіма можливими засобами. Вона може розраховувати на моральну, матеріальну й правову підтримку світового співтовариства.

До складу державної території входять суша в межах кордонів, води (внутрішні і територіальні) та повітряний простір, що знаходиться над сушею і водами. Державі належать також і надра, розміщені під сухопутною і водною територіями. До складу державної території входять і екстериторіальні елементи: судна, літаки, морські кабелі поза межами власне території держави, території посольств, генеральних консульств, дипломатичних місій і представництв певної держави, на які поширюється її суверенітет.

Суходільна територія держави — це її земна поверхня, не вкрита водою морів та озер, а також острови й архіпелаги у відкритому морі, які належать цій державі, їй підпорядковані також усі земні глибини (надра) від поверхні й до технічно доступних глибин.

Акваторія держави включає всі води внутрішніх річок та озер, заток і проток, якщо ширина останніх не перевищує 24 морські милі. Наприклад, Туреччині належать морські протоки Босфор і

Дарданелли, які з'єднують між собою Чорне та Середземне моря. До акваторії держави також належать води заток, лиманів, бухт, які історично належать тій чи іншій країні, наприклад Бузький чи Дніпровський лимани України. До акваторії (території) держави не включаються *територіальні води*, які знаходяться на відстані 12 миль від морського узбережжя (лінії відпливу). Однак ця акваторія перебуває під повною юрисдикцією держави, до території якої вона прилягає. Крім того, державі належить і вся товща води територіальних вод та надра під їх дном.

У визначених межах власної території та акваторії держава має виключне право на видобування корисних копалин з надр, товщі води, а також тих, що залягають на морському чи озерному дні. На підставі договору-концесії держава може на певних умовах і на певний термін передавати фізичним або юридичним особам, у тому числі іноземним, права експлуатації власних надр. По завершенні терміну договору чинність концесії припиняється.

Повітряний простір держави — це розташований над її територією та акваторією шар атмосфери (тропосфера, стратосфера й прилегла частина космічного простору). Польоти повітряних об'єктів інших держав над власною територією кожна країна дозволяє спеціальними міжнародними договорами. Держава має право захищати свій повітряний простір у випадку його порушення всіма доступними їй засобами.

Серед найцінніших ділянок території країни — прибережні території, які, крім природних ресурсів, як правило, мають умови для будівництва портів і забезпечення тим самим виходу країни до світового океану, що надає їй геоекономічні і геополітичні переваги.

До складу території держави входять територіальні води. Більшість приморських держав мають територіальні води на відстані від 3 до 12 миль від берега. Після другої світової війни 22 країни, у тому числі латиноамериканські, оголосили встановлення 200-мильної зони територіальних вод.

У межах 200-мильних узбережних економічних зон обсяг юрисдикції держави зводиться до мінімуму. Держави мають суверенні права на розвідку і розробку природних ресурсів дна і надр цієї зони.

Економічно державі належить й континентальний шельф, який визначається за трьома ознаками: 1) прилягання до державної території; 2) глибина до 200 м; 3) технічна доступність ресурсів.

Згідно з Конвенцією ООН з морського права, кордони континентального шельфу не можуть знаходитися далі як на відстані 350 миль від берега чи на відстані 100 миль від ізобати в 2500 м. Країни мають право лише на розвідку й експлуатацію шельфу, але не мають суверенних прав на відповідну акваторію.

Ці положення є дуже важливими для географів, оскільки економічні зони і шельфи країн часто перевищують площу їхньої сухопутної території і можуть значною мірою збільшувати ресурсний потенціал. Причому неприморських країн у світі менше (30), ніж приморських. Відсутність виходу до моря негативно позначається на розвитку країн.

Експерти вважають, що найближчими роками на підводні родовища припадатиме 40—50% усього видобутку нафти. Континентальний шельф і дно океану багаті також залізом, нікелем, міддю, марганцем, кобальтом. У багатьох районах Світового океану ведеться видобуток корисних копалин.

У 1988 р. уряд Японії присвятив спеціальне засідання своєму малесенькому ненаселеному острівцю Окінаторі в Тихому океані. Донна частина острова стала нагадувати чарку, ніжка якої от-от надломиться і острівець зануриться у море. Для зміцнення підвідного ґрунту уряд спрямував велику суму 30 млрд ієн. Чи виправдано це? Виявляється, якщо б острів зник, то морська економічна зона Японії скоротилася б, згідно з Конвенцією ООН, приблизно на 400 тис. км², що перевищує всю сухопутну японську територію.

Близьким (за обсягом) до поняття державної території є поняття *національної території*, тобто тієї частини земної поверхні, яка історично суцільно заселена певним народом. Іноді національна територія набагато більша від державної. Поняття національної території часто вживають у значенні державної. Існує також поняття *канонічної території*, тобто географічного простору традиційного поширення певної релігії чи конфесії.

Можливі й інші значення терміна «територія», проте в усіх випадках він означає частину земної поверхні, зокрема суші. Часто це не просто суходіл, а та його частина, що освоєна і присвоєна кимось, перебуває у володінні держави, народу та ін. Отже, *територія* — ресурс особливого виду, на раціональне використання якого спрямовуються значні зусилля, як у загальнонаціональному, так і в міжнародних масштабах.

3.3. Параметри території країни

Особливості території країни визначаються такими основними параметрами, як *розмір*, *кордони* і *конфігурація*, кожний з яких по-своєму впливає на людську діяльність на цій території.

Розмір території країни — це один з її постійних параметрів, який впливає на різноманітні сфери громадського життя країни, і насамперед, на її соціально-економічний розвиток.

Що більша територія країни, то різноманітніші й багатші її природні ресурси. Великі розміри території зумовлюють значну розмаїтість навколишнього середовища. Країни з більшою територією мають значно більше можливостей для створення і розвитку різноманітних галузей господарства та могутнішого наукового потенціалу. Чим менша територія країни, тим помітніша роль в її економіці зовнішньоекономічної складової. На великій території легше вирішувати проблеми несприятливого географічного положення. Водночас перед великими країнами постають проблеми «подолання простору», тобто проблеми міжрайонних зв'язків й інфраструктури, на подолання величезних відстаней витрачається значна частина національного доходу та часу. Зазвичай, у великих державах значні площі займають пустелі (Австралійський Союз, Китай, Монголія), болота чи гори (Росія, Канада, Бразилія та ін.), що малоприсадатні для життя і діяльності людей. Великими є витрати таких держав на облаштування й утримування кордонів. Водночас великі країни мають більше можливостей для маневрів в економічній сфері.

Територія як ресурс не може бути замінена нічим, тому в сучасному суспільстві якість організації простору є однією з основних проблем. В багатьох країнах спостерігається інтенсифікація використання території, і це неминуче, адже розмір території залишається незмінним, а чисельність населення й економічний потенціал зростають.

Інтенсифікація використання території проявляється в територіальній концентрації, у підвищенні компактності ареалів людської діяльності, в інтенсифікації виробництва продукції на одиницю площі території. Наприклад, автомобільна промисловість Японії на 1 га виробничих площ випускає 5 тис. легкових автомобілів, у ФРН — 4 тис., у США — 3,5 тис. на рік. У сільському

3. Територія в країнознавстві

господарстві з'являються нові індустріальні методи, які суттєво підвищують виробництво продукції на одиницю площі. На 1 га сільськогосподарських угідь у Нідерландах припадає 770 осіб, в Угорщині — 160. Інтенсифікація використання міського простору йде шляхом розвитку так званої підземної урбаністики: кожен новий будинок, який будується в Токіо та багатьох інших містах Японії, має підземні поверхи, які сягають у глибину на 3—4, а іноді 5 і більше рівнів.

Із зростанням інтенсифікації використання території постають проблеми перенаселеності, екологічні проблеми поєднання функцій на одній і тій же території.

Територіальні ресурси розподілені між країнами і частинами світу нерівномірно. Показник забезпеченості територіальними ресурсами є досить виразним, проте потребує країнознавчого аналізу.

Для країнознавства важливим є соціально-психологічний аспект, пов'язаний з розмірами території країни. У самосвідомості кожного народу утвердився свій «союз» з територією.

У країнознавчих дослідженнях варто враховувати, що на сім найбільших держав світу припадає понад 48% території суші (без Антарктиди). Відомості про екстремальні величини країн за площею їхньої території наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Країни-екстремуми за розмірами території

Макрокраїни		Мікрокраїни	
Країна	Площа території, млн км ²	Країна	Площа території, км ²
Росія	17,1	Ватикан	0,44
Канада	9,9	Монако	1,6
Китай	9,5	Науру	21,3
США	9,3	Сан-Марино	61
Бразилія	8,5	Ліхтенштейн	157
Австралія	7,7	Мальдіви	298
Індія	3,2	Андорра	465

Географічні кордони — особливий предмет вивчення географії. Кордон виражає якісну зміну одних географічних явищ іншими. Особливим типом кордонів є державні кордони.

Державний кордон — це політична й економічна межа, лімітована державним ладом, національними особливостями, митним контролем, правилами зовнішньої торгівлі та іншими критеріями. Вона визначає межі держави і відділяє територію однієї держави від іншої або від відкритих морів.

Кордони між державами або формувалися історично, і це був дуже тривалий процес порубіжної взаємодії двох або більше кордонів, а іноді й навіть цивілізацій, або ж устанавлювалися дуже швидко через війну чи внаслідок завершення переговорів і укладання угод.

У дослідженні кордонів держав найбільше значення має їхня класифікація і визначення функцій. Вивчаючи характер державних кордонів, слід користуватися класифікаційним підходом, згідно з яким розрізняють такі принципи класифікації:

- морфологічний;
- природно-географічний;
- генетичний;
- функціональний.

За *морфологією* розрізняють, наприклад, геометричні, астрономічні, прямі і звивисті кордони. Геометричний кордон — це лінія між двома точками, проведена без урахування природних та історичних меж. Типовим прикладом таких кордонів слугують кордони між штатами в США, між США і Канадою. Астрономічний кордон проводять по меридіанах чи паралелях. Наприклад, кордон між КНДР і Південною Кореєю проведений по 38-градусній паралелі.

Існує два основних етапи встановлення державного кордону — делімітація і демаркація. Делімітація — визначення за згодою між урядами сусідніх держав загального напрямку проходження державного кордону і позначення його на географічних картах. Демаркація — проведення лінії державного кордону на місцевості і позначення його відповідними прикордонними знаками. Робота з демаркації — це перенесення на місцевість результатів делімітації державного кордону.

За *природно-географічними ознаками* виділяють орографічні, гідрографічні та інші види кордонів, залежно від природних рубежів. Наприклад, у горах кордон переважно проводять по

максимальних висотах, які розділяють дві країни. Такий же принцип застосовують і для делімітації та демаркації кордонів на рівнинах. У більшості випадків рівнини не є абсолютно рівними. І тут виділяються певні форми рельєфу, зокрема такі, що не зникнуть із земної поверхні і не змінять власних географічних координат, вони можуть слугувати опорними точками кордону.

За *генезисом* виділяють найрізноманітніші види кордонів, зокрема залежно від тривалості їхнього існування (повоєнні, колоніальні та ін.). В міжнародній практиці XIX ст. розрізнялися природні і штучні кордони. Яскравим прикладом штучних кордонів є Велика китайська стіна. Природні кордони пов'язані з природними рубежами.

У XIX ст. поширення набула концепція природних мовних (чи етнічних) кордонів, яка пропонувала проводити кордони уздовж лінії переваги тієї чи іншої мови. Наприклад, ця теорія використовувалася при визначенні лінії кордону між Пакистаном та Індією в 1948 р.

За критеріями походження і тривалості існування державних кордонів, тобто за історичним критерієм, розрізняють антецедентні і субсеквентні кордони. Антецедентні кордони передують остаточному заселенню і розвитку районів, які вони оточують. Прикладом антецедентного кордону є кордон між США і Канадою, який встановлювався й уточнювався по 49-й паралелі в період між 1782 і 1846 рр. та розділяв майже незаселені землі (демаркацію цього кордону було завершено лише на початку XX ст.). Субсеквентні кордони є протилежними антецедентним тому, що проводяться після заселення території. До них належить більшість європейських кордонів.

За *функціями* кордони поділяються на бар'єрні, контактні і фільтраційні. Будь-який державний кордон виконує перелічені функції, лише в різному їх співвідношенні. У процесі глобалізації світового простору головною проблемою стає не локалізація державного кордону, його делімітація чи демаркація, а його функція.

Бар'єрна функція полягає в достатньому відокремленні однієї країни від іншої, при чому таке відокремлення може бути близьким до абсолютного. Для більшості сучасних держав характерна так звана м'яка бар'єрна функція відкритих кордонів.

Контактна функція кордону полягає у створенні на межі двох держав спільних природних заповідників, євро регіонів, відкритих

економічних зон. Наприклад, між Україною, Польщею та Білоруссю створено єврорегіон «Буг». Таким чином прикордонні райони двох або кількох держав стають контактною зоною, яка дає змогу постійно поглиблювати двосторонню чи багатосторонню співпрацю.

Фільтраційна функція кордону полягає в тому, що він покликаний виконувати роль своєрідної мембрани, або фільтра, який пропускає все корисне та потрібне для певної держави з інших країн і затримує все вороже, шкідливе, негативне.

Без чітко визначених і позначених на місцевості державних кордонів держава не може забезпечити своє суверенне право на організацію власної соціально-економічної системи.

Вплив конфігурації території на суспільні процеси привертав увагу давно, але виміряти його важко. К. Ріттер зауважував, що якби в материків були інші обриси, іншою була б і світова історія.

Американський географ Д. А. Гріффіт досліджуючи цю проблему, намагався охарактеризувати причинно-наслідкові зв'язки, які залежать від конфігурації. Емпіричним матеріалом слугувала інформація про поїздки людей до місця роботи в кількох канадських містах. Він дійшов висновку, що форма території накладає на ці поїздки обмеження. Наприклад, із збільшенням протяжності території і збільшенням відстаней зростання просторової взаємодії зменшується.

Внутрішні геометричні властивості і форма території впливають на просторові взаємодії, тобто простір залежить від взаємодії між точками розміщення об'єктів.

Важливою метричною характеристикою території є відстані на ній: між крайніми пунктами, між окремими пунктами, між центральними (для держави між столицею) і окраїнними пунктами. Відстань визначає близькість чи віддаленість певних пунктів території. Особливо ціниться близькість від столиці держави до її окраїн. Категорія близькості – функція не лише метричної відстані, а й реальних суспільних можливостей подолання простору, налагодження різного виду зв'язків – інформаційних, транспортно-комунікаційних, виробничо-економічних та ін.

Розглянемо конфігурацію як форму території країни, яка визначається її кордонами. Конфігурація відіграє велику роль у формуванні територіальної структури країни. Наприклад, дві країни приблизно однакової площі – Болгарія і Куба мають різну конфігурацію, що суттєво впливає на особливості територіальної організації господарства і політичних процесів.

Перш ніж оцінювати конфігурацію, доцільно вивчити, як сформувалася територія держави, простежити формування націй.

У географії поширені такі топологічні показники, як форма, конфігурація, компактність, зв'язаність, центральність території.

Форма території якісно описується термінами «втягнута», «видовжена», «сплюснута», «округла» тощо. Ідеальною є форма кола.

Порівнюючи однакові за площею, але різні за конфігурацією території (наприклад, відстань між найвіддаленішими точками на Кубі становить близько 1,2 тис. км, а в Болгарії — 0,65 тис. км), можна дійти висновку про необхідність зіставлення їх за показниками конфігурації. Конфігурація «корегує» розмір. Для того, щоб мати змогу порівнювати країни між собою, дослідники використовують поняття компактності (з лат. *compactus* — *щільний*) території. Некомпактна конфігурація, як правило, є неефективною, тому що подовжуються всі комунікації, ускладнюються зв'язки між віддаленими місцями. Якщо і столиця розташована не в центрі, а на периферії, то ускладнюються процеси освоєння й управління територією.

Для характеристики компактності території в географії розроблено низку показників. Наприклад, зіставлення довжини кордонів та площі території, оцінка компактності порівнянням конфігурації території з конфігурацією геометричних фігур (найчастіше з колом, оскільки коло — ідеально компактна геометрична фігура), показники витягнутості відносно малої та великої осей форми території та ін.

Емпіричних показників компактності є чимало, проте досліднику необхідно добирати такі показники, які найбільше відповідають конкретній задачі. У деяких випадках необхідно використовувати навіть систему показників, оскільки кожен з них характеризує лише якийсь один бік компактності.

Розмір країни і її конфігурація визначають типові відстані. Типову геометричну відстань можна визначити як середню відстань між будь-якими двома точками території. На її величину впливає розмір території і конфігурація. З типовою відстанню пов'язані показники територіального розподілу праці, дальність перевезень та ін. Одним з видів типових відстаней є середня геометрична відстань, яка може обчислюватися в різних варіантах. Її можна обчислити для всієї території, взявши визначену кількість

рівновіддалених одна від одної (від сусідських) точок і розрахувати для них типову середню відстань. Можна взяти додатково точки перетину вертикалей і горизонталей з контуром, що підвищить точність розрахунків. Що більше точок, то точніший показник. Якщо для обчислення взяти відстань між містами, то показник матиме визначений економіко-географічний характер.

Глибина території держави є типовою (середньою) відстанню до кордонів. Значення цього показника залежить від розмірів держави і її конфігурації.

Вивчення параметрів території має теоретико-методичне значення, допомагає формувати просторове уявлення про країну. Надзвичайно важливе практичне значення конфігурації, зокрема в управлінні, оскільки вона впливає на зовнішні та внутрішні зв'язки, параметри інфраструктури, розміщення продуктивних сил, культурні зв'язки між регіонами країни.

3.4. Внутрішній поділ країн

Щоб підвищити ефективність управління власною територією, будь-які держави, окрім карликових, здійснюють власний поділ на окремі частини – внутрішні адміністративно-територіальні одиниці: області, штати, провінції, краї, департаменти, губернії, райони, регіони, волості тощо. На їх основі створюються і діють місцеві органи державної влади та управління.

Адміністративно-територіальний устрій будь-якої держави зумовлений як самою його організаційно-соціальною природою, так і традиціями історичного розвитку країни, завданням і метою органів влади. Останнє уможливорює зміну (реформу) адміністративно-територіального устрою, з урахуванням інтересів певних політичних сил, що перебувають при владі, або з метою досягнення оптимальної організації і функціонування політичного та господарського механізму держави.

Структура, принципи, логіка, ієрархія адміністративно-територіального устрою слугують основою організації відповідних структур державної влади. На найнижчому ієрархічному щаблі, тобто найближче до людей, є органи місцевого самоврядування. Вони вирішують проблеми повсякденного життя громади та питан-

ня забезпечення населення водою, світлом, теплом, утилізації відходів, підтримують у належному стані внутрішні комунікації тощо.

На вищому ієрархічному рівні діють територіальні органи державної влади. Вони доволі жорстко підпорядковані центральним інститутам держави або ж, за складної ієрархічної структури, відповідним органам вищої за рангом адміністративно-територіальної одиниці. Їхні функції є набагато складніші.

Принципи внутрішнього територіального поділу федеративних та унітарних держав різняться. У перших кожен із суб'єктів федерації має не лише власну систему органів влади, а й систему права, у тому числі, як правило, власну конституцію. Унітарні держави позбавлені внутрішнього політико-територіального поділу. Їхній адміністративно-територіальний поділ уніфікований, діє єдина система права, існує чітка ієрархічна система централізованої влади. Для невеликої або середньої за розмірами держави така система є найбільш ефективною. У більшості країн світу виділяється від 2 до 4 рівнів ієрархії адміністративно-територіальних одиниць. У Європі, а також у багатьох інших країнах світу зразковою вважається чотирирівнева, французька, система (департамент, округ, кантон, комуна).

У багатьох унітарних країнах виокремлюють міста та території особливого статусу. До таких територій, наприклад, належать Нахічеванська АР в Азербайджані, АР Крим в Україні, автономні області Валле-д'Аоста, Трентіно, Венеція-Джулія, Сардинія в Італії, Абхазія, Аджарія та Південна Осетія в Грузії. У багатьох країнах виділені столичні округи чи регіони, в яких зосереджуються всі центральні органи влади, сфокусовані всі внутрішньодержавні адміністративно-управлінські зв'язки. Особливу роль в усіх державах відіграє столиця, яка є не лише головним містом, адміністративно-політичним центром, а й своєрідним символом держави і нації.

Значення столиці в житті будь-якої країни дуже велике й у багатьох випадках постійно зростає. У переважній більшості держав столиця є не лише зосередженням органів державної влади та державного управління, судових, військово-стратегічних та інших установ, а й основним економічним центром країни. Іноді ці функції навіть гіпертрофовані. Так, більше половини промислової продукції такої великої країни, як Аргентина, виробляється у Великому Буенос-Айресі.

Столиця держави переважно виконує і найбільше функцій, тому від інших міст держави вона відрізняється великою притягальною силою, що вабить громадян, можливостями якнайповніше себе реалізувати. Звичайно, найважливішою функцією столиці є управління політичною діяльністю країни, як внутрішньою, так і зовнішньою. Для її виконання столиця має бути забезпечена найкращою інфраструктурою транспорту та зв'язку.

Історія становлення столиці — це історія утвердження державності. Кожна столиця має власну історію. За походженням у світі можна виділити такі групи столиць: *родові, історичні міста, ситуативні столиці, штучні столиці, політичні столиці*.

Перша група столиць – це колишні родові володіння князів, королів, гетьманів тощо. Вони були добре укріпленими населеними пунктами і тому ставали столицями. Це були, як правило, не найбільші міста і з часом свій статус столиці вони втрачали. В Європі найвідомішими з таких міст є іспанське Толедо, польський Краків, українські Чигирин і Батурин.

Найпоширенішими і найстійкішими є столиці — *історичні міста*. Вони виникли як політичні й управлінські центри цілком об'єктивно, завдяки вигіднішому географічному положенню, у державах, які народжувалися. Це Лондон, Рим, Париж, Київ, Будапешт, Прага, Стокгольм, Москва та ін.

Ситуативні столиці створюються за екстремальних ситуацій у країні, якими можуть бути війни або масштабні природно-кліматичні катаклізми. Наприклад, у період агресії російських військ на території України і захоплення ними Києва на початку 20-х років ХХ ст. столицю було перенесено до Кам'янець-Подільського. Окупація Парижа німецькими військами під час другої світової війни спричинила перенесення столиці Франції до м. Віші. Такою ж столицею було місто Чунцін у Китаї.

Штучні столиці – це переважно створені колоніальною адміністрацією центри управління, захоплені метрополією володіннями інших держав і націй. Якщо згодом метрополії здобувають незалежність, ці штучні столиці можуть перетворитися на повноцінні столиці нових незалежних держав. В Україні за часів російського імперського панування в різні періодами штучно створеними Росією столицями України були Глухів і Харків.

Політичні столиці створюються в тій чи іншій державі заради вирішення різноманітних політичних проблем, зокрема до-

сягнення політичної рівноваги між окремими її регіонами. З цією метою столицю будують або на межі антагоністичних регіонів, або ж виносять її як форпост загальнодержавної політики в саме серце одного з проблемних регіонів. Політичних столиць у світі не так вже й мало, і їхня кількість продовжує зростати. Найвідомішими з них є Вашингтон, Оттава, Абуджа, Канберра, Анкара, Бразилія. Будівництво останньої взагалі мало на меті прискорення економічного освоєння внутрішніх малозаселених районів Бразилії. І покладені на неї функції нова столиця успішно виконала.

Контрольні запитання і завдання

1. Як співвідносяться обсяг і зміст наукових понять «простір» і «територія»?
2. Дайте визначення поняття «територія держави».
3. Перелічіть основні властивості території.
4. Розкрийте значення національної та канонічної території.
5. Охарактеризуйте демографічні властивості території.
6. Охарактеризуйте соціальні властивості території.
7. Охарактеризуйте економічні властивості території.
8. Охарактеризуйте роль узбережних (приморських) ділянок у господарській діяльності країни.
9. Як розмір території впливає на суспільні процеси в країні?
10. Як різняться країни світу за розмірами території?
11. Охарактеризуйте функції державних кордонів.
12. Які існують підходи до класифікації державних кордонів?
13. Розкрийте зміст поняття конфігурації території країни та поясніть її вплив на соціально-економічні процеси.
14. Перелічіть й охарактеризуйте основні показники компактності країни.
15. З якою метою здійснюється адміністративно-територіальний поділ країн?
16. Чим зумовлені особливості адміністративно-територіального устрою тієї чи іншої держави?
17. Які органи управління розміщуються на найнижчому ієрархічному рівні? Які функції вони виконують?
18. Чим займаються територіальні органи державної влади?

19. Чим відрізняється внутрішній територіальний поділ держави у федеративних і унітарних країнах?
20. Яке значення має столиця країни?
21. Як поділяють столиці за походженням?

4. ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ КРАЇНИ

4.1. Визначення поняття географічного положення

Географічне положення держави — це розміщення території, країни відносно інших об'єктів, територій, акваторій, країн.

Географічне положення — одна з фундаментальних категорій економічної і соціальної географії. Поняття «географічне положення», відоме у науці ще з ХУІІІ ст., особливе застосування знайшло в антропогеографії кінця ХІХ ст., коли німецький учений Ф.Ратцель почав застосовувати його для до характеристики позиційних властивостей країни.

За умов глобалізації теорія географічного положення набуває статусу міждисциплінарної теорії, оскільки дає змогу бачити світ у всій його розмаїтості, зумовленій багатьма регіональними, державними і локальними особливостями.

Соціально-економічний простір є неоднорідним. Об'єкти просторово не збігаються з умовами, необхідними для їхнього існування в системі. Властивості соціально-економічного простору, які розкривають просторову розбіжність досліджуваного об'єкта і необхідних умов його існування (функціонування і розвитку), можуть бути визначені як географічне положення об'єкта.

Зовнішнє середовище через свої складові активно впливає на об'єкт, географічне положення якого визначається. Так само й сам об'єкт впливає на власне оточення.

В основі поняття «географічне положення» лежить категорія «відношення». Згідно з М. Баранським, економіко-географічне положення є відношенням будь-якого місця, району чи міста до об'єктів, які лежать поза ним та мають для нього те чи інше економічне значення.

Основна ідея географічного положення як поняття полягає в розкритті територіального відношення:

- у фізико-географічному положенні – це відношення в географічній координатній сітці, в реальному фізико-геогра-

фічному просторі з його природними зонами, областями, орографією, розподілом суші і моря тощо;

- в економіко-географічному положенні — це відношення до економічно значущих об'єктів;
- в соціально-географічному положенні — до соціально значущих об'єктів.
- у політико-географічному положенні — до політичних реалей. Методично це означає фіксацію і прогнозування військових, міжнародних політичних, геоекономічних, екологічних і культурологічних силових полів;
- в еколого-географічному положенні — до екологічно значущих об'єктів, зокрема до країн і регіонів, що визначають екологічну ситуацію, чи до країн і регіонів, на екологічний стан яких може впливати дана країна.

Одним із кількісних показників географічного положення є географічні координати об'єкта.

Для уточнення змісту поняття географічного положення варто наголосити на суттєвій розбіжності між *географічним положенням* і *місцезнаходженням*. Характеризуючи географічне положення, необхідно відповісти на запитання: відносно чого? Місцезнаходження об'єкта має інший зміст, який полягає у відповіді на запитання: де і частиною чого є? Отже, місцезнаходження розкриває локалізацію чи приналежність, тоді як положення відображає відносини в системі. З методологічної точки зору ці поняття слід розмежовувати.

Отже, вивчаючи географічне положення, слід з'ясувати, які об'єкти знаходяться поза межами об'єкта, а які всередині. Іншими словами, географічне положення характеризується взаємовідношенням об'єкта з його зовнішнім середовищем.

Категорія «відношення», хоч і становить сутність географічного положення, саме вона створює основні методичні труднощі при його вивченні.

При вивченні географічного положення необхідно відштовхуватися від результатів впливу географічного положення на розвиток об'єкта. Ситуацію ускладнює те, що на зв'язки (економічні і позаекономічні) об'єкта впливає не тільки географічне положення.

Аналізуючи проблему, дослідник «зважує» реальні і потенційні відношення: реальні виявляє емпіричним шляхом, а серед потенційних виділяє ті, котрі можуть бути реалізовані (реально

4. Географічне положення країни

можливі зв'язки). Проте дослідник повинен встановлювати і теоретично можливі зв'язки. Таким чином, при аналізі географічного положення під відношеннями не можна розуміти тільки фактичні економічні та інші зв'язки. Повне і всебічне вивчення географічного положення передбачає врахування реальних, потенційних і теоретично можливих зв'язків.

Географічне положення є поняттям не лише містким і багатоаспектним, а й відносним. У першому випадку виділяють його декілька видів, зокрема природно-, екологічно-, соціально-, економіко- або політико-географічне положення. У другому — йдеться про його постійну трансформацію у просторі й часі, одночасну присутність в оцінці нинішнього стану географічного положення, його минулого розвитку і чинники його подальшого функціонування.

Для країнознавства визначальну роль відіграє поняття політико-географічного положення держави. Це розміщення її на політичній карті світу, материка чи окремого регіону у взаємодії з політичними реаліями, які так чи інакше не неї впливають. При цьому політика розуміється як діяльність, спрямована на перемогу в боротьбі за власні інтереси. Вона може бути державною, певної організації чи окремої людини.

У просторово-територіальному сенсі можна виокремити *глобальне, регіональне і локально-сусідське* політико-географічне положення країн. *Глобальне* положення є місцем тієї чи іншої держави на політичній карті світу в контексті її глобальних зв'язків і відносин з іншими державами нашої планети. *Регіональне* політико-географічне положення включає розміщення і взаємозв'язки з країнами власного історико-географічного регіону. *Локально-сусідське* політико-географічне положення — це розміщення країни в оточенні держав-сусідів і взаємодія з ними. Його оцінка є дослідженням складної історії протистоянь і партнерства. Вона дуже динамічна. На цьому рівні здійснюється реальний аналіз всіх видів відносин і взаємозв'язків між окремими державами і міждержавними інтеграційними утвореннями.

4.2. Методичні основи вивчення географічного положення країни

Географічне положення — перший пункт плану характеристики країни. Характеризуючи географічне положення країни, необхідно представити той простір, навколишнє середовище, в якому існує держава.

Класичний план характеристики географічного положення запропонував засновник вітчизняної економічної географії М.Баранський. Він писав, що географічне положення має величезне методологічне значення. Місце, яке займає будь-який ареал, наприклад, країна, район, місто і т.д., в системі географічного поділу праці значною мірою визначається географічним положенням.

Для опису й оцінки географічного положення необхідно дати короткі пояснення за основними пунктами плану. Опис положення об'єкта відносно основних ліній і точок на карті чи на материкау передбачає визначення власне положення території країни.

При цьому досить виокремити суттєві ознаки положення, вказавши, наприклад, що країна розташована в помірних широтах уздовж східної окраїни певного материка чи уздовж східного узбережжя.

Важливо вказати, чи має країна вихід до вод Світового океану і які можливості з цим пов'язані. Характеризуючи ж положення відносно рік і озер, враховують тільки ті з них, які належать одночасно ще хоча б одній державі.

Підлягають обліку великі форми рельєфу, розташовані одночасно на території декількох держав-сусідів. Тобто йдеться, наприклад, про спільне використання тих гірських систем чи гірських країн, які, знаходячись поза територією тієї чи іншої країни, захищають її від холодних, жарких, вологих, сухих повітряних мас, перешкоджаючи чи сприяючи їхньому проникненню на дану територію. Також необхідно вказати, в яких кліматичних поясах розміщена країна.

Називаючи природні зони, у яких розташована територія, треба дати їм коротку оцінку.

Характеризуючи економіко-географічні аспекти положення країни, спочатку треба просто перелічити держави, з якими вона межує. Що стосується ресурсно-географічного положення, то варто

4. Географічне положення країни

звернути увагу на подібність чи розбіжність потенціалів у сусідніх країнах, що відрізняються один від одного розмаїтстю, багатством чи значущістю ресурсів.

Характеризуючи транспортно-географічне положення, варто звернути увагу на те, які види транспорту забезпечують міжнародні перевезення і зв'язки країни, оцінити особливість положення країни щодо системи доріг континенту: центральне, периферійне, окраїнне, віддалене, ізольоване чи інше.

Досить важливою є також характеристика екологічного положення країни, тобто положення відносно екологічно значущих об'єктів, в тому числі країн і регіонів, які визначають екологічну ситуацію або країн і регіонів, на екологічну ситуацію яких може впливати дана країна.

Отже, географічне положення країни можна характеризувати як положення відносно:

- 1) екватора, нульового меридіана, полюсів, тропіків і полярних кіл;
- 2) материка, частини материка чи частини світу;
- 3) океанів, морів, великих заток, проток, морських течій;
- 4) великих форм рельєфу суходолу;
- 5) кліматичних поясів, кліматичних областей, центрів високого і низького тиску;
- 6) великих рік, озер;
- 7) природних зон;
- 8) країн-сусідів;
- 9) ресурсно-географічного;
- 10) центрів культури, релігій, цивілізацій;
- 11) промислових, сільськогосподарських, торговельних районів;
- 12) транспортно-географічного;
- 13) військово-політичних й економічних блоків чи союзів;
- 14) вогнищ війн та інших збройних конфліктів;
- 15) держав з нестабільною економічною і політичною ситуацією;
- 16) еколого-географічного.

Отже, географічне положення – одна з фундаментальних категорій географічної науки. Воно характеризує просторове відношення певного об'єкта, наприклад, країни, до географічних об'єктів, що розміщені поза ним і впливають чи можуть на нього суттєво впливати.

4.3. Властивості географічного положення країни

Географічне положення є складною категорією й характеризується взаємовідношенням об'єкта з його зовнішнім середовищем та завжди індивідуалізує географічний об'єкт. У географічному положенні відображається така його ознака, як позиційність. Це надає кожному географічному об'єкту унікальності. У світі немає двох об'єктів, наприклад, держав, які мали б однакове географічне положення. Можна стверджувати, що географічне положення – це завжди властивість об'єкта, в якому одночасно відображається відношення до інших об'єктів і територіальних систем. Отже, географічне положення – це завжди властивість об'єкта, що залежить як від самого об'єкта, положення якого визначається, так і від того оточення, з яким він взаємодіє чи буде взаємодіяти.

Географічне положення є результатом попереднього розвитку держави. Воно суттєво впливає на розвиток усіх її підсистем – економічної, соціальної, політичної і демографічної. У географії положення країни розглядається як важливий чинник її перспективного розвитку і функціонування. Наприклад, приморське положення Франції, її вихід у Середземне море та Атлантичний океан було сприятливим чинником розвитку промислового виробництва на дешевій заморській сировині, стимулювало колонізаційну політику поза Європою.

Учені-географи до основних ознак географічного положення відносять: *дистанційність*, *детермінованість* і *потенційність*. *Дистанційність* — це вигідність (чи не вигідність) географічного положення залежно від зміни відстані між об'єктами, що взаємодіють. При цьому віддаль може виражатися не лише в одиницях довжини, а й у віртуальних показниках, які характеризують відносини між абстрактними поняттями. Географічне положення можна вважати визначеним (без урахування випадкових чинників), тобто *детерміноване*. Воно тією чи іншою мірою є головним, визначальним фактором розвитку людського суспільства. *Потенційність* географічного положення полягає в його невичерпних можливостях, що можуть бути використані для забезпечення суспільних потреб.

М.Мироненко виокремлює три головні властивості (атрибути) категорії географічного положення:

4. Географічне положення країни

- *відношення* – впливає з визначення географічного положення. Основна методологічна трудність при вивченні географічного положення полягає у виявленні причинно-наслідкових зв'язків, тобто в з'ясуванні, наскільки фактор географічного положення визначає становлення, функціонування і розвиток об'єкта;
- *потенційність* – це фактор, передумова й водночас наслідок розвитку зв'язків, поділу праці, а також розвитку самого регіону. Часто вигідне географічне положення перетворюються в ресурс розвитку території. Наприклад, на розвиток країни – «мікротопа» Сінгапуру позитивно впливає вмиле використання його вигідного економіко-географічного положення в сучасній господарській системі. Розміщення на перетині світових торгових шляхів за умов феноменального економічного зростання азійських нових індустріальних країн стало основним об'єктивним фактором соціально-економічного прогресу Сінгапуру;
- *дистанційність* – характеризуючи географічне положення, необхідно вказувати на значення відстані між об'єктами. Водночас сама відстань не характеризує цілком географічного положення. Воно визначається сукупністю властивостей середовища, у якому знаходиться об'єкт, а відстань — лише одна з цих властивостей.

Американські географи В. Бунге і Р. Морілл однією з основних категорій суспільної географії вважають близькість.

Поняття «географічне положення» аналізується за двома напрямками: 1) географічне положення як фактор розвитку території і 2) географічне положення як умова розвитку території.

Аналіз географічного положення як фактора передбачає виявлення та оцінку реальних і потенційних зв'язків і визначення їхнього впливу на розвиток території, її спеціалізацію, особливості організації і технології.

Аналізуючи географічне положення як умову, необхідно розкрити основні передумови розвитку території.

Деякі вчені визначають географічне положення як приналежність до визначеної території.

Сукупність усіх відомостей про географічне положення формують географічне середовище, простір, у яких функціонує держава,

країна. Цей простір визначає характерні ознаки і властивості будь-якої території.

У змісті поняття «географічне положення» можна виокремити такі складові: математико-географічне; фізико-географічне; економіко-географічне; політико-географічне; соціально-географічне; еколого-географічне положення.

Серед них найбільш науково обґрунтованим є поняття *економіко-географічного положення*, яке характеризується сукупністю географічних, економічних та історичних факторів. Економіко-географічне положення володіє кількісними і якісними характеристиками, може бути вигідним чи невигідним. Економіко-географічне положення є стратегічним ресурсом держави.

Для держави надзвичайно важливе її *політико-географічне положення* – геопросторове відношення до політичних об'єктів, що перебувають поза нею та безпосередньо впливають на неї. Цей вплив може набувати не лише політичного характеру. Наприклад, положення Греції у системі країн Середземномор'я впливає на її економіку, яка й визначає характер політичних процесів у цій країні. Часто вживаний термін «*геополітичне положення*» відображає вплив на політичні процеси і структури держави не лише зовнішнього політичного середовища, а й природних, екологічних, економічних, соціальних систем. Наприклад, положення країни в континентальних умовах дуже часто є чинником її політичного прагнення до виходу на морські комунікації і часто робить її агресивною.

Оцінюючи *політико-географічне положення* держави, необхідно враховувати як ресурсну (галузеву), так і просторово-територіальну його складові. Фізико-географічна складова виділяється тим, що географічне середовище продовжує відігравати суттєву роль у житті суспільства, впливає на ефективність функціонування тієї чи іншої країни. Навіть найпотужніші держави безсилі перед такими стихійними силами природи, як цунамі, землетруси, повені, урагани, торнадо тощо. Якісні земельні чи інші природні ресурси, безпосередній вихід до незамерзаючих морів, клімат і рельєф місцевості, повноводні ріки і безліч інших чинників фізико-географічної складової політико-географічного положення були, є і будуть важливими для розвитку, а іноді й самого існування тієї чи іншої країни.

4. Географічне положення країни

Значення економіко-географічної складової в оцінюванні політико-географічного положення весь час зростає. Дедалі більше країн відчувають потребу в ресурсах розвитку, які вони не здатні забезпечити з власної території. І це не лише корисні копалини чи продовольство, а й трудові ресурси. Тому відкритий доступ до регіонів, які володіють надлишками ресурсів соціально-економічного розвитку, стає вирішальним чинником політико-географічного положення. Не менш важливим є розміщення стосовно основних ринків збуту товарів, вироблених у країні.

Постійно зростає значення транспортно-географічної складової (у широкому розумінні цього терміна) політико-географічного положення, основними показниками якої є пропускна спроможність, швидкість доставки вантажів, вартість перевезення, інформаційні та міграційні потоки, їх мінливість у просторі й часі.

Не менш, а іноді й більш важливими є геополітична та геостратегічна складові політико-географічного положення держави. Політична нестабільність, збройні конфлікти тощо надовго «закривають» певні країни й навіть регіони світу, змінюють напрям і силу транзитних товаропотоків, руйнують усталені системи міждержавних відносин.

Географічне положення може бути центральним і периферійним. Чим більше сусідів у держави, тим центральніше її положення. Ознаки центральності та периферійності географічного положення дуже часто пов'язують з категоріями його вигідності чи невигідності. Зазвичай, центральне положення вигідніше за периферійне. Багато країн мають периферійне положення, проте вони розташовані на судноплавному узбережжі. Отже, їх положення ліпше, ніж сусідніх з ними континентальних держав, близьких до «центральных». Серед «окраїнних» держав особливо вигідне положення мають розташовані на узбережжях незамерзаючих морів. Держава може повністю омиватися морем (наприклад, Великобританія, Шрі-Ланка, Ісландія, Кіпр), бути півострівною (Данія, Італія, Південна Корея, Туреччина), виходити на море більшою чи меншою своєю частиною (Єгипет, Алжир, Румунія, Болгарія, Албанія), розташовуватися на двох морях різних басейнів (Франція, США, Канада, Мексика).

Центральність географічного положення – важливий фактор суспільного життя, який впливає на оперативність функцій управління, на географічне освоєння території, на розміщення головних

підприємств, установ тощо. Центральність положення регіону впливає і на спосіб життя його населення.

Отже, аналізуючи економіко-географічне положення країни, необхідно враховувати:

- площу країни та довжину її сухопутних кордонів;
- економіко-соціальну оцінку країн-сусідів;
- наявність у країни виходу до моря;
- особливості рельєфу, кліматичного режиму й природних ландшафтів країни;
- відстань між крайніми точками території держави;
- положення країни на карті світових сухопутних, морських і повітряних транспортних коридорів.

За просторовим масштабом географічне положення поділяють на глобальне, регіональне і сусідське. *Глобальне положення* – це геопросторове відношення держави до світової економічної та політичної систем та їхніх підсистем, зокрема груп високорозвинених країн, країн «третього світу», країн колишнього «комуністичного блоку», до світових геополітичних осей, геостратегічних інтересів тощо. *Регіональне положення* є геопросторовим відношенням до системи країн і політико-державних структур того континенту, на якому розташована держава. *Сусідське положення* передбачає геопросторові стосунки із державами, які межують з певною країною. Визначають сусідів першого і другого порядку. Безпосередні сусіди – це сусіди першого порядку, а сусіди сусідів є сусідами другого порядку. Наприклад, сусідами першого порядку для Угорщини є Україна, Румунія, Хорватія, Словенія, Австрія, Сербія, Словаччина, а сусідами другого порядку є Росія, Білорусь, Польща, Чехія, Німеччина, Швейцарія, Ліхтенштейн, Італія, Боснія та Герцеговина, Албанія, Македонія, Болгарія та Молдова, тобто їх майже удвічі більше. Чим більше сусідів має певна країна, тим за інших однакових умов вигідніше її політико-географічне положення. Це надає цій країні певні переваги у виборі близьких зовнішньополітичних і економічних партнерів. У військово-політичному аспекті сусіди сусідів дуже часто є стратегічними партнерами (наприклад, коли безпосередній сусід виявляє агресивність). Класичним прикладом є відносини «Польща – Франція», між якими знаходиться Німеччина: у двох світових війнах ця пара виступала в одному антинімецькому блоці.

Отже, географічне положення має надзвичайно велике значення в країнознавстві, воно певною мірою визначає спосіб життя і навіть характер народу.

Контрольні запитання і завдання

1. Обґрунтуйте категорію «відношення» як методологічну основу поняття «географічне положення».
2. Дайте визначення поняття «географічне положення країни».
3. Які категорії географічного положення виділяються в країнознавстві?
4. Розкрийте зміст поняття «географічне положення».
5. Виділіть складові політико-географічного положення.
6. Що таке сусідське положення?
7. У чому сутність регіонального положення території держави?
8. Охарактеризуйте глобальне географічне положення України.
9. Охарактеризуйте особливості центрального і периферійного географічного положення.
10. Поясніть відмінності між поняттями «географічне положення» і «місцеположення».
11. Охарактеризуйте три основні властивості географічного положення як наукового поняття.

5. ПРИРОДА КРАЇНИ

5.1. Основні поняття

Природні умови і природні ресурси будь-якої країни є, як правило, основною складовою потенціалу, що визначає можливості розвитку країни. Для їх комплексного країнознавчого дослідження застосовується стандартний план характеристики: рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність, тваринний світ, природні зони і т.д. Окрім загального об'єкта дослідження, комплексне країнознавство розглядає взаємозв'язки між цілісною природою, господарством і населенням.

Щоб визначити місце природних умов, ресурсів і природного середовища в країнознавстві, потрібно відштовхуватися від системи понять, пов'язаних зі сферою взаємодії суспільства і природи, основними серед яких є поняття «природа», «географічна оболонка», «географічне середовище суспільства», «природні ресурси», «навколишнє середовище».

Природні ресурси — це компоненти природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил використовуються чи можуть використовуватися як засоби виробництва (предмети і засоби праці) і предмети споживання.

Природні ресурси можуть використовуватися:

- як засоби праці (земля, водні шляхи, вода для зрошення);
- як джерела енергії (паливні ресурси, енергія водних потоків, вітру);
- як сировина і матеріали (мінеральна сировина, лісові запаси, ресурси технологічної води);
- як предмети споживання (плоди диких рослин, промислова фауна, питна вода).

Природні ресурси класифікують:

- за критерієм природного генезису, виокремлюючи мінеральні, водні, земельні, біологічні, кліматичні ресурси;
- за способом використання, базуючись на політекономічному розподілі ресурсів на джерела засобів виробництва і предметів споживання з наступною деталізацією.

За основним способом використання природи виокремлюють п'ять груп галузей і видів господарської діяльності: 1) галузі ре-

сурсокористування — сільське, лісове, водне господарство і гідроенергетика, які використовують природу як засіб виробництва; 2) галузі видобувної промисловості, водоспоживання і промисли, які використовують природу як джерело готових предметів праці і споживання; 3) галузі обробної промисловості, інфраструктура, комунально-побутове господарство, які використовують природу для розміщення свого виробництва і складування відходів; 4) рекреація, галузі охорони здоров'я і видів спорту, життєдіяльність населення (особливо сільського), які використовують природу як умову проживання; 5) галузі дослідно-заповідного господарства, наука, які використовують природу як полігон для дослідження, для збереження її майбутнім поколінням.

5.2. Оцінка природних умов і ресурсів

Оцінка — це особлива форма відображення дійсності. Цінність — це місце об'єкта в суспільній практиці. У науці існують описові (дескриптивні) і оцінні дослідження. Deskриптивні наукові закони описують причинно-наслідкові зв'язки в природі і суспільстві, не оцінюючи їх. А оцінні дослідження дають характеристики, визначають, що є для людини добрим, поганим чи байдужим. В економічній і соціальній географії є як описові, так і оцінні міркування.

Отже, оцінка — це суб'єктивний образ об'єктивної реальності, тобто вона відображає взаємодію суб'єкта й об'єктивної реальності (об'єкта).

У науковій і практичній діяльності, пов'язаній з вирішенням соціальних і економічних проблем, важливу роль відіграє поняття вибору, яке формується на основі оцінок. Дати визначення таким поняттям, як природні умови, ресурси і середовище, можна тільки з урахуванням того, для кого чи для чого вони використовуються, отже, їх оцінка ґрунтується на знаннях як об'єкта (природи), так і суб'єкта.

У логіці оцінок виділяють чотири компоненти: суб'єкт; об'єкт; характер; основа.

Розглянемо зв'язки між цими компонентами:

Суб'єкт — об'єкт. Залежно від завдань суспільної практики виокремлюють такі системи оцінок:

- 1) природний комплекс — технічна система (технологічна оцінка);
- 2) природний комплекс — економіка (економічна оцінка);
- 3) природний комплекс — людина (медико-біологічні, соціально-екологічні, естетичні, рекреаційні оцінки).

Характер. Оцінки поділяються на абсолютні та порівняльні. Для формулювання перших вживають, наприклад, терміни «добрий», «поганий», а для формулювання порівняльних оцінок — «краще», «гірше».

Основа. Характеризує позицію (наукову основу), на якій базується оціночне міркування. Наприклад, до середини 50-х років ХХ ст. у дослідженнях природних умов і ресурсів були поширені натуралістичні оцінки. Заперечувалася правомірність грошової оцінки природних ресурсів, оскільки вважалося, що природа лежить за межами процесу праці та не є продуктом праці. Очевидно, що дарунки природи праці не потребують, але для їхньої обробки і збереження необхідні значні витрати праці. Тому і грошова оцінка природних ресурсів є можливою і необхідною.

На зміну натуралістичним оцінкам прийшли технологічні, згідно з якими, наприклад, ліс — це насамперед джерело деревини. Панування технологічних оцінок пояснюється тим, що в господарстві країни переважали технологічні, натуральні зв'язки, а вартісних відносин практично не було, не було і ринкових механізмів, здатних забезпечувати відносно раціональне використання природних ресурсів.

З ринковими відносинами та турботою про довгострокові наслідки використання природи набули поширення різні види економічних (вартісних) оцінок: 1) на основі обчислення ренти; 2) за вартістю відновлення природних ресурсів і природного середовища; 3) за обсягами витрат на дослідження, освоєння та експлуатацію.

Цінність природних ресурсів, як вважають екологи і деякі економісти, не збігається з категоріями вартості чи ціни. Вона повинна бути категорією історичною, пов'язаною із суспільними потребами, рівнем розвитку продуктивних сил, науково-технічним прогресом, виходити з стратегічних інтересів. Прихильники теорії адаптації підходять до проблеми ще більш радикально, вважаючи, що параметри планованого економічного зростання потрібно адаптувати до природи, з огляду на природну, у тому числі екологічну, ємність території, а не перетворювати природу відповідно до вимог цього зростання.

5.3. Методичні основи оцінки природи в країнознавстві

Природа впливає на побут і духовне життя людей, а духовне життя людей, впливає на природу країни. Природа диктує певні параметри розвитку суспільства, а суспільство, розвиваючись, дедалі більше залежить від природи тому, що стикається з нею багатьма сторонами своєї діяльності, усе більше природних компонентів і властивостей залучає у свою діяльність і не може без них розвивати економіку. Первісна людина, наприклад, не залежала від запасів вугілля, урану, рідкісних металів, перед нею не стояли проблеми чистоти повітря, радіації. Суспільство і освоює середовище, і пристосовується до нього. При цьому аксіома полягає в тому, що взаємодія суспільства і природи не буває прямою, а змінюється через спосіб виробництва. І хоча роль природно-сировинного фактора при розміщенні підприємств традиційних галузей промисловості загалом слабшає, однак роль природного середовища зростає при розміщенні галузей новітніх технологій, чуттєвих до забруднення середовища.

У країнознавстві існує своя методика врахування природних чинників. Специфіка обліку результатів поелементних і покомпонентних оцінок природи, отриманих приватними географічними і негеографічними науками, полягає в пошуку узагальнених, синтетичних показників. Спробуємо проілюструвати це на прикладах.

Рельєф для країнознавця відіграє надзвичайно велику роль у господарському житті і розселенні. Без гіпсометричної і геоморфологічної карт практично не можна вивчати країну. При цьому абсолютні і відносні висоти варто аналізувати окремо. Для господарських процесів найчастіше більше значення мають відносні висоти.

Корисні копалини — одна з основ розвитку і розміщення продуктивних сил країни. Рівень розробки цього виду оцінки є дуже високим. Для країнознавця важливими є особливості географії корисних копалин, зумовлені переважно тектонічною будовою території. При цьому оцінюються характер і структура їхніх територіальних поєднань і територіальна концентрація (зосередженість). При оцінці запасів корисних копалин (за всіма категоріями оцінки) враховуються:

- економічна політика держави відносно їхнього використання, яка також залежить від обсягів цих запасів;
- якість корисних копалин;
- умови експлуатації, які характеризуються особливостями залягання й економіко-географічним положенням.

Щоб виявити зв'язки між природно-ресурсною базою і територіальною структурою продуктивних сил, необхідно знати не тільки технологію, а й економіку видобутку і переробки корисних копалин. Залежно від економічних особливостей експлуатації родовищ окремих видів сировини і їх переробки змінюються методичні прийоми оцінки корисних копалин.

При оцінці *водних і кліматичних ресурсів* головну роль у країнознавстві відіграють балансові методи, зокрема методи оцінки балансу вологи і тепла, які визначають багато інших зональних компонентів природи, агрокліматичні умови країни.

Забезпеченість теплом і вологою характеризують такі показники, як сума ефективних температур — це характеристика теплового режиму за будь-який період. Її отримують шляхом сумування середніх добових температур цього періоду.

У 1735 р. французький натураліст Р. Реомюр за допомогою польових спостережень встановив, що сума середньодобових температур пов'язана з часом дозрівання сільськогосподарських культур, тому на півдні одні і ті ж культури дозрівають раніше, ніж на півночі. Цей показник використовується в агровиробничих оцінках. Наприклад, сума температур за вегетаційний період для вирощування винограду становить 2500-2800°C, а для льону — 1500-1700°C.

При вивченні *гідрографічної сітки* в країнознавстві не лише враховуються показники гідроенергетичного потенціалу, судноплавності, можливості використання вод для зрошення та іригації, а й оцінюється історична і сучасна роль гідрографічної сітки у формуванні територіальної структури країни.

Земельні ресурси належать до комплексних ресурсів країни і характеризуються площею, якістю ґрунтів, кліматичними умовами, рельєфом, гідрологічним режимом, рослинністю тощо. Земельні ресурси — просторовий базис для розміщення господарських об'єктів, розселення населення — є головним засобом виробництва в сільському і лісовому господарствах, де використовується основна виробнича властивість землі — родючість.

Ще в середині ХХ ст. економісти-аграрники сформулювали важливі методичні положення щодо оцінки земельних ресурсів, в яких послідовно враховувалися такі природні умови, як інтенсивність сонячної радіації, вологість, геоморфологічні умови, агрови-робничі властивості ґрунтів та ін. Послідовність визначення терито-ріальних одиниць для оцінки приблизно є такою: 1) теплові пояси виділяються за сумою температур; 2) всередині поясів виділяються зони зволоження за коефіцієнтами зволоження; 3) всередині зон виділяються провінції за коефіцієнтами континентальності.

При оцінці *біологічної групи ресурсів* у країнознавстві важливо спиратися на екологічні принципи. Так, не можна розглядати ліс лише як джерело сировини для лісової і деревообробної промис-ловості, оскільки роль лісу не вичерпується сировинними функ-ціями. Велику соціально-економічну значущість мають так звані ландшафтотворчі (кліматичні, водоохоронні, ґрунтозахисні та ін.) і соціальні (рекреаційні, естетичні) функції ресурсів. Особливо важ-ливими вони є для районів з високим рівнем освоєння й заселення. Біотичну складову біологічної групи ресурсів у країнознавстві слід розглядати як стабілізуючий початок у геосистемі (природний), яка забезпечує стійкий розвиток усієї цієї системи.

Для країнознавства надзвичайно важливий *комплексний під-хід* до оцінки природних умов і ресурсів на територіальній основі, згідно з яким, по-перше, слід враховувати межі можливого вико-ристання ресурсів (їхню ємність), перевищення яких призводить до втрати здатності природних комплексів до відновлення і до втра-ти відновлюваних ресурсів; по-друге, оцінка повинна враховува-ти функції природних комплексів, які формують середовище, бо без цього неможливим є їхнє розумне використання: одержання економічного ефекту за обов'язкового збереження якостей навко-лишнього середовища, оптимальних для життя і господарювання теперішнього і майбутнього поколінь.

Отже, під раціональним природокористуванням розуміється єдність економічної, соціальної й екологічної ефективності. Ви-вчення досвіду зарубіжних країн — одне з основних завдань гео-графічного країнознавства.

Підходи до природокористування залежать від моделі еконо-міки країни. Нетоварна економіка, в якій не діє закон вартості і немає плати за природні ресурси, призводить до волюнтаризму у

відносинах з природою. Природа країни руйнується, а природні ресурси використовуються по-хижацьки.

Умовно можна виділити дві протилежні моделі економіки: *інтенсивну й екстенсивну*.

За умов *екстенсивної економіки* технологічний розвиток переважно йде шляхом нарощування потужності агрегатів, технологічних ліній, транспортних засобів, а також збільшення обсягів перероблених за одиницю часу сировини та напівфабрикатів. Удосконалення технологій призвело до формування ресурсоємної моделі економічного розвитку. Як наслідок сформувалася відповідна модель територіальної структури господарства, що полягає в стягуванні до центрів переробної промисловості величезних обсягів сировини і палива.

На шляху такого тупикового розвитку рано чи пізно з'являються ресурсні й екологічні обмеження. До господарського використання залучаються нові території, з'являється дефіцит капітальних вкладень, збільшуються обсяги незавершеного будівництва.

Стара модель вичерпує свої можливості. На новому витку науково-технічної революції з'явилося нове покоління обробної техніки, зокрема інформаційні технології, освоєні нові ресурсощадні технології. Зміна технологій спричинила появу нової моделі інтенсивної економіки.

Інтенсивна модель економіки дає змогу зберігати ресурси, забезпечує економічне зростання, піклується про навколишнє середовище. Для країн, де запаси мінеральної і деревної сировини, палива й енергії є одним з головних джерел виробництва продукції в базових галузях промисловості, надзвичайно важливою є проблема переходу до ресурсокористування інтенсивного типу, за якого повинен знижуватися видобуток первинних природних ресурсів, зменшуватися їхні втрати на всіх стадіях від видобутку до споживання.

Інтенсивне ресурсокористування призводить до зміни відносин у системі «потреба — виробництво — природні ресурси». Якщо за екстенсивної економіки потреба в тій чи іншій продукції визначала необхідність і масштаби освоєння природних ресурсів, то за інтенсивної їхній стан і можливості освоєння самі повинні впливати на формування цієї потреби. Тобто йдеться про природно-ресурсну політику країни, яка дає змогу мінімізувати суспільну потребу в природних ресурсах.

Перш ніж перейти до вивчення окремих компонентів природи країни, потрібно охарактеризувати *загальну фізико-географічну структуру країни* (така структура виділяється умовно) — зональність, вертикальну поясність, ландшафтне районування, — яка впливає на окремі компоненти.

Зворотний шлях — від часткового до загального — у країнознавчих дослідженнях має менше значення. При цьому особливу роль відіграє цілеспрямоване *дослідження контрастності* фізико-географічних умов і територіальної диференціації ресурсного потенціалу, що помітно впливає на географічний поділ праці, на територіальну структуру природних ресурсів країни як однієї з підструктур її господарства.

5.4. Вивчення ступеня і характеру освоєння природи країни

Досліджуючи країну і район, важливо з'ясувати, як довго тривало господарське освоєння і використання природних умов і ресурсів, тобто ступінь втручання людини в природу.

Для дослідження *територіальної структури природних ресурсів* країни важливими є такі критерії: 1) ступінь забезпеченості території природними ресурсами; 2) їхня розмаїтість; 3) територіальна концентрація; 4) територіальне поєднання ресурсів; 5) їхня доступність; 6) географічне положення.

Оцінюючи природні ресурси, особливо важливо враховувати такі *територіальні співвідношення*:

- *територіальна відірваність* між ресурсами, з одного боку, та виробництвом і населенням — з іншого. Велика відірваність звичайно характерна для великих розвинених країн, всередині яких часто чітко виокремлюються: 1) *економічно активна територія*, на якій зосереджені населення й основне виробництво та продовжують експлуатуватися агрокліматичні ресурси, проте сильно вичерпані мінерально-сировинні ресурси; 2) *незасвоєна територія*, часто з екстремальними, несприятливими для життя людини фізико-географічними умовами, проте з багатими

мінерально-сировинними ресурсами — ресурсний резерв країни. До таких країн належать США, Канада, Росія, Австралія, Бразилія, Китай, Індонезія. Масштаби освоєння ресурсів в екстремальних районах визначаються не тільки їхніми запасами, а й інтенсифікацією ресурсокористування в країні;

- *співвідношення територіальної концентрації основних природних ресурсів з територіальною концентрацією виробництва і населення.* У країнах з високою територіальною концентрацією найважливіших мінерально-сировинних ресурсів, які слугують базою для важкої індустрії, переважно висока і концентрація цієї індустрії, а як наслідок – усього виробництва і населення (Польща). У країнах з «дисперсними» ресурсами рівні територіальної концентрації промисловості можуть бути дуже різними;
- важливою є оцінка *ролі природних ресурсів у формуванні територіальної структури господарства країни.* Для невеликих і середніх країн з бідним ресурсним потенціалом географія природних ресурсів може не відігравати важливої ролі. У таких країнах важливішою є система розселення й інфраструктура, що особливо пов'язує країну з зовнішнім світом — сьогодні головним джерелом ресурсів. Наприклад, у Японії, Італії, Нідерландах, Швейцарії власні ресурси вже давно не визначають територіальної структури господарства. Для Болгарії, наприклад, характерною є зміна територіальної структури при ресурсній переорієнтації;
- зростає *взаємодоповнюваність ресурсно-сировинних баз країн* внаслідок зростання інтернаціоналізації в сфері природних ресурсів. Тому важливо, наприклад, для країн Західної і Центрально-Східної Європи, оцінювати і роль зовнішнього фактора.

5.5. Рельєф

Основним компонентом природи будь-якої країни є рельєф. Характеристика рельєфу формує первісний образ території, а також є важливим фактором, що впливає на всі інші компоненти природи:

води, клімат, рослинність і тваринний світ значною мірою визначаються особливостями рельєфу. Чим мозаїчніший рельєф, тим більше розмаїтості в інших компонентах, тим багатша природа загалом.

Загальну характеристику рельєфу доцільно розпочати з вказівки на те, які форми рельєфу знаходяться на території, як вони співвідносяться за площею (яка з них переважає), перелічити найбільші гори і рівнини.

Рельєф — сукупність усіх нерівностей земної поверхні, що називаються «формами рельєфу». Їх розрізняють за розмірами, будовою, походженням тощо. За розмірами виділяють найбільші, великі, середні і дрібні (малі) форми рельєфу. Найбільші — це материки й океанічні западини, великі — гори і рівнини, середні і малі — пагорби, яри, дюни та ін.

Розмір і розміщення великих і найбільших форм рельєфу залежать від віку, будови і розміщення великих тектонічних структур, тобто ділянок земної кори. Рівнини розташовані на платформах, а в підніжжях гір лежать геосинклінали (складчасті області). Платформа — це великі малорухомі і слабо розчленовані ділянки земної кори. Геосинклінали — великі рухомі і сильно розчленовані ділянки земної кори.

На території більшості країн трапляються різні за масштабами форми рельєфу. Країнознавцю варто зупинитися на характеристиці великих, середніх і малих форм рельєфу, насамперед гір і рівнин.

Гори (гірські країни, гірські системи) — великі, високо підняті і сильно розчленовані ділянки земної поверхні. Вони утворюються від взаємодії внутрішніх і зовнішніх процесів. За походженням гори поділяють на дві групи: 1) вулканічні і 2) тектонічні.

Гірські хребти — лінійно витягнуті підняття з чітко вираженими схилами і гребенем. Зниження між окремими частинами гірського хребта називаються сідловинами, найнижчі і найширші з них використовуються як перевали. Перетин двох чи декількох гірських хребтів називається гірським вузлом.

Гірські країни складаються з декількох гірських хребтів і міжгірських долин і улоговин, які їх розділяють.

Нагір'я — велике гірське підняття з єдиною складчастою основою.

Гори тектонічного походження поділяються на складчасті, складчасто-глибові і глибово-складчасті. Залежно від часу ви-

никнення (за віком) гори поділяють на молоді, середні і старі. Це яскраво проявляється в різниці висоти гір: найвищі (понад 2000 м) — молоді й омолоджені; середні за висотою (1000 — 2000 м) — середні і за віком; а старі гори — низькі (до 1000 м), сильно зруйновані. Проте досить часто трапляються винятки. Визначити приблизний вік гір досить легко за тектонічною картою. Молоді гори, як правило, — складчасті, середні і старі — складчато-глибові і глибово-складчасті. Морфоструктура включає склад і характер простягання гірських хребтів, їх взаєморозташування і висоту.

Морфоскульптура включає характер вершин (гребнеподібні, шпильасті, округлі, плоскі тощо), схилів (пологі, круті, стрімкі), міжгірських улоговин і перевалів (сідловин і гірських проходів), печер.

З внутрішніми (ендогенними) процесами, до яких належать повільні коливання, землетруси і вулканізм, пов'язані не тільки виникнення найзначніших форм рельєфу, а й постійні зміни земної поверхні. Повільні коливальні рухи відбуваються всюди і постійно. Землетруси — різкі, значні коливання, часто зі зсувами земної поверхні. Сила землетрусів вимірюється в балах. Землетруси найчастіше виникають у молодих складчастих горах.

Вулканізм — виверження магми (лави), води, що кипить, чи бруду на поверхню. Два останніх види вулканів називаються відповідно гейзерами і грязьовими вулканами.

Рівнини також різняться висотою і віком. В основі більшості рівнин лежать платформи. Вік платформи впливає на висоту і вік рівнини. Молодим платформам (плитам) відповідають звичайно молоді рівнини (до 200 м) — низовини; середнім за віком платформам відповідають середні за віком рівнини (до 500 м) — височини; древнім платформам відповідають найстарші і високі рівнини (понад 500 м) — плоскогір'я.

Плато — високі, рівні чи слабозрозчленовані ділянки рівнин, нагір'їв і гір, в основі яких лежать виступи кристалічного фундаменту. Найчастіше плато трапляються на плоскогір'ях. Походження і вік рівнин також можна визначити за тектонічною картою. Молоді рівнини складені переважно м'якими, пухкими осадовими породами (піски, глини, солі, вапняки тощо). На старих рівнинах переважають метаморфічні і магматичні гірські породи (сланці, конгломерати, пісковики, граніти, гнейси та ін.). На височинах

трапляються метаморфічні й осадові породи, а магматичні значно рідше.

Середні і малі форми рельєфу формуються під впливом зовнішніх (екзогенних) процесів, до яких належать вивітрювання (ерозія, абразія та ін.), денудація, акумуляція та ін.

Вивітрювання — сукупність зовнішніх природних процесів, які спричиняють руйнування гірських порід. Розрізняють два основних види вивітрювання — фізичне і хімічне, які є наслідком діяльності наземних вод, льодовиків, вітру, підземних вод, прибійної хвилі на морських узбережжях тощо. Під дією води утворюються такі ерозійні форми рельєфу, як яри, балки, річкові долини, дельти рік й алювіальні рівнини. Внаслідок діяльності давніх льодовиків утворилися озерні улоговини, моренні гряди і пагорби, моренні (льодовикові) і водно-льодовикові (зандрові) рівнини. Під дією сучасних гірських льодовиків утворюються кари, трого, цирки тощо. Під дією вітру утворюються бархани, дюни, останці, печери та ін. Під дією прибійної хвилі утворюються абразійні рівнини на морських узбережжях, часто складені морським піском чи галькою. Під дією підземних вод утворюються карстові форми рельєфу: лійки, колодязі, печери (зі сталактитами і сталагмітами). Середні і малі форми рельєфу сформовані, переважно, осадовими гірськими породами, за винятком останців.

5.6. Клімат

Характеристику клімату доцільно розпочинати із з'ясування основних закономірностей і понять клімату, послідовно аналізуючи основні елементи, явища і показники, які їх характеризують. Насамперед варто звернути увагу на те, у яких кліматичних поясах розташована країна і які особливості їхнього поширення по території.

Інформація про те, у якій кліматичній області знаходиться країна, є обов'язковою, оскільки кліматичні показники, а також дані погоди прямо залежать від цього. Далі треба послідовно визначити основні елементи: відомості про температуру, тиск, вологість, опади, вітри. Розглядаються параметри показників протягом року, у середньому за рік, за сезонами, а також зміни — амплітуди

коливань. Амплітуди важливі для визначення специфічних особливостей клімату. Наприклад, значні амплітуди коливань є типовими для областей з континентальним і різко континентальним кліматом, а в приморських районах амплітуди коливань невеликі. Характеристику всіх кліматичних показників варто давати за основними сезонами.

Характеризуючи основні кліматичні явища, варто зосередити увагу на областях високого і низького тиску, тому що вони безпосередньо впливають на значущість погодних змін.

Характеристика погоди за структурою аналогічна характеристиці клімату: тип погоди, характеристика основних елементів і явищ.

Клімат — це стан нижнього шару атмосфери (тропосфери) за тривалий проміжок часу.

Тропосферу прийнято поділяти на *повітряні маси*, під якими розуміють великі шари повітря, що володіють відносно однорідними властивостями і рухаються як єдине ціле. Основними властивостями кожної повітряної маси є температура, тиск, вологість, запиленість. Температура залежить від сонячної радіації (кількості сонячного тепла, яке надходить на Землю), а кількість сонячної радіації — від кута падіння сонячних променів, тобто від географічної широти: чим більший кут падіння, тим більша кількість сонячного тепла (сонячної радіації) надходить на Землю. Залежно від величини сонячної радіації розрізняють чотири типи повітряних мас: 1) екваторіальні; 2) тропічні; 3) помірні і 4) арктичні (антарктичні). Важливо також враховувати характер підстилаючої поверхні, над якою формується повітряна маса; насамперед суша це чи море (океан). Над материком формуються *континентальні (материкові)*, а над океаном — *морські (океанічні) повітряні маси*, які називають підтипами. Будь-яка повітряна маса займає площу в тисячі і мільйони квадратних кілометрів, ці простори з визначеним панівним типом повітряної маси називають основними *кліматичними поясами*. Існує сім основних кліматичних поясів: екваторіальний, тропічні (північний і південний), помірні (північний і південний), арктичний і антарктичний (розташовані в полярних широтах). На формування клімату суттєво впливає атмосферна циркуляція — закономірне переміщення повітряних мас. Крім поясів постійного їхнього перебування (основних кліматичних поясів) виникають пояси, у яких двічі на рік (узимку і влітку)

повітряні маси змінюються: узимку панує одна повітряна маса, а влітку — інша. Такі кліматичні пояси називаються *перехідними*, до їхньої назви входить префікс *суб*: субекваторіальний (північний і південний), субтропічний (північний і південний), субарктичний (чи субантарктичний); усього налічується шість перехідних поясів. У кожному з них влітку панує тип клімату, який формується на широтах, розташованих ближче до екватора, а взимку — тип клімату, розташований ближче до полюса. В одному поясі клімат на океані і на материках є різним. Якщо безпосередньо на узбережжі переважає морський (океанічний) клімат, то з віддаленням від узбережжя він стає континентальним. На клімат узбережних територій помітно впливають морські течії. Наприклад, клімат у Норвегії, розташований на західному узбережжі Скандинавії, є теплішим і вологішим завдяки теплій течії Гольфстрім. А на півострові Лабрадор, розташованому на цих же широтах у Канаді, клімат набагато холодніший і сухіший: цей півострів омивається холодною течією. Крім того, у горах клімат залежить від їх висоти, змінюється співвідношення тепла і вологи, утворюються *висотні кліматичні пояси*. Характеристика клімату дається в межах визначеного кліматичного пояса чи області, включаючи такі кліматичні показники: температура, тиск, вологість, опади, вітер.

Температура — головний кліматичний показник. Загальна закономірність у розподілі температури — її зниження від екватора до полюсів. Температуру повітря на кліматичних картах позначають ізотермами (лінії, що з'єднують точки з однаковою температурою повітря за визначений проміжок часу). Необхідно проаналізувати середньорічне значення температури, середні значення температур зими і літа, річну амплітуду температур і річний хід температури повітря — зміну середньомісячних температур протягом року. Різниця середньомісячних температур найтеплішого і найхолоднішого місяців називається річною амплітудою температур. Чим менша річна амплітуда коливань, тим ближча країна до океану. Найбільші перепади температур спостерігаються у країнах з різко континентальним кліматом. Звичайно з висотою температура повітря знижується, але трапляється, що з висотою температура повітря підвищується. Це явище називається *температурною інверсією*. Його можна спостерігати в країнах, які мають складний гірський рельєф.

Розподіл *атмосферного тиску* на земній поверхні також змінюється по широті, від екватора до полюсів. Існують пояси пониженого тиску (екваторіальний і помірні) і підвищеного тиску (тропічні і полярні). Атмосферний тиск на кліматичних картах позначають ізобари (лінії, що з'єднують точки, які фіксують однаковий тиск). Над континентами й океанами існують *області високого і низького тиску*. Одні зберігаються протягом усього року, інші виникають тільки взимку або тільки влітку. Замкнена область підвищеного тиску — максимум. Замкнена область зниженого тиску — мінімум. Максимуми і мінімуми — це центри виникнення гігантських вихрових потоків — *антициклонів і циклонів*, які впливають на погоду. У замкненій області підвищеного тиску формується ниспадний вихор з рухом повітря від центра до периферії — антициклон. У замкненій області пониженого тиску формується висхідний вихор з рухом повітря від периферії до центру — циклон. Від температури повітря, величини атмосферного тиску і характеру підстилаючої поверхні залежать також вологість повітря й опади.

Для країнознавчої характеристики важлива *відносна вологість*, тобто вміст водяної пари в 1 м³ повітря, виражений у відсотках. Нормальним показником відносної вологості повітря вважається 40—60% залежно від широти.

Кількість опадів залежить від вологості повітря: чим вища відносна вологість, тим ймовірніші опади. Кількість опадів виражається в міліметрах (мм). Найбільша кількість опадів випадає в екваторіальних широтах. Розподіл опадів за територією всередині країни залежить від близькості до моря, від температури і вологості повітря, від хмарності, атмосферного тиску, від рельєфу, вітрів, що панують на узбережжях материків. Характеризуючи опади, важливо зазначити їхню загальну кількість, річний хід (режим випадання) і форми випадання.

Вітер — це переміщення повітря в горизонтальному напрямку від зони більшого тиску до зони меншого з відхиленням управо в Північній півкулі і вліво — у Південній. Вітер характеризується швидкістю і напрямком. Швидкість вітру виражається в метрах за секунду або в балах. Напрямок вітру визначається за тією стороною горизонту, звідки дме вітер. На Землі існує декілька вітрів, які дмуть постійно та мають власні назви. Від тропічних поясів підвищеного тиску в напрямку до екватора і помірних широт дмуть *пасати*. Від полярних поясів підвищеного тиску в напрямку до

помірних широт дмуть *північно-східні* (у Північній півкулі) і *південно-східні* (у Південній півкулі) вітри. У помірних широтах ці потоки зустрічаються і відхиляються до сходу під впливом обертання Землі. Тому в помірних широтах панують *західні вітри*. Крім них є ще вітер, що виникає в результаті різниці тиску між сушею й океаном, який називається *мусоном*. Мусони найбільш характерні для східних і південно-східних узбереж материків.

Погода — стан нижнього шару атмосфери в даній місцевості в даний момент чи в будь-який невеликий відрізок часу (день, добу, тиждень). Погода характеризується елементами та явищами. До *елементів погоди* належать температура і вологість повітря, атмосферний тиск.

Явища погоди — вітер, хмари, опади, грози, посухи, урагани тощо. Погода, як і клімат, характеризується не окремими показниками (елементами та явищами), а їхньою сукупністю. На відміну від клімату, погода характеризується добовими або денними коливаннями показників температури, тиску і вологості. Для оцінки ступеня сприятливості погодних умов використовуються дані добових амплітуд (перепадів) температур, вологості і тиску. Добовий хід температур — це зміна середньодобової температури повітря за даний відрізок часу. Добова амплітуда температури — це різниця між найвищою і найнижчою температурами повітря за розглянутий період. Добовий хід атмосферного тиску — це зміна середньодобового показника тиску за розглянутий відрізок часу. Добова амплітуда тиску — це різниця між найвищим і найнижчим показниками тиску. Великий перепад тиску — свідчення крайньої нестабільності погоди. Він характерний для територій, розташованих на узбережжі в районах проходження атмосферних фронтів і поблизу центрів (областей) пониженого тиску. Добовий хід вологості повітря — це зміна середньодобового показника відносної вологості за розглянутий період часу. Добова амплітуда вологості — це різниця між максимальним і мінімальним показниками відносної вологості. Великий перепад вологості — свідчення того, що територія розташована або на границі кліматичних поясів, або вздовж атмосферного фронту.

Атмосферний фронт — це межа між повітряними масами, які володіють різними властивостями. Фронти бувають теплими і холодними. Перші приносять потепління, якому передують опади, а другі — похолодання, посилення вітру, опади, грози, смерчі.

Хмари утворюються при конденсації водяної пари в повітрі, яке піднімається внаслідок охолодження. Висота утворення хмар залежить від температури і відносної вологості.

Хмарність виражається в балах за десятибальною системою. Повна хмарність — 10 балів. Найбільша хмарність у циклонах, найменша — в антициклонах, над Антарктидою і тропічними пустелями.

Розрізняють два типи погоди — циклонний і антициклонний. *Циклонний тип погоди* — похмура (хмарна), нестійка, з частими і значними змінами показників температури, тиску, з рясними опадами, вітряна. *Антициклонний тип погоди* — ясна (сонячна), стійка, з рідкими і незначними коливаннями температури і тиску, без опадів, безвітряна. Найменш сприятлива погода на територіях уздовж ліній атмосферних фронтів. Типи погод і відповідні їм показники змінюються протягом року, звичайно для кожного сезону характерний свій тип погоди.

5.7. Води Світового океану і суходолу

Розпочинати характеристику вод доцільно з опису вод Світового океану, які омивають країну: морів, океанів, заток чи проток. Вона повинна включати їхню назву, місце розташування відносно території країни і відносно території океану (окраїнні, внутрішні чи міжострівні). Потім дається характеристика глибин, насамперед узбережної зони (середня і максимальна глибини дна), рельєфу дна, зокрема відзначається, у якій зоні дна Світового океану знаходиться море і т.д. Важливо не забути про характеристику берегової лінії. Далі слід описати властивості вод моря чи частини океану: температура і її зміни за сезонами року, солоність, рух вод (течії) і коротко проаналізувати органічне (біологічне) життя водойми. Якщо водойма замерзає, треба вказати тривалість і стійкість льодового покриву.

Характеристика вод суші включає характеристику річок, озер, боліт, підземних мінеральних вод. Загальна характеристика річок включає відомості про те, наскільки багата ними територія країни, які вони за розмірами, значенням, особливостями розміщення. Характеристика річки будується за таким планом: назва річки, її місце в річковій системі (головна річка чи притока), місце розта-

5. Природа країни

шування, витік, гирло, характер течії річки (гірська чи рівнинна, багато- чи маловодна), температура води, швидкість течії, нахил і падіння. Загальна характеристика озер включає інформацію про те, наскільки багата ними територія країни, які вони за походженням, площею, глибиною, які особливості їхнього розміщення. Характеризувати озеро треба в такій послідовності: назва озера, місце розташування, походження озерної улоговини (тектонічне, льодовикове, карстове), характер берегової лінії, дна і гірських порід, що складають береги і дно озера, глибини, температура, солоність (стічне чи безстічне), режим і рух вод, характер рельєфу і рослинності берегів.

Оцінюючи підземні мінеральні води і грязі, слід зазначити наскільки багата ними територія країни, які вони за складом, температурою і характером впливу на організм людини, назвати території (райони країни), найбагатші мінеральними водами чи лікувальними грязями.

Води Землі включають води Світового океану і води суші. Світовий океан — це чотири океани і безліч морів, заток і проток.

Морем називається частина океану, відокремлена від нього сушею (островами, півостровами) чи підняттями підводного рельєфу. Моря за ступенем відокремлення від океану поділяються на окраїнні, внутрішні і міжострівні.

Межа суші і моря називається береговою лінією, яка може бути слабо порізаною (що створює чимало труднощів для судноплавства, особливо в узбережній зоні) і сильно порізаною, утворюючи безліч вигинів. Вони називаються затоками і можуть бути утворені береговою лінією як моря, так і океану. Вузкий водяний простір, обмежений з двох сторін сушею, що з'єднує дві суміжні водойми (океани чи моря), називається протокою.

Рельєф дна поділяється на чотири зони: материковий шельф, материковий схил, перехідна зона, ложе океану й серединно-океанічні хребти.

Температура води в морях і океанах залежить насамперед від географічної широти, в екваторіальних широтах температура протягом року становить 27–28 °С, а в приполярних районах – 0 °С і нижче. Температура води залежить також від глибини моря чи океану і знижується з глибиною. Солоність води в морях виражається в проміле (‰). Найвища солоність вод у тропічних широтах – 37 ‰, в екваторіальних і помірних широтах вона становить 34–35 ‰,

у приполярних широтах вона знижується до 32–33 % через стік численних рік і зниження випаровування. Найвища солоність спостерігається в Червоному морі – до 42 %, тому в ньому так легко плавати.

Води Світового океану постійно перебувають у русі. Розрізняють два види руху вод: 1) коливальне — хвилі і 2) поступальне — течії. Основною причиною утворення хвиль є вітер. У сейсмічно активних районах дна Світового океану в результаті землетрусів чи вивержень вулканів виникають величезні хвилі — цунамі, які спричиняють катастрофічні руйнування. Ще одним видом хвилювання є приливно-відпливні рухи. Причиною їхнього виникнення є притягання Місяця і Сонця.

Течії — горизонтальні переміщення води в морях і океанах, так звані «ріки в океані». Вони характеризуються визначеними температурою, напрямком і швидкістю.

До вод суші належать річки, озера, болота, підземні води і льодовики. *Річка* — постійний водяний потік, що тече у виробленому цим потоком заглибленні, яке називається руслом. Місце, де річка починається, називається виток. Місце впадіння річки в іншу річку, озеро, море чи океан називається гирлом. Будь-яка річка від виток до гирла тече в пониженні, створеному її наносами, яке називається річковою долиною. Головна річка з усіма її притоками і притоками приток називається річковою системою.

Швидкість течії річки прямо залежить від рельєфу тієї місцевості, якою вона протікає, тобто від падіння та нахилу. Падінням річки називається перевищення виток над гирлом, а нахилом річки — відношення цієї різниці висот до довжини річки. Якщо річка має велику величину падіння і значну довжину, то нахил є невеликим. Рівнинні річки мають невеликі нахили і малу швидкість течії, що рідко перевищує 1 м/с. Нахили гірських річок значно більші, тому що величина падіння часто величезна, а довжина — мала: швидкість течії в гірських річках є великою, переважно більшою за 5 м/с. На річках трапляється безліч перешкод: пороги, перекази. Пороги — це великі камені твердих порід, що перегороджують русло річки. Перекази — великий уламковий матеріал (великий гравій чи галька), що осідає на мілководді у руслі річки.

Найважливішим елементом характеристики річки є режим, тобто зміна повноводності річки за сезонами, коливання рівня і

зміна температури води. Рівень води в річках більшості країн змінюється протягом року.

Озеро — це замкнена водойма, що утворилася в природному заглибленні, яке називається озерною улоговиною. Походження озерної улоговини зумовлює величину, форму, розмір і, певною мірою, режим озера. За походженням улоговин розрізняють такі озера: тектонічні, що утворилися в результаті розломів чи прогинів земної кори; вулканічні, у кратерах згаслих вулканів; завальні, утворені внаслідок появи природних гребель, що перегородили річкову долину в горах; льодовикові, наслідки діяльності давнього льодовика; карстові в карстових провалах і лійках; озера-стариці — залишок старого русла ріки; залишкові, або реліктові, що виникли після відступу моря; штучні — водосховища. Озера поділяються також на стічні, з яких витікають річки, і безстічні. Стічні озера прісні, а безстічні — солоні, причому їхня солоність може бути в багато разів вищою, ніж солоність океану. У деяких озерах сіль може випадати в осад, утворюючи ропу. Важливим є багатий водний світ озер — рослинний і тваринний.

Болота — надмірно зволожені ділянки суші з вологолюбною рослинністю. Вони поділяються на низинні, перехідні і верхові.

Підземні води — це води, які знаходяться в ґрунтах і гірських породах верхньої частини земної кори в рідкому, твердому і газоподібному стані. Вони заповнюють проміжки між окремими частинками, пори пухких порід і тріщини твердих гірських порід. Глибина залягання, напрямок й інтенсивність руху підземних вод залежать від водопроникності гірських порід. Водопроникні породи (піски, галечники, гравій) пропускають воду. Водонепроникні, або водотривкі (глина, сланці), не пропускають, затримують воду. За умовами залягання підземні води поділяються на ґрунтові і міжпластові (артезіанські). Там, де шар водотривких порід, над яким лежить водоносний, виходить на поверхню, з'являється джерело. Своєрідний тип джерел — гейзери, які періодично викидають гарячу воду і пару на велику висоту. Вони утворюються переважно в районах сучасного вулканізму, де близько до поверхні залягає магма. Джерела з температурою води до 20 °С називають холодними, від 20 до 37 °С — теплими, а понад 37 °С — гарячими, чи термальними. Підземні води різняться хімічним складом. Підземні води, які містять велику кількість солей і газів, називаються мінеральними. Залежно від хімічного складу їх поділяють на хлоридні, сульфатні,

магнієві, радонові та ін. Мінералізацією називають суму розчинених у воді речовин без газів. За ступенем мінералізації розрізняють води питного і бальнеологічного призначення.

Грязі — це розріджені маси, що містять речовини, подібні до гормонів чи вітамінів, мінерального або органічного походження. Залежно від способу утворення і складу бувають прісні, морські, сопокві і гідротермальні грязі.

5.8. Природні зони, рослинний і тваринний світ

У свідомості більшості людей образ природи країни тісно пов'язаний з певним типом рослинності чи з характерними (особливими) для даної території тваринами. Щоб скласти країнознавчу характеристику достатньо розглянути географію *природних зон* суші (природні зони в океані не виділяються). Термін «природна зона» вживається для позначення *природних комплексів* на рівнинах; у горах природні комплекси називаються *висотними поясами*. Повна комплексна (географічна) характеристика природного комплексу такого рівня включає опис усіх компонентів природи. Зазвичай, на території країни розташовано кілька природних зон. Назви природних зон і висотних поясів визначаються за типом рослинності, що в них переважає.

Характеристику *тваринного світу* в країні доцільно розпочинати з переліку типових тварин, які живуть у природних зонах на даній території, а потім подати короткі відомості про видовий склад, місця перебування (ареали), особливості поведінки тварин.

Природна зона — ділянка земної поверхні, яка відрізняється від інших своєрідністю природного комплексу, що досить чітко виявляється у зовнішньому вигляді. Границі природних зон визначаються за характером рослинності, яка найкраще відображає особливості кожної з природних зон.

Природні зони розрізняються за співвідношенням тепла і вологи. Назви цих зон визначаються за домінантним типом рослинності. Природні зони добре виражені на рівнинах. У горах із зміною висоти також змінюється співвідношення тепла і вологи, і відповідно змінюються природні комплекси, які називаються *висотними*

природними поясами. Чим вищі гори, тим більше в них висотних поясів. Наприклад, піднімаючись на Кіліманджаро, за один маршрут можна побачити зміну більшості природних зон, які є на Землі.

Характеристика будь-якої природної зони в країнознавстві включає характеристику флори і фауни. Головною таксономічною одиницею живих організмів є *вид*.

Середовище перебування — це комплекс навколишніх умов, що впливають на життєдіяльність організмів. На Землі існує кілька середовищ, освоєних і заселених організмами: водне, наземне відкритих просторів, наземне закритих просторів, повітряне, ґрунтове й самі живі організми. Для рослинності середовище перебування — це співвідношення світла, тепла, вологи і поживних речовин на визначеній території. Для тваринного світу середовище перебування визначається водами, кліматом і рослинністю.

Рослинність (флора) — це історично сформована сукупність видів (груп) рослин, що живуть у даній області. Розрізняють кілька основних типів рослинності: деревна, чагарникова, трав'яниста, мохово-лишайникова, гриби. В окрему групу виділяють водну рослинність — водорості. *Деревна рослинність* поділяється на хвойну і листяну; хвойна — на темнохвойну (ялина, ялиця) і світлохвойну (сосна, модрина, кедр); листяна — на широколистяну (дуб, граб, бук) і дрібнолистяну (береза, осика). Сукупність деревних рослин називається лісом. Ліси можуть бути хвойними, листяними, змішаними. *Чагарники* також бувають хвойні і листяні, а чагарники, які ростуть у пустелях, часто взагалі не мають листя (саксаул).

Трав'яниста рослинність представлена злаками (ковила) і різнотрав'ям (квіткові рослини). *Мохово-лишайникова рослинність*, своєю чергою, складається з мохів (зелені, сфагнові) і лишайників (оленячий мох — ягель).

Болота не утворюють природної зони, вони можуть траплятися практично в будь-якій зоні, навіть у пустелі є заболочені ділянки. Болота бувають низинні, верхові і змішані. *Низинні болота* мають плоску поверхню, часто з ділянками «чистої» води і трясовини. Рослинність представлена осокою, очеретом, тростиною, зеленими мохами і різнотрав'ям. *Верхові болота* утворюються в прогинах рельєфу, на височинах, рослинність — сфагновий мох, дерева, чагарники і чагарнички. Деякі болота багаті ягідниками (журавлина, моршкка) і лікарськими рослинами, а також рідкісними видами рослин і тварин.

Фауна (тваринний світ) — це історично сформована сукупність видів тварин, що живуть у даній області. Найважливішою ознакою будь-якої фауни є її видовий склад, а кількість видів, що входять до неї, визначають її багатство. Суттєвою ознакою будь-якої фауни є екологічна природа складових її видів. Однак недостатньо описати тваринний світ на рівні природної зони. Необхідно охарактеризувати фауну за середовищем перебування на мезо- чи мікрорівні, тобто описати особливості всередині території природної зони, адже кожному середовищу відповідають свої особливі групи тварин.

Ареал — частина території чи акваторії Земної кулі, на якій постійно зустрічаються популяції визначеного виду чи іншої таксономічної одиниці тварин (рослин).

Усі рослини і тварини можна згрупувати також за їхнім місцем у співтоваристві: *домінуючі* чи *рідкісні*. Рідкісні рослини (і тварини) охороняються. Крім того, виділяють ще дві групи рослин і тварин: ендеміки і релікти. *Ендеміки* — рослини і тварини, що трапляються лише на даній території. Ендемічність — це ознака, яка визначає ступінь самотності фауни. Кількість ендеміків у різних фаунах є різна. Найвища частка ендемізму в острівних фаунах, а на континентах — у районах із сильно розчленованим рельєфом, тобто в гірських країнах, оскільки географічна ізоляція — необхідна умова формування ендеміків. Прикладом давньої і самотньої фауни є Австралія, де живуть вісім ендемічних сімейств ссавців (сумчасті), три ендемічних сімейства птахів, не включаючи ендемічних родів усіх класів хребетних тварин.

Релікти — рослини і тварини, які дійшли до нас з минулих історичних епох. Не завжди релікти й ендеміки є рідкісними і потребують спеціального захисту.

Контрольні запитання і завдання

1. Розкрийте зміст понять «природа», «географічна оболонка», «географічне середовище суспільства», «природні ресурси», «нарколішне середовище».
2. Дайте визначення поняття «природні ресурси».
3. Назвіть основні критерії класифікації природних ресурсів.
4. Охарактеризуйте особливості обліку покомпонентних оцінок природних умов і ресурсів у країнознавстві.

5. Природа країни

5. Які основні питання комплексного підходу до оцінки природних умов і ресурсів на основі дослідження їхніх територіальних поєднань?

6. Обґрунтуйте залежність методичних підходів до природо-користування від моделей економічного розвитку країни.

7. Назвіть та охарактеризуйте основні критерії дослідження територіальної структури природних ресурсів країни.

8. Поясніть роль рельєфу в країнознавчій характеристиці природи.

9. Розкрийте зміст понять « морфоструктура » і « морфоскульптура ».

10. Що таке клімат?

11. У чому полягає відмінність клімату і погоди?

12. Яка методика характеристики клімату?

13. Назвіть і коротко охарактеризуйте основні і перехідні кліматичні пояси.

14. Наведіть основні критерії визначення типів погоди.

15. Охарактеризуйте особливості вивчення вод у країнознавстві.

16. Розкрийте обсяг і зміст понять « води Світового океану » і « води суші ».

17. Розкрийте зміст поняття « природна зона ».

18. У чому полягає методика вивчення й оцінки природних зон країни?

6. РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

6.1. Поняття розселення. Види поселень

Розселення населення – це результат процесів розподілу і перерозподілу населення по території країни у формі мережі і системи населених пунктів. При цьому розселення оцінюється:

- як елемент інтегральної територіальної структури господарства (суспільства загалом) країни;
- як один з провідних факторів формування соціально-економічного простору країни.

Як частина цілого, наприклад територіально-господарської структури країни, розвиток розселення підпорядковується загальносистемним закономірностям.

Розглядаючи розселення як фактор формування соціально-економічного простору країни, необхідно підкреслити його відносну автономність, тобто його особливості, які сформувалися історично і можуть суттєво впливати, за принципом зворотного зв'язку, на особливості розвитку інтегральної територіальної структури господарства і суспільства, а також інших складових. Розселення трактують двояко: як процес і як його стан у певний час.

У країнознавстві сформувалися два підходи до дослідження розселення: 1) морфологічний; 2) функціональний. Відповідно до цих підходів, утвердилися поняття «мережа населених пунктів» і «система розселення», які якісно характеризують різні сторони процесу і стану розселення.

Мережа поселень — сукупність усіх населених пунктів, розташованих на будь-якій території (в тому числі країни), яка характеризується людністю, густотою, взаєморозміщенням і конфігурацією ареалів.

Система розселення — територіально цілісна і функціонально взаємопов'язана сукупність поселень — формується з розвитком виробництва і системи обслуговування в межах мереж поселень. Інтенсивність зв'язків є основним критерієм визначення її меж і розвиненості.

У ході історичного розвитку територіальної організації суспільства мережа поселень може досягти такого рівня зрілості, за

якого в її межах утворюються стійкі зв'язки, поселення починають функціонувати як ціле. Це слугує передумовою переходу від мережі до системи розселення, що є якісним стрибком у територіальній організації суспільства.

Мережа і система розселення різняться динамікою розвитку. Мережа дуже інертна. І. Маєргойз назвав її найконсервативнішим елементом територіальної структури країни. Система розселення включає в собі як мережу, так і зв'язки і відношення між населеними пунктами. Вона є досить динамічною.

Процес розселення населення відбувається в інтенсивних та екстенсивних геопросторових формах. *Екстенсивна форма* – це освоєння людьми незаселених територій і розбудова на них нової поселенської мережі. *Інтенсивна форма* – це процес зміни людності і функцій у напрямі збільшення їх людності і функціонального ускладнення у вже існуючій мережі поселень.

Первинними формами геопросторової організації розселення є поселення. *Поселення* – це компактна територія, на якій розташована група будівель з інфраструктурою для забезпечення постійної життєдіяльності людей.

Враховуючи величину поселень (тобто людність) і їхні функції, усі поселення поділяють на дві групи: міські і сільські. *Міські поселення* є центрами зосередження населення, безпосередньо не пов'язаного із сільським господарством. Це міста і селища міського типу. Міста і їх системи є найбільш концентрованою формою зосередження населення і господарства на визначеній території. Приблизно 1,5 % площі освоєної і заселеної суші займають урбанізовані ареали. Але на цьому порівняно обмеженому просторі зосереджено більше половини людства і виробляється чотири п'ятих товарів і послуг.

Містами називаються великі за людністю поселення, населення яких зайняте переважно не аграрними видами діяльності. Міста головна форма урбанізованого розселення, вони є центрами територіальної структури розселення. Єдиного критерію для виділення міського поселення не прийнято. Критерії людності коливаються від кількох сотень до кількох десятків тисяч осіб. Спеціалісти ООН пропонують вважати містами усі поселення світу, людність яких перевищує 20 тис. осіб.

Міста – це найбільш активний і творчий елемент розселення. Міста на Землі існують понад шість тисяч років. І протягом усього

цього часу відбувається їх чисельність і значення зростають. Міста — це рушії прогресу, центри розробки і впровадження нових технічних засобів і технологій, нових ідей, інформаційних потоків і культурного обміну.

У межах кожної країни міста певним чином скоординовані, кожне місто має свої функції і зону впливу. До міст вищого рівня ієрархії належать столиці держав, за ними йдуть столиці земель, республік, штатів, графств і т.д.; далі адміністративні центри областей, країв, провінцій; адміністративні центри районів, повітів, волостей. Села також виконують деякі адміністративні функції як центри управління прилеглими сільськими територіями.

За економічними і культурними функціями серед міст виділяють: багатофункціональні міста, що поєднують політико-адміністративні, культурні та економічні функції (такі міста, здебільшого, є центрами національних чи регіональних систем розселення); промислові центри; торгово-фінансові (чи галузі сфери послуг); транспортні центри (наприклад, міста-порти), науково-освітні центри; міста-курорти, або рекреаційні центри тощо. Міських поселень, що виконують якусь одну економічну функцію, дуже мало, більшість з них виконують кілька функцій одночасно. Причому чим більша чисельність населення міста, тим більше в нього економічних і культурних функцій.

За величиною (людністю) виділяють такі категорії міст: міста-мільйонери (понад 1 млн осіб); найбільші міста (500 тис. – 1 млн осіб.); великі (100 – 500 тис. осіб.); середні (50 – 100 тис. осіб.); малі (менше 50 тис. осіб).

У термін «місто» в різних країнах вкладається різний зміст. У більшості держав Північної Європи до міст відносять поселення з кількістю жителів понад 200; у Канаді, Австралії – понад 1 тис.; у Німеччині, Франції – більше 2 тис.; у США, Мексиці – більше 2,5 тис.; в Австрії, Індії, Ірану – понад 5 тис.; у Швейцарії, Малайзії – більше 10 тис.; у Нігерії – більше 20 тис.; в Японії – більше 30 тис., у Південній Кореї – понад 40 тис. осіб. Людність залежить від загальної чисельності населення країни, щільності населення в цьому районі, від історичних особливостей розвитку поселення, від економічних і адміністративних функцій, які воно виконує. Наприклад, у багатьох країнах деякі поселення споконвічно виникали як фортеці, порти чи торгові центри. Незалежно від людності такі поселення майже відразу отримували статус міста, хоч

їхній наступний розвиток іноді був незначним, людність їх майже не збільшувалася. Багато міст Швеції, Великої Британії та інших європейських країн отримали магдебургське право ще у середньовіччі і зберігають свій статус, незважаючи на сучасну невелику кількість мешканців. У деяких країнах світу (Монголії, Бразилії, країнах Африки) містами вважають усі поселення, які виконують адміністративні функції.

Міста — не тільки «нервові вузли» економіки, але і місця спільного проживання різних соціальних і етнокультурних груп населення. Міста відігравали і продовжують відігравати важливу роль у формуванні націй і в етнокультурному розвитку територій.

Розселення, особливо сільське, дуже тісно пов'язане з природними й історичними особливостями території. Населення в *сільських поселеннях* зайнято переважно в сільському господарстві. Перші сільські поселення з'явилися після переходу людства до землеробства, до осілого способу життя. На відміну від міст, що виникають і існують на перехрестях транспортних шляхів, сільські поселення виникають і розвиваються поблизу ресурсів, як правило, на родючих землях. Незважаючи на безупинне зниження частки сільського населення, близько половини населення світу все ж проживає в сільській місцевості. У світі налічується близько 20 млн сільських поселень. У розвинених країнах сільські жителі становлять 10–20 % населення. Багато країн, що розвиваються, досі залишаються слабо урбанізованими, переважно сільськими. Але й в індустріальних, і в країнах, що розвиваються, сільське розселення як органічна складова всього розселення зберігає своє значення.

За функціональними особливостями сільські поселення поділяються на три типи: 1) сільськогосподарські, 2) несільськогосподарські, 3) змішані. *Сільськогосподарські поселення* відрізняються від інших типів переважачою часткою зайнятого населення у сільському господарстві. Такі поселення переважають у країнах, що розвиваються. *Несільськогосподарські поселення* виникають у тих країнах, де розвивається промисловість і сфера послуг, а міський спосіб життя поширюється у сільській місцевості. Населення таких поселень зайняте переважно в неаграрних видах діяльності. Виділяють такі типи несільськогосподарських поселень: промислові, транспортні, лісопромислові, рибацькі, рекреаційні, наукові. У таких поселеннях, зазвичай, добре розвинена сфера послуг. Несільськогосподарські поселення переважають у розвинених країнах

світу. До *змішаного типу* належать такі сільські поселення, населення яких зайняте і в сільському господарстві, і в промисловості, і на транспорті, і в інших галузях економіки.

Існують дві головні форми сільського розселення: *групова* і *розсіяна* (дисперсна). Практично в кожній країні трапляються обидві форми. Конкретні райони їхнього поширення залежать від особливостей природи, історичного й економічного розвитку країни. Села переважно розташовані у долинах річок, поблизу ставів, тобто джерел водопостачання. Річки використовують як транспортні шляхи. У заболоченій місцевості села розташовані на підвищених ділянках. У гірських районах села розташовані в долинах уздовж річок і транспортних шляхів. Високо у горах переважає дисперсне розселення. Групова форма розселення переважає в Росії, Західній Європі, Китаї, Японії і більшості країн, що розвиваються.

Для сільської місцевості характерна переважно *малоповерхова* забудова. Але *одноповерхові* будинки типові в основному для південних районів з помірно вологим кліматом. У північних, гірських чи перезволожених районах типові *дво-, триповерхові* будинки. При цьому нижній поверх часто споруджений з каменю, а верхній — з дерева (наприклад, у передгірних і гірських місцевостях Австрії, у Португалії). Іноді будинки споруджуються на палях, наприклад, в Індонезії, Якутії, на півночі європейської частини Росії. В оздобленні будівель часто використовуються народні мотиви, зокрема в оформленні вікон, даху, сходів.

Для *розсіяної* форми сільського розселення характерні *хутори* чи *ферми*. Хутори трапляються переважно в Європі і частково в Азії. У Північній і Латинській Америці, в Австралії більше поширені ферми. Наприклад, сучасні австралійські фермери живуть дуже усамітнено, зв'язок із сусідами і зовнішнім світом підтримують здебільшого за допомогою телефону й Інтернету.

6.2. Методи дослідження мережі розселення країни

Одним з основних методів дослідження мережі розселення країни є дослідження фіксованого на визначений момент часу розподілу населених пунктів по території. *Населений пункт (поселення)* – це

геопросторово цілісна і компактна концентрація населення разом із засобами його життєдіяльності, якими є місця постійного проживання населення, його праці і відпочинку, відтворення, суспільного проживання тощо. Досліджуючи моделі географії міст і розміщення населених пунктів, Б.Дж.Гарнер розглядає населені пункти як складну сукупність взаємозв'язків між людьми, у якій просторовий розподіл людської діяльності відображає упорядковане пристосування до фактора відстані.

Усі поселення поділяють на статичні та динамічні. Статичними є більшість поселень світу. Вони мають незмінне, стабільне географічне розташування. Динамічними є тимчасові поселення кочівних груп населення, морські платформи, космічні станції з екіпажем, підводні судна, де люди живуть протягом декількох місяців.

Населення розміщується дуже нерівномірно: близько 70% усіх людей проживає на 7% суходолу. Практично неосвоєні людьми 15% суходолу. Звичайно, на розміщення населення впливають природні умови. Неосвоєні або слабо освоєні регіони – це насамперед території з екстремальними природними умовами. Проте, в кінцевому підсумку, розміщення населення визначається насамперед розміщенням виробництва.

Протягом усієї історії людської цивілізації на розселення людей дуже впливає тяжіння до транспортних і торгових шляхів. Нерівномірність розташування населення зумовлена природними умовами, особливостями демографічного розвитку, історичними особливостями заселення території та господарською діяльністю.

На розміщення населення, а також на його кількість і склад сильно впливають міграції. Міграції населення (від лат. *migratio* – *переселення*) – переміщення людей, пов'язані зі зміною місця проживання, задоволення потреби у праці чи духовних потреб. Міграції бувають зовнішні і внутрішні. Зовнішні міграції поділяють на *еміграцію* (від лат. *emigro* – *виселятися*) – виїзд громадян зі своєї країни до іншої на постійне проживання або на тривалий термін – та *імміграцію* (від лат. *immigro* – *вселятися*) – в'їзд до країни громадян іншої держави на постійне або тривале проживання. Визначають сальдо зовнішніх міграцій: позитивне, коли еміграція перевищує імміграцію та негативне, коли імміграція більша, ніж еміграція.

Виділяють такі види міграції: *постійну* (безповоротну), пов'язану зі зміною місця проживання; *циклічну* та *епізодичну*.

Циклічна (поворотна) міграція має форми: маятникової, або човникової (щоденне просторове переміщення людей між населеними пунктами з обов'язковим поверненням до вихідного поселення) і періодичної (з тижневими, місячними, сезонними, річними чи навіть кількарічними циклами). Епізодична міграція охоплює одноразові поїздки в інші місця (відрядження, експедиції, рекреації тощо).

За причинами виникнення виділяють такі міграції: соціально-економічні, які пов'язані з пошуком роботи, намаганням покращити житлові умови; політичні, зумовлені расовими, релігійними, етнічними проблемами чи політичними переслідуваннями; військові, зумовлені веденням військових дій і намаганням населення уникнути небезпеки; екологічні, зумовлені екологічними катастрофами, або зміною природних умов і неможливістю вести звичний спосіб життя.

Люди, як писав М. Баранський, – не перелітні птахи, і їхнє переселення пояснюється не біологічними, а суспільними законами. Головна причина міграцій – економічна, але їх зумовлюють також політичні, національні, релігійні та інші причини.

Просторові переміщення людей завжди зумовлені зміною соціального статусу. Отже, міграція є складним соціально-демографічним процесом, що впливає на перерозподіл трудових ресурсів, сприяючи економічному прогресу завдяки більш повному використанню працесурсного потенціалу.

Під час еволюційного розвитку міської системи розселення країни одні міста в силу їхнього значного економічного, адміністративно-політичного і культурного потенціалу і ступеня його реалізації зростають швидше за інші. Формується визначена закономірність у розподілі міст за людністю.

Мережа міського розселення має як ієрархічну, чи «вертикальну», так і територіальну, чи «горизонтальну», будову. Особливості територіального розподілу міст характеризує *теорія центральних місць*, розроблена двома німецькими географами В. Кристаллером і А. Льюшем. Американський географ В. Бунге назвав цю теорію великим теоретичним відкриттям у географії. У теорії центральних місць розкривається не тільки «горизонтальна» будова мережі міст, але й подається поєднаний аналіз «вертикальної» і «горизонтальної» компонентів мережі.

6.3 Методи аналізу територіальної організації систем розселення країни

У країнознавчих дослідженнях міське і сільське розселення необхідно розглядати у взаємозв'язку. Міста, як відомо, формують територіальну структуру господарства країни і визначають територіальну організацію суспільства загалом. У виділенні основних територіальних систем і структур країни провідну роль відіграють міське розселення і столичні центри з прилеглими до них територіями. Не випадково М.Баранський назвав міста «командним складом» країни.

Згустки міського населення й економіки поляризують соціально-економічний простір країни. У ньому виділяються обмежені за площею урбанізовані ареали, в яких масштаби та наслідки взаємодії населення з економікою і навколишнім природним середовищем швидко зростають. Міста і їхнє безпосереднє оточення займають приблизно 1,5% площі населеного суходолу, проте на них припадає 4/5 виробництва товарів і така ж частка загального забруднення атмосфери і вод. До найбільших агломерацій (мегаміст) світу належать: Токію (35 млн осіб), Мехіко (18,5 млн осіб), Нью-Йорк (18,3 млн осіб), Сан-Паулу (17,9 млн осіб). У багатьох країнах в результаті територіального розростання і злиття агломерацій та високourбанізованих районів сформувалися мегаполіси. Найбільший за людністю мегаполіс – Токайдо.

Аналізуючи темпи і рівні світової урбанізації, відомий грецький теоретик містобудування К.Доксіадіс висунув гіпотезу формування так званого Ойкуменополіса – єдиного всесвітнього міста майбутнього. Завдання опанувати процесом урбанізації сьогодні гостро стоїть перед більшістю країн.

Тривалий час міста і сільські поселення розвивалися окремо одні від одних, але зараз ситуація змінилася. Це пов'язано з тим, що міські функції, міський спосіб і устрій життя дедалі інтенсивніше проникають у сільську місцевість. Це явище найбільш характерне для високорозвинених капіталістичних країн. Про них уже не можна сказати, що там паралельно існують два різних світи – світ великих міст і світ сільської місцевості.

На підходи до дослідження систем розселення в країнознавстві вплинула ідея *еволюції розселення*, згідно з якою в еволюції розселення країн світу можна виокремити п'ять фаз.

Перша фаза відрізняється значним переважанням сільського населення, а приріст міського населення відстає за темпами від приросту сільського. Країна відрізняється залежно від природних умов порівняно рівномірним освоєнням. Господарський простір країни поляризований слабо. Міста виконують переважно адміністративні і торгові функції. Індустріалізація перебуває на початковій стадії. В найяскравіше вираженій формі перша фаза характерна для групи найменш розвинених країн, серед яких, наприклад, Сомалі, Ефіопія, Уганда, Руанда та ін. в Африці (всього на континенті 34 країни); Бангладеш, М'янма, Лаос та ін. в Азії (всього 8); Гаїті в Латинській Америці; 5 країн в Океанії. Середньорічні темпи зростання сільського населення тут удвічі вищі, ніж в інших країнах, що розвиваються.

Друга фаза характеризується перевищенням темпів зростання міського населення над сільським, хоча останнє за чисельністю більше за міське. Індустріалізація, яка активно розвивається «відтягує» трудові і матеріальні ресурси із сільської місцевості в міста. Починається поляризація господарського простору країни у формі концентрації економічної діяльності в окремих великих містах і районах, які висунулися під час індустріалізації.

Третя фаза. Частка міського населення сягає половини чи навіть трохи більше всього населення країни, тобто сільське населення починає відносно зменшуватися. Індустріалізація призводить до посилення поліцентричності територіальної структури господарства і поляризації районів за типом «центр периферія».

Четверта фаза — міське населення стрімко зростає, а сільське населення і населення малих міст різко скорочується. Економіка набуває індустріального характеру з окремими вогнищами постіндустріального розвитку. З'являються нові та зазнають структурної трансформації старі промислові райони. Окремі старі райони занепадають, інші відроджуються на новій основі. Окремі міські центри стають осередками інноваційної економіки. В масштабах країни прискорюється зростання агломерацій, а в їхніх межах відбувається деконцентрація у формі перенесення господарської діяльності і місць проживання городян на міжагломераційні території. Розгортається процес субурбанізації. На четвертій фазі перебувають

багато країн Латинської Америки, в яких відбувається стрімка урбанізація, а частка сільського населення різко скорочується.

П'ята фаза характерна для економічно високорозвинених країн світу, в яких давно спостерігається не тільки відносне, а й абсолютне зменшення сільського населення. У європейському регіоні активними є процеси депопуляції сільської місцевості.

Найхарактерніша і наймогутніша за кількістю охопленого міського населення — *субурбанізація* властива четвертій фазі і трактується як зростання ролі в системі розселення прилеглої до міського ядра зони. У цій агломераційній зоні темпи зростання населення вищі, ніж у міському ядрі, хоча в ядрі у визначений момент може проживати більше населення.

Субурбанізація — різновид деконцентрації населення й економічної діяльності — характерна для високорозвинених країн. Причинами субурбанізації є: вузький ринок житла, особливо високоякісного в центрі; зростання потреби в житлових площах у розрахунку на одного члена родини; погіршення екологічної і кримінальної ситуації в центрі. У Японії субурбанізація розвивається, базуючись на громадський транспорт.

Існує також поняття *рурбанізації*, тобто поширення сільського способу життя в урбанізованих територіях. Часом урбанізація, субурбанізація і рурбанізація просторово збігаються і формують цілі *урбанізовані зони*, які називають також мегаполісами (класичним прикладом є урбанізована зона східного узбережжя США: від Вашингтона через Балтімор, Філадельфію, Нью-Йорк до Бостона).

Останнім часом спостерігається переміщення населення з агломераційної зони в історичне ядро. Цей процес позначається терміном «*джентрифікація*». Всебічна санація історичних центрів сприяє зростанню їхньої привабливості, як наслідок — зростання плати за житло, цін на земельні ділянки, що поступово «вимиває» з центра незаможні прошарки населення.

Комфортабельне житло отримують переважно високооплачувані молоді фахівці. Варто зазначити, що джентрифікація — це «точковий» процес. Так, у Лондоні точки джентрифікації розташовані переважно у Вестенді, а в Парижі — у районі Ейфелевої вежі.

6.4. Опорний каркас розселення країни

Сукупність міських поселень країни (регіону), особливо великих і середніх, разом з лініями комунікацій між ними утворює *опорний каркас міського розселення*. Ідею опорного каркаса території висловив М.Баранський. На його думку, в економічній географії основний малюнок країни чи району утворюють дороги і міста. З економіко-географічної точки зору, міста плюс дорожня мережа — це каркас, на якому тримається все інше, він формує територію, надає їй визначеної конфігурації. Ідею, поняття і концепцію опорного каркаса розвинув російський учений Г.Лаппо. Вузли і лінії опорного каркаса творять вершини і хребти економічного рельєфу території.

М.Баранський синтезував територіальні ознаки країни чи району, створивши образ, який передував таким фундаментальним поняттям, як «територіальна структура», «територіальна організація».

У своїй монографії П.Полян довів, що опорний каркас розселення відображає найважливіші (не другорядні) географічні особливості країни, причому особливості не тільки розміщення продуктивних сил, а й фізико-географічних умов, зокрема орографії, гідрографічної мережі, конфігурації території і т.д.

Найпоширенішими є такі опорні каркаси розселення:

- *центровий, найчастіше з радіально-кільцевою структурою* (каркаси Франції, Угорщини);
- *агломераційний ґратчастий* з численними центрами різної величини в місцях перетину ліній (транспортних комунікацій) «ґрат» (каркаси Південної Німеччини);
- *лінійний у вигляді морського фасаду країни чи району* (яскраво виражені такі каркаси в Бразилії, ПАР, на Каліфорнійському узбережжі США);
- *лінійний континентальний* (каркаси Канади);
- *басейновий тип каркаса* (характерний для вугільно-металургійних районів Рур, Верхня Сілезія, Донбас).

Г.Лаппо виокремлює такі просторові форми регіональних опорних каркасів міського розселення:

- *радіально-кільцева* – в ній існує одне велике головне ядро, а інші ядра розміщені на радіальних лініях, що йдуть від головного і часто з'єднані кільцями (їхніми частинами, хордами);

- *прямокутно-регулярна, ґратчаста* в ній міські поселення і лінії, що їх з'єднують, візуально утворюють сукупність прямокутників. У кутах цих фігур розташовані значні за людністю міські поселення;
- *лінійно-вузлова* – більшість значних поселень цього каркаса розміщені на одній лінії вздовж потужної залізничної чи річкової магістралі;
- *приморська* – ядра зосереджені вздовж морського узбережжя;
- *нерегулярна (багатоядерна)* – ця форма характерна для гірничовидобувних регіонів, у яких важко виявити якусь закономірність у розміщенні більш-менш значних за людністю міських поселень.

Ланки каркаса концентрують у собі провідні елементи виробничих сил, на них, як правило, припадає більша частина промислового виробництва, транспортних потоків і сфери послуг.

Опорний каркас розселення виконує функцію поєднання всіх складових частин країни, тобто функцію інтеграції країни в цілісну систему.

Економічне зближення різних частин країни відбувається завдяки вузловій (у містах) і лінійній (на магістралях) концентрації господарських функцій і зв'язків.

Функціонування опорного каркаса розселення країни дає змогу одержати додатковий економічний, соціальний і екологічний ефект. Г.Лаппо виділяє три основні складові *каркасні ефекти*: 1) ефект агломерації; 2) ефект магістралізації; 3) композиційний ефект.

Ефект агломерації дає змогу використовувати потенціал великого міста. Агломерація, як правило, формує локальні виробничо-територіальні системи з високою часткою економічних ближніх зв'язків.

Ефект магістралізації, з одного боку, знижує витрати і скорочує час на перевезення, а з іншого, – підвищує ефективність роботи транспорту.

Композиційний ефект виникає як наслідок поступового просторового зближення вузлів, завдяки чому значно скорочуються обсяги транспортних перевезень між великими містами. Зближення провідних центрів, а в результаті – економія відстаней при побудові каркаса дають підстави твердити про дію *закону економії відстаней*.

Контрольні запитання і завдання

1. Чим відрізняються поняття «мережа розселення» і «система розселення»?
2. Що означає відносна автономність системи розселення країни?
3. У чому полягає вплив розвитку продуктивних сил на систему розселення країни і району?
4. Як проявляється вплив системи розселення на територіальну структуру господарства країни?
5. Чому І.Маєргойз вважав мережу розселення найконсервативнішим елементом територіальної структури країни?
6. Назвіть й охарактеризуйте основні фактори утворення сучасних нових населених пунктів.
7. Які існують методи оцінки ієрархії мережі міського розселення країни?
8. Поясніть логіку теорії центральних місць.
9. Що таке «опорний каркас розселення» і які його функції у формуванні територіальної структури господарства країни?
10. Назвіть основні просторові форми регіональних опорних каркасів міського розселення. Наведіть приклади.

7. НАРОДОНАСЕЛЕННЯ КРАЇНИ

7.1. Методика дослідження населення країни

Народонаселення — термін, утворений поєднанням двох близьких, але не тотожних за змістом слів-понять: народ і населення, які можна назвати компонентами народонаселення. Розглянемо поняття *населення*, оскільки воно більш адекватне поняттю територія країни, держави. Населення – це сукупність людей певної території.

Існує декілька детальних планів характеристики населення, розроблених географами, соціологами й економістами різних шкіл. Спробуємо з усієї сукупності обрати ті положення, які становлять інтерес з погляду країнознавства. Характеристика населення повинна включати елементи і явища, які дають уявлення про жителів країни. Кожний з елементів характеризується низкою показників.

Вивчення населення починається з демографічних показників. Перший показник, який подається в будь-яких описах про країну (державу), — *чисельність населення*, тобто загальна кількість людей, які проживають на даній території. В характеристику країни доцільно включати відомості про *статевий склад населення* (статеву структуру) та його географічні особливості.

Населення постійно змінюється кількісно і якісно, що пояснюється різним характером його відтворення. Для різних країн характерний різний *тип відтворення (природного руху) населення*, який не тільки забезпечує зміну людських поколінь, а й визначає особливості *вікового складу (структури) населення*. Від вікового складу населення певною мірою залежить соціально-політичний клімат країни. У країнах з *першим типом* відтворення переважають представники похилого віку, для яких зміни, що відбуваються, вимагають великих зусиль, а тому для них не є бажаними. У країнах із *другим типом* відтворення — висока народжуваність і значний (іноді високий) природний приріст. З цим пов'язаний віковий склад населення, для якого характерна *демографічна молодість*. Молодь з погляду демографії — найважливіша частина всього населення. Від неї залежить демографічна та, часто, соціально-політична ситуація в країні, соціальний клімат, міграційна

рухливість і низка інших процесів. Роки молодості — це пора формування особистості, рішучих змін і досягнень, що певною мірою визначають подальше життя. Тому в молодості людям властиво легше сприймати зміни, нововведення, а у разі виникнення нестандартних ситуацій вони легше адаптуються до незвичних норм поведіння і форм спілкування.

У характеристиці *структури зайнятості економічно активного населення*, велике значення має показник «якості» населення.

Населення на Землі розміщене нерівномірно. Це зумовлено різними причинами:

- впливом природного фактора: пустелі, тундра, високогір'я, території, вкриті кригою та тропічні ліси не сприяють розселенню людей;
- історичними особливостями заселення земної суші;
- відмінностями в сучасній демографічній ситуації;
- впливом соціально-економічних умов життя людей, їх господарською діяльністю, рівнем розвитку виробництва.

Населення в будь-якій країні також розміщене нерівномірно. Виняток становлять окремі малі, чи «карликові», держави. У деяких країнах середня щільність населення в різних частинах відрізняється в десятки і навіть сотні разів: від повного безлюддя до сотень осіб на квадратний кілометр. Чим вища щільність населення, тим вищий рівень господарського освоєння території.

Реальна картина розселення є неповторною в кожній країні. Поняття розселення детально уже розглянуто в попередньому розділі. Це надзвичайно складний соціально-економічний процес розподілу і перерозподілу населення по території. Розселення включає розміщення населення, функціональні територіальні взаємозв'язки поселень і міграції.

До найважливіших соціально-економічних явищ сучасності належить *урбанізація*. Урбанізація, тобто збільшення кількості і розмірів міст, а також поширення міського способу життя на сільську місцевість, у наш час стала глобальним процесом, що охопив усі регіони Земної кулі. Міста розвиваються як населені пункти, що виконують промислові, організаційно-господарські, культурні, адміністративні, транспортні, рекреаційні функції. Найвищим рівень урбанізації є в країнах Північної Америки та Європи. Ур-

банізовані території займають не більше 7% площі земної суші, в них сконцентровано 53% усього населення Землі.

У країнах, в яких основна маса населення сформувалася під впливом такого явища, як *міграції*, сформувались певні риси характеру, системи цінностей і пріоритетів, типи поведінки і спілкування.

7.2. Основні поняття

Населення — спільнота людей, яка сформувалася протягом тривалого історичного періоду та безперервно відновлюється; люди, які живуть у країні чи державі загалом або в межах будь-якої їхньої частини. Населення (у країнознавстві) — жителі (не обов'язково громадяни) визначеної країни. Житель країни не завжди є її громадянином.

Кількість населення — це загальна кількість людей, які проживають на даній території. Кількість населення — це демографічний потенціал, який певною мірою визначає місце держави у світовій економіці і політиці. Демографічний потенціал є важливою складовою загального, сумарного потенціалу держави.

Відомості про кількість населення одержують за допомогою регулярних загальних переписів населення (кожних п'ять чи десять років), а в проміжках між ними — шляхом розрахунків, спираючись на переписи як базові показники.

За кількістю населення всі країни можна поділити на такі групи: найбільші, великі, середні і малі. Переважають середні і малі країни. У світі налічується приблизно 40 малих країн, у кожній з яких проживає менше 100 тис. осіб. У світі є десять країн, в яких є понад 100 млн жителів (Китай, Індія, США, Індонезія, Бразилія, Пакистан, Росія, Бангладеш, Японія, Нігерія); у 1950 р. таких країн було лише чотири (Китай, Індія, США, СРСР); за прогнозами демографічної комісії ООН, в 2025 р. їх може бути 25. У цих країнах проживає майже 60% населення світу. На карті світу є й дуже маленькі країни, які звичайно називають мікродержавами, чи «державами-карликами» (табл.2).

Таблиця 2

Найбільші та найменші за населенням держави світу*

Найбільші		Найменші	
Держава	Населення, млн осіб	Держава	Населення, тис. осіб
Китай	1318	Андорра	62
Індія	1131	Маршалли	52
США	302	Сент-Кітс і Невіс	42
Індонезія	231	Ліхтенштейн	30
Бразилія	189	Монако	29
Пакистан	169	Сан-Марино	24
Бангладеш	149	Палау	16
Нігерія	144	Науру	10
Росія	141	Тувалу	9
Японія	127	Ватикан	0,89

* Станом на 2007 р.

Населення постійно змінюється, змінюється і більшість показників, які його характеризують, у тому числі кількість, під впливом різних причин політичного, економічного, соціального, релігійного характеру. Зміна кількості населення країни залежить від характеру його відтворення.

Під *відтворенням (природним рухом)* населення розуміють сукупність процесів народжуваності, смертності і природного приросту, що забезпечують безперервне відновлення і зміну людських поколінь. Компоненти відтворення населення мають не лише біологічний, але й, певною мірою, соціально-економічний характер. Рівень народжуваності залежить від умов життя людей, розвитку культури, добробуту, залучення жінок до участі в економічній сфері, релігійних переконань тощо. Рівень смертності тісно пов'язаний з матеріальним становищем людей, розвитком охорони здоров'я, харчування, способом життя, політичних ситуацій.

Демографи виокремлюють три історичні типи відтворення населення. Процес демографічного переходу від одного типу до

іншого включає чотири послідовні фази. Для першої фази характерне збереження високої народжуваності за різкого скорочення смертності і досягнення високого природного приросту. Цю фазу часто називають демографічною революцією. Друга фаза характеризується переходом від багатодітної сім'ї до малодітної, зниженням показників народжуваності і смертності. Характерними ознаками третьої фази є зростання показників смертності, переважно за рахунок «старіння населення», за повільного зменшення народжуваності, що навіть призводить до зменшення населення (депопуляції). Четверта фаза демографічного переходу настає тоді, коли показники народжуваності і смертності зрівноважуються, а зростання кількості населення припиняється.

Природний приріст — співвідношення народжуваності і смертності в країні, визначається як різниця між коефіцієнтами народжуваності і смертності за рік на 1 тис. жителів до середньої чисельності всього населення та вимірюється в проміле (‰).

Якісні і кількісні показники природного руху чи відтворення впливають на склад і структуру населення, соціальну й економічну ситуацію, стиль життя та менталітет.

Вікова структура населення — це поділ населення на групи (типи) за віком, пов'язаний з особливостями його відтворення і міграцією. Вікова структура впливає майже на всі демографічні показники, особливо на загальні коефіцієнти народжуваності і смертності. Межі вікових груп встановлюються на підставі трудового законодавства, місцевих традицій тієї чи іншої країни. За біологічною ознакою виділяють такі вікові групи: діти (0—14 років), зрілість (15 — 59 років) і старість (60 років і більше). Особливо виділяється вікова група жінок фертильного віку (15—49 років), коли жінка може народжувати дітей. У різних країнах вікова структура населення різна. За економічною ознакою переважають національні підходи юридичного визначення межі працездатного віку. Виділяють допрацездатне населення (до 15 років), працездатне (16-59 років) і післяпрацездатне (старші 60 років).

Демографічна молодість — населення у віці від 14 до 25 (30) років, найактивніша в соціально-політичному і соціально-психологічному відношеннях частина населення.

Статевий склад населення — загальна кількість чоловіків і жінок, що проживають на даній території. Співвідношення чоловіків і жінок у різних країнах є неоднаковим загалом і за різними

віковими групами. Народжується приблизно однакова кількість хлопчиків і дівчаток, проте уже в підлітковому віці це співвідношення починає змінюватися. Смертність у дитячому віці і дитячий травматизм у хлопчиків більші. У більшості країн серед літнього населення переважають жінки. Однак в усьому світі чоловіків приблизно на 20 млн більше. Є країни, в яких чоловіки переважають майже у всіх вікових групах (Китай, Індія, країни Південно-Західної Азії). Така ситуація виникає найчастіше внаслідок нерівноправного становища жінок у суспільстві, ранніх шлюбів, багатодітності тощо.

Вікова структура населення визначає його продуктивну частину — *працездатне населення*. У різних країнах обсяг трудових ресурсів визначають по-різному, відповідно до юридично встановлених меж робочого (працездатного) віку. У більшості країн нижньою межею працездатного віку вважається вік у 14-16 років (в Україні – 16 років). Верхня межа визначається середньою тривалістю життя – для більшості країн встановлена в 55-65 років. Крім населення працездатного віку, до складу трудових ресурсів входять працюючі підлітки (до 15 років) і особи пенсійного віку, що становлять так звані додаткові трудові ресурси. Для країнознавства мають значення поняття і відповідні їм показники економічно активного і неактивного населення. *Економічно активне населення* — частина працездатного населення, що бере участь чи бажає брати участі у суспільному, політичному й економічному житті країни, включаючи певні групи інвалідів (маються на увазі інваліди, що працюють, чи ті з них, які беруть участь у громадському житті), учнів, працюючих пенсіонерів і безробітних, зареєстрованих на біржі праці. *Економічно неактивне населення* — частина працездатного населення, яка не бере участі і не бажає брати участі у суспільному, політичному й економічному житті країни.

Структура зайнятості — це розподіл економічно активного населення за основними сферами діяльності. Розрізняють такі основні сфери діяльності: суспільну (у тому числі соціальну), політичну, економічну (у тому числі виробничу), тобто виробничу і невиробничу діяльність. До невиробничої належить *сфера послуг*, яка в сучасному світі займає провідне місце. Наприклад, у розвинених країнах Європи у сфері послуг зайнято понад 70% економічно активного населення, частка ВВП, вироблена в цій сфері, сягає 80%. Серед основних причин зростання ролі сфери послуг можна

виділити такі: підвищення ефективності сільського господарства і промисловості, що вивільняє робочу силу для зайнятості в сфері послуг; використання країнами відносних переваг у міжнародній торгівлі; зростання доходів населення; урбанізація; демографічні зміни; поживлення міжнародної торгівлі та ін.

Останнім часом дедалі частіше вживається поняття «*якість населення*». Це комплексне поняття включає показники середньої тривалості життя, освітнього рівня населення, його професійної структури, соціального складу населення, житлових умов і харчування, стану здоров'я, середніх доходів населення, його купівельної спроможності, здатності до сприйняття нововведень (інновацій), а також низку інших аналогічних параметрів.

ООН запровадила нове поняття — *індекс людського розвитку* (ІЛР), що певною мірою є синонімом поняття «якість населення». Для визначення індексу людського розвитку ООН використовує комплекс показників. Серед них середні розміри валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення, середньостатистична тривалість життя, освітній рівень (грамотність), стан здоров'я населення, його забезпеченість житлом та ін. Запроваджено також показник, який відображає, яка частина економічно активного населення здатна сприймати й ефективно використовувати інновації (у тому числі новітні технічні засоби і технології). У високорозвинених країнах цей показник становить приблизно 85-90% населення.

Основними показниками «якості» населення є освітній рівень, який пов'язаний з інтелектуалізацією праці, підвищенням вимог до її кваліфікації, та тривалість життя. Важливо враховувати також територіальні відмінності в «якості» населення. На економічно розвинені країни припадає лише 4% усіх неписьменних дорослих. У країнах, що розвиваються, проживає 96% усіх неписьменних світу. За часткою неписьменних «рекордсменом» світу є маленька держава в Гімалаях — Бутан, де неписьменні 93% чоловіків і 98% жінок. Ці показники високі в Афганістані, Сомалі, Пакистані, Бангладеш, Нігерії, Індонезії, Бразилії, Гаїті. Для країн Європи характерні високі показники письменності і рівня освіти населення.

Оцінюючи «якість» населення держави, необхідно коротко охарактеризувати систему освіти, підкресливши, наскільки ця система відповідає завданням розвитку країни, за якими напрямками (спеціальностями) країна лідирує на ринку освіти.

Тривалість життя залежить від комфортності умов проживання, діяльності, харчування, дозвілля, від якості медичного обслуговування, рівня і якості роботи транспорту, торгівлі, від екологічної ситуації тощо. Середня тривалість життя означає, в якому віці в середньому будуть вмирати люди, які народилися в даному періоді, якщо впродовж усього їхнього життя рівень смертності не зміниться. Її називають очікуваною, оскільки вона є прогностичною величиною.

Найвищий показник середньої тривалості життя чоловіків і жінок є у Японії (відповідно 76 і 82 роки), Ісландії (77 і 81), Швеції (76 і 81), Швейцарії (75 і 82), Італії, Норвегії, Канаді, Австралії, Кіпрі, Ізраїлі, Франції; найнижчий – у Замбії (37 років). Жінки живуть довше, ніж чоловіки, в більшості країн, окрім деяких, в яких тривалість середньостатистичного життя чоловіків і жінок однакова (Уганда, Таджикистан, Ліберія). Деякі фахівці відзначають тенденцію до ускладнення ситуації через погіршення стану здоров'я людей, поширення низки захворювань (особливо серцево-судинних, онкологічних) і наркотичної залежності серед молоді. Невтішними залишаються рівні культури праці і міжнародного (міжетнічного) спілкування та загальний культурний рівень населення.

Адаптація — це пристосування організму до умов навколишнього середовища. Йдеться про адаптацію до політичних, соціальних і культурних (у тому числі лінгвістичних, мовних) умов. Механізм і характер адаптації є різним у різних людей, різних соціальних груп, в різних країнах. Вироблення механізму адаптації — складний і тривалий процес. Однак з часом він поступово переходить у «спадковість», ніби закладається в «генетичний код» поколінь.

7.3. Методика вивчення народів

Територію кожної країни населяють маси людей, багато в чому подібні між собою і, водночас, між ними є багато розбіжностей у мові, релігії, традиціях, особливостях матеріальної і духовної культури, зовнішніх антропологічних ознаках. Досить великі і стійкі групи людей, які мають низку подібних ознак, називаються народами. На території країни можуть проживати кілька народів.

Народ(и) — визначена спільнота людей, що проживають на конкретних територіях. Видове поняття «народ» включає характеристики расового, етнічного, релігійного складу, етнокультурних особливостей, менталітету.

Характеристика народів передбачає певну послідовність. Спочатку доцільно звернути увагу на особливості *расового складу* населення. У зв'язку з особливостями історичного минулого в деяких країнах відносини між представниками різних рас вирізняються складністю та напруженістю. Варто також звернути увагу на особливості розселення місцевих представників різних рас по території країни.

Важливим аспектом характеристики народів є аналіз *етнічного складу* населення, який в багатьох країнах є досить «строкатим», а ареали розселення етносів часто є мозаїчними. Називаючи народи, які проживають у країні, треба вказати, де вони проживають, дати коротку характеристику кожного етносу, його мови, релігії, форми державної чи культурної автономії, особливостей духовної і матеріальної культури, назвати головні культурно-історичні центри.

Окрім етносів, історичними спільнотами людей є національні меншини, діаспора, клан, каста, рід, тому варто вказати, які з них проживають на території даної країни, звернути увагу на ті з них, які впливають на особливості культурного, соціального і політичного клімату в країні. Якщо таких спільнот декілька, доцільно розглянути кожну з них окремо. Характеристика кожної зі спільнот повинна включати відомості про місце проживання, мову спілкування, соціально-правовий статус, особливості духовної і матеріальної культури, релігійні погляди, традиції, типи господарювання, спадкоємні професії, головні історичні і культурні центри. На особливості етнічного характеру і менталітету варто, по можливості, звертати увагу, характеризуючи будь-яку спільноту.

Релігійний склад населення — важливий елемент характеристики складу населення. Варто вказати, які релігії сповідує населення країни, які з перелічених релігій мають більше прихильників, які особливості географічного поширення головних релігій у країні, навести відомості про чисельність віруючих у країні.

7.4. Расовий склад населення

Раси — історично сформовані групи людей, пов'язані єдністю походження і схожістю зовнішніх і фізіологічних ознак, що передаються спадково. Поняття «раса» тісно пов'язане з місцем її поширення. Расовими вважаються не всі зовнішні спадкоємні особливості людей, а лише характерні для народів, які населяють певну територію. Наприклад, відмінності в поставі, розвитку мускулатури не вважаються расовими — вони залежать від зовнішніх умов, але не зумовлені географічною областю і не передаються спадково. Стосовно кількості рас на Землі одностайності серед учених (наприклад, етнографів) різних країн немає: виділяють від трьох до п'яти рас. Найбільш науково-обґрунтованим є виділення чотирьох великих рас. Антропологи на підставі головних ознак (колір шкіри, волосся, очей, форма черепа, будова лицеві частини голови, характер волосяного покриву, пропорції тіла, форма зубів, переважаючі групи крові) виділяють європеїдну, монголоїдну, негроїдну та австралоїдну раси, а також перехідні і змішані расові типи.

Розвиток популяції людини сучасного виду відбувається як в природно-географічному, так і в соціально-культурному середовищах. Тому докорінно змінюються взаємовідносини між двома типами внутрішньовидових спільностей – популяціями і расами. Отже, *людські раси* – великі ареальні спільноти людей, що виділяються за генетичною спорідненістю, яка зовнішньо проявляється у подібності фізичних ознак: кольору шкіри й райдужної оболонки очей, структури і кольору волосся, зросту тощо.

Найбільшою (за кількістю) великою расою є *європеїдна* 46,4% населення світу. Європеїди мають пряме або хвилясте волосся, у них світла або смаглява шкіра, велика різнокольоровість райдужної оболонки очей, середній виступ щелеп, вузький ніс, тонкі або середньої товщини губи, добре розвинений третинний волосяний покрив. Серед європеїдів виділяють дві гілки – південну і північну. Північна характерна для країн Північної Європи; південна – розповсюджена на півдні Європи і в Північній Америці, Передній Азії і Північній Індії, до неї відносять і європеїдне населення Латинської Америки.

До *монголоїдної* (азійсько-американської) раси разом з перехідними і змішаними формами належить понад 36% населення світу. Монголоїди відрізняються жовтим кольором шкіри, чорним

7. Народонаселення країни

прямим волоссям, темними очима, вузьким або середньошироким носом, вилицями, що дуже випирають, слабorozвинений третинний волосяний покрив. Серед монголоїдів виділяють дві гілки: азійську та американську. Монголоїди Азії поділяються на дві основні групи – континентальну і тихоокеанську. Серед континентальних монголоїдів найпоширеніші північні, або сибірські, менше – східні монголоїди, переважно східні китайці. Північні групи тихоокеанських монголоїдів представлені північними тибетцями, корейцями, ескімосами, алеутами та ін. До американської гілки монголоїдів відносять корінних жителів Північної і Південної Америки – індіанців.

Негроїдна (африканська) велика раса, а також її перехідні і змішані форми характеризуються темно-коричневим кольором шкіри, чорним кучерявим волоссям, темними карими очима, помірно виступаючими вилицями, товстими губами, широким носом, слабким третинним волосяним покривом. До неї відносять корінне населення Африки (на південь від Сахари) – негрів, а також негритянське населення США, Центральної Америки, Антильських островів, Бразилії.

Австралоїдна (океанійська) раса представлена меланезійцями, папуасами Нової Гвінеї та аборигенами Австралії. Австралоїди дуже близькі до негроїдів і характеризуються темним кольором шкіри, широким масивним обличчям, широким носом, товстими губами, чорним хвилястим волоссям, значним третинним волосяним покривом на лиці і тілі у чоловіків. Люди, які належать до австралоїдної раси, заселяють великі простори Південно-Східної (острівної) Азії, Австралії, Нової Гвінеї, Океанії.

У деяких схемах замість великих рас пропонується вживати термін «*великі расові стовбури*». Деякі етнографи вважають, що великі раси можна об'єднати в дві групи (макрораси), чи два великих стовбури: західний стовбур (європеїди, негроїди, австралоїди) і східний (монголоїди й американоїди). Крім того, етнографи виділяють близько 50 малих рас, чи підрас, антропологічні типи (локальні раси).

На межі між великими расами утворилися перехідні та змішані расові типи. Перехідні раси формувалися упродовж тривалого періоду часу на межі ареалів розселення великих людських рас. Перехідними расами є: уральська (комі-перм'яки, ханти, мансі, марійці, удмурти), туранська (казахи та киргизи), ефіопська, пів-

денноіндійська, малайська, полінезійська, мікронезійська, середньоазійська та ін. До змішаних расових типів відносять полінезійців, мікронезійців, гавайців, малагасійців (суміш південних монголоїдів з негроїдами і південними європеїдами – арабами), метисів (європеїди з монголоїдами (американоїдами)), мулатів (європейців з неграми), самбо (негрів з індіанцями). Змішані раси особливо поширені, наприклад, у країнах Латинської Америки, у США. Змішаними расовими ознаками характеризується корінне населення Японії, яке має монголоїдні риси й австралоїдні (айнські) риси.

7.5. Етнічний і мовний склад населення

Сучасний етнічний склад населення нашої планети — результат тривалого історичного процесу.

Етнос (з давньогрецької – *народ*) — це історично сформована стійка спільнота людей, які мають власну мову, культуру, розуміння своєї єдності і відмінності від інших етносів. Важливими умовами формування етносу є спільність мови (тому назви народів часто збігаються з назвами мов) і території. Однак й територіально роз'єднані групи етносу можуть тривалий час зберігати національну самобутність, яка виражається у звичаях, народному мистецтві, релігії, нормах поведінки, обрядах тощо. Етнічна самосвідомість поєднується з прагненням етносу до власної соціально-територіальної організації. Етнічні явища тісно пов'язані з соціально-економічними. Етнічна самосвідомість утверджується на підставі наявності етнічної території, що визначає спосіб життя людей їхню господарську діяльність, культуру, побут. На сьогодні існують різні форми (типи) угруповань, що відповідають різним рівням історичного розвитку будь-якого етносу: плем'я, народність, нація.

Насправді вчені-етнографи виділяють значно більше форм, чи типів, етносів. Більшість етносів пройшли тривалий шлях розвитку від племені до нації. На будь-якій стадії для кожного типу, чи форми, кожному етносу відповідають шість обов'язкових ознак: етнічна територія, мова, особливі елементи духовної і матеріальної культури, самосвідомість і самоназва. Варто зазначити, що чітко розмежувати ці форми, чи типами, етносів дуже складно.

Племіні (період «дитинства» етносу) відповідає єдність території, під якою розуміється місце проживання та спільного використання ресурсів. Це означає, що для племені важливою є лише територія, з якої воно у даний час збирає ресурси. Іншого розуміння території не існує. Мова існує, зазвичай, в усній формі, тому весь накопичений досвід передається усно. Усна мова сягає вершини розвитку: перекази, легенди, епос — чудові форми усної творчості. Розвиваються й інші елементи духовної культури: звичаї, обряди, традиції, ритуали, які є досить складними і посідають у житті людей важливе місце. Найвищим елементом духовної культури є віра, система вірувань і пов'язаних з нею культів. Система вірувань має світоглядний характер, іноді — космологічний. У сфері матеріальної культури для різних племен характерними є збирання і полювання, землеробство, тваринництво, торгівля (чи інша форма обміну). Найвищим елементом матеріальної культури є ремесла, у тому числі художні.

Кожне плем'я складається лише з родичів, близьких і далеких. У деяких районах світу дотепер збереглися численні племена — в Африці, Латинській Америці, Океанії. Наприклад, у Папуа—Новій Гвінеї їх налічується понад 700.

Народності (період «юності» етносу) також відповідає єдність території, однак «територія» має вже зовсім інше значення. Це батьківщина, місце (ядро) формування етносу. Наприклад, більшість франко-канадців ніколи не бачили Франції, однак пам'ять про їхню «історичну батьківщину» є для них найважливішим консолідуючим фактором.

Найвищого розвитку досягає культура мови: усна мова має безліч діалектів, а письмова є не лише найважливішим засобом спілкування, а й стимулом розвитку культури і мистецтва. У багатьох народів — це розквіт живопису, музики, театру, літератури тощо. Важливим елементом духовної культури є релігія — система законів (догм і канонів), які упорядковують вірування й об'єднують їхніх прихильників у церкву — особливий тип релігійної організації. Якщо зміна віри для члена племені була природною, оскільки, перебравшись на іншу територію, він змушений був шукати заступництва в інших богів, то зміна віри людиною, яка належить церкві, сприймається як відступництво, зрадництво. Тому ті чи інші релігійні догмати часто не об'єднують, а розділяють людей, через що виникають численні релігійні конфлікти. Однак роль релігії

не можна недооцінювати, тому що релігійна самосвідомість людей має вирішальне значення для їхньої етнічної самоідентифікації.

Зміцнення держави тісно пов'язане з розвитком економіки, різних видів господарської діяльності. Найвищим досягненням матеріальної культури є масове виробництво (спочатку мануфактура, потім промисловість), що створило новий тип і стиль життя, нове середовище перебування — сучасне місто.

Народності дотепер є домінуючими етносами на карті світу. Є райони Земної кулі, де населення складається з народностей. Це Азія й Африка, навіть у Європі збереглося чимало народностей.

Нація (період «зрілості» етносу) формується в межах державних чи політико-адміністративних кордонів, тобто тільки на визначеному політико-правовому полі, наприклад, у межах держави загалом — українці в Україні. Якщо етнос не має власного політико-правового поля, визначеного статусу державності, нація сформуватися не може, наприклад, українці в Канаді — народність. Система суспільно-політичних поглядів, ідеологія об'єднують, консолідують величезні маси населення чи, навпаки, розділяють їх. Соціально-політичні ідеї, стаючи переконаннями, перетворюють населення в суспільство, а людину — у громадянина.

Важливою ознакою стає спільність мови (усної і письмової) як засобу внутрішньонаціонального спілкування, вираження самосвідомості. Практично скрізь, окрім відокремлених районів, зникають діалекти. Відбувається уніфікація і спрощення мови. У мові з'являється безліч запозичених з інших мов слів, а також офіційних, стереотипних словосполучень і виразів.

Націй у світі менше, ніж народностей, і, можливо, менше, ніж племен. Нації кількісно переважають у Європі і Північній Америці. Точно визначити етнічний склад населення Землі дуже складно, однак вчені припускають, що в сучасному світі проживають тричотири тисячі різних народів. Існує багато принципів класифікації етносів. Досить поширеним є поділ народів за країнами, у яких вони проживають: французи, бразилійці, нігерійці, в'єтнамці, австралійці тощо. Крім того, вчені часто об'єднують народи в групи за географічною назвою регіону проживання: народи Малої Азії, народи Індокитаю, народи Полінезії та ін. Існують також класифікації за особливостями господарства і культури, історичного розвитку, національного характеру тощо.

7. Народо населення країни

Головною ознакою етносу в сучасному світі, на думку більшості вчених, є мова. Якщо зникає мова, то зникає етнос. У сучасному світі налічується близько п'яти тисяч мов, хоча народів є більше. Це пояснюється тим, що не всі народи зберегли «свої» мови. Визначити точну кількість мов (а отже, і етносів) доволі складно. За ступенем подібності мови об'єднуються в сім'ї і групи. Виділяють такі мовні сім'ї: індоєвропейську, семіто-хамітську (афроазійську), кавказьку, дравідійську, уральську, алтайську, чукотсько-камчатську, нігеро-кордофанську, ніло-сахарську, койсанську, китайсько-тібетську, австроазійську, австронезійську, ескімосо-алеутську.

Найпоширенішими є мови індоєвропейської сім'ї (майже 50% населення світу), яка включає близько 100 різних мов. Ця сім'я об'єднує 10 мовних груп, чотири з яких охоплюють понад 100 млн осіб кожна (індоарійська, романська, германська і слов'янська). Народи цієї сім'ї переважають у більшості країн у всіх частинах світу, крім Азії. Китайсько-тібетська сім'я — друга за чисельністю (понад 1 млрд осіб), саме вона займає дуже компактну територію Східної і Південно-Східної Азії. Численними є представники сіно-тібетської, нігеро-кордофанської, семіто-хамітської, австронезійської, дравідійської мовних сімей.

Поширеність тієї чи іншої мови можна також проілюструвати за чисельністю людей, які нею говорять. До найпоширеніших мов світу належать: китайська (розмовляють 13,69% населення світу), іспанська (5,05%), англійська (4,84), хінді (2,89%), португальська (2,77%), російська (2,27%), японська (1,99%), німецька (1,49%), французька, арабська, бенгальська. Цими мовами розмовляє майже 70% населення світу.

Співвідношення народу і мови може бути різним. Є країни (однак їх небагато), в яких майже все населення говорить однією мовою і належить до одного етносу, наприклад, Ісландія. Іноді народ має одну літературну писемну мову, а літературних усних мов кілька. Наприклад, китайська мова заснована на єдиній ієрогліфічній писемності, проте житель північного Китаю не зрозуміє жителя південного Китаю, коли той прочитає написаний вираз уголос, хоча обоє вони є китайцями.

Окремі народи спілкуються двома мовами (білінгвізм): бельгійці (валлонська і французька), ірландці (ірландська та англійська), канадці (англійська і французька), філіппінці (філіппінська та

іспанська). Шість мов є офіційними і робочими в ООН: англійська, французька, російська, іспанська, арабська, китайська.

Один народ може використовувати декілька мов одночасно. Наприклад, більшість мешканців Люксембургу володіє люксембурзькою, німецькою і французькою мовами. Іноді нація складається з різних мовних груп, що зберегли свою рідну мову. Наприклад, у Швейцарії в Цюриху говорять німецькою мовою, у Женеві — французькою, у Лозанні — італійською, але жителі цих міст ніколи не назвуть себе німцями, французами чи італійцями, усі вони — швейцарці.

Важливими є відомості про те, яка мова є державною, чи офіційною, у тій чи іншій країні. Англійська мова має такий статус у 76 країнах, французька — у 34, іспанська — у 21, португальська — у 8. Поширення цих мов у багатьох країнах Азії, Африки, Північної і Південної Америки пояснюється їхнім колоніальним минулим. Мовна приналежність тут помітно відрізняється від етнічної.

Стосовно сучасних держав, термін «національний склад населення» вживається частіше ніж термін «етнічний склад населення», хоча йдеться саме про етнічний склад населення країни.

За особливостями *національного складу* всі країни можна поділити на одно-, дво- і багатонаціональні. Більшість країн світу багатонаціональні. В Європі близько 20 держав, в яких основна національність становить понад 90% усього населення (Німеччина, Данія, Швеція, Італія, Ірландія, Угорщина, Греція та ін.). В Азії національно однорідними є Японія, Саудівська Аравія, Південна Корея, Ємен, Бангладеш та ін. Двонаціональних держав значно менше. Більшість країн світу багатонаціональні. У США живуть представники понад 100 народів, у Бразилії та Канаді – понад 80, Мексиці та Аргентині – понад 50. Однак у Латинській Америці майже всі країни мононаціональні, оскільки індіанці, мулати, метиси вважаються представниками однієї нації. В Африці переважають відносно однорідні в етнічному відношенні країни. Понад 80% населення Австралії – англоавстралійці, частина жителів – аборигени, предки яких тисячоліттями жили на цьому континенті. Поліетнічний склад населення особливо типовий для країн, що розвиваються. Серед них найбільш багатонаціональними є Нігерія (близько 200 народів), Індонезія та Індія, у кожній з яких проживає по 150 народів.

Політичні кордони не завжди збігаються з етнічними. Розбіжність державних і етнічних кордонів часто призводить до

роз'єднання народів. Трапляється, що народи розділені і проживають у різних державах. Етнічні проблеми у світі постійно впливають на політичну та соціальну ситуацію в багатьох країнах. Часто невирішені національні проблеми призводять до збройних конфліктів, ведеться боротьба за національну незалежність, автономії, права національних меншин.

Національні меншини — групи населення, що відрізняються від більшості населення держави етнічними, соціальними, культурними та іншими ознаками.

Деякі етноси мають складну внутрішню будову, поділяючись на субетноси й етнографічні групи. Це стійкі угруповання з характерними особливостями традиційної культури і мови (діалект, говірка). Виникнення субетносів і етнічних груп пов'язане з особливістю їхнього розселення всередині спільної етнічної території (природно-географічна чи історико-політична ізоляція частини етносу протягом тривалого часу). Наприклад, етнічні групи — киргизи північні і південні, поляки-мазури, українці-гуцули.

Крім того, існують ще такі види угруповань, як діаспора, клан, каста, рід.

Діаспора — велика група людей, територіально відірвана від свого народу і розселена в багатьох країнах. Іноді за чисельністю діаспора перевищує етнос, що проживає на історичній батьківщині (наприклад, діаспори євреїв, вірменів, китайців, українців).

Клан — замкнена ендогамна чи соціальна група людей, що виникла на стадії родової громади чи пізніше за умов соціально-економічної ізоляції. Існує кілька різновидів кланів: патронімія (рід чи плем'я); родова громада, що походить від спільного предка за умов природної ізоляції; релігійна громада, назва якої походить від спільного уявного предка, як правило, хижого звіра чи язичеського бога; соціальна громад, часто кримінального характеру (наприклад, мафіозні клани в Італії, США, деяких країнах Азії і Латинської Америки).

Каста — ендогамна замкнена соціальна група людей, що спадково спеціалізується на якійсь професійній діяльності. Кастова приналежність, як правило, поєднується з етнічною і конфесіональною. Визначальну роль відіграють кровні родинні зв'язки, структура каст певною мірою копіює родо-племінну структуру. Членом касты можна тільки народитися.

Крім ендогамії замкненість каст забезпечується суворою ієрархією, визначеним статусом окремих каст, жорстко регулюються також форми поведінки і спілкування між членами каст. Найбільшого розвитку система каст досягла в Індії. Всього в країні більше трьох тисяч каст. Формально, відповідно до конституції, усі жителі Індії мають рівні права, однак кастовий поділ у суспільстві існує. Дотепер шлюби в Індії укладаються переважно або всередині каст, або між близькими кастами. Причиною цього є прагнення зберегти кастову приналежність для своїх дітей, що можливо лише за умови, що жінка виховати своїх дітей у традиціях, прийнятих у даній касті. У деяких країнах Західної і Центральної Африки каста також зберегла своє значення, проте тут вони мають тільки професійний характер — хлібороби, скотарі, ковалі, ткачі, співаки. На відміну від індійських каст в Африці кастовий розподіл поширюється тільки на чоловіків – носіїв професії. Звичайно, у більшості родин дівчину бажують видати заміж за представника тієї ж каста, однак таких жорстких обмежень, як в Індії, тут немає.

Рід — соціальна група людей, що володіє закріпленими в звичаї чи законі (конституції) спадкоємними правами й обов'язками. Кожен рід володіє низкою привілеїв. Основними родами є: дворянство, духовенство, ремісництво, селянство, міщанство. Родовий поділ був типовим для докапіталістичної Європи, феодального Китаю, Індії та низки інших країн. У сучасному світі родовий поділ суспільства скасований, однак в окремих країнах зберігаються привілеї для деяких вищих родів. Часто це пов'язано з існуванням монархій. Монарх — представник певного роду, існування цього роду і його привілеїв — обов'язкова умова існування монархії. Наприклад, у Великобританії зберігається палата лордів (місця в ній спадкоємні і належать представникам визначеного роду). Приналежність до роду може бути дарована монархом «за особливі заслуги» перед державою і суспільством. У деяких випадках дарується не спадкоємна, а іменна родова приналежність.

7.5. Релігійний склад населення

Релігійний склад населення — важливий елемент характеристики складу населення. Релігія відіграє важливу роль в особистому і соціальному житті людей багатьох країн. Це стосується й еконо-

7. Народонаселення країни

мічно розвинених країн, де церква впливає на політику, виховання, шкільну освіту й інші сфери життя.

Релігійний склад населення світу досить неоднорідний. Світові релігії поширені серед народів різних країн і різних континентів. Релігійні вірування поділяються на примітивні, місцеві і світові релігії (табл. 7.3).

Таблиця 3

Основні релігійні напрями та їх географія

Релігія	Основні регіони та країни поширення
<i>Світові релігії</i>	
Християнство, у т.ч. католицизм	Ватикан, Австрія, Бельгія, Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Ірландія, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Хорватія, США, Канада, Філіппіни, країни Латинської Америки
протестантизм	Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, країни Північної Європи, Латвія, Естонія, США, Австралія, Нова Зеландія, ПАР
православ'я	Росія, Україна, Білорусь, Молдова, Грузія, Болгарія, Румунія, Греція, Кіпр
Іслам	Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Росія, Узбекистан, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменистан, Азербайджан, країни Південно-Західної Азії, Північної, Західної і Східної Африки, Афганістан, Індія, Пакистан, Бангладеш, Індонезія, Малайзія
Буддизм і ламаїзм	Китай, Монголія, Японія, М'янма, Таїланд, В'єтнам, Камбоджа, Лаос, Малайзія, Шрі-Ланка, Росія
<i>Місцеві релігії</i>	
Індуїзм (брахманізм)	Індія, Непал, Шрі-Ланка
Конфуціанство і даосизм	Китай

Лютеранство	Данія, Естонія, Ісландія, Латвія, Фінляндія, Швеція
Синтоїзм	Японія
Іудаїзм	Ізраїль, США, Росія, Україна
Джайнізм	Індія
Примітивні релігії	
Тотемізм, магія, фетишизм, анімізм, культ предків	Народи тропічної Африки, індіанці Америки, аборигени Австралії, Океанії, окремі племена Азії

Основними світовими релігіями є християнство, мусульманство (іслам), іудаїзм і буддизм. Їх сповідають близько трьох мільярдів віруючих: християнство – понад 2 млрд, іслам – майже 1,2 млрд і буддизм – близько 500 млн осіб. Світові релігії поширені в усіх регіонах світу, практично в усіх країнах світу.

Християнство – найпоширеніша світова релігія, що виникла на Близькому Сході. Зародження християнства пов'язують з іменем Ісуса Христа, який народився в Вифлеємі. Священна книга християн – Біблія. У 1054 р. відбувся розкол у християнстві, який зумовив появу католицизму та православ'я – представлене кількома східними церквами.

Іслам – наймолодша світова релігія. Виникнення ісламу пов'язано з іменем пророка Муххамеда, який походив із Мекки. Священна книга ісламу – Коран, який написано з проповідей Муххамеда. Ісламська релігія ґрунтується на вираженні віри, молитві, жертві, пості протягом рамадану, паломництві до Мекки (хоча б один раз у житті). Іслам поділений на дві основні конфесії – сунізм і шиїзм. Більшість мусульман світу (84%) є сунітами. Шиїти переважають лише в таких країнах, як Іран, Ірак, Азербайджан, Бахрейн. У 35 країнах світу мусульмани становлять більшість населення, а у 28 країнах іслам є державною релігією.

Буддизм – найстаріша світова релігія, яка виникла на території Індії. У священній книзі буддизму подано правила, яких треба дотримуватись, бесіди Будди зі своїми учнями та основні догмати буддизму. Буддизм ґрунтується на внутрішньому прагненні людини до духовного осяяння (нірвани), що досягається за допомогою медитації, сповідання мудрості та вищих моральних цінностей. Загальну кількість буддистів визначити складно,

оскільки в більшості країнах буддійського світу релігійна приналежність у переписах не враховується.

В Європі найпоширенішою релігією є християнство, причому католицизм найбільш широко представлений у південній, частково в західній і східній її частинах; протестантизм – у північній, центральній і західній; православ'я – на південному сході. В Азії найбільш розповсюджене мусульманство (іслам). За кількістю віруючих найбільшою мусульманською країною є Індонезія. В Африці, особливо в північній її частині, панує іслам. У ПАР переважає протестантство, в Ефіопії – християнство. В Австралії серед віруючих переважають протестанти і католики, аборигени – представники примітивних релігій. На Америку припадає більше половини всіх католиків світу і значна частина протестантів. Серед протестантів поширені лютерани, баптисти, англіканці, реформатори, пресвітеріанці, мормони, п'ятидесятники, свідки Єгови та ін.

Найбільшим релігійним центром світу є Єрусалим. Він посідає особливе місце серед світових культових центрів як святе місто для віруючих трьох релігій: іудаїзму, християнства та ісламу. Для євреїв, що сповідують іудаїзм, найбільш ранню монотеїстичну релігію, Єрусалим — Священне місто. Біля знаменитої Стіни Плачу, залишку західної стіни зруйнованого арабами храму, моляться тисячі віруючих, у її щілинах залишають записки з проханнями до Бога. Крім Стіни Плачу, у Єрусалимі є ще три пам'ятних і шанованих іудеями місця: Місто Давида, долина Кедрона і гора Сіон.

Єрусалим — місто, пов'язане з земним перебуванням Ісуса Христа. Склеп, що символізує місце поховання Сина Божого, щільно оточений молитовнями різних християнських конфесій: римські католики возвеличують Бога поруч зі схиленими в скорботному мовчанні вірменськими священнослужителями, неподалік шепотять свої молитви сірійські ортодокси, відправляють свої обряди ефіопи, моляться греки. Мусульмани мають у Єрусалимі свої місця поклоніння. Один з основних центрів — мечеть Омара — найдавніша ісламська культова споруда, яка дійшла до наших днів. Її баня символізує священну скелю, з якої, за релігійними переказами, пророк Мухаммед вознісся на небеса.

На відміну від світових, місцеві релігії переважно сповідують окремі етноси. До місцевих релігій належить індуїзм, сикхізм, джайнізм, конфуціанство, даосизм, синтоїзм, іудаїзм. Місцеві релігії виникали серед одного народу або групи народів, об'єднаних в одній державі.

Примітивні вірування покладено в основу практично усіх світових і місцевих релігій. До примітивних релігій належить тотемізм, магія, фетишизм, анімізм, культ предків. Вони не відображені у священних книгах чи інших писемних джерелах, а передаються з покоління в покоління. В їх основі лежить віра у зв'язок людини з певним предметом, що має таємничу силу, тваринами, явищами природи. Примітивні форми релігії збереглися у деяких народів тропічної Африки, багатьох груп індіанців Америки, аборигенів Австралії та островів Океанії, а також у деяких районах Азії.

Контрольні запитання і завдання

1. Дайте визначення поняття «населення країни».
2. Наведіть розгорнутий план характеристики населення.
3. Що включає демографічна характеристика населення країни?
4. Розкрийте зміст поняття «демографічна молодість» у країнознавстві?
5. У чому виявляється «якість» населення країни?
6. Назвіть три основні типи відтворення населення.
7. Дайте визначення поняття «народи».
8. Обґрунтуйте план характеристики народів країни.
9. У чому полягає країнознавчий зміст расового складу населення?
10. Охарактеризуйте основні расові типи людей.
11. Назвіть перехідні та змішані расові типи людей.
12. Дайте визначення поняття «етнос». Вкажіть його основні ознаки.
13. Назвіть основні форми (типи) угруповань, які відповідають різним рівням історичного розвитку будь-якого етносу.
14. Які типи спільнот виділяються при характеристиці етнографічного складу країни? Наведіть приклади.
15. Назвіть основні мовні сім'ї.
16. Обґрунтуйте роль мови як елемента класифікації народів світу.
17. Охарактеризуйте основні релігії світу та географію їх поширення.

8. ІНФРАСТРУКТУРА В КРАЇНОЗНАВСТВІ

8.1. Економічна сутність і зміст інфраструктури

Основним критерієм виокремлення галузей і видів діяльності з їх сукупності, яка називається *інфраструктурою*, слугує її функціональна роль у процесі суспільного виробництва. Через функції проявляються також сутність і внутрішня логічна єдність кожної сфери народного господарства. Однак при деталізації критерію функціонального призначення використовують *два підходи* — *вузький і широкий*.

Прихильники *вузького підходу* виступають за строгість і чіткість добору критеріїв, що дає змогу уникнути невизначеності меж інфраструктури і глибше розкрити її економічний зміст.

Визначальною ознакою інфраструктури є її роль «сполучної ланки», сфери, що «обслуговує економічний оборот країни». Отже, до неї належать ті галузі і ті види діяльності, які *сприяють прискоренню економічного обороту* в народному господарстві.

Інфраструктура, відповідно до цього критерію, виступає як одна з підсистем матеріального виробництва, покликана обслуговувати зв'язки між окремими, просторово віддаленими одна від одної економічно відокремленими ланками виробництва. Йдеться про переміщення в просторі матеріальних благ і інформації, збереження матеріальної продукції, заготівлю і постачання (включаючи електро-, газо-, водопостачання та ін.).

Зазначені види діяльності не збільшують фізичної маси суспільного продукту, лише сприяють зміні її просторового положення (транспорт, зв'язок), допомагають зберігати споживчі вартості вироблених матеріальних благ (складське господарство) та їх раціонально розподіляти (матеріально-технічне постачання, електро-, водопостачання та ін.), завдяки чому збільшується лише вартісна маса суспільного продукту.

За *ширшого підходу* до визначення інфраструктури, який здається більш обґрунтованим і конструктивним, обслуговування господарського обороту розглядається лише як одна з функцій

інфраструктури, а сама інфраструктура розглядається як фундамент, чи база, будь-якого виду господарської діяльності, загальна умова виробничого процесу. Цілком можливо, наприклад, віднести до виробничої інфраструктури «виробництво ділових послуг», яке під впливом науково-технічної революції виконує роль «індустрії» загального користування. До його функцій можуть входити розробка і здійснення регіональної політики країни чи району, розробка раціональної системи економічних зв'язків, упровадження різноманітних систем управління тощо.

Зміст категорії інфраструктури розширює і збагачує поняття «*вивченість території*», яка є основою наукового підходу до вивчення соціально-економічного розвитку території. Доцільно виділяти поняття «*природна метаінфраструктура господарства*», яке об'єднує продуктивні сили і природні умови господарювання на визначеній території.

Не можна ігнорувати таку фундаментальну складову розвитку господарства, як *етнопсихологічна інфраструктура*, що є сукупністю культурних і господарських навичок та звичаїв населення території, які сформувалися в місцевих традиціях і способі життя. Вони виявляються в характерних для більшості жителів якості, інтенсивності і дисципліні праці, в умінні взаємодіяти в процесі виробництва, сприйнятливості до досягнень науково-технічного процесу, а в результаті — у продуктивності праці та властивій їй динамічності.

Етнопсихологічна інфраструктура відрізняється високої інерційністю та суттєвими територіальними відмінностями. Її відсталість гальмує впровадження технічних нововведень у господарську практику, негативно впливає на ефективність розвитку і розміщення господарства.

Однак прихильники обох підходів до визначення інфраструктури погоджуються з тим, що інфраструктура — це спільна основа, фундамент господарства країни чи району, а не тільки окремих підприємств, виробництв чи галузей. Вона вивільняє галузі матеріального виробництва і невиробничої сфери від функцій обслуговування основної діяльності.

Інфраструктура виконує системні, міжгалузеві і міжрайонні функції в плануванні та управлінні і, згідно з широким підходом, з засобу забезпечення першочергових потреб перетворюється на загальну умову організації виробництва, в тому числі територіального.

Інше складне теоретичне питання, тісно пов'язане з першим, — *зміст інфраструктури*. Шукаючи відповіді на нього, слід насамперед визначити, чи відносити до інфраструктури тільки сукупність засобів праці інфраструктурних підрозділів чи галузі загалом з їх основними фондами і діяльністю.

На думку економіко-географів і економістів-регіоналістів, інфраструктура — це сукупність інженерно-технічних споруд та об'єктів, які є важливою умовою здійснення процесу виробництва на даній території і фактором територіальної організації продуктивних сил.

Якщо економічну природу інфраструктури розглядати лише з боку основних фондів також можна виділити два напрями. Для першого з них характерне є віднесення до інфраструктури лише тих її основних фондів, які «прив'язані» до території.

Тут, можливо, своєрідну роль відіграли і їх яскрава географічна виразність, і відносно легка доступність для картографування. У даному випадку не розглядається не тільки господарська діяльність галузей і видів виробництв, які входять до інфраструктури, а й «активна» частина самих основних фондів (рухомий склад, частина устаткування). Таке вузьке тлумачення інфраструктури значно полегшує аналіз, але воно є недостатнім, особливо в тих випадках, коли вивчаються якісні категорії: швидкість, надійність та безперервність господарського обороту, інтегруюча роль інфраструктури у формуванні й розвитку територіальної структури господарства загалом. У цих випадках необхідним стає комплексний якісно-кількісний аналіз інфраструктури. Вузьке тлумачення інфраструктури як сукупності основних фондів є недостатнім і з погляду процесу відтворення, безперервності і послідовності якого в багатьох аспектах забезпечується інфраструктурою.

За широкого трактування змісту інфраструктури, коли вона розглядається як єдність фондів («активних» і «пасивних») та діяльності, зберігається основна лінія безперервності і послідовності інфраструктурних процесів, створення й вдосконалювання інфраструктурних систем, які охоплюють райони і країни. «Продуктом» інфраструктурних галузей є різноманітні види послуг — послуги інфраструктурної сфери.

Інфраструктура не є організованим цілим. Значна частина інфраструктурної діяльності все ще провадиться майже у всіх галузях матеріального виробництва. З розвитком продуктивних сил

і вдосконаленням виробничих відносин суспільний поділ праці поглиблюється й інфраструктурна діяльність обмежується спеціалізованим колом галузей. Поряд з такими типовими, організаційно сформованими інфраструктурними галузями, як транспорт, зв'язок, матеріально-технічне постачання, будуть відокремлюватися нові галузі. Одночасно з цією тенденцією інфраструктурні галузі будуть звільнятися й від низки неспецифічних для них видів діяльності.

Отже, базовими точками відліку країнознавчого підходу до вивчення інфраструктури повинні бути гіпотеза про виробничу інфраструктуру як цілісну систему, з одного боку, і якомога повніше відображення реального становища в інфраструктурній сфері, яка в багатьох країнах світу характеризується несформованістю, роз'єднаністю і недостатнім рівнем розвитку окремих ланок як на загальнодержавному, так і на районному рівнях — з іншого.

Передумовою формування інфраструктури є суспільний поділ праці. Своєю чергою, вона перетворюється у вирішальну умову поділу праці між підприємствами, районами і країнами. Чим розвиненіші країни і райони, тим у них більшою є потреба в розвиненій, адекватній економічному розвитку інфраструктурі і тим більше в них можливостей для її розвитку.

Конкретизуючи зміст виробничої інфраструктури, більшість авторів виокремлюють такі її структурні підрозділи:

- підприємства з виробництва електро- і теплоенергії та устаткування для їхньої передачі;
- транспорт;
- комунальний зв'язок;
- матеріально-технічне постачання;
- підприємства та устаткування з водопостачання;
- пристрої з регулювання водних ресурсів (дамби, греблі, іригаційні системи).

8.2. Підходи до вивчення інфраструктури в країнознавстві

Складність географічного аналізу полягає в тому, що в територіальному розрізі інфраструктура — це поняття ієрархічне. Мова

може йти про інфраструктуру міжнародну, внутрішньодержавну, міжрайонну, внутрішньорайонну (міжвузлову) і локальну (вузлову, внутрішньоміську). Часто виділяють сільську інфраструктуру чи інфраструктуру агропромислового комплексу. Для всіх цих видів інфраструктури можна розробити спеціальні методи і критерії оцінки.

Своєрідність розвитку інфраструктури визначається низкою регіональних факторів:

- масштабами і темпами економічного розвитку району;
- структурою матеріального виробництва;
- фондоемністю галузей господарства;
- внутрішніми і зовнішніми зв'язками району;
- ступенем розвиненості коопераційних зв'язків;
- особливостями природного середовища;
- властивостями економіко-географічного положення та ін.

Тому розвиток і склад інфраструктури суттєво залежать від території, і значною мірою впливають на розміщення продуктивних сил, на процеси індустріалізації, інтенсифікацію сільського господарства, розвиток рекреаційних систем тощо.

Учені-географи наводять приклади того, як ефект від орієнтації на інфраструктуру в багатьох випадках перевищує ефект від наближення до джерел сировини і палива, навіть у деяких випадках для галузей з яскраво вираженою паливно-сировинною орієнтацією. У економічно розвинених країнах особливо яскраво проявляються надмірні концентрації продуктивних сил у районах і центрах з розвинутою інфраструктурою. Не випадково найбільш динамічними є староосвоєні райони.

Зазначена тенденція актуалізує географічний підхід до вивчення інфраструктури як передумови розміщення продуктивних сил, результатом якого є виділення частин країни з різними характером і насиченістю інфраструктури.

Незважаючи на те що розміри і склад інфраструктурних галузей залежать від економіко-географічної ситуації в районі, визначений мінімум інфраструктурної забезпеченості необхідний для всіх районів. Завданням економічної географії є виявлення оптимальних регіональних характеристик інфраструктури.

Напрямок територіальних зіставлень інфраструктури, особливо транспортної, розвивається давно. Значно глибший з теоретичної точки зору підхід до вивчення інфраструктури розвивається в

географії з початку 80-х років ХХ ст. Поглибленого і прикладного обґрунтування в економічній географії набуло трактування транспортної інфраструктури як «судинної» («кровоносної») системи господарства.

Основна ідея підходу полягала в тому, щоб показати місце і роль інфраструктури в інтегральній територіальній структурі господарства країни чи району; визначити наукові принципи формування «географічно логічної» інфраструктури, тобто пов'язаної у своєму розвитку з економіко- і фізико-географічними особливостями.

Водночас територіальні проблеми розвитку інфраструктури залишаються надзвичайно актуальними з багатьох причин. По-перше, як уже зазначалося, якісні і кількісні показники розвитку інфраструктури залежать, окрім інших факторів, від багатьох економіко- і фізико-географічних умов. Наприклад, такі показники, як конфігурація і лінійна концентрація транспортної інфраструктури, часто визначаються рельєфом, гідрографічною сіткою, фізико-географічним положенням. Своєю чергою, ці ж показники залежать від розмірів і конфігурації території країни, мережі розселення, від територіального співвідношення освоєних і неосвоєних ресурсних районів, економіко-географічного положення тощо, що загалом можна визначити як географічну специфіку країни чи району. По-друге, інфраструктура бере активну участь у формуванні інтегральної територіальної структури господарства країни й інтеграційних угруповань країн.

Територіальна структура господарства формується на досить високому рівні розвитку господарства як єдиного комплексу, коли окремі райони країни об'єднуються в ціле. Вона є продуктом інтеграції колись відокремлених частин країни під впливом прогресу територіального поділу праці.

Інфраструктура відіграє при цьому системотворчу роль, з'єднуючи, зокрема, територіально-виробничі осередки і прискорюючи економічний оборот всієї країни.

У деяких великих країнах, де чітко виділяються економічно активні і неосвоєні райони з ресурсними резервами, особливо гострою є проблема створення інфраструктури, необхідної для подолання розриву між ресурсами і виробництвом. Отже, інфраструктура, поряд з розселенням, відіграє системотворчу роль у формуванні і розвитку територіальної структури господарства країни.

Контрольні запитання і завдання

1. У чому полягає функціональна роль інфраструктури в процесі суспільного виробництва?
2. Що є продуктом інфраструктурних галузей господарства?
3. Поясніть взаємозв'язок між інфраструктурою і територіальним поділом праці.
4. Охарактеризуйте склад виробничої інфраструктури.
5. Які фактори впливають на територіальну своєрідність розвитку інфраструктури?
6. У чому полягає залежність інфраструктури від конкретної географічної ситуації?

9. ПОРІВНЯННЯ І ТИПОЛОГІЯ В КРАЇНОЗНАВСТВІ

9.1. Сутність і основні правила наукового порівняння

Порівняльний підхід — одна з фундаментальних форм пізнавального процесу. Його покладено в основу багатьох методів як загальнонауковий підхід. Він використовується, зокрема, як базовий при класифікації, генералізації, оцінюванні і прогнозуванні. При цьому порівняльний підхід реалізується також безліччю методів. Застосування порівняння сприяло оформленню таких наук, як порівняльна морфологія і порівняльна ембріологія в біології, порівняльне мовознавство і порівняльна культурологія, порівняльна планетологія, порівняльна політична соціологія.

Порівняльний метод у науках дає змогу виявити ознаки генетичного характеру і тим самим уможливити історичне пояснення явищ. Власне пізнання будь-якого об'єкта чи явища починається з виявлення його відмінностей від інших родинних об'єктів і явищ. Як зазначає М.І.Кондаків, пізнання є процесом, у якому відмінність і подібність перебувають у нерозривній єдності.

Порівняння має особливе значення для географії. М.Баранський називав географію наукою про відмінності місця від місця, які, природно, пізнаються в порівнянні. Географія виявляє подібності і відмінності в організації (структурах), властивостях, станах, процесах двох чи більше територій. Наукова робота з географії базується не лише на цифрах і фактах, основним стрижнем сучасного країнознавства є зіставлення і порівняння.

Формальна логіка дотримується таких *принципів порівняння*:

а) перший принцип полягає в знаходженні подібності між досліджуваними явищами. Порівнювати можна лише ті об'єкти, у яких є подібні ознаки. Знаходження подібних ознак, спільних рис в логіці називається операцією *ототожнення*. Порівнювати можна тільки еквівалентні поняття, які відображають порівнювані об'єкти та явища. Згідно з цим правилом, порівнювати можна тільки одномасштабні об'єкти;

б) другий принцип застосовується після ототожнення — принцип *розбіжності*. У виявленні, а згодом — поясненні відмінностей і полягає цінність порівняльно-географічного методу.

Порівняння може бути *повним* або *неповним*:

- за повного порівняння здійснюються обидві операції — ототожнення і виявлення розбіжностей;
- за неповного — тільки операція ототожнення. Для географії особливо важливе значення має повне порівняння.

Умовне порівняння як метод (компаративістика) можна звести до таких правил:

1. Кількісному порівнянню завжди повинно передувати якісне, зокрема, перш ніж виявляти кількісні розбіжності за тими чи іншими ознаками, необхідно провести якісне ототожнення. Отже, порядок порівняння — це шлях від знання про якість до знання про кількість.

Існує чимало математико-статистичних методів оцінки розбіжностей і подібності ознак об'єктів (показники варіації ознаки), а також емпіричних і теоретичних зіставлень, досліджуваних у курсі математичної статистики.

2. Друге правило порівняльного методу полягає в тому, що зіставляти порівнювані явища і процеси треба спочатку за найбільш суттєвими ознаками і лише потім за суттєвими, менш суттєвими і т.д. Так, при порівнянні країн на перший план виходять найсуттєвіші ознаки, пов'язані з устроєм господарського життя, розвитком продуктивних сил, з моделлю господарського розвитку, інтегрованістю економіки у світове господарство, а потім уже розглядаються етнічні, природно-географічні та інші ознаки.

При порівнянні явищ завжди аналізуються ті об'єктивні умови, за яких порівнювані об'єкти розвивалися й існують: особливості становлення суспільно-державного ладу, фізико-географічні умови країни, забезпеченість ресурсами, рівень розвитку, залучення до міжнародного поділу праці, географічне положення тощо.

9.2. Порівняльний метод у країнознавстві

Одним з найбільш розроблених напрямів порівняльно-географічних досліджень є *метод географічних аналогів*, запозичений з праць вчених-аграрників. У конкретних дослідженнях з географії

сільського господарства цей метод одержав назву *методу ландшафтно-географічних аналогів*, він застосовується для обґрунтування раціонального використання земельних ресурсів. При цьому порівнюються особливості тих територій, які є подібними за природними умовами. До уваги береться не лише ступінь подібності природних умов, а й соціально-економічні умови ведення сільського господарства. При цьому порівнюються як окремі країни чи їхні частини, так і значно більші території, наприклад, Північна Америка і Європа, Канада і Західний Сибір.

Метод районів-аналогів застосовано для порівняння шляхів освоєння півночі Канади й Аляски. Як територію-аналог рекомендовано розглядати більш старі території, на яких основні соціальні, економічні і політичні фактори первісного зростання були подібними, визначальними для сучасного розвитку досліджуваних територій.

Добираючи території-аналоги, слід дотримуватися логічних правил порівняння.

Вибір аналога обґрунтовується подібністю передумов розвитку. Власне самі передумови є визначальними факторами сучасного розвитку території. Території-аналоги в цьому випадку — ті ж «ключі» (метод «ключів» вже давно застосовується в географії), тільки взяті в генетичному аспекті. Такий підхід доцільно застосовувати при вивченні еволюції територіальних структур шляхом порівняння країн і районів, які перебувають на різних етапах свого розвитку. При цьому країни (райони) високого рівня розвитку виступають аналогами для країн нижчого рівня розвитку.

Для добору «староосвоєного» району використовується поняття «вік освоєння», яке визначається за *шкалою характерного (відносного, а не абсолютного) часу*. Абсолютний вік — недостатньо інформативна характеристика, слабо пов'язана з будь-якими якісними станами освоєного простору.

Порівняння в географії здійснюються в трьох «площинах».

Порівняння в просторовому аспекті як виявлення просторових відмінностей традиційні для країнознавства. Недолік такого порівняння виявляється у статичності. Це ніби моментальна фотографія властивостей країни чи району, не враховуючи динамічності явищ та процесів.

Порівняння в часі з використанням великих динамічних рядів даних також використовується в географії особливо часто – в

останні роки. Це пов'язано з тим, що великого суспільного значення набуло прогнозування. Порівняння в часі має два аспекти: 1) порівняння з минулим (ретроспективний аналіз); 2) порівняння відносно майбутнього (прогнозування).

У географії традиційною є практика використання порівняльного підходу для розвитку іншого класичного підходу — *історичного*. Володіючи інформацією про минуле і сучасне, географи визначають загальні тенденції і шляхи розвитку (стану і поведження систем), які не можуть бути простою екстраполяцією від сучасних процесів, оскільки для розвитку характерні як просторова, так і тимчасова нерівномірність. Науково-технічна революція загострила нелінійність розвитку, тобто стрибки в часі і територіальну нерівномірність розвитку.

Просторово-часові порівняння, у яких враховується реальна нерозривність (ергодичність) простору—часу. У географії набувають розвитку філософські і теоретичні основи таких порівнянь.

Особливе місце в країнознавстві посідають *міжнародні порівняння*. Глобальний підхід у країнознавстві орієнтує на порівняльні міждержавні дослідження не стільки для виявлення відмінностей, скільки для проникнення в глибинну суть явищ. Наприклад, без міжнародних зіставлень майже неможливо оцінити показники густоти населення.

9.3. Сутність і правила класифікації та типології країн світу

Класифікація і типологія — два споріднених поняття. Латинське «classic» перекладається як «розряд», а грецьке «typos» — як «зразок», відбиток.

У географії термін «тип» позначає генералізовані ознаки сукупності територіальних об'єктів. Межі (відмінності) між класифікацією і типологією значною мірою умовні і застосування тієї чи іншої з них у визначених областях знань певною мірою залежить від історичних традицій (історичні форми класифікації).

У «Понятійно-термінологічному словнику» Е.Б.Алаєва наведені такі відмінності між класифікацією і типологією:

1. Під *класифікацією* розуміється групування досліджуваних об'єктів на підставі кількісних ознак (наприклад, класифікація поселень за людністю).

2. Під *типологією* — групування об'єктів за якісними ознаками (наприклад, функціональна типологія поселень).

Логічні основи у першому (класифікація) і в другому (типологія) випадках є однаковими. Розглянемо їх.

Класифікація — це метод абстрагування й узагальнення. Основа класифікації — одиничні поняття. Такими в менделєєвській класифікаційній таблиці були хімічні елементи з різною атомною вагою. Однак класифікація (генетична) не тільки узагальнює, але може й слугувати основою для прогнозів. Так, у той час, коли Д. І. Менделєєв укладав свою таблицю, багато елементів ще не були відкриті. На її основі пізніше були зроблені нові відкриття. Так само уточнювали і доповнювали закон періодичної географічної зональності, перелік енерго-виробничих циклів М. Колосовського.

Суть класифікації полягає у доборі декількох одиничних об'єктів і встановленні їхньої тотожності на основі однієї ознаки або взаємозалежної сукупності ознак. Ця ознака чи сукупність ознак називається основою класифікації.

Вибір основи зумовлюється не тільки властивостями об'єктів, а й метою дослідження. Наприклад, історію поділяють на періоди правління різних династій чи царів, лейбористів чи консерваторів. К. Маркс і Ф. Енгельс запропонували класифікацію, засновану на зміні суспільно-економічних формацій (основна ознака — спосіб виробництва).

У логіці утвердилися два підходи до класифікації як методу:

- класифікація як встановлення родинно-видових відносин, внаслідок якої отримуємо систему понять послідовно знижуваного рангу. У географії найчастіше це виражається в співвідношенні територіальних таксономічних одиниць: зони, району, підрайону, мікрорайону.
- класифікація як поділ множини об'єктів на підмножини на підставі їх подібності чи відмінності у певному відношенні. Це, наприклад, виділення якісно різних (типологічних) районів на одному таксономічному рівні. Великий досвід у цьому відношенні накопичено в природному районуванні країн і районів.

Отже, за першого підходу класифікація тлумачиться як система понять, за другого — як система множин. У першому ви-

падку класифікація розглядається з точки зору змісту понять, у другому — з точки зору їхніх обсягів. Перший вид класифікації називають «вертикальним» поділом, або «таксономією в районуванні», а другий — «горизонтальним» розподілом об'єктів, рівних за рангами (як уже зазначалося, розподіл на одному рівні таксономії — це виділення типів районів).

Районування як пізнавальна процедура — це особливий випадок класифікації. Воно включає два великих класи:

- перший з них — класифікації за подібністю ознак, внаслідок яких виділяються однорідні географічні райони;
- другий — класифікації за зв'язками, тобто вузлове географічне районування.

Усі класифікації спираються на чотири основні правила поділу понять. Поняття, яке поділяється, називається родовим, а нові поняття, отримані в результаті поділу, — видовими.

Правило 1. На одному і тому ж рівні поділу слід застосовувати одну і ту ж основу.

Правило 2. Достатності розподілу. Сума обсягів виділених видів (класів) повинна дорівнювати обсягу родового поняття, що класифікується. Тобто після класифікації (як поділу обсягу поняття) не повинно залишатися нічого «зайвого» чи утворюватися прогалин.

Правило 3. Непересічності класів. Виділені види (класи) повинні виключати один одного, щоб жоден із об'єктів, які класифікуються, не можна було віднести до двох видів.

Правило 4. Безперервності поділу. Класифікація («вертикальний» поділ) повинна бути безперервною, тобто при поділі не можна оминати логічні ступені. Тому складні класифікації будуються у вигляді дерева. Цей графічний прийом називається деревом логічних можливостей. Він застосовується до якісних класифікацій.

9.4. Особливості типології в країнознавстві

Одним з найбільших недоліків країнознавства є недостатнє застосування типологічних підходів. Типологія — це вершина описового підходу, досить суттєвий крок до синтезу загального й особливого.

Недостатнє використання типології можна пояснити тим, що в країнознавстві працюють люди з переважно емпіричним складом мислення. Типізації, до яких вони вдаються, здебільшого не стосуються країни загалом. Типологічні поняття недостатньо використовуються і як інструменти пізнання.

Типологія – це узагальнення, в процесі якого виробляється класифікаційний погляд на світ. Можна виокремити три переваги типології країн:

- зменшення кількості досліджуваних об'єктів;
- увиразнення індивідуальних ознак на фоні типологічних;
- можливість виявлення загальних закономірностей розвитку.

Отже, типологічний підхід дає змогу побачити життя країни в усій його багатогранності й водночас виявити особливості загального процесу.

Крім загальнонаукових типологія в країнознавстві виконує й конкретні завдання, зокрема завдання типології країн, яка звичайно здійснюється на підставі формаційних ознак. Країна в таких типологіях розглядається як «точка», тобто територія без внутрішніх географічних відмінностей. Загалом у географії типології і класифікації «точкових» об'єктів (міст, промислових і транспортних вузлів) розроблені набагато краще, ніж «територіальних». Територіальна структура «точкових» об'єктів не має вирішального значення для типології (наприклад, для функціональної типології міст).

«Територіальні» об'єкти – від районів до цілих країн – є абсолютно різними, кожен з них – це складна мозаїка територіально-суспільних ознак, особливостей населення, природи, господарства, історії і культури. Оскільки йдеться про типологію не «точок», а «просторів», важливою є група ознак, які характеризують внутрішню територіальну структуру району чи країни, тобто взаємопереплетення в них територіальних структур різних галузей і сфер діяльності людини, центра і периферії, особливостей системи розселення, взаємозв'язків міст і сільської місцевості тощо.

Така типологія повинна враховувати складну систему зв'язків як вертикальних (наприклад, особливості ієрархії міст), так і горизонтальних, тобто територіальну інтегрованість країни. Отже, актуальною є проблема типології країн за характерними ознаками їхніх територіальних структур.

Загалом в основу типології можуть бути покладені ознаки територіальної концентрації, диференціації, інтеграції і композиції. Дедалі більшу роль у країнознавстві відіграє класифікація – поділ множин на підмножини, особливо при вивченні каркасних структур, які мають горизонтальну (а не вертикальну) будову. При цьому встановлюються не родинно-видові зв'язки, а функціональні – у вигляді точок, ліній і ареалів у взаємозв'язку.

Типологія групує країни світу, відображає підсумки їх соціально-економічного розвитку, зумовленого різними і неоднаковими темпами розвитку суспільства. Типологію країн світу можна проводити за різними ознаками. Критеріями типології можуть бути: географічне положення, форма правління, адміністративно-територіальний устрій, розміри території, чисельність населення, величина і структура природно-ресурсного потенціалу, ВВП на душу населення тощо.

За ступенем розвитку суспільства виділяються доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні країни. За способом ведення економіки виділяють країни з ринковою економікою, з перехідною економікою та плановою централізованою економікою. Згідно з класифікацією ООН, країни світу об'єднуються у такі типи: розвинені країни; країни, що розвиваються; залежні території.

Згідно з традиційним підходом до типології країн світу, який враховує рівень і характер соціально-економічного розвитку, місце у світовому господарстві, країни світу поділяються на чотири типи: економічно високорозвинені країни; країни, що йдуть шляхом ринкових перетворень; країни планової економіки; країни, що розвиваються. У кожному типі виділяються декілька підтипів країн.

Контрольні запитання і завдання

1. Чим повне порівняння відрізняється від неповного?
2. Перелічіть і поясніть формально-логічні правила порівняння.
3. У чому полягає значення порівняльного методу в країнознавстві? Наведіть власні приклади.
4. У чому полягає метод районів-аналогів у країнознавстві?
5. Чим характерний час розвитку району відрізняється від абсолютного?

6. Які відмітні ознаки географічних порівнянь у просторі, часі і просторово-часовому порівняннях?

7. Що таке основа класифікації (типології)?

8. Розкрийте зміст двох логічних підходів до класифікації.

9. Охарактеризуйте формально-логічні правила класифікації. Наведіть приклади застосування цих правил при виконанні країнознавчих завдань.

10. Назвіть проблеми комплексних кількісних класифікацій.

11. Розкрийте роль типологічних підходів у комплексному країнознавстві.

10. ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ

10.1. Держава і країна. Форми правління та адміністративно-територіального устрою

Політична карта світу є географічною картою, яка відображає розміщення країн (держав) на нашій планеті. Політичні карти поділяються на загальні (оглядові) і спеціальні. *Загальні* передають особливості розміщення країн, найважливіших політичних і стратегічних центрів, міжнародних і внутрішньодержавних комунікацій. На *спеціальних політичних* картах показують окремі політичні проблеми, явища і події.

Політична карта світу відображає динамічний стан різних форм державних утворень нашої планети в їх еволюції і постійних взаємовідносинах, геопросторові властивості політичної організації суспільства та його підсистем. Основними елементами політичної карти світу є країни (держави) і міжнародні (міждержавні) організації.

Країна означає окрему частину суходолу, обмежену природно-чи суспільно-географічними границями. Держава – це країна, обмежена тільки суспільно-географічними (політичними) кордонами, яка сама здійснює суверенітет на своїй території. У географічному країнознавстві прийнято вважати, що країна може самостійно здійснювати суверенітет на своїй території, населення якої не менше як 200 тис. осіб.

Держава є політичною формою організації суспільства. Вона утворюється як результат виникнення і діяльності публічної влади, що керує основними сферами життя суспільства. До основних *ознак держави* належать:

- 1) наявність і функціонування системи владних органів і установ, які у своїй сукупності формують механізм держави;
- 2) існування правової системи, яка визначає правила поведінки її громадян, встановленої або санкціонованої державою;
- 3) наявність певної, чітко обмеженої території (акваторії), в межах якої функціонує певна державна влада.

Держава постійно виконує *внутрішні* і *зовнішні функції*. До перших належать забезпечення функціонування суспільного організму як єдиної системи, збереження і диверсифікація в ньому ефективних зв'язків між окремими сферами, задоволення інтересів різних верств населення і соціальних груп, боротьба з внутрішніми деструктивними силами та стихійними лихами. Зовнішня функція держави полягає в захисті державних кордонів, цілісності власної території, суверенітету, сприянні розвитку взаємовигідних, справедливих форм співпраці і взаємодії з іншими державами світу.

Держава має виступати на міжнародній арені як єдиний географічний, релігійний, мовний, культурний, правовий, господарський і геостратегічний організм.

Країна — це політичне, національне, соціальне, культурне, господарське співтовариство, організоване державою на певній території. При цьому акцентується на його просторовому (географічному) положенні (розміщенні) у світі чи певному регіоні або материка. В багатьох випадках поняття «країна» вживається як синонім поняття «держава», проте має переважно культурно-історичний і соціально-економічний зміст. Адекватним є поняття «країна» і при характеристиці особливостей населення, його побуту і звичаїв, специфічних ознак суспільства. Натомість поняття «держава» більше наповнене політичним змістом.

У наш час на Землі налічується майже двісті юридично і фактично незалежних держав.

Незалежна держава — це країна, яка реалізує власну внутрішню і зовнішню політику на основі суверенної волі своїх громадян або правителя (монарха) і здатна провадити свою національну політику та відстоювати національні інтереси на міжнародній арені.

З метою реалізації власної суверенної влади над певною територією і населенням, що перебуває на ній, держава створює органи управління. До них належать законодавча, виконавча і судова влади, прикордонна і митна служби, національна гвардія і збройні сили, інформаційні служби, валютно-грошова система тощо. Всі ці органи діють на чітко відокремленій території, яка обмежена з усіх боків сухопутними і морськими кордонами. В їх межах державі належать суходіл, внутрішні води, надра, повітряний простір. Якщо країна має безпосередній вихід до морів і океанів, їй належать і територіальні води. За міжнародними угодами деякі морські держави мають в океанах і морях *економічні зони*. Вони

простягаються на 200 морських миль (одна морська миля становить 1852 м). У межах економічних зон державам належить виключне право на розвідування і розробку будь-яких природних ресурсів.

Крім незалежних держав, на нашій планеті все ще існують залежні території й країни, які перебувають під політичним або військовим контролем незалежних держав. Серед залежних територій і країн виділяються колонії, протекторати й підопічні території. Колонії управляються державою-метрополією беззастережно. Протекторати володіють більшими правами. Внутрішня їх політика є суверенною. Протекторати надають якійсь незалежній державі права на провадження своєї зовнішньополітичної діяльності. Підопічні території за рішенням ООН тимчасово передаються певній країні з метою здійснення нею управління внутрішньою і зовнішньою політикою цих територій.

У сучасному світі простежується чітка тенденція до зростання кількості незалежних держав. Кожна нація для реалізації власного природно-ресурсного, духовного, економічного потенціалів прагне створити свою державу. Цей складний процес відбувається за умов загострення світових проблем і трансформації міжнародного співтовариства.

Більшу частину нашої планети займає Світовий океан. Води відкритих морів і океанів, які не належать до чийось територіальних вод і економічних зон, перебувають у спільному користуванні всіх країн, навіть якщо деякі з них не мають безпосереднього виходу до моря. Тут кожна держава світу може ловити рибу, перевозити людей і вантажі, проводити військово-морські маневри. Вільно літають над Світовим океаном і літаки.

Згідно з міжнародно-правовим режимом, дно морів і океанів та його надр за межами континентального шельфу та національної юрисдикції держав відкриті для використання всіма державами виключно в мирних цілях. Морські наукові дослідження в таких районах можуть здійснюватися та контролюватися Міжнародним органом з морського дна, створення якого передбачено Конвенцією ООН з морського права (1982). Міжнародний договір 1971 р. забороняє використання ядерної та інших видів зброї масового знищення на морському дні та в його надрах.

Особливий статус має Антарктида. Її міжнародно-правовий режим визначається договором від 1 жовтня 1959 р. Згідно з ним, будь-яка країна може провадити тут наукові дослідження, але бу-

дівництво військових баз та розробка родовищ корисних копалин в Антарктиді заборонені. Свої наукові станції тут мають 15 країн, у тому числі й Україна – «Академік Вернадський».

Таким чином, майже весь суходіл нашої планети поділений між окремими державами, що діють на основі різних принципів організації влади. Ці принципи насамперед зумовлені особливостями державного ладу. Він може бути як монархічним, так і республіканським.

Монархічна форма правління виникла за умов рабовласництва і почала домінувати у середні віки. У наш час збереглися переважно формальні ознаки монархічного правління. У класичному значенні *монархія* — це форма державного правління, за якої найвища влада в країні належить одній особі — монархові. Монархії бувають *абсолютними* і *конституційними*. Більшість із сучасних монархій є конституційними. Реальна влада в таких країнах належить парламенту (законодавча) і уряду (виконавча). Монарх виконує лише представницькі функції, є своєрідним символом держави. Прикладами конституційних монархій є переважно європейські та подібні до них за устроєм держави: Велика Британія, Норвегія, Данія, Бельгія, Іспанія, Швеція, Монако, Ліхтенштейн, Люксембург, Японія, Марокко.

За абсолютної монархії влада монарха практично нічим не обмежена. У цих країнах уряди або інші органи влади відповідальні лише перед монархом як главою держави. Монарх може радитися з ким завгодно, але рішення приймає одноосібно. Парламенту або взагалі немає, або ж він є лише дорадчим органом. До таких держав належать Саудівська Аравія, Бахрейн, Оман, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Бруней та ін. Ще однією формою державного правління є *теократична монархія*. Це папська держава Ватикан, яка займає один квартал (44 га) в центрі Риму. Тут монарх є главою церкви, а політична влада належить духовництву.

У світі на сьогодні налічується понад 30 монархій. Найбільше їх в Азії і Європі, три в Африці і одна в Океанії. Серед них є імперія (Японія), королівства (Велика Британія, Швеція, Бельгія та ін.), князівства (Андорра, Ліхтенштейн, Монако), герцогство (Люксембург), султанати (Бруней, Малайзія, Оман та ін.), емірати (Бахрейн, Катар, ОАЕ).

Республіка — це форма державного правління, за якої всі вищі органи влади або обираються народом, або формуються парламен-

том, який обирається народом. Нині у світі переважають держави з республіканською формою правління (понад 140). Республіканська форма правління виникла дуже давно. Ще в V—IV ст. до н. е. існувала Афіньська демократична республіка, в V—II ст. до н. е. — Римська аристократична республіка.

За республіканського ладу законодавча влада належить парламенту, виконавча — уряду. Розрізняють *президентські* й *парламентські* республіки. У перших президент очолює уряд і має достатньо широкі повноваження (США, деякі країни Латинської Америки, які взяли собі за взірець форму правління США). У парламентських республіках роль президента менша. Уряд тут очолює прем'єр-міністр (Індія, Німеччина, Угорщина, Італія та ін.). Суто парламентськими республіками, де президента нема, можна назвати Канаду та Австралію. В Європі поширені *президентсько-парламентські* республіки. Це Франція, Польща, Росія, а також Україна.

За формами адміністративно-територіального устрою всі країни світу поділяються на *унітарні* й *федеративні*. У світі нараховується близько 170 унітарних і 20 федеративних держав.

Унітарна держава є єдиним цілісним утворенням, що складається з адміністративно-територіальних одиниць (областей, провінцій, районів тощо), які чітко підпорядковані центральним органам влади. Унітарні держави мають єдину конституцію і єдину ієрархічну систему державної влади. Области, провінції, райони мають лише органи виконавчої влади. Вони не наділені жодними законодавчими функціями. У наш час, коли ефективність державного управління стає одним із головних чинників ефективності функціонування самої держави, більшість країн світу є унітарними. Така форма адміністративно-територіального устрою вважається найбільш ефективною і життєздатною. До унітарних держав належать Японія, Франція, Італія, Греція, Польща, Естонія, Угорщина, Україна.

Федеративні держави мають у своєму складі самоврядні території (республіки, штати, землі, області, краї, кантони тощо). Ці території, хоч і входять до складу єдиної союзної держави, проте мають досить значну автономію. Їм притаманні деякі ознаки незалежних держав — власна конституція, парламенти, президент тощо. До федеративних держав належать переважно великі багатонаціональні держави — Росія, Бразилія, Індія, США, Нігерія,

Канада та ін. Федеративні держави бувають територіальні, національно-територіальні та національні.

Конфедерація є юридичним об'єднанням суверенних держав, яке створене з метою забезпечення їхніх загальних інтересів і реалізації спільних проєктів (Швейцарський союз). Конфедерація створює центральні органи влади, які володіють повноваженнями, делегованими їм державами — членами союзу. Правовою основою конфедерації є договір. За федеративного устрою такою основою є конституція.

Інтенсивні процеси територіальної диференціації у світі наприкінці ХХ ст. покликали до життя своєрідні форми державного устрою та нові форми взаємодії між країнами. Так виникли *протодержави* — державні утворення, які набули майже всіх ознак самостійної держави, формально залишаючись у складі іншої. Так, до складу Російської Федерації входить протодержава Татарстан. Шотландія, перебуваючи у складі Великобританії, нині вже має не лише власний парламент, а й свою валюту. Власні паспорти-посвідчення запровадила на своїй території іспанська Каталонія.

10.2. Етапи формування політичної карти світу. Типи країн

Формування сучасної політичної карти світу — складний процес, який триває вже декілька тисячоліть з часу появи перших держав та мікродержавних утворень. На політичній карті планети лише за декілька останніх десятиліть відбулися величезні і вражаючі зміни. Постійно змінювалася політична карта і в минулому. Цей процес триватиме і в майбутньому.

Періодизація формування політичної карти світу тісно пов'язана з загальноісторичною (цивілізаційною) періодизацією. У формуванні політичної карти світу можна виокремити чотири періоди: стародавній, середньовічний, новий і новітній.

Стародавній період розпочався з виникненням, розквітом і занепадом перших державних утворень. Одним з перших державних утворень була знаменита трипільська цивілізація (культура), яка виникла і розквітла на теренах нинішньої України. Після її зане-

паду на надзвичайно багатій природними ресурсами території за найкращих на планеті природних умов одне за одним послідовно виникали все нові державні утворення: Велика Скіфія, Велика Сарматія, Антський союз, Київська Русь. З сучасною державою Україна вони споріднені генетично. Всі ці держави, а також Давній Єгипет, Давня Греція, Давній Рим, Індія, Китай та інші зробили великий внесок у розвиток світової цивілізації. Через систематичні завоювання близьких і далеких територій вони розпочали політико-географічний поділ існуючого на той час географічного простору. В той час державні кордони переважно збігалися з природно-географічними межами. Цей етап тривав до V ст. н. е.

Середньовічний період формування політичної карти світу охоплював V—XVII ст., тобто збігався з феодалізмом. Суттєвих змін зазнали функції держави, швидкими темпами почало розвиватися господарство. З'явилися ремісні цехи із дуже сильною внутрішньою організацією. Зародження елементів ринкової економіки супроводжувалося поширенням феодальної роздробленості. З розвитком ремесел і, особливо, торгівлі починають об'єднуватися феодальні і церковні володіння, міста-держави. З'являються реальні передумови для об'єднання країн під владою монархів. Так виникають феодальні держави в Індії, Китаї, могутня Османська імперія. В Європі вже з раннього середньовіччя існували держави Київська Русь, Візантія, Священна Римська імперія, Англія та ін. Зміцнення цих держав сприяло посиленню їхнього прагнення до далеких територіальних завоювань. Наприкінці середньовічного етапу розпочалась епоха Великих географічних відкриттів. За рівнем державно-територіального поділу суходолу попереду безперечно була Європа. Певною мірою до неї наближалась Азія. Африка, Америка, Австралія з Океанією залишалися далеко позаду.

Новий період творення політичної карти світу тривав із середини XVII ст. до першої світової війни на початку XX ст. Він ознаменувався утвердженням і пануванням ринкових відносин. Розквіт епохи Великих географічних відкриттів заклав підвалини європейської колоніальної експансії. У сферу ринкових відносин починають залучатися найвіддаленіші куточки планети. Колоніальні завоювання, розпочаті Іспанією і Португалією ще в часи середньовіччя, охоплюють різні куточки Землі. До них приєднуються молоді капіталістичні країни — Нідерланди, Англія, Франція, а згодом Німеччина. Росія захоплює Україну, Кавказ, величезні простори

Сибіру і Далекого Сходу. Виникають іспанська, португальська, голландська, французька та британська колоніальні імперії. В середній Європі утворюється Австро-Угорська монархія. У північно-східній Євразії формується величезна Російська континентальна імперія. Утверджується ще одна євразійська Османська (турецька) імперія, що охоплює Південно-Східну Європу та Близький Схід.

Водночас розростання площі колоніальних володінь, які стають все більш віддаленими від держав-метрополій, а тому малокерованими, створює передумови для виникнення на уламках імперій нових держав. Розпочинається епоха виникнення національних держав. Першою національною державою стали Нідерланди (1581). Вестфальський мир 1648 р. поховав ідею європейської універсальної імперії. У XVIII ст. незалежність вибороли Сполучені Штати Америки. На початку XIX ст. звільнились іспанські й португальські колонії Латинської Америки. Виникло 15 нових незалежних держав.

У другій половині ХУІІ ст. невдалу спробу відновити свою незалежність у формі козацької держави зробила Україна. До того вона перебувала, в основному, у складі Польщі та Росії, а в XIX ст. була поділена між Російською та Австро-Угорською імперіями.

Упродовж XIX ст. і до першої світової війни європейські держави захопили майже всю Африку, Росія поневолила Середню Азію. Було завершено поділ світу між найсильнішими на той час державами. Закінчився і новий етап творення політичної карти світу.

Новітній етап формування політичної карти світу розпочався після завершення першої світової війни і триває донині. У ньому доволі чітко виокремлюються три періоди.

Перший період почався фактично ще наприкінці першої світової війни, коли почали руйнуватися великі багатонаціональні імперії: Російська та Австро-Угорська. На політичній карті світу з'явилися нові держави: Польща, Чехословаччина, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Королівство сербів, хорватів і словенців та ін. Були проголошені незалежні держави Україна, Білорусь, Грузія, Азербайджан, Вірменія тощо. Однак цей процес не був однозначним. Росії вдалося відновити імперію, хоча й в іншій формі. За допомогою військової окупації України та інших держав, які виникли на уламках Російської імперії, російські комуністи створили нову імперію – Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР).

Втратила свої колонії в Африці Німеччина, яка програла війну. Розширилися колоніальні володіння Великої Британії, Бельгії, Франції та Японії.

Другий період новітнього етапу творення політичної карти світу розпочався після завершення другої світової війни. Окупація деяких країн Європи та Азії радянськими та американськими військами призвела до поділу світу на два ворожі табори. Крім того, СРСР і США захопили різні частини одних і тих самих країн. Це призвело до утворення «двох» Німеччин, «двох» Корей, «двох» В'єтнамів. Утворилося і «два» Китаї (КНР і Тайвань). Одні й ті самі нації, але тепер уже в різних країнах, почали одночасно будувати різні системи — комуністичну і ринкову (капіталістичну).

Окрім цих подій, які знаменували завершення другого періоду новітнього етапу формування політичної карти світу, сталися розпад колоніальної системи та утворення великої кількості незалежних держав у Африці, Азії, Океанії, Латинській Америці.

Третій період розпочався з 90-х років ХХ ст. й ознаменувався крахом комуністичної системи. Спочатку в одну державу об'єдналися Федеративна Республіка Німеччини (ФРН) і Німецька Демократична Республіка (НДР). Потім розпалися соціалістичні країни — СРСР (1991), Югославія (1991-1992) і Чехословаччина (1993). На місці СРСР утворилось 15 держав, у тому числі Україна (24 серпня 1991 р.), Югославії — 5, Чехословаччини — 2. Внаслідок цього докорінно змінилися політичні карти Європи та Азії. У 1993 р. в Африці здобула незалежність Еритрея, яка відокремилася від Ефіопії. Наприкінці 1994 р. Республіка Палау (в Океанії) вийшла з Мікронезії і звільнилася від опіки США. Таким чином у 90-х роках ХХ ст. виникло понад 20 нових країн. Їх було прийнято до ООН і вони почали провадити власну внутрішню і зовнішню політику.

Об'єднання Німеччини та Ємену, розпад СРСР, Югославії та Чехословаччини яскраво підтверджують існування в ХІХ — ХХ ст. тенденції до утворення національних держав, започаткованої з 1581 р. постановом у Європі незалежних Нідерландів. Єдиним винятком є утворення 1993 р., шляхом відокремлення від Ефіопії, Еритреї. Внаслідок виникнення цієї держави тримільйонний народ тиграї з дуже давньою культурою опинився поділений між двома державами — Еритреєю та Ефіопією. Еритрея виникла не на національній, а на історико-географічній основі. Ця країна з

1890 р. до 1941 р. не входила до складу Ефіопії, а була колонією Італії.

У 1997 р. Гонконг, до того колонія Великої Британії, перейшов під суверенітет Китаю і став його спеціальним адміністративним районом – Сянган. У 1999 р. володіння Португалії Макао також перейшло під суверенітет Китаю і стало його спеціальним адміністративним районом – Аоминь.

Новим міжнародним політичним явищем сучасності стало утворення держав, не визнаних світовим співтовариством. Такі держави є незаконними за всіма нормами міжнародного права, однак реально (фактично) вони існують, реалізують власну внутрішню і зовнішню політику, створюючи при цьому, як правило, багато проблем для світового співтовариства як осередки гострих конфліктів, серйозних політичних і воєнних потрясінь, постійного тиску на політичну ситуацію в світі і його окремих регіонах. Так, 1983 р. була проголошена Турецька Республіка Північного Кіпру, яка у світі визнана лише Туреччиною. Але найбільше таких країн виникло на теренах колишнього СРСР. До них належать Республіка Ічкерія в Росії, Абхазія і Південна Осетія в Грузії, Нагірно-Карабахська — в Азербайджані, Придністровська Республіка — в Молдові.

Країни планети поділяють на групи (класифікують) за різними ознаками.

За величиною території і чисельністю населення, виділяють великі держави (Китай, Індія, США), середні (Франція, Україна, Туреччина) і малі (Бельгія, Еквадор, Ліван). Можна також виокремити групу карликових країн (Ватикан, Монако, Андорра, Ліхтенштейн).

За національним складом населення можна виділити однопонаціональні держави (Швеція, Японія, Польща) і багатонаціональні (Росія, Індія, США). Можна також виокремити континентальні й островні держави тощо.

Тип країни — це сформований комплекс властивих їй умов, ресурсів і особливостей розвитку, які визначають її роль і місце у світовому співтоваристві на певному етапі всесвітньо-історичного процесу. Сукупність ознак будь-якої країни, з одного боку, робить її схожою на інші країни, а з іншого — вирізняє її серед інших.

Типологія країн має не лише загальнонаукове чи навчальне, а й практичне значення. Так, ООН здійснює типологію країн з метою надання фінансової, гуманітарної, освітньої та іншої допомоги

державам, визначеним як найменш розвинені. У наш час за цією класифікацією допомога надається близько 40 країнам світу.

За рівнем соціально-економічного розвитку усі держави об'єднуються у три групи: *високорозвинені* країни, *середньорозвинені* та *країни, що розвиваються*.

До *високорозвинених* країн Міжнародний валютний фонд включає всі країни Західної Європи, а за її межами — США і Канаду, Австралію і Нову Зеландію, Японію, Південну Корею, Сінгапур, Тайвань та Ізраїль. Організація Об'єднаних Націй до цього списку додає Південно-Африканську Республіку. Всього до економічно високорозвинених країн належать близько 30 держав.

Високорозвинені держави теж не є абсолютно однорідними. Перший підтип (підгрупу) формують держави так званої «Великої сімки»: США, Канада, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція та Італія. Вони є визнаними економічними лідерами сучасного світу. Загалом на ці країни припадає майже половина ВВП нашої планети.

Другу підгрупу формують малі високорозвинені країни Європи й Азії. Переважно невеликі за площею і населенням, але за виробництвом продукції на душу населення, рівнем життя своїх громадян вони не поступаються країнам першої підгрупи, а іноді й випереджають їх. Для них також характерна велика частка експортної продукції. Сировину і паливо для потреб економіки ці країни отримують переважно з-за кордону. Специфічною ознакою їх економіки є також значна, а іноді й переважаюча частка галузей, пов'язаних з міжнародною сферою послуг — торгівля, банківська справа, інфраструктурне транспортне обслуговування, міжнародний туризм тощо. До таких країн належать Австрія, Швейцарія, Швеція, Норвегія, Бельгія, Нідерланди, Південна Корея, Тайвань, Ізраїль та ін.

Група *середньорозвинених* країн значно менш однорідна, ніж група високорозвинених. Коливання показника ВВП на душу населення тут доволі значне. Серед них розрізняють країни з економічним розвитком дещо вищим за середній і країни, які мають соціально-економічний рівень нижчий за середній.

До першого підтипу країн цієї групи належать Греція, Бразилія, Аргентина, Уругвай, Мексика, Угорщина, Чехія, Чилі та деякі інші. Ці держави швидко та стабільно розвиваються, поступово наближаються до групи високорозвинених країн. Причина їхньої відносно від-

сталості у розвитку продуктивних сил пов'язана з тим, що впродовж багатьох років їх розвиток гальмувався військовими диктатурами, тоталітарними комуністичними адміністративно-командними режимами, політичною та економічною залежністю від інших держав. Багато з цих держав мають значні природні і трудові ресурси, які теж активно залучаються в національний господарський комплекс.

Другий підтип формують країни з нижчим за середній рівнем розвитку економіки. Ці країни на сучасному етапі розвитку, на відміну від попередніх, характеризуються внутрішньою політичною нестабільністю. У них є впливові сили, які гальмують перебудову суспільства на прогресивніше, поширена корупція, всім керують злочинні олігархічні клани. Це стосується не лише деяких з колишніх соціалістичних країн, а й тих, де значну роль відіграє тіньовий капітал, мафіозні структури, внутрішній ринок належить іноземним компаніям тощо. Наприклад, це такі країни, як Білорусь, Росія, Болгарія, Україна, Молдова, Латвія, Литва, Колумбія, Парагвай, Індонезія, Філіппіни, Туніс, Марокко.

Переважна частина людства в наш час живе в *країнах, що розвиваються*. Найбільше таких в Африці, чимало в Азії, Америці та Океанії. Здебільшого це колишні колонії. Їхнє населення загалом не виявляє політичної волі і прагнення до прогресивних змін в економіці й політиці. Низький освітній рівень, злидні, корупція, злочинність, політична та економічна залежність від інших країн не створюють передумов для піднесення економіки. Ці країни фактично є сировинними донорами розвинених держав.

Крім основної ознаки, для класифікації країн використовуються й інші, які за тих чи інших обставин стають провідними у країнознавстві. Спираючись на історичний критерій, деякі дослідники виділяють *постсоціалістичні країни*. До них належать колишні республіки СРСР, Югославії, Чехословаччини, Польща, Угорщина, Румунія, Болгарія. За цією ознакою також виокремлюють *пострадянські країни*, тобто ті держави, які колись входили до складу Радянського Союзу.

Дехто продовжує виділяти так звані *нові індустріальні країни*: Сінгапур, Тайвань, Південна Корея, Малайзія, Мексика, Бразилія. Майже всі вони в недалекому минулому були слабозвиненими державами. Їхня сучасна економіка характеризується високими темпами індустріалізації, активною участю в міжнародному поділі праці.

Організація Об'єднаних Націй склала також список найменш розвинених країн. Це насправді найбідніші держави світу. Система освіти та охорони здоров'я в цих країнах на найнижчому рівні в світі, переважають доіндустріальні форми праці. До таких держав належать Афганістан, Нігер, Сомалі, Чад.

На політичній карті світу є низка дуже багатих країн. Своєрідну групу серед них становлять країни експортери нафти. Економічний розвиток цих країн дуже тісно пов'язаний з територіальною локалізацією нафтових ресурсів. Ці країни відіграють надзвичайно велику роль у глобальних паливно-енергетичних проблемах світу. Великі поклади нафти у цих країнах визначають галузеву структуру промисловості. Основна частка ВВП створюється за рахунок продажу нафти на світовому ринку. До таких держав належать Саудівська Аравія, Катар, Кувейт, Бахрейн, ОАЕ та деякі інші невеликі країни Середнього Сходу. Казково багатою за рахунок видобутку місцевих фосфатів стала і колишня злиденна країна Океанії Науру. Інші в недалекому минулому дуже бідні країни стали багатими завдяки правильно обраним спеціалізації й моделі розвитку.

10.3. Міжнародні (міждержавні) організації

Сучасний світ постійно ускладнюється і стає дедалі суперечливішим, кількість держав у ньому постійно зростає. Загалом на сучасній політичній карті світу – понад 200 країн, які проводять різновекторну політику. Для вирішення міждержавних проблем, а також для досягнення спільної мети, відстоювання національних інтересів тощо дедалі більше країн, партій і просто людей об'єднуються в міжнародні організації, яких налічується уже понад чотири тисячі. До них належать *глобальні (загальносвітові)*, *регіональні* (Африка, Північна Америка, країни Середнього і Близького Сходу тощо), *міждержавні*, які об'єднують держави не за географічною ознакою, а за визначеними цілями чи ознаками.

Міжнародні (міждержавні) організації є важливим, поряд з країнами (державами), елементом політичної карти світу. Вони створені для вирішення актуальних проблем, які складно вирішити силами однієї держави.

Перші міждержавні організації виникли у ХУІІ ст. в Європі і мали переважно військовий або економічний характер. Процес глобалізації, що особливо посилювався в останній третині ХХ ст., сприяв збільшенню кількості міжнародних організацій, розширенню їхніх функцій та ускладненню організаційної структури. З Європи інтеграційні процеси поширились в Азію, Америку та Африку.

З середини ХХ ст. чітко виявилася диференціація міждержавних організацій за функціональними особливостями та територіальними масштабами.

За функціональними особливостями міжнародні організації поділяють на загальнополітичні, військово-політичні, економічні, валютно-фінансові та ін.

За територіальними масштабами виділяють глобальні, регіональні та субрегіональні міждержавні організації.

Найбільшою, найважливішою, глобальною та універсальною організацією нині є *Організація Об'єднаних Націй* (ООН). Її було створено після другої світової війни, у 1945 р., з метою відвернення чергової світової війни і локальних конфліктів, зміцнення міжнародної безпеки та розвитку міжнародного співробітництва. ООН діє на підставі Статуту, положення якого є обов'язковими для країн — членів цієї організації.

Головними органами ООН є Генеральна Асамблея і Рада Безпеки. До інших провідних органів цієї міжнародної організації належать Секретаріат, Міжнародний суд, Рада опіки, Економічна і соціальна рада.

Штаб-квартира ООН знаходиться у Нью-Йорку (США). У 1945 р. Україна, перебуваючи у складі СРСР, стала однією з країн — засновниць ООН. Тепер наша держава — член кількох спеціалізованих міжнародних організацій ООН.

На засіданнях Генеральної Асамблеї, за участі делегацій від усіх країн — членів ООН, постійно обговорюються найактуальніші проблеми світової політики, відпрацьовуються й ухвалюються рекомендації щодо їх вирішення. Кожна країна, незалежно від її площі, кількості населення, економічної та військової могутності, має один голос.

Рада Безпеки несе відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки. Її рішення обов'язкові для всіх членів ООН. Рада Безпеки складається з 15 країн-членів, третина з яких (США, Велика Британія, Франція, Китай і Росія) мають статус постійних

членів. Інші десять країн-членів обираються на певний термін у визначеній послідовності.

Очолює ООН Генеральний секретар. Головні регіональні відділення цієї організації, очолювані заступниками Генсека ООН, знаходяться в Женеві, Відні і Найробі (Кенія). Так, у Женеві є центр для проведення дипломатичних конференцій. Тут також обговорюються проблеми роззброєння і прав людини. Відень має функції міжнародного контролю за зловживанням наркотиками, попередження злочинності, кримінального правосуддя, міжнародного торгового права. В цьому регіональному відділенні також стежать за використанням космосу в мирних цілях. З Найробі керують діяльністю ООН у сфері охорони довкілля. Там також функціонує центр з населених пунктів.

До провідних органів ООН належить Міжнародний суд, значення якого постійно зростає. Це головний судовий орган ООН, який вирішує юридичні суперечки між державами. Приватні особи не мають права звертатися до нього. Міжнародний суд знаходиться в Гаазі (Нідерланди).

У різних країнах працюють 16 спеціалізованих установ ООН. Серед найвідоміших — ЮНЕСКО, МАГАТЕ, ФАО та ін.

ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), членом якої є й Україна, має штаб-квартиру в Парижі (Франція). Керівні органи Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) знаходяться у Відні (Австрія). Продовольча й сільськогосподарська організація ООН (ФАО) розміщена в Римі. До загальновідомих організацій ООН також належать Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) — обидві у Женеві.

За підтримки США після другої світової війни в системі ООН (Вашингтон) створено Групу Світового банку: це взаємопов'язані фінансові організації, задекларованою метою яких є сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються. Серед них можна виділити Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародну асоціацію розвитку (МАР). До них належить і Міжнародний валютний фонд (МВФ).

У складі ООН функціонують і безліч інших загальносвітових організацій, діяльність яких є особливо важливою в певних сферах буття сучасного людського суспільства. Так, переписи населення, різні міжнародні зіставлення і розрахунки здійснює Статистична комісія Економічної і соціальної ради ООН (ЕКОСОР), заснована

1946 р. у Нью-Йорку. Інші сфери глобальної діяльності людства контролюють Всесвітній поштовий союз (ВПС), розміщений у Берні (Швейцарія), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО) та Міжнародний союз електрозв'язку (обидві – у швейцарській Женеві). У Лондоні знаходиться Міжнародна морська організація (ІМО), в Монреалі (Канада) — Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), у Відні — ООН з промислового розвитку (ЮНІДО).

У системі ООН з'являється дедалі більше установ, які займаються не лише глобальними, а й регіональними актуальними проблемами. Серед них найвідомішими є Близькосхідне агентство ООН для допомоги палестинським біженцям і організації робіт, яке знаходиться в Аммані, столиці Йорданії, та в Секторі Газа (Палестина). Але більшість регіональних установ ООН переймаються економічними і соціальними проблемами цілих материків і частин світу, наприклад, Економічна комісія для Африки (ЕКА) (Аддис-Абеба), Економічна і соціальна комісія ООН для Азії й Тихого океану (ЕСКАТО) (Бангкок). Завданням цих організацій є сприяння соціально-економічному розвитку країн, що розвиваються, зокрема найбільш біднішим державам, яких за списком ООН у світі 48.

Загострення екологічної ситуації у світі значно підвищує роль Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) (Найробі), що доволі гостро і наполегливо виступає на захист і збереження природного середовища на всій планеті. Існують й інші міжнародні організації в системі ООН.

Поряд з організаціями ООН у світі чимало інших глобальних утворень з різних сфер діяльності суспільства. Так, з 1950 р. у Гельсінкі діє Всесвітня рада миру (ВРМ). Вона координує роботу рухів прихильників миру більш як у 150 країнах. Профспілкову діяльність курує Всесвітня федерація профспілок (Прага, Чехія). Паралельно діє Всесвітня конфедерація праці (ВКП) зі штаб-квартирою у Брюсселі. Науковці світу об'єднані у Всесвітню федерацію наукових працівників (ВФНП) (Лондон) і належать до Міжнародної ради наукових союзників (МРНС) (Париж). Існує й декілька незалежних від ООН міжнародних екологічних організацій. Серед них досить диверсифікований Всесвітній союз охорони природи (ВСОП), штаб-квартира якого знаходиться в Глані (Швейцарії). ВСОП видає всесвітньо відому Червону книгу.

Після другої світової війни зросла активність міжнародних спортивних, релігійних, студентських та інших організацій, які не

є структурами ООН. Серед них виділяються Міжнародний олімпійський комітет (МОК) (Лозанна, Швейцарія), Всесвітня рада церков (ВРЦ) (Женева), Міжнародний союз студентів (Прага), Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) з штаб-квартирою в Парижі. Збільшується кількість країн, які входять до Світової організації торгівлі (СОТ).

У світі існує також безліч міжнародних організацій, офіційний статус яких регіональний чи субрегіональний, але реальний вплив фактично поширюється глобально. Мабуть найбільшою активністю серед них виділяються Організація Північноатлантичного договору (НАТО) і Європейський Союз (ЄС). Штаб-квартири обох цих організацій знаходяться в Брюсселі.

НАТО є військово-політичним союзом (блоком), найвідомішим і найпотужнішим у світі. Цей блок постійно поповнюється новими членами за рахунок вступу колишніх соціалістичних країн. Вишикувалася чимала черга з країн, які б хотіли стати членами цієї організації. Незважаючи на регіональну назву, – Північноатлантичний, союз набуває дедалі більш глобальних рис. Понад 1500 військових баз цього альянсу розміщені на територіях від Гренландії до островів Океанії. Основні завдання НАТО – гарантування безпеки країнам-членам, об'єднання зусиль, спрямованих на організацію колективної оборони, підтримання стабільності у зоні Північної Атлантики.

Ще більше тих, хто бажає вступити до іншої організації з регіональною назвою Європейський Союз, створеного 1993 р. шляхом об'єднання Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), Європейського об'єднання вугілля і сталі та Європейської комісії з атомної енергії. Основними завданнями Європейського Союзу є проведення економічної, монетарної і політичної інтеграції.

В Європі важливу роль відіграють й інші, переважно політичні та фахові, міжнародні організації. Найпомітнішою серед них є Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Парламентська асамблея ОБСЄ знаходиться в Копенгагені (Данія). Ще раніше за ОБСЄ була створена Рада Європи (РЄ). Її штаб-квартира розміщена в Страсбурзі (Франція). Нині до її складу входять 40 країн, в тому числі Україна. РЄ займається переважно правами людини, гуманітарним і правовим співробітництвом, культурними і екологічними проблемами тощо.

Серед арабських країн найвпливовішою міжнародною організацією є Ліга арабських держав (ЛАД), створена 1945 р., зі штаб-квартирою в Каїрі. Мусульманські країни об'єдналися в організацію «Ісламський конгрес».

Велике значення енергоносіїв останніми десятиліттями суттєво підвищило реальний статус Організації країн — експортерів нафти (ОПЕК). З 1960 р. її членами є нафтовидобувні країни Азії, Африки і Латинської Америки. На ці країни припадає близько 60% світового експорту нафти.

Серед інших регіональних утворень найпомітнішими є АСЕАН, ОАЄ, НАФТА, МЕРКОСУР і СНД. Перша з них є Асоціацією держав Південно-Східної Азії, її штаб-квартира знаходиться в Джакарті (Індонезія). Окрім Індонезії як регіонального лідера, до неї належать Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Сінгапур, Бруней і В'єтнам.

Менш відомою є Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії (СААРК) зі штаб-квартирою в місті Дакка (Бангладеш).

У 1963 р. створено одну з найбільших міжурядових регіональних політичних організацій світу — Організацію африканської єдності (ОАЄ) (Аддис-Абеба, Ефіопія). Офіційно до неї входять усі держави Африки. Цій організації поки що не вдалося владнати гострі конфлікти і припинити кровопролитні війни як в окремих африканських державах, так і між ними.

В Америці найбільше держав об'єднують такі регіональні утворення: ОЦАД, НАФТА і МЕРКОСУР. Перша з цих аббревіатур розшифровується як Організація центральноамериканських держав (керівні органи в Сан-Сальвадорі). Світовий масштаб має Угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі, більш відома як НАФТА. Це інтеграційне об'єднання включає США, Канаду і Мексику (штаб-квартира у Вашингтоні). За деякими економічними показниками НАФТА наближається до ЄС, а то й перевищує його. Багато в чому наслідок ЄС Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР). Базою його розширення стали чотири держави-сусіди — Аргентина, Бразилія, Парагвай і Уругвай. Головною метою цього інтеграційного об'єднання є створення латиноамериканського спільного ринку і значна співпраця в усіх сферах економічної діяльності.

Співдружність незалежних держав (СНД) створено після розпаду СРСР наприкінці 1991 р. Україна входить до СНД на правах асоційованого члена. Відповідно до угоди про створення СНД,

країни-члени цієї організації розвиватимуть рівноправне і взаємовигідне співробітництво у галузі політики, економіки, культури, освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, науки, торгівлі.

На формування сучасної політичної карти світу суттєво впливають геополітичні чинники, тобто чинники, пов'язані з географічним доквіллям.

Геополітика — це наука, яка вивчає вплив географічних чинників переважно на зовнішню, а також на внутрішню політику держав. Найбільший внесок у її розвиток зробили німецькі географи. Деякі з учених розглядали держави як живі організми, що борються між собою за місце під сонцем.

Природа й природні ресурси, а до них належить і площа території, є важливою умовою розвитку будь-якої держави. Кожна країна повинна мати достатній простір для задоволення своїх внутрішніх потреб. З іншого боку, вплив території — це вплив її природних, соціально-економічних умов і географічного середовища загалом. Клімат, їжа і навіть географічний краєвид впливають на природу й психіку людини, а під цим впливом формується певний *менталітет* (характер, образ мислення) народу. Він обов'язково позначається на внутрішній і зовнішній політиці країни, в якій цей народ переважає.

Велике значення має географічне положення країни, тобто розміщення її відносно інших об'єктів і територій на поверхні Землі. Зовсім об'єктивно різними є наслідки розвитку нації і країни, розташованих в зоні тундри і в субтропічній зоні, у гірській місцевості й на морському узбережжі.

Якщо країна межує з нестабільними, кризовими державами, це негативно позначається на її соціально-економічному розвитку, внутрішній і зовнішній політиці. На територію цієї країни проникають біженці, злочинці, озброєні формування тощо, порушуючи стабільність і розміреність внутрішнього життя.

Життя будь-якої людини, усвідомлює вона це чи ні, має певну мету. Деякі люди покладають на себе певну місію. Так само і з країнами. Мета держави на міжнародній арені є її *геостратегією*. Поняття геостратегії тісно пов'язане з поняттям «геополітика». Воно визначається цілком об'єктивною потребою будь-якої держави у виживанні, збереженні і розвитку (експансії) за умов потенційно ворожого оточення інших держав.

Контрольні запитання і завдання

1. Що таке держава і чим вона відрізняється від країни?
2. Скільки незалежних держав на Землі?
3. Дайте характеристику складових території, яка належить державі.
4. Які типи залежних територій і країн вам відомі?
5. Що таке монархія? Наведіть приклади монархій.
6. Що таке республіка?
7. Чим відрізняються унітарні і федеративні держави?
8. Які етапи можна виділити у формуванні політичної карти світу? Дайте коротку характеристику кожного.
9. Які тенденції спостерігаються у формуванні політичної карти світу на початку ХХІ ст.?
10. Яка ознака для типології країн є основною?
11. Назвіть групи країн за рівнем соціально-економічного розвитку.
12. Скільки міжнародних організацій налічується нині у світі?
13. Назвіть найбільші глобальні міжнародні утворення.
14. Назвіть спеціалізовані організації ООН.
15. Що таке геополітика і геостратегія?

ЧАСТИНА II

НІМЕЧЧИНА

Площа – 357 021 км²

Населення – 82,4 млн осіб

Столиця – Берлін (3,4 млн осіб)

Загальні відомості

Німеччина – держава в Центральній Європі. Офіційна назва – Федеративна Республіка Німеччина (ФРН). На півночі межує з Данією (довжина спільного кордону – 68 км), на заході з Нідерландами (567 км), Бельгією (161,5 км), Люксембургом (138 км), на південному заході з Францією (450 км), на півдні з Швейцарією (316 км) й Австрією (816 км), на сході з Чехією (811 км) і Польщею (461,6 км). На північному заході – Північне море (берегова лінія – 477 км); на північному сході – Балтійське море (берегова лінія – 430 км). Найвища точка – гора Цугшпітце (2963 м).

До складу ФРН входять Східно-Фризькі і Північно-Фризькі острови, а також Гельголанд і Дюні в Північному морі, о. Фемарн у Балтійському морі.

Площа – 357 021 км², що дозволяє країні займати 6 місце в Європі після Росії, України, Франції, Іспанії і Швеції (61 місце серед держав світу). Столиця – Берлін (у 1999 р. парламент переїхав з Бонна в Берлін, але деякі міністерства і служби залишаються в Бонні).

Найдовша відстань з півночі на південь – 869 км, з заходу на схід – 628 км. Крайніми географічними точками є: на півночі селище Ліст на острові Сильт, на сході – саксонське село Дешка, баварський Оберстдорф на півдні та селище Сельфкант (Північний Райн-Вестфалія) на заході.

Державне свято 3 жовтня – День німецького об'єднання у 1990 році. Державна мова – німецька. Грошова одиниця – євро.

У соціально-економічному і політичному розвитку Німеччини важливу роль відіграли особливості її економіко-географічного положення в центрі Європи серед економічно високорозвинених держав на перетині трансєвропейських магістралей. Одна з важливих переваг – приморське положення Німеччини та близькість до великих портових міст сусідніх країн (Роттердам, Антверпен і ін.).

Зручне економіко-географічне положення країни сприяло організації на її території численних центрів, де проводяться широко відомі ярмарки світового масштабу (Ганновер, Кельн, Франкфурт-на-Майні, Лейпциг та ін.).

Найбільші міста: Гамбург (1,68 млн мешканців), Мюнхен (1,16 млн), Кельн (967 тис.), Франкфурт-на-Майні (646 тис.), Ессен (590 тис.), Дортмундт (588 тис.), Штутгарт (575 тис.), Дюссельдорф (568 тис.), Бремен (538 тис.), Ганновер (517 тис.).

ВВП (2006) – 2585 млрд дол. США, на душу населення – 31,4 тис. дол. США. Одна з «великої сімки» найбільш економічно розвинених держав світу, посідає перше місце в Європі. Член ООН, НАТО, ЄС та інших міжнародних організацій.

Державний устрій та форма правління

За формою державного устрою Німеччина – парламентська федеративна республіка. Згідно з Основним законом, влада президента обмежена, значно більше владних повноважень надано канцлеру (прем'єр-міністру). Законодавча влада представлена двоопалатним парламентом: його верхньою палатою є Бундесрат, а нижньою – Бундестаг. Федеральний уряд, або кабінет міністрів, складається з федерального канцлера і федеральних міністрів. У його компетенцію входить проведення політики в області міжнародних відносин, оборони, фінансів і комунікацій. Центральний банк здійснює контроль над кредитно-грошовою політикою, хоча з 1 січня 1999 він підкоряється Європейському центральному банку.

Федеральний президент (бундеспрезидент) вважається главою держави і може бути обраний тільки на один або два послідовних п'ятирічних терміни. Президент обирається федеральними зборами (Bundesversammlung), що спеціально скликаються терміном на 5 років. Федеральні збори складаються головою бундестагу і складаються з депутатів бундестагу і такого ж числа членів, що обираються ландтагами (парламентами земель). У разі недієздатності президента або його смерті повноваження президента здійснюються головою бундесрату. Серед повноважень президента найважливішими є представлення кандидатури канцлера на затвердження бундестагу, а також розпуск нижньої палати парламенту за пропозицією канцлера у випадку, якщо він програє голосування. У компетенцію президента входить призначення вищого офіцерського складу збройних сил, хоча командує ними міністр оборони. Прерогативою президента є право помилування осуджених злочинців. Президент ФРН – Хорст Келер, канцлер – Ангела Меркель.

Федеральний уряд складається з міністрів, які виконують дві функції членів кабінету (як колегіального органу) і керівників міністерств. Нарівні з міністерствами в структуру центральних органів виконавчої влади включені Відомство федерального канцлера (очолюється міністром за особливими дорученнями) і Відомство у справах преси й інформації (очолюється статс-секретарем), які підлегли безпосередньо федеральному канцлеру.

Специфіка функціонування виконавчої влади ФРН полягає у тому, що федеральні міністерства провадять урядову політику, як правило, не самостійно на всіх рівнях держструктури, а лише через аналогічні органи виконавчої влади земель ФРН і на місцях. Виключення становлять міністерства міжнародних справ, оборони, деякі підрозділи міністерств фінансів, транспорту, внутрішніх справ, тією мірою, якою конституція ФРН фіксує пряме виконання федерацією відповідних функцій.

Бундестаг – головна палата німецького парламенту. Уряд залишається при владі, лише поки він підтримується більшістю в бундестагу. Бундестаг обирається населенням терміном на 4 роки. Половина депутатів обирається

у виборчих округах за мажоритарною системою шляхом прямого голосування, інша половина – за партійними списками, що виставляються у кожній землі, за пропорційною системою. У більшості випадків член кабінету міністрів одночасно є й депутатом бундестагу. До об'єднання Німеччини в Бундестагу засідало 520 депутатів. На виборах у грудні 1990, з вхідженням до складу ФРН нових земель, число депутатських мандатів було збільшено до 662, а на виборах 1994 – до 672, на виборах 1998 це число поменшало до 669. Законопроект може бути внесений будь-яким депутатом, Бундесратом або федеральним урядом. Для проходження законопроекту потрібна проста більшість голосів. Основна робота над складовими законопроектів ведеться не на пленарних засіданнях, а в комітетах і комісіях Бундестагу. Розподіл місць у комітетах і комісіях між представниками різних партій здійснюється залежно від чисельності тієї або іншої партійної фракції.

Вищою судовою інстанцією ФРН є Федеральний конституційний суд. Половина його членів обирається Бундестагом, інша половина – Бундесратом (по 8 суддів). Термін повноважень членів Федерального конституційного суду – 12 років. Суд дає тлумачення Основного закону ФРН і здійснює перевірку федеральних і земельних законів на предмет їх відповідності конституції. Конституційний суд також виносить приватні рішення у разі суперечок між землями або розбіжностей між земельними і федеральними урядами, а також приймає постанови, на основі яких та або інша політична партія може бути розпущена, якщо судом встановлено, що вона переслідує в своїй діяльності антидемократичні цілі.

У ФРН діє Конституція (основний закон), прийнята в 1949 р. У 1949-1976 рр. з 146 статей 67 повністю або частково відмінені, доповнені або змінені, 34 включені знову. Найважливіші зміни торкнулися розгляду прав центральної влади, введені системи надзвичайного законодавства.

Основною територіальною одиницею місцевого самоврядування виступають адміністративні округи. У межах кількох сотень округів діють міські, комунальні і сільські органи місцевого самоврядування, які обираються населенням на основі пропорційного представництва. Податки на нерухомість і виробництво, так само як і прибуткові податки, йдуть на різні операції місцевої влади, але більшість общин і муніципалітетів отримують додаткові субсидії від федерального уряду.

Землі ФРН, будучи відносно самостійними суб'єктами федерації, автономно визначають структуру своїх органів виконавчої влади. Як правило, на чолі цих структур знаходяться прем'єр-міністри земель, які обираються парламентами і формують земельні уряди. У межах своєї компетенції земельні уряди формально повністю незалежні від уряду ФРН. У питаннях, що відносяться до компетенції федерації, на них покладене виконання відповідних федеральних законів. Замикають структуру органів виконавчої влади місцеві адміністрації (муніципалітети). Вони підлеглі земельним урядам з питань, віднесених до компетенції самих земель.

В адміністративному відношенні Німеччина складається з 16 федеральних земель (ланд): Баварія, Баден-Вюртемберг, Берлін, Бранденбург, Бремен, Гамбург, Гессен, Мекленбург-Передня Померанія, Нижня Саксонія, Рейнланд-Пфальц, Саар, Саксонія, Саксонія-Анхальт, Північна Рейн-Вестфалія, Тюрінгія, Шлезвіг-Гольштейн.

Історичні особливості розвитку

Перші поселення на територіях Південної й Центральної Німеччини з'явилися на початку кам'яного віку (V-III тис. р. до н.е.), що підтверджується виявленням поблизу міста Гейдельберга найдавніших у Європі кісткових решток людини.

У XII-VIII століттях до н.е. освоювалися Північні райони Німеччини, що примикали до Балтійського і Північного морів. В останні століття до н.е. і перші століття н.е. утворилися племінні групи древніх германців, які населяли територію між Рейном і Лабою (Ельбою). Вони включали східні (готи, бургунди, вандали й інші), західні (сєви, хатти, херуски, англї, сакси й інші) і північні (свіони й інші) племінні групи.

У I – II століттях н.е. німецькі племена почали утворювати союзи, на основі яких поступово складалися племінні герцогства, що до IX століття увійшли до складу Франкської держави. Наприкінці IX століття східна частина Франкської держави після її розпаду стала основою королівства Німеччина. Формальною датою утворення Німеччини, як самостійного королівства, вважається смерть останнього короля франків – Людовика Дитяти у 911 році. До складу королівства до початку X століття входили герцогства Швабія, Баварія, Франконія, Саксонія, Тюрінгія і Лотарингія. Після припинення династії Карла Великого затвердилася Саксонська династія. Німецький король Отон Великий приєднав до своїх володінь Північну Італію, утворивши Імперію, що пізніше була названа «Священною Римською імперією німецької нації», і одержав звання імператора. У період його правління (936 – 973 рр.) були приєднані Лотарингія, Угорщина, Чехія і частина території Східної Європи, населена слов'янськими народами.

У XII столітті в Імперії збільшувалася кількість міст, одержали розвиток товарно-грошові відносини. Однак у господарському відношенні окремі області були мало зв'язані між собою, що призводило до посилення місцевих князів, графів і лицарів, і послабляло Імперію як єдину державу.

Роздробленість Німеччини підсилася при Фрідріхові II Штауфені (1212-1250), що закінчилося загибеллю династії Штауфенів і повним торжеством територіальних князів.

До XIII століття Німеччина складалася з економічно і політично відособлених князівств, суверенітет яких у цей час вже остаточно оформився. Князі привласнили собі право вибирати імператорів.

У середині XV століття в Німеччині виник широкий суспільний рух, спрямований на звільнення від впливу католицької церкви, що одержав

назву Реформації. Його ідейним натхненником став професор Вітенбергського університету Лютер, який виступив 31 жовтня 1517 року з 95 тезами проти торгівлі індульгенціями. Наслідком цього руху стала Селянська війна, що почалася у 1525 році й охопила Швабію, Франконію, Саксонію і Тюрингію. Після Селянської війни селяни на два століття потрапили у кріпосницьку залежність, що перешкоджало розвитку промисловості у Німеччині в XVI-XVII століттях.

Розпад Німеччини був довершений у 1648 році, коли за умовами Вестфальського договору, що був укладений після перемоги Швеції і Франції над Німеччиною у Тридцятирічній війні (1618-1648 рр.), ряд територій Німеччини відійшов до переможців, і була визнана повна самостійність князів.

У XVII-XVIII століттях формально існувала «Священна римська імперія німецької нації», але фактична влада була зосереджена в руках самостійних князів. На 30 мільйонів жителів доводилося 297 самостійних держав-князівств. Серед них були тільки два більш-менш великих державних утворення: Австрія і Бранденбург.

У 1614 році курфюрст Бранденбургу Іоганн приєднав до своїх володінь герцогство Пруське, що стало основою Пруської держави. Австрія – друга велика німецька держава, стала такою за рахунок приєднання Чехії і частини Угорщини.

У 1806 році після поразки Австрії у війні з Францією «Священна Римська імперія німецької нації» була ліквідована. Під протекторатом Наполеона був створений Рейнський союз, куди увійшли 21 німецька держава, а в 1807 після розгрому Пруссії у цей союз увійшла вся Західна Німеччина.

Після поразки Наполеона в Лейпцігській битві у 1813 році Рейнський союз розпався.

На Віденському конгресі 1814-1815 р. був створений Німецький союз, до якого увійшли 39 великих і дрібних німецьких держав, переважаючи роль у якому відіграла Австрія. Він проіснував до 1866, коли після перемоги Пруссії у війні з Австрією, закінчив своє існування. В другій половині XIX століття Австрія і Пруссія були державами-суперниками в процесі об'єднання німецьких земель.

У 1866 році Пруссія здобула перемогу у війні з Австрією. Результатом цієї перемоги було приєднання до Пруссії дрібних німецьких держав, таких як Ганновер, Кургессен, Нассау, Шлезвіг, Гольштейн. Чотири південно-німецьких держави: Баварія, Баден, Вюртемберг і Гессен-Дармштадт були зв'язані з Пруссією секретним військовим союзом проти Франції.

У 1867 році був створений Митний союз, що охопив усю Німеччину і став економічною основою для повного об'єднання країни. Цьому об'єднанню заважала Франція, що перешкоджала приєднанню до Пруссії чотирьох південно-німецьких держав.

Перемога Пруссії у війні з Францією у 1870 році завершила процес об'єднання Німеччини. 18 січня 1871 року прусський король Вільгельм I був проголошений німецьким імператором.

За конституцією Німецької імперії, прийнятою 16 квітня 1871 року, у її склад увійшли 22 монархії і кілька вільних міст, чільне місце зайняла Пруссія, якій належало 60% території імперії.

Економічна криза в Німеччині у 1881-1882 рр. змусила країну боротися за колонії. Протягом 1884-1885 рр. вона встановила протекторат над значними територіями у південно-західній, східній і південно-східній Африці.

У 1914 році Німеччина, оголосивши війну Росії, розпочала Першу Світову війну. Війна виявилася занадто важким тягарем для економіки, що призвело до скинення у 1918 році монархії й утворення Веймарської республіки.

29 червня 1919 року був підписаний Версальський договір, що констатував поразку Німеччини у війні. У договорі була передбачена контрибуція, що накладається на Німеччину, і обмеження її збройних сил. У 1921 році була визначена сума репарацій з Німеччини у розмірі 132 млрд марок, а в 1922 Англія і Франція, що перемогли у війні, зажадали встановлення контролю над фінансами Німеччини, що призвело, фактично, до втрати економічної незалежності.

Відмова Німеччини від сплати репарацій дала привід Франції і Бельгії окупувати у 1923 році Рурський басейн, що остаточно підірвало економіку Німеччини.

З 1929 року в країні починається відновлення військово-промислового комплексу як засобу поживлення економіки. У 1933 році до влади в Німеччині прийшла націонал-соціалістська партія на чолі А. Гітлером, в основі ідеології якої лежав реванш за програш у першій Світовій війні. У 1936-1937 р. був створений військово-політичний блок Німеччини, Японії й Італії. У 1938 році Німеччина розпочала Другу Світову війну, яка закінчилася 8 травня 1945 року повною капітуляцією Німеччини і фактичним розчленовуванням її території на чотири окупаційні зони, що, в остаточному підсумку, призвело до утворення трьох самостійних держав: Федеративної Республіки Німеччина (на території американської, французької й англійської окупації), Німецької Демократичної Республіки (на території радянської зони окупації) і Західного Берліну – міста-держави з особливим статусом.

Сучасна Німеччина, як єдина держава, була утворена на основі об'єднання ФРН і НДР, що відбулося 3 жовтня 1990 року після того, як канцлер Гельмут Коль, міністр закордонних справ Ханс Дитріх Геншер і президент СРСР М.С.Горбачов прийшли до згоди, що чисельність нових німецьких збройних сил не буде перевищувати 346 тис. чоловік. Об'єднана країна змогла продовжити своє членство в НАТО.

Населення

За чисельністю населення (82,4 млн осіб) Німеччина посідає друге місце в Європі після Росії.

Німеччина — етнічно однорідна країна. Більшість населення країни (91,5%) складають німці.

Коефіцієнт природного приросту населення – 2,3%. Щорічний приріст населення відбувається здебільшого за рахунок припливу в країну іммігрантів. Загальна кількість іноземців на сьогодні – близько 8% населення Німеччини (2 млн – турки, 0,8 млн – серби, 0,6 млн – італійці, 0,4 млн – греки та ін.).

Понад 70% іммігрантів проживає в чотирьох західних землях: Баварії, Баден-Вюртемберзі, Гессені і Північній Рейн-Вестфалії. Серед міст за кількістю іноземців лідирують Франкфурт-на-Майні, Штуттгарт і Мюнхен (відповідно, 30, 25 і 24% населення).

Рівень народжуваності становить 8,3%, смертності – 10,6%. Рівень народжуваності постійно знижується.

Середня тривалість життя складає 80 років у жінок і 74 роки у чоловіків. Незважаючи на високу середню тривалість життя, чисельність населення зменшується. Вже понад 16% німців сьогодні – люди віком понад 66 років, і лише 18% молодші 18. Очевидно, що основним джерелом для поповнення і омолодження населення у Німеччині є імміграція. Однак таке положення не завжди зустрічає розуміння у корінного населення країни, що породжує численні проблеми у відносинах корінного населення й іноземців.

Серед некорінного населення 23% складає молодь до 18 років, а понад 65 років – всього 3,2%. Значно вища серед іноземців також народжуваність.

Середня щільність населення – 230,8 осіб/км². Щільність населення на заході Німеччини значно вища, ніж у п'яти нових федеральних землях на сході. Майже на 30% площі там мешкає лише п'ята частина населення країни. Майже кожний третій мешканець живе в одному з 85 великих міст, серед яких виділяються Берлін (3,5 млн осіб), Гамбург (1,6 млн) і Мюнхен (1,2 млн) як «міста-мільйонери», і ще 13 міст, населення кожного з яких становить понад 500 тис. осіб. Кількість населення в агломерації Руру становить понад 10 млн осіб. Гамбург, Мюнхен і Франкфурт-на-Майні віднесені до сімки євроміст «вищої ліги». У містах проживає 86% населення.

Історично склалося, що в Німеччині найбільшим впливом користуються два віросповідання: лютеранство і католицизм.

На початку XVI ст. августинський чернець Мартін Лютер перевів на німецьку мову Біблію і ввів богослужіння німецькою мовою. За основу Лютер узяв найбільш розповсюджений у країні діалект, що склався в Саксонії. З цього часу існує єдина літературна німецька мова, що належить до германської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Крім німців, нею розмовляють австрійці, германо-швейцарці, люксембурзці, тобто сусідні народи. Однак через тривалу феодальну роздробленість літературна мова не стала єдиною розмовною мовою німців. Лютерани є одним з перебігів протестантизму. Церковні організації, що належать до цієї течії, зазвичай називають євангельськими церквами. Об'єднана Євангельсько-

лютеранська Церква Німеччини виникла в 1948 році в місті Ейзенахе в Тюрингії в результаті об'єднання німецьких лютеранських церков окремих земель. Територіально евангелісти переважають в Нижній Саксонії, Шлезвіг-гольштейне, Бремені, Гамбурзі, Гессене і шести східних землях. Римсько-католицька Церква об'єднує близько 38% віруючих.

Католики (34%) переважають серед віруючих в Північний Рейнвестфалії, Саарланде, Рейнланд-пфальце, Баден-вюртемберге, Баварії. При цьому в Південній Баварії практично все населення – католики.

Далі по кількості віруючих йдуть наступні релігійні течії: Іслам – 1,7%, Новоапостольська Церква – 0,5%, Грецька Православна Церква – 0,4%, Свідки Єгови – 0,2%, Православна Церква – 0,2%, Іудаїзм – 0,06%.

У Конституції країни проголошено право кожного громадянина на вільне віросповідання. Загалом населення Німеччини не характеризується високою релігійністю, що підтверджує і відсутність впливових християнських профспілок і великих релігійних учбових закладів.

Природні умови і ресурси

Територія країни підвищується з півночі на південь. Північна частина Німеччини, якою течуть Везер, Ельба та інші ріки, розміщена на Середньоевропейській рівнині. Цю частину рівнини часто називають ще Північнонімецькою низовиною. Це – край невисоких гір та озер, де добре збереглися сліди заледенінь (особливо чітко виражені на північному сході) у вигляді моренних рівнин, задрів, долин стоку льодовикових вод та інших форм льодовикового рельєфу.

На північному сході – великі горбкувато-моренні височини і численні озера (пояс прибалтійських озер). Горбкуваті передгір'я утворюють перехід до низького і середньовисотного рельєфу (600-1400 м). Рейнські Сланцеві гори, висотою до 880 м, Везерські гори, пагорбка височина і низькогір'я Гессену, частина масиву Гарц, висотою до 1142 м, гірські масиви Шварцвальд, висотою до 1493 м, Оденвальд, Шпессарт, Хардт та інші.

Вздовж кордону з Чехією піднімаються хребти Шумава (висотою до 1456 м) і Чеський Ліс; на захід від них – середньогірські масиви – Баварський Ліс, Фихтель і Швабо-Франконська куестова область з численними проявами карсту. Рельєф усієї середньої частини країни відрізняється мозаїчністю і подрібненнями. Вирівняні поверхні на вершинах гір різко контрастують з крутими стрімчастими схилами. На півдні країни, на місці Передальпійського крайового прогину, розташоване Баварське плато (висотою від 600 м на півночі до 300 м на півдні) з перевагою льодовиково-аккумулятивного рельєфу. На крайньому півдні ФРН – передові хребти Східних Альп (висотою до 2963 м – гора Цугшпітце), із широким розвитком льодовикових і карстових форм рельєфу.

Північно-Німецька низовина – рівнинні і горбкуваті ландшафти на стародавньолюдовикових і зандрових відкладеннях з рідкими лісовими масивами, великими торф'яними болотами і ділянками вересових пустищ. На південній околиці – смуга родючих лісових горбкуватих рівнин з яружною мережею.

Середньонімецькі гори і плоскогір'я – чергування лісистих височин і гір з міжгірськими улоговинами, зайнятими полями, садами, виноградниками. Альпи – флішеві й вапнякові хребти з виразною висотною поясністю ландшафтів (широколистяні й мішані ліси з висотою змінюються хвойними лісами, високогірними лугами, вічними снігами і льодовиками).

На півдні країни розташовано Боденське озеро. Близько 30 % території зайнято лісами. На схід від Рудних гір, в долині Ельби, знаходиться улюблене місце відпочинку німецьких туристів, яке вони називають Саксонською Швейцарією. Скелі нагадують архітектурні споруди у формі пірамід, обелісків, замкових стін з баштами і зубцями.

Клімат Німеччини помірний, морський і перехідний від морського до континентального. Панує західне перенесення повітряних мас з циклональною циркуляцією приносить тепло і вологу з Атлантичного океану. У гірських районах характерні висотна кліматична поясність і експозиційні розходження.

Середня температура січня на рівнинах заходу і сходу – від 0 до -1°C , на північному сході від -1 до -2°C , на Баварському плато – від 2 до 4°C , у верхніх частинах Середньонімецьких гір -4°C , в Альпах -5°C і нижче. Середня температура липня на півночі та північному заході – $16-17^{\circ}\text{C}$, у долинах Рейну, його приток і Дунаю – $18-20^{\circ}\text{C}$, у верхніх частинах Середньонімецьких гір і Альп -14°C і нижче.

Річна кількість опадів на рівнинах складає у середньому 600-700 мм, в окремих міжгірних улоговинах – менше 500 мм, у горах – до 1600-1800 мм (у Гарці і Шварцвальді), місцями понад 2000 мм у рік (в Альпах). Максимум опадів на північному заході випадає восени, мінімум – навесні, південніше виражені літній максимум і зимовий мінімум опадів.

Сніжний покрив на рівнинах мінливий, тримається близько 2 тижнів, у Середньонімецьких горах місцями 4-5 місяців, в Альпах на висоті 1100 м – 6 місяців, на вершинах є сніжники.

Найтепліше літо – в Рейнській долині (там луки і поля зеленіють навіть взимку), а найхолодніші зими – в Альпах, на півдні країни.

У Німеччині густа розгалужена мережа повноводних річок, що належать головню до басейну Північного моря. Основна річка – Рейн – тече через усю країну з півдня на північ. На території країни розташовані також низовини річок Ельба, Везер, Емс та інших. Південні райони відносяться до басейну Дунаю.

Альпійські ріки (верхня течія Рейну, праві притоки Дунаю) мають переважно снігове і льодовикове живлення, літній максимум і зимовий мінімум стоку; ясне сніготанення часто підсилюється зливовими опадами, що призводить до повеней.

Більшість річок узимку не замерзає. Багато з них судноплавні і з'єднані каналами. Найбільші скучення озер у районах стародавнього зледеніння – на Баварському плато (Боденське – 538 км², Хим, Штарнбергер-Зі, Аммер та інші), а також на північному сході, у поясі прибалтійських озер.

Близько 30% території країни вкрито лісами, здебільшого окультуреними. Переважають посаджені ліси з монокультурами хвойних порід (на півночі – сосна, у центрі і на півдні – ялина). Природні ліси з перевагою широколистяних порід збереглися переважно в горах (найбільш залісені гірські райони Рейнської області). Букові ліси часто зустрічаються невеликими масивами, що іноді сягають верхньої межі лісу, але звичайно на великих висотах панують ялиця і ялина. На багатих вапном ґрунтах до бука домішуються дуб, граб, клен, липа й інші. По долинах Дунаю, Рейну, Ельби і деяких інших річок місцями збереглися заплавні ліси з вільхи і тополі з домішкою ясена, верби і липи. У високогір'ях Альп поширені субальпійські й альпійські луки, що відрізняються великою видовою розмаїтістю. На північних рівнинах і Баварському плато зустрічаються значні торф'яні болота. На північному заході – невеликі ділянки вересових пустищ із заростями чагарників (яловець, дрік тощо). Луки по долинах річок добре окультурені.

Фауна представлена снотами, альпійськими бабаками, дикими козлами, зайцями. Рідкісне, але чудове Альпійське задоволення для любителя птахів – побачити золотого орла в Національному Парку. Соїку, навпаки, досить легко побачити в передгір'ї завдяки синім спалахам на її крилах.

Рисі вимерли в Німеччині ще в 19-му сторіччі. Вони були повторно завезені в 1980-х, але браконьєрство знову привело до їх зникнення. Дикий кіт, інший представник котячих, населяє передгірні ліси.

Морські орли, фактично вимерлі в західній Німеччині, все частіше починають зустрічатися в східній Німеччині, там же зустрічаються соколи і білі лелеки. На сході країни можна зустріти вовків, які регулярно перетинають річку Одр з Польщі, і лосів, які іноді з'являються в змішаних лісах. Ліси є місцем існування для багатьох півчних птахів.

Великі хижакі лісів (вовк, рись, ведмідь) винищені. Значення для полювання мають козулі і благородні олені, а також кабани, зайці, лані, сарни, муфлони, фазани, куріпки; зустрічаються також лисиці, борсуки, їжаки; із птахів – глухарі, тетеруки, вальдшнепи та інші. Різноманітна фауна мишовидних гризунів. На морських берегах – колонії водоплавних птахів. У прибережних водах водиться промислова риба – оселець, тріска, макрель. На ватах збереглися невеликі популяції тюленів.

На території Німеччини налічується 14 національних парків, 95 природних парків і 13 біосферних резерватів (охорона типової флори, фауни і природних ландшафтів у цілому).

У Німеччині існує величезна кількість природоохоронних союзів та громадських організацій. Серед них широко відомі національні екологічні

організації: BUND (Союз охорони навколишнього середовища й природи Німеччини) і NABU (Союз охорони природи Німеччини). Ці організації впливають на прийняття екологічно значимих рішень у Німеччині, тому що діють на високому науковому рівні по всій країні. Історія BUND й NABU подібна: їхня природоохоронна діяльність охоплює безліч регіонів та земель уже близько 20-30 років; вони займаються найрізноманітнішими питаннями: від локальних заходів до проблем глобалізації й зміни клімату.

На території Німеччини, у районі Райнланд-Пфальц розташовані природні парки Нассау та Зюдайфель. Ці парки є добре розвиненими, оскільки цьому сприяє державне опікування та бережливе ставлення туристів. Парки забезпечені високорозвинутою інфраструктурою та мають чудовий доступ до всіх пам'яток природи, розташованих на їхніх територіях.

Природний парк Нассау розташований в районі річки Рейн між містами Монтабаур на півночі, Діез на сході, Насстеттен на півдні та Ланстайн на заході. До природних регіонів належить частина Вестервальдес, а також Таунус. Площа парку становить близько 590 км². 70% території розташовано в околиці річки Рейн, 30% знаходиться у Вестервальді.

Перші спроби заснування природного парку датуються вже 1956 роком. 7 червня 1960 року був відкритий перший пішохідний шлях. 1963 рік вважається офіційним роком заснування та відкриття природного парку Нассау.

Парк створено з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових і унікальних лісостепових природно-ландшафтних та історико-культурних комплексів. Рельєф території парку рівнинний. На заході – це плоскохвиляста, слабо розчленована рівнина з незначною кількістю балок та річкових долин. Складена ця територія осадовими породами неогенового віку, представленими переважно пісками та глинами.

Клімат території парку помірно континентальний, з м'якою зимою та теплим літом. Територія парку характеризується помірною зволоженістю. Середня кількість опадів становить 566 мм на рік, з яких 70% випадає в теплий період року. У рослинному покриві близько 60% складають лісові комплекси, що фрагментарно поширені по всій території парку і займають близько 16% його загальної площі. Однією з особливостей території парку є відсутність великих територій, зайнятих однорідною рослинністю.

Природна рослинність цієї території не зазнала значних змін в результаті діяльності людини, вона представлена лісами, чагарниками, луками, болотами та водним і прибережно-водним типами рослинності. Переважаючим типом рослинності є лісовий, в якому превалюють дубові, липово-дубові, кленово-липово-дубові ліси, в яких дуб завжди формує перший ярус з домішками інших порід.

Болота на території парку зосереджені в заплаві р.Рейн та її приток і не займають значних площ. Болотна рослинність представлена евтрофними трав'яними болотами, серед яких переважають угруповання осоки гострої та лепешняка великого. На території парку багато стариць та старичних озер, більша частина яких повністю чи частково заросла.

Природоохоронна, наукова, пізнавальна і естетична цінність території парку значною мірою обумовлена і його тваринним світом. Територія парку має значні ресурси для розвитку рекреаційної діяльності. Кліматичні умови та чарівна природа сприяють формуванню належних умов для здійснення пішохідного туризму, пізнавальних прогулянок, екскурсій, лижних прогулянок, катання на човнах, збирання грибів та ягід, рибної ловлі, спортивного туризму.

На території парку є багато місць, вартих уваги та цікавих для туристів. Серед найбільших та найстаріших замків є замок Марксбург, Лауренбург а також замок Діез.

Природний парк «Зюдайфель» простягається з північного сходу на південний захід Німеччини, від Іслеку до Бітбургеру. Парк створено з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових і унікальних лісостепових природно-ландшафтних та історико-культурних комплексів. Загальна площа парку становить 9665,8 га. У парку виділено заповідну зону, зону регульованої та стаціонарної рекреації, а також господарську зону.

Рельєф території парку рівнинний. На заході – це плоскохвиляста, слабо розчленована рівнина з незначною кількістю балок та річкових долин, а на сході місцевість поступово підвищується. Складена ця територія осадовими породами неогенового віку, представленими переважно пісками та глинами.

Значну природно-наукову цінність на території ПНП являють масиви широколистяних лісів, так званих дібров подільського типу представлених грабово-дубовими, грабово-дубово-буковими породами. На території парку цікавий видовий склад тварин, відносна висока їх чисельність.

Територія парку має значні ресурси для розвитку рекреаційної діяльності. Кліматичні умови та чарівна природа сприяють формуванню належних умов для здійснення пішохідного туризму, пізнавальних прогулянок, екскурсій, лижних прогулянок, катання на човнах, збирання грибів та ягід, рибної ловлі, спортивного мисливства. На території парку є низка визначних місць вартих уваги, серед яких фортеця Дасбург, старий кам'яний міст в Міндені, замок Вікінгербург в Боллендорфі, римська вілла в Боллендорфі, замок Фалькенштайн. Ці визначні місця парку не залишаються байдужими для туристів. Вони манять їх щорічно і відкривають цілий маленький світ тогочасної історії даного регіону для відвідувачів.

Інфраструктура парку є добре розвинена, тому всі шляхи до вище перерахованих пам'яток архітектури є відкритими. Стежки є добре обладнаними для туристів, тому пробираючись в деяких місцях через хащі лісів, а в інших насолоджуючись відкритим небом та вслухаючись в шум гірських річок та водоспадів, кожен відвідувач може відчути красу природи, її дивовижний світ, який врятований завдяки статусу природного парку.

Сукупність багаточисленних озер з лісовими масивами, часта зміна ландшафтів і своєрідний колорит, різноманітність рослинних угруповань

і їх висока естетичність сприяли широкому розвитку рекреації в цьому мальовничому куточку.

На території регіону Райнланд-Пфальц є й інші природні парки, такі як Нордайфель, Вестервальд, Пфельцервальд та Заар-Гунсерук, і всі вони утворюють неймовірно прекрасну місцевість, яка розкинулась на північному сході Німеччини і манить щорічно тисячі туристів звідусіль.

Господарство

Федеративна Республіка Німеччина займає провідне місце у світовій економіці. Країна входить до «великої сімки» найбільш економічно розвинених держав світу. В 2006 році за загальним обсягом ВВП Німеччина посідала п'яте місце (2585 млрд дол. США). Основними галузями промисловості виступають металургійна, хімічна, автомобілебудування, суднобудування, станкобудування, електроніка, приладобудування, авіаційно-космічна, харчова і легка.

Німеччина – високорозвинена індустріальна держава. При обмежених сировинних ресурсах економіка країни орієнтована на експорт. Визначальним чинником досягнення високої конкурентноздатності створеної продукції стало забезпечення її високої якості.

Товари, що експортуються – верстати, автомобілі, хімікати, метал і сталепрокат, продукти харчування, текстиль. Основні партнери по зовнішній торгівлі – країни ЄС – 56,4% (Франція – 11,1%, Великобританія – 8,6%, Італія – 7,4%, Нідерланди – 6,8%, Бенілюкс -5,7%), США – 9,4%, Японія – 1,9%.

Товари, що імпортуються – верстати, автомобілі, хімікати, продукти, метали, текстиль, – з країн ЄС – 52,2% (Франція – 10,5%, Нідерланди – 7,6%, Італія – 7,4%, Великобританія – 6,9%, Бельгія/Люксембург – 5,6%), США – 8,1%, Японія – 4,9%.

За виробництвом автомобілів Німеччина займає перше місце в Європі. В авіаційно-космічній промисловості Німеччини працює понад півтора сотень фірм, які виробляють весь спектр виробів і матеріалів, необхідних для створення сучасних літальних апаратів. Високий рівень розробок визначив провідну роль Німеччини у програмі створення винищувача генерації «4+» EF2000 «Тайфун», і розробці бойового гелікоптера «Тигр», а також її участь у космічних дослідженнях і створенні надсучасних зразків авіоніки.

В цивільній авіапромисловості Німеччина також займає провідне місце, створюючи різноманітні типи повітряних суден – від легких гелікоптерів до дальномагістральних аеробусів.

Хімічна промисловість Німеччини за обсягами виробництва займає третє місце в світі після США і Японії. Основними продуктами її виробництва традиційно є лікарські засоби, продукція органічної хімії, пластмаси, а також косметичні засоби. В цій області промисловості зайнято понад півмільйона робітників і фахівців.

Сільське господарство Німеччини відрізняється високим ступенем концентрації й індустріалізації, на частку якого припадає 15% ВВП. В агропромисловому комплексі країни зайнято близько 20% населення, тоді як безпосередньо в сільському господарстві – не більш 2%. Основними виробами сільського господарства є картопля, пшениця, ячмінь, цукровий буряк, капуста. Добре розвинуте свинарство, відгодовля великої рогатої худоби і птахівництва. Щорічно держава надає сільському господарству близько 22 млрд євро субсидій. Агропромисловий комплекс на 90% забезпечує внутрішнє споживання продуктів харчування.

В останнє десятиріччя відзначається неухильне зростання економічних показників, що свідчить про динамічний розвиток господарського комплексу країни.

ФРН відрізняється високим розвитком усіх видів транспорту. Країна тримає першість серед країн Європи по довжині автострад, по розвитку річкового транспорту; по густоті мережі залізниць (128 км. на 1000 кв. км.) вона уступає лише Бельгії. Усі види транспорту в основному сучасні по технічному рівні: автобами вважаються кращими в Європі, основні напрямки залізниць електрифіковані, річковий транспорт перебудований в останні роки, а ріки «каналізовані», у приморських містах будуються приморські порти. Країна покрилася густою мережею авіаційних ліній; аеропорт у Франкфурті-на-Майні уступає тільки Лондонському і Паризькому.

Центральне положення країни в Західній Європі обумовлює міжнародне значення багатьох шляхів, що проходять через її територію. Німеччина бере участь у створенні Європейської системи автострад і трансєвропейських швидкісних залізниць.

Усі внутрішні шляхи (залізниці, автостради, трубопроводи) сконцентровані в долині Рейну – найважливішої транспортної вісі країни, що перетинає її з півдня на північ.

У містах з населенням понад 100 тисяч жителів функціонує ефективна служба автобусних перевезень: автобуси ходять часто і, як правило, строго за розкладом. Квиток на проїзд можна придбати у водія або в автоматах, що встановлені на зупинках. В таких великих містах, як: Берлін, Кельн, Гамбург, Мюнхен, Франкфурт, Штутгарт, існує єдина система громадського транспорту: автобусні маршрути зв'язані з лініями U-Bahn, трамвайними маршрутами і лініями S-Bahn. Один і той самий квиток дійсний на всіх чотирьох видах транспорту.

В містах розвинута трамвайна мережа. Трамваї (Strassenbahn) розвивають невисоку швидкість, що надто зручно для першого знайомства з містом, хоча при подорожі на них завжди існує можливість потрапити у «пробку». Станції метро позначені білою літерою «U» на синьому фоні. На кожній станції прикріплені докладні карти метрополітену.

Система залізниць охоплює всі куточки Німеччини. Мандрувати поїздом в Німеччині швидко і зручно, а система знижок на залізничні квитки

досить приваблива, наприклад: квитки категорії «Super Saver» на довгі відстані в обидва кінці (понад 460 км в один кінець) на території Німеччини забезпечать істотну економію грошей.

В останні роки мережа залізниць усередині держави скорочується, зате збільшується частка електрифікованих доріг, швидкості руху ростуть. Залізниці, що належать державі, відносяться до збиткових підприємств. Основна причина цього – пільги на перевезення масових вантажів для великих монополій. Їх не може перекрити навіть велика дорожня пасажирських поїздок.

ФРН має розгалужену мережу річкових шляхів; вона складає 4400 км. Це Рейн із припливами Мозелем, Майном і Неккаром, Везер, нижній плин Ельби, і, нарешті, на півдні – Дунай. Річкова мережа доповнена каналами, поліпшена зарегулюванням деяких рік. «Каналізування» Неккара відкрило для річкового флоту Південь ФРН, «каналізування» Мозеля – прямий шлях у Францію. Річковий флот ФРН перебудований технічно: 9/10 судів самохідні чи штовхаючі буксирами.

Про масштаби роботи річкового флоту на цьому головному напрямку говорить той факт, що через Еммеріх, що розташовується на кордоні з Нідерландами, проходить за рік майже стільки ж вантажів, скільки приймають і відвантажують усі морські порти країни.

Для морського флоту ФРН, що обслуговує величезні зовнішні перевезення, характерний досить швидкий розвиток, а тому – гарна технічна оснащеність. Поступово міняються і порти. Вони стали доступними для великих суднів, зокрема, для супертанкерів, мають достатні глибини, гарну систему зв'язку з хінтерландом. Однак на всьому узбережжі ФРН, крім «нафтового» Вільгельмхафена, немає портів, здатних приймати судна водотоннажністю 100 млн т. Головні порти країни – Гамбург та Бремен – Бремерхафен лежать в естуаріях рік Ельби і Везера. Зараз ведуться поглиблені роботи, побудований канал «Північ-Південь», що зв'язує Гамбурзький порт із системою внутрішніх водяних шляхів, створені спеціальні причали для контейнерних вантажів.

Дорожні знаки у Німеччині відповідають міжнародним стандартам. У містах і селах швидкість руху – 50 км/годину, на шляхах поза населеними пунктами – 100 км/годину. На автострадах (Autobahnen) рекомендується їхати зі швидкістю 130 км/годину. Однак ці показники в нинішній час міняються: уряд наполягає, щоб автомобілі на автострадах розвивали швидкість не вище 100 км/годину, а на дорогах поза населеними пунктами 80 км/годину. Автомобілі з причепами навіть на автострадах не можуть їхати зі швидкістю вищою 80 км/годину.

Автомобіль можна орендувати у фірмах «HERTS» і «SIXT». Ціни дійсні тільки у випадку здачі автомашини у будь-якій філії цих фірм на території Німеччини. Ціни включають усі податки і вартість страхового пакету, у який входять: страховка на випадок викрадення і аварії, технічна

страховка тощо. При оренді деяких категорій машин страхове товариство бере на себе 100% видатків при аварії.

Незважаючи на значні регіональні особливості, великих відмінностей у рівнях економічного розвитку території Німеччини немає. Для внутрішніх потреб країну поділяють на 16 земель, які згруповано в шість районів: Північна Німеччина, Північний Рейн-Вестфалія, Прирейнський Південний Захід, Баварія, Саксонсько-Тюрингський, Бранденбург і Берлін.

Північна Німеччина (землі Нижня Саксонія, Шлезвіг-Гольштейн, Мекленбург-Передня Померанія та міста Гамбург та Бремен) — це 1/4 території країни. В природному відношенні район майже збігається з Північнонімецькою низовиною. Важливою його рисою є приморське положення.

Район виділяється значним розвитком сільського господарства та торгово-транспортною діяльністю. Північна Німеччина виробляє понад 3/10 сільськогосподарської продукції країни. Молоко, м'ясо, жито, картопля, цукрові буряки, рапс і трави — головні місцеві продукти і культури. Транспорт охоплює наземну, внутрішню водну і морську інфраструктуру. В цілому густота населення і рівень економічної діяльності зменшуються в напрямку із заходу на схід. Якщо Нижня Саксонія належить до земель з середнім рівнем розвитку, то Мекленбург-Передня Померанія вважається найменш розвинутою в країні.

Північний Рейн-Вестфалія — це 10 % території (34 тис. км кв), 22 % населення (17,5 млн чоловік) і 25 % промислової продукції Німеччини. Земля Північний Рейн-Вестфалія є важливою сільськогосподарською територією. Тут же знаходяться Ахейський (Нижньорейнський) буровугільний басейн, багато підприємств текстильної і харчової промисловості, бальнеологічні і кліматичні курорти, історичні та культурні центри. Але уособлює цю територію Рур (назва походить від назви річки) — одна з найбільших концентрацій промисловості в світі. Природною його основою став Рурський кам'яновугільний басейн між двома невеличкими правими притоками Рейну — річками Ліппе і Рур, на кордоні Північнонімецької низовини і Рейнських Сланцевих гір.

Наприкінці XIX і в першій половині XX ст. тут на базі місцевого вугілля і довізної залізної руди склався вугільно-металургійний комплекс, який стали вважати класичним, а назва «Рур» стала загальною.

Майже 100 років Рур уособлював індустріальну міць Німеччини, був базою підготовки двох світових воєн і «німецького дива» в 50-ті роки. Світова криза вугільних районів 70-х років XX ст. не обминула і Рур. Про рокували його повний занепад. Але Рур вистояв і залишається найважливішим промисловим районом світового значення.

Прирейнський Південний Захід охоплює чотири землі: Саар, Гессен, Рейнланд-Пфальц і Баден-Вюртемберг. Спільним для них є розташування в долині Рейну і його приток — Мозеля, Майну, Неккару. Якщо не брати до уваги Саару — «Руру в мініатюрі», то Південний Захід практично не має родовищ корисних копалин. Це стримувало його розвиток у минулому.

Сучасний Південний Захід виступає як найрозвинутіша і найбільша за своїм економічним потенціалом частина Німеччини. Тут зосереджено 1/4 населення, сільськогосподарського і промислового виробництва. Район має контакти у сфері наукоємних виробництв і новітніх наукових досліджень з сусідніми територіями Франції і Швейцарії, зокрема з містами Страсбург і Базель.

Специфіка сільського господарства Південного Заходу – наявність виноградарства і виноробства. Вина долини Рейну і Мозеля мають світову славу. Підвищена роль вирощування овочів, плодів і тютюну. В промисловому відношенні район є найбільшим у Німеччині виробником машин і хімічних товарів. Традиційними залишаються для району галузі текстильної, деревообробної, паперової і харчової промисловості.

Прирейнський Південний Захід виділяється в Німеччині наявністю багатьох наукових лабораторій і університетів. Серед них – центр досліджень у галузі ядерної фізики в Карлсруе та університети Геттінгена, Гейдельберга, Тюбінгена і Фрайбурга. Район багатий також на рекреаційні ресурси, включаючи мінеральні джерела і курорти. Долини Рейну, Мозеля, Майну і Неккару, гори Шварцвальд і Боденське озеро стали важливими туристичними зонами.

Баварія – найбільша за площею земля Німеччини – і зараз вважається природною, історичною і економічною своєрідністю. В її рельєфі переважають плоскогір'я і гори, головна водна артерія – Дунай – тече не на північ, а на схід. Баварія була окремим королівством аж до 1918 р.

Саксонсько-Тюрингський район включає землі Саксонію, Тюрингію і Саксонію-Ангальт.

Саксонія – найсхідніша федеральна земля Німеччини, що має давні індустріальні традиції. Назва «Саксонія» щодо федеральної землі з'являється з XV століття, у 1792 році завойована Карлом Великим і стає могутнім німецьким герцогством.

Назва землі Тюрингія походить від назви однойменного плем'я тюрінгів, що мешкали в цьому районі з V століття. Усі дрібні тюрінзькі держави увійшли як окремі монархії у створену 1871 р. об'єднану Німецьку імперію.

Вже в середні віки Саксонія і Тюрингія належали до найрозвиненіших районів Європи. Тут пролягали торгові шляхи, місцевість була густо населена. Родючі низинні землі поєднувалися з родовищами металів у Рудних горах (звідси їхня назва). До відкриття Америки саме цей район постачав Європі срібло.

Район відноситься до тієї частини Європи, яка простягнулась від англійського Ланкашира до німецької Саксонії і яку можна вважати найбільш залюдненою і міською.

Бранденбург і Берлін. Земля Бранденбург є ядром, навколо якого утворилась Німеччина. Серцем Бранденбурга є федеральна земля Берлін.

Найбільші міста

Міста Німеччини поділяють на дві групи: приморські і внутрішні. Приморські — це порти, які виникли в гирлах річок вздовж узбережжя. Впродовж трьох сторіч (1370-1670 рр.) вони були об'єднані в Ганзу («Союз»), яка монополізувала торгівлю в Північній Європі. І нині торговельно-портові функції в них є головними. Розвинені також переробка імпортованих товарів, машинобудування, особливо суднобудування. Чимало тут морських курортів і центрів туризму.

Емден у гирлі річки Емс одержав назву «порт для Рура». Через нього транспортують руду і ліс, сюди підведено газопровід з Північного моря. Тут же починається вхід у канал Дортмунд—Емс. В Емдені виготовляють кораблі й автомобілі.

Вільгельмсгафен — найбільша військово-морська база Німеччини часів першої та другої світових воєн. Це єдиний німецький порт, здатний приймати танкери будь-якого розміру. Зараз це найзначніший німецький портовий термінал, звідки починається нафтопровід до Руру.

Бремен — важливий центр суднобудування, торгівлі і промисловості. Відомий у минулому як ганзейське місто, а потім своїми зв'язками з Новим Світом. Через нього йшов головний потік німців, які емігрували за кордон. Імпорт «колоніальних товарів» (чай, кава, тютюн, бавовна) та їх переробка важливі для міста і нині. Бремен — традиційний центр суднобудування. До поразки Німеччини в 1945 р. це був також один з найбільших центрів авіаційної промисловості. Останнім часом виробництво літаків поновилося і доповнилося космічною технікою. Тут же в 60-ті роки побудовано єдиний після війни новий металургійний комбінат.

Гамбург (1,6 млн жителів) — важливий промисловий центр Німеччини й один з найбільших морських портів Європи і світу. Гамбург вважається «другим містом країни» після Берліна, що зберегло властиві тільки йому своєрідність і зовнішність. Гамбург розташований на берегах річки Ельби за 110 км від Північного моря. Промисловість міста пов'язана з портовою діяльністю: переробка імпортованого продовольства, руд металів, деревини, целюлози тощо; нафтопереробка і нафтохімія, суднобудування (атомні судна, бурові платформи) і судноремонт.

У культурному відношенні Гамбург прийнято вважати німецькою «столицею мюзиклу». До того ж, це місто міжнародних заходів, засобів масової інформації (газет, журналів, рекламних агентств, радіо і телебачення), численних культурних установ. Місто вважається одним з найзеленіших і найбагатших на рекреаційні території. Величезна кількість мостів, яких налічується 2400, і зелені створює неповторний стиль міста.

Внутрішні міста Північної Німеччини виникали на межі низовини і гір. Це була смуга не тільки родючих земель, а й різноманітних корисних копалин (цинк, свинець, залізні руди, калійна і кам'яна сіль, нафта і природний

газ). Зараз їх поклади практично вичерпані, але в минулому вони відіграли значну роль. Тут же проходить траса Середньонімецького каналу. Найбільшим є місто Ганновер — значний промисловий і торговий центр, відомий своїм щорічним промисловим ярмарком. В його оточенні привертає увагу Вольфсбург. Це «автомобільна столиця» Німеччини з заводами корпорації «Фольксваген». Будівництво її почалося ще в 30-ті роки ХХ ст. і розглядалось як своєрідний виклик американському Детройту і компанії «Форд».

Рур — це найбільша в Європі агломерація промислових міст, які зрослися одне з одним. На площі 7 330 км² зосереджено 8,5 млн жителів. Найбільшими містами є Дуйсбург, Гессен, Бохум, Дортмунд, Дюссельдорф. Між ними багато спільного і одночасно кожен має своє обличчя.

Дуйсбург — «ворота Руру» на Рейні — річковий порт з вантажообігом понад 50 млн т щороку. Гессен — «місто сталі», Круппа — найбільший виробник озброєння в першу і другу світові війни, а тепер «енергетична столиця» Німеччини. Дюссельдорф — промислове місто, але його структура більш диверсифікована і, головне, це фінансово-банківський центр — «сейф Руру».

Серед інших міст району привертають увагу Кельн, Бонн і Ахен, відомі ще з часів Стародавнього Риму.

Кельн — місто, яке було засноване римлянами в I ст. н.е. як торговий вузол на перетині Рейну і сухопутних доріг. Історичний центр міста — Альтштадт знаходиться на лівому березі Рейну. У минулому його оточували фортечні мури. У всій своїй могутності і пишності в самому центрі міста підноситься Кельнський собор — всесвітньо відомий пам'ятник готичної архітектури. Собор будувався шість століть (1248-1880 рр.). В даний час це не тільки місце для проведення церковної служби, але і найбільший музей, де зібрані колекції картин, скульптур, ювелірних прикрас. Ні в одному другому місті країни немає такої кількості старовинних церков, як в Кельні. Також необхідно згадати і про безліч пивоварень і пивних, якими славилось це місто. Крупною подією є святкування карнавалу в Кельні, що відрізняється веселістю, життєрадісністю і строкатістю.

Більшість міст Прирейнського Південного Заходу виникли ще за часів Стародавнього Риму. Вони багаті на пам'ятки минулого і культурні заклади. Трір є найстарішим містом Німеччини, Баден-Баден і Вісбаден — відомі курорти, Гейдельберг — центр найстарішого університету, який засновано в 1386 р. Найважливішими містами тут є Франкфурт і Штутгарт. Кожне з них стало центром великої промислової зони.

Франкфурт-на-Майні — тут проводилась коронація німецьких кайзерів і середньовічні торгові ярмарки. Життя і творчість великого Гете зробили Франкфурт всесвітньо відомим. Під час Другої світової війни місто було знищене на 95%. Його сучасні хмарочоси стали символом нової, процвітаючої Німеччини. Франкфурт вважається містом банків, страхових агентств і міжнародних ярмарків. Франкфуртська фондова і валютна біржі є провідними в країні. Франкфуртський аеропорт належить до найважли-

віших в світі. Щорічний книжковий ярмарок вважають за найбільшу експозицію книг у світі. У місті багато історичних і архітектурних пам'яток. Особливістю його сучасної забудови є найвищі в Німеччині хмарочоси.

Штутгарт – одне з найпривабливіших міст Німеччини. яке в 1944 р. було зруйноване, а в 1950-х роках відновле. Розташований в улоговині, оточений мальовничими лісами, Штутгарт привертає безліч гостей. Його ратушна площа – одна з найкрасивіших в країні. Неповторну своєрідність місту додають великі парки, що відокремлюють райони один від одного. Штутгарт рясніє пам'ятниками, статуями і фонтанами. У старовинних будівлях розташовано багато музеїв і художніх галерей.

У свій час Штутгарт був столицею герцогства, а потім королівства Вюртемберг. У місті зберігся королівський палац та інші пам'ятки архітектури.

Штутгарт — центр видавничої справи і поліграфії, звідси виходить 1/5 книжкової продукції Німеччини.

Значну роль у Баварії відіграє туризм. Об'єктами його є Баварські Альпи, а також культурно-історична спадщина середньовіччя, особливо в таких містах, як Мюнхен, Нюрнберг, Вюрцбург, Регенсбург, Аугсбург та ін.

Найбільшими містами Баварії є Мюнхен і Нюрнберг.

Мюнхен – столиця Баварії, місто витонченості і радості життя. Місто є крупним культурним центром. Тут представлені численні видавництва і театри, три симфонічні оркестри, близько 50 музеїв, цікавої архітектури. Як центр католицизму, його прозвали «Новим Римом». Це великий фінансово-торговий, промисловий і науковий центр, який уособлює нову господарську структуру Баварії.

Мюнхен є організаційним центром туризму і рекреації в Баварських Альпах.

Нюрнберг – це красиве місто, розташоване на горбах. У свій час тут вибирали імператорів Німеччини і зберігали імператорські скарби. Під час Другої світової війни місто було на 90% зруйноване, але в даний час практично знову відновило свою колишню привабливість. Нюрнберг радує туристів морем черепичних дахів і мальовничою панорамою зі скелі імператорського замку Кайзербург. Особливої слави зажило як місто Альбрехта Дюрера і виробник іграшок.

Серед міст багато колишніх князівських резиденцій (Ерфурт, Веймар, Єна, Гота, Айзенах), які увійшли в історію і культурну спадщину людства. Найбільшими є Лейпциг і Дрезден. Це великі промислові міста і одночасно культурні центри загальноєвропейського значення.

Лейпциг – розташований на перехресті важливих торгових шляхів. Вже у XVII-XVIII ст. місто стає економічним центром, столицею книгодрукування і музичного життя Німеччини. В сучасному Лейпцигу численні машинобудівні заводи, підприємства споживчих товарів і щорічні промислові ярмарки поєднуються з видавничою справою (видавництво «Брокгауз»), знаменитим університетом, який існує з 1409 р., музеями, театрами і концертними залами.

Дрезден – більш ніж чотири сторіччя був столицею герцогства, а потім королівства Саксонія. Всесвітньо відомими стали дрезденський фарфор і Дрезденська картинна галерея. В 1945 р. Дрезден був майже повністю зруйнований американською авіацією. Відновлена тільки частина його багатющої архітектурної спадщини. Зараз це значний промисловий та науковий центр країни.

Центр цієї історичної області Бранденбург – місто Берлін. Заснований 760 років тому на Північнонімецькій низовині, між річками Ельба і Одер, він в 1486 р. став столицею Бранденбурзького герцогства. Проголошення в 1871 р. Берліна столицею Німецької імперії дало величезний поштовх для його розвитку. За короткий час він перетворився на місто світового значення з широкими столичними, фінансово-торговими, управлінськими, транспортними, науково-культурними та промисловими функціями.

У 20-х роках ХХ ст. *Берлін* претендував на роль культурної столиці Європи, в ньому відбувалися Літні Олімпійські ігри. В 1939 р. населення Берліна становило 4,3 млн чоловік і він за масштабами своєї діяльності не поступався таким містам, як Лондон чи Париж.

У Берліні велика кількість наукових, освітніх і культурних установ, розважальних закладів. Зосереджені вони переважно в історичному центрі, або південно-західній частині міста. З історичних, архітектурних і культурних пам'яток, які збереглися або відновлені, найбільше значення мають вулиця Унтер ден Лінден, Бранденбурзькі ворота, будинок Рейхстагу, парк Тіргартен, палац Шарлоттенбург і музейний острів з усесвітньо відомими археологічними і художніми колекціями. В околицях Берліна знаходиться Потсдам – колишня літня королівська резиденція, місто палаців і парків.

Історико-культурні туристичні ресурси

У Німеччині туристів всюди чекають визначні пам'ятки і пам'ятники багатовікової культури: замки і палади, церкви і монастирі, стародавні міста з фортечними мурами, воротами і баштами, із старими будинками буржуа на романтичних вулицях.

Нааявність відразу декількох метрополій пов'язана з історичним розвитком країни. Особливе місце в Німеччині займає його стара і нова столиця – Берлін. Поряд з ним в Німеччині є цілий ряд регіональних столиць, в яких широко представлена німецька історія і культура. Містам Німеччини властива важлива особливість, яка щорічно привертає в країну безліч туристів, – величезна різноманітність визначних пам'яток.

Берлін – столиця і найкрупніше місто Німеччини, знову повне прагнення стати «серцем Європи». Сьогодні це єдине місто, в якому реконструюються центр і передмістя. Широкомасштабні перетворення знову ведуть Берлін на авансцену світу.

Візитною карткою міста є величні Бранденбурзькі ворота (1788-1791 рр.) з контрольно-пропускним пунктом « Чарлі » – одним з символів «холодної

війни» (зараз перетворений на музей), біля західної стіни якого збережена ділянка сумно знаменитою «Берлінської стіни», що розділяла місто в період «великого протистояння». Дуже привабливі пам'ятки, що дивом уціліли в пожежах Другої світової війни – собор Св. Хедвіга (1747-1773 рр.), будівля Арсеналу (1695-1706 рр.), собор Св. Миколи в готичному стилі (XIV ст.), найбільший в світі Берлінський зоопарк, будівля Цойгхауза (сьогодні тут розташований Німецький історичний музей), готична церква Марієнкірхе та ін. Практично наново були відбудовані такі знамениті пам'ятники міста, як Німецька державна опера, Рейхстаг (1884-1894 рр.), вулиця Унтер ден Лінден, замокнув Бельвю (1785 р.), Кайзер-вільгельм-кірхе, Шарлоттенберг (XVII-XVIII ст.) і цілі квартали класичних будівель XVIII-XIX ст.

Безліч нових споруд додали місту неповторну сучасну зовнішність – Берлінська телевежа (365 м), що славиться своєю обширною колекцією, ботанічний сад, комплекс пам'ятників загиблим радянським солдатам – Трептов-парк, Ханзафіртель, театр дес Вестенс, міська бібліотека, міжнародний конгрес-центр, Філармонія, Європа-Центр, Берлінська Зелена Естрада та ін.

Бремен – лежить на берегах р. Везер і відомий як одне з найдавніших міст країни. Центром Бремена вважається стара Ринкова площа з ратушею (1405-1410 рр.) і собором Св. Петра (XI ст.), тут також знаходиться будівля міського парламенту (1966 р.), побудована на місці зруйнованого вщент англо-американськими бомбардуваннями старого парламенту, а також дивом збережені середньовічні бюргерські будинки і символ міста – 10-метрова скульптура Роланда (1405 р.). Визначними пам'ятками Бремена також є величний Бременський собор (XI-XIII ст.) і стара вулиця Шнервіртель.

Гамбург – місто мостів, моряків і мільонерів, найбільший морський порт Німеччини, не дарма займає лідируючі позиції по кількості туристів, відвідуючих його чарівні простори.

Відновлені після бойових дій II Світової Війни історичні скарби Гамбурга, історії багатющого торгового міста середньовіччя, що оповідають про славі сторінки, хоч і втратили частину своєї енергетики, але всі також привертають увагу туристів з різних країн світу.

Прикрашає Гамбург міська Ратуша, чії куранти щогодини відбивають час, що настав. Напевно, жоден інше місто Європи не має такої кількості критих вулиць і пасажів, які починаються прямо від торгового центру міста, – Гамбургського двору. На всю Європу знамениті пасажі «Хансевіртель», «Гергоф», «Гансемаркт» і «Нойе Гансемаркт». Не менш цікавою видається поїздка до старої гавані Гамбурга, завдяки своєрідності, що виражається в наявності найдовшого в світі складського комплексу, що не змінився з часів свого будівництва, та не раз мелькав у різних костюмованих кінофільмах.

Мюнхен – столиця Баварії, третє за величиною місто Німеччини. Воно розташоване поблизу Альпійських гір на берегах річки Ізар. Понад 750 років Мюнхен розвивався як королівська резиденція. Це сприяло роз-

витку культури, облаштуванню міста, залученню сюди відомих вчених, художників та скульпторів.

Центром міста є площа Марієнплатц з будівлями нової (XIX ст.) та старої (1470 р.) Ратуш. В околицях Марієнплатц знаходяться такі відомі пам'ятки міста, як: церква Петерскірхе (XI ст.), найживописніший природний ансамбль Англійського саду та головна шоп-вулиця міста – Нойхаузер Штрассе, вулиця Таль, Площа Правосуддя і старий ботанічний сад.

Головним собором міста та його символом є церква Фрауенкірхе. На південь від комплексу королівської Резиденції (XVI-XIX ст.) знаходиться Баварський Національний театр (Баварська Національна опера, 1811-1818 рр.) і перша південно-німецька церква у стилі бароко – Театінеркірхе. Ще одна історична пам'ятка – найвідоміша і найстаріша мюнхенська пивна – Хофбройхаус (XII ст.), яка розташована в самому серці міста. Саме тут, в 1923 р. відбувся «Півний путч», який став початком політичної кар'єри Гітлера.

Нюрнберг – місто, розташоване в центральній частині Баварії. Найкрасивіший вигляд на старе місто відкривається з Фюрстерських воріт – кільце стін Штадтмауера (XIV-XV ст.) з безліччю воріт і башт. Вхід в старе місто відкривають «Королівські ворота» («Кенігстор») з величезною оглядовою баштою, від якої відходить найстаріша вулиця міста, – Кенігштрассе, на якій знаходяться церква Св. Березеня, Німецький національний музей, і церква Св. Лоренца – найбільша церква Нюрнберга (XIII-XV ст.). Обов'язково слід побувати в знаменитих баварських палацово-паркових ансамблях, розташованих в живописних куточках краю. Найвідоміші з них – колишня літня резиденція баварських королів – замок Німфенбург, «казковий» замок Нойшванштайн поблизу австрійської межі, стилізований під середньовічну фортецю, замок-палац Ліндерхоф (1869-1879 рр.) з дивовижним парком, Мавританським павільйоном і Храмом Венери.

Дрезден – столиця і перлина Саксонії. В результаті англо-американських бомбардувань в ніч з 13 на 14 лютого 1945 р., Дрезден був практично стертий з лиця землі, але сьогодні він поступово повертає собі славу світового культурного центру. Відкрита в 1854 р. Дрезденська галерея, чії скарби щасливо уникнули жахів бомбардувань в скельних галереях довколишніх гір, здобула славу однієї з найбагатших колекцій світу.

Славнозвісне настінне панно «Хо́да кня́зів», викладене фарфоровими кахлями на стіні палацу-резиденції саксонських королів. Тисячолітня історія правління династії Веттинів зображена як колона з майже сотнею фігур саксонських курфюрстів та королів зі свитою. Завершує процесію автопортрет автора панно Вільгельма Вальтера. Цікаво, що на панно зображена лише одна жінка.

Огляд визначних пам'яток традиційно починається з Театральної площі, де красується чудова будівля Дрезденської опери. Навколо неї компактно розташувалися історичні квартали. Поряд – Цвінгер. Це вражаючих розмірів павільйон, або точніше декілька павільйонів, будівництво яких

почалося в 1709 році і закінчилося в 1733 році, а переробки продовжувалися ще десятиліттями. Цвінгер – це саксонське бароко, приголомшлива по своїй химерності архітектура і декоративна скульптура, це будівля, через яку Саксонії свого часу заздрила вся Європа.

Недалеко від Цвінгера розташована величезна споруда в стилі ренесанс – це резиденція королівської династії Веттінів, що правили Саксонією довше, ніж будь-яка інша королівська династія в Німеччині.

Уздовж Ельби простягнулася тераса Брюля, яку в Дрездені називають «балкон Європи».

Кельн – одне з найдивовижніших міст Центральної Європи. Він поєднує у собі чарівну комбінацію старовинних вулиць на березі річки, історичного центру, що чудово зберігся, а також кращих пам'ятників культури в Німеччині.

Кельн відомий як місто церков. На кожному розі можна виявити якийсь монументальний собор. Усі вони настільки величезні, що в будь-якому іншому місті могли б стати легендою.

Головна визначна пам'ятка міста – це грандіозний Домський собор, одна з найбільших готичних будов, що будь-коли зводились людиною. Його шпиль були найвищими в світі доти, доки не була побудована Ейфелева вежа, але вони, як і раніше, залишаються найвищими в місті.

Поряд з Домським Собором знаходиться Римсько-німецький музей – один з найважливіших археологічних центрів Німеччини. Тут виставлені одні з найкращих римських знахідок району Рейну. Там є цікава колекція скульптур, скляного посуду і ювелірних виробів, але найзначнішим експонатом є мозаїка Діоніса.

Франкфурт-на-Майні – найбільше місто регіону, «місто хмарочосів і банків», найважливіший економічний центр Німеччини і Європи. Заслужують уваги Стара опера, Архітектурний Музей, Музей кіно, природний музей Зенкенберг, міські галереї, чудовий інститут мистецтва Кунстінститут, гігантські теплиці Саду Пальм, зоопарк і Німецький музей шкіри.

Історичний період, протягом якого Німеччини не існувало як цілісної держави, суттєво вплинув на формування культури німецької нації.

У культурі сучасної ФРН ще зберігаються деякі старі традиції, успадковані від минулого. В той же час за період існування західнонімецької держави стали вироблятися і нові риси культури, що відрізняють її від культури інших європейських країн. Ці особливості виявляються у всіх сферах життя.

Не дивлячись на схильність німців до постійного поліпшення і модернізації, старі культурні традиції дуже їм дорогі. Багато мисливців до цих пір носять зелений одяг, сажотруси ходять в чорних, як смола, костюмах і циліндрах, деякі баварські жінки одягаються в дїрндл (плаття з чотирикутним вирізом, з облягаючим ліфом на гудзиках з короткими рукавами і широкою спідницею), тоді як їх чоловіки часто одягають традиційні баварські ледерхосен (шкіряні шорти), лоден (короткі жакети) і фетрові шапки.

Як не дивно, але в такій високорозвиненій державі, як ФРН, в деяких місцевостях ще зберігається народний одяг. У святкові дні у віддалених ізольованих районах можна побачити барвисті народні костюми. Їх колір, обробка, прикраси сильно відрізняються по областях, але основні риси крою однакові. Так, чоловічий національний костюм складається з світлої сорочки, жилета, довгого широкополого каптана з обшлагом на рукавах і з великими кишенями, вузьких штанів по коліна, панчіх або гетр і черевиків з пряжками.

Основні частини жіночого костюма – це біла кофта з рукавами, вузький темний корсаж-ліф з шнурованням спереду і глибоким вирізом, який закривають різними вставками, нагрудниками або хусткою, широка в збірку спідниця і фартух.

За традиційними уявленнями, народна кухня країни знаменита, перш за все, своїми ковбасами, пивом і сосисками. Це до певної міри вірно і для нашого часу, різні сорти ковбас і сосиски – улюблена їжа і тепер, хоча вони і не складають основу кухні жителів ФРН. З напоїв найбільш поширене пиво, відоме ще стародавнім германцям. Особливою популярністю користуються баварські сорти пива. З вин популярні сухі – рейнське і мозельське, а на південному заході – сидр.

При знайомстві прийнято називати титул кожного співбесідника. Якщо титул невідомий, можна звертатися «Herr Doctor». Слово «доктор» уживається при вказівці спеціальності або професії. Під час гуляння прийнято чокатися з господарем, що запросив гостя (хоча, наприклад, у Франції піднімають келих, але не чокаються). У ресторані вітають всіх, хто знаходиться поряд, навіть незнайомих, виразом «Mahlzeit», що означає приблизно «Смачного». Німці відомі вираженням педантизмом.

У німців прийнято дарувати один одному приємні дрібниці, причому не обов'язково куплені. Це може бути будь-що: листівочка або вишукана річ, що нагадує про щось важливе. Дуже цінуються родинні традиції, хоча молоді люди намагаються бути самостійними, і вважається дурним тоном залежати від батьків. Поважаються родинні свята, особливо Різдво, коли у батьківському домі збирається вся родина.

У Німеччині дуже люблять точність у часі.

У повсякденному житті німці в цілому звичайні, хоча на півночі країни, де переважно сповідається протестантизм, дотримується менше національних традицій, чим на тому, що славиться своїм пивним культом півдні. У східній Німеччині багато літніх людей так і не звикли до туристів, тому слід поважати різницю в культурі.

Не дивно, що настрої і заняття жителів країни, яка так часто брала участь у важливих історичних подіях, відображені в багатій культурній спадщині, представленій величними соборами, кінокласикою епохи німого кіно, великими філософами (такими як Кант, Гегель, Ніцше і Маркс), найбільшими в світі фізиками (Ейнштейн і Планк), кращими композиторами (Бах, Бетховен, Брамс, Гендель і Вагнер), сучасною музикою в стилі

грандж і краутрок, генієм Гете і революційним театром Брехта Це дійсне багатство Німеччини. Художнє мистецтво Німеччини надзвичайне яскраво і багато, що можна присвятити свій візит тільки ознайомленню з ним.

У мистецтві тенденція постійного вдосконалення виражається в сучасніших формах – Німеччина відома продюсерами відмінного і перспективного кіно, серед яких можна виділити Райнера Вернера Фассбіндера і Вернера Херцога.

Наявність безлічі музеїв з найрізноманітнішими колекціями відображає особливості суспільного і культурного розвитку Німеччини. Тут налічується понад 3000 музеїв: це – музеї Земель, міст, союзів, краєзнавчі і приватні музеї, скарбниці, музеї єпархій і соборів, міст-резиденцій, замків, палаців і музеї просто неба. З перебігом століть ці музеї зростали з княжих, церковних зборів. Проте збори князів не призначалися для освіти і розваги широкої публіки. Вони скоріше повинні були демонструвати багатство скарбів і коштовностей, що є у відповідних правителів. Мюнхен, наприклад, вже в XVI столітті був одним з центрів світового мистецтва.

Баварські герцоги колекціонували не тільки витвори мистецтва, але і автоматичні пристрої, знаряддя праці ремісників, музичні інструменти, мінерали і екзотичні предмети. У XVII столітті «Зелене зведення» саксонських правителів в Дрездені було, мабуть, найкрупнішою скарбницею в Європі. З неї вийшли Картинна галерея, Фізико-математичний музей, а також Музей мінералогії.

Колекціонуванням займалися і деякі заможні бюргери. Пристрасть до колекціонування привела до того, що в Германії майже немає такої сфери мистецтва або діяльності, яка б не була представлена яким-небудь музеєм. В першу чергу крупні музеї прагнуть до того, щоб показати публіці якомога ширшу палітру своїх експонатів. В той же час із-за браку виставкових площ майже всі музеї вимушені зберігати безліч експонатів в запасниках. Публіка може познайомитися з ними лише під час спеціалізованих виставок.

Різноманіття музейних колекцій здається безмежним: від творів Рембрандта і Пікассо до шпалер (Кассель), від знарядь виноробства (Кобленц) до метеоритів (Марбург), від мумій, витягнутих з боліт (Шлезвіг), до оптичних приладів (Оберкохен) або якнайдавнішого плавучого засобу в світі (Бремерхафен).

Традиційні, та і сучасні музеї Німеччини прагнуть сьогодні повернути людей будь-якого освітнього рівня. Сьогодні німці ходять в музеї так, як раніше в кіно.

Тисячі відвідувачів привертають в Бонні виставковий-художній павільйон Федеральної Республіки Німеччина (1992) і Музей історії Федеральної Республіки Німеччина (1994).

Завдяки широкій палітрі експонатів особливе значення мають культурно-історичні і етнографічні музеї. Німецький музей в Мюнхені – на базі оригіналів і моделей – демонструє розвиток техніки і природних наук.

Знову відкритий в 2000 р. після реставрації Музей зв'язку в Берліні демонструє широку експозицію, присвячену розвитку пошти і телефонного зв'язку. Німецький національний музей в Нюрнберзі зберігає найбільшу колекцію по історії німецького мистецтва і культури – з давніх часів аж до XX століття. У Німеччині багато також знаменитих етнографічних музеїв.

І це в країні, яка лише недовго була колоніальною державою, але при цьому дала миру багато видатних першовідкривачів і дослідників іноземних культур. Разом з берлінськими музеями особливої уваги заслуговує Лінден-музеум в Штутгарті.

А вся історія Німеччини аж до сьогодення представлена в Німецькому історичному музеї в Берліні.

Картину театрального ландшафту Німеччини визначають в першу чергу близько 180 державних театрів: «міських», «державних» і «Земляних». Сюди ж слід додати близько 190 приватних театрів і понад 30 фестивалів мистецтв. Разом з цим є небагата кількість незалежних театральних груп і любительських театрів. Таке різноманіття – характерна особливість театального життя Німеччини.

Замість одного театального центру, що притягає до себе всі таланти і всю увагу публіки, – яким, наприклад, є Париж у Франції – в Німеччині є ціла палітра театрів, часто нічим не поступаючи один одному в плані якості. Таке різноманіття має свої традиції. У XVII-XVIII століттях майже кожен містоївий суверен мав свій придворний, розкішно обладнаний театр. У XIX столітті міська буржуазія зробила його публічною установою.

Універсальні театри пропонують широку палітру постановок: від п'єси до опери, оперети, мюзиклу, балету і сучасного танцю. Сезонний репертуар таких театрів складається з 20-30 постановок. Щороку вони ставлять приблизно 10 нових спектаклів. Таким чином, глядач дістає можливість ознайомитися з багатьма драматургічними і музичними роботами. Сюди ж слід додати лялькові театри і театри для дітей і молоді, які можуть бути як складовою частиною універсального театру, так і самостійними театральними одиницями.

На відміну від цього театри, що спеціалізуються на мюзиклах, протягом багатьох місяців або років безперервно показують один і той же спектакль. Так само діють, перш за все, невеликі приватні театри, що дають протягом декількох тижнів один і той же спектакль, а потім що представляють нову постановку.

Німецькі театри вносять також свій внесок до розвитку міжнародних культурних зв'язків і європейської інтеграції. Велику роль при цьому грають театральні фестивалі, наприклад, «Театри миру» в Берліні і «Боннер бієннале» в Бонні. Фестиваль «Горизонти» в Берліні є зустріччю європейської і несередземноморської культур. Тут же слід сказати і про обміни окремими постановками з театрами інших країн, і про співпрацю з іноземними акторами, співаками, танцюристами, директорами театрів, диригентами, режисерами, оформлювачами і іншими співробітниками театрів. На цій ниві успішно діє, наприклад, мюльхаймській «Театер ан дер Рур».

У фестивальному календарі театралів, зокрема, помічені Берлінський театральний фестиваль, на якому в травні представляються якнайкращі німецькомовні постановки Рурський фестиваль мистецтв в Реклінгхаузене, який також проходить в травні і своїми класичними і сучасними творами звернений до найширшої публіки, фестиваль «Євро-сцена» в Лейпцігу. Тут же слід згадати такі фестивальні центри, історичне обрамлення яких – замки, палаці і церкви – створюють живописний фон для виконання, перш за все, творів класиків.

Великою популярністю серед публіки користуються також фестивалі «Киссингенське літо», Фестиваль мистецтв ім. Кальдерона в Бамберзі і святі «Хорнбергські стрілянини».

Одній лише музиці присвячено понад 100 фестивалів. Кожні три роки (у вересні) в Бонні проводиться Міжнародний фестиваль музики Бетховена. У Мюнхені проходить Фестиваль оперного мистецтва, у Франкфурті-на-Майні – Франкфуртський фестиваль, в Штутгарті – Європейський музичний фестиваль, в Берліні – Фестиваль джазової музики. Сюди ж слід додати Дрезден і Потсдам з їхніми музичними фестивалями, Ерфурт з Літніми концертами, Веймар з Фестивалем мистецтв, фестиваль «Музичне літо», що проводиться телерадіокомпанією «Міттельдойчер рундфунк», Рюгенській фестиваль, присвячений операм Россіні, і Мозельські фестивальні тижні.

По всій Німеччині проходять Зимові фестивалі, що перетворюються у великих містах в масові карнавали. Весь грудень на площах чи не кожного міста Німеччини проходять різдвяні ярмарки. Це не стільки торгівля, скільки красивий різдвяний ритуал з щоденними шоу. Головне дійство проходить в Нюрнберзі і називається Кріскіндлесмаркт. Після Різдва епіцентр святкувань переміщається з патріархального Нюрнберга до буйного Берліна. 31 грудня по місту відбувається карнавальний Новорічний млинцевий забіг для всіх охочих, а увечері декілька мільйонів людей зі всієї Німеччини збираються біля Бранденбургських воріт. Початок Нового року знаменує фейерверк над комірами і колонної Перемоги. Наступного дня ті, хто вчасно прокинувся, можуть знов пробігтися по Унтер ден Лінден.

Осінь – час численних святкувань, присвячених збору урожаю, особливо сільськогосподарських і виноградарських районах – в Рейнланді проходить Фестиваль Вогнів і феєрверків, в Мюнхені – знаменитий Фестиваль Пива «Октоберфест» (вересень – жовтень), а в кожному виноробницькому регіоні проходить своє свято, присвячене якомусь конкретному сорту винограду або святому покровителеві краю.

В Мюнхені, де знаходяться найбільша пивна «Матхезер-бірштадт» і найвідоміша пивоварня «Хофбройхаус», побудована в 1589 р., щорічно проводиться свято «Октоберфест» (у цей період в Баварії випивається найбільша кількість пива). За цим святом закріпилася честь найголовнішого пивного фестивалю в світі. Мільйони гостей зі всіх континентів приїжджають до Мюнхена щорічно на ці 16 днів.

Святу Октоберфест – близько 200 років. У далекі часи, 12 жовтня 1810 року, баварський принц Людвіг одружився на принцесі Терезі. З нагоди

такої радості вони влаштували всенародне свято і гуляння перед міськими воротами на лузі, який з того часу має назву Гальявина Терези.

Святкову процесію традиційно очолює символ міста, так званий «Munchner Kindl» – молоденька дівчина з великим дзвоником в руці, верхи на прикрашеному коні. Вона одягнена в чернечий одяг жовто-чорного кольору, її супроводжують святкові карети мера Мюнхена, глави Уряду Баварії і членів Мюнхенської міської ради.

Костюмована процесія виходить на вулиці столиці Баварії щорічно, починаючи з 1835 р. Довжина маршруту – 6 км, він проходить через прекрасні вулиці внутрішнього міста до місця святкування – «Октоберфест». У процесії беруть участь колона стрільців, артисти і виконавці фольклору, духові оркестри, «загони» в історичних уніформах з Баварії та Альпійських регіонів, а також представники від всіх земель Німеччини.

Головні туристичні райони

Бад Емс – європейський оздоровчий і курортний центр. Бад Емс був однією з найбільш поважних і важливих здравниць в Європі. У XIX столітті він користувався успіхом у європейських царів, імператорів, королів, відомих політиків і акторів, які піклувалися про своє здоров'я. Не дивлячись на соціальні зміни і політичні перевороты, Бад Емс залишився європейським оздоровчим і курортним центром.

Бад Емс розташований посеред природних ресурсів долини Лан і оточений лісистими схилами Таунуса і Вестфалії. Природні стежки та агрооселі зустрічаються на всьому шляху.

Емські Води – одні з найстарших в Німеччині – утворені в глибинах Емського геологічного вигину. Тутешні води високо насичені мінералами. Три великі водоймища з площею поверхні, що перевищує 1000 квадратних метрів забезпечують безліч місць для плавання, наповнених джерельною водою з температурою 32⁰ С. Ці води постійно проточні, що забезпечує кристальну чистоту та хорошу гігієну.

У долині Рейну є безліч мінеральних джерел, тому тут знаходяться знамениті бальнеологічні курорти: Вісбаден, Баден-Баден, Бад Киссинген, Бад Фюссинг.

Баден-Баден – це місто-курорт з мальовничою природою та безліччю гарячих мінеральних джерел. Оздоровчий комплекс Каракалла-терми об'єднує більше 20 різних джерел, а також басейнів і саун, масажів та інших процедур.

Курортне містечко Баден-Баден вважається «літньою столицею Європи». Надзвичайно м'який клімат, гарячі термальні джерела, велика кількість садів і парків, сучасні термальні комплекси та комфортабельні готелі – мабуть, все це – складові успіху Баден-Бадена.

Бад Райхенхаль – курорт, розташований на південному сході Німеччини поряд з австрійською межею. Лужні вуглецеві води з підвищеним

вмістом солі рекомендуються при захворюваннях верхніх дихальних шляхів, захворюваннях серцево-судинної системи, алергічних захворюваннях.

Бад Фюссинг – бальнеотерапевтичний курорт лісової зони, розташований на висоті 324 м над р.м. Стрімкий розвиток перетворив його на один з найпривабливіших і відвідуваних курортів Європи. Причиною цього небувалою успіху являються гарячі сірковмісні джерела мінеральної води, яка піднімається з глибини 1000 м.

Основні лікувальні чинники. Термальні (56°C) вуглекислі хлоридно-натрієві води мінеральних джерел. Центр Здоров'я, площею 80 тис. кв. м, є найкрупнішим в Європі і популярнішим термальним джерелом Баварії. Тут функціонує базовий реабілітаційний центр Німеччини для лікування захворювань опорно-рухового апарату, більше 20 спеціалізованих центрів, серед них Німецький Центр Остеопорозу і німецький Центр Традиційної Китайської Медицини. У комплексі 12 термальних басейнів (t° води від 28 до 42° С). Широко застосовуються різні бальнеопроцедури з використанням мінеральної води, фізіотерапія, масаж, шиацу, акупунктура. Різноманітні види саун з лікувальними травами, парові гроти, радонові ванни, королівські ванни релаксації зі шампанським.

Навколо трьох гарячих джерел розташовано більше 30 санаторіїв, готелів, клінік, пансіонів, готових прийняти до 15 тис. гостей одночасно. На курорті Бад Фюссинг створені умови для занять різними видами спорту: тенісні корти, поля для гольфу, басейни, кінноспортивний комплекс, кегельбан і багато іншого.

Бад Райхенхаль розташований на південному сході Баварії біля озера Кимзеє. Курортом він став з легкої руки короля Максиміліана Другого. Монарх, що правив в середині 19-го століття, якимось приїхав в Райхенхаль на пару днів, але пробув більше місяця. Максиміліану дуже сподобалася місцева природа, і він вирішив побудувати тут літню резиденцію. Тоді і були закладені традиції вишуканого світського курорту. Його головне природне багатство – сіль, «біле золото».

КИТАЙ

Площа – 9572900 км²

Населення – 1314 млн осіб

Столиця – Пекін (6,8 млн осіб)

Загальні відомості

Китай розташований у центральній-східній частині Азії на західному узбережжі Тихого океану. Офіційна назва – Китайська Народна Республіка

Площа території 9572900 км². В меридіальному напрямі територія Китаю простяглася на 4023 км від середньої лінії русла р. Хейлунцзян на півночі до рифу Цзенмуаньша у південній частині архіпелагу Наньша на півдні; в широтному напрямі – на 4828 км від злиття рік Хейлунцзян та Усуліцзян на сході до Памірського нагір'я на заході. Протяжність сухопутних кордонів 22800 км. Китай на сході та на півдні омивається водами Бохайської затоки, Жовтого, Східно-Китайського та Південно-Китайського морів. Китай дотримується 12-мильної зони морських територіальних вод. На великих морських територіях, що належить Китаю, розміщено 5000 островів. Найбільшими із них є Тайвань (36000 км²) та Хайнань (34000 км²). Протяжність берегової лінії Китаю – 18000 км. Чимало зручних гаваней, портів неабияк впливають на розвиток господарства Китаю. Важливі порти розташовані з півночі на південь: Далянь, Ціньюандао, Тяньцзінь, Яньтай, Ціндао, Ляньюньган, Наньтун, Шанхай, Нінбо, Веньчжоу, Фучжоу, Сямень, Гуанчжоу, Чжаньцзян та Бейхай. Серед них Шанхай з населенням 13,45 млн осіб є найбільшим містом Китаю з розвинутою промисловістю, торгівлею, банківськими послугами та океанським судноплавством.

Китай межує більш ніж з десятьма державами: на півночі – з Монголією (4673 км), на північному сході з Росією (3645 км), на заході – з Казахстаном (1533 км), Киргизстаном (585 км), Таджикистаном (414 км) та Афганістаном, на південному заході з Індією (3380 км), Непалом (1236 км), Бутаном (470 км), на півдні з М'янмою (сучасна назва Бірми) (2185 км), Лаосом (423 км), В'єтнамом (1281 км), на сході з Північною Кореєю (1416 км), має морську границю з Філіппінами і Японією, довжина якої приблизно дорівнює 11 тис. км (а включаючи довжину берегових ліній островів – 21 тис. км). На кордоні з Непалом знаходиться найвища вершина світу гора Еверест, або Джомолунгма (8848 м).

З найдавніших часів Китай зв'язував країни Європи і Центральної Азії, через нього проходив знаменитий «Шовковий Шлях». А в 19 ст. Росію і Китай зв'язує будівництво залізничної магістралі в Північно-східній частині країни це була Китайська Східна Залізниця, що після 1904-1905 р. р. знаходилася під спільним керуванням Росії, Китаю і Японії, а згодом була безоплатно передана владі Маньчжоу-Го. Зараз Росію, Китай і Японію зв'язують нові авіалінії й морські шляхи. Найбільший порт Китаю Шанхай, місто, що зв'язує республіку з усіма країнами світу. А в 1984 році Китайський уряд прийняв рішення відкрити для зовнішнього світу 14 приморських міст, що одержали право прямих зовнішньоекономічних зв'язків. Були також створені чотири вільні економічні зони. Найбільша з них – Шеньжень – знаходиться неподалік від Гонконгу.

Китай має 23 провінції, 5 автономних районів та міста центрального підпорядкування, включаючи Тайвань, та 2 спеціальних адміністративних райони – Сянган (Гонконг) та Аоминь (Макау).

Населення складає 1314 млн осіб (1 місце у світі). Столиця – Пекін (12,5 млн осіб з приміською зоною). Державне свято 1 жовтня – День про-

голошення Народної Республіки Китаю у 1949 р. Державна мова – китайська. Грошова одиниця – юань.

ВВП (2006) – 10 трл дол. США (2 місце у світі), на душу населення – 7,6 тис. дол. США. Китаю властиве високе і стає економічне зростання. Член ООН з 1945 року, ОПЕК.

Державний устрій та форма правління

Відповідно з Конституцією від 4 грудня 1982 р. за формою державного правління Китай є соціалістичною народною республікою. В Китаї на центральному рівні існують шість владних структур: Всекитайські Збори народних представників, Голова Китайської Народної Республіки, Державна Рада, Центральна Військова Рада, Верховний Народний Суд і Народна Прокуратура.

Голова КНР, Держрада, Центральна Військова Рада, Верховний Народний Суд і Верховна Народна Прокуратура утворюються Всекитайськими Зборами Народних Представників і є підзвітними йому і його Постійному Комітету. Всекитайські Збори Народних Представників (ВЗНП) – найвищий орган державної влади.

Законодавча влада Всекитайських Зборів Народних Представників має повноваження вносити поправки до Конституції КНР, розробляти та виправляти основні закони держави: кримінальний кодекс, цивільний, процесуальний кодекс, закони про державні заклади тощо.

Всекитайські Збори Народних Представників мають повноваження обирати, призначати, звільняти з посади працівників і керівників інших вищих органів державної влади.

Всекитайські Збори Народних Представників мають повноваження приймати важливі державні рішення: розглядати і затверджувати доповіді про виконання планів народногосподарського і соціального розвитку, розглядати і затверджувати проект державного бюджету і звіти про його виконання, затверджувати створення адміністративних одиниць на рівні провінцій (автономного району, міст центрального підпорядкування), вносити рішення стосовно утворення особливих адміністративних районів їх політичного устрою, вносити рішення стосовно питань війни і миру.

Всекитайські Збори Народних Представників мають повноваження здійснювати контроль за роботою інших вищих державних органів. Здійснюють контроль за дотриманням Конституції КНР. Відповідно до Конституції КНР Державна Рада, Верховний Народний Суд і Верховна Народна Прокуратура формується Всекитайськими Зборами народних представників і є підзвітні та підконтрольні йому. Здійснюючи контрольну функцію, Всекитайські Збори Народних Представників контролюють від імені народу роботу уряду та інших державних органів. Це є важливим фактором нормального функціонування державного апарату у відповідності до закону.

Відповідно до Конституції КНР та інших законів КНР сесії Всекитайські Збори Народних Представників скликаються Постійним Комітетом Всекитайських Зборів Народних Представників (ПК ВЗНП) раз на рік, зазвичай у першому кварталі. Всекитайські Збори Народних Представників (ВЗНП) кожного скликання обираються на 5 років. Постійний Комітетет Всекитайських Зборів Народних Представників – це постійно діючий орган вищого державного владного і законодавчого органу, виконує вищі владні та законодавчі повноваження в перервах між сесіями ВЗНП. До складу Постійного Комітету ВЗНП входить 2979 депутатів.

Члени ПК ВЗНП не можуть займати посади в державних, адміністративних, судових і прокурорських закладах, у зв'язку з тим, щоб ПК ВЗНП могли ефективно здійснювати контроль за роботою вказаних закладів.

Голова КНР – голова держави, верховний представник КНР як в країні, так і за її межами. Інститут Голови держави – самостійний орган державної влади, важлива складова частина державного устрою. У відповідності з міжнародною практикою, Голова КНР, як і інші голови більшості держав, володіє прерогативою проголошення законів, найвищого дипломатичного представництва.

Відповідно до Конституції КНР до повноважень Голови КНР належать: проголошувати про вступ в силу прийнятих ПК ВЗНП законів, призначати членів Держради, на підставі рішень ВЗНП та його Постійного Комітету, оголошувати амністію, видавати укази про надзвичайний стан, від імені КНР приймати іноземних послів, призначати та відкликати надзвичайних уповноважених послів КНР в інших країнах, ратифікувати і розривати договори і угоди з іншими країнами. В Китаї інститут Голови держави фактично є інститутом колективного керівництва, оскільки Голова КНР підпорядковується ВЗНП, безпосередньо виконуючи волю ВЗНП – вищого органу державної влади.

З 14 березня 2003 року голова держави – президент Ху Цзіньтао. Прем'єром Державної Ради є Вень Цзябао. Державна Рада КНР – Центральний народний уряд, найвищий орган виконавчої влади. До складу Ради входять Прем'єр, заступники Прем'єра, члени Держради, голови міністерств та державних комітетів, Головний ревізор, Відповідальний секретар. Кандидатуру на посаду Прем'єра висуває Голова КНР, затверджує ВЗНП; голова КНР призначає Прем'єра Держради. Термін повноважень Держради кожного скликання 5 років. Перебування членів Держради на посаді не повинно перевищувати двох скликань. В роботі Держради втілюється принцип відповідальності Прем'єра за роботу уряду і відповідальності міністрів та начальників держкомітетів за роботу своїх підрозділів. У зовнішньополітичній діяльності члени Держради можуть від імені Прем'єра брати участь у важливих заходах; Головний ревізор відповідає за керівництво аудиторською роботою, здійснюючи контроль за видатками і прибутками державного бюджету; Відповідальний секретар Держради, діючи під керівництвом Прем'єра, відповідає за поточну роботу уряду

і керує роботою канцелярії Держради. На Державну Раду покладений обов'язок втілювати в життя курс і політику КПК і законодавчі акти, прийняті ВЗНП. Вона керує внутрішніми та зовнішніми справами, обороною, фінансами, економікою, культурою та просвітницькою роботою в Китаї.

За формою державного устрою Китай є унітарною державою. Відповідно до Конституції КНР в країні прийнято трьохступеневий адміністративний поділ: країна поділена на провінції, автономні райони та міста центрального підпорядкування.; провінції та автономні райони поділені на автономні округи, повіти, автономні повіти та міста; повіти та автономні повіти поділені на волості, національні волості та поселення. Автономні райони, автономні округи та автономні повіти є територіями національної автономії.

За необхідності держава може утворювати особливі адміністративні райони. На сьогодні країна поділена на чотири міста центрального підпорядкування – Пекін, Шанхай, Тяньцзінь, Чунцін; 23 провінції – Хебей, Шансі, Шеньсі, Цзілінь, Хейлуньцзян, Цзянсу, Чжецзян, Аньхой, Фуцзянь, Цзянсі, Шаньдунь, Хенань, Хубей, Хунань, Гуандун, Хайнань, Сичуань, Гуйчжоу, Юньнань, Ганьсу, Цінхай, Ляонін, Тайвань; 5 автономних районів – Автономний район Внутрішня Монголія, Гуанси-Чжуанський, Тибетський, Нінся-Хуейський, Синьцзян-Уйгурський автономні райони. 1 липня 1997 року офіційно був створений особливий адміністративний район Сянган (Гонконг), а 20 грудня 1999 року офіційно був створений особливий адміністративний район Аоминь (Макау).

Історичні особливості розвитку

Історія Китаю особлива багатством та різноманітністю джерел, які, у поєднанні з археологічними даними дозволяють реконструювати політичне життя та соціальні процеси починаючи з прадавньої цивілізації. Канонізовані древньокитайські тексти релігійно-філософського та історичного змісту, особливо ті з них, в яких закладено навчання Конфуція самостійно впливали на подальший розвиток Китайської цивілізації, світобачення китайського народу.

Для китайської цивілізації з часів Конфуція була характерна висока соціально-політична активність кожної людини, направлена на досягнення щастя та благополуччя саме у земному житті, при цьому доля залежала не від божественного визначення, а від власних зусиль. В цьому коріниться насиченість Китайської історії масовими народними рухами та типова для Китаю висока соціальна мобільність.

Китайська цивілізація одна з найдревніших у світі. Згідно тверджень китайських вчених, її вік може сягати 5 тис. років. Давня наявність систем адміністративного управління, що удосконалювались династіями, які змінювали одна одну, створювали очевидні переваги для Китайської держави, економіка якої базувалась на розвинутому землеробстві порівняно з більш відсталими сусідами-кочівниками. Одна з династій керувала впродовж

500 років (1500-1000 рр. до н.е.), пізніше впродовж 2 тис. років змінювались різні імперії і царства, які розширювали території своєї країни і розвивали китайську культуру. Ще більш укріпило китайську цивілізацію введення конфуціанства в якості державної ідеології (1 ст. до н.е.) та єдиної письмової системи (2 ст. до н.е.). Три тисячі років тому в Китаї вмiли відливати бронзу, виготовляти шовк.

З політичної точки зору Китай на протязі декількох тисячоліть проходив через періоди політичної єдності та розпаду, які повторювалися циклічно. Територія Китаю регулярно змушена була захищати себе від нападів, хоча більшість загарбників рано чи пізно асимілювались у китайський етнос. Для захисту від кочівників та ворогів була побудована Велика Китайська стіна на декілька тисяч кілометрів.

У різні історичні епохи Китай перебував під владою монголів, маньчжурів, чжурчженів та ін. Правління цих народів не вплинуло на специфіку китайської культури. У середині XIX ст. почався економічний та політичний вплив європейських держав та США на Китай. Країна була поділена на сфери впливу і перетворилася на півколонію. У 1911-1913 рр. відбулась Сінхайська революція, яку вважають початком нової історії Китаю. В країні був сформований національний уряд з представників крупних землевласників і капіталістів.

У 1932 р. Японія захопила північно-східну частину країни, а в 1937 р. – почала війну з метою завоювання всього Китаю. Після закінчення Другої світової війни і поразки Японії Народно-Визвольна Армія Китаю перемогла війська Чан Кайші та 1 жовтня 1949 р. була проголошена Китайська Народна Республіка (КНР). На той час Китай був слаборозвиненою аграрною країною з дезінтеграцією господарського життя, товарним дефіцитом і колосальною армією безробітних. Промисловість була розвинена слабо, підприємства мали примітивне обладнання. Основні галузі господарства, залізниці, зовнішня торгівля контролювались іноземними монополіями. До влади прийшла Комуністична партія на чолі з Мао Цзедунем, яка, незважаючи на конкретні умови і обставини, форсувала соціалістичні перетворення: кооперувала сільське господарство, ліквідувала приватну промисловість тощо.

Сучасна Китайська держава є результатом багатовікового культурного та політичного взаємопроникнення та взаємодії з численними навколишніми азійськими націями, що супроводжувалося переміщенням багатомільйонних людських мас. Вплив китайського етносу з його гігантським демографічним потенціалом на сусідські народи надзвичайно великий.

У 1978 р. у Китаї розпочалась економічна реформа (поєднання ринкових і планових засад). На цьому шляху було немало труднощів: інфляція, зловживання службовим становищем ряду офіційних осіб, корупція та ін. З 1945 р. країна стала членом ООН.

Уряд Китайської Народної Республіки офіційно визнав незалежність України 27 грудня 1991 р.

Туризм в Китаї має також багатовікову історію. Стародавні китайські трактати, хроніки, історичні оповідання донесли свідчення про подорожі і поїздки тих часів. Вже в давнину в Китаї були державні установи – поштові станції, які надавали приміщення для зупинок і відпочинку імператорським гінцям та іншим приїжджим. Пізніше в Китаї з'явилися спеціальні державні «готелі з прийому іноземних гостей», при яких були перекладачі. Важливу роль в обслуговуванні мандрівників відігравали монастирі.

Наприкінці 19 століття, коли зріс інтерес європейців до цієї країни, і вона поступово перетворилася на напівколонію західних держав, розвиток туризму був підпорядкований їх інтересам. Основне місце в цій області зайняв іноземний капітал, що стримувало розвиток національного туристичного бізнесу. Лише у 1923 р. було створено перше китайське туристичне агентство при Шанхайському торговому банку. Обставини, що склалися в Китаї в першій половині 20 століття (японська окупація багаторічна громадянська війна), також не сприяли розвитку туризму. Після перемоги у народній революції, в перші роки існування незалежної КНР, туризму знову не повезло. Інтереси країни вимагали насамперед відновлення зруйнованого війною народного господарства, а це разом з оголошеною Заходом політичною і економічною блокадою ускладнювало розвиток туризму в молодій республіці. У 50-і роки ХХ ст. Китай приймав всього декілька тисяч туристів на рік. В основному це були туристи з колишнього СРСР і соціалістичних країн Східної Європи.

У 1951 р. було створено перше державне підприємство — Бюро подорожей з обслуговування «закордонних китайців» — у Цюаньчжоу провінції Фуцзянь. Потім аналогічні служби створюються в портових містах Фучжоу, Гуанчжоу, Шаньтоу, Шеньчжені. У 1954 р. в Пекіні з'явилося перше міжнародне бюро подорожей Китаю для обслуговування іноземних громадян з філіалами в Шанхаї, Ханчжоу, Гуанчжоу та в інших містах. У 1960 р. спроби збільшити темпи економічного розвитку поставили країну на межу катастрофи. Різко впав життєвий рівень, зросла смертність населення, була введена карткова система розподілу продовольчих та промислових товарів, довкола панував голод. В цей час різко обірвалися зовнішньоекономічні зв'язки з соціалістичними країнами, Китай переорієнтувався на капіталістичні країни, в основному на США.

«Культурна революція» (1966 – 1975 рр.) супроводжувалася хаосом у промисловості, сільському господарстві, транспорті. У цей період закривалися музеї, театри, вузи. У 1966 р. Китай припинив прийом і розміщення іноземних туристів, і лише окремі надзвичайно рідкісні спеціалізовані групи іноземців могли відвідувати країну.

Поворотним моментом в розвитку туризму стали економічні перетворення, що відбулися в країні наприкінці 1970-х рр. Складова частина реформ — відкриття Китаю для зовнішнього світу. У 1979 р. тільки головне бюро подорожей в Пекіні прийняло 169 тис. туристів. Це перевершувало загальне число іноземних туристів за попередні 25 років. Всього ж китай-

ські бюро подорожей прийняли в тому ж році понад 800 тис. осіб. Таким чином, лише з початком економічних перетворень почався швидкий розвиток туризму. Ухвалення законів про ліс і про охорону пам'ятників культури створило законодавчу базу для освоєння туристичних ресурсів. Культурно-історичними центрами було оголошено 99 міст і селищ, що мають стародавню історію, володіють цінними історичними пам'ятниками і зберегли традиційну зовнішність. Понад 100 місцевостей і районів з мальовничими природними ландшафтами і найбільшою концентрацією історичних пам'ятників зараховані до державних природно-визначних районів.

Населення

Китай – найбільша за кількістю населення країна в світі. За чисельністю населення Китай займає перше місце в світі – 1314 млн осіб (22% населення світу). Кожний п'ятий в світі – китаєць. Весь світ схвилований постійно зростаючій кількості населення Китаю.

Населення Китаю щорічно збільшується на 8-10 млн осіб, що кидає виклик охороні навколишнього середовища. Китай може стати світовим лідером з забезпечення життєво важливих ресурсів, але приріст населення в цій країні може загрожувати існуванню землі. Загальносвітова екологічна місткість просто не в стані забезпечити ресурсами для життєдіяльності населення Китаю.

Народжуваність – 13,5 новонароджених на 1000 осіб (2006 р.). Смертність – 7 смертей на 1000 осіб (рівень дитячої смертності – 51 смертний випадок на 1000 новонароджених). Середня тривалість життя: чоловіків – 67 років, жінок – 69 років (2006 р.).

Середня щільність населення близько 133,2 особи/км². Розміщене населення дуже нерівномірно. Понад 80% населення проживає на території середньої та нижньої течії річок Хуанхе, гирла Янцзи, дельти річки Чжуцзян, плато провінції Сичуань, окремих районах Північно-Східного Китаю. Тут щільність населення становить 400-600 осіб/км², в тому числі в районі Шанхая – близько 2 тис. осіб, Пекіна – понад 580 осіб. Рідко заселена північно-західна частина країни: у Тибеті щільність населення становить всього 2 особи/км².

Найчисельнішою провінцією є Хенань, розташована в Центральній частині Китаю, її чисельність складає 92,56 млн осіб. За нею слідує провінція Шаньдунь Східного Китаю з населенням 90,79 млн осіб. Решта провінцій, чисельність населення яких перевищує 50 млн осіб, припадає на: Гуандун (86,42 млн), Сичуань (83,29 млн), Цзянсу (74,38 млн), Хебей (67,44 млн), Хунань (64,40 млн), Хубей (60,28 млн), Анхой (59,86 млн). Тибетський автономний район має найменшу кількість в країні населення, чисельність якого складає 2,62 млн осіб. У список малозаселених провінцій та автономних районів материкової частини країни входять провінція Цінхай (5,18 млн), Ніся-Хуейський автономний район (5,62 млн) та провінція Хайнань (7,87 млн).

Міське населення становить 32%. Найбільшими містами є Шанхай (8,9 млн осіб), Тяньцзін (4,8 млн осіб), Шеньян (3,9 млн осіб), Ухань (3,9 млн осіб), Гуанчжоу (3,3 млн осіб), Харбін (2,6 млн осіб). Великим містам Китаю властиві всі проблеми міст світу, особливо гострою є житлова та транспортна проблема.

Китайська Народна Республіка — країна багатонаціональна, на її території проживає 56 різних національностей та народностей. Найбільш численні китайці (ханьці), що становлять майже 92% всього населення країни, окрім них на території країни проживають: чжуан, уйгури, маньчжури, тибетці, монголи, корейці, казахи, тай, киргизи, таджики, узбеки, татари, росіяни та інші. Древньокитайський етнос сформувався на початку 1-го тисячоліття до н. е. на Середньокитайській рівнині. Китайці — носії древньої плужної землеробної культури. Головне їх заняття — поливне рисосіяння, в якому вони мають цінні навички, а також розведення таких технічних культур, як соя, арахіс, чаєводство, шовківництво та ін.

За антропологічними ознаками китайці відносяться до східноазійської групи тихоокеанських монголоїдів (північнокитайський расовий тип). Формування китайської нації проходило в міжріччі рік Хуанхе і Янцзи в басейні приток цих рік — Вейхе і Хань-Цзян. З часом ця область значно розширилась за рахунок поширення китайців на північ, південь та захід, в ході якого китайці асимілювали багатьох проживаючих там некитайських народностей. Специфіка місцевих умов, особливості цих народностей, котрі були асимільовані під час колонізації, деякі локальні культурно-господарські риси визначили появу суттєвих розбіжностей серед груп китайців, що проживають на тих чи інших територіях, що проявляється в самому фізичному типі людей. Китайці — північники, як правило, відрізняються від південників більш високим зростом. Південники є низькорослі, худорляві, зате сильні та витривалі. Значно великі розбіжності не лише у діалектах, але й у всьому типі життя.

Державна мова Китаю — китайська (хань). Вона існує у вигляді трьох основних діалектів: пекінського (північний), чендунського (верхні Янцзи), нанкінського (південного).

Офіційно все населення вважається атеїстами. Однак отримали поширення три релігії: конфуціанство, буддизм і даосизм. Конфуціанство і даосизм зародилися в Китаї ще в середині I тисячоліття до н. е. Буддизм було занесено з Індії в I-II ст. н. е. Точну чисельність послідовників кожної із цих релігій важко встановити, тому що всі основні релігії Китаю тісно переплелися між собою, і нерідко віруючий одночасно відвідує храми двох, або й трьох релігій.

Зайнятість населення в Китаї складає більш ніж 800 млн осіб працездатного населення, з яких 2/5 — молодь. В сільському господарстві, лісництві та рибальстві зайнято 45%, в промисловості та будівництві — 24%, сфера обслуговування — 31%.

Китайці — малорухомий народ. За межами Китаю проживає близько 20-30 млн осіб, переважно в країнах Південно-Східної Азії. На чужині

китайці не перемішуються з іншим населенням, зберігаючи свою мову і звичаї. Живуть вони, як правило, компактно.

Природні умови і ресурси

Розміри території і виняткова різноманітність природних умов виділяють Китай серед всіх країн Азії. Обширні плоскі річкові рівнини і високі гірські хребти, що поросли густим лісом, низькі гори і практично мляві високогірні пустелі — подібне розмаїття ландшафтів рідко можна зустріти і на цілому материку. Щонайширший спектр природних зон — від південної тайги, що покриває хребет Великої Хінган до саван провінції Юньнань і тропічних лісів острова Хайнань, від вологих мусонних лісів на сході країни до напівпустель і пустель континентальних областей — обумовлених багатьма причинами, перш за все розташуванням країни на зіткненні найбільшого материка і найбільшого океану.

Різнманітність рельєфу — умова розвитку різних видів туризму на території Китаю. Можна виділити в межах країни три крупні орографічні області. Область високих гір (Гімалаї, Каракорум, Тибет). Тут розташовуються високі вершини світу: Еверест (Гімалаї, 8848 м) і Чогорі (Каракорум, 8611 м), всього 12 восьми тисячників. Сюди регулярно здійснюються масштабні альпіністські експедиції різних країн світу. Проте основний потік туристів-альпіністів направлений до Непалу, а вершини зі сторони Китаю ще не достатньо вивчені. Гори Каракоруму і Гімалаїв відрізняються крутими схилами загостреними вершинами, покритими вічними снігами і льодовиками; їх прорізають глибокі долини, проміті бурхливими річковими потоками. Основні види рекреаційної діяльності у цьому районі — альпінізм, рафтинг, екологічний туризм. Існують прекрасні умови для організації екстремального і пригодницького туризму. Тибет є складною системою гірських хребтів з переважаючими висотами 5-7 тис. м над рівнем моря. Опадів тут випадає дуже мало, через те, що пустелі підіймаються високо в гори, практично з'єднуючись з кам'янистою тундрою. Дивовижне явище є великі солоні високогірні озера. Зустрічаються альпінотипні вершини, льодовики, вимерлі вулкани, печери. Рідкісні річки протікають в глибоких каньйонах. Суворість рельєфу і клімату, відсутність лісової рослинності — чинники, що обмежують розвиток природного туризму в Тибеті.

Високі рівнини (розташовуються на висоті 1-2 тис. м над рівнем моря) облямовані високими (до 7000 м) горами (Тянь-Шань, Алтай) ландшафтно зовнішність яких складає різкий контраст з рештою поверхні. Тут знаходиться Турфанська западина (-154 м), яка поступається за глибиною тільки улоговині, в якій розташовується Мертве море. Переважають кам'янисті і піщані пустелі і степи. В основному у районах пустель розвивають спортивні види туризму — авто- і мототуризм, подорожі на верблюдах і яках, альпінізм, треккінг.

Східно-китайська область низькогір'я та низовин, в ній розташовуються основні житниці країни — Велика Китайська рівнина на сході

та рівнина Суньяля на північному сході. Їх оточують гори заввишки до 2000–3000 м. Багатство і різноманітність ландшафтів, а також висока транспортна доступність сприяють розвитку масового туризму в цьому районі (екскурсійний, екологічний, маршрутний і ін.). Мальовничістю відрізняється вулканічний рельєф Східно—маньчжурських гір. У горах південної частини Східно-китайської області поширені карстові гірські породи, які під дією води і вітрів перетворилися у химерні форми (стовпи, списи, конуси і т. д.). Такий карст називають стовбчастим або тропічним, а райони його розповсюдження в Китаї отримали місцеву назву «шимінь» (Кам'яний ліс). Найвідоміші «Кам'яні ліси», розташовані на Юньнаньському нагір'ї на схід від міста Куньмін, та поблизу міста Гуйлінь.

У Південному Китаї є численні печери, деякі з яких дуже великі протяжністю до 40 км. і обладнані, як печерні храми. Багато печер використовуються у туризмі.

Унікальним є Лесове плато в середньому перебігу р. Хуанхе. Це сильно розчленована долинами річок і ярами територія, складена щільним глинистим матеріалом (лес). Лес повсюдно використовують для виробництва цегли, в Китаї дуже поширені споруди і огорожі з червоної цегли. До цих пір в лесі вирізують просторі приміщення пристосовані під житло. Є в лесі штучні печери, які служать храмами. Походження лесу досі не з'ясовано, тому нерідко учені провідних країн світу приїжджають вивчати «класичний» лес Китаю.

Східний Китай володіє таким цінним туристським ресурсом як морські береги. Тут є численні пляжі з переважанням піщаних ґрунтів, протяжність яких іноді сягає десятки кілометрів, особливо на узбережжі Жовтого моря. У Східно-Китайському і Південно-Китайському морях акумулятивні береги поєднуються зі скельними, це обумовлює мальовничість узбережжя. Інтерес представляють карстові береги, де у вапняних скелях на рівні моря є глибокі печери, в які можна заплисти на човнах. Зустрічаються коралові острови і рифи, мангрові береги.

Особливості рельєфу відбилися насамперед на розподілі водних ресурсів країни. Найбільш вологими є Південна і Східна частини, що мають густу і сильно розгалужену систему. У цих районах протікають найбільші в Китаї ріки – Янцзи і Хуанхе. До їхнього числа відносяться так само: Амур, Сунгари, Ялохе, Сіцзян, Цагно. Ріки східного Китаю здебільшого багатководні і судноплавні, а режим їх характеризується нерівномірністю сезонного стоку мінімальних витрат узимку і максимальних улітку. На рівнинах нерідкі паводки, викликані бурхливим весняним і літнім танням снігів.

Західна, посушлива частина Китаю бідна ріками. В основному вони маловодні, судноплавство на них розвинуте слабо. Більшість з рік цієї місцевості не мають стоку в море, та часто пересихають. Найбільші ріки цього району – Тарим, Чорний Іртиш, Чі, Едзин-Гол. Найбільші в країні ріки, що несуть свої води в океан, зароджуються в Тибетському нагір'ї. Китай багатий не тільки ріками, але й озерами. Виділяють два основних типи:

тектонічні і водно-ерозійні. Перші розташовані в центральньо-азіатській частині країни, а другі в системі ріки Янцзи. У західній частині Китаю найбільшими озерами є: Лобнор, Кунунор, Ебі-Нур. Особливо численні озера на Тибетському нагір'ї. Більшість рівнинних озер, також як і ріки, маловодні, багато з них безстічні і засолені. У східній частині Китаю найбільш великі озера Дунтинху, Поянху, Тайху, розташовані в басейні ріки Янцзи; Хунцзоху і Гаойху – у басейні ріки Хуанхе. Багато цих озер стають природними водоймищами країни.

Різноманітність клімату Китаю зумовлена обширністю території, складним характером поверхні і впливом океану. Територія країни знаходиться в межах трьох кліматичних поясів: помірною, субтропічного і тропічного.

Необхідно відзначити, що взимку через меншу тривалість дня і висоти сонця над горизонтом північ країни отримує тепло в два рази менше ніж на півдні, але літом через те, що тривалість дня на півночі на три години більше, різниця в надходженні сонячної радіації півночі і півдня незначна. Тому літні температури в Китаї істотно не відрізняються, але взимку в районі Харбіну температури складають — 20°, тоді як у Гуанчжоу +15°. Характерно для Китаю значне зменшення кількості опадів з півдня на північ і, особливо, зі сходу на захід. Кількість опадів коливається від 3000 мм на східних передгір'ях Тибету до 50 мм в пустелях Такла-макан і Гобі. Через мусонну циркуляцію атмосфери більшість опадів відбуваються під час літнього мусону (липень-вересень), що нерідко викликає при тайфунах сильні повені. Навесні часто трапляються піщані бурі, переносячи пісок і пил на багато тисяч кілометрів.

Умови для зимових видів рекреаційної діяльності є на північному сході країни, де в горах стійкий сніговий покрив. Створені гірськолижні курорти (Ябулі) проходять знамениті фестивалі льодових скульптур (Харбін). Можлива організація зимових видів туризму в горах Тибету, Гімалаїв і Тянь-шаня на висоті більше 3-4 тис. м. Найкомфортнішим для відвідин Східного і Північно-східного Китаю є період з травня по листопад, за винятком липня і серпня — періоду спекотного дискомфорту. На південь тривалість вологої спекотної погоди збільшується. Зате південний схід відрізняється комфортністю клімату в осінньо-зимовий-весняний період. Найсприятливіший район — провінція Юньнань, де взимку тепло, а літом завдяки гористості і віддаленості від моря не спекотно. Пустелі Середньої Азії рекомендується відвідувати наприкінці весни — початку літа і ранньої осені, гори Тибету — літом, а Гімалаї у весняний, літній або осінній період.

Водні об'єкти широко використовуються в туристичній діяльності Китаю. У великих річках, особливо Янцзи і Хуанхе, сполучених Великим Китайським каналом здійснюються круїзи. Особливо популярний маршрут по р. Янцзи від Шанхаю до «Трьох Ущелин» — один з найвідоміших природних пам'яток Китаю — місце, де річка прорізає східні відроги Тибету, утворюючи глибокі каньйони. На жаль, тут ведеться будівництво гігантської ГЕС, що приведе до затоплення цього чудового ландшафту.

Маршрут по р. Янцзи дуже популярний у іноземних туристів. Для обслуговування їх Китай купив декілька річкових круїзних лайнерів. По інших річках круїзи здійснюються рідко, але дуже популярні короткі річкові прогулянки по річках і озерах. Негативним моментом круїзів і прогулянок по річках Китаю є їх поганий екологічний стан, оскільки більшість промислових, побутових і сільськогосподарських стоків потрапляє в річки без очищення. Окрім того, річки північної частини країни дуже каламутні з причини широкого розповсюдження лесу, який легко розмивається річковими водами.

Назва р. Хуанхе, що прорізає Лесове плато, означає «Жовта Річка», тоді коли р. Янцзи — «Блакитна Річка». Через каламутність та поганий екологічний стан води, в річках Китаю, як правило, не купуються. Чисті води характерні тільки для гірських річок. Річки Гімалаїв, східних відрогів Тибету, Східно-маньчжурських гір і хребта Великої Хінган придатні для рафтинга. Проте для масового туриста рафтинг на території Китаю практично не організовується. У Гімалаях здійснюється професійними іноземними туристами екстремальний рафтинг. Частіше організовуються водні сплави і річкові прогулянки на гребних та парусних човнах і суднах по рівнинних річках і озерах. Один з найпопулярніших водних маршрутів проходить по р. Чі що протікає ландшафтами «Кам'яного лісу».

У Китаї безліч озер різного походження і розмірів. Велика група озер Великої Китайської рівнини пов'язана річками і протоками з р. Хуанхе і р. Янцзи і широко використовується в круїзному і прогулянковому туризмі. Гірські озера відрізняються високою естетичністю і чистотою. На північному сході зустрічаються вулканічні озера (кальдера р. Байтоушань, озеро Цзіньпоху біля Муданьцзяна); у Тибеті численні тектонічні, льодовикові озера. Багато озер Тибету — солоні. Це викликано тим, що мала кількість опадів не сприяє формуванню стоку і приводить до утворення внутрішніх не стічних озерних басейнів. Ще більшою солоністю відрізняються пустельні озера, багато з яких постійно змінюють своє місце розташування і розміри в залежності від рівня води і напрямку вітру. Солі та мули озер є цінним ресурсом бальнео- і пелоїдотерапії.

Морські береги і води морів, що омивають Китай прогриваються в літній період до 25-27°C. Тривалість таласотерапії складає в Жовтому морі 4-5 міс., в Східно-китайському — до 9 міс., в Південно-Китайському до 12 місяців в році. У Жовтому морі широко поширені протяжні і широкі піщані пляжі, проте недоліком є мілководність і висока каламутність води через річковий стік р. Хуанхе. Враховуючи сильне антропогенне забруднення і поганий водообмін із Світовим океаном через напівзамкнутість Жовтого моря (і особливо затоки Бохайвань), рекламовані на туристичному ринку приморські курорти Бодайхе і Дальянь не перспективні. Основні перспективи приморського туризму пов'язані з островом Хайнань. Він перетворюється на курортну зону міжнародного значення і вже успішно конкурує з такими районами купально-пляжного туризму в басейні Тихого океану

як Паттайя і Балі. Кращий курорт Санья розташований на південному краю острова Хайнань.

Пізнавальний і естетичний інтерес представляють деякі типи берегів — коралові, магрові, карстові. Для карстових берегів характерні обривисті скелі нерідко білі, з великою кількістю ніш, гротів, печер. Нерідко печери розташовані в зоні прибою на рівні води. На човнах і катерах можна поглибитися на сотні метрів углиб таких печер. На південному гористому побережжі зустрічаються ландшафти, аналогічні «кам'яному лісу» але частіше підстава скель затоплена морем і на поверхні підносяться тільки їх вершини. Так уздовж побережжя Тонкінської затоки розкидано 1600 скелястих острівців.

На території Китаю зустрічаються майже всі природні зони Землі від пустель до тропічних лісів, тайги, гірської кам'янистої тундри і крижаної пустелі. Тому рослинний і тваринний світ характеризується з одного боку різноманітністю, але з іншого боку бідністю через багатомісячне використання території. Лісистість країни низька (12 %), але останнім часом завдяки молодим лісопосадкам почала рости. В даний час застосовується все більше заходів по збереженню флори і фауни Китаю. Унікальні фауністичні резерви розташовані в провінції Сичуань на східних відрогах Тибету.

Особливе географічне положення Китаю, завдяки якому він знаходиться відразу в трьох поясах : помірному, субтропічному і тропічному, вплинуло не тільки на формування кліматичних умов, рельєфу і ґрунтових ресурсів, але насамперед на розмаїтість і багатство рослинного і тваринного світу країни. Не випадково тому флора і фауна Китаю нараховує більше 30 тис. видів різних рослин. Характерно і те, що з 5 тис. деревинно-чагарникових видів близько 50 зустрічаються тільки на території Китаю. За чисельністю порід рослинного світу Китай займає перше місце у світі. Тут ростуть такі коштовні технічні породи, як макове і сальне дерево, тунг, камелія олійна і торбах.

У країні виділяють дві головні частини за характером рослинного покриву: східну і західну. У східній частині більш поширені лісові види рослинності. На Північ від хребта Ціньлін простираються вічнозелені широколисті ліси різного типу. У центральній частині східного Китаю знаходяться великі рівнини, ліси тут майже зведені, а землі розорані. На Північному сході поширені ліси тайгового типу. Тут можна зустріти сосни, берези, модрина, ялину, дуб, клен, кедр, граб, горіх і навіть амурський оксамит. На Півдні і Південному сході Китаю простягаються вічнозелені субтропічні ліси, у яких можна знайти кипарис, камфорний лавр, лакове і сальне дерево, а також реліктове дерево куїнінгхеми. Тропічні ліси у своєму первинному вигляді збереглися тільки на острові Хайнань.

Однією з особливостей рослинного світу Китаю є контраст між лісовими і пустельними, здебільшого солончаковими і зовсім позбавленими рослинності районами західної частини. Не велика тут кількість видів тварин, хоча тваринний світ Китаю відрізняється багатством і розмаїтістю.

Він нараховує близько 1 тис. 800 видів тільки сухопутних тварин. Найбільш поширені і численні олені, лосі, леопарди, бурі ведмеді, кабани, мавпи, дикобрази, гібони, броненосці і навіть індійські слони. Найбагатша розмаїттям тварин Південно-Східна територія країни. Тут переважають реліктові і ендемічні форми такі, як енот (мала панда) і бамбуковий ведмідь (велика панда), землірйкові кроти і багато інших видів.

Тваринний світ Китаю дивний, тут на Півночі можна побачити таких звичних для нас глухарів і тетерів, а на Півдні дивуватися пишноті павичів і силі слонів. Унікальні фауністичні резервати розташовані в провінції Сичуань на східних відрогах Тибету. Тільки тут збереглися гігантські панди, раніше широко поширені по всьому Китаю, але зараз їх залишилося не більше 1000 особин. Неповороткий звір з добродушною круглою мордою, зображений на емблемі Всесвітнього фонду охорони дикої природи, став фауністичним символом Китаю. Звір харчується виключно бамбуком, за що його нерідко називають бамбуковим ведмедем. Вага тварини може досягати 200 кг. Так само тут мешкає інший поширеніший член сімейства — мала панда. Цікавими представниками фауни Китаю є бурий, гімалайський і горійський ведмідь, сніжний барс, уссурійський тигр, як, китайський алігатор, озерний дельфін, гібон.

У Китаї багато великих зоопарків. Пекінський зоопарк – найстаріший парк в Китаї, один з кращих у світі, відрізняється великою різноманітністю китайських ендеміків. Тут експонуються бамбуковий ведмідь, золотиста мавпа, білогубий олень, червоноший журавель та інші представники фауни з різних країн світу. Нерідко в вольєрах, де відтворено природне місце існування, спеціально для показу туристам тримають цікавих тварин, наприклад в «Тигровому парку» біля Харбіну.

Мисливський туризм не є типовим для Китаю через бідність фауни. Наявні розплідники для мисливського туризму доступні тільки багатим китайцям і іноземним туристам. Риболовецький туризм також розвинений погано через малу кількість риби і поганого екологічного стану річкових вод. Одночасно китайці дуже азартні риболови і готові годинами і в тісноті ловити рибу в маленьких штучних басейнах, в безлічі тих, що є у містах і місцях відпочинку.

Територія Китаю давно заселена, її природа зазнала сильні зміни. Для природоохоронних і рекреаційних цілей створені десятки національних парків. Деякі унікальні об'єкти мають статус природних пам'яток. Для збереження й збільшення тваринного світу в Китаї створено понад 500 національних парків, заповідників і заказників.

Китай славиться своїм садово-парковим мистецтвом. Парки у великій кількості є у всіх великих містах. Садово-паркова архітектура почала розвиватися в 3 ст. до н.е. Її відрізняє поєднання форм рельєфу, штучних водоймищ, водопадів, гір, печер, рослинних композицій, містків, галерей, альтанок і інших елементів. Прекрасними зразками садово – паркового мистецтва служать Імператорський сад в Забороненому місті, парк

Бейхай і особливо, парк Літнього палацу, розташовані у Пекіні та його околицях.

Парк Бейхай є одним із кращих прикладів класичного китайського саду, де над головами тих, що гуляють підносяться гігантська ступа білої пагоди. Вона була побудована в 1651 р. на Яшмовому острові із сліпучого черепашика на честь Далай-лама 5, який наніс візит першому імператорові нової династії Цінн. Біла ступа – традиційна деталь ламаїстських храмів.

Парк Цзіншань – садово-парковий ансамбль імператорів династії Мін і Цін. Сьогодні парк став улюбленим місцем відпочинку простих пекінців. У шостій годині ранку тут вже вирує життя. Центральною частиною парку і найвищою точкою залишається Вугільний горб заввишки 56 метрів.

У Гуанчжоу знаходиться Сад орхідей, що розкинувся у парку Юесю площею 8 га. Парк Юесю – найбільший парк в Гуанчжоу, де гордовито височіє п'ять кам'яних козлів. Згідно легенди, на козлах сюди колись з'явилися п'ять богів, кожний з яких тримав в роті по пучку з п'яти колосків, щоб жителі «просторої рівнини» (такий буквальный переклад назви Гуанчжоу) ніколи не випробували голоду. Ці скульптури є символом Гуанчжоу, вони ж зображені на гербі міста. Вежа Чженхай, відома також як П'ятиповерхова пагода, – в пагоді розташовується міський музей, що розповідає про історію Гуанчжоу з неолітичних часів до початку 20 ст. Недалеко від саду в оточенні скель та водоспадів можна побачити більше як 100 видів квітів орхідей.

Біля міста Гуйлінь розташована – Печера Тростяної Флейти. На глибині 200 м можна розгледіти сталактити і сталагміти найдивовижніших кольорів та форм. Кожний з яких тримає особливу назву, наприклад «Кришталевий палац царя дракона». В цьому ж місті знаходиться Парк Семи Зірок, Гора – Гірлянда. На південному сході від Куньміна знаходиться відомий «кам'яний ліс» – зібрання скал, які утворилися в результаті підняття земної кори та опускання рівня води, що супроводжувалося ерозією. Химерні форми тварин та рослин скали набули завдяки дії часу та води. Згідно легенди, безсмертні боги перетворили скали у лабіринт стовбців для того, щоб дати закоханим парочкам можливість залишитись наодинці.

Мальовничі островки садів Суджу приваблюють туристів, чи Парк Жовтої ріки біля Чженчжоу, чи найвідоміший архітектурно-пейзажний ансамбль району Шанхаю Сад Радості (Юйюань) заснований в 1559-1577рр. в період правління династії Мін, належав багатому чиновнику Пань Юньдуань.

Унікальний заповідник є «Містечко Панду Ченду». Заповідник знаходиться на північному пригороді Ченду в горах Футоушань, загальною площею заповідника 600 000 км². Це база для охорони, розмноження та наукової лабораторії з вивчення бамбукових ведмедів.

Китай унікальна країна на території якої зустрічаються найрізноманітніші, унікальні за своєю природою явища. Так наприклад на відстані 40 км. від Ціндао знаходиться Лаошань – гірський масив площею 400 км², максимальна висота 1133 м над рівнем моря, ідеальне місце для трекінга,

прогулянок, сходжень. Гора рясніє історичними визначними пам'ятками і мальовничими місцями. По всій країні гора знаменита своїми мінеральними джерелами. Даоський монастир – палац Тайцин також є одним з головних скарбів гори. Звідси йдуть стежки на вершину Лаошаня. Відразу на північ від палацу починається район численних гірських потоків, джерел і водопадів. Термальне джерело Хуацзинчи. Джерело гарячої води (+43С) було відоме ще 2800 років тому. Ансамбль доповнюють старовинні павільйони і храми. Баньпо — місце розкопок стоянки первісної людини епохи матріархату. У центрі поселення археологи розкопали великий будинок і майже 200 тайників із зерном, глиняним посудом, домашнім начинням. Сад Радості (Юйюань) – найвідоміший архітектурно-пейзажний ансамбль в районі Шанхаю. Він був розбитий в 1559 році і служив домашнім садом губернаторові провінції. У саду знаходиться храм Міських Богів, які охороняють мир та спокій Шанхаю. Сад невеликий, але проте розбитий за всіма канонами південно-китайського паркового мистецтва. Вода, скелі, дзеркала, рослини – все це оптично збільшує простір. Кожні наступні ворота або галерея відкривають погляду абсолютно нову картину, відмінну від попередньої. Багато туристів вважають це одним з найцікавіших місць Шанхаю. Навколо саду і храму поступово виросла торгова зона.

Сучжоу називають містом парків і садів. Витончена краса, гармонія у поєднанні з мистецтвом живопису і досконалістю композицій навіть в найменшому парку створює враження нескінченності пейзажів. На невеликій площі сконцентровані основні принципи філософії Китаю – з'єднання інь і янь, природи і архітектури, вертикалей і горизонталей, порожнечі і наповненості. Вода, скелі і рослини – невід'ємна частина садів і парків Сучжоу. А поетичні назви парків і садів свідчать про те, що створювалися ці оазиси гармонії талантом і руками неабияких людей.

Озеро Сиху у Ханчжоу та його околиці не раз оспівані в поезії змальовані китайськими живописцями. За легендою, озеро утворилося з перлів, які упустили на землю Фенікс і Дракон. З трьох боків озеро Сиху оточують лісисті гори. Навколо озера Сиху розташовані плантації найзнаменитіших і найдоружчих сортів чаю.

Господарство

Китай – третя за площею країна світу – має значний земельний фонд, великі запаси корисних копалин, потужні гідроресурси, а також широкі можливості освоєння ресурсів океану. Природні умови більшої частини країни не дуже сприятливі для сільськогосподарського виробництва: понад 60% території зайнято горами та рівнинами з висотою більше 1 тис. м над рівнем моря, крім того, є багато гарячих пустель. Китай посідає одне з перших місць у світі за запасами багатьох корисних копалин. Особливо значні поклади вугілля, нафти, залізної руди, бокситів, руд вольфраму, молібдену, сурми, олова, ртуті, міді, свинцю, цинку; великі також за-

паси природного газу, сланців, урану, золота, марганцю, кухонної солі, фосфатів, сірки магнезиту, рідкісноземельних елементів тощо. Наявність практично всіх основних мінеральних ресурсів – важливий фактор розвитку промисловості КНР. Китай має і уранову сировину, на півдні країни відомі відповідні родовища Китаю. Однак, незважаючи на різноманітність і великі запаси корисних копалин, у Китаї промисловість недостатньо забезпечена деякими видами сировини. Наприклад, потреби країни в міді, свинцю, алюмінію задовольняються не повністю, країна навіть імпортує ці метали. Слабо налагоджено виробництво хрому, титану, кобальту та інших рідкісних і рідкоземельних металів. Отже, в цілому у Китаї є майже всі передумови для стійкого економічного розвитку.

За абсолютними показниками виробництва деяких видів сільськогосподарської та промислової продукції Китай посідає одне з перших місць у світі, зокрема з виробництва бавовняних, вовняних та шовкових тканин, велосипедів, пральних машин та інших товарів народного споживання, а також м'яса, рослинних та тваринних жирів. І з виплавляння сталі, виробництва хімічних волокон, кольорових металів, електроенергії, Китай також займає чільне місце серед головних виробників відповідних видів продукції у світі. Відповідно до поставлених китайським керівництвом стратегічних цілей економічного будівництва та модернізації Китаю намічено три етапи. Перший передбачає збільшення ВВП вдвічі, вирішення проблеми забезпечення населення продуктами харчування та предметами першої необхідності. Протягом другого етапу передбачається прискорити темпи середньорічного приросту ВВП на 8-9%, що дасть змогу підняти добробут народу до рівня середньої заможності. На третьому етапі, тобто приблизно до середини 21 століття, передбачається, головним чином, завершити модернізацію, довести ВВП до рівня розвинутих країн. Завдання першого етапу в основному виконане. В даний час у Китаї докладають максимум зусиль для реалізації завдань другого етапу модернізації. Проте в народному господарстві Китаю є чимало проблем, зокрема, надмірне зростання обсягів капіталовкладень в основні фонди, різке збільшення грошової емісії, збільшення напруженості в роботі транспорту, дуже швидке зростання цін на товари широкого вжитку та деякі засоби виробництва. Досить високі темпи економічного зростання підтримуються багато в чому за рахунок банківського кредитування. Таким чином, прискорення розвитку постійно пов'язане з небезпекою «перегріву». В даний час відповідні органи китайського керівництва намагаються вирішити ці проблеми.

З часу проведення в Китаї економічних реформ у сільськогосподарському виробництві були впроваджені різні форми сімейно-підрядної системи, при якій оплата праці залежить від кінцевих результатів, створено усуспільнену мережу сервісу, що обслуговує сільське господарство, було також впроваджено вузькоспеціалізовану структуру сільськогосподарського виробництва, почало розвиватися багатогалузеве господарство, волосно-селищні підприємства тощо. За останні 20 років значно, поліпши-

лась матеріально-технічна база аграрного сектора. Наприкінці минулого століття у країні нараховувалось 84 тис. великих і малих водосховищ, більш як 84 000 іригаційних систем, площа зрошуваних земель сягала приблизно 49,59 млн га, потужність парку сільськогосподарських машин – 303,08 млн, хімічних добрив використано 29,302 млн т. У результаті поліпшення структури сільськогосподарських культур збільшилась питома вага високоякісних сортів зернових. Виробництво зерна досягло 456440 тис. т у Китаї вирощують рис, пшеницю, кукурудзу, соєві боби, батат тощо. Поливний рис – головна культура. Його питома вага у виробництві зерна приблизно 43%. Основними районами рисосіяння є басейн Янцзи, Південний Китай і Юньнань-Гуйчжоуське нагір'я. На пшеницю припадає 21% врожаю зернових. Вона культивується повсюдно, але головний район – Північно-Китайська рівнина. Серед технічних культур найбільш поширені бавовна, арахіс, рапс, кунжут, цукрова тростина, чай, тютюн, шовковиця, а також різні плодови. Бавовну вирощують уздовж нижньої та середньої течії рік Хуанхе і Янцзи.

У сільських районах Китаю успішно процвітають промислові підприємства волосного й селищного підпорядкування, які досить швидко розвиваються і на даний час стали потужним економічним фактором, який є одним із яскравих досягнень реформи і відкриттів у Китаї. В 1999 р. валова продукція волосно-селищних підприємств складала 1650 млрд юанів, тобто 65,5% валового суспільного продукту сільськогосподарського виробництва. Багато видів їхньої продукції вийшли на світовий ринок, стали важливою частиною експорту, валютні надходження перевищили 20 млрд дол. США. Поява волосно-селищних підприємств дала змогу працевлаштувати за місцем проживання більшу частину населення сільської місцевості.

Відродження китайської економіки почалося з села. У недавньому минулому напівголодний Китай перетворився на країну, яка не тільки повністю забезпечує себе сільськогосподарською продукцією, але й експортується. Проте в сільському господарстві загострюється проблема екологічної відповідності продукції. Різкий перехід від традиційних технологій до інтенсивної хімізації привів до погіршення якості ґрунтів і високої нітратності сільськогосподарської продукції. Разом з цим в Китаї вже з'являються господарства, де не використовують хімію, а продукцію поставляють цілеспрямовано у ресторани для іноземних туристів.

В 1999 р. в країні прийнято низку заходів з розробки настанов в плані реформ і розвитку підприємств державного сектора. В реформі та перебудові держпідприємств сталося значне зрушення, в результаті якого підвищилась якість промислової продукції підприємств. Головним показником виходу держпідприємств з тупого кута являється перехід від збитковості до рентабельності та перехід до механізму сучасної корпорації. Реформа держпідприємств досягла важливого успіху та стрімко розвивається. Головним проявом цього є значне покращення з 1999 р. підприємства держ-

сектора. Холдингові підприємства показали прибуток та податки в розмірі 96,7 млрд юанів, що на 77,7% більше попереднього року і являється найвищим показником попередніх 5 років. 12 з 14 галузей значно збільшили свої доходи, або перейшли на рентабельність покінчивши зі збитковістю. Так здійснили перехід від збитковості до рентабельності підприємства текстильної галузі, галузі будівельних матеріалів та кольорових металів. Із 31 провінції (включаючи інші адміністративні одиниці прирівняні до провінцій) 21 досягла підвищення прибутку, або перейшли на рентабельність. В тому числі деякі старі промислові бази Китаю в провінції Лаонін. Лише у 1997р. в країні налічувалось 5699 великих та середніх підприємств держсектора що потерпали від збитковості. В 1999 р. 1478 з них вийшли із тупика, а в 2000 р. вже 3211 підприємств тобто 48,7% від всіх колиш збиткових підприємств покінчили зі збитковістю.

Значне покращення настало в господарській діяльності держпідприємств, що вселило в серця людей більше впевненості для досягнення цілей. Це було особливо важко в умовах глобалізації, економіки та науково-технічного прогресу, а окрім цього диктуватиметься новою ситуацією після вступу Китаю у Всесвітню Торгову Організацію.

За темпами промислового росту приморські райони йдуть значно впереджають континентальні. У Китаї нараховується 75 тис. підприємств із самостійним держрозрахунком. Серед них великих і середніх промислових підприємств, які відіграють головну роль у своїх галузях, є 11 тис., що складає лише 29% загальної кількості. Проте виробляють вони майже половину промислової продукції і дають у казну 67% прибутку. Саме ці підприємства представляють такі галузі, як видобуток сировини, транспорт, виробництво електроенергії, важке машинобудування, металургія, хімічна промисловість. Вони ж таки зробили важливий внесок в економічний розвиток та модернізацію країни.

На початку 2000 р. китайський уряд почав розробляти тотальну стратегію з прискорення розвитку економіки та зовнішніх зв'язків країни з акцентом на інтенсивне освоєння чотирьох смуг території. Поняття «чотири смуги» включає: приморську, внутрішню прикордонну, смуги вздовж р. Янцзи та залізничної магістралі від порту Ляньюньган (пров. Цзянсу) до прикордонного пункту Алашанькоу (Синьцзян-Уйгурський автономний район). Ці райони вирізняються або сприятливою економічною базою, або міцним економічним потенціалом. Їхня перевага проявляється у сприятливому, унікальному географічному положенні, що є головною умовою економічного розвитку. У найближчі роки в економічному розвитку згаданих чотирьох смуг та в розширенні їхніх зовнішніх зв'язків необхідно звернути увагу на такі основні моменти. У приморській смузі необхідно освоїти дельти річок Чжуцзян та Янцзи, узбережжя Похейської та Тонкінської заток. Можна припустити, що в найближчі роки буде приділено більше уваги господарському розвитку у дельті р. Янцзи та на узбережжі Тонкінської затоки. Щодо дельти р. Чжуцзян прагнуть реалізувати завдання: бути поряд із чо-

тирма «драконами» Азії – Корейською республікою, Сінгапуром, Тайванем і Гонконгом. Щодо внутрішньої прикордонної смуги основна увага повинна зосереджуватися на ділянках Сіньцзяні, Внутрішній Монголії та провінції Хейлунцзян, які зорієнтовані на міжнародні торгово-економічні зв'язки, а також у провінціях Юньнань, Гуансі, націлених на відкриття нової торгової траси до Південної та Південно-Східної Азії. Відносно смуги вздовж р. Янцзи основна увага китайських господарників зосереджена на освоєнні району Пудун (м. Шанхай), будівництві гідровузла Санься на р. Янцзи. Це буде сприяти всебічному розвитку басейну р. Янцзи від м. Чунціна до дельти і поліпшити зв'язки східних районів країни із західними, також впливатиме на розвиток південних та північних відносно р. Янцзи районів. Смуга вздовж залізничної магістралі від порту Ляньюган до прикордонного пункту Алашанькоу (особливо північно-західна частина) вирізняється порівняно низьким рівнем економіки. Розвиток цього регіону справить важливий вплив на подолання економічної відсталості в багатьох районах країни.

Розширення господарської самостійності підприємств, їхнє прагнення до реконструкції виробництва на новій технологічній основі, зростання кількості підприємств, що орієнтуються на експорт, спроба підвищити конкурентоздатність продукції на зовнішньому ринкові, збільшення науково-виробничих, науково-дослідних установ, зростаючі потреби отримати закордонну передову техніку та технологію – все це створило стійкий попит на іноземну валюту. Держава, не маючи значних валютних ресурсів, з метою підвищення ефективності використання валюти поступово стала відходити від прямого централізованого монопольного розподілу валютних коштів, дозволяючи державним, кооперативним підприємствам, організаціям купувати певні суми ВКВ для жорстко визначених цілей у межах їхніх виробничих потреб. Допуск спільних підприємств на валютний ринок допомагає їм вирішити потреби валютного балансу, створює сприятливий інвестиційний клімат. Повсюдно відкрилися фондові контори. Кількість учасників Шеньчженської та Шанхайської фондових бірж досягла 400. Китайські підприємці зрозуміли, що ринок акцій – це не тільки засіб для пошуку грошових коштів, а й проміжна ланка у трансформації майнового права, бо в ході фондових угод та руху акцій можлива довільна втрата контрольного пакета акцій, який може перейти до інших рук, а з ним і право розпоряджатися справами компанії. За останні роки вступили в силу декілька зведень адміністративних правил та положень про фондові угоди, наприклад, «Тимчасові заходи з управління фондовими конторами». Утвердилась правова система, яка регламентує дії компаній, випуск та операції з цінними паперами.

Головним у реалізації сучасної зовнішньоекономічної стратегії Китаю стало утворення відкритих економічних зон для іноземних інвесторів. До таких зон входять: особливі відкриті економічні райони. Усі вони розташовані у південно-східній частині країни, це Шеньчженський, Чжухайський, Сяменський, Хайнаньський відкритий економічний район розташова-

ний на півдні країни, включає всю територію острова Хайнань (площа 34 тис. кв. км.). Він найбільший серед усіх відкритих економічних районів.

Відкриті економічні райони (ВЕР) є зоною, яка орієнтована на зовнішній ринок. Тут розвивається головню обробна промисловість, що виробляє експортну продукцію, об'єднані в єдиний комплекс наукові дослідження, виробництво та торгівля. На її території запроваджена специфічна система економічного управління. Після утворення таких п'яти районів завдяки пільгам держави економіка у них розвивалась значно швидшими темпами, ніж в інших регіонах країни. Сформувалось масштабне, орієнтоване на зовнішній ринок господарство, товари, які виробляються для експорту, перевищили 50% валової продукції ВЕР. Усі відкриті приморські міста у своєму розвитку орієнтуються на зовнішній ринок, а утворені на їхній території зони техніко-економічного освоєння вже стали «гарячими точками» інвестицій іноземних інвесторів. Наприкінці 2000 р. в усіх зонах техніко-економічного освоєння, які належать 14 відкритим приморським містам, було затверджено понад 4200 об'єктів з іноземними інвестиціями, реально вкладені кошти склали 26,6 млрд доларів США. В усіх приморських зонах країни – передусім у відкритих приморських економічних зонах – також спостерігається поживлення у сфері іноземних інвестицій. Кошти, які вклали в ці зони іноземні інвестори, останнім часом склали майже 80% від загальної суми іноземних інвестицій по країні в цілому. Новий район Пудун площею у 350 кв. км розташований на східному березі річки Хуаннуцзян, навпроти старої частини м. Шанхаю. Утворення нового району Пудуну розраховане на перетворення Шанхаю в один із центрів світової економіки, фінансів та торгівлі, а також є складовою частиною стратегічних установок Китаю в галузі економічного будівництва.

Уряд Китаю надає новому району Пудун ширші пільги порівняно з ВЕР. Наприклад, держава дозволила іноземним інвесторам утворювати в Пудуні фінансові організації, магазини, супермаркети та інші підприємства «третьої індустрії», а також відкрити в Шанхаї фондову біржу та випустити акції.

Відкриття зовнішньому світові Пудуна та районів по Янцзи дасть іноземному капіталові дуже сприятливі можливості інвестицій у Китай та широкий доступ до внутрішнього ринку країни. У Китаї 13 безмитних зон. Китайська безмитна зона – це особлива, ізольована територія, що нагадує «зону безмитної торгівлі» деяких країн світу. У такій зоні розвивається головню обробна промисловість, що виробляє експортну продукцію, та зовнішня торгівля, діє особлива митна політика, запроваджено особливі правила митного управління та нагляду. Починаючи від 1990 р., за дозволом китайського уряду утворено 13 таких зон. 1. Вайгаоцяоська безмитна зона (Шанхай), її площа 3,38 кв. км. Вона є найбільш відкритою в країні. 2. Зона порту Тяньцзінь займає 5 кв. км. Вона – найбільша безмитна зона у Північному Китаї. 3. Далянська зона розташована у Північній частині Далянської зони техніко-економічного освоєння, її площа

1,25 кв. км. 4. Шатоуцзяоська безмитна зона (Шеньчжень) розташована у селищі Шатоуцзяо м. Шеньчжень, площа 1,35 кв. км. 5. Фуянська безмитна зона (Шеньчжень) площею в 1,35 кв. км. 6. Гуанчжоуська безмитна зона площею в 1,4 кв. км – у північно-східній частині Гуанчжоуської зони техніко-економічного освоєння. 7. Чжанцяганська безмитна зона пролягла вздовж нижньої течії р. Янцзи у східній частині території Чжанцяганського річкового порту, проектна площа 4,1 кв. км. Вона – єдина в країні безмитна зона в річковому порту. 8. Хайкоутська безмитна зона розташована у межах Цзинпанської зони обробної промисловості м. Хайкоу, загальна площа 1,93 кв. км. 9. Циндаоська безмитна зона – на західному березі затоки Цзяочжоувань, поблизу м. Циндао, проектна площа 2,5 кв. км. 10. Нінбоська безмитна зона площею в 2,3 кв. км, розташована у північній частині Бейлуньганського морського порту м. Нінбо. 11. Фучжоуська безмитна зона – на території Мавейської зони техніко-економічного освоєння м. Фучжоу, площа 1,8 кв. км. 12. Єянюйська безмитна зона м. Сямень, розташована у Сяменському ВЕР, площа першої черги будівництва – 0,6 кв. км. 13. Шаньтоуська безмитна зона площею у 2,3 кв. км – у Шаньтоуському ВЕР. Безмитні зони Китаю на першому етапі свого існування.

Успішний розвиток в даний час у Вайганоцзяо, Тяньцзинському морському порту та Шатоуцзяо де вже зареєстровано майже 3000 підприємств, вкладені в ці зони кошти склали відповідно 19,87 млрд, 16,1 млрд та 250 млн дол. Китай відкрив зовнішньому світові 13 прикордонних міст: Хуньчунь (провінція Цзилінь), Суйфе-ньхе, Хейхе (пров. Хейлунцзян), Маньчжурій, Ерлянь-Хого (Внутрішня Монголія), Тачен, Боле, Інін (Сінцзян-Уйгурський авт. р-н), Хекоу, Ваньдін, Жуйлі (пров. Юньнань), Пінсян та Дунсіні (Гуансі-Чжуанський авт. р-н). Відповідно до постанов Держради, усі 13 відкритих прикордонних міст мають право утворювати на своїй території зони прикордонного економічного співробітництва, де застосовується також пільгова політика, розроблена для приморських зон техніко-економічного освоєння. Китайська економіка у світовому господарстві.

Транспорт залишається вузьким місцем в китайській економіці. Протяжність автомобільних доріг з твердим покриттям низька, але магістральні дороги відрізняються високою якістю дорожнього полотна. На туристичних міжміських маршрутах експлуатуються комфортабельні автобуси. Значні ділянки доріг платні. Останніми роками зросла забезпеченість легковими автомобілями. У багатьох містах це привело до утворення «корків» на дорогах. Культура водіння автомобілів в Китаї низька, тому мало хто з іноземних туристів наважується сісти в країні за кермо автомобіля взятого напрокат.

Низьку пропускну спроможність мають залізниці Китаю. Основа залізничної транспортної системи була закладена в період інтервенції Китаю країнами Європи і Японії, дороги в різних районах країни мають різну ширину колії. Залізниці переважно одноколіїні, електрифікація на низькому рівні, до цих пір продовжують експлуатуватися паровози. Найбільшою

щільністю залізниць відрізняються східні райони країни, на захід тягнеться одна лінія по маршруту «Великий шовковий шлях».

Річковий транспорт в Китаї традиційно відіграє провідну роль. Всюди для туристів здійснюються екскурсійні прогулянки по воді, як в традиційних джонках (на веслах або з вітрилом), так і на сучасних катерах.

Найпоширенішим транспортом в Китаї залишається велосипед. Для велосипедистів на вулицях зроблені широкі доріжки, усюди біля магазинів і інших установах розташовані велосипедні стоянки. У містах автомобілі починають поступово витісняти велосипеди, але в сільській місцевості це практично єдиний транспорт. Великою рідкістю стали рикші, які зберігаються тільки для екзотики в туристичних центрах. Більшість рикш пересіли на велосипеди (велорикші) або навіть на мопеди і мотоцикли (моторикші).

Зі збільшенням туристичних потоків до Китаю збільшилась так само і кількість аеропортів, їх кількість сягає приблизно 145 аеропортів у великих містах та близько 100 аеропортів місцевого значення. 1122 внутрішні і міжнародні авіалінії обслуговуються літаками Компанії цивільної авіації Китаю. Збільшено число середніх і коротких авіарейсів між містами країни. Туристичні маршрути обслуговуються спеціалізованими поїздами і автобусами з кондиціонерами, що робить подорож комфортнішою.

Унікальна природа, культурно-етнічна своєрідність Тибету і Гімалаїв, можуть сприяти перетворенню прикордонних територій Китаю і Індії на популярні туристичні райони, що вимагає створення транспортної специфічної туристичної інфраструктури.

Хоча Китай вважається соціалістичною державою, його економіка розвивається ринковим шляхом, а причиною економічного зростання є приватні підприємства. Відповідно з Конституцією Китаю, приватна власність є «недоторканою», а державна — «священною».

Яскравим показником економічного зростання країни є споживання енергоносіїв. Так, наприклад, споживання нафти в Китаї за 40 років з початку 1960-х збільшилось більше ніж у 25 разів, складаючи в 2005 році, за даними Державного статистичного управління КНР, 300 млн тон. За даними ОПЕК, в 2005 році Китай споживав 6,5 млн барелів нафти в день. Власний видобуток КНР складає близько 170 млн тон на рік. У Китаї відсутня ресурсна база, котра могла би дозволити розраховувати на збільшення видобування нафти, що призводить до повільного збільшення залежності від імпорту. Враховуючи подальший економічний ріст, за прогнозами китайських спеціалістів, до 2020 року потреба країни в імпорті нафти досягне 450 млн тон. До 2025 року прогнозний об'єм споживання нафти в КНР складе 710 млн тон на рік.

Нафтові компанії Китаю, такі як «Sinorec» шукають можливість доступу до покладів нафти та газу за межами КНР, наприклад в Росії, Казахстані, країнах Африки та Латинської Америки.

Споживання природного газу КНР в 2005 році склало 50 млрд куб. м. Згідно прогнозів, до 2020 року споживання газу виросте приблизно до 200 млрд куб. м.

Об'єм споживання електроенергії в 2005 році склав 2,456 трлн кВт. При цьому деякі райони Північного та Південного Китаю страждають від нестачі електроенергії.

На початку 21 століття, не дивлячись на економічний зріст, Китай зіштовхнувся із рядом серйозних економічних, екологічних та соціальних проблем: збільшився відрив у доходах між багатими та бідними; зросла різниця в розвитку села та міста, західних та східних, особливо прибережних, районів; збільшилось безробіття, в деяких районах виявилась отруєна земля, ґрунт та гідросфера. В Китаї зростають вуличні протести. Виступивши з програмною доповіддю прем'єр-міністр Вень Цзябао запропонував знизити темпи економічного зросту країни, а кошти, що звільняться спрямувати на покращення життя робітників та збільшення військового бюджету.

Основні задачі розвитку наукомістких технологій визначені сьогодні в Китаї в такий спосіб: підйом народного господарства, підвищення рівня продуктивних сил, перетворення науково-технічного прогресу в найважливіший фактор розвитку виробництва; усіляке підвищення технічного рівня традиційних галузей промисловості, ефективності суспільного виробництва, якості і конкурентоздатності товарів на світовому ринку, обліком фінансових, кадрових, технічних організацій. Прийнято рішення зосередити зусилля на розвитку наукомісткої техніки і технології в сімох пріоритетних областях. Серед них названі: біотехнологія, інформатика, автоматизація, енергетика, космічна і лазерна техніка, тобто базові напрямки науково технічного прогресу.

В області біотехнології дослідження і розробки спрямовані на різке збільшення продовольчих ресурсів, попередження і лікування важких захворювань, освоєння нових і поновлення старих енергетичних джерел, розвиток безвідхідних виробництв і скорочення шкідливих впливів на навколишнє середовище.

В області інформаційної технології ведуться дослідження в області удосконалювання сучасної техніки вимірів, обчислень і зв'язку; техніки розвідки корисних копалин і обробки дані розвідки, прогнозу погоди, контролю якості і ступеня забруднення сільськогосподарських, лісових і промислових продуктів. У реалізації прийнятого плану значна роль приділяється програмі «Смолоскип», що передбачає створення по всій країні районів і центрів з розвитку нових технічних і наукомістких технологій.

Успіхи в розвитку економіки сприяли стабілізації економічного становища, скорочення протиріч між суспільним попитом та пропозицією, насиченню ринку продукцією АПК і зниженню цін. На сьогодні основою АПК у Китаї усе ще залишається землеробство, і займає перше місце у світі за збором рису, одне з перших з виробництва пшениці і бавовни.

АПК на значній території країни залежить від штучного зрошення – одного з вирішальних заходів щодо підвищення врожайності, основний масив зрошуваних земель знаходиться в так називаній рисовій зоні, розташованій на півдні і південному-сході Китаю. З урахуванням особливос-

тей природних умов і вегетації культур, зрошення і збори врожаю Китаю можна розділити на наступні сільськогосподарські зони: зону збору одного врожаю на рік, що знаходиться до Півночі від Великої Китайської Стіни, зону збору двох врожаїв на рік, що охоплює райони за течією ріки Хуанхе, південні території гір Ценьлінь і Північні від гір Даюйлін, Цзюляньшань, зона збору трьох врожаїв у два роки (зона озимої пшениці), що знаходиться на Захід від гір Люняньшань і Хуатцземь і зону дозрівання трьох врожаїв на рік, що займає басейн ріки Перлова і Міньцзян у провінції Гуандун та прибережні райони провінції Футцзянь.

Найбільші міста

Столицею Китаю є місто Пекін – одне з найбільших міст світу, яке є політичним, економічним, культурним, науковим, транспортним центром, центром міжнародних зв'язків Китаю. З 1000 року до н.е. Пекін служив або головною, або другорядною столицею цілого ряду імператорських династій. Після революції 1949 р. уряд доклав максимальних зусиль, щоб перетворити Пекін на повідне індустріальне місто. Розвивалися насамперед галузі машинобудування та хімічної промисловості. Здійснено велике адміністративне, житлове і транспортне будівництво. Прокладено метро.

Найважливішими частинами Пекіна є Чхун Нань Хай – урядовий центр; історичний центр – «Заборонене місто» колишніх китайських імператорів; нові житлові і промислові передмістя. Пекін надзвичайно багатий на культурну та історичну спадщину. Таку концентрацію палаців, гробниць, вівтарів, пам'ятників, парків, пагод і храмів, збережених для нащадків, як в Пекіні, рідко можна зустріти. У цих пам'ятниках зібрані в єдине кращі зразки архітектури і паркового будівництва, скульптури і живопису, каліграфії і літератури, філософії і релігії. У цьому світі екзотичних палаців і храмів зустрічається безліч загадок і незвичайних предметів, породжених фантазією їх талановитих творців.

Пекін – важливий туристичний центр. Всі визначні пам'ятки Пекіна можна з повним правом зарахувати до чудес світу, настільки вони вражають своїми масштабами, вишуканістю і неповторним колоритом.

Площа Небесного Спокою – Тяньаньмень – займає 400 тис. м² і є найбільшою в світі. Знаходиться в самому центрі Пекіна, знаменита своїми демонстраціями і бунтами, завжди галаслива і багатолюдна, але особливо – в хвилини підйому і спуску державного прапора. Звіди проголошувалися імператорські укази. У центрі площі височіє 38-метровий пам'ятник народним героям. У південній частині площі з 1977 р. знаходиться Мавзолей Мао Цзедуна. Гугун (Пурпурне заборонене місто) – колишня резиденція китайського імператора, один з найгарніших середньовічних палацових ансамблів. Палац служив резиденцією 24 імператорам двох династій – Мін і Цин. До складу колишнього імператорського палацу входить 9999 кімнат, тут зібрані численні музейні експонати, знайомство з якими дає

можливість ознайомитися з тривалою історією і культурою китайської цивілізації. Входить в список пам'ятників світової спадщини ЮНЕСКО.

Храм Юнхегун (Храм Вічної Гармонії) – найбільший ламаїстський монастир на території Китаю (без урахування Тибету), один з найбільш барвистих храмів Пекіна: красиві сади і парення, дивовижні фрески і гобелени, шедеври теслярського мистецтва. У Храмі знаходиться статуя Будди заввишки 14 метрів, вирізана з цілісного стовбура сандалового дерева.

Парк Цзіншань – садово-парковий ансамбль імператорів династії Мін і Цин. Тяньтань – Храм Неба – шедевр архітектури династії Мін, виконаний з дерева без єдиного цвяха. В день зимового сонцестояння імператори здійснювали тут жертвопринесення в славу Неба, молячись про послання багатого врожаю. На території Храму знаходиться Стіна Відображеного звуку, відтворююча по периметру в 64 метри слова, вимовлені пошепки.

Долина Гробниць (Шісаньлін) – розташований в 50 км. від Пекіна – місце, де знайшли свій вічний притулок 13 з 16 імператорів династії Мін. Дві усипальні відкрито для відвідин. Дорогу до однієї з них охороняє Алея духів, створених з каменя.

Іхеюань – Літній Імператорський палац – розкішний парковий комплекс, що включає озеро Куньмін, зали, павільйони і палаци архітектури династії Цин. Літній Імператорський палац, забудований в строгій відповідності з фен-шуй, був будь-яким місцем відпочинку імператорів і їх наближених. Поети і художники черпали тут натхнення для своїх безсмертних творів.

Храм Конфуція і Імператорська школа. У першому внутрішньому дворі – ряди кам'яних стел з ієрогліфами. На деяких стелах вибиті вислови Конфуція. Інші ж стели увіковічують імена китайських учених, що успішно склали іспити на вище вчене звання, – «цзінши». За комірами Великої ученості знаходиться ще один дворик, за яким підноситься головна споруда храму Конфуція – павільйон Великої ученості. Школа була побудована внуком Кублай-хана в 1306 році.

Стародавня обсерваторія. На верхньому поверсі сторожової башти, що колись обороняла зовнішню стіну міста, розташована стародавня обсерваторія часів Кублай-хана. Її варто відвідати хоч би ради вигляду на місто, що шумить внизу. Любителі астрології і астрономії знайдуть тут багато цікавого: старовинні карти зоряного неба на дерев'яних панелях, навігаційне устаткування китайських мореплавців. Астрономічні інструменти езуїтів.

Шанхай є найбільшим містом і господарським центром у Китаї. Місто розташоване на березі невеликої річки Хуану, яка впадає в Янцзи за 50 км від її гирла. Промислова структура Китаю поєднує старі та нові галузі. Шанхай є найбільшим в Китаї центром загального машинобудування, електроніки та хімічної промисловості. Збереглися і його портові функції. Сьогодні – це найбільший в Азії фінансово-економічний мегаполіс, багатий фешенебельними готелями, розкішними ресторанами, прекрасними торговими центрами. Хмарочоси, сотні кілометрів надземних багаторів-

невих магістралей, банки, розважальні заклади, багатоколірна реклама, найбільші міжнародні виставки, якісні товари — все це сучасний Шанхай. Сам Шанхай не є «відкритим містом», але в ньому створено «відкриту зону» Пудун, яка швидко перетворюється на міжнародний, промисловий, фінансовий і банківський центр.

Основні визначні пам'ятки Шанхаю: Сад Радості (Юйюань) — найвідоміший архітектурно-пейзажний ансамбль в районі Шанхаю. Він був розбитий в 1559 році і служив домашнім садом губернаторові провінції. У саду знаходиться храм Міських Богів, які охороняють мир і спокій Шанхаю. Храм Нефритового Будди (Юй Фосі) — це храм, що діє, налічує більше 70 буддійських ченців. Свою назву отримав завдяки двом скульптурним зображенням Будди Шакамуні, привезеними з Бірми в 1882 році. Що сидить Будда заввишки 1,9 метра вирізаний з цілісного шматка білого нефриту вагою 1 тонна і прикрашений коштовними каменями. Лунхуасі — найстародавніший і найкрупніший монастирський комплекс в Шанхаї. На території комплексу є багатоярусна пагода Лунхуата. Шанхайська телевежа є найвищою в Азії, її називають «Перлиною Сходу». Висота башти 468 м (третя в світі за висотою).

Місто Циндао — сучасний індустріальний центр Китаю в провінції Шаньдунь. В той же час — це затишне курортне містечко, що протягнулося уздовж побережжя Жовтого моря. Циндао називають «Містом-садом» або «Перлиною Жовтого моря». З 1897 року Циндао був німецькою концесією. Емблемою Циндао є гребля. Довжина греблі 440 м, ширина — 8 м. У місті багато костюлів, церков і інших споруд, побудованих європейцями, що жили в Циндао в минулому сторіччі. Особливо багато представлені архітектурні стилі в районі Бадагуань, який називають «Музеєм світової архітектури».

Поблизу Циндао знаходиться Лаошань — гірський масив площею 400 кв. км., ідеальне місце для треккінга, прогулянок, сходжень. Гори рясніють історичними визначними пам'ятками і живописними місцями. По всій країні гори знаменита своїми мінеральними джерелами. Даоський монастир-палац Тайцин також є одним з головних скарбів гір. Звідси йдуть стежки на вершину Лаошань. Відразу на північ від палацу починається район численних гірських потоків, джерел і водопадів.

Сіань впродовж 2000 років це місто було свідком зародження, розквіту і падіння щонайменше п'яти імператорських династій. Сюди ж природним чином стягувалися кращі художники, ремісники, поети і письменники, філософи і вчителі, а також всі мислимі у той час матеріальні блага і багатства. З 8 ст. місто стало центром міжнародної торгівлі, і в ньому осіла велика кількість купців, мандрівників і майстрів з різних країн світу. Основні визначні пам'ятки: Велика Пагода Диких Гусаків — стоїть на колишньому місці Храму Материнської Любові. Це універсальний знак міста, був побудований в 648 році н.е. третім імператором династії Тан, Гао Цзуном, на згадку про свою померлу матір. Похоронний курган першого імператора Цінь Шіхуана (259-210 рр. до н.е.); Храм Фаменсь — в нім зберігаються

кістки пальців Будди Шак'ямуні. Тут, під буддійською пагодою, знаходиться найбільший в Китаї підземний палац; Велика мечеть — одна з 4 крупних мечетей в Китаї. Мечеть — одне з свідoctв того, що через місто Сіань проходив великий Шовковий шлях.

Сучжоу славиться одним з найвідоміших історичних центрів Китаю. У 514 р. до н.е. Хе Лу, правитель царства У, доручив своєму міністрові побудувати красиве місто на землі. Доручення було виконане. Це місто називається «Китайською Венецією» завдяки великій кількості каналів. Основні визначні пам'ятки: Гора Тигра, Монастир Холодних Гір (Ханьшаньсі) збудований в 520 році. В монастирі зберігаються стелі, прикрашені портретами та надписами, і старовинний дзвін епохи Тан, монастир — популярне місце святкування китайського Нового року.

Історія міста Ханчжоу налічує близько 2000 років. Перша письмова згадка про Ханчжоу з'явилася в 6 столітті, коли був побудований Великий канал, що пов'язує цей район з багатьма торговими центрами. Зараз Ханчжоу — одне з найбільших міст Китаю. Місто є батьківщиною шовку і відомий у всьому світі як виробник прекрасних шовкових тканин і виробів. Основні визначні пам'ятки: Озеро Сиху Пагода Шести Гармоній (Люхета). Її побудував місцевий князь в 960 році для захисту від повеней. Крім того, ночами Пагода служила маяком і вважалася приборкувачем драконів — повелителів водних стихій, Храм Притулку Душі (Лін'інь) — найзнаменитіший буддійський монастир Китаю. Храм побудований в 326 р. н.е. індіським ценцем. Особливо цікаво в храмі скульптурне зображення всімішеного Будди, розташоване біля підніжжя гори. Вважається, що дотик до цієї статуї приносить щастя і успіх.

Історія міста *Гуйлін* налічує більше 2000 років. Гуйлін довгий час був політичним, економічним і культурним центром Китаю. Найвизначніші пам'ятки Гуйліня є Гора Слонового Хобота (Сянбішань); печера тростяної флейти (Лудіань) протяжністю більше 500 м.; в центрі Гуйліня возвеличується гора Незвичайної краси (Дусюфен) до її вершини ведуть 300 сходинок тут також знаходяться розвалини імператорської резиденції епохи Мін.

Ченду називають «Райським містечком». Ченду часто називають маленьким Пекіном. Місто є науково-технічним, торговим, фінансовим та транспортним центром південно-західного Китаю. В цьому місті багаті природні ресурси та клімат. Архітектурні ансамблі зустрічаються повсюди. Ченду славиться місцевими виробами прикладного мистецтва, своєрідними традиціями та звичаями. Храм на честь Чжуге Ляна був збудований в 6 ст. в пам'ять правителя князівства Шу Чжуга Ляна. Сьогоднішній храм реставрований в 1672 році при династії Цін. Гори Цінченшань являються центром даосизму. В горах велика кількість пам'ятників даоської культури. Для Ченду характерні три характеристики: рідний край бамбукових ведмедів, знамените історичне культурне місто, прекрасний пейзаж плодового краю.

Лхаса (Тибет). Тибет ще називають «дахом світу». Він відокремлений від зовнішнього світу найвищими гірськими хребтами. До теперішнього

часу Тибет – таємниче і загадкове місце на землі. Адміністративний центр Тибету – місто Лхаса. У перекладі «Лхаса» – «Святе місце». Місто розташоване на висоті 3660 м над рівнем моря. Світову популярність цьому місту принесли численні монастирі, де до сьогодні проводяться урочисті ритуали і церемонії. Основні визначні пам'ятки: Палац Потала («Містична гора») являє собою зразок національної архітектури Тибету і належить до найбільш знаменитих палацово-кріпосних ансамблів Китаю. Палац занесений в «Книгу усесвітньої спадщини ЮНЕСКО». Будівля розділена на Червоний і Білий палац. Немає точних даних про те, скільки ж в Поталі кімнат і залів. Їх число складає «десь більше тисячі», і зовсім небагато людей, які змогли обійти їх всіх. Покриті золотом дахи Палацу додають архітектурному ансамблю пишність і велич.

Храм Джокханг є одним з найшановливіших храмів буддизму Тибету і місцем паломництва віруючих. Він був споруджений в 647 р. для священної статуї Будди Акдодія. Тут же знаходиться статуя богині Балдон Лхамо – покровительки породіль. Монастир Сера («Шипшина») був побудований в 1419 році. В період розквіту в нім жило понад 5 тис. ченців, зараз близько 300. Монастир є духовним центром ламаїзму і культовим місцем. Монастир Дрепунг («Купа рису»), 1416 р., є найбільшим в світі. В період розквіту в нім проживало 10000 ченців, в даний час – 500. Він розташований всього в декількох кілометрів від Лхаса. Монастир Норбулінгх («Сад коштовних Камнів») – з 18 ст. служить літньою резиденцією всіх Далай-лам. Тут лами пізнавали істину і суть всесвіту і медитації.

Гуанчжоу – найбільший промисловий центр Китаю, всесвітньо відомий центр легкої промисловості. У Гуанчжоу знаходяться близько 100 оптових ринків і сотень тисяч промислових підприємств, фабрик, заводів. У Гуанчжоу двічі в рік (15-30 жовтня і 15-30 квітня) проходить Міжнародна виставка Китайських Товарів – одна з найважливіших подій року в світі виробництва і торгівлі.

Гуанчжоу – одне з 24 історичних міст Китаю, з більш ніж 2000-річною історією. Багато століть назад місто було головним перевалочним пунктом на «Шовковому Шляху». Гуанчжоу сьогодні – політичний, економічний і культурний центр півдня КНР. Основні визначні пам'ятки: парк Юесю – найбільший парк в Гуанчжоу. Парк Хайчуан – на схід від острова Шамянь Народний міст сполучає два береги Перлової річки. Південний берег носить назва Хенань, тут і розташований парк Хайчуан. Головною визначною пам'яткою є колись найбільший монастир Гуанчжоу, Монастир Океанського Прапора. Він був заснований ченцем буддиста в 1662 році і в роки своєї слави займав площу 2,5 га. У 1930 роках, після того, як він служив баракком для солдатів, комплекс монастиря був перетворений на парк.

Мавзолей 72 мучеників в Хуанхуаган був побудований на згадку про 72 загиблих в битві 29 березня 1911 року під час революції під керівництвом Сун Ятсена. Це найвідоміший революційний пам'ятник до комуністичного Китаю. При споруді мавзолею були зібрані найрізноманітніші

ідеї і архітектурні символи свободи і демократії, аж до статуї Свободи в зменшеному варіанті. Мавзолей стоїть на Горбі Жовтої Квітки.

Довгу історію має храм Шести Баньянових Дерев заснований в 537 році наказом місцевого князя. А шість баньянових дерев увіковічив в 1099 р. поет Су Дунпо, створивши вірш-каліграфію на порталі храму.

Шеньчжень знаходиться в 2300 км. від Пекіна і в межах видимості від Гонконгу. Через Шеньчжень, що акумулював гігантську кількість імпортованих товарів, стала проходити контрабанда, розцвіла валютна спекуляція. Сьогодні, проте, ніхто не назве Шеньчжень невдачею: його населення росте щорічно на 20%, скоро він стане одним з найбільших міст країни, його економічне зростання складає 45% в рік (при досить високому за світовими стандартами зростанні всього Китаю – 10% і при вельми високому зростанні провінції Гуандун – 18%). Ці 45% є неперевершеними поки світовим рекордом. Багато туристів говорять, що Шеньчжень – це те, що було б з Китаєм, коли б не комунізм.

Сянган (Гонконг) – «Місто Жовтого Диявола», що 150 років тому був лише невеликим рибачьким селом. Гонконг нині представляє унікальний конгломерат хмарочосів, що змагаються в химерності споруд, гірських ландшафтів, переміжних рисовими плантаціями, прекрасних пляжів і неймовірно розкішних готелів. Гонконг розташований на південно-східному побережжі Китаю, і займає площу 1100 кв. км. Його територія може бути умовно розділена на чотири частини. Острів Гонконг площа 80 кв. км. У центральній частині розташовані будівлі найбільших фінансових корпорацій світу, це діловий центр, що завмирає вночі і неймовірно жвавий вдень. Південь острова облямований гірськими горбами. Острів Гонконг відокремлений від материка живописною природною затокою Вікторія – головною прикрасою Гонконгу. Острів Лантау – в два рази більший за площею від Гонконгу. Коулун – площа 47 кв. км, материкова частина, прилягає до затоки Вікторія. Це туристичний центр з яскраво-освітленими вулицями, величезними магазинами, вишуканими ресторанами та готелями.

Нові Території – материкова частина на північ від Коулуну, простягається до адміністративного кордону з Китаєм. Заміські ландшафти поєднуються із мирними рибачькими поселеннями. В сільськогосподарських районах Нових Територій можна побачити живописні качині ферми, сільські храми, старовинні родові садиби та бухти кришталево-чистою водою бірюзового кольору. На деяких островах навколо Гонконгу можна знайти тихі безлюдні вулички, патріархальні села, рибачькі поселення та чудові пляжі. Найкращими пляжами вважаються Ло Шо Шин на острові Ламма, а також Пюй О та верхній пляж Чеунг Ша в південній частині острова Лантау.

1 липня 1997 року сталося офіційна церемонія повернення Гонконгу під юрисдикцію Китаю та офіційне перейменування Гонконгу в китайський «Сянган». До цього моменту Гонконг залишався Британською колонією і існував абсолютно незалежно від колишнього «власника». За згодою

між Гонконгом та Китаєм, як, до речі, і португальським островом Макао, що також недавно повернувся «на історичну батьківщину», нові відносини будуються за принципом «Одна країна – дві системи» 95% населення китайці. Офіційна мова англійська та китайська. Храми та монастирі Гонконгу цікаві перш за все своїм первинним виглядом. З них ніхто ніколи не створював музеїв, або чогось на зразок цього. Культурні революції обійшли ці міста стороною. А тому складається відчуття, що, незважаючи на їх відносно молодий вік, в них є щось таке, що в інших більш древніх та пам'ятних містах, на жаль, може бути втрачено.

Аоминь (Макао) – це колишня колонія Португалії, що перейшла під юрисдикцію Китаю 20 грудня 1999 р. Це одне з найстаріших поселень європейців в Азії. Територія – 16 кв. км. Макао був азіатською резиденцією Римської католицької церкви («Ватикан Азії»). Тутешній єпископ здійснював контроль над католицькими місіями від Гоа до Нагасакі в Японії. Звідси – такий достаток церков, яких в Макао на 1 кв. км більше, ніж в справжньому Ватикані. Макао – туристична мекка. Через велику кількість казино і гральних будинків її ще називають «Монте-Карло» Сходу. Гральний бізнес привертає сюди щорічно понад 6 млн туристів. Орієнтація Макао на туризм і сферу послуг зумовила створення першокласної мережі готелів, ресторанів, розважальних закладів з високим рівнем обслуговування. Макао – місто дивовижної свободи. Тут немає організованих натовпів у Макао кожен гуляє сам по собі.

Історико-культурні туристичні ресурси

Китайська Народна Республіка багата історичними та культурними пам'ятками. З 1985 р. Китай приєднався до конвенції ЮНЕСКО по збереженню світової культурної спадщини. За показниками об'єктів, що входять у «Список культурної та світової спадщини», Китай займає четверте місце в світі. Китайській цивілізації більше 5000 років. Завдяки старовині, ізолюваності і історичній спадщині сформувалася одна з найоригінальніших культур світу. Культурне багатство Китаю — головний чинник, що притягує туристів зі всього світу. Це служить основою розвитку пізнавального, наукового, конгресного, фестивального і релігійного туризму. Китайська культура дуже багатогранна, але, безумовно, зовнішній вигляд країни визначає традиційний архітектурний стиль, який властивий різним спорудам (палаці, храми пагоди, фортечні мури).

Архітектурним символом країни і одним з найвідоміших творінь людства на Землі є Велика китайська стіна. Загальна протяжність цього грандіозного фортифікаційного спорудження складає не меншого 4000 км., за іншими даними — більше 6000 км. (зі всіма відгалуженнями), висота коливається від 3 до 8 метрів. Це один з світових пам'ятників культурної спадщини, що знаходяться під охороною ЮНЕСКО. Початок будівництва фрагментів стіни відноситься до 4 ст. до н. е., наприкінці 3 ст. до н. е. вона

відбудована, як єдина захисна система, надалі стіна неодноразово добудовувалася і реконструювалася (7 ст., 15 ст.). У окремі періоди на будівництві було задіяно до 1 млн осіб. Робота у важких умовах приводила до загибелі багатьох людей, похоронених в стіні, через що її нерідко називають «щонайдовшим кладовищем в світі». Стіна є земляним валом заввишки до 10 м і шириною до 5,5 м, фанерований цеглиною. Одночасно вона використовувалася як дорога, на якій могли роз'їхатися дві колісниці. В даний час багато ділянок стіни відреставровані для демонстрації туристам. Найчастіше відвідується іноземними туристами ділянка стіни, що знаходиться на відстані 90 км. від Пекіна біля гори Бадалін.

Аналогічні захисні фортечні стіни збереглися в старих китайських містах. Найбільш відомі і добре збереглися фортечні стіни в Пекіні і місті Сіань. Споруда палаців здійснювалася відповідно до певних правил. Окремі архітектурні елементи підкреслювали статус палацового комплексу. Палаці зводилися на штучних терасах, наприклад, палаці імператорів — на триярусних терасах. Комплекс палацових будівель оточувався цегляною стіною (захисний екран від злих духів) прямокутної форми з точним орієнтуванням по сторонах світу. Значущість палацу підкреслюється багато ярусністю ступінчастих карнизів, кольором (золото — ознака імператорського палацу), використанням фігур реальних і міфічних тварин (лев і дракон — ознака вищої влади). Кожна імператорська династія зводила свої палаці.

Найзнаменитіший палацовий комплекс Китаю — Гугун (Заборонене місто). З 1420 р. по 1644 р. Заборонене місто було центром Китайської імперії. Серед численних будівель Забороненого міста найзначніше — Палац вищої гармонії. Нині будівлі палацового комплексу перетворені на музей, який вважають одним з найбільших в світі. На південь від Забороненого міста знаходиться площа Тяньаньмін («площа комір небесного спокою») — найбільш широка площа світу. На площі напроти музею Гугун розташовується мавзолей Мао Цзедуна, що проголосив тут на площі в 1949 р. утворення КНР. За 20 км. на північ від Пекіна знаходиться Літній палац — палацово-парковий ансамбль. Житлові споруди, храми і павільйонами Літнього палацу розкинулися на берегах озера. Перші споруди відносяться до 12 ст., а розкішний парк був розбитий у 18 ст. Вздовж озера тягнеться 728-метрова Крита галерея, а на воді стоїть знаменитий Мармуровий корабель. Площа парку Літнього палацу складає 300 га, це один з найбільших парків світу.

Будинок, храм і могила Конфуція в Цюйфу, включені в список ЮНЕСКО в 1994 році. Будинок Конфуція — насправді резиденція його внука. Будівлю цю називають також «будинком вчителя Яньшень», оскільки в 1055 році Кун Цзунюаню, представникові 46-го покоління нащадків Конфуція по чоловічій лінії, імператором Чжаочженем було присвоєно звання «вчитель Яньшень». Звання це передається по спадковості до сих пір. У резиденції знаходиться бібліотека, де зберігається більше 9 тис. томів, виданих з 1534 по 1948 роки.

У місті Шеньян зберігся Маньчжурський імператорський палац періоду правління маньчжурської династії (1644-1911 рр.). У місті Чанчунь розташовується скромний палац імператора маріонеткової держави Маньчжоу-го (1932-1945 рр.). Над містом Тибету Лхаса підноситься Палац Потала. Тринадцятиповерховий білокам'яний палац був резиденцією розділу ламаїстської церкви з 17 ст. до 50-х рр. 20 ст. поки Далай-лама не був вимушений емігрувати до Індії. Тепер тут розміщується музей.

Унікальною стародавньою спорудою є Великий китайський канал, що з'єднує річки Янцзи і Хуанхе. Його будували з 6 по 13 ст. і експлуатують до цих пір зокрема і в туристських цілях для організації круїзів. Китай знаменитий своєю культовою архітектурою. По всій країні розкидані численні храми, пагоди, статуї Будд. Китай нерідко називають «Країною пагод і храмів». Пагоди з'являлися в країні у міру розповсюдження буддизму і мають різне призначення. У монастирях знаходяться пагоди, встановлені на згадку про настоятелів храмів. Так в храмі Шаолінь (найзнаменитіший храм буддиста в Китаї, заснований в 495 р., визнаний центр бойових мистецтв — ушу), у провінції Хунань розташований «Ліс пагод» — 260 надгробних ступ (9 – 19 ст.). Частина пагод є сховищем священних книг і реліквій, інші встановлені на честь якихось подій або святих. Знаменита Біла пагода (Байта) встановлена в честь пам'яті візиту Далай-лами в 1651 р. до Пекіну. Пагода зведена із сліпучо білого черепашника і розташована в паренні Бейхай поблизу від палацу Гугун. Пагоди споруджувалися з різних матеріалів. У місті Гуанчжоу знаходиться найстародавніша із залізних пагод (963 р.). Якнайдавніша цегляна (529 р.) — розташована в провінції Хенань.

На південній околиці Пекіна знаходиться Храм Неба (Тяньтань), нерідко званий «Вітварем Неба». Він був збудований в 15 ст. одночасно із Забороненим містом. У 1914 р. тут востаннє було здійснено жертвоприношення на честь Неба. Імператор повинен був щорічно підтверджувати легітимність своєї влади і просити у Неба багатий урожай. Кругла форма вітвара символізувала Небо, з яким спілкувався тут імператор.

Унікальний печерний храм розташований поблизу міста Лоян — одного з якнайдавніших центрів китайської цивілізації. У епоху розквіту (5 ст.) в гротах почалося створення статуй Будд. З часом тут в 2000 приміщеннях було створено майже 100 тис. статуй і рельєфів. Найбільш відомі Гроти Лунменя. У провінції Ганьсу розташовані знамениті Дуньхуанські печери — скарбниця мистецтва буддиста 6-11 ст. (2 тис. дерев'яних і глиняних скульптур, фрески). Біля шахтарського міста Датун (пров. Шаньсі) знаходяться печери Юнган — це близько 500 штучних печер 4-14 ст., де розміщуються 2,5 тис. статуй до 15 м заввишки. У Китаї збереглися численні імператорські поховання, що включають гробниці, храми, ритуальні споруди. Найбільш відоме стародавнє поховання китайських Імператорів розташоване за 50 км. на північ від Пекіна — Тринадцять усипалень (Шісаньлін).

У 1974 р. поблизу міста Сіань були виявлені теракотові статуї воїнів — піхотинців, вершників, стрільців. Теракотове військо — одне з голо-

вних археологічних відкриттів світу в 20 ст. і одна з головних визначних пам'яток Китаю. Це 8000 воїнів (піших і кінних) у повний зріст і жоден з них не схожий на іншого. Теракотова армія створена була для охорони гробниці імператора Цінь Шіхуанді (3 ст. до н. е.). Тоді Сіань був столицею Стародавнього Китаю, а в епоху імперії Тан став найбільшим містом світу, що налічувало більше 1 млн жителів. Історичний музей провінції Шаньсі — кращій археологічний музей Китаю. Інтерес для туристів представляють також Велика і Мала Пагоди Диких Гусаків (Даяньта і Сяояньта).

На території Китаю є стародавні археологічні знахідки: більше 7000 стоянок стародавніх людей епохи неоліту і палеоліту. У провінції Хейлунцзян на південь від міста Муданьцзян знаходиться столиця середньовічної держави Бохай (7-10 ст.), у відреставрованому вигляді вона представляє інтерес як музей.

Літературні наслідки Китаю великі, але нажаль не перекладені на інші мови, що робить їх практично неможливими для західного читача. Традиційно література Китаю представлена у двох формах: класичній (в більшій мірі конфуціанській) та простій, народній (наприклад, прозаїчний епос про династію Мін). Китайський театр дуже схожий на оперу, так як музика відіграє в ньому величезне значення, він включає в себе такі жанри, як акробатика, військові єдиноборства, стилізовані танці. Багато людей «божеволіють» від китайських фільмів, покази яких мають величезний успіх на міжнародних кінофестивалях.

Привертає туристів традиційне китайське мистецтво: живопис, музика, театр. Стародавній китайський живопис має власну оригінальну манеру листа, істотно відрізняється від західної. Китайські картини, що пишуться тушшю, мінеральними і рослинними фарбами на шовку і особливому папері. Картини пишуться на стрічкоподібних горизонтальних і вертикальних свитах. Часто картина є серією сцен, які відокремлені каліграфічними написами — особливим видом образотворчого мистецтва. Подібне лист-малюнок має глибокий філософський сенс. Улюблені сюжети китайських художників — гірські пейзажі, пори року, рослини, тварини. Багато туристів купують як сувеніри зразки китайського живопису.

Гончарна справа у Китаї також відноситься до найдавнішого виду мистецтв, вартує сказати, що першим у світі виробником фарфору були китайці у 6 ст. н.е., досягнувши свого розквіту під час правління династії Сянь.

Китайці люблять співати і танцювати, при цьому музика і танці різних провінцій країни істотно відрізняються. На міських площах вечірньої пори часто можна спостерігати плавний танець-хоровод з віялами і хусточками. Цікаво спостерігати як вранці на площах, в сквериках, на спортивних майданчиках по одинакові і групами китайці займаються гімнастикою-ушу. Багато традиційних ремесел пристосувалися до туристичного попиту на сувеніри. Китай славиться різьбленням за різними матеріалами (нефриту, дереву, кости, кокосовому горіху та ін.) шовковим виробництвом, керамічними і плетеними (ширми, віяла, капелюхи, корзини, взуття, картини) виробами.

Славиться Китай східною медициною і фармакологією. У центри медицини Тибету нерідко приїжджають іноземні туристи для лікування, а лікарі на навчальні курси. Культурна спадщина країни, доповнена сучасними об'єктами індустрії розваг, при умілій організації показу визначних пам'яток привертають до Китаю з кожним роком все більше туристів.

Мистецтво каліграфії традиційно вважалось найвищою формою образотворчого мистецтва в Китаї, таким чином, що про характер людини судили по елегантності її почерку. Мистецтво декоративної каліграфії зустрічається всюди у Китайських храмах, на стінах печер, на схилах гір, на пам'ятниках. Основними інструментами для каліграфії служать пензлик та чорнило, які є також основними інструментами для традиційного китайського живопису, у основі якого лежить мистецтво ліній та відтінків. Китайська кухня широко відома та популярна, дуже різноманітна. Китайці говорять про свою кухню, що вони їдять все, що має чотири ноги. В більшості випадків це просто приготовлені вишукані страви з обмеженою кількістю інгредієнтів. Китайська кухня може бути умовно розділена на чотири регіональні категорії: пекінська і шандоньська (з розігрітими булочками та макаронами у вигляді скребок), катонізька і цяожоу (легко приготовлене м'ясо та овочі), шанхайська (родина «червоних» страв і м'яса на ребрах) та сіаньська (дуже гостра, з великою кількістю соусу чілі). Чай – один з найпоширеніших безалкогольних напоїв, окрім цього, кока-кола починає завойовувати все більше популярності, тоді коли пиво залишається найпопулярнішим алкогольним напоєм. Слово «вино» має велику кількість визначень, починаючи з напиктів, настоянок на все можливих травах, закінчуючи рисовою горілкою і вином з ящірками, бджолами та маринованими зміями.

Неможливо не пригадати про велику кількість свят, які так люблять святкувати не тільки китайці, але й туристи. Найбільшим святом є – Свято Весни – (Китайський Новий рік за місячним календарем). Святкують 1-го числа 1-го місяця за місячним календарем. В основі Свята Весни лежить обряд жертвопринесень предкам і духам, що існував при первісно-общинному ладі. Як свято Весни наголошується з династії Ця (21-16 ст. до н.е.). Цей захід влаштувався в останній місяць року після завершення польових робіт в подяку за багатий врожай. В даний час свято Весни – найголовніше традиційне свято китайців. Тоді ж виник китайський цикл з назв 12 тварин, обожнюючи їх і застосовуючи їх образи для позначення років, виходячи з астрономічних спостережень. Послідовність циклу тварин така: щур, бик, тигр, заєць, дракон, змія, кінь, вівця, мавпа, півень, собака, свиня. Напередодні свята люди роблять численні покупки, шують новий одяг, здійснюють обряди жертвопринесень Богамі вогнища і предкам, обов'язково збираються всією сім'єю за святковим столом, з величезною кількістю страв. У ці дні прийнято ходити в гості, відвідувати храми. Організуються виступи танцюючих драконів, танцюючих левів, хороводи, виставки паперових ліхтарів, каліграфії і китайського живопису. У всіх цих заходах закладений єдиний сенс: проводжаючи старий

рік, позбавитися від убогості, всіх неприємностей і хвороб, зустріти Новий рік, бажаючи багатства, багатого врожаю, здоров'я і благополуччя. У будинках прийнято наклеювати на вікна паперові вирізки з червоного паперу, лубкові картинки, що зображають рослини, птахів, тварин, казкові персонажі. Вирізки створюють атмосферу свята в будинку. Прийнято також вивішувати по обох сторонах входу в приміщення парні написи «Чунь лян»», сенс яких містить народну мудрість. Популярне запалення різноколірних свічок із зображенням ієрогліфів.

Свято Юаньсяо, час -15-й день 1-го місяця за місячним календарем. Офіційним святом був оголошений імператором Венді в епоху Західна Хань. У 58-75 рр. при імператорові Мінді династії Східна Хань в імператорському палаці і буддійських монастирях стали вночі запалювати ліхтарі, прославляючи Будду, простолюдинам було наказано вивішувати до свята засвічені ліхтарі. З тих пір свято отримало назву «Святом ліхтарів». Основними заходами є масові гуляння по вулицях, де вивішуються барвисті різноколірні ліхтарі у формі птахів, тварин, персонажів з легенд, міфів і казок, а також приготування юаньсяо (галушки з рисової муки з солодкою начинкою).

Свято Води відбувається 13-15 квітня. Місце проведення: р. Цзінхун, Сішунбаньна, провінція Юньнань. Згідно з легендою, давним-давно в Сішунбаньна жив жорстокий правитель, у якого було 7 дружин. Не у силах терпіти тирані правителя, дружини змовилися і убили його. Виявилось, що голова володіла магічною силою і від її дотику все спалахувало. Ради благополуччя людей дружини вирішили не випускати голову з своїх рук протягом року. Вдячні жителі стали обливати жінок водою, щоб полегшити їх страждання. Поступово голова стала стлівати і перетворилася на попіл. Звідси пішов звичай обливати один одного водою на знак побажання благополуччя. Під час свята проводяться змагання драконових човнів, запуск петард і саморобних ракет, виконання танців з барабанами, танців павичів, молодь обмінюється сумками, виражаючи таким чином свої симпатії один одному.

Фестиваль Пеонів. Час – 15-25 квітня Місце проведення – м. Лоян, провінція Хенань. Стародавня столиця Китаю – Лоян славиться своїми деревовидними пеонами більше тисячі років. Пеон є національною квіткою Китаю за розкішну пишноту і красоту своїх квіток. В даний час налічується понад 350 видів пеона. Особливо прекрасні квіти сорту «яохуан», визнаного «царем пеонів», і сорту «вейцзи» – «царицею пеонів». Під час фестивалю проводяться гала-концерти, виставки пеонів, картин, каліграфії, ліхтарів, семінари по культивуванні пеонів, ділові переговори. У міському парку Ванчен, Ботанічному саду крім виставки пеонів влаштовуються святкові банкети і кулінарні виставки.

Міжнародний фестиваль паперових зміїв. Час – 20-25 квітня Місце – р. Вейфан, провінція Шаньдун. Вейфан-батьківщина китайських повітряних зміїв. Мистецтво виготовлення повітряних зміїв тут досягла високого рівня. Починаючи з 1984 року у Вейфані щорічно проводяться міжнародні

фестивалі зміїв, в яких беруть участь представники понад 30 країн світу. Програма фестивалю передбачає міжнародний конкурс, чемпіонат Китаю з паперових зміїв, відвідини Музею паперових зміїв, демонстрація виготовлення зміїв китайськими майстрами.

Міжнародний фестиваль ушу в Шаоліні – 10-15 вересня. Місце проведення – м. Чженчжоу, провінція Хенань. Монастир Шаолінь існує більше 1500 років, з яких понад тисячу років ченці Шаоліня вивчають і практикують мистецтво ушу. У програмі фестивалю – показові виступи майстрів ушу, змагання, семінари, цікаві екскурсії.

Китай має багатотисячлітню історію. На сьогоднішній день у Китаї існує багато музеїв, які повідують нам про життя цієї дивовижної нації та культури. Так у Сіані знаходиться музей провінції Шеньсі. Колись музей був храмом Конфуція, сьогодні тут знаходиться велика цікава експозиція, присвячена, в основному, історії Великого шовкового шляху. Серед унікальних експонатів – Ліс Стел, найважчі збори книг в світі – 2300 великих кам'яних книг у вигляді висічених висловів на стелах про синову шанобливість.

У Лояні є Монастир Шаолінь. Заснований індійським ченцем Бодіхармой в 527 році, монастир Шаолінь служив місцем медитації і вдосконалення бойових мистецтв, збагнення особливої техніки дихання, тренування тіла і духу не для одного покоління послідовників вчень буддизму. Утихомирююча краса і гармонія гір Суншань, романтика старовини, атмосфера минулих століть з її філософією поглибленого самоспоглядання і самоти додають цьому місцю особливу значимість.

Навколо озера Ситху розташовані плантації найзнаменитіших і найдорожчих сортів чаю сподіваючись. Історія чаю «Місяців Цзін», що в перекладі означає «Колодязь Дракона», налічує більше 1200 років. У музеї можна не тільки познайомитися з процесом створення різних сортів напою, історією чайництва і різними типами чайних посудин і чашок, але можна також взяти участь у зборі чаю, продегустувати елітні сорти, а також придбати все необхідне для чайної церемонії. Музей шовку знайомить нас з історією розвитку шовкового виробництва. Вона налічує більше 5000 років. У музеї представлені численні вироби з шовку, батьківщиною якого є Ханчжоу.

Меморіальний музей «Дуфуцаотан» у Куньмінь – рідний дім танського поета Ду Фу в Ченду. В саду росте бамбук. Великий поет написав тут 240 віршів, саме тут він написав рядки «Осінній вітер вивіз солом'яний дах». Основні споруди включають приміщення «Дасе», павільйон історії віршів, двері з дров, павільйон Губуці. Кожний із пам'ятників своєрідний та неповторний. У Женьчжень є парк «Прекрасний Китай» («Діснейленд по-китайськи») – це великий парк, де зібрані всі визначні пам'ятки Китаю в зменшеному масштабі: Заборонене місто Пекіна, Велика китайська стіна, палац Потала у Лхасі, монастир Шаолінь, сади Сучжоу, скелі Гуїліня, гори Тяньшань з Сіньцзяна, Кам'яний Ліс з Юньнані, а також деякі визначні пам'ятки Тайваню.

У Гонконзі знаходяться морський парк і Серединна Держава. Один з найкрупніших морських парків розваг в світі займає площу 10 кв. км.

і розташований на двох рівнях – в долині і на високому горбі, з якого відкривається прекрасний вигляд на Південно-Китайське море. Дві частини сполучено підвісною дорогою з рухомими кабінками, схожою на гірськолижні підйомники. Подорож захоплює, а для любителів гостріших відчуттів споруджені неймовірні атракціони типу «американські гірки». У морському парку 3 рази на день проходять шоу з акулами людодідами, морськими левами, рідкісними рожевими дельфінами. Далі ескалатором можна доїхати до парку «Серединна Держава». Тут відтворено життя Китаю 5000 років тому. Якнайдавніші храми у натуральну величину, пагоди, площі, костюмовані шоу відображають традиції і звичаї стародавньої китайської держави.

Головні туристичні райони

Відносна територіальна однорідність курортних ресурсів сприяє формуванню ареальних форм – курортних місцевостей, районів та курортних зон. Всього за 30 км. від р. Санья знаходяться термальні джерела «Наньтянь» («Перлова річка»), які останнім часом отримали широке визнання. У 2005 році цей курорт був внесений до списку «Найкращі китайські термоджерела». Це оздоровчий комплекс, в якому є 36 невеликих басейнів різної температури і складу, що потопають в зелені тропічного саду. Вода термоджерел багата фтором, радоном, водним кремнієм.

Центр здоров'я «Узбережжя Золотого Каменю» знаходиться у м. Далань на території готелю Золотий камінь. При центрі існує клінічна лабораторія, в якій для кожного пацієнта розробляються індивідуальні лікувальні препарати. У центрі практикують лікування за методами традиційної китайської й сучасної західної медицини. Методи лікування: акупунктура, бальнеотерапія, грязелікування, інгаляції, рефлексотерапія, традиційна китайська медицина, масаж, фізіотерапія, фітотерапія, електротерапія.

Острів Хайнань – острів здоров'я. Курорт «Сад Довголіття» розташований на острові у трьох кілометрах від міста Санья в бухті Дунхай на березі Південно-Китайського моря. М'який тропічний клімат, 300 сонячних днів у році, середньорічна температура повітря 24С і води 20С – усе це в сукупності дозволяє називати це місце китайськими Гавайями. Тут знаходяться одні з найкращих в Південно-східній Азії поля для гольфу, міжнародний Олімпійський тир, численні туристичні маршрути, рафтинг, рибалка, сафари-парк, «острів мавп», дайвінг. Крім того, острів розташований неподалік до Гонконгу і Макао, тому має переваги від інших курортів в Південно-східній Азії.

Долина термальних джерел Сін Лунь розташована в 100 км від м. Санья, у глибині острова. Зручний переїзд швидкісною трасою з м.Санья робить цей курорт доступним для туристів, що бажають прийняти різні ванни: від радонових (лікування органів руху, радикуліту, ревматизму,

гінекологія) до калієво-натрієвих (захворювання нервової системи, шкірні, органів дихання). Температура води коливається від 45 до 65 градусів. У Сін Лунь є також Сад тропічних рослин. Чудовий природний парк, де можна ознайомитися з різноманітним світом тропічної флори й фауни. В 1996 році Всесвітня Організація з охорони навколишнього середовища відзначила тропічний сад Сін Лунь, як чудовий приклад створення природних парків у захист навколишнього середовища.

Термальні джерела «Сім Фей» (Цісяньлін) перебувають в 10 км від повіту Баотінбіотін у підніжжі гір. Вода – першоджерело всього. Так вважають місцеві жителі острова Хайнань. Воду із джерел вони називають «живою водою». Ще в давнину були помічені цілющі властивості джерел «Сім фей». Територія займає 120 тисяч м² і поділена на 5 районів. У кожному районі є свій басейн із термальною водою із джерел. Найбільший із джерел має вигляд озера (1,300 м²). Загальний обсяг мінеральної води досягає 7000 тонн.

У Бадагуань розташований прекрасний санаторій, побудований в 1950 році для лікування геронтологічних захворювань, хронічних хвороб серцево-судинної системи, судин головного мозку, дихальних шляхів і терапевтичних захворювань. Лікування здійснюється китайськими лікарями методами традиційної китайської медицини з використанням траволікування, акупунктури і припікання, точкового масажу, біоенергетичних способів реабілітації, хвойних і сольових ванн.

Китай має в своєму розпорядженні неймовірно величезний потенціал для розвитку зимових видів спорту, а також вкладень інвестицій в сферу зимового туризму. Обширні території з перепадами висот дозволяють будувати лижні траси різних рівнів складності, що незмінно приверне величезну кількість туристів в країну. Ябулі – один з найбільших гірськолижних курортів Китаю, який придбав свою популярність після проведення в ньому змагань трьох азіатських ігор. Розташований він в провінції Хейлунцзян декілька сотень км. на схід від міста Харбіну. Лижний комплекс має одинадцять трас і три підйомники. Курорт пропонує своїм туристам не тільки катання на гірських лижах, але і катання на конях, собаках і ковзанах прямо по льоду гірського озера.

У 1985 р. Китай приєднався до «Конвенції про охорону спадщини світової культури і природи». До теперішнього часу Велика китайська стіна, Імператорський палац і Храм Неба в Пекіні, палац Потала в Ласі, могила Цінь Шіхуана в Сіані (теракоtowe військо), залишки пекінської людини в Чжоукоудяні є «пам'ятниками світової культурної спадщини», а гори Тайшань і Хуаншань — «пам'ятниками природної і культурної спадщини». Всього у списку Всесвітньої спадщини 22 об'єкти природної і культурної спадщини Китаю.

Державний план розвитку туризму виділив міста Пекін, Шанхай, Гуанчжоу, Сіань, Гуйлін, Ханчжоу, Нанкін, Сучжоу, а також острів Хайнань і півострів Шаньдун, як головні туристичні міста та райони. Особливий статус для використання в туризмі отримали: Нагір'я Тибету, те-

риторія, що примикає до Великого Шовкового шляху, «Три ущелини» на р. Янцзи, Велика Китайська рівнина, степи Внутрішньої Монголії.

Туристична індустрія офіційно внесена до державного плану розвитку народного господарства, що означало визнання її як самостійної, до того ж пріоритетної галузі економіки Китаю. Але не менше значення для становлення туристичної індустрії в країні мала відмова від підходу до туризму, як до виду діяльності, що обслуговує політичні, дипломатичні і тому подібні заходи, та перехід до економічно доцільної і вигіднішої господарській діяльності.

ЧЕХІЯ

Площа – 78 866 км²

Населення – 10,2 млн осіб

Столиця – Прага (1,2 млн осіб)

Загальні відомості

Чехія розташована в центральній частині Європи, займає відносно невелику територію, є однією з найбільш розвинених, індустріальних країн світу. Офіційна назва – Чеська Республіка. На півночі Чехія межує з Польщею (786 км), на сході зі Словаччиною (488 км), на півдні з Австрією (приблизно 500 км), на заході і півночі – з Німеччиною (811 км). Протяжність державних кордонів Чехії становить 2303 км. Чисельність населення Чеської Республіки становить 10,2 млн осіб. Столиця держави – місто Прага, з населенням 1,2 млн осіб. Серед найбільших міст Чехії – Брно, Острава, Пльзень, Усті-Над-Лабем, Градец Кралове.

Площа країни складає 76866 км² (114 місце серед держав світу). Територія Чехії витягнута з заходу на схід. Протяжність з заходу на схід – близько 491 км, з півночі на південь – 282 км.

Офіційною державною мовою є чеська. Грошова одиниця – чеська крона.

Чеська Республіка розташована на головному європейському вододілі, де беруть початок ріки, що впадають у Північне, Балтійське і Чорне моря. Найбільш великими ріками є Ельба (357 км) зі своїми притоками Влтавою у західній частині країни і Моравою (329 км) у східній частині. Найвища точка гора Сніжка (1602 м).

Чеські землі поділяються на три історичні регіони: Чехію, Моравію і Сілезію відповідно з адміністративними центрами Прага, Брно й Острава.

Державне свято 28 жовтня – день проголошення незалежності країни у 1918 році.

ВВП (2006) – 221,4 млрд дол. США, на душу населення – 21,6 тис. дол. США. Чехія – держава з економікою у стані динамічної ринкової трансформації. Член НАТО, ЄС.

Державний устрій та форма правління

Чехія є парламентською республікою. Очолює державу – президент, який обирається парламентом на термін п'ять років. Президентом може стати особа, яка отримала підтримку більшості у кожній з палат парламенту. Президент виконує здебільшого представницькі функції. 28 лютого 2003 р. президентом Чеської Республіки обраний Вацлав Клаус.

Після «оксамитової революції» Вацлав Клаус був першим міністром фінансів Чехословаччини, згодом, після «цивілізованого розлучення» чехів і словаків 1 січня 1993 р., першим прем'єр-міністром Чехії. Вацлав Клаус зумів здійснити економічні реформи із становлення ринкової економіки.

Згідно до конституції, президент Чехії має значні повноваження, приймає рішення одноосібно. Зокрема, він призначає раду Центрального банку, а це означає, що у випадку конфлікту з урядом Центробанк може проводити політику, яка не узгоджується з діями міністра фінансів. Президент також призначає суддів та голів Верховного і Конституційного судів.

Законодавча влада представлена двопалатним парламентом, складається з Сенату (81 місце, обирається загальним голосуванням на 2-, 4- і 6-річний термін) і Палати Депутатів (200 місць, депутати обираються на 4-річний термін).

Законодавча система побудована на австро-угорському кодексі, національне законодавство було змінено для приведення його у відповідність до вимог Організації з Безпеки і Співробітництва в Європі, не визнає верховенства Міжнародного Верховного Суду (в Гаазі).

Виконавча влада належить уряду, яку очолює є 9 січня 2007 р. прем'єр-міністр Мірек Тополанек. Чеський уряд утворений лівоцентристською урядовою коаліцією.

Законодавчу владу представляє Верховний Суд – судді і голова Суду призначаються президентом довічно. Конституційний Суд – судді і голова Суду призначаються президентом довічно.

В адміністративно-територіальному устрої Чеська Республіка поділяється на сім областей: Північно-Чеську, Східно-Чеську, Західно-Чеську, Середньо-Чеську, Південно-Чеську, Північно-Моравську і Південно-Моравську та столичний округ.

До основних політичних партій країни належать:

- *Чеська соціал-демократична партія* – лівоцентристська партія, підтримує традиції чехословацького і світового соціал-демократичного руху;

- *Громадянська демократична партія*. Головні принципи її програми – парламентська демократія, ринкова економіка з сильною приватною власністю;
- *Комуністична партія Чехії і Моравії* – виникла у 1990 р. після розпаду Комуністичної партії Чехословаччини;
- *Християнсько-демократична унія* – відноситься до правоцентристських партій;
- *Громадянський демократичний альянс* – виник у 1989 р. і прихильник західного консерватизму і принципів економічного лібералізму;
- *Республіканська партія* – виникла у 1989 р., вважається радикальною правою партією з програмою популістсько-анархічного спрямування;
- *Сільськогосподарська партія* – відстоює інтереси землевласників і селян;
- *Товариство Моравії і Сілезії* – виступає за самоуправління Моравії.

Всього в Чехії зареєстровано більше 80 партій і рухів і більше 200 молодіжних організацій. Найбільшим профсоюзним об'єднанням в Чехії є Чесько-Моравська партія профсоюзів, в яку входить більше 40 галузевих професійних союзів.

Історичні особливості розвитку

Назва країни походить від назви наймогутнішого слов'янського племені Село, саме слово в перекладі з індоєвропейської мови означає «людина нашого племені».

Територія Чехії заселена з давніх-давен, історичні відомості заселення території країни сягають 1,7–1,6 млн років тому. Особливе вигідне стратегічне положення Чехії зумовлювало намагання різних завойовників підкорити її територію. Так, у IV столітті до нашої ери, тут поселилося кельтське (гальське) плем'я богемців, яке дало країні першу назву – Богемія. На початку нашої ери з півночі чеські землі захопили германські племена, які згодом перемістились на південь, а чеські землі підпадають під вплив Римської імперії. В період Римської імперії, зокрема за правління імператора Траяна (98 – 117 рр.) була збудована широко відома лінія укріплень – «Римський вал», північні bastiони якої знаходились у Мушові (Південна Моравія). В період «переселення народів» на території Моравії залишилися лангобарди, які в середині шостого століття були витіснені новим приходом зі Сходу слов'янських племен чехів. Плем'я чехів у VII ст. увійшло в державу Само.

Саме тут у зв'язку зі значним розвитком сільського господарства, а також ремесел, формуються перші чеські міста. У VIII ст. область Південної Моравії, де об'єднання племен відбувалось значно швидше у порівнянні з

ізолюваною горами західною Чехією. Швидко розвивалось землеробство, збільшується видобуток залізної руди, що покриває потреби країни у сировині для виробництва зброї, засобів праці, проводилась жвава торгівля з сусідніми державами.

Поступово центр історичного розвитку переміщається в західні райони Чехії, більшою частиною території яких володіють племена чехів, що заселили середню частину країни і володіли потужними містами-фортецями, з яких найбільш молодим була Прага.

У IX ст. сформувалося Празьке князівство на чолі з князівським родом Пржемысловичів, князівство стало основою Чеської держави, а Прага перетворилась на важливий центр торгівлі на шляху із Регензбурга в Краків та Київ.

Укріплення держави продовжувалося і в X столітті при Болеславі I, водночас Чехія потрапляє під владу германського короля, в результаті чого вона пізніше стала складовою «Священної Римської імперії».

В 1158 році Чехія стала королівством. При королях Пржемыслі I (1197 – 1230), Пржемыслі II (1253 – 1278), Вацлаві II (1278 – 1305) і Вацлаві III (1305 – 1306) до Чехії приєднано значні території суміжних земель (Австрію, Штирію, Карінтію, значну частину Польщі і Угорщини).

Найбільшого розквіту держава досягла під час правління Карла I (1346 – 1378). У цей час був виданий законник «*Majestas Carolina*», засновано Празьке архієпископство, заснований Празький університет. Карл I добився для себе імператорської корони «Священної Римської імперії», посів престол під іменем Карла IV, Прага стала її столицею.

У XIV – XV ст. в результаті зростання феодалних утисків різко загострилися суспільні протиріччя і почалися чисельні християнські повстання. Рух Реформації у Чехії на початку XV ст. очолив Ян Гус. Спалення Яна Гуса в 1415 р. зумовлює широкий національно-визвольний рух.

У XVI ст. однією з найважливіших проблем політичної життя стала боротьба з турецькою агресією. Після поразки при Мохачі в 1526 р. чеські феодали обрали королем ерцгерцога Фердинанда Габсбурга. Габсбурги посилили політику, спрямовану на обмеження самостійності Чехії, що привело в 1618 році до повстання. У бою біля Білої Гори повстанці були розгромлені. Чехія втратила свою незалежність, а в 1627 році влада Габсбургів була об'явлена наслідною.

Тридцятилітня війна, яка продовжувалася в Європі до 1648 року, зруйнували країну, чисельність населення Чехії населення зменшилося на третину. Економічний розвиток Чехії гальмували австро-турецькі війни.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Чехії формується рух «чеське відродження».

У 30–40-х рр. XIX ст. в Чехії почався промисловий переворот і назріла революційна ситуація. Кульмінаційним пунктом революційного руху стало Празьке повстання 1848 р. Повстання було придушене, але зумовило визволення селян від кріпацтва.

З 1918 р. після розпаду Австро-Угорщини Національною Радою в Празі було оголошено про створення незалежної Чехословаччини, у склад якої ввійшли Чехія і Словаччина.

Згідно мюнхенської змови 1938 р. гитлерівська Німеччина захопила Західну Чехію (Судетську область). В березні 1939 р. все чеські землі були окуповані німецькими військами і оголошені «протекторатом Чехія і Моравія». Народне повстання 1945 р. і наступ військ Радянського Союзу зумовило звільнення від німецьких військ і окупацію агресором зі сходу.

Після Другої світової війни була відновлена територіальна цілісність Чехословаччини, чеські і словацькі землі ввійшли у склад Чехословацької соціалістичної республіки. З лютого 1948 р., після захоплення влади комуністичною партією, було проголошено вступ країни на шлях соціалізму. В кінці 60-х ХХ ст. розпочався процес оновлення соціалізму шляхом його демократизації, що отримав назву «празької весни». Цей процес був перерваний у серпні 1968 р., після вводу військ п'яти країн Варшавського договору. В результаті виникнення суспільно-політичної кризи у листопаді 1989 р. Комуністична партія Чехословаччини була відсторонена від влади. На парламентських і комунальних виборах у 1990 р. нові політичні сили отримали підтримку виборців і очолили державу.

У 1993 році в результаті, так званої «Оксамитової революції», яка почалася із студентських виступів, Чехія стала незалежною державою. Вона знову стала «Серцем Європи», відновила статус туристичної держави.

У 1997 році Чеська Республіка вступила в НАТО. Сьогодні Чехія очікує нового економічного підйому, пов'язаного із приєднанням до ЄС.

Населення

Чехія – невелика за чисельністю населення держава, згідно з переписом населення у 2006 р., у країні нараховувалось 10,2 млн осіб. Щільність населення становить 130,2 особи/км², більшість населення зосереджена у містах (66%), зокрема невеликих містечках. У системі розселення переважають невеликі міста і села.

За етнічним складом Чехія майже однонаціональна держава, 94% населення становлять – чехи, словаки – 3%, поляки – 0,6%, німці – 0,5%, румуни – 0,3%, угорці – 0,2%, на інші етнічні групи припадає незначна частка населення.

У релігійній структурі 39,2% населення Чехії – католики, 4,6% – протестанти (гусити), у країні представлена також євангелічна, православна, греко-католицька та інші християнські течії. Значна частка населення країни, як наслідок комуністичного минулого, атеїсти (39,8%).

Згідно зі статистичними даними, середня тривалість життя чоловіків у країні – 68 р., жінок – 75 р. Народжуваність становить 9%, а смертність 10,6%.

За щільністю населення Чехія займає одне з перших місць серед колишніх постсоціалістичних держав – 130,2 особи/км², проте у розподілі по території спостерігаються значні контрасти: у промислових районах 500 осіб/км² і більше, у малозаселених гірських місцевостях – менше 20 осіб/км².

Офіційною державною мовою у Чехії є чеська, що входить до групи західнослов'янських мов. Літературна чеська мова утворилась у XIII ст., основою писемності є латинський алфавіт. У країні широко також використовуються у спілкуванні словацька, німецька, англійська та російська мови.

Міське населення Чехії складає більш 66 % його загальної чисельності. Найбільш великі за кількістю населення міста: Прага – 1,2 млн осіб, Брно – 386 тис. осіб, Острава – 323 тис. осіб, Пльзень – 169 тис. осіб, Усті-над-Лабем – 106 тис. осіб, Оломоуц – 106 тис. осіб, Ліберець – 104 тис. осіб. Переважають міста з населенням 20–50 тис. осіб. Незначні за розмірами також сільські поселення Чехії, з типовими за розмірами селами 150–250 осіб.

Природні умови і ресурси

Чехія – країна мальовничих різнотипних ландшафтів, рівнини чергуються з середньовисотними горами. Значні території займають лісові масиви, лісистість одна з найвищих у Європі – 62,7%, багато річок, особливо у західній частині країни. Гірські хребти на заході країни приваблюють неповторними ландшафтами – стрімкими скелястими вершинами, схилами покритими лісами, на вершинах засніжених, привабливих для розвитку різних видів туризму.

Рельєф країни різноманітний та складний у будові. Виділяється дві основні різні за геологічною будовою частини: Чеський масив і Моравська рівнина. Чеський масив розташований на заході і має форму чотирикутника з припіднятими окраїнами. Чеський масив представлений горбистим плато з висотами 460–610 м, над якими піднімаються окремі височини – Брді, розташоване на південній захід від Праги, Доуповські гори, розташовані на схід від міста Карлові Вари. Плато знижується на півночі у долинні річки Лаби (Ельби). З трьох боків Чеський масив оточують гори середньої висоти, лише в окремих місцях вони перевищують 1000 м. Це гори Крушне на північному заході, Корконоші на півночі, Орліцькі гори на сході, Карпати на південному сході, Шумавські гори на півдні і південному заході і Чеський ліс на заході. Середня висота країни над рівнем моря 450 м (середня у Європі – 315 м).

На сході і південному сході Чеський масив обмежений значно нижчою та значно ширшою Чесько-Моравською височиною. Найбільшу протяжність і висоту мають Судети; вони складаються з розділених поперечними і повздовжніми долинами гірських масивів. Це Лужицькі та Ізерські гори (із заходу на схід, Крконоші, Орліцькі гори, Високий і Низький Єсенік. Ці масиви невисокі і лише в окремих місцях перевищують 1000 м. У внутрішніх районах Чеського масиву понижені масиви (головний з них – Полабська

рівнина) чергується з невисокими хребтами. На південному-сході Чеський масив закінчується Чесько-Моравською височиною, яка піднімається на рівнем моря на 500 – 600 м. В центральній частині Крконоше знаходиться гора Снежка (1603 м), яка є найвищою відміткою країни.

Моравська рівнина складається з низовин та невисоких висот. Вона звужується на північ, де Студети і Карпати зближуються, стає зовсім вузькою, формуючи так звані Моравські Ворота. На сході від рівнини вздовж кордону із Словаччиною починаються Карпати.

Складна геологічна будова сприяла формуванню різноманітних корисних копалин, родовища яких мають складну географію у розташуванні на території країни. Відносно великими є запаси кам'яного вугілля, зосереджені, головним чином, в Остравсько-Карвинському басейні (значна частка яких коксівні). Ще більшими є запаси бурого вугілля, зосереджені в котловинах Прикрушногір'я – Мостецькому і Соколовському басейнах. В Крушних горах та інших регіонах зустрічаються незначні за обсягами родовища залізної, сурм'яної, поліметалічної руди. В країні є значні запаси каоліну, магнезиту, графіту, кварцових пісків.

Кліматичні умови Чехії зумовлені рисами географічного положення країни, формуються головним чином під впливом повітряних мас з Атлантичного океану. Загальні риси клімату характеризуються як помірно-континентальний, з чітко вираженими порами року. У зв'язку з переважанням гірського рельєфу, велике значення має місцева циркуляція. Рельєф має вплив на температурний режим і на просторовий розподіл опадів. Осільки Чехія витягнута у довготному напрямку, кліматичні особливості суттєво відрізняються між західною і східною частиною країни, помітні незначні відмінності клімату північної та південної частини країни.

Територія Чеської Республіки знаходиться в кліматично сприятливій області помірного поясу Північної півкулі. Кліматичні умови Чехії дають можливість назвати її мостом між Сходом та Заходом Європи. Країна розташована у зоні переходу від середньоевропейського морського клімату до континентального південно-європейського.

Середньорічна температура повітря в Чехії коливається в межах +8 – +10°C. Для більшої частини території країни типова м'яка зима з середньою температурою найхолоднішого місяця (січня) –2°C – (–4°C). Короткочасними можуть бути похолодання з пониженням температури повітря до –20°C, що зумовлено вторгненням холодного арктичного повітря. Зимом часто бувають відлиги, особливо на заході країни. В Моравії, розташованій у південно-східній частині країни, дещо тепліше, ніж на іншій території. Максимальна температура січня : + 10°C, середня: – 3° С, мінімальна: – 12° С, у червні відповідно – 33°C, 18°C, 10°C. Кліматична різниця в межах країни відносно невелика і визначається характером рельєфу і висотою над рівнем моря. Амплітуда коливання температури повітря значно більша літом, що зумовлено наростанням континентальності клімату в східному напрямку, водночас більшими контрастами температури між рівнинною

і гірською частинами країни. Середня температура повітря липня $+19^{\circ}\text{C}$, в горах літо прохолодніше $-+8 - +13^{\circ}\text{C}$. М'яким є клімат весною, у другій половині травня, і осінню. До другої половини жовтня.

Кількість опадів у різних районах Чехії коливається від 450 до 2000 мм в рік. Більша частина території країни отримує 600-800 мм опадів в рік, близько 20% опадів випадає у вигляді снігу. Найбільша кількість опадів характерна для навітряних схилів високих у західній частині країни гір (в Крконоші, Шумаві, Високому Єсеніку опадів більше, ніж 1200 мм в рік), в той же час як рівнинні території на півночі від Праги отримують всього 480 мм. В Чехії майже зовсім відсутні посушливі райони, цьому сприяють висока лісистість та розгалужена мережа різних водойм, особливо річок, створених на річках водосховищ.

Річкова система Чехії характеризується значною густотою, проте у зв'язку з розташуванням на головному європейському вододілі, великих і багатководних річок в країні мало. Дунай протікає тільки вздовж південного кордону країни, має протяжність лише 172 км, на всій протяжності має судноплавне значення. З території Чехії в Дунай впадають ріки Ваг і Морава. Інша більших розмірів ріка Лаба, що починається в горах Крконошах, в межах країни протікає також частково. Стік всіх річок упродовж року має різке коливання, що зумовлює, насамперед восени проблему водопостачання окремих регіонів країни. Важливе значення має регулювання стоку річок для потреб водопостачання, а також потреб судноплавства і виробництва електроенергії. Найбільшою повноводністю ріки характеризуються літом та весною.

Країна бідна на озера, які є невеликими, головним чином льодовикового походження і розташовані в горах. Озера доповнюють гірський мальовничий ландшафт на фоні стрімких Високих Татр, береги вистелені уламками гірської породи. Чехія відома штучними ставками для розведення риби, що створювались ще у XV – XVI ст. Тільки у Південній Чехії нараховується близько 5 тис. ставків, площа яких становить приблизно 20 тис. га.

Чехія недостатньо забезпечена підземними водами. Зазначені гідрологічні умови ускладнюють водопостачання, особливо регіонів із високою щільністю населення, промислових районів. Більшість річок зимою замерзає, проте не на тривалий період. Дунай залишається судноплавним упродовж цілого року. Судноплавний не тільки Дунай, також Лаба, нижня частина її притоки – Влтави. Гідропотенціал річок Чехії становить біля 1,2 млн кВт.

Чехія відома у світі цілющими джерелами мінеральних вод, у районах, де джерела розташовані виникли бальнеологічні курорти: Карлові Вари, Маріанске Лазне, Франтішкові Лазне, Пештяни та ін.

Чехія – одна з найбільш заліснених країн Європи, ліси займають близько 28 тис км². Переважають хвойні ліси, головним чином ялина європейська, сосна, водночас значне поширення, насамперед на низькогір'ї, мають листяні породи дерев з бука, дуба, що займають біля половини по-

критої лісом території. Більша частина природних лісів сьогодні вирубана. На місці вирубаних природних лісів ще в період Австро-Угорщини були посаджена ялина, що характеризується швидким ростом, таким чином частка хвойних лісів збільшилась, а частка листяних – зменшилась.

Ліси відіграють важливу роль у формуванні бальнеологічних і кліматичних курортів в країні, розвитку різних видів відпочинку та активного туризму. Ліси Чехії відомі добре збереженою фауною копитних, хижих тварин, а також багаті на ягоди та гриби.

Тваринний світ в Чехії добре збережений, характеризується значною популярністю, поширені типові європейські види. Водночас, значна кількість видів тварин, поширених в країні в минулому, наприклад, зубр, лось, бобер маже повністю знищені.

В країні ефективно проводиться облік диких тварин, створена мережа природоохоронних територій. Чехія відома відловом тварин і їх експортом в інші країни.

Різноманітність природних умов відображається на ґрунтовому покриві. Вплив на ґрунти мають рельєф, клімат та гідрогеологічні особливості окремих територій. Найбільше поширення в Чехії мають бурі лісові ґрунти, що характерні для гірських територій, менше поширення характерне для чорноземів та інших ґрунтів. Чорноземні ґрунти поширені в центральній частині і в Центральній Моравії. Підзолисті ґрунти, головним чином, поширені у високогірній частині і майже повністю зайняті ліською рослинністю.

Чехія – країна, яка за особливостями природи створена для розвитку туризму. У світі, насамперед постіндустріальної Європи, сьогодні особливо важливе поєднання мальовничих, акуратно доглянутих сільськогосподарського використання рівнин, середньовисотних гір, густих лісів, джерел мінеральних вод, бурхливих гірських потоків. Використання туристичного потенціалу зумовило надходження у 2004 р. загальних доходів від іноземного туризму в країні 1,6 млрд дол. США.

В Західній Чехії розташований унікальний природний комплекс – природний парк Шумава, що простягається на 125 км, займає площу понад 50 тис. га на кордоні з Австрією і Німеччиною. Це значний за розмірами регіон природних широколистяних лісів, не задіяних у господарській діяльності. Проте, лише незначна частина Шумава – Невинний Ліс Бубін, зберігає заповідний типowo європейський рослинний покрив, інші території порушені вибірковими лісорозробками, розташованими окремими шахтами. Взагалі природного комплексу європейського гірського широколистяного лісу, що більш-менш зберігся, майже не існує.

Найстаріша гірська система в Чеській Республіці – Шумава ідеальна для ходьби або треккінга. Могутня Влтава, також як і п'ять інших головних річок країни, починається саме звідси, створюють особливі умови для активних водних видів спорту. Є також і всі умови для лижного спорту і гірськолижного спорту, гірськолижні бази в цьому районі сьогодні активно

розвиваються. У передгір'ях Шумави розташовані відомі замки Швігов, Вельгартіце, Рабі, а також місто Клатови, відоме своєю ренесансною баштою з годинником, барочним собором і катакомбами.

В Чехії поширені вулканічні форми рельєфу, що знаходяться в Західній Богемії. Найвідоміший з них – кратер згаслого вулкана Коморні-хурка. Тут між Хебом і Франтішкове-лазне, у великому болотистому районі Славковського Лісу, знаходяться численні грязьові вулканчики, що викидають мінералізовану воду. Також унікальна природа Конепруських печер – дивовижні карстові печери, куди, на відміну від Моравського карсту під Брно, можна абсолютно вільно потрапити у будь-який час року.

Господарство

Сучасна Чехія – невелика високорозвинена індустріальна багатогалузева держава, зі складною господарською географією. Чехія відома значними обсягами виробництва промислової продукції високої якості.

Основні галузі чеської промисловості – паливно-енергетична, машинобудування, хімічна, текстильна, харчова, виробництво скла і фарфору. Чехія має високорозвинене сільськогосподарське виробництво. При незначних площах земельних площ Чехія повністю забезпечує внутрішні потреби держави у продовольчих товарах. Окрім цього, значна частка сільськогосподарської продукції відправляється на експорт.

Провідна галузь чеської економіки – промисловість. В період соціалізму в країні була проведена значна реконструкція старих індустріальних районів і створено нові галузі промисловості. Створення значної кількості нових підприємств у поєднанні з реконструкцією діючих зумовило значне посилення кооперації промислових підприємств не тільки в межах традиційно економічних районів, водночас у загальнодержавному обсязі. Таким чином сформувався Остравсько-Карвінський район, машинобудування агломерації Праги, Брно, Пльзень, електроенергетичного і хімічного комплексу Північної Чехії.

Чеська економіка має необхідне забезпечення енергетичними ресурсами. Основу енергетики формують теплоелектростанції, частка електроенергії яких становить 90% від всієї створюваної в державі енергії. Зменшення запасів вугілля зумовлює ширше використання атомної енергії. В період соціалізму в країні було побудовано декілька атомних електростанцій в Південній Чехії і Південній Моравії. Окрім цього, значення в енергетиці мають гідроелектростанції, збудовані головним чином на гірських ріках і в районах, де відсутнє вугілля.

Значні обсяги виробництва в країні має машинобудування. В Чехії виробляються універсальні верстати з програмним управлінням, електропотяги, тролейбуси і трамваї, автомобілі та ін. Значну популярність у світі набула компанія «Шкода», що виробляє автомобілі, головний офіс якої знаходиться в місті Млада-Болеслав.

Компанія «Шкода» була заснована у 1925 р. на базі відомої чеської компанії «Лаурін і Клемент». В середині 90-х років фірма «Шкода» ввійшла в німецький концерн Volkswagen і з цього часу почалась активна діяльність фірми в Європі. Сьогодні 30% акцій компанії належить уряду Чехії і 70% акцій німецькому концерну Volkswagen і ведуться переговори про купівлю концерном частки уряду Чехії. Компанією випускається серія моделей сучасних автомобілів (Scoda Oktavia, Scoda Felicia, Scoda Fabia), які відповідають міжнародним стандартам і користуються значною популярністю у багатьох країнах Європи, зокрема в Україні.

Швидкими темпами розвивається в Чехії хімічна промисловість. Розвиток цієї галузі ускладнюється недостатнім забезпеченням або відсутністю багатьох видів сировини, недостатнім забезпеченням енергією. Основні центри хімічної промисловості в Чехії зосереджені в Центральній і Північній Чехії.

Традиційно високими темпами розвивається чеська легка промисловість – текстильна, скляна і взуттєва.

Сьогодні чеська текстильна промисловість випускає широкий асортимент тканин на основі натуральних волокон (шерсть, льон, бавовна), штучних волокон (віскозний шовк, поліамідні і поліефірні волокна), а також так званих змішаних тканин, що виготовляються з комбінування синтетичних і натуральних волокон.

Чеська скляна, керамічна і фарфорова промисловість користуються світовою популярністю. Виробництво скла зосереджене головним чином в містах Яблонец-на-Нісе, Нови Бор, Подебради, Карлови Вари. Центри керамічної і фарфорової промисловості знаходяться в Південній Моравії і Західній Чехії. Особливу світову популярність має «чеське» скло, що виробляється на скляному заводі «Богемія» в місті Подебради. Це велике підприємство, що спеціалізується виключно на виробництво оброблюваного вручну свинцевого кришталю.

З давніх-давен в країні розвинене пивоваріння. Серед різних сортів пива, що виробляється в Чехії, Пльзенське пиво «Праздрой» користується найвищою популярністю ще з середньовіччя.

Для сучасної економіки країни важливе значення має транспорт. Основу транспортної системи Чехії становлять залізниці, що забезпечують перевезення значних вантажів на великі відстані. Залізнична мережа Чехії одна з найщільніших у світі. Сьогодні більшість залізничних колій електрифіковано і мають колії зустрічного спрямування. Важливу роль у вантажоперевезеннях відіграє і автомобільний транспорт, частка якого у вантажоперевезеннях становить четверту частину загального вантажообігу. Країна має густу мережу шосейних доріг і буде нові автомагістралі.

Територією Чехії прокладено трубопроводи, по яких в країну і далше в країні Західної Європи постачається природний газ і нафта з Росії.

Значну роль у внутрішніх і міжнародних пасажирських перевезеннях відіграє повітряний транспорт.

В Чехії розвинена мережа навчальних закладів: 4 тис. початкових і середніх шкіл, в яких навчається близько 1,2 млн школярів, 670 середніх спеціальних навчальних закладів і 23 вузи. З 1991 р. в країні функціонує 250 приватних шкіл.

Важливе значення для Чехії – відносно невеликої країни з різнопрофільним і водночас спеціалізованою економікою, яка має значну необхідність в імпорті багатьох видів сировини, мають зовнішньоекономічні зв'язки. Від успішного розвитку зовнішньоекономічних зв'язків в значній мірі залежить підтримання стійких темпів зростання економіки, забезпечення прогресивного поступу, підвищення ефективності економічного розвитку. Розвиток економічної співпраці Чехії з сусідніми державами сприяє факт, що у своїй галузевій структурі економіка Чехії і кожної з країн взаємодоповнюється. Важливе і їхнє географічна близькість, наявність магістральних залізничних і автомобільних магістралей. Вигідність економічної співпраці з цими країнами визначається і фактором, що поряд з їх кордонами зосереджена переважна частина підприємств ключових галузей важкої індустрії, тому відстані між постачальниками і споживачами невеликі і вимірюються інколи всього декількома десятками кілометрів, що значно понижує транспортні витрати. Таким чином, особливості галузевої і територіальної структури народного господарства в поєднанні з тісним сусідством створюють значні можливості для кооперування в різних галузях господарського життя.

У роки існування соціалістичного табору основні взаємовигідні економічні зв'язки в Чехії склалися з соціалістичними країнами, що дозволяло вирішувати задачу створення необхідних передумов для стабільного і безперервного розвитку народного господарства. Різносторонні зв'язки Чехії з соціалістичними країнами по лінії спеціалізації кооперування виробництва у провідних галузях промисловості, наявність гарантійного ринку збуту сприяли організації багатосерійного виробництва, зміцненню положення Чехії в системі міжнародного соціалістичного розділення праці як важливого виробника і експортера машин і обладнання.

В широкій номенклатурі експорту продукції машинобудування переважало комплектне обладнання – прокатні верстати для чорної і кольорової металургії, важке енергетичне обладнання, обладнання для цукрових і пивоварних заводів. Відправляється на експорт також метало ріжучі верстати, вантажні і легкові автомобілі, трактори і електровози.

В імпорті Чехії переважає паливно-енергетична сировина, головним чином нафто-газового комплексу. Нафта і газ постачаються в Чехію головним чином трубопроводами з Росії. В значній кількості також ввозяться машини і обладнання. Імпорт високотехнологічного обладнання сприяє прискореному розвитку промисловості країни.

Після розпаду соціалістичного блоку уряд Чехії спрямував політичні зв'язки на розвиток двосторонніх відносин з країнами Західної Європи і на залучення в чеську економіку іноземних інвестицій (головним чином

Німеччини, Франції і Італії). Значна кількість підприємств Чехії була продана іноземним корпораціям, що дозволило більш тісно інтегрувати економіку Чехії в загальну економіку Західної Європи. У 2006 р. експорт становив 89,3 млрд доларів США, імпорт – 87,7 млрд доларів.

Найбільші міста

Прага – столиця Чеської Республіки, одне з найгарніших європейських міст. «Злата Прага», «Серце Європи», «Стобашенна» – такими епітетами часто називають туристи, навіть у складні часи історії міста. Після «оксамитової» революції у 1989 р. Прага стала одним з головних центрів світового туризму. Тут знаходиться резиденція президента, уряд і Національні збори, зосереджені найбільші культурні і наукові заклади. Прага надзвичайно приваблива у будь-яку пору року.

На стародавньому гербі Праги написано: «Прага – мати міст», давня історія міста нараховує більше тисячі років. З містом пов'язана вся історія чеського народу, на рисах його архітектури відобразились всі епохи. Прага вважається одним з найгарніших міст Європи. Вона розташована по обидва береги ріки Влтави, в місті значна кількість архітектурних пам'яток, зелених насаджень. У Праги, згідно тверджень архітекторів, своєрідний тип архітектури, що створюється чисельними стрімкими баштами, куполами церков і високо піднятим над містом Празьким кремлем – Градом. Чеський народ гордиться столицею, у піснях і давніх переказах її називають «Злата Прага».

Найкращі краєвиди у Празі відкриваються з пагорба Петришин, на вершину якого піднімається фунікулер. На пагорбі також розташована стрімка сталевана башта телецентру.

У Празі поєднані архітектурні стилі – від раннього середньовіччя до нинішнього часу. Пам'ятники архітектури і унікальне положення на схилах річки Влтава зумовили захоплення її відвідувачів. На початку ХІХ століття Бернардо Вользано нарахував в місті 103 вежі завдяки цьому місто отримало назву «Місто ста Веж». Центр і історичну частину міста на лівому березі ріки Влтава формує комплекс Празького кремля – Градчани – барвиста Мала сторона, а на правому березі – романтичне і таємниче Старе Місто і Нове Місто, що є комерційним осередком Праги. Ці історичні місця, Вишеград і Єврейське гетто, були внесені в список світової культурної спадщини ЮНЕСКО.

Визначною пам'яткою празьких «міст» є Королівська дорога. Згідно закону, встановленого ще Карлом ІV, коронаційний хід нового короля починався на Вишеграді і пролягав в Празький Град саме цим шляхом. У Старе Місце Королівська дорога йде від Порохової вежі по Целетній вулиці до Староміської площі і по Карловії вулиці виводить на Карлов міст.

Історія Празького Граду нараховує близько 1120 р. Протягом цього часу створювався і змінювався його вигляд, у формуванні брали участь представники різних архітектурних і художніх стилів. У тисячолітньому

вигляді Граду запам'яталися сліди різних етапів історії Чехії. Виникнення Празького Граду пов'язано з утворенням чеської держави на чолі з династією Пржемысловичів у другій половині IX ст. Наприкінці IX ст. Град стає постійною князівською резиденцією. У цьому місті чеський князь Борживой наказав поставити перший празький костел Діви Марії як символ нової, християнської ідеології.

Залишки костелу виявлені під залами Картинної галереї Празького Граду. Приблизно 920 р. За наказом князя Вратислава поруч із князівським палацом був побудований другий костел – св. Іржі. У 926–929 рр. князь Вацлав збудував у Граді костел св. Віта – ротонду з чотирма апсидами. У 973 р., після благословення празького єпископства, сестра Болеслава, Млада, заклала з дозволу папи римського поруч з костолом св. Георгія перший у Чехії жіночий монастир св. Бенедикта. Наприкінці XVI ст. – початку XVII ст. Празький Град стає містом дрібних ремісників, продавців та інших категорій міщан, які прагнули позбутися від влади міських установ, що не поширювалася за кремлівські укріплення. Саме тоді й виникла знаменита Золота вуличка (Злата улічка).

Золота вуличка одна із найбільш відомих і мальовничих вуличок старої частини Праги. Золота вуличка в минулому називалася вуличкою Алхіміків. Вузька, вимощена бруківкою, вона тулиться до стін Празького Граду (Градчан). Сьогодні Золота вуличка – одна з найбільш привабливих туристичних визначних пам'яток Праги, тому в багатьох будиночках розмістилися сувенірні крамнички.

Інша відома пам'ятка Карлов Міст була закладена Карлом IV у 1357 р. 9 липня о 5 год. 31 хв. (астрологи вказали цей час найбільш сприятливим). Міст був добудований на початку XV ст.

Про міст поширені різні легенди. Зокрема, тривалий час не могли знайти цементуючий розчин, поки не знайшли, що яечний білок має необхідні властивості, і в усі кінці країни відправились гінці з наказом збирати курячі яйця. В одному селі наказ не зрозуміли (або побоялися, що яйця зіпсуються в дорозі), тому послали віз варених яєць.

На хвилястому лівому березі ріки Влтави піднімаються монументальні будівлі Празького Града, серед яких колишній королівський палац і відомий готичний собор Святого Віта. Цей собор будувався майже 600 років і повністю був завершений у 1928 році. Особливо цінним у замку є Владиславський зал, побудований в XV ст., який має такі великі розміри, що в минулому тут влаштовувались кінні рицарські турніри. Біля підніжжя Градчанського пагорба розташований давній район Мала Страна, де зосереджуються адміністративні заклади і музеї. Тераси на схилах пагорба зайняті садами. В центрі району Старе Місто знаходиться Стара міська площа, на якій відбувались всі важливі події чеської історії. На півдні Старе Місто межує з Новим Містом, також старої забудови район, проте сьогодні він зазнав значної перебудови.

Прага – не тільки місто-музей, водночас важливий адміністративний і культурний центр країни, найбільший у Чехії промисловий центр. Про-

мисловість міста, загалом як і для країни характерне виробництво значного асортименту і високої якості продукції. Тут виробляють верстати, зокрема з програмним управлінням, мотоцикли, автомобілі, локомотиви, вироби хімії, тканини, холодильники та ін. Місто відоме на світовому ринку як центр розробки і виробництва медичного обладнання («штучного серця», використовуються при операціях на серці).

Основною подією культурного життя Праги вважається музичний фестиваль «празька весна», сьогодні також проводиться аналогічні «зима» і «осінь».

Столиця Чехії – значний транспортний вузол країни, у якому сходяться більше десяти залізничних і сорока автомобільних магістралей. У місті також функціонує на річці Влтава річковий порт і міжнародного значення аеропорт. Прага, таким чином, має зв'язок сухопутними і повітряними шляхами з європейськими країнами та всіма країнами світу.

Крумлов – одне з найгарніших міст Чехії, що є другим найбільш збереженим історичним міським комплексом після Праги і сьогодні є під охороною ЮНЕСКО.

Чеський Крумлов – маленьке середньовічне містечко розташоване у 25 км від Чеське-Будевіце, яке майже не змінилось з XVIII ст. Замок XVIII ст., побудований на S-подібному згині ріки Влтави, займає гірський хребет уздовж лівого берега. Центр старого міста розташований на високому пагорбі на правому березі. На південно-заході знаходяться гори Шумава, що відокремлюють Богемію від Австрії і Баварії.

Побудований, як прикордонний замок, Крумлов був перебудований у величезний палац у стилі Відродження італійськими архітекторами в XVI ст. і став другим після Празького граду за розмірами замком Богемії. Згодом одні з власників – рід Егенбергів побудували в місті унікальний триарусний міст «На плашті» у вигляді критого коридора висотою 40 м і довжиною 30 м, що з'єднує замок із садом і придворним театром.

Близько 82% будинків Крумлова є історичними і культурними пам'ятками, що знаходяться під захистом ЮНЕСКО. Обов'язково варто відвідати церкву св. Жоста, капелу св. Яна Непомуцького, церкву св. Віта, Ратушу XVI ст., будинок Золотої Корони, коледж Єзуїтів із краєзнавчим музеєм і комплекс самого замка, із круглою вежею донжона.

Брно будувалось навколо давнього замка Шпільберг, який виник у XIII ст. як могутня фортеця для захисту Моравії від нападів з півдня. Згодом перебудоване в замок у стилі ренесанс, а в XVIII ст. перетворений в одну із найбільш жаклих в'язниць. Цікавими для відвідання туристів є каземати замка і стін з чудовим видом навколишньої панорами.

У Брно значна кількість цікавих місць, одним із яких є центральна і найбільша площа міста – Площа Волі, що носила раніше назву Нижнього ринку, костел св. Яна (церква св. Іоанна) з розписаними стелями, добре збереженими образами і стародавнім органом, також варто відвідати площу Домініканців, Стару ратушу, площу Овочевого Ринку, площу Капуцинів,

Собор св. Петра і Павла з годинником, що б'є полудень в 11 год. – в пам'ять про події 1645 року, коли дзвонар врятував місто при облозі його шведами, продзвонивши полудень на годину раніше. Обов'язково варто відвідати Монастир Августинців, моравську галерею прикладного мистецтва і Виставочний комплекс, де проводяться міжнародні виставки.

Пардубіце – місто розташоване у злиття рік Ельби і Хрудимки. Центр міста зберігає історичні будівлі, замок, найбільш відомий у Чехії іподром та ін. Місто має надзвичайно зручне розташування, в радіусі ста кілометрів розташовані такі цікаві для туристів міста, як Прага, Брно, Крконоше, Орліцкіє гори.

Розвиток міста починається з кінця XV ст., коли король Владіслав Ягелонський призначив Вілема з Бернштейна гофмейстером чеського королівства, а цей обирає резиденцією саме місто Пардубіце. Через 20 років місто радикально змінилось, по-сьогодні у Чехії поширений вислів «блищати як Пардубіце».

У 30-х роках XVII ст. місто майже повністю згоріло і відбудовувалось майже 100 років. Ситуація змінилась тільки з прокладання залізниці в XIX ст. Місто відоме випічкою пряників (perníki), випечені згідно давніх місцевих рецептів. Місто вважається центром проведення змагань з кінних скачок, що регулярно тут проходять в кінці жовтня.

Пльзень – промисловий, комерційний, культурний і адміністративний центр Західної Богемії, четверте за розмірами місто в країні. Це місто ще називають батьківщиною пива, яке рекламується на кожному кроці. Головний туристський об'єкт міста – музей пива, розташований у будівлі пивоварного заводу з власною солодовнею.

В центрі міста розташована церква св. Варфоломія, яка має найвищу в Чехії дзвіницю – 102 м. На площі Республіки розташовані унікальні давні будівлі в стилі ренесанс.

Оломоуц – одне з найстаріших міст Чеської Республіки, особливо самобутнє. Саме в цьому містечку у 1767 р. одинадцятирічний Вольфганг Амадей Моцарт склав VI симфонію, передували Петро I і Суворов, генерал Лафает, ім'ям якого названо один з готелів міста, був у місті у тюрмі, а в 1995 р. сюди з візитом приїжджав папа римський Ян Павло II.

За кількістю історичних пам'яток, Оломоуц часто називають другою після Праги найстарішою резервацією пам'ятників, «перлиною на зеленій подушці», Галацьким Римом. Оломоуц відомий також виставками квітів, щорічно проводиться Flora Olomous, музикою Міжнародного органного фестивалю, пам'ятками сакральної архітектури, палаців, фонтанами. Серед найбільш відомих пам'яток культури належать: Пршемисловський палац, побудований у XII ст., церква св. Мойсея (знаходиться найбільший орган у центральній Європі), монастир Градіско (його називають Моравським Ескоріалом), тут сьогодні знаходиться госпіталь, церква Діви Марії Сніжної, церква св. Михаїла, Кафедральний собор св. Вацлава. Серед інших об'єктів – Ратуша з курантами, побудована в стилі Ренесанс, побудована у 1378 р.,

незвичайна тим, що на її стіні розташовані 8 різних годинників, які показують час, фази місяця, дні тижня і астрономічний календар.

Рожнов під Радгоштем. Валахшський природний музей в Рожнові під Радгоштем – це унікальний національна пам'ятка народної архітектури, звичаїв і традицій. Музей під відкритим небом розташований на 80-и га, був заснований у 1925 р. Він складається з трьох ареалів: Дерев'яного Міста, Долини Млинів і Валахшського села. Туристи можуть вибрати собі різноманітні програми і заходи, що демонструють місцеві традиції, звичаї і ремесла. На території Валахшського села можна скоштувати солодкий коровай, типовий для тутешньої місцевості – фргал, що нагадує ватрушку, та інші оригінальні місцеві страви. Щорічно Рожнов під Радгоштем відвідують десятки тисяч іноземних туристів.

Неподалік від Брно розташований замок Славков, відомий головним чином за назвою Аустерліц. Саме тут відбулася кривава «битва трьох імператорів» – Аустерліцький бій. Сьогодні в пам'ять битви, в Аустерліці відкритий музей, присвячений подіям початку XIX ст.

Визначними історичними пам'ятками Чехії є середньовічні замки. Замок Карлштейн знаходиться в 33 км. від Праги. Замок Карлштейн є одним з найвідоміших готичних замків Чехії, побудований у XIV ст. королем Карлом IV на вершині скелястої гори і виконував функції царської резиденції і скарбниці королівських регалій.

Визначною пам'яткою замку є церква Богоматері (1357 р.) із середньовічними фресками і королівською молитовнею, стіни якої покриті дорогішими каменями. Інша пам'ятка – каплиця св. Руда у «Великій вежі», з 128 розписаними майстром Теодориком стінними панелями, де до 1420 р. зберігалися коронаційні регалії. Найціннішою перлиною замку є каплиця святого Хреста у Великій вежі, інкрустована напівкоштовними каменями, де до 1420 року зберігалися коштовності для коронації.

Історико-культурні туристичні ресурси

Народи Чехії упродовж тривалої історії створили багату і своєрідну національну культуру. Це – стародавня і сучасна архітектура, традиційне мистецтво народних митців, фольклор, народні танці, звичаї, національна ментальність. Це також культура щоденного життя, і насамперед матеріальна культура – планування сільського житла і цілих поселень, народний костюм і їжа.

Чехи – гостинний, врівноважений народ, із своєю культурною, релігійною, політичною ідентичністю. Значний вплив на розвиток культури країни мала культура сусідніх держав, з якими пов'язане спільне минуле, тісні економічні зв'язки, зокрема німецька, австрійська, польська, угорська культура. У країні співіснують ліберальні погляди з консервативним устроєм, глобальне мислення – з націоналістичною політикою.

Переважна більшість мандрівників отримують величезне враження від архітектурних шедеврів Чеської Республіки, серед яких будівлі в стилі бароко, модерн, кубізм. Захоплюють і інші види і предмети мистецтв, наприклад манускрипти, релігійні скульптури, ляльковий театр.

Чеська музика включає класичну, джаз, панк. Найпопулярнішим чеським композитором вважається м'ясник Антонін Дворжак, відомий симфонією «З Нового Світла», яку написав в США, коли читав там лекції. Чеські джазові музиканти були видатними в європейському джазі після Другої Світової війни, проте комуністична культура призупинила розвиток національного джазу. Клавішник Ян Хамр, який переїхав в США, досяг успіху в американському джазі у 1970-х рр. під ім'ям Ян Хаммер. З часів Оксамитової революції джаз в Празі став дуже популярним. Похмура індустріальна Північ, а саме Теплиця, вважається центром чеського панка.

Поза сумнівом, найвідоміший чеський письменник – Франц Кафка. Як і інші німецькомовні єврейські письменники в Празі він відіграв значну роль в літературі на початку ХХ ст. Серед відомих міжнародних «сучасних» чеських письменників вважаються Мілан Кундера, Іван Клима, Йозеф Ськворецки, поет Ярослав Сіеферт, який отримав Нобелівську премію в 1984 р.

Чеська кухня належить до центрально-європейських з поєднанням німецької, угорської і польської гастрономічних традицій. М'ясні страви вважаються основними в раціоні, гарніри – велика порція клецек, картоплі або рису з густим соусом, а також ретельно приготовані овочі або гаряча квашена капуста, страви на швидку руку – «knedlo-zelo-vepro» (галушки, гаряча квашена капуста, печена свинина).

На Різдво чехи обов'язково випікають різдвяне печиво. У приготуванні різдвяного столу приймає участь вся сім'я. Напередодні великого свята педантичні чехи заздалегідь обов'язково купують живих коропів для різдвяної вечері. Увечері 24 грудня, перш ніж сісти за стіл, пражани з дітьми традиційно приходять на берег Влтави, де їх чекають продавці, які торгують живими коропами, рибу не їдять, а випускають в річку. Особливо цей ритуал подобається дітям. Можливо, тому різдвяний Святвечір називається у чехів Щедрим днем.

Своєрідність окремих районів особливо значна, зокрема на мовному рівні (рівні діалектів), спеціалісти філологи на цій основі виділяють різні етнографічні регіони. В Чехії такими регіонами вважаються Ходско, розташоване на південному заході країни з центром в місті Домажліце, Блата – у Південній Чехії, неподалік від міста Собеслав, Горацко – у Моравії, Ганацко з центром в місті Оломоуце, Валашско, що займає територію від Готвальдова і Кійова до кордону з Словаччиною.

Значний інтерес серед туристів має чеська народна архітектура, на яку багата Південна Чехія, в Блатах, де поширене будівництво кам'яних будинків з багато розмальованим фронтоном, в Ходско, де і сьогодні часто зустрічаються типовий селянський будинок з дерев'яним зрубом, в північ-

но-східній Чехії, в районі Турнова и Нової Паки, де збереглись будинки з оригінальним оздобленням конка дахів.

Для території Чесько-Моравської височини характерна значних розмірів закрита зі всіх боків селянська садиба, з воротами для візду зі сторони фасаду. Сьогодні найбільш типові з них оголошено під охорону держави, або перевезені у музеї народної архітектури.

Для регіонів Валашських і Сілезьких Бескидів у Моравії характерні дерев'яні будинки, які суттєво відрізняються від просторих сільських будинків Ганацка з накриттям над входом і від будівель у Південній Моравії, розташованих боком до вулиці, пофарбованим кольоровим фундаментом. В районі Стражніц такі будинки часто розфарбовані яскравими орнаментами навколо вікон і дверей, така традиція характерна і сьогодні.

Внутрішнє оздоблення житлових приміщень у чехів тривалий час залишалось незмінним. Сьогодні в окремих місцях зберігається традиційне меблювання: стіл, лавки з вирізьбленими спинками, постіль із значною кількістю подушок.

Художня обдарованість чеського народу відображається у такій важливій рисі національної культури, як костюм. В минулому на території країни нараховувалось декілька десятків різнотипних національних костюмів. За костюмом можна було безпомилково визначити місце проживання особи. Багатство національного одягу проявляється у різноманітності його орнамента: вишитих, тканих, плетених елементах. Зокрема, на відносно незначній території, яку займає Моравське Мловацько, відомо 28 типів народного одягу. Національні костюми повсюдно носились в Чехії до середини ХХ ст. Сьогодні чеський національний костюм зберігся у двох локальних етнографічних групах – у ходів і моравських словаків.

Ходські жінки надягають у свята білий светр з широкими буфами на рукавах, червону гофровану спідницю, смугастий тканий передник і яскравий корсак. На голову надягають велику з чорними, червоними квітами хустку, пов'язану характерним вузлом на затылку. У Моравському Словацку, цікавий національний костюм, який носять в Подлужі – так називається його південна окраїна, що знаходиться на межі з Австрією між річками Моравою і Дие. Подлузьський жіночий святковий національний костюм надягається на просту білу полотняну сорочку. Поверх сорочки надягають светр з широкими рукавами, що зтягнені під ліктями. Поверх декількох коротких, міцно накрохмалених нижніх спідниць надягається верхня шовкова або шерстяна спідниця. На светр надягають безрукавку, до якої прикріплюють «ремешок». З пояса і з шеї вільно звисають широкі різнокольорові стрічки. На ноги дівчата надягають чоботи з халявами в складку з тонкої шкіри. Голову прикрашають «рожки» або «кокеш».

Народне мистецтво тісно пов'язане зі стародавніми звичаями і обрядами. Чехи, міське і сільське населення, до цього часу відмічає деякі традиційні релігійні свята. Найбільш шановане традиційне сімейне свято – Різдво. Сьогодні Різдво стало державним святом, яке святкується декілька днів.

Важливе значення серед історико-культурних пам'яток Чехії мають культурні традиції та сучасні святковий колорит, який щорічно приваблює тисячі туристів у цю східноєвропейську країну.

Чехи старанно зберігають свої народні традиції, вони люблять національну музику і як і раніше відзначають деякі традиційні свята. Дотепер зберегли дбайливе відношення до весільних театральних вистав з обрядовими танцями. Сільське весілля справляється в сільському трактирі із запрошенням значної кількості гостей.

Найбільш бажаним святом у Чехії є Різдво. Особливим ритуалом стає випікання різдвяного печива, участь у якому приймає уся родина. Напередодні Різдва педантичні чехи заздалегідь закупають живих коропів для різдвяної вечері. А 24 грудня, перед тим як сісти за стіл, пражани з дітьми традиційно приходять на берег Влтави, де їх уже чекають продавці риби. Торгівля живою рибою на березі річки здійснюється для пражан, які бажають символічно проявити милосердя, випустивши рибу знову у річку. Особливо цікава ця витівка для дітей, тому сім'ї безумовно приходять цілими сім'ями. Може бути, тому різдвяний Святвечір і називається в чехів «Щедрим днем». Приблизно за тиждень до Святвечора на вулицях встановлюються великі діжки з водою, у якій плавають відгодовані коропи. Ніхто не пам'ятає, коли це повелося, але по чеському звичаю на різдвяному столі не повинне бути ні шматочка м'яса.

Традиційна місцева страва – смажений короп з картопляним салатом. Весь рік коропи набирають вагу в спеціальних ставках. В середині грудня вода зі ставків спускається і цистерни з живою рибою роз'їжджають по всій країні. До кожної бочки вишикуються довгі черги: відібрати придатний екземпляр для різдвяного столу – наука не проста. Тут оцінюється і сріблястість луски, і розмір плавців, і щільність черева.

Найбільш веселим свято у Чехії, напевно є масляниця. У сільській місцевості вона відзначається всіма жителями села. Тоді прийнято влаштовувати карнавальну ходу.

Свято закінчення збирання врожаю називається «Дожинок». На півдні Моравії відзначають початок осіннього лову риби в численних ставках, багатьом з яких вже понад 400 років.

4 грудня відзначається день св. Варвари, однієї з чотирнадцяти святих, які допомагають людям у їхніх земних справах. Саме в цей день з черешневих дерев зрізують змерзлі гілочки «барборки» – і ставлять у воду, щоб вони розцвіли до Різдва. Існує прикмета: устигли барборки зазеленіти виходить, усе задумане обов'язково здійсниться. По барборках судять, який місяць у наступаючому році буде найбільш вдалим. Наприклад, якщо гілочки розпустилися на п'ятий день, вдача прийде в травні.

6 грудня, у день св. Миколи, чи, по-чеському, день святого Микулаша, заступника моряків і захисника дітей, влаштовують перший дитячий ранок. Серед ангелів з'являється «паркел» (чорт) разом з Микулашем, схожим на російського Діда Мороза. Звичайно його роль грає шкільний

вчитель у єпископському одяганні, з величезною сивою бородою і довгим жезлом. Ангели підходять до батьків, цікавлячись, як поводитися хлопці протягом року. Тільки після цього діти одержують солодощі й іграшки.

27 грудня, у день Яна Євангеліста, проходить обряд очищення, а 31 грудня Новий рік збігається з днем св. Сильвестра. Чехи відвідують далеких родичів і дарують їм подарунки. Ялинки залишаються звичайно до свята «Трьох королів» – до 6 січня. Три королі – Кашпар з ціпком, Меліхар з барабаном і Балтазар з мішком окроплюють святою водою будинки, розписують стіни і двері, залишаючи символи дарунків, принесених волхвами: золото, смірну і ладан у вигляді фольги, сухих квітів і воску. До свята Водохрещення Христос устигає підросли і перебратися з ясел на коліна св. Діви.

Чехи досить дружелюбні, гостинні і привітні. Дуже люблять розповідати стародавні легенди, зв'язані з історією Праги. Із самим серйозним вираженням обличчя жителі Праги можуть поцікавитися, чи бачили Ви на Карловому мосту жінку-примару. І попередять Вас про те, що ні при яких обставинах з нею не можна танцювати, інакше Ви не зможете зупинитися, і вона «затанцює Вас до смерті». Це лише одна з багатьох легенд, якими чехи люблять «веселити» гостей.

Фактично щодня в Чеській Республіці відзначається як день якого-небудь святого, Прага ж буквально «нашпигована» усілякими карнавалами, фестивалями і святами. 30 квітня в Празі проходить барвіста чеська версія «Вальпургіснахт» («Палені Чародейник») – дохристиянський фестиваль спалювання відьом, покликаний сприяти відлякуванню сил зла. Висока культура заходів і найширша міжнародна участь характерні для фестивалю «Празьке яро» (Празька Весна). Міжнародний фестиваль музики проходить у квітні-травні, празький Міжнародний Книжковий Ярмарок – у травні, а знаменитий міжнародний Фестиваль Моцарта – у вересні.

У Брно також проводиться велика кількість різних міжнародних ярмарків. Найбільш відомі щорічні (вересень) Міжнародні Машинобудівні ярмарки Брно, проведені на великій виставочній території із сучасними павільйонами.

У Карлових Варах проходять Літній фестиваль опери й оперети, європейський фестиваль туристичних фільмів, джазовий фестиваль, фортепіанні конкурси, симфонічні концерти. На Міжнародному кінофестивалі, що проводиться щорічно на початку липня, можна побачити багатьох зірок світового кіно.

У Пелгржимові проводиться щорічний фестиваль рекордів і курйозів (червень), переможці якого попадають у Книгу рекордів Гіннеса.

Головні туристичні райони

У туристичному районуванні Чехії можна виділити чотири райони: північний, західний, центральний та південний.

Основою північного району є гірська місцевість Крконоше, тут же знаходиться найвища в Чехії гора Сніжка.

Головними центрами туризму є Шпіндлерув Млин, Печь під Сніжкою і Гаррахов із трампліном для стрибків на лижах. В цьому регіоні створені найкращі умови для занять зимовими видами спорту, а добре розвинена інфраструктура дозволяє використовувати природні ресурси Північного району не лише задля підготовки спортсменів, а й для проведення активного відпочинку широкого кола аматорів гірськолижного та інших зимових видів спорту.

Західний район. Основою туристичного комплексу західного району є бальнеологічні ресурси. Зокрема, всесвітньо відомі лікувальні води Карлових Вар та Маріанське-Лазне. Географічно ці курорти розташовані у Західній Богемії неподалік від кордону з Німеччиною. Традиційно склалися так, що курорти цього району є не лише місцем, власне лікування, але й своєрідним осередком світського життя суспільства, відвідування бальнеологічних курортів в західній Чехії вважається престижним і є в певному розумінні частиною іміджу найуспішніших представників культури, мистецтва, бізнесу, політичної еліти.

Центральний район. Окрасою центрального району є столиця Чеської республіки місто Прага. Прага має багатовікову історію, безліч культурних і архітектурних пам'яток, останнім часом столиця Чеської республіки фактично пододала труднощі в розвитку туристичної інфраструктури. Зараз рівень сервісу в празьких готелях, підприємствах громадського харчування, побутового обслуговування наближається до європейських стандартів. До того ж, Прага є однією з найдешевших (з огляду на вартість проживання) столиць Європи, це окрім всього іншого сильно притягає й клієнтів з країн СНД взагалі й України зокрема. В передмістях Праги також збереглося чимало цікавих історичних пам'яток, середньовічні замки, церкви тощо.

Південний район. На відміну від Північного району, який визначається насамперед природно-рекреаційними ресурсами, Південний район знаменитий передусім своїми історичними пам'ятками, зокрема історичними комплексами міст Брно та Крумлова.

Серед головних рекреаційно-туристичних центрів Чехії виділяються:

Карлови Вари – найбільш відомий курорт Чехії, розташований у 130 км від Праги, у місці злиття двох річок – Теплі і Огрже, у мальовничій місцевості, оточеній Крушними горами, відомий лікуванням захворювань печінки, жовчі і шлунка. У 2009 р. курорт святкує своє 650-річчя від заснування. Проте, ще до 1359 р. курорт був відомим і користувався значною популярністю, про це свідчать археологічні знахідки у навколишній місцевості.

Карлови Вари розташовані на пологих схилах лісистій височини, основна забудова міста в класичній архітектурі XIX ст. З висоти оглядової вишки, куди можна піднятись фунікулером, відкриваються краєвид на річкову долину, навколишні пагорби та Крушне гори.

Згідно легенди. Курорт був королем Карлом, який переслідував оленя і натрапив на цілющі джерела. Загалом на курорті використовується 14 джерел мінеральних вод, температура яких коливається від 39 до 72°C. Вода використовується для пиття, ванн, відправляється на експорт, як і солі, що добуваються з води.

В XVI ст., в місті було побудовано більше двохсот санаторно-курортних закладів. Сьогодні тут 10 термальних джерел мінеральних вод. Найбільш виділяється джерело, що б'є на 12 – и метрову висоту, з температурою води 72 °C Вржидло. Це джерело, вода якого лікує систему травлення, відоме у всьому світі.

Карлові Вари відомі виробами з фарфору, склом Moser, літніми концертами і міжнародним кінофестивалем. Не менш відомі карловарські вафлі, лікувальний лікер «Becherovka», настояна на травах, мінеральна вода «Mattoni».

Сьогодні Карлові Вари приваблюють туристів і своїми гірськолижними курортами. Сучасні підйомники, високоякісний сервіс, різнотипні схили, доступні ціни сприяють щорічному відвідуванню курорту десятками тисяч туристів.

Маріанске Лазне – другий за значенням курорт, розташований на заході Чехії, на південь від Карлових Вар. Маріанске Лазне – основний курорт у лікуванні внутрішніх, дерматологічних і нервових захворювань.

Франтішкови Лазне – третє місто, місто курортного трикутника Західної Чехії. На території Франтішкови Лазне знаходиться 24 цілющих джерела, що доповнюють значні родовища мінералізованих грязей. З мінеральних вод особливо відоме джерело «Глаубер IV».

Крконоше на півночі і Орліцкі гори на сході країни – популярні регіони відпочинку. Тут знаходиться відомий центр туризму, з назвою «Чеський Рай» і державний заповідник. Для «Чеського Раю» типові чисельні руїни середньовічних замків, розташованих на крутих схилах, скелях, химерні утворення, лабіринти, утворені вивітрянням пісковикових скель, густі соснові ліси. В «Чеському Раю» знаходиться унікальний за красою куток природи – Праховскі скелі з природними кам'яними нагромодженнями причудливих форм і контурів. В проломах і на скельних виступах прокладено туристські стежки, у цих місцях часто проводяться змагання зі скалелазання. Природна різноманітність, мальовничість ландшафтів створюють ідеальні умови для прогулянок і дальніх походів по Крконошам, особливо зимою на лижах. Тут розташовані такі відомі центри гірського туризму, як Гаррахов, Шпіндлеру-Млін, Янске-Лазне та ін. Всі зазначені містечка розташовані на висоті 650 – 700 м у замкнутих улоговинах, захищених від природних стихій, серед лісів.

Грубий Єсенік – розташований у північній Моравії. Гірський рельєф із стрімкими вершинами, схили гір вкриті густими лісами. Найвища вершина в цьому районі – гора Прадед, досягає 1492 м. Відвідувачі Єсеніка найбільше цінують густі ліси, які в окремих місцях збереглися у природ-

ному стані. Мікроклімат, що створюється такими лісами, зумовив виникнення на невеликій відстані один від одного чотирьох курортів: Карлова Студанка, Лазне Єсенік, Долні Ліпова і Велке Лосіни.

Окрім бальнеологічних і гірських курортів у Чехії значною популярністю у туристів користуються карстові райони з великими печерами. Штучне освітлення особливо підкреслює красу і колоритність сталактитового і сталагмітового оздоблення озер. На території Чехії найбільш відомий карстовий район називається Моравський крас.

У 25 км. Від міста Брно знаходиться район суцільних лісів, де на площі 100 км² упродовж тисячоліть створювались природні підземні печери, лабіринти і озера особливої краси і розмірів. Сам шлях до готелю «Скальні Млин», вхідним воротам до печер, надзвичайно романтичний, оскільки вузьке шосе ніби розсуває вузькі, порослі лісом відвислі скелі. Шосе пролягає вздовж річки Пункти, яка зникає під землею на значному відрізку, і появляється вона на перевалі Мацохи, глибиною 138 м, звідси знову продовжує підземну течію і після цього остаточно показується на поверхні. Вхід у печеру утримується у зразковому порядку, зручні доріжки між сталагмітовими лісами і різного кольору озерами, прогулянка по днищу провалля, подорож на човнах по підземних озерах, освітлені рефлекторами найбільш унікальні утворення сталактитів і сталагмітів, створюють уяву водоворотів, водоспадів, дерев і фігур – все це дає туристам можливість вникнути у таємниці природи.

Особливий інтерес у туристів викликає багата історія країни і пов'язані з нею місця.

Окрім значної кількості пам'яток тисячолітньої давності, що свідчать про прагнення до образотворчого мистецтва у давні часи, на основі збережених на території Чехії документів можна прослідкувати розвиток архітектури, скульптури, малярства та інших видів художньої творчості. Якщо окремі міста Чехії вважаються містами-музеями, про всю країну можна відзначити, як про велику художню виставку. Незважаючи на те, що в минулому країна неодноразово піддавалась значним руйнуванням під час воєн, до сьогодні зберігся справжній заповідник мистецтва. В Чехії значна кількість добре збережених пам'яток архітектури. Це насамперед ротонди, кругові церковні будівлі, розвиток яких завершився самостійним архітектурним типом. Хоч від ротонди, яку прийнято вважати найбільш давньою з чеських будівель цього типу, збереглась тільки незначна частка під кам'яними плитами пражського собору Св. Віта, проте інші ротонди, до сьогодні стоять у різних місцях Чехії і Моравії. Найбільш відома ротонда за художньою цінністю у Зноймо, з художніми творами XII ст. Розпис на стінах відображає життя королів з роду пршемисловців і легенду про те, як хлібороб Пршемисл був посаджений на княжий престол.

Однією з характерних особливостей Чехії – значна кількість замків і палаців, що формують значну частку всього багатства пам'яток країни. Їх можна зустріти повсюдно у країні – на пагорбах, скелях, у багатьох сільських поселеннях. Значна частка замків сьогодні знаходиться у руїнах.

Із збережених замків, значна кількість має велике історичне і художнє значення.

Курорти тут мають швидше місцеве, чесько-німецьке значення, вони також користуються значним попитом серед російських туристів. До послуг туристів високого рівня сервісу готелі, ціни дещо нижчі ніж у гірських курортах. Водночас є можливість включити в гірськолижний тур Прагу – туристичну перлину Європи.

Гірськолижний спортивно-оздоровчий туризм. Чехія пропонує гостям прекрасної можливості відпочити на кращих гірськолижних курортах. Гірськолижний спорт в Чехії нічим не поступається країнам-лідерам в цій сфері, таким як Швейцарія, Австрія, Італія. Чарівна природа гір, туристичні стежки, багаточисельні комфортабельні готелі. Одним словом, на чеських гірськолижних курортах ви знайдете все, що необхідне, щоб використовувати свою відпустку або канікули не лише для пасивного відпочинку, але і для зміцнення здоров'я.

До головних центрів гірськолижного туризму Чехії належать Шпіндлерув Млін, Пец під Снежкой і Гаррахов з трампліном для стрибків на лижах. Всі ці області віднесені до першої категорії міжнародного значення. На схилах Чортової гори побудовано п'ять трамплінів, один з яких 165 метровий входить до числа шести найвищих трамплінів світу.

Чарівна природа гір, туристичні стежки, багаточисельні комфортабельні готелі, одним словом, на чеських гірськолижних курортах ви знайдете все, що необхідне, щоб використовувати свою відпустку або канікули не лише для пасивного відпочинку, але і для зміцнення здоров'я.

Водний туризм. Подорож по воді завжди приємно вражає. Подорож по чеських річках незабутня завдяки прекрасним пейзажам, щедро декорованим історичними і культурними пам'ятниками, багато хто з яких розташовані на узбережжі.

Для забезпечення водних подорожей налагоджене транспортне обслуговування з перевезення необхідного спорядження. Так звані «маршрути Влтавськіє» перевозять спортивне оснащення в район Ліпенського басейну і річки Лужніце. Спеціальний паровоз «Посазавськіє маршрути» під час літніх канікул здійснюють перевезення човнів з Праги в район Посазаві.

Найбільш улюблені річкові маршрути:

Влтава: Ленора – Нова Пец, Вишши Брід – Чесанню Будеєвіце. Саме річка Влтава пропонує найбільш безпечну подорож.. Туристи мають можливість отримати задоволення від подорожі практично незайманою природою Шумави в район південно-чеської рівнини Тршебонь – один з пам'ятників ЮНЕСКО. По сусідству із ставками знаходиться цистеріанський монастир Золотця Коруна, замок Глибока, гради Орлик і Звіков.

Лужніце Сухдол – Весели над Лужніци, Табір – Бехине. Подорож по низькому руслу річки з лісистим узбережжям, для якого характерна спокійна повільна течія з краєвидами Південної Чехії.

Отава – Сушице – Пісек. Складніша водна траса веде через глибокі лісисті долини, врізається в Таборську горбисту місцевість. І зараз на берегах колись «златоносною» Отави можна знайти сліди золотих копалень. Огрже Локет – Страж-над-Огржі. Ріки відомі серед любителів водного спорту. Після Карлових Вар її називають дикою водою. Найпопулярніший відрізок починається в Киншперка-над-Огржі.

Бероунка Пльзень – Карлштейн. Впродовж всієї своєї довжини Бероунка пробивається через лісисті області Кршивовклатська і Чеського краса. Зменшує швидкість в Празькій улоговині перед гирлом Влтави.

Сазава Вілемовіце – Пікові це. Практично на всьому потоці Сазави чергуються мальовничі береги, з глибокою ерозією, з широко розлитими долинами. Все це забезпечує мандрівників непередаваними враженнями. Морава Ганушовіце – Оломоуц. Ріка з багаточисельними притоками пливе серед лісів, лугів з особливо різноманітною і багатою флорою і фауною. Найпрекрасніший відрізок починається в Могелніце і закінчується в Оломоуце, він проходить через край Літовелське Помораві, що охороняється.

Новим річковим маршрутом є Батюв канал, частково проходить по річці, частково – по штучно створеному гирлу. Екотуризм пропонує приємну подорож, комбіновану з відвідинами величезної кількості культурних пам'яток, пішими прогулянками або поїздками на велосипедах по неповторних Білих Карпатах, а також з дегустацією вишуканих моравських вин.

Кінний туризм. Чехія належить до країн з багатотисячолітньою традицією кінного спорту. В країні пропонується дуже цікаві змагання, багато місць, які займаються кінним туризмом.

Конезавод в місті Кладруби над Лабой (Ельбою) є одним з найбільших в світі. Перша письмова згадка про нього відноситься до 1552 р., коли один з представників сім'ї Пернштейнов продав свою конеферму в королівську казну. У 1562 р. імператор Максиміліан II заклав завод по розведенню коней старо-іспанської породи.

У 1588 р. поруч був зведений невеликий ренесансний замок, який після декількох пожеж і перебудов придбав при останньому монарху Австро-Угорщині Францу Йосифу I теперішній вид нового ренесансу. Конезавод став придворним при правлінні Рудольфа II Габсбурського.

Сьогодні в Чеській республіці нараховується 700 старокладрубських коней, з них 500 генетично цінних тварин належить Національному конезаводу.

Цей конезавод був заснований в кінці 19 століття і розводив скакових і мисливських коней, які належали разом із замком сім'ї Ауерспергов. Зараз в цьому замку знаходиться Гиппологический музей, а на самому Слатіянському конезаводі велика колекція старовинних упряжок, збруї.

Гірський туризм: альпінізм, піші тури. В Чехії створені ідеальні умови для піших прогулянок і альпінізму завдяки різноманітному рельєфу. Туристи можуть користуватися густою сіткою добре оснащених туристичних трас, котрі ведуть і в найдавні куточки країни. Найбільш популярні дороги для

гірського туризму знаходяться в районі Крконоше, Шумава, Езерських гір, Есеников, Бєськід і інших гірських масивах, що оточують Чехію.

Завдяки різноманітним природним умовам Чеська республіка – ідеальна тєрана для пішого туризму. Незвично густа мережа чітко позначених трас рівномірно покриває всю територію Чехії і не дозволить заблукати навіть в найвіддаленіших пунктах країни. Найулюбленіші області – Крконоше і Шумава.

Проте любителям пішого туризму не варто ігнорувати і романтичний скелясті міста в Чеському Раї або деякі річкові долини, створені Дией на Моравії, Видрою на Шумава або Стршелой в західній Чехії.

До послуг туристів – детальні туристичні карти, які можна придбати в інформаційних центрах, книжкових магазинах і у дрібних продавців по всій території країни. Організатор цікавих туристичних заходів – Клуб чеських туристів.

Для розвитку альпінізму в Чехії немає високих гір, які б могли виховувати справжніх альпіністів або де можна було б проводити тривалі гірські тури, проте в Чехії є дуже цікаві місцевості (піщаники, вапняки, кристалічні породи – граніт, гнейс) із крутими схилами, де можна випробувати всі види складності альпінізму.

Більшість скель придатна для альпінізму і знаходиться в районах, що охороняються. Самостійно їх можна долати лише зареєстрованим альпіністам, новачкам дозволяють лише у супроводі інструктора. Альпінізм обмежується законом про охорону довкілля, на територіях національних парків і національних заповідників взагалі заборонено.

У кожній області альпінізм регулюється індивідуальними правилами, які відповідають конкретному характеру гірського масиву і потреби охороняти флору і фауну. Найпопулярніші регіони для альпінізму знаходяться в районах: Лабськіє песчаники – Тиське Стіни, Острів, Райец, Ельбська долина, Грженсько, Етршиховіце, Устецкий край.

Чехію часто називають серцем Європи. Для туристів, які подорожують між містами Пльзенем і Хебом, чеські гіди з гордістю проводять екскурсії біля гранітного обеліска з надписом «Центр Європи». Ця країна ніби створена для туризму: має транзитне положення, в країні поєднуються близькі до українських рівнинні і гірські природні ландшафти, багата історико-культурна спадщина різних епох, яка представлена біля 2500 старовинними замками і містечками. У Чехії ніби немає архітектурного стилю, який би не був представлений, романський, готичний, ренесанс, чеське бароко та ін.

Чехія – країна замків. Символом Чеської Республіки є Празький Град з величним собором святого Віта, відомим Градчанским Королівським Палацом. Відомі серед туристів багатьох країн середньовічні замки епохи Відродження – Конопиште, Карлштейн, Штернберк, де збереглися колекції мисливських трофеїв, історичної зброї, картин, порцеляни, меблів і gobеленів приваблюють туристів із всього світу.

Використання з бальнеологічним лікуванням мінеральних вод, солей, грязей – основна спеціалізація рекреаційного господарства Чехії. Значний

попит на курортне лікування у Чехії зумовлений низкою бальнеологічного і економічного змісту факторів. Розташування країни серед розвинених європейських держав, високий рівень розвитку самої Чехії, зручна транспортна доступність у поєднанні з унікальністю фізіологічної дії, сприятливої екології та унікальних природних ландшафтів зумовлюють значний і стійкий попит на лікування впродовж декількох. У Чехії хороша медична школа і відповідне євростандартам медичне устаткування.

ФІНЛЯНДІЯ

Площа – 338 145 км²

Населення – 5,2 млн осіб

Столиця – Гельсінкі (551 тис. осіб)

Загальні відомості

Фінляндія розташована в Північній Європі, займаючи проміжне місце між Заходом і Сходом Європи. Офіційна назва – Фінляндська Республіка. Столиця Гельсінкі (Helsinki) – 551 тис. мешканців. На заході межує з Швецією (586 км), на півночі – з Норвегією (716 км), на сході – з Росією (1269 км). На південному заході та півдні омивається Балтійським морем, Ботнійською та Фінською затоками. Вважається однією з найпівнічніших у світі державою. Довжина берегової лінії – 1100 км.

Сусідське політико-географічне положення Фінляндії визначається її геопросторовим відношенням до сусідів першого і другого порядку. Фінляндія має трьох сухопутних сусідів першого порядку – Швецію, Норвегію і Росію, а також морських сусідів – Естонію, Латвію, Литву, Польщу і Німеччину. Таке сусідство визначає значною мірою особливості міжнародної співпраці, структуру імпорту та експорту Фінляндії, а також її відношення до найближчого полюсу світової сили Росії.

Географічне положення Фінляндії можна вважати периферійним відносно країн Європи. Риси центральності та периферійності географічного положення дуже часто пов'язують з категоріями його вигідності та невідповідності. Зазвичай, центральне положення вигідніше, ніж периферійне. Однак для Фінляндії вигідність географічного положення полягає в тому, що країна виходить до Балтійського моря значною своєю частиною. Вихід держави до моря формує комплекс додаткових туристичних ресурсів, які можна використовувати в національному туристичному виробництві (морські ландшафти). При цьому протяжна берегова лінія з великою кількістю бухт і заток надає країні перспективи як напрямку водного туризму.

Площа Фінляндії становить 338 145 км² (63 місце серед держав світу), з них 33 522 км² займає вода. Загальна довжина сухопутного кордону –

2628 км. Територія Фінляндії є витягнута з півночі на південь, тобто має меридіальне спрямування. Протяжність Фінляндії з півночі на південь 1030 км, з заходу на схід – 515 км. Найвища точка – гора Галтіа (1324 м).

Державне свято 6 грудня – день проголошення незалежності Фінляндії у 1917 році. Державні мови – фінська і шведська. Грошова одиниця – євро.

ВВП (2006) – 171,7 млрд дол. США, на душу населення – 32,8 тис. дол. США. Економічно розвинена держава. Член ООН, ЄС та інших міжнародних організацій.

Державний устрій та форма правління

Фінляндія – президентська республіка (з 1919 р.). Діє конституція, яка набрала чинності 1 березня 2000 р.

Глава держави – Президент, який обирається шляхом прямих і таємних виборів усіма громадянами країни, які мають право голосу, терміном на 6 років. У випадку неспроможності виконання президентом своїх обов'язків його функції покладаються на прем'єр-міністра. З 1 березня 2000 р. президент Фінляндії Тарья Халонен (жінка).

Законодавча влада здійснюється однопалатним парламентом, що складається з 200 депутатів, які обираються прямим і таємним голосуванням за системою пропорційного представництва терміном на 4 роки. Парламент зі свого складу обирає голову і двох його заступників. Згідно зі Статутом парламенту, його голова обирається терміном на один рік. Він керує пленарними засіданнями, однак при цьому повинен залишатися нейтральним, не маючи права брати участі ні в обговореннях, ні в голосуванні.

Парламент – Eduskunta Riksdagen. Партійний склад: Фінляндський центр, Соціал-демократична партія Фінляндії, Національна коаліційна партія, Лівий союз Фінляндії, Шведська народна партія, Союз «зелених», Християнський союз Фінляндії, Сільська партія Фінляндії, Екологічна партія, Представник Аландських островів.

Виконавча влада здійснюється президентом і урядом. Уряд складається з міністрів, яких очолює прем'єр-міністр, який в свою чергу обирається парламентом. Керівник уряду – прем'єр-міністр Юркі Катейнен (з 19 квітня 2007 р.).

Країна поділена на п'ять губерній (ляні) – Південну Фінляндію, Західну Фінляндію, Східну Фінляндію, Оулу і Лапландія. Кількість муніципальних утворень – 431. Аландські острови з травня 1991 р. мають статус самоврядування. Ляні поділяються на комуни.

Основні політичні партії:

Лівий союз Фінляндії – ЛСФ (Vasemmistoliitto). Рішення про створення партії на основі злиття Компартії Фінляндії (заснована в 1918 р.) і Демократичного союзу народу Фінляндії (заснований у 1944 р.) було прийняте на засіданні Ради ДСНФ у березні 1989 р. і XXII з'їзді КПФ у березні 1990 р. Установчий з'їзд відбувся 28-29 квітня 1990 р. Об'єднав

Демократичний союз народу Фінляндії і «Демократичну альтернативу». В червні 1991 р. до ЛСФ влилась Комуністична партія Фінляндії, припинивши самостійне існування.

Ліберальна народна партія – ЛНП (Liberaalinen Kansanpuolue – ЛКР). Створена 29 грудня 1965 р. на базі розпушених Народної партії Фінляндії і Союзу вільнодумців. Налічує 4 тис. членів. Голова – Пекка Рютіля (Pekka Rytily). Генеральний секретар – Кааріна Талола (Kaarina Talola, жен.). Друкований орган – тижневик «Полттопісті» (Polttopisti).

Національна коаліційна партія – НКП (Kansallinen Kokoomus – КК). Заснована в 1918 р. Налічує 80 тис. членів. Голова – Саулі Ніїсте (Sauli Niisto). Генеральний секретар – Пекка Ківеля (Pekka Kivela). Друковані органи – газета «Сатакуннан канса» (Satakunnan Kansan) і тижневик «Нюкюпайя» (Nukupaiva).

Сільська партія Фінляндії – СПФ (Suomen Maaseudun Puolue). Заснована в 1959 р. До серпня 1966 р. називалась Партія дрібних селян. Налічує близько 20 тис. членів. Голова – Раймо Вістбакка (Raimo Vistbacka). Генеральний секретар – Тимо Соїні (Timo Soiny). Друкований орган – газета «Суомен уутісет» (Suomen Uutiset).

Соціал-демократична партія Фінляндії – СДПФ (Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – SSDP). Заснована в 1899 р. У грудні 1972 р. підписано угоду про розпуск Соціалістичного союзу робітників і дрібних землеробів в ціпинив діяльність у червні 1973 р.) і злиття його до СДПФ. Входить до Соціалістичного інтернаціоналу. Налічує 77 тис. членів. Членами СДПФ можуть стати іноземці, які проживають у Фінляндії. Голова – Пааво Ліппонен (Paavo Lipponen). Голова Ради СДПФ – Рісто Туомінен (Risto Tuominen). Генеральний секретар СДПФ – Маркку Хюварінен (Markku Huvarinen). Друковані органи – газети «Демарі» (Demari), «Турун пйівялехті» (Turun Päivälehti) і «Кансан лехті» (Kansan Lehti).

Союз «зелених» (Vihrea Liitto). Заснований у березні 1987 р. представниками руху «зелених». Як політична партія зареєстрований 9 серпня 1988 р. Керівний орган у періодах між з'їздами – Рада уповноважених, яка складається з 25 чоловік. Голова – Туйя Бракс (Tuja Braх, жін.). Генеральний секретар – Сірпа Куронен (Sirpa Kuronen, жін.).

Фінляндський центр – ФЦ (Suomen Keskus). Заснований у 1906 р. До 17 жовтня 1965 р. називався Аграрний союз. До червня 1988 р. називався Партія центру. Налічує 270 тис. членів. Голова – Еско Ахо (Esko Aho). Заступники голови: Мартті Пура (Martti Pura), Ханнеле Покка (Hannele Pokka, жін.) і Оллі Рен (Olli Rehn). Генеральний секретар – Пекка Пертула (Pekka Perttula). Друковані органи – газети «Савон саномат» (Savon Sanomat), «Кескісуомалайнен» (Keskisuomalainen) і «Суоменмаа» (Suomenmaa).

Християнський союз Фінляндії – ХСФ (Suomen Kristillinen Liitto). Партія. Заснована в 1958 р. Налічує 17 тис. членів. Голова – Б'ярне Калліс (Bjarne Kallis). Друкований орган – журнал «Крістітійон вастуу» (Kristityn Vastuu).

Історичні особливості розвитку

За деякими даними, перші люди прийшли на територію Фінляндії відразу після завершення льодовикового періоду, тобто після танення льодовиків і підняття суші над рівнем моря. Ці люди належали до фінно-угорських племен. Спочатку вони проживали лише на морському узбережжі, їх основним заняттям було рибальство і полювання. Опісля відбулося проникнення племен вглиб країни. Виживання населення серед боліт, його вміння соціально зорганізуватися у важких природних умовах і визначило, якоюсь мірою, як уже згадувалося, назву країни та ім'я народу – Суомі.

Залишки поселень кам'яного віку розкидані по всій території сучасної Фінляндії аж до Полярного кола, хоча більшість зосереджена на морському узбережжі. Знахідки бронзового і залізного віків засвідчують високий рівень торгових і культурних зв'язків Суомі зі Сходом і Заходом. Але навіть на початку нашої ери населення на території сучасної Фінляндії не було цілісно зорганізованим.

У I-II ст. н. е. з'явилися перші писемні згадки про фінів у працях римського історика Тацита. В II ст. про фінів писав грецький учений Птоломей. У цей час, окрім полювання та рибальства, населення почало займатися землеробством і скотарством.

У середині X ст. розрізнені племена фінно-угорської мовної групи об'єдналися, утворивши своєрідні союзи племен хяме (тавастів) і фінів (суомі) на південному заході та карелів на південному сході. Ці союзи племен часто ворогували між собою.

В епоху вікінгів (IX – XI ст.ст.) через південну частину території сучасної Фінляндії пролягав торговий шлях «із варяг у греки», що, безумовно, активізувало розвиток цієї території.

В середині XI ст. шведи під приводом поширення християнства організували до Фінляндії хрестові походи, внаслідок чого вони підкорили окремі фінські племена, ослаблені ворожнечею між собою. Однак при вторгненні у карельські землі шведи зіткнулися з новгородцями, котрі прагнули володарювати у цих місцях. Протистояння закінчилося підписанням Горіховського мирного договору 1323 р., за яким шведсько-новгородський кордон пролягав від Карельського перешийка через землі поблизу озера Сайма аж до північно-східних границь Ботнічної затоки.

З середини XVI ст. Швеція втягнула Фінляндію у низку воен. Спочатку фіни воювали на Сході, потім – у Балтійських країнах, а опісля – в Центральній Європі. У результаті Швеція стала могутньою країною, вона здійснила адміністративну реформу,новила центральні відомства і губернське управління, систему освіти та систему торгівлі. У 1581 р. здійснилася велика мрія фінляндського народу: Фінляндія була проголошена Великим князівством. У 1640 р. у м. Турку був відкритий університет. У цей період у країні зародилися нові міста. Однак радість тривала недовго. У II половині XVI ст. загострилася боротьба Швеції з Росією за панування

на Балтиці. Російсько-шведська війна 1808-1809 рр. стала для Фінляндії однією з найважчих воєн, наполеонівською війною, внаслідок якої країна перейшла до складу Росії в якості автономного Великого князівства Фінляндського, що існувало з 1809 до 1917 рр. Завойована Росією 1743 р., південно-східна частина країни була возз'єднана з Фінляндією. Новою столицею країни стало м. Гельсінкі, куди був переведений університет.

У Фінляндії в період автономії викристалізувалася національна політика, що сприяло розвитку промисловості, сфери освіти, будівництву залізниці, яка з'єднала різні частини країни.

Наприкінці XIX ст. Росія намагалася зміцнити свої позиції у країні. Це викликало шалений опір фінів. Політичне протистояння ще більше загострилося під час Першої світової війни та жовтневого перевороту 1917 р. Воно дещо згладилося після проголошення сеймом Фінляндії 6 грудня 1917 р. незалежності Фінляндії, яку змушені були визнати Росія і багато інших держав на початку 1918 р., але опісля розгорілося по-новому, перетворившись у громадянську війну в січні 1918 р. У громадянській війні, що тривала до травня 1918 р., перемогла буржуазія.

Наприкінці 1939 р. на Фінляндію напав Радянський Союз. Важка зимова війна закінчилася підписанням миру в Москві у березні 1940 р. Однак 1941 р. Фінляндія розпочала військові дії проти Радянського Союзу, які вона здійснювала впродовж 1941-1944 рр. Внаслідок цього Фінляндія була змушена віддати Радянському Союзу території в південно-східній частині країни і в Лапландії, закріплені за нею після підписання Московського миру у 1940 р., а також здати під військову базу СРСР Порккала-Удд. На зміну маршалу Маннергейму, вибраному президентом Фінляндії на завершальній стадії війни, до влади прийшов 1946 р. Й.К.Паасіквіві (1870 – 1956), який намагався підтримувати добросусідські відносини з Радянським Союзом.

Фінляндія, котра двічі, в 1969-1970 рр. та 1989-1990 рр. була членом Ради безпеки, зайняла провідні позиції у боротьбі за мир не тільки в Європі, а й в усьому світі.

Після розпаду Радянського Союзу на карті світу з'явилися нові незалежні держави. Фінляндія відновила в серпні 1991 р. дипломатичні відносини з незалежними Литвою, Латвією, Естонією, а згодом встановила дипломатичні відносини з усіма країнами, що утворилися після розпаду СРСР.

У 1992 р. Фінляндія подала заяву до Європейського Союзу з проханням про прийняття рівноправним членом у цю організацію. Вирішення цього прохання на початку 1995 р. дало змогу Фінляндії зайняти належне місце в співтоваристві західноєвропейських країн, що, на думку фахівців, відповідає її національній індивідуальності. Членство Фінляндії в Європейському Союзі позитивно позначилося на соціально-економічному розвитку і, безумовно, на зовнішній політиці країни. Більшість фінів впевнені, що членство Фінляндії у цій міжнародній організації забезпечить країні безпеку.

У 1996 р. Фінляндія стала членом Женевської конференції ООН з питань роззброєння. Впродовж роботи конференції вона вела активну боротьбу за повну заборону піхотних мін. Тепер Фінляндія прагне інтенсифікувати співпрацю з країнами, що розвиваються, з метою забезпечення прав людини, рівноправності та демократії.

Населення

Населення Фінляндії складає 5,2 млн осіб. Середня щільність населення становить 15,3 особи/км².

Населення, звичайно, постійно змінюється кількісно і якісно. Це пояснюється різним характером його відтворення. Природний приріст у країні становить 0,6%. Рівень народжуваності 10,5%, смертності – 9,9%. Середня тривалість життя складає – 79,71; серед чоловіків – 77,07; серед жінок – 82,05. Вікова структура населення: 1-14 років – 18,19%, 15-64 років – 64,53%, 65 років та більше – 17,28%. При цьому 17,4% жителів Фінляндії – старше 65 років, а 4,9% з них – старше 80 років.

Статеву пропорцію виглядає наступним чином: при народженні: 106 хлопчиків на 100 дівчаток; до 15 років: 105 хлопців на 100 дівчат; 15-64 років: 103 чоловіки на 100 жінок; 65 і більше років: 73 чоловіки на 100 жінок.

Від вікового складу населення певною мірою залежить соціально-політичний клімат країни. Молодь з погляду демографії — найважливіша частина всього населення. Від неї залежить демографічна та часто й соціально-політична ситуація в країні, соціальний клімат, міграційна рухливість та низка інших процесів. Роки молодості — це пора формування особистості, рішучих змін і досягнень, що певною мірою визначають подальше життя. Тому в молодості людям властиво легше сприймати зміни, нововведення, а у випадку виникнення нестандартних ситуацій вони легше адаптуються до незвичних норм поведінки і форм спілкування, особливо з туристами.

Населення в основному концентрується у прибережних і південних районах Фінляндії. Найбільшою щільністю населення відрізняються узбережжя Фінської затоки, південно-західне узбережжя поблизу Турку і деякі райони, розташовані безпосередньо на північ і схід від Гельсінкі – навколо Тампере, Лахті та інших міст, що зв'язані каналами і ріками з узбережжям. Новітні зрушення у розміщенні населення тісно пов'язані з промисловим розвитком внутрішніх районів. Багато центральних районів і майже вся Північ залишаються малонаселеними.

Найбільші міста: Гельсінкі (Helsinki) – 551 тис. мешканців, Еспу (224,4 тис. мешканців), Тампере (199,2 тис.), Вантаа (186 тис.), Турку (176,6 тис.), Оулу (122,9 тис.).

Склад населення досить однорідний: фінни – 93%, шведи – 6%, саамі – 0,11%, цигани – 0,12%, татари – 0,02%. Дві мови – фінська і шведська – офіційно визнані державними. До моменту відділення Фінляндії від Росії мовна битва була практично виграна прихильниками фінської мови, але

багато представників шведомовної меншини були в той час членами уряду та іншими державними діячами. Незалежна Фінляндія офіційно стала двомовною, а під час Другої світової війни було досягнуто згоди, що фіно- і шведомовні жителі Фінляндії належать до єдиного народу.

У 2001 тільки 5,8% населення країни вважали своєю рідною мовою шведську. Автономні острови Åland є винятком. Єдиною офіційною мовою там є шведська. Острови Åland, з населенням приблизно 25 000 жителів, є демілітаризованою зоною з власним прапором і власним законодавством.

Шведомовна меншина у Фінляндії веде свою історію від поселенців, що прибули з християнськими місіонерами і хрестоносцями на початку середньовіччя. Вони говорять на діалекті «finlandssvenska», який дуже відрізняється від шведської мови, якою розмовляють у Швеції. Все інше населення – фіномовне, хоча місцеві діалекти мають значний вплив на мову.

Цигани, що прибули у Фінляндію наприкінці XVI століття, тривалий час зазнавали утиску національною більшістю, але в останні роки ситуація значно покращилася. На відміну від загальної ситуації в Скандинавії, цигани у Фінляндії не зберегли свою мову, а прийняли фінську як рідну. З іншого боку, вони зберегли свій національний одяг.

Походження фінів як і раніше залишається предметом для дискусій. Класична теорія стверджує, що фіни мігрували з Уралу на територію нинішньої Фінляндії близько 2000 років тому, але сучасні теорії доводять, що фінський народ став таким, яким він є зараз, у результаті численних хвиль імміграції зі сходу, півдня і заходу.

Фінська євангелічно-лютеранська церква має статус державної релігії. До неї належать майже 87% жителів країни. Прибічники інших конфесій становлять 2% населення, серед них приблизно половина, включаючи багатьох саамі, – православні. Православна церква також визнана державною і одержує субсидії. У країні є невеликі громади Свідків Іегови, Фінської вільної церкви й Адвентистів сьомого дня.

Природні умови і ресурси

У рельєфі Північної Європи виразно виділяються Скандинавські гори. Вони сформовані у результаті підняття каледонських споруд, які у наступні геологічні епохи у результаті вивітрювання і новітніх тектонічних рухів перетворилися у відносно вирівняну поверхню. Скандинавські гори характеризуються значним сучасним зледенінням, яке займає площу майже 5 тис. км². Снігова межа у південній частині гір знаходиться на висоті 1200 м, а на півночі може опускатися до 400 м.

У східному напрямі гори поступово знижуються, переходячи у кристалічне плато Норланд висотою 400-600 м. У південній частині Скандинавського півострова кристалічні породи Балтійського щита поступово зникають під товщами морських відкладів, утворюючи Середньошведську

горбисту низовину, яка із підняттям кристалічної основи переростає у плато Споланд.

Балтійський кристалічний щит знижується у східному напрямі. На території Фінляндії він дещо піднімається, утворюючи горбисту рівнину (Озерне плато), яка північніше 64⁰ п.ш. поступово підвищується і на крайньому північному заході, куди заходять відроги Скандинавських гір, досягає найбільших висот (гора Хамти, 1328 м).

На формування рельєфу Фінляндії вплинули четвертинні льодовикові відклади, які перекрили древні кристалічні породи. Вони утворюють моренні гряди, валуни різної величини і форми, які чергуються із великою кількістю озер, болотистих понижень. Переважають горбкувато-моренні рівнини із численними виходами скельних порід.

Фінляндія – пагорбно-рівнинна країна. Абсолютні висоти звичайно не перевищують 300 м. Найвища точка країни, гора Хамти (1328 м), знаходиться на крайньому північному заході, на кордоні з Норвегією. У геологічному відношенні Фінляндія розташована в межах Балтійського кристалічного щита. У льодовикову епоху вона піддавалася покривному заледенінню. Льодовики згладили пагорби і заповнили більшість улоговин своїми відкладеннями. Незважаючи на підняття суходолу, багато улоговин дотепер зайняті озерами і болотами. Звідси і походить назва країни Суомі (суо – «болото»). Фінляндія має значні запаси водної енергії.

За кліматичними умовами Північні землі – найсуворіша частина Європи. Більшість її території зазнає впливу океанічних мас помірних широт. Клімат помірний, на південно-заході перехідний від морського до континентального. Середні температури лютого від -3 °С на півдні до -14 °С на півночі; у липні відповідно від +17 °С до +15 °С.

Для Фінляндії характерним є прохолодне, а на півночі ще й коротке літо. У північних районах середня температура липня не перевищує +10 °С – +12 °С, а на півдні (Гельсінкі) – +16 °С – +17 °С. Заморозки можуть дошкуляти до червня і з'являться у серпні. Незважаючи на таке прохолодне літо, більшість сільськогосподарських культур середніх широт дозрівають. Це досягається завдяки продовженню вегетації рослин під час тривалого полярного літа. Тому південні райони Фінляндії придатні для розвитку землеробства.

Кількість опадів складає 400-700 мм на рік. Максимум опадів припадає на початок літа. Взимку переважають опади у вигляді снігу.

Взимку у Фінляндії можна займатися фігурним катанням, катанням на лижах, як гірських, так і звичайних, популярними видами спорту на всій території Фінляндії, а особливо на лижних курортах. Різновидами водних розваг можуть бути катання на каное як по спокійних озерах, так і північних бурхливих ріках. Можна також порибалити у місцевих водоймах, здійснити чудові велосипедні та кінні прогулянки. На всьому західному узбережжі можна займатися популярним видом спорту – дайвінгом. Відпочинок в Фінляндії – це ідеальний відпочинок для всієї сім'ї.

Завдяки субмеридіальному напрямку, на півночі і півдні Фінляндії – різкі перепади температур і протяжності дня. Четверта частина території країни розташована за Північним полярним кругом, північніше 65° північної широти. Проте гірська система захищає Фінляндію від впливу Атлантичного океану. Тепла течія Гольфстрім пом'якшує клімат.

Головним національним багатством Фінляндії, безперечно, є її природа, яку вважають цікавою для туристів. Тут знайдуть цікаві місця любителі практично всіх видів відпочинку. Для любителів активного й навіть екстремального відпочинку пропонують гірськолижні курорти з розвинутою інфраструктурою, рибалка, сніжне сафарі. Для людей, що надають перевагу спокійному відпочинку на природі, можливо розміщення у котеджах на березі озер чи в тихих спокійних куточках країни.

Фінська зима дуже сприятлива для лижного відпочинку. В країні нараховують більше 140 гірськолижних центрів, які розташовані практично в кожному містечку Фінляндії, більшість з них знаходяться на півдні країни. Лижний сезон починається з жовтня і триває до середини травня. В центрах лижного спорту прокладені освітлені траси, і темінь полярної ночі – не заважатиме катанню.

Окрім спортивних уподобань на багатьох курортах пропонують різноманітні розваги, цікаві екскурсії. Особливим видом розваг у Фінляндії є снігові сафарі на собачих упряжках чи мотосани. Сафарі проводять у східних і північних районах Фінляндії.

Оскільки вся країна знаходиться на північ від 60° пн.ш., влітку дні довгі і прохолодні, а взимку короткі і холодні. Влітку на півдні Фінляндії тривалість дня складає 19 годин, а на крайній півночі сонце не заходить за обрій 73 дні, тому Фінляндію називають «країною північного сонця». Середні температури липня +17-+18°C на півдні і +14-+15°C на півночі. Середні температури найхолоднішого місяця, лютого, становлять -13 – -14°C на півночі і від -8°C до -4°C на півдні. Близькість до моря впливає на температури. Заморозки бувають у будь-який час року навіть на півдні країни. Середня річна кількість опадів 450 мм на півночі і 700 мм на півдні.

Фінляндія добре забезпечена водними ресурсами. За ресурсами повного річкового стоку Фінляндія займає третє місце серед країн Північної Європи після Норвегії і Швеції. В розрахунку на одного жителя за повним і підземним стоками країна займає четверте місце після Ісландії, Норвегії та Швеції.

Фінляндія — країна тисячі озер: більше 10% території країни покривають озера й ріки, що розділяють її на величезну кількість островів. З цим казковим лабіринтом краще всього познайомитись, здійснивши подорож на поромі із Гельсінкі в Стокгольм.

Морські берега Фінляндії разом з архіпелагом, озера і річки в середині країни дуже привабливі для любителів катерів і яхт. А велика кількість річок сприяє цікавим туристичним подорожам, наприклад, спуску по річкових порогах на різноманітних плавзасобах (байдарках, каное, плотах та ін.).

Дуже популярною у Фінляндії є риболовля. Чисті і багаті рибою водоїми країни пропонують необмежені можливості для різноманітних видів риболовлі, тим більше, що це захоплення є актуальним в будь-яку пору року.

У Фінляндії нараховується близько 190 тис. озер, що займають 9% її площі. Найбільше відоме озеро Сайма на південному сході, що має важливе значення для сплаву лісу і транспортування вантажів у внутрішніх районах, не забезпечених залізничними й автомобільними дорогами. Озера Пяйяанне на півдні, Нясіяярви на південному заході й Оулуярви в центральній частині Фінляндії разом з ріками теж відіграють важливу роль для водного сполучення. Численні невеликі канали з'єднують річки й озера країни, іноді в обхід водоспадів. Найбільше значення має Сайменський канал, що зв'язує озеро Сайма з Фінською затокою. Фінляндію можна назвати країною озер, що надає можливість розвитку у країні різних видів водного туризму

Одним з найбільших багатств Фінляндії є лісові ресурси, тобто «зелене золото». За площею лісів і валовими запасами деревини Фінляндія займає за цими показниками друге місце у Європі після Швеції. Лісистість у країні висока і становить 66% території. Ліси переважно хвойні займають майже всю територію Фінляндії. На півночі — гірська тундра.

Рослинність островів відрізняється яскравими контрастами. Національний парк Ліннансаарі є одним з місць існування сайменської нерпи: популяція якої складає близько 40 голів. Також «найближчі сусіди» нерпи – скопа, живуть тут у великій кількості.

Майже 2/3 території Фінляндії вкрито лісами, що поставляють цінну сировину для лісопереробної та целюлозно-паперової промисловості. У країні виростають північно- й південнотайгові ліси, а на крайньому південному заході – змішані хвойно-широколистяні. Клен, в'яз, ясен і ліщина проникають до 62° пн.ш., яблуня зустрічається на 64° пн.ш. Хвойні породи поширюються до 68° пн.ш. Північніше простягаються лісотундра і тундра.

Третину території Фінляндії займають болота (включаючи заболочені ліси). Торф широко використовується як підстилка для худоби і багато рідше як паливо. У деяких районах проведено меліорацію боліт.

Тваринний світ Фінляндії бідний. Зазвичай в лісах живуть лось, білка, заєць, лисиця, видра, хохуль. Ведмідь, вовк і рись зустрічаються тільки в східних районах країни. Різноманітний світ птахів (до 250 видів, у тому числі тетерук, глухар, рябчик, куріпка). У річках і озерах водяться лосось, форель, сиг, окунь, судак, щука, ряпушка, а в Балтійському морі – салака.

Великі національні парки: Лемменйокі, Паллас-Оунаустунтури, Оуланган, Східнофінська затока, Скергодсгаветс та ін. Це мальовничий край безлічі озер і островів, які відвідують тисячі туристів.

Національний парк Ліннансаарі. Озеро Хауківесі простягнулось від міста Варкаус на південь, до самого центру м. Савонлінна, на 80 км в довжину. Більша частина важливих островів входить до території національного парку Ліннансаарі Він включає 130 островів величиною більше

сотні га і невеличких островів та рифів. Парк Ліннансаарі – це заповідник мальовничих острівних пейзажів.

Рослинність островів відрізняється яскравими контрастами. Національний парк Ліннансаарі є місцем існування сайменської нерпи: популяція складає біля 40 голів.

Центр озерного ландшафту – інформаційний і виставковий центр національного парку – розташований в містечку Рантасалмі. Літом із Рантасалмі організують круїзи по території національного парку.

Фінляндія складає великий інтерес для любителів гольфу. Чудові ігрові поля є в усіх частинах країни, а найкращі розташовані неподалік від російського кордону – у районі Лахті, Іматри і Лаппеєнранти. А ще в Фінляндії можна пограти у гольф і на льоду. Для багатьох буде цікаво дізнатись, що в містечку Хюрюнсалмі проводиться чемпіонат світу з футболу на болоті – екзотичне і веселе видовище.

Фінляндія чудове місце для сімейного відпочинку. Тут не тільки Санта Клаус і Муммі-Тролі, але й багато іншого, не менш цікавого. Тут є можливість розважитися туристам будь-якого віку. Відвідування океанаріума «Си Лайф», міського зоопарку в Гельсінкі, центру фінської науки «Еврика», різноманітних парків розваг будуть святом для людей різного віку. Для сімейного відпочинку будуть цікаві північні і центральні райони країни – Рука, Тахко, Вуокатті, Куусамо, Рованіємі, Сааріселья, Леві. Тут можна поєднувати активний і спокійний відпочинок, насолодитись тишею і красою природи, не відриваючись від високоякісного сервісу.

Самі (лопари), що проживають на території країни, є нащадками перших відомих історії мешканців цих земель. Незначна частина їх до цих пір веде традиційний спосіб життя. Однак більша частина населення живе на півдні Фінляндії й представлена нащадками фінських племен, які близько 2 тисяч років тому переселилися сюди з Уральських гір. Процвітання сучасної Фінляндії зумовлено її багатими природними ресурсами і цікавими місцями для відвідування туристів.

Північне сяйво – одне з див Фінляндії. Його можна спостерігати вночі у вересні-жовтні та лютому-березні, але лише за ясної погоди. Найбільше шансів побачити Північне Сяйво у Лапландії. Цікаво, що в січні-лютому день тут короткий і сонце взагалі не підіймається високо над горизонтом. Сіруватий день триває 4-5 годин, решту денного часу – сутінки, але вони освітлені яскравими святковими вогнями.

Господарство

Фінляндія одна із найпівнічніших держав світу, 1/4 території якої лежить за полярним колом, що ускладнює господарський розвиток значної частини країни. Балтійське море дає їй вихід у Світовий океан. Несприятливий фактор при цьому – замерзання на тривалий період Ботнічної й Фінської заток.

Вихід території країни до Балтійського моря – найважливіша ознака її економіко-географічного положення. Міжконтинентальним морським шляхом країна з'єднана з усіма країнами Балтії, що становить основу її економічного та туристичного розвитку.

На транспорт у Фінляндії припадає понад 8 % валового внутрішнього продукту країни. Найбільшу частку внутрішніх перевезень вантажів (понад 70%) здійснює автомобільний транспорт. Автобусне сполучення між поселеннями здійснюється автомобільними дорогами, 90% яких є державними. Автомобільний парк країни інтенсивно збільшується.

Довжина всіх автомобільних доріг Фінляндії становить близько 78 тис. км. За останні двадцять років вона збільшилася на 3333 км, або в 1,04 рази, водночас рівень автомобілізації (кількість автомобілів на 1 тис. осіб) зріс у 1,57 рази. Необхідною є якнайшвидша інтенсифікація будівництва автомобільних доріг.

З року в рік зростають показники роботи автотранспорту (автопробіг, пасажирооборот, вантажооборот). Незважаючи на тривалі та морозні зими, всі автомобільні дороги країни утримуються в доброму стані. Здебільшого вони мають асфальтове чи бітумно-щебенево покриття. Вздовж доріг, що пролягають крізь ліси, у місцях великої концентрації диких звірів для них збудовані захисні сітчасті огорожі. У небезпечних з цього погляду місцях стоять зазвичай попереджувальні знаки «Лосі та олені». Лось важить приблизно 500-600 кг, тому його зіткнення з автомобілем має серйозні наслідки, насамперед для автомобіля. У країні понад 300 тис. лосів, тому ймовірність зіткнень досить велика.

Автобусне сполучення Лапландії успішно замінює залізничне і є чужим транспортом для подорожей у цьому мальовничому краї.

У Фінляндії непогано розвинений і залізничний транспорт. Загальна довжина залізничного полотна становить майже 6 тис. км. Більшість залізниць електрифіковані.

Всі найбільші міста Фінляндії сполучені залізницями. Між Гельсінкі й Турку курсує сучасний швидкісний потяг «Пендоліно С 220».

Величезна увага приділяється розвитку морського транспорту, адже порти – це ворота країни у світ. До речі, Фінляндія – єдина з мореплавних держав світу, яка не має жодного порту, відкритого весь рік. Оскільки фінляндська економіка і добробут народу значною мірою залежать від експорту, у Фінляндії зроблено все можливе для того, щоб тримати власні порти відкритими в найлютіші морози. Для цього створено високоефективний криголамний флот (більше половини криголамів світу збудована у Фінляндії). Чимало країн закупили фінляндські криголами для власних потреб. Криголамний флот забезпечує цілорічну ефективну роботу фінляндського морського транспорту.

Повітряне сполучення у Фінляндії здійснюється завдяки компанії «ФІНЕЙР», довжина внутрішніх авіаліній якої найгустіша в світі. Регулярні авіаційні вантажні та пасажирські перевезення здійснюються із 22

фінляндських аеропортів. Один з найбільших аеропортів знаходиться у Гельсінкі.

В структурі економіки за валовим національним продуктом переважає сфера послуг (61 %), на частку промисловості та будівництва припадає 35 %, сільського і лісового господарства – 6 %. Сучасного рівня розвитку промисловості Фінляндія досягла завдяки надзвичайно інтенсивній індустріалізації, що мала у 80-х роках ХХ ст. вибухоподібний характер. За темпами приросту валового національного продукту Фінляндія вийшла тоді на друге місце у світі після Японії. З'явилися реальні можливості інтенсифікації процесів інтернаціоналізації фінляндської економіки та впровадження високих технологій. Все це зумовило значні зміни у структурі промислового виробництва країни. Традиційні галузі промисловості (деревообробна, виробництво паперу і картону) доповнилися новими галузями із сучасними технологіями.

У зв'язку зі змінами, що відбулися в галузевій структурі промисловості, продукція лісопаперової галузі втратила домінуючу позицію у фінляндському експорті. Тепер понад 40 % експорту становлять товари машинобудування і лише близько п'ятої частини – продукція лісопаперової промисловості. Однак Фінляндія і надалі залишилась одним із найбільших у світі виробників і експортерів пиломатеріалів, паперової маси, фанери.

Найголовніші центри лісопильної промисловості розташовані на південному березі озера Сайма (м.Лаппенранта), а також у гирлах лісосплавних рік Кюмійокі (м.Котка), Кокемяенйоки (м.Порі), Оулуйокі (м.Оулу), Кемійокі (м.Кемі). По цих ріках в наш час сплавають лише четверту частину лісу, що переробляється, решту довозять переважно автотранспортом.

Великі фанерні заводи розташовані здебільшого у внутрішніх озерних районах країни в містах Ювяскюля, Куопіо, Лахті та ін. Центри меблевої промисловості зазвичай збігаються з центрами фанерної галузі. Найголовнішим центром меблевої промисловості Фінляндії є м.Лахті.

Підприємства целюлозно-паперової промисловості сконцентровані переважно в південно-східній частині країни (міста Кусанкоскі, Котка та ін.), а також у південно-західній частині Озерного краю (м. Тампере). Майже вся деревна маса переробляється на папір і картон всередині країни, а значна частина целюлози вивозиться за кордон.

У Фінляндії більшість компаній і корпорацій належать приватним особам. Гідроелектростанції і залізниці – державна власність, і держава значною мірою регулює підприємницьку діяльність. Передача землі від одного власника до іншого також суворо контролюється державою. В руках кооперативів зосереджена приблизно 1/3 роздрібної торгівлі, але провідну роль у торгівлі відіграють великі приватні маркетингові компанії. Фінські фермери користуються послугами споживчих, виробничих і збутових кооперативів. Крім того, кооперативні банки надають позички на покупку землі і модернізацію ферм з метою збільшення випуску продукції. Через Фінляндський банк уряд встановлює процентні і дисконтні ставки і в такий

спосіб ефективно контролює кредитні операції. У Фінляндії проводиться політика активного залучення іноземних капіталовкладень.

Запаси корисних копалин у Фінляндії невеликі, а їх видобуток почався відносно недавно. Серед корисних копалин найбільш важливе значення має цинк, але частка Фінляндії в його світовому виробництві невелика. Наступне місце посідає мідь, яку добувають на рудниках Оутокумпу і Пюхясалмі, потім залізна руда і ванадій. Металеві руди становлять приблизно 40% вартості продукції гірничодобувної промисловості. У Торніо ведеться видобуток хрому і нікелю.

Фінляндія має великий гідроенергетичний потенціал, але він використовується лише наполовину, оскільки в умовах невеликих перепадів висот освоєння цих ресурсів ускладнюється. Більше ніж половина гідроенергетичних потужностей Фінляндії зосереджена на ГЕС, побудованих на ріках Кемійокі, Оулуйокі і Віронкоскі. Майже вся важка індустрія Фінляндії базується на споживанні великої кількості електроенергії. Залізниця країни в основному електрифікована. Фінляндія посідає друге місце у світі з видобутку торфу. Атомна енергетика почала розвиватися в 1970-х роках ХХ ст., коли були побудовані дві АЕС недалеко від Гельсінкі. Реактори і паливо для них були поставлені з колишнього СРСР. У 1980-х роках ХХ ст. були споруджені ще дві атомні станції, закуплені у Швеції.

Великий сучасний металургійний комбінат знаходиться в Раахе, а невеликі заводи є в багатьох містах південно-західної Фінляндії. Випускаються машини й устаткування для целюлозно-паперових підприємств, сільськогосподарська техніка, танкери і криголами, кабель, трансформатори, генератори й електромотори.

Хімічна промисловість також почала розвиватися після Другої світової війни. Ця галузь виробляє синтетичні волокна і пластмаси з відходів деревообробної промисловості, фармацевтичну продукцію, добрива і косметику. Фінляндія популярна також високоякісними кустарними виробами – декоративними тканинами, меблями і скляним посудом.

На сьогодні у Фінляндії переважають невеликі селянські господарства. Механізація ферм призвела до значного скорочення числа зайнятих у цій галузі, а доходи фермерів суттєво зросли. Фінляндії довелося скасувати традиційні обмеження на імпорт сільськогосподарської продукції, оскільки це було обов'язковою умовою вступу в ЄС. Виробництво молочних продуктів, м'яса і яєць перевищує попит на внутрішньому ринку, і ці товари домінують в експорті сільськогосподарської продукції. Експортуються також деякі специфічні товари, наприклад, копчена оленина. Загалом на частку сільськогосподарської продукції припадає всього 1,3% доходів від експорту.

Тваринництво, особливо розведення молочної худоби, свиней і бройлерів, – важлива спеціалізована галузь сільського господарства Фінляндії. Більша частина орної площі засівається кормовими травами, в основному травосумішшю з райграсу, тимофіївки і конюшини. Вирощують також картоплю і кормовий буряк.

Країна розташована за північними межами вирощування основних зернових культур. За винятком років з несприятливими вегетаційними умовами, Фінляндія на 85% забезпечує себе зерном (переважно вівсом, ячменем і пшеницею). Розвиткові зернового господарства сприяло вдосконалювання методів меліорації земель, широке застосування добрив і виведення холодостійких сортів. Пшеницю й інші зернові культури нарівні з цукровим буряком вирощують на родючих глинистих рівнинах південного заходу, яблука, огірки і цибулю – на Аландських островах, томати – у теплицях на півдні колишньої губернії Вааса (Естерботтена).

У Фінляндії сільське і лісове господарство нерозривно пов'язані між собою. Більшість селян нарівні з орними землями володіють значними лісовими ділянками. Понад 60% лісопокритих земель належить фермерам.

Ліси Фінляндії в основному складаються із сосен, ялинок і берез. Деревина використовується для виробництва фанери, целюлози, паперу.

Історично у Фінляндії склалися два великі райони, що суттєво розрізняються між собою не тільки за рівнем соціально-економічного розвитку, а й за параметрами соціального середовища, спеціалізацією і структурою господарських комплексів, характером і способом життєдіяльності населення. Це Південна Фінляндія і Північна Фінляндія. Межу між ними проводять зазвичай по лінії від м. Йоенсу на сході країни до м. Оулу на узбережжі Ботнічної затоки, південну Фінляндію часто називають «Освоєною Фінляндією», а Північну – «Неосвоєною Фінляндією». Практично весь промисловий, науково-технічний, туристичний та культурний потенціал країни зосереджений в Південній Фінляндії. Північна Фінляндія продовжує залишатися економічно слабоосвоєною і рідкозаселеною, хоча туристичні потоки є достатньо інтенсивними.

До складу великого економічного району «Південна Фінляндія» входять два підрайони – Південно-Західна Фінляндія й Озерний край.

Південно-Західна Фінляндія – район старої культури, найбільш заселений район і найбільш розвинутий в промисловому та соціально-економічному відношенні загалом. Тут розташовані найважливіші міста країни – Гельсінкі, Турку, які є водночас її найбільшими індустріальними та культурними центрами. Південно-Західна Фінляндія – історичне і політичне ядро країни. Площа району становить менше четвертої частини території країни. В його межах зосереджено понад 3/5 населення і випускається більше, ніж 2/3 промислової продукції. Промисловість спеціалізується на машинобудуванні: тут випускається 4/5 продукції цієї галузі Фінляндії. Сільське господарство спеціалізується на молочно-м'ясному тваринництві, вирощуванні зерна, цукрового буряка, приміському овочівництві. У Південно-Західній Фінляндії переважають великі фермерські господарства. На узбережжі розвинуте рибальство.

Озерний край – серце Фінляндії з унікальною аттрактивністю природноресурсного потенціалу завдяки величезній кількості мальовничих озер. Найбільшими промисловими центрами цього району є міста Тампере,

Лахті. Озерний край займає майже четверту частину країни. В його межах мешкає приблизно четверта частина населення. Підприємства району випускають майже четверту частину промислової продукції. Саме в цьому районі надзвичайно багато озер. На берегах найбільших озер розміщені містечка. Між ними вздовж звивистих доріг розкидані хутори. В Озерному краї розташована більшість підприємств лісопереробної промисловості. В районі добувають мідь та інші кольорові метали в одному з найбільших родовищ Оутокумпу, розташованого на сході Озерного плато. Ведеться розробка і мідно-нікелевих руд родовища Коталахті. Фермерські господарства займаються переважно тваринництвом, лісорозведенням і лісопереробкою.

Великий район «Північна Фінляндія» називають часто Лапландією. Лапландія оленярський край. Найбільші міста – Оулу, Лаппі. Площа Лапландії наполовину розташована за полярним колом. Район багатий лісом, рудами чорних і кольорових металів. Він найменше заселений. У Лапландії добре збереглися природні ландшафти у зв'язку з слабкою господарською діяльністю.

В найближчій перспективі пропорції в економічному розвитку Північної і Південної Фінляндії зберуться. Однак диференційований економічний розвиток окремих провінцій Південної Фінляндії зумовить можливість появи і виділення тут нових економічних підрайонів і центрів.

Найбільші міста

У більшості міст Фінляндії населення не перевищує 70 тис. осіб. Виняток становлять столичне місто Гельсінкі, Еспоо, Тампере, Вантаа, Турку, Оулу, Лахті, Куопіо, Порі, Ювяскюля, Котка, Лаппеенранта, Вааса і Йоенсуу. Багато міст оточені великими лісовими масивами. На півдні центральної Фінляндії міста Тампере, Лахті утворюють великий промисловий комплекс. Два найбільші міста Фінляндії – Гельсінкі і Турку – розташовані на морському узбережжі.

Найбільше місто – *Гельсінкі* з населенням трохи більше півмільйона мешканців. Це столиця Фінляндії, якій 450 років. Раніше головним містом країни було Турку. Воно було засновано на березі річки Аура у 1229 році. Зараз там живе близько 175 тисяч жителів. В іншому «великому» місті Фінляндії – Тампере – близько 200 тисяч жителів. Тампере – це найбільш «озерне» місто Фінляндії. Тут озера не тільки оточують місто з усіх боків, але й розташовані в самому його центрі. Влітку на всіх 200 водних шляхах Тампере – безліч круїзних теплоходів, катерів, човнів і вітрильників. Гельсінкі розташоване на самісінькому березі Фінської затоки.

Гельсінкі – невелике місто розташоване на березі Фінської затоки. Центр міста розташовується на мисі, оточеному морем. Еспланада – зелений острівцець в центрі міста, одна з його пам'яток. Найстарішою частиною Гельсінкі є Сенатський майдан. Над майданом підноситься велична будівля Кафедрального собору. Сенатський майдан з її гармонійною архітекту-

рою – символ Гельсінкі. Його вважають одним з найкрасивіших майданів миру. Церква Св. Лавра дагується серединою 15 століття. У Художній галереї «Атенеум» зібрані роботи фінських майстрів.

Найвідоміші визначні пам'ятки міста:

Церква Еспоо була побудована у 1420-1440 роках на Королівському шляху, головній дорозі 12 століття з Осло через Турку у П'єтарі. Освячена на честь св. Матфея. Частина зводів церкви відновлена і можна побачити їхнє первісне оформлення. Романтична історична церква Еспоо є найбільш популярним місцем для проведення весіль.

Гельсінкська парафіяльна церква, розташована дорогою у Вантаа-аеропорт, побудована у 1494 р. і присвячена св. Лаврентію. Після пожежі 1892 р. була відновлена. Село навколо церкви також збереглося із середньовіччя і містить серед інших будівель найстаріший у Фінляндії будинок школи (1832 р.), що діє дотепер.

Сенатська площа (Senaatintori) – архітектурна домінанта міста. Красивий ансамбль, створений К. Енгелем, включає вражаючий лютеранський Кафедральний собор (1839-1852), будинок Університету (1831), Університетську бібліотеку і Державну Раду (1822-1850). Барельєф на будинку Держради зображує відкриття Олександром II першого засідання сейму Фінляндії.

Парк Еспланади (Pohjoisesplanadi, Etelaesplanadi) – місце аристократичних раутів і прогулянок на початку XIX ст. Сьогодні у святкові дні тут влаштовуються концерти, виставки живопису і скульптури. У будинках уздовж парку розташовуються модні магазини і бутіки.

Палац Президента Республіки побудований у 1814 р. як приватний маєток однієї з найбагатших родин. За чавунними ґратами в глибині двору – головний пост фінської гвардії. Зміну варти можна спостерігати з Ринкової площі.

Ринкова площа (Kauppatori) знаходиться на березі Південної гавані. Торгівля тут ведеться з 1818 р., коли фермери були вигнані з колишнього місця – з нинішньої Сенатської площі, оскільки вона перетворилася на офіційний центр Гельсінкі. Торговельна площа – одне із найвідвідуваних туристами місць міста.

Обеліск Імператриці (Keisarinnankivi) на Ринковій площі з двоглавим орлом на кулі споруджений Карлом Енгелем у 1833 р. на честь відвідування Гельсінкі Миколою I із дружиною Олександрою. Під час Жовтневої революції орел був знятий і повернутий на місце в 1972 р. У радянську епоху пам'ятник був єдиним символом Російської імперії у світі.

Шведський театр (Svenski teatteri) створений у 1866 р. за проектом петербурзького архітектора Н. Л. Вєнуа. Найбільший театр міста (800 глядацьких місць).

Залізничний вокзал (Rautatieasima) (1905-1916) побудований у стилі фінського романтизму, як і будинки, розташовані навколо привокзальної площі – Національний театр (1902), Державний художній музей «Атенеум» (1887, реконструкція 1921).

Кінний пам'ятник К. Маннергейму на Mannerheimintie – «великому маршалові Фінляндії». Створений у 1960 році.

Монумент Сібеліусу (Sibelius monumentti) розташований у однойменному парку. Композитор Жан Сібеліус (1865-1957) – геній нації, улюблениць долі, з перших кроків визнаний у своїй країні і високо оцінений в усьому світі як виразник національного духу і реформатор класичних ідей у музиці.

Тампере – друге за величиною місто Фінляндії, центр культури, освіти, спорту і промисловості. Тампере – місто на півдні Фінляндії, розташоване між двома озерами: Нясяярві і Пюхяярві. Між цими озерами протікає річка Таммеркоскі завдовжки 945 метрів. Річка ділить історичну частину міста на дві частини. Перші згадки про місто датуються 1775 роком, коли шведським королем Густавом III було засновано торгове поселення, що отримало в 1779 році статус міста. До 19 століття Тампере перетворився на великий промисловий центр. Тампере був відомий як місто текстильної і металургійної промисловості. Проте в 90-х роках 20 століття він став відомий як центр телекомунікаційної індустрії і інформаційних технологій.

Визначні пам'ятки Тампере. Кафедральний собор за проектом архітектора Ларса Сонка, побудований в 1907 році, – один з кращих зразків фінського романтизму. Православна церква св. Олександра Невського і св. Николи – найбільш яскравий приклад неовізантійської церковної архітектури в Скандинавії. У Художньому музеї ім. Сари Хильден зібрані витвори фінського і зарубіжного сучасного мистецтва. У Музеї ляльок і костюмів (Naiharan nukke ja rukumuseo), розміщеному в просторих залах старого маєтку, виставлено більше 4000 ляльок. Художній музей м. Тампере представляє колекцію витворів фінського мистецтва, починаючи з 19 століття. Тут же відкриті тематичні виставки. Найпопулярніша – «Долина мумії-троллей», присвячена персонажам книг Тувве Янсен. Всього в місті близько 20 музеїв, є навіть музей Леніна (Lenin-museo).

Ісальмі (фін. Iisalmi, швед. Idensalmi) – місто та муніципалітет у Східній Фінляндії, провінція Північний Саво. Населення – 22,3 тис. осіб. (2007). Один із центрів карельської православної громади, в якій працював видатний японський іконописець Петер Сасаки. Деревообробна та металургійна промисловість, виробництво верстатів, сільське господарство. Власна хокейна команда.

Наанталі (фін. Naantali, швед. Nådendal) – місто в Південно-Західній Фінляндії. Відоме як один з найбільших центрів туризму в країні. Населення – 13,8 тис. осіб (2007). Площа міста – 51,08 км². Наанталі – одне з найстаріших міст Фінляндії. Офіційний рік заснування – 1443. В місті розвиваються крім туризму енергетична промисловість (електроенергетика), нафтопереробна та інші. Морський порт в Наанталі є третім за обсягом транспортування вантажу в Фінляндії.

Порвоо – комуна у Фінляндії та місто, розташоване 48 км на схід від Гельсінкі, 130 км від кордону РФ. Одне з шести середньовічних міст Фін-

ляндії, про яке є писемна згадка до 14 ст. Центр шведського лютеранства у Фінляндії. Населення 47 778 осіб (30.11.2007).

Куопіо – головне місто Східної Фінляндії. Половину площі займає ліс і третю частину озеро Калавесси, яке оточує місто з усіх боків. Льодовиковий період перетворив це озеро на прекрасну мозаїку островів і води. Куопіо відомий, насамперед, своїм мальовничим ринком, оглядовою баштою на горі Пуйо, яка підноситься на 150 м над поверхнею озера, в оточенні заповідних лісів і гаїв. Серце Куопіо – ринкова площа. Це один з найбарвистіших ринків у всій Фінляндії.

Лахті – жваве місто з населенням близько 93 тисяч жителів в 106 км північно-східніше за Гельсінкі, адміністративний центр області Пяйят-хямеен. Лахті відомий в міжнародному масштабі як провідний світовий центр зимових видів спорту. Починаючи з 1926 р., тут п'ять разів проводилися Чемпіонати світу по лижному спорту і двічі – по біатлону. У Лахті є прекрасні можливості для сімейного туризму, активного відпочинку, для любителів культури, а також для занять спортом

Історико-культурні туристичні ресурси

Історико-культурні туристичні ресурси — це сукупність створених у процесі історичного розвитку даної території пам'яток матеріальної і духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу. До групи історико-культурних рекреаційних ресурсів належать пам'ятки історії, історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди культури, спорту тощо.

Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні пам'ятки народу дуже важливі для формування світогляду народу, для задоволення матеріальних, в тому числі туристичних, потреб. У розвинених країнах світу цей туристичний ресурс активно використовують для отримання прибутку. Деякі країни, наприклад, Італія, Франція, значну частину прибутків, які дає рекреаційне господарство, отримують від вмілої експлуатації історико-культурного потенціалу. Цьому сприяє велика кількість пам'яток, їхня висока художня цінність, добра збереженість, вміла організація туристичних послуг. Всесвітньовідомі пам'ятки історії та культури Риму, Венеції, Флоренції, Парижа приваблюють щороку сотні тисяч туристів.

До популярних туристичних об'єктів належать середньовічні замки — укріплене житло середньовічних феодалів, королів, султанів, шахів, інших володарів. Багато замків у Європі і на Близькому Сході побудовані войовничими чернечими орденами. Для замків-фортець зазвичай обирали важкодоступні місця на крутих пагорбах і горах. Навколо замків концентрувалися селища, жителі яких ховалися в замках від ворогів. Замки, різноманітні за архітектурою і внутрішнім облаштуванням, могли витримати довгі місяці облоги і були практично неприступними. У XIV—XV ст. замки втратили своє оборонно-військове призначення і перетворилися на палаци знаті та аристократії.

Значна частина замкових споруд дійшла до наших днів у вигляді руїн, проте збережені й відновлені замки в Іспанії, Німеччині, Швейцарії переобладнані під музеї з багатими колекціями середньовічних картин, посуду, меблів, інших елементів інтер'єру. Замки є цікавим елементом туристичної програми, їх охоче відвідують туристи. Найбільша кількість старовинних замків є в Іспанії та Франції — Шовіньї, Фалес, Лош, Кусі, Лувр, Віландо та ін.

Бібліотека Гельсінкського університету культурний і науковий центр: університет (1640), музей-міщність Свеаборг (Суоменлинна), Національний музей, Художній музей «Атенеум», Музей етнографії, Музей Сеурасари (під відкритим небом в однойменному парку), Архітектурний музей, Фінський національний театр.

У систему ансамблів історичного центра столиці Фінляндії Гельсінкі входять Торгова й Сенатська площі, вигляд останньої нагадує архітектуру старого Петербурга, у місті домінують класичні будівлі першої половини 19 ст. Адміністративний і діловий центр оточений житловими кварталами. Світле фарбування багатьох будинків Гельсінкі дало йому назву «білого міста на півночі Європи». В другій половині 20 ст. стали забудовуватися міста-супутники Еспоо, Ванта, Порво, Керва.

Архітектурні визначні пам'ятки Гельсінкі: будинок колишнього Сенату (1818), кафедральний собор св. Миколи (1830-52), університет з обсерваторією й бібліотекою (1828) — усі архітектора К. Енгеля, «Лицарський будинок» (1856), будинок телефонної компанії (1905), Головний вокзал («національний романтизм», поч. 20 ст., архітектор Е. Сааринен), палац «Фінляндія» (1967-71, архітектор А. Аалто), парламент (1924, архітектор Й. Сирен), комплекс Олімпійського стадіону (1934-1940 рр., архітектори Ю. Ліндегрєн і Т. Янтти) і Олімпійського села (1938-1940 рр., архітектори Х. Екелунд і М. Вялікангас) для XV літніх Олімпійських ігор 1952 року.

Фінська мова разом з рядом інших мов утворює угро-фінську мовну групу, що входить в уральську сім'ю. Вона є близькою до естонської і карельської мов і має загальне коріння з мовою суомі, а також з мовами, на яких говорять деякі народи, що живуть в басейні Волги.

Найпоширеніша мова угро-фінської групи – угорська, але схожості з фінською у неї дуже мало. 6 % населення країни говорить по-шведськи, тому Фінляндія офіційно є двомовною країною. Фінська шведська, дуже схожа на мову шведів, але в місцевих діалектах присутньо багато фінських слів.

У фінській їжі є елементи і шведської, і російської кухні, проте існують і варіації місцевих блюд. Картопля – основний продукт, який подають зі всілякою рибою або м'ясом. Деякі національні блюда включають дичину.

Фінська культура багата на традиції. Такі фактори як географія, геологія і культурний обмін впливали на формування традицій з покоління в покоління. Різноманітна географія Фінляндії стала причиною того, що фіннам довелося пристосовуватися до природних умов, таким чином створивши багату палітру місцевих традицій, що тісно переплітаються з національними темами.

Фінська культура зазнала впливу культур інших країн. Однорідність багатьох народних фестивальних традицій пов'язана з впливом християнської церкви. Майже всі традиційні фінські фестивалі мають церковну основу.

Музеї Фінляндії відіграють важливу роль у культурному житті країни, задовольняючи смаки та інтереси більшості відвідувачів. Найпопулярнішим є музей-міщність Свеаборг (Суомелінна), Національний музей, Художній музей «Атенеум», Музей етнографії, Музей Сеурасари (під відкритим небом в однойменному парку), Архітектурний музей.

Основу найбільшого музею Фінляндії «Атенеум» складають твори, що належать державі і Національній академії наук. Доповнюють її експонати, даровані Музею приватними колекціонерами. Вперше експозиція Атенеума була відкрита для огляду відвідувачів восени 1863 року, а через декілька років Музей перевели в спеціально побудовану для нього будівлю. Нижній поверх будівлі був відведений під вищу художню школу, на другому поверсі розміщується власне Музей, експонати якого складаються з творів живописи і скульптури.

В музеї Атенеум представлені не тільки живописні полотна, але і твори фінського скульптурного мистецтва, зародження якого відноситься лише до початку XIX століття. Основою для нього певною мірою став досвід розвитку дерев'яної скульптури Фінляндії.

В 80 містах країни створені музеї, що демонструють предмети народної творчості. Найбільший з них – Національний музей в Гельсінкі.

Національний музей, схожий на церкву у стилі барокко або на казковий замок. Над його створенням трудилися три знамениті архітектори: Елієль Саарінен, Армас Ліндгрєн і Герман Гезеллїус. Він був збудований в 1910 р. в стилі нового фінського мистецтва.

Музей прикладного мистецтва Фінляндії був створений в 1873 р. професором пластики Карлом Густавом Естландером. В епоху, коли вірили в тріумф техніки і необмежені можливості прогресу, метою музею було привносити естетику в промислову продукцію і створювати учбові моделі для шкіл прикладних мистецтв, що вчилися. Кожна з колекцій, розташованих в хронологічному порядку, містить меблі, посуд, кришталі і промислові вироби. Тут представлені всі художники, що внесли внесок до історії фінського дизайну. Музей влаштовує також щомісячні експозиції.

Музей фінської архітектури знаходиться неподалік від Музею прикладного мистецтва. Тут зберігається велика колекція архівів і документів: фотографії, статті, книги. Макети і фільми знайомлять відвідувачів з досягненнями фінських архітекторів минулого.

Національні музеї об'єднані в групи за принципом їх діяльності, яка координується загальнонаціональною системою музеїв. Кожний округ має музей, який є центром музейної діяльності у регіоні. Сільські асоціації культурної спадщини володіють музейними колекціями або музеями просто неба.

Масштабність і різноманітність музеїв по всій країні вражає. Музей-садиби, які розповідають про місцеву історію, легко можна знайти по всій території Фінляндії.

Головні туристичні райони

За останні роки значного розвитку набула індустрія курортно-санаторного лікування, туризму та відпочинку. Лікуватися на курортах Фінляндії стало не тільки популярним, а й престижним.

У Фінляндії діє 25 курортних центрів, багато з них – у мальовничих куточках країни, де створено всі умови для лікування і відпочинку. В цих центрах можна отримати всі види оздоровчого масажу, фізіотерапевтичних процедур, косметологічне лікування. До складу фінляндських курортних центрів входять сучасні готельні комплекси з лікувальними установами, що здійснюють лікувальні спеціалізовані й терапевтичні процедури. Серед готелів-курортів, тропічним теплом і послугами яких можна насолоджуватися весь рік, найвідоміші аквапарк «Серена» (м.Еспоо), два однойменні готелі-курорти «Еден» (м.Нокіа, м.Оулу), готелі-курорти «Лапінніємі» (м.Тампере), «Тропикландія» (м.Вааса), парк «Сані-Фані» (м.Калайокі), профілакторій «Іматра» (м.Іматра) та ін.

Неподалік берега Гельсінкі – мальовничі острови. Вздовж 98-кілометрової берегової лінії їх не менше 315.

На одному з таких островів – Коркеасаарі – розташований міський зоопарк Гельсінкі.

На іншому острові – Суоменлінна – одна з наймогутніших морських фортець світу. Вона була побудована в першому десятилітті 18 століття. А з 1991 року внесена у перелік пам'яток світового значення ЮНЕСКО. Діти зможуть дослідити багаточисельні підземні ходи фортеці. «Річкові трамвайчики» та пороми влітку 3 рази на годину ходять до Суоменлінни від Ринкової площі.

На території Фінляндії – 187888 озер. Там можна круглий рік рибалити на окуня, щуку, сига, озерну форель, райдужну форель, лосося, американську палію, арктичну форель. Тур «Риболовля у Фінляндії» на 4 дні і 3 ночі пропонується туроператорами. Всі великі міста розташовані на півдні країни.

Гельсінкі часто називають «дочкою Балтійського моря» через близькість до затоки і розташування на прекрасному архіпелазі з безлічі островів. Найбільші з них:

Суоменлінна/Свеаборг (Suomenlinna/Sveaborg) – група островів неподалік від берегів Гельсінкі. Кам'яна фортеця Свеаборг, що розкинулася на сімох островах, була закладена шведами у 1747 р. і призначалася для захисту міста з моря. Добудовували її росіяни після 1809 р. Фортеця є однією із найскравіших пам'яток Фінляндії, занесена до списку світових культурних цінностей ЮНЕСКО.

На острові Коркеасаарі (Korkeasaari/Hogholmen) розташований зоопарк м. Гельсінкі, заснований у 19 столітті. Тут утримуються переважно тварини з арктичних і гірських регіонів. Зоопарк відкритий цілий рік. Улітку на острів можна приїхати катером (є регулярне сполучення) або більш звичайним способом – пройти через міст.

Острів Сеурасаарі (Seurasaari/Folison) – красивий зелений острів на відстані приблизно 5 км від центра міста. Прогулянка по острову вражає завдяки великому паркові і музею під відкритим небом. Експонатами музею є стародавні фінські дерев'яні будівлі, привезені з різних частин країни. На острові Сеурасаарі щороку проводяться народні гуляння з багаттями і народними танцями з нагоди традиційного національного свята Іванова дня (Івана Купали).

Острів Пилаясаарі (Pihlajasaari) – зона відпочинку, розташована у відкритому морі. Піщані пляжі і гладкі скелі острова користуються великою популярністю в жителів столиці.

Відомими гірськолижними курортами Фінляндії є Химос і Vuokatі. Химос – один з найпопулярніших зимових курортів Фінляндії, схили курорту Химос – щонайдовші і високі в Південній Фінляндії. Двічі – в 1995 і 2001 роках – Химос визнавався кращим гірськолижним курортом Фінляндії. Vuokatі – найпопулярніший у Фінляндії курорт для зимового відпочинку. Зручне розташування – в 40 км. від аеропорту Кааяні і в 35 км. Від залізничної станції Кааяні, компактність, розвинена курортна інфраструктура, широкий вибір місць мешкання, добре підготовлені лижні траси і широкий спектр розваг – все це привертає сюди туристів з різних країн світу. Цей курорт відмінно пристосований саме для сімейного відпочинку, і багато фіннів згадують, що на лижі вони вперше встали саме тут.

Найпівденніший лапландський курорт Рука в регіоні Куусамо називають ще комірами до Арктики. Це один з найбільш відомих в країні центрів зимового спорту. Завдяки великій кількості снігу, лижний сезон в Рука дуже тривалий і триває з жовтня до початку травня. Рука – це ідеальне місце для любителів активного зимового відпочинку, що шукають самоти з первозданною природою.

ІНДІЯ

Площа – 3 166 414 км²

Населення – 1095,3 млн осіб

Столиця – Нью-Делі (301 тис.осіб)

Загальні відомості

Індія розташована в Південній частині Азії. Офіційна назва – Республіка Індія, що походить від древньоперського слова хінду, яке своєю чергою утворене від історичної назви річки Інд. Древні греки називали індійців індою (люди Інду). Конституція Індії визнає також другу назву – Бхарат, що походить від санскритського імені староіндійського царя, історія якого була описана в «Махабхараті». Третя назва – Хіндустан, використовується з часів Імперії Великих Моголів, але офіційного статусу не має.

Індія сьома за площею країна світу – одна з найбільших держав Азії. Її територія складає 3 166 414 км². Індія займає півострів Індостан, утворюючи центральну частину Південної Азії. На півночі Індія межує з Бутаном, Китаєм і Непалом, на сході – з Бангладеш та М'янмою (сучасна назва Бірми), на північному заході – з Пакистаном. Її територія простягнулася на 3200 км. від найвищого гірського хребта Гімалаїв на півночі до мису Коморин на півдні, де зливаються води Аравійського моря, Бенгальської затоки й Індійського океану, з заходу на схід – на 2740 км. Найвища точка – гора Нангапарбат (8126 м). Індія на сході омивається Бенгальською затокою, на півдні – Полкською протокою та Індійським океаном, на заході – Аравійським морем. До складу Індії входять Андаманські і Нікобарські острови, а також острови Лакшадвип, Аміндивські та Мінікой в південно-східній частині Аравійського моря. Довжина берегової лінії – 6083 км.

До складу Індії входять частково території Джамму та Кашмір, деякі ділянки кордону оскаржуються Китаєм і Пакистаном. Значною перешкодою для розвитку прикордонного туризму є наявність високої гірської системи – Гімалаїв, розташованої на межі з Китаєм, Непалом та Бутаном. У Індії напружені політичні відносини з Пакистаном. Біля узбережжя Індії знаходиться острів Шрі-Ланка, який розділений з Індією вузькою Полкською протокою, ширина якої близько 50 км.

Сучасні сусіди Індії мають з нею багато спільного в природному, етнічному, історико-культурному і економічному відношеннях. Величезна Індо-Гангська низовина дає притулок і годує населення Індії, Пакистану і Бангладеш, яке разом складає більше половини мільярду жителів Землі. На сусідніх територіях нерідко проживають ті самі народи. Ареали релігійних конфесій, що історично склалися, так само не відповідають сучасним кордонам. Це є основою для розвитку етнічного і релігійного туризму.

Населення Індії складає 1095,3 млн осіб (2 місце у світі). Столиця – Нью-Делі (301 тис. осіб). Державні свята: 26 січня – День проголошення республіки у 1950 році та 15 серпня – День проголошення незалежності у 1947 році. Державні мови: хінді, англійська. Згідно з Конституцією, в окремих штатах як офіційні визнають 14 мов, якими в них розмовляють. Грошова одиниця – рупія.

ВВП (2006) – 4042 млрд дол. США, на душу населення – 3,7 тис. дол. США. За класифікацією ООН, Індія – країна, що розвивається. Економічно високорозвинена держава. Член ООН з 1945 року, член Співдружності Націй.

Державний устрій та форма правління

За формою правління Індія – парламентська федеративна республіка у складі Співдружності. У своїй діяльності республіка керується Конституцією, яку було прийнято у 1949 р. Глава держави – президент Пратіба Девісінгх Патіл (з 25 липня 2007 р.). Офіційними мовами є хінді і англійська.

В адміністративному відношенні республіка поділяється 27 рівноправних штатів та 7 союзних територій. Адміністративний поділ країни враховує етнічну приналежність людей: штати створені за етнічною ознакою, місцеві мови в них також є офіційними. Кожним штатом керує губернатор, якого призначає президент. Штати Індії: Андхра-Прадеш; Аруначал-Прадеш; Ассам; Біхар; Гоа; Гуджарат; Джарханд; Джамму і Кашмір; Західна Бенгалія; Карнатака; Керала; Мадхья-Прадеш; Маніпур; Махараштра; Мегхалая; Мизорам; Нагаланд; Пенджаб; Раджастан; Сикким; Тамилнад; Трипура; Уттаранчал; Уттаракханд; Орисса; Чхаттисгарх; Уттар-Прадеш; Харьяна; Химачал-Прадеш. Союзні території (невеликі адміністративні одиниці, які керуються центральним урядом): Андаманські і Нікобарські острови, Дадра і Нагар Хавелі; колишні португальські колонії Даман і Діу, Лакшадвип, Національний столичний округ Делі, Пондичери (Путтуччери), Чандигарх.

Законодавча влада належить президенту і парламенту, що складається з двох палат: Ради штатів та Народної палати. Термін повноважень парламенту – п'ять років. Виконавча влада в Індії належить президенту і уряду, що формується парламентською більшістю, і несе відповідальність перед Народною палатою.

Індійське суспільство ще й досі поділяється на касты, що зумовлює статус і заняття людини з дня її народження. Кастова система засуджена і заборонена державою, але освячена релігією індуїзму, яка регулює сімейне життя і суспільні відносини. Понад 4/5 населення – індуїсти, мусульман тільки 11 %. Незважаючи на всі відмінності, загальні культурні риси і усвідомлення спільності історичної спадщини об'єднують мешканців Індії в одне ціле. Індійська цивілізація нараховує понад 5 тис. років, її матеріальні пам'ятки – храми, мавзолеї, мечеті, палаці, форти, зустрічаються повсюди, багато з них відомі в усьому світі.

Індія є членом Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного Валютного Фонду, Британської Співдружності націй.

Історичні особливості розвитку

Люди, які займалися рибальством і полюванням, жили на території Індії у IV тисячолітті до н.е. Перша цивілізація (харашпська) розвинулася в долині Інду в середині III тисячоліття до н.е. і проіснувала близько тисячі років. Сліди цієї древньоіндійської цивілізації знайдені на півострові Катхіявар в Гуджараті, а в 1922р. археологи виявили залишки поселень бронзового віку: Харашпи (у Пенджабі) і Мохенджо-Даро (у Сінді).

В середині II тисячоліття до н.е. у Північну Індію з Центральної Азії через басейн Інду прийшли арії, які у VII-VI ст. до н.е. заснували в долині Гангу свої держави. У V ст. до н.е. в долині Гангу було кілька дрібних держав, що ворогували між собою.

У IV ст. до н.е. на північний захід Індії прийшли війська Олександра Македонського, успішно подолавши опір племен, що жили в долині Інду. Однак в долині Гангу ситуація до того часу змінилася. Царі держави Магадха об'єднали дрібні держави в одну сильну і відбили греко-македонський напад. Незабаром владу у Магадху захопив Чандрагупта з роду Маур'їв, а за його онука Ашоки (III ст. до н.е.) царі Магадхи правили вже майже всією Індією (крім самого півдня Індостану). Їхню державу називають імперією Маур'їв. Могутня держава Маур'їв розпалася на початку II ст. до н.е. і почала зазнавати нападів скіфів, греків, тощо.

У I ст. н.е. у Північно-Західній Індії виникає величезна імперія Кушан, яка досягла найбільшої могутності у II-III ст. н.е., коли до її складу входили Афганістан, Центральна Азія та індійські території до річки Нарбада. У IV ст. н.е. держава Магадха знову об'єднала Північну Індію. За ім'ям правлячої династії її називають імперією Гуптів. У цей період завершено трактат «Манасара».

У V ст. н.е. в Індії була високо розвинута наука. Цифри (і позиційна система користування ними), якими ми користуємося і називаємо арабськими, запозичені у арабів, але самі араби перейняли їх у індійців. Головний винахід індійських математиків – введення в цифрову систему нуля.

Древні індійські племена розмовляли різними мовами, але всі освічені люди знали єдину літературну мову – санскрит, який відігравав в Індії таку ж об'єднуючу роль, як латина у середньовічній Європі. На санскриті писали художні і релігійні твори, закони і наукові праці. Граматика санскриту, складена індійським вченими у V ст. до н.е., – найдавніша граматика на землі. Поет і драматург V ст. н.е. Калідаса відіграв таку ж роль в індійській літературі, як Шекспір і Пушкін у європейській. Вторгнення ефталітських племен з північного заходу у V ст. н.е. призвело до занепаду імперії. На території плоскогір'я Декан одне за одним виникали і розпадалися царства Сатаваханів, Вакатаків і Паллавів, на півдні в перші століття нашої ери могутньою була держава Чера.

Період індійського середньовіччя (з VII по XVIII ст.) поділяється на два етапи: утворення невеликих відокремлених феодальних князівств і їх розпад, а потім виникнення централізованої держави – Делійського султанату (XIII-XIV ст.). Другий етап завершує імперія Великих Моголів XVI- XVIII ст..

З початку XI ст. Індія зазнає вторгнення мусульман. Роздроблені князівства не могли чинити серйозного опору, і до початку XIII ст. у Північній Індії сформувався Делійський султанат з верховною владою мусульманських феодалів, що розширився за рахунок територій Східної і Південної Індії. В кінці XIV ст. від султанату відокремилася Бенгалія і князівства Декана, а після спустошливого нашествия Тімура султанат розпався.

На початку XV ст. у Південній Індії сформувалася імперія Віджайянагар, яка існувала з 1336 по 1565 р. На руїнах Делійського султанату на початку XVI ст. виникає держава Великих Моголів, заснована Захи-

рудіном Мухаммедом Бабуром, а в часи його наступників, особливо при Акбарі (1506-1605), вона охопила весь півострів Індостан. Імперія Моголів слабшала, і в 1739р. правитель Ірану Надір-шах зайняв Делі.

Перші європейці – португальці, з'явилися поблизу берегів Індії у XVI ст. Вони захопили Гоа та інші території на західному узбережжі. Потім прийшли голландці, французи та англійці. Протягом століття у Західній Європі у різних країнах виникли Ост-Індійські кампанії, які боролися за колонізацію Індії. До XVIII ст. наймогутнішими стали французька Ост-Індійська кампанія, та англійська Ост-Індійська кампанія.

У 1757 р. англійці захопили Бенгалію. Внаслідок зіткнення економічних інтересів почалася англо-французька війна, що закінчилася у 1763 р. перемогою Англії і втратою Францією майже всіх індійських володінь. Найтривалішим збройним виступом було Велике народне повстання 1857р., яке самі індійці називають війною за Незалежність. У 1858р. Ост-Індійська кампанія була скасована. Потім уряд провів адміністративні реформи і верховна влада була передана британському уряду.

Розвиток капіталізму у другій половині XIX ст. привів до формування робочого класу, а тяжкі умови праці – до страйків. Наприкінці XIXст. у національному русі сформувалися два напрямки: буржуазно-ліберальний, який не закликав до повалення колоніального режиму, і лівий радикальний, що вимагав ліквідації феодального і колоніального гніту.

У 1885 р. була створена загально індійська партія – Індійський національний конгрес. На початку XX ст. в Індії почався рух бойкоту англійських товарів – свадеші. У Мумбаї було проведено політичний страйк, створювалися робочі профспілки, які об'єдналися у Всеіндійський конгрес профспілок. У 20-х роках почався сатьяграхі – рух громадянської непокори під керівництвом Махатми Ганді. Головною заслугою Ганді є залучення до боротьби за незалежність селян.

Під натиском визвольного руху британський уряд видав у 1935 р. Закон про управління Індією, що передбачав створення законодавчого (а на ділі – дорадчого) органу і надання виборчих прав верхівці індійського суспільства. Цей закон лише сприяв розпалюванню міжнаціональної і міжкласової ворожнечі. Підчас Другої світової війни і відразу після її закінчення визвольний рух перекинувся на індійську армію і військово-морський флот, і Англії довелося піти з Індії. 15 серпня 1947 р. було оголошено про створення незалежного Індійського Союзу на чолі з прем'єр-міністром Джавахарлалом Неру, а території, на яких домінувало мусульманське населення, утворили мусульманську державу Пакистан. Розподіл супроводжувався міжрелігійними сутичками і масовим переселенням мусульман з територій, що залишилися в Індії, а проблема прикордонного Кашміру і досі залишається невирішеною. 30 січня 1948 р. Ганді був вбитий фанатиком-індуїстом.

У 1956 р. в результаті роботи уряду Джавахарлала Неру з розвитку економіки та інтеграції до Індійського Союзу приєдналося понад 550 князівств. 26 січня 1950 р. Індію проголосили республікою і ухвалили нову

Конституцію. Адміністративна реформа 1953 р. передбачала створення штатів за національно-мовним принципом. Майже двадцять років промисловість і сільське господарство країни неухильно розвивалися, але в 70-х роках економічне становище Індії погіршилося.

У 1980 р. переконливу перемогу на виборах до парламенту здобула партія Індійський національний конгрес на чолі з Індірою Ганді. Протягом наступних кількох років уряд Індіри Ганді намагався боротися з заворушеннями у різних регіонах країни, корупцією, кастовим поділом. У 1984 р. після рішення Індіри Ганді направити індійські війська на придушення сикхських радикалів, які зайняли Золотий храм в Амрітсарі, вона була вбита двома своїми охоронцями-сикхами. Радикали вимагали відокремлення сикхського штату від Індії і проголошення його незалежною державою Халістан.

Після вбивства Індіри Ганді у політичну боротьбу включився її молодший син Раджив. За Раджива Ганді, який проводив нову результативну політику, в Індію потекли іноземні інвестиції, почали використовуватися нові технології, створювалися нові галузі промисловості. На виборах у листопаді 1989 р. Радживу Ганді не вдалося сформувати однопартійний уряд Національного конгресу. Був сформований коаліційний уряд Національного фронту, до складу якого увійшла також фундаменталістська партія Хінді. Уряд протримався зовсім недовго, і почалася нова виборча кампанія. Під час передвиборчого туру Раджива Ганді по Тамілнаді загинув внаслідок вибуху бомби. Партію Індійський національний конгрес очолив і привів до перемоги на виборах 70-річний Нарасімха Рао, який став прем'єр-міністром.

Населення

Кількість населення в Індії згідно перепису 2006 року, складає близько 1 млрд 95,3 млн осіб (тобто 16,7% всього населення планети). Індія займає друге місце в світі за кількістю населення після Китаю. Етнічно Індія представлена трьома великими расами: негроїдною, європеїдною і монголоїдною. Найбільші міста країни: Мумбай (9,9 млн осіб), Калькутта (4,4 млн), Делі (7,2 млн) Мадрас (3,8 млн), Бангалор (3,3 млн), Гайдерабад (3 млн), Ахмадабад (2,9 млн). Міське населення складає 28%, а сільське – 72%.

Індія не знає рівних собі по кількості мов. За останнім переписом населення в Індії зареєстровано 1652 мови, з яких 15 занесені в спеціальний додаток до Конституції. З них 13 є мовами штатів. Сучасна літературна мова – хінді, офіційна мова семи північних штатів, є державною мовою Індійського Союзу.

Релігійний склад в країні: індуїсти (80%), мусульмани (11%), християни (2%), сикхи (2%), джайни, буддисти, парси та інші. В Індії історично склалися райони, що відрізняються по соціально-культурним особливостям, способу життя населення. Ця різноманітність є хорошою основою для розвитку пізнавального етнографічного та релігійного туризму.

Індуїзм – одна з найдревніших релігій на Землі, формувалась в єдину систему на протязі I тисячоліття до н.е. в результаті суміші світоглядних арійських постулатів з місцевими дравидійськими культами. Священними книгами індуїзму є древні пам'ятки санскритської письменності: веди, упанішади, Бхагаватгіта і монументальні епоси – «Махабхарата» і «Рамаяна».

Центральне місце в пантеоні індуїстських богів займає тріада богів: Брахма – творець світу, Вішну – хранитель всього сутнього і Шива – руйнівник і водночас відновник. Більшість індуїстських храмів присвячені Вішну та Шиві. Священними вважаються і деякі тварини, передусім корови, а також мавпи і слони. Індуїзм не відноситься до світових релігій, оскільки його послідовники майже повністю сконцентровані в одній країні, але за чисельністю віруючих поступається лише християнству.

В основі індуїзму лежить вчення про перевтілення душ. За цією концепцією всьому живому від народження призначено своє місце. Це стосується і місця людини в суспільстві. Тому невід'ємною рисою індуїзму є поділ суспільства на касты. Фактор кастової приналежності грає помітну роль і в політичному житті сучасного індійського суспільства.

Ті, хто сповідують індуїзм називають себе хінду. Звідси і поняття «індус», що визначає релігійну, а не громадську приналежність. Тіла своїх померлих індуси спалюють на погребальних вогнищах, попіл розвіюють по вітру. Місця кремації видатних діячів, таких як Махатма Ганді, Джавахарлал Неру, Індіра Ганді, стали національними пам'ятками.

Іслам було привнесено в Індію в результаті мусульманських навал, що почалися у XI ст.. В наші дні по чисельності мусульманського населення країна поступається лише Індонезії і стоїть приблизно врівень зі своїми найближчими сусідами – ісламськими державами Пакистаном і Бангладеш.

Буддизм зародився в Індії приблизно в 500р. до н.е. Дістав широкого розповсюдження при імператорі Ашоці Маурья, що прийняв його в 262р. до н.е., але через декілька сторіч став втрачати свої позиції і був абсорбований індуїзмом після того, як індуїсти зарахували Будду до одного з земних втілень свого бога Вішну. Поділ на касты буддизм не визнає, тому залишається привабливим для найбільш безправних і знедолених.

Природні умови і ресурси

Індію з півночі оточують Гімалаї, а з півдня омиває Індійський океан. Величні Гімалаї утворюють північний пас Індії шириною 240 – 320км. На території Індії є гори вище 8000м. над рівнем моря. Деякі високогірні перевали ведуть у сусідні Китай, Пакистан, Непал. Три Гімалайських хребти, що поступово знижуються, розділені між собою плато й долинами. Багато з них, такі як знаменита Кашмірська долина та долина Кулу, густо заселені, мають родючі ґрунти і дуже мальовничі. Долини залучають потоки внутрішнього й міжнародного туризму, особливо в жаркий сезон

(березень-квітень), коли майже вся територія Індії змагає від спеки, а в цих долинах панує приємна прохолода.

Річки Індії мають велике господарське, у тому числі і рекреаційне, значення. Значення багатьох річок таке велике, що серед індуського населення вони знайшли ореол святості. Місце злиття Джамни з Гангом вважається у індусів священним і привертає безліч паломників. На поверхні води численних рукавів Гангу росте лотос, що вважається в Індії священним. До півдня від Гімалаїв розташовані Індо-Гангські рівнини, що розкинулися майже на 3000км. із заходу на схід при середній ширині 300км. На північному сході вони з'єднуються з долиною третьої великої гімалайської ріки – Брахмапутри. Індо-Гангські рівнини з їхніми родючими ґрунтами і достатком річкової води є батьківщиною однієї з найдавніших землеробських цивілізацій планети. По берегах річок, особливо тих, що течуть по Індо-Гангській низині, розташований ряд стародавніх міст і великих населених пунктів. Багато з них і понині є важливими політико-економічними центрами країни (Агра, Варанасі, Патна, Канпур).

З півдня Індо-Гангські рівнини відділені від основної частини півострова Індостан складною системою гірських кряжів і плато Центральної Індії. На північному заході в Раджастані аж до Делі простягнулися Араваллі – найстаріші гори на земній кулі. Плато й рівнини півострова Індостан спускаються до Аравійського моря гігантськими сходами гірських масивів Західних Гат. Уздовж східного узбережжя тягнуться окремі гірські масиви Східних Гат. На півдні вони єднуються із Західними Гатами, утворюючи мальовничий масив Нілгіри, який називають Індійською Швейцарією.

Довжина берегової лінії Індії близько 6000 км. На багатьох ділянках вона рівна, що не сприяє розвитку великих портових міст. Просторі піщані пляжі, що мають важливе рекреаційне значення, знаходяться на крайньому півдні у штатах Керала, Гоа та біля Мумбаї, де є туристичні центри міжнародного значення. Широко поширені піщані пляжі на східному узбережжі Індії, на Андаманських, Лакшадвипських і Нікобарських островах. Ці острови мають великі перспективи для розвитку туризму. Андамани і Нікобари – виступи підводного хребта, Лакшадвипські острови створені кораловими рифами. Архіпелаги надзвичайно мальовничі, рясніють лагунами з теплими водами, з дна яких піднімаються корали, і чудовими пляжами.

Велику частину країни займають савани і рідколісся. Савани відрізняються багатим трав'яним покривом. Колись обширні території в країні займали тропічні ліси. Нині вони поступилися місцем культурним ландшафтам, зберігшись на схилах гір. Тваринний світ Індії дуже різноманітний. Тут водяться всі основні класи й родини тварин, птахів і комах, що нараховують приблизно 75 тис. різних видів, серед яких 2500 видів риб, 150 видів амфібій, 450 видів рептилій, 2000 видів птахів, 850 видів ссавців. Тваринний світ Індії мало винищений, що пов'язане з розповсюдженням релігійних вірувань, що забороняють вбивати навіть шкідливих тварин, таких як отруйні змії.

Клімат більшої частини Індії тропічний, мусонний. На крайньому півдні він близький до екваторіального, на крайній півночі, у Кашмірі, гірський субтропічний і високогірний клімат. В Індії немає звичного в помірному поясі розподілу року. Пори року тут визначаються головним чином кількістю опадів, принесених мусонами (сезонними вітрами). У холодну пору року від материка до оточуючих його теплих морів віє сухий мусон. У спекотний сезон з океану дме вологий мусон, що приносить із собою дощі.

З жовтня по лютий в Індії – «прохолодний» сезон. Він нагадує сухе тепле літо в середніх широтах. З березня по травень – «гарячий» сезон. Температура повітря в деяких місцях країни піднімається до 49С, трава вигорає, дерева скидають листя. Із червня по вересень – сезон дощів, на Індію спадає потік злив, але температура повітря зменшується ненабагато. Найбільша кількість опадів випадає на плато Шиллонг в Ассамі, тут найбільш дощове місце на земній кулі.

На території Індії представлено практично весь діапазон кліматичних зон землі, отже неможливо виявити кращий час для відвідування цієї країни. Найбільш сприятливим у всіх відношеннях вважається період з жовтня по березень. Період мусонних дощів на півдні Індії змінюється на добру погоду з січня по вересень, в той час, як північний схід країни більш підходить для відпочинку з березня по серпень, а в Гімалаї треба їхати починаючи з травня і закінчуючи вереснем. Пустелі Раджастану і північно-західні регіони варто відвідувати в період мусону. Лижний сезон в Індійських Гімалаях – з січня по березень.

Міністерство у справах туризму та культури Індії планує кампанію по популяризації за кордоном традиційної індійської медицини – аюрведичних клінік і медичних центрів. Індійський уряд розраховує до 2012 року збільшити дохід від оздоровчого туризму майже в сім разів. Планується створення фільмів про аюрведичні практики і випуск спеціальних брошур, які будуть поширюватися за кордоном.

Аюрведа – прадавня індійська наука лікування й буквально означає «наука життя». Це цілісна й повна система медичних знань, що існує й розвивається в Індії вже кілька тисяч років, зараз дуже популярна на Заході. Зараз в Індію на лікування приїжджають приблизно 150 тисяч іноземців у рік. Цей комплекс лікування є одним з тих, що визнано Всесвітньою організацією охорони здоров'я, як ефективна система альтернативної медицини. За словами індійських цілителів, аюрведа – це наука про баланс між духом і тілом.

Ananda Spa in the Himalays 5* вважається одним із кращих спа-готелів світу. Великі Гімалайські хребти дають можливість усім, хто шукає відпочинку від спеки рівнин, насолодитися прохолодою зелених долин і лісних пагорбів, видом на святую ріку Ганг і загадкові Гімалаї. Спа-курорт розташований на території 21 кв. км. і пропонує великий вибір з більш ніж 79 процедур для здоров'я і краси, поєднуючи традиційні індійські оздоровчі системи йоги й аюрведи з найбільш сучасними західними спа-розробками.

Діяльність курорту спрямована на досягнення повної гармонії душі й тіла людини. Унікальні методи оздоровлення та різні практики, розроблені відповідно до індивідуальних потреб, рятують від стресу, очищують організм від токсинів, розслаблюють, омолоджують, корегують вагу; також пропонуються консультації в області харчування і фізичних вправ.

В Ананді пропонують відпочиваючим джерельну гімалайську воду, збагачену природними мінералами, яка володіє силою очищення. Ця вода пропонується на всій території спа-курорту, і є важливим елементом спатерапії. На території курорту Ананда розташований єдиний в Індії інститут краси Aveda – міжнародна лінія краси, зараз вона є частиною Estee Lauder. Крім того, для розваги гостей є: плавальний басейн; 16-тирівневий тренажерний зал; поле для гри в сквош; поле для гольфа, можливість занять екстремальними видами спорту – сплав на плотах, походи, сафарі. Культурні заходи ознайомлюють із мистецтвом, Індії, її звичаями і традиціями. Відпочинок на курорті гармонізує фізичний і емоційний стан людини.

Керала – чудове місце на самому півдні Індії: довга смуга морського узбережжя з прекрасними сонячними пляжами, спокійними смарагдовими заводями, дивними вершинами та заповідниками дикої природи, водоспадами, чарівним фольклором, апетитною кухнею і чудовими аюрведичними центрами. Саме сюди приїжджають тисячі людей відновити своє здоров'я та гарне самопочуття. Тут кожний аюрведичний центр пропонує відповідну інфраструктуру для повноцінного відпочинку й різні аюрведичні програми.

Курорт Соматирам – перший індійський курорт, що поєднав аюрведичне лікування з пляжним відпочинком. Він знаходиться в 21км. від Тривандрума – столиці Керали, на березі Аравійського моря на пляжі Ковалам. Складається з трьох готелів:

- Somatheeram Ayurvedic Health Resort (знаходиться на обриві, не має зручного виходу до пляжу, пропонує інтенсивне лікування);
- Somatheeram Ayurvedic Beach Resort (має вихід на пляж. Бунгало знаходяться на крутому обриві, котрий терасами спускається до пляжу);
- Manaltheeram Ayurveda Beach Village (має басейн і вихід на пляж).

В Соматирамі немає кондиціонерів, бо вважається, що це протирічить природнім умовам лікування. Тим не менше, в Маналтирамі для зручності відпочиваючих з Європи було побудовано нові котеджі, які мають кондиціонери. Всі санаторії – відкритого типу, тобто є вільний вихід за територію готелю, відпочинок на пляжі, в ресторані подаються невегетаріанські продукти і алкоголь. Це найдемократичніші з усіх аюрведичних готелів Індії.

Варкала входить в число найбільш популярних курортів Керали, в основному завдяки місцевим мінеральним цілющим джерелам, що спадають з високих скель, які оточують пляж. Також місцеві мешканці володіють особливим мистецтвом масажу. Варкала також є важливим центром паломництва. Древній храм Джанадрани Свами та Природничий центр є

головними атракціями околиць. Занурення у святі води пляжу, за легендою, очищує не тільки тіло, але й душу від гріхів. На світанку після повного місяця «Карки дакам» тисячі людей приймають тут участь у ритуалі «Ваву Бали», що допомагає духам предків почивати з миром.

Цілющий клімат, лікувальні трави і насичений вологою сезон дощів – найкращі умови для аюрведичного лікування, тому найкращий час для аюрведичного лікування – із травня по жовтень.

Півострів Індостан – це цілий континент, кліматична і географічна своєрідність якого сприяє процвітанню тваринного і рослинного світу.

У Індії налічується близько 45 тис. видів рослин, з них 15 тис. зустрічаються лише в Індії. Ліси в Індії покривають площу 639 тис. кв. км., що складає 19,45 % всієї території країни. Тут живе близько 82 тис. різних видів тварин, з них 850 видів ссавців, 2000 видів птахів, 2500 видів риб, 150 видів амфібій, 450 видів рептилій, приблизно 60 тис. видів комах.

Різноманітність рельєфу Індії і відмінності в кліматі створюють строкату картину природних зон. Велику частину країни займають савани і рідколісся. Савани відрізняються багатим трав'яним покривом. Тут широко представлені дикорослі види цукрової тростини, серед чагарників якої зростають окремі дерева сала, зонтичні акації і канделябровидні молочаї. Їх присутність додає саванам Індії схожість з африканськими саванами. Серед дерев в саванах виділяються атласне дерево, червоний і білий сандал, що дають дуже коштовну деревину. Зустрічаються пальмові гаї.

Однею з чудових рослин саван є індійський баньян – величезне розкидисте дерево з цілим лісом стовбурів. З гілок баньяна утворюється повітряне коріння, яке спускається до землі і укорінюється. Повітряне коріння швидко розростається в потужні стовпи до 6 м. по колу. Крона баньяна досягає величезних розмірів – до 500 м. і більше; плоди його їстівні. Для узбережжя типова кокосова пальма. Її стрункий стовбур 20-25 м. заввишки, граціозно зігнутий і прикрашений кроною великого пір'ястого листа. Кожна пальма щорік дає до 200 великих плодів. Колись обширні території в країні займали тропічні ліси. Нині вони поступилися місцем культурним ландшафтам, зберігшись на схилах гір.

Тваринний світ Індії своєрідний. До того ж він мало винищений, що пов'язане з поширенням релігійних вірувань, що забороняють робити замах на життя навіть шкідливих тварин. Навіть отруйних змій тут вбивають в дуже рідких випадках. Тому в Індії розмножилися такі тварини, як мавпи, щури, папуги, їжаки, що шкодять посівам і розносять інфекційні захворювання. У тропічних лісах водиться найбільша отруйна змія – королівська кобра, що досягає 5,5 м. З інших отруйних і небезпечних для людини змій в Індії зустрічаються гадюка-ланцюжка, бунгара. Дуже багато птахів: папуги, птах-носоріг, дикі кури, павичі; багато птахів з сімейства горобців – дрозди, мухоловки, славки, нектарники.

Багато в Індії хижих тварин: леопарди, зустрічається тигр, лев. Бенгальський тигр досягає в довжину трьох метрів і ваги до 290 кг. Ще в не-

далекому минулому тигрів нещадно знищували, і до 1973 року, коли була почата спеціальна програма з відновлення популяції бенгальських тигрів, їх налічувалося всього 1827 особин. До 1986 р. чисельність популяції бенгальських тигрів зросла до 4230 особин.

З інших відносно великих тварин зустрічаються тапір, носоріг, азійський буйвіл (сильно винищені і знаходяться під загрозою зникнення). Гаур або індійський бізон – найкрупніша копитна тварина Індії. Самець досягає 195см. у висоту і важить більше 900 кг. Великий індійський носоріг досягає 180см. у висоту і 335 см. в довжину. Довжина рогу досягає 61 см. Індійські носороги водяться головним чином в Казірангському національному парку.

Характерними мешканцями тропічних лісів і саван залишаються мавпи, серед яких поширені всілякі види макак, що живуть групами. Вони часто спускаються на землю, інколи здійснюють спустошливі набіги на поля і плантації. Єдиний представник людиноподібних мавп – гібон Хулока живе в лісах Ассама. Висота самця досягає 90 см., вага – до 28 кг. Лангур – найбільш розповсюджений в Індії вид мавп. Самець лангура досягає 75 см. у висоту, вага – до 21 кг.

Із приматів зустрічаються тонкі і товсті лорі, які ведуть нічний спосіб життя. У сухих і світлих лісах північно-східної Індії зберігся індійський слон. По розмірах він поступається африканському, у нього менші вуха і бивні (у самок бивнів взагалі немає); слони приручені. На відміну від африканських слонів, індійські добре піддаються дресурі і вже давно стали домашніми тваринами. В стародавні часи ці слони часто використовувалися у збройних силах.

Хоча ареали видів перекриваються, кожен регіон має своєрідність. Зона проживання хангула, званого також кашмірським оленем, обмежується долиною Кашмір в Північній Індії. Носороги зустрічаються в окремих заплавах уздовж річки Брахмапутра на сході, чорний лангур, один з найрідкісніших і зникаючих видів мавп на планеті, – в Західних Гатах, а Західна Індія служить притулком останнім азійським левам, що залишилися. Азійський лев зберігся лише в гірському лісі на півострові Катхивар на заході Індії. Його чисельність досягає 210-220 особин.

Гангський гавіал поширений на півострові Індостан і в Бірмі в річкових системах Інду, Гангу, Брахмапутри. Досягає в довжину 6,6 м. Хоча основна їжа гавіала – риби, яких крокодил схоплює бічним рухом голови, він годується також птахами і дрібними ссавцями. Для людей ці крокодили не становлять загрози, не зважаючи на великий розмір. Популяція цього крокодила досить малочисельна.

Вся акваторія Індійського океану лежить в межах тропічного і південно-помірного поясів. Велика частина узбережжя зайнята мангровими чагарниками, де сформувалися групи рослин і тварин, пристосованих до регулярних припливів і відливів. Серед рослин цієї екосистеми в першу чергу слід виділити мангрові дерева, а серед тварин – різних крабів і

рибу – мулистого стрибуну, рибу, здатну тривалий час існувати в повітряному середовищі. Мілководдя тропічних вод Індійського океану населено численними 6 – і 8-променевими коралами, гідрокоралами, здатними разом з вапняними червоними водоростями створювати острови і атоли. Серед могутніх коралових споруд мешкає багата фауна: різні безхребетні (губки краби, молюски, морські їжаки і морські зірки), невеликі, але яскраво забарвлені коралові риби.

Серед риб відкритого океану більше всього летючих риб, парусників тунців, невеликих рибок, що світяться. В Індійському океані багато небезпечних для людини тварин – тут водяться різні види акул і велика кількість отруйних морських змій, є навіть морські гребінчасті крокодили, схильні до людодства. Серед ссавців в Індійському океані багато китів, дельфінів і морських котиків. Поширені морські черепахи.

З метою збереження рідкісних нечисленних видів флори і фауни в Індії створено 83 національні парки, 447 заповідники, 23 тигрові заповідники, 200 зоопарків і 8 біосферних резервацій.

Територія Індії давно заселена, її природа зазнала сильні зміни. Для природоохоронних і рекреаційних цілей створені десятки національних парків. Деякі унікальні об'єкти мають статус природних пам'яток. Для збереження й збільшення тваринного світу в Індії створене більш 500 національних парків, заповідників і заказників. Національні парки країни: Казіранга, Джалдапара, Манас, Дачигам, Джавхар (включає парки Бандіпур, Нагархол, Мудумалай і Ваянад). Цікаві оригінальні заповідники птахів – Говінд Сагар, Кеолоадео-Гана, Канха Пойнт-Калімер, Пулікат, Ведантхангал і Нал-Саровар.

На узбережжі Бенгальської затоки знаходиться найбільший в світі мангровий ліс – Сандарбан, єдиний в світі мангровий масив, де мешкають тигри. Буйна, завдяки теплому і вологому клімату, рослинність цих місць налічує 334 види. Вологий морський тропічний клімат створив унікальний рослинний комплекс, в якому рослини з Південно-східної Азії, Океанії, Східної Африки і Нового Світу зустрічаються поряд, утворюючи унікальне поєднання, якого не зустрінеш більше ніде в світі. Ці землі оголошені в Індії тигровим заповідником. У північно-східних передгір'ях Гімалаїв в зоні вологого тропічного клімату розташовується один з найцікавіших парків країни – Манас. Він присвячений Манасі, індійській богині змій. У парку зустрічається тонка, як хлист, змія, яку відносять до змій, що «літають», через уміння одним кидком долати кілька метрів між гілками. Парк відрізняється великою кількістю птахів – більше 450 видів, крім того, тут живуть тигри, слони, носороги, леопарди, дикі водяні буйволи. Допуск в парк відвідувачів обмежений.

Тут же на північному сході країни в долині Брахмапутри розташовується ще один відомий парк Казіранга. Щорічні повені в сезон дощів роблять можливим пересування по парку тільки на човнах, а у сухий сезон – на слонах. Тут можна ознайомитися з життям його мешканців: слонів,

носорогів, тигрів, самбарських оленів, перелітних птахів (рожевий пелікан, чорний лелека, орлан-білохвіст, сіроголова чайка, червона качка).

На півночі країни в 400 км. від Агри в умовах високогір'я розташований парк Нандадеві. Він є гірською долиною, оточеною семикілометровими вершинами. Тут зустрічаються сніжний барс, бурий ведмідь, гімалайська блакитна вівця. До цього дивного місця потрібно добиратися близько 5 годин по дорозі від Рішикеша. Це місце, де молодий Ганг робить поворот, оперізуючи незвичайне село.

Унікальними рекреаційними ресурсами володіють гірські райони Північної Індії (штати Панджаб, Джамму і Кашмір, Химачал-Прадеш): живописні гірські долини з озерами, засніжені вершини, тераси рисових полів, прохолода літа, коли рівнинна Індія розжарена. Частково вони вже використовуються для організації відпочинку жителів країни. Але міжнародний туризм розвинений відносно слабо. Це пояснюється тим, що центри відпочинку в Гімалаях розраховані в основному на літній сезон, тоді як основна маса туристів прибуває до Індії в зимові місяці – з листопада по квітень. До найбільш відомих туристських центрів належать: Шимла, Срінагар, Гулмарга, Пахалгама, Мансара, Катра.

Пляжі Андаманських і Нікобарських островів і островів Лакшадвип ідеальні для дайвінгу і дослідження скарбів підводного світу. До того ж вони – найменш обжиті пляжі Індії. Сюди досить важко потрапити, і насолоджуватися красою дикої природи приїжджають аматори самотності, простого й природного життя.

Між Індією і М'янмою в Бенгальській затоці у вигляді дуги, витягнутої з півночі на південь на 750 кілометрів, розташовано близько 300 островів, щедро покритих лісом, на північ – Андаманські, на південь – Нікобарські. З них населено 38 островів, відкритих для туристів зовсім недавно. До цього вони були населені лише лісовими племенами і піратами.

Тут не дуже багато курортів, хоча пляжі оперізують острови практично цілком. Прекрасній клімат, багата рослинність і самотність приваблюють сюди аматорів спокійного «екологічного» відпочинку вдалині від міського шуму. Крім того, це закрита зона, територія національних заповідників, для відвідування якої потрібно одержувати окремий дозвіл. На островах розташовано 96 резерватів і 9 Національних парків, таких, як Морський парк імені Махатми Ганді (15 невеликих острівців, покритих джунглями, у водах яких мешкає безліч екзотичних риб).

Порт Блер – столиця Союзної території. Поряд з аеропортом в торговому комплексі знаходиться Туристичний офіс, в якому можна замовити екскурсії по місту або островам. У 5 км. від аеропорту і кілометрі від центру міста розташований найбільш розкішний готель, що відноситься до групи готелів «Шератон», – «Andamans Welcomgroup bay Island». При готелі є басейн з видом на море, можлива оренда яхт, організовується глибоководний дайвінг.

Коралові острови, звані Лакшадвіпськими, – це одне з найбільш відокремлених і незіпсованих цивілізацією місць на нашій планеті. Для відвідин всіх островів необхідний спеціальний дозвіл. Слово «Лакшадвип» означає «Сто тисяч островів». Ця група коралових островів розташована в Аравійському морі на південному заході від Керали і являє собою рай для любителів дайвінгу і відпочинку на небагатолюдному морському пляжі. Населеними є всього лише десять з двадцяти семи розкиданих в океані островів.

Найбільш пристосованим для розкішного відпочинку є острів Банграм площею близько 60 кв. км. Це прекрасний острів з піщаним пляжем і лагуною, на якому є все для відпочинку і занять підводним плаванням. Тут розташовано найкращий на Лакшадвипських островах готель «Banglam Island Resort» (Casino Group). Дістатися до Баграма можна на катері з Агати. На острові також є аеропорт.

В даний час індійський уряд створює на Андаманських і Нікобарських островах і островах Лакшадвип туристичну інфраструктуру. Кращий час для відвідин островів – з початку жовтня до середини травня.

Господарство

За абсолютними розмірами валового національного продукту Індія входить до перших 15 країн світу. Якщо ж його поділити на кількість населення, що складає близько 1 млрд 20 млн осіб, то країна опиниться серед найвідсталіших і найбідніших.

В Індії є сучасні заводи і електростанції, космічна і атомна техніка, важка індустрія. Індія вивозить на міжнародний ринок чай, руди металів, вироби з бавовни і джуту. Але її участь у світовій торгівлі дуже мала. Країна має велику зовнішню заборгованість. Причини відставання Індії криються як у 200-річному пануванні англійських колонізаторів, так і в застійних формах до індустріального виробництва і його величезних розмірах.

За роки незалежності Індія зробила значний крок вперед у створенні сучасної індустрії, особливо важкої. Але розвиток її стримується вузьким внутрішнім ринком. Бідність населення і дешева робоча сила є причиною розвитку кустарної промисловості. Дешева ручна праця ковалів, теслярів, гончарів, ткачів забезпечує населення дешевими споживчими товарами.

Стара фабрично-заводська промисловість, що виникла ще за колоніальних часів, зайнята переробкою сільськогосподарської сировини. Її розміщення зумовлене відповідними сировинними зонами. Бавовняні фабрики зосереджені по містах західної частини країни, найбільше їх у Мумбаї і в Ахмадабаді. Джутова промисловість концентрується навколо Калькутти.

Важка промисловість, що створена останнім часом, сконцентрована у східній Індії в долині річки Дамодар і на плато Чхота-Нагпур, де величезні поклади залізної руди знаходяться поруч з кам'яновугільним басейном. Тут виник комплекс виробництв, що об'єднує видобування си-

ровини і палива, електроенергетику, чорну і кольорову металургію, важке машинобудування. За аналогією район звать «Індійським Донбасом». Найбільшим центром металургії є Бокаро, важкого машинобудування – Ранчі.

Сучасні машинобудівні і хімічні заводи є також у Мумбаї, Калькутті, Мадрасі, Бангалорі та деяких інших містах. Особливе місце в машинобудуванні займає Бангалор. Тут виробляють верстати, літаки, зброю, засоби зв'язку. Це – центр електронної промисловості і космічних досліджень.

Економіка країни, нарівні з економікою Китаю, має найбільшу динаміку росту у світі, запрошення Індії до Вашингтона на засідання «двадцятки» в листопаді – свідoctво тої ролі, яку все впевненіше Індія займає в світі.

Індія – сільськогосподарська країна, де характер суспільства значною мірою залишається до індустріальним. Понад 650 млн індійців, що дорівнює населенню всієї Європи, – сільські жителі. Для більшості, як і 3000 років тому, знаряддям праці є дерев'яне орало і серп, паливом – гній і солома, транспортом – віл або буйвіл, формою обміну – бартер. Третина селян не має землі і є наймитами.

Для мусонного клімату характерна нерівномірність розподілу опадів по території і протягом року. Тому важливе місце у сільському господарстві тут займає штучне зрошення, що практикується з давніх часів. За розмірами зрошуваних площ Індія поділяє з Китаєм перше місце. Греблі, канали, колодязі, насоси, тимчасові водойми – характерна риса індійського ландшафту.

Головними зерновими культурами країни є рис, пшениця і просо. Рис вирощують скрізь. Найбільша концентрація його посівів – на північному сході і прибережних низовинах. Місцями збирають до трьох врожаїв протягом року. Рисові райони дуже важливі для країни. Тут найбільша густина населення. Пшениця – культура зимового сезону – вирощується на зрошуваних землях посушливого північного заходу. Просо культивують у внутрішній частині плоскогір'я Декан. У харчуванні індійців велику роль відіграють бобові, овочі і фрукти, прянощі, олійні (особливо арахіс і рапс) і цукрова тростина. Культивують також манго, папаю, апельсини і банани. Батьківщиною цукрової тростини вважають долину Гангу. З волокнистих культур вирощують бавовну і джут. Посіви бавовни зосереджені в посушливій західній частині країни в Пенджабі, на плоскогір'ї Декан і в південній Індії. Вологолюбний джут – культура дельти Гангу і Брамапутри.

Індія є найбільшим у світі виробником і експортером чаю. Цю культуру в XIX ст. запровадили колонізатори. Чайні плантації розміщені на добре зволoжених схилах гір північного сходу і півдня країни.

Тваринництво має підсобне значення. За поголів'ям великої рогатої худоби Індія посідає перше місце в світі, але худоба (воли, буйволи, корови) використовується переважно як тяглова сила. Послідовники індуїзму є вегетаріанцями і споживають тільки молочні продукти. Індуїзм вважає корову священною твариною.

Основний обсяг пасажирських і вантажних перевезень в Індії забезпечують залізниці. На залізниці припадає 55% наземних перевезень Індії,

що становить 800 тис. т. вантажів і 9 млн пасажирів щодня. За обсягом вантажоперевезень Індія займає 5-е місце у світі. Між великими містами курсують швидкісні поїзди з вагонами, оснащеними кондиціонерами. Поїзди-експреси менш комфортабельні, але дешевше майже на 30%. Довжина залізниць Індії становить близько 62 тис. км.

Діє програма «Indrail Pass», тобто іноземний турист може подорожувати по одному квитку (повинен бути придбаний до прибуття в країну або в офіційних залізничних бюро) без обмежень на будь-яких поїздах протягом певного періоду (зазвичай – рік з дати придбання).

Гірські райони обслуговуються безліччю ліній, побудованих ще англійцями, тому рухомий склад далеко не новий, а колія доріг має найчастіше різну ширину, звідси мала швидкість руху й часті пересадки при подорожі.

Значного розвитку досяг в Індії повітряний транспорт – як на міжнародних, так і на внутрішніх лініях. Мумбай, Делі й Калькутта – найбільші міжнародні аеропорти Індії, вони обслуговують також велику кількість транзитних рейсів іноземних авіакомпаній з Європи в Південно-східну Азію й Австралію. Міжнародні аеропорти існують також у Мадрасі і у Тричандрумі. Індія має одну з найбільших у світі мереж внутрішніх авіаліній, що обслуговується сучасними літаками. У деяких містах є аеровокзали, звідки в аеропорт ходять автобуси.

На території Індії працює програма «Відкрийте Індію» («Discover India»), що передбачає необмежену кількість рейсів економічним класом на всіх внутрішніх авіалініях (один пункт можна відвідати тільки один раз). Програма діє протягом 21-го дня, починаючи з дати першого перельоту, вартість – 750 долл. США. По молодіжному тарифу (знижка 25%, термін дії 120 днів) можуть подорожувати пасажирів від 12 до 30 років в економічному або бізнес-класі на внутрішніх лініях і рейсах Індія – Непал.

Основу міського транспорту становлять автобуси. У великих містах і в курортних районах вони досить сучасні, оснащені кондиціонерами. Приміські лінії та автобуси приватних компаній найчастіше достатньо старі. Найбільш оптимальний вибір для туриста – таксі або численні рикші.

Водний транспорт в Індії, поки що, розвинений досить слабо. Морське поєднання існує між Порт-Блером (Андаманські острови), Калькуттою і Мадрасом (тільки під час туристичного сезону), а також між Калькуттою й Мадрасом. Більш сучасна лінія – між Кочином і Лакшадвипськими островами. Уздовж узбережжя Керали ходять регулярні пасажирські судна, кілька рейсів, у тому числі справжній колісний пароплав, зв'язують Аллапуджу й Ковалам. Між Мумбаєм і Гоа курсує сучасний катамаран з кондиціонованими салонами.

На цьогорічній міжнародній туристичній виставці World Travel Market в Лондоні представники Індії заявили, що їх країна реконструює свої порти, щоб залучити в них більше круїзних лайнерів. Індія робить ставку на такі порти, як Мумбай, Мормугао (у Гоа), Кочин (Керала), Новий Мангалор на південно-західному побережжі і Ченнаї на східному березі. За

словами Ліни Нандан, секретаря міністерства туризму Індії, країна ставить за мету обслуговування 100 тисяч круїзних туристів до кінця 2010 р. Круїзні оператори шукають зараз нові напрями і маршрути, а репутація Індії як екзотичної країни з багатим історичним минулим не може не залучати їх, – говорить Ліна Нандан. Ставка також робиться і на річкові круїзи – по річках Мандові і Зуарі в Гоа, Брахмапутра в штаті Ассам, Хуглі в західній Бенгалії і по водних маршрутах Керали, надає агентство.

Найбільші міста

Індія – країна древньої міської культури. Міста надзвичайно різноманітні. Багато їх виникло дуже давно, ще до нашої ери: Патна, Варанасі, Іллахабад, Делі. Деякі є священними для індуїстів. В Іллахабаді, що знаходиться у місці злиття річок Джамни і Гангу, на релігійне свято один раз на 12 років збирається до півтора десятка мільйонів віруючих. Середньовічну епоху уособлює Агра. Калькутта, Бомбей і Мадрас засновані колонізаторами. Останнім часом в ході індустріалізації виникли міста Бхілаї, Роуркела, Дургапур, Бокаро та інші.

Делі – столиця Індії, перш за все, місто історії. Тут, фактично, два міста в одному. Енергія і строкатість, шум базарів і архітектура Моголів в Старому Делі контрастують із стриманою розкішшю Нью-Делі. У Делі є декілька всевітньо відомих розкішних готелів, вишуканий стиль і комфорт яких забезпечать мандрівникові хороший відпочинок.

Серед історичних пам'яток столиці особливо виділяються знаменитий Червоний Форт з розташованим в середині великим палацовим комплексом епохи Великих Моголів і «різнобарвним палацом» Ранг-махал, руїни найдавнішого пам'ятника Делі – храму Бхайрона, комплекс Кутаб Мінар. Місто буквально насичене храмами всіх світових релігій, найцікавіші серед них: сикхський храм Сіс-гандж, храм Йогмаїї, головні храми столиці – буддистська ступа Віхара та Храм лотоса. Величні мечеті Делі вважаються кращими витворами ісламського мистецтва: Джама Масджід – найбільша мечеть Індії, перша мечеть країни – Кувват-уль-іслам. XII ст.

Агра – Столиця імперії Великих Моголів і перлина Індії. Тут зосереджено безліч справжніх «чудес світу» – знаменитий біломармуровий мавзолей Тадж-Махал, Велика фортеця Агри – Червоний форт з цілим комплексом величних палаців, площ, мечетей і парків в оточенні подвійної стіни цитаделі, Перлова мечеть, Дзеркальний палац, мармуровий мавзолей взірця Джакхангі-махал, витончена усипальня Ітемад-уд-даули і водний парк «Павільйон риб». У Сикандрі, передмісті Агри, розташований оточений садом мавзолей Акбара з червоного пісковика.

Столиця штату Раджастан *Джайпур* – одне з найцікавіших міст країни. Заснований в 1727 році, він отримав свою другу назву – «Рожеве місто» через те, що при будівництві багатьох будівель використовувався рожевий пісковик. Палацовий комплекс Чандра-махал розташований в самому

центрі міста серед мальовничих садів. Не менш цікаві палаци Радж-махал, Озерний палац Джал-махал, Палац вітрів Хава-махал і Рамбагх, котрий в наші дні перебудований в розкішний готель. Практично у всіх палацових спорудах зараз розміщені експозиції з колекцій Королівського музею, Центрального музею, Музею індології і Музею міського палацу.

Головний промисловий і культурний центр Східної Індії *Калькутта* – адміністративний центр штату Західна Бенгалія. Це найбільше місто країни, що входить у десятку найбільших міст світу. Заснований як торговельний форпост Британії в XVII ст., місто швидко росло, здобуваючи самобутній стиль. У Калькутті знаходяться найбільша в Індії Національна бібліотека, Меморіальний музей ім. королеви Вікторії у величезному парку Майдан, грізний форт Уїльям, багатий Індійський музей, найстарший в країні Калькутський університет (1857р.), місія Матері Терези і штаб-квартира товариства Рамакрішні, собор Св. Павла.

Ще в XIX столітті Калькутта стала центром «Бенгальського ренесансу», видатну роль в розквіті якого зіграла сім'я Тагорів і її видатний блискучий представник – Рабіндранат Тагор, поет, просвітитель, музикант, прогресивний громадський діяч. Калькутту іноді називають інтелектуальною столицею Індії, тут розташований технологічний музей Бірла, що вважається одним з визнаних інженерних центрів країни.

Мумбай – «ворота Індії», столиця штату Махараштра виник на семи островах. Поступово простір між островами було осушено, і утворилася територія міста, витягнута уздовж берега і розташована майже в центрі узбережжя Аравійського моря. Мумбай – найбільший індустріальний центр країни з найрізноманітнішими виробництвами традиційних і ультрасучасних галузей (нафтохімія, машинобудування, електроніка і обчислювальна техніка, атомна промисловість та ін.). Це цитадель найбільших індійських монополій, могутній фінансовий центр, місто активних зв'язків з Близьким Сходом, США, Європою і рештою світу. Тут знаходиться найбільша індійська кіностудія – «індійський Голлівуд». Мумбай нерідко називають Парижем Азії.

Мумбай славиться своєю різноманітною архітектурою. Колоніальні особняки старих кварталів є сусідами висотних будівель південної частини міста. Найцікавіші пам'ятки архітектури: триумфальна арка «Ворота Індії» (1924р.), міський форт (1720р.), церкви Св. Іоанна і Св. апостола Хоми, собор Св. Томаса (1672-1718рр.), храм Махалакшмі, мавзолей і мечеть Хаджі-алі, будівля Мумбайського університету, будівля старого Монетного двору (1828р.), найбільший в старому Мумбаї ринок Кроуфорд, будівлі Вікторія-термінус, Верховний суд. З інших визначних пам'яток Мумбаї можна відзначити крадий в Індії акваріум Тарапоревала, Музей Західної Індії, парк Вікторія-гарденз із зоопарком, Планетарій ім. Неру, Галерею сучасного мистецтва. На горбі Малабар розташовані живописні Висячі сади.

Мадрас – четверте по величині місто країни називають «воротами сонячного Півдня». Він був заснований раніше Калькутті і Мумбая – в

1639 році, як форпост Ост-індійської компанії, ставши першим центром Британської Індії. Місто розташоване уздовж величезного піщаного пляжу Марина, одного з кращих в світі. Основними визначними пам'ятками міста вважаються форт Святого Георгія, в якому зараз працює уряд штату, Катедральний собор Святого Апостола Хоми, перша в Індії англійська церква Святої Діви Марії (XIX ст.), храм Шиви, Мадраська музична академія музики і танцю Калакшетра, будівля одного з найстарших в країні університету. Мадрас привертає багато туристів і паломників, звідси легко потрапити в знамениті місця стародавньої архітектури Таміла і до храмів Махабаліпурам та Канчипурам.

Історико-культурні туристичні ресурси

Кашмір – це прекрасна чаша, наповнена лотосами і чистою водою гірських льодовиків. Велику частину столиці Кашміру Шрінагари займає озеро. Тут є прекрасні палаци, магазини, музеї і все це – будинки-човни, що знаходяться на воді (хаузботи). По вулицях також пересуваються в човнах-шикарах. З долиною Кашміру, не тільки по переказах, але і за сучасними джерелами, пов'язано багато великих імен. Наприклад, біблійних Аарона, Мойсея і Соломона. Як говорять, в біломармуровій мечеті Хазратбал зберігається волосся пророка Магомета. Є свідчення, що тіло Ісуса Христа покоїться в центрі Шрінагари в усипальні «Розабал».

По стародавньому Шовковому шляху з Кашміру туристи потрапляють в Ладакх, відвідавши по дорозі монастир Ламаюра і Мульбек. Ладакх – цей край часто називають Шамбалою. Тут в оточених засніженими вершинами монастирях звучать гімни Майтреї – Будді прийдешнього, нагадуючи про настання нового етапу розвитку людства.

У витоків Інду на плато Тибету в оточенні піків Гімалайських хребтів розкинулася унікальна по красі природи і стародавнім звичаям земля Ладакха. Раніше через Ладакх, званий «Малим Тибетом» і «Останнім Шангрі-ла», пролягав «шовковий шлях», по якому до Самарканду, Кашміру і до Лхасу проходило сотні караванів. Тільки п'ять місяців на рік відкритий шлях в цю країну буддизму – високогірну частину Індії. Ландюги величних Гімалаїв крижаним щитом охороняють традиції і культуру цих місць. Багато хто називає цей край Шамбалою. Тур, що триває п'ять днів, дозволяє доторкнутися до священного Інду, побувати в монастирях Хеміс, Тікси, Ший, Алчи, Лікир, Спітук і інших, увібрати в себе потік фарб незабутніх світанків і заходів, насолодитися незабутнім стилем ступ і кришталевим повітрям Гімалайських вершин. Дійсно, це – той самий випадок, коли краще один раз побачити, ніж сто разів почути.

Екскурсія по золотому трикутнику Делі – Агра – Джайпур дозволяє познайомитися з видатними архітектурними пам'ятниками епохи Великих Моголів і держави Раджпутів у північній частині Індії. У цій частині Індії велика частина мусульманського населення, тому майже всі архітек-

турні і історичні пам'ятники так чи інакше пов'язані з мусульманською сторінкою історії країни. Перший пункт подорожі – Делі, столиця Індії.

У Делі мандрівників чекають екскурсії по Старому і Новому Делі з відвідинами Червоного Форту і найбільшої мечеті Азії, П'ятничної мечеті (Джама Масджід), збудованої одним з останніх представників династії Великих Моголів імператором Шах Джаханом.

У Новому Делі цікаво оглянути усипальню Хумаюна (один з Великих Моголів), побудовану його дружиною, комплекс історичних пам'ятників IV-XVII століть Кутаб Мінар, зокрема мечеть Кувват-аль-мінар і Залізний стовп. Написи на санскриті говорять про те, що колона заввишки 7 метрів стояла в храмі бога Вішну, де була споруджена на честь імператора Чандрагупти Другого, який правив Індією в 375-413 роках н.е. Вчені до цих пір не можуть розгадати, яким чином майже 2000 років тому вдалося виготовити матеріал такої високої чистоти, адже це здається просто неймовірним навіть у наш час, коли технологічний рівень став неймовірно вищий. Вважається, що якщо притулитися до колони спиною і обхопити її руками, то збудуться всі найпотаємніші бажання.

Головна вулиця Делі – Раджпат, Королівський шлях. Від нього можна потрапити до воріт Індії, будівель Секретаріату, Верховного суду і Президентського палацу, побудованих в 30-і роки минулого сторіччя і такими, що несуть риси величі Британської імперії.

Релігія індуїзму представлена храмом Лакшмі Нараяна, що присвячений одному з головних індійських богів Вішну та його супутниці Лакшмі. Храм був побудований в 1937 році на кошти однієї з найбагатших родин Індії – Бірла, тому його ще називають Бірла Мандір. Індрапрастха, Кила Рай Пітхора, Сирі, Тахлакабад, Аділабад, Фірозабад, Джаханпанах, Шахджаханабад – це все назви міста, яке в 1947 році стало Новим Делі. Жодне інше велике місто Індії не може похвалитися такою кількістю імен, так само, як і кількістю історичних пам'ятників. Їх в Делі більше тисячі. Башта Кутаб Мінар не відкидає тіні в день літнього сонцестояння 22 червня. У всі інші дні тінь присутня, навіть опівдні. Цей феномен можливий завдяки конструктивним особливостям башти.

У Агрі, одній з колишніх столиць Могольської імперії, належить відвідати Форт Агрі, (Рис 3.1.) історичне місце, яке неодноразово було описане в багатьох літературних творах і відображене на багатьох художніх кінострічках, а також побачити найвидатніший твір могольської архітектури і мавзолей Тадж Махал.

Агра розташована в 204км. від Делі в долині Гангу на західному березі річки Ямуна. Це сучасне велике промислове місто, що ототожнюється у більшості з мавзолеєм Тадж Махал, найзнаменитішою спорудою в Індії.

Агра була заснована ще в глибокій давнині. На початку XI століття місто було зруйноване афганським правителем Махмудом Газні. Агра «опам'ятовувалася» після цього майже 500 років. У 1501 році султан Сикандер Лоді заснував тут свою столицю. Місто перейшло в руки Моголів у

1526 році, коли імператор Бабур переміг останнього султана Лоді в битві при Паніпате неподалік від Делі. Агра пережила період найвищого розквіту з середини XVI до середини XVII століття, коли в ній послідовно правили імператори Акбар, Джахангир і Шах-джахан. Тоді ж були споруджені Форт, Тадж Махал і інші знамениті усипальні. У 1638 році Шах-джахан побудував нове місто Делі, а 10 роками пізніше його син Аурангзеб переніс туди столицю.

Тадж Махал – це туристична емблема всієї Індії і одночасно найекстравагантніший пам'ятник людської любові. Прекрасна усипальня з білого мармуру в даний час виглядає так само, як і два з половиною століття назад, коли тільки була побудована імператором Шах-джаханом для своєї другої дружини Мумтаз Махав, що померла при народженні 14-ої дитини в 1631 році.

Смерть коханої привела імператора до такого відчаю, що він посивів за одну ніч. Будівництво мавзолею почалося в тому ж році, а закінчилося в 1653 році. Всього на будівництві було зайнято більше 20 тисяч осіб з Індії і Центральної Азії. Після закінчення будівництва багатьом ампутували руки або великі пальці на руках, щоб майстри вже ніколи не змогли повторити подібний шедевр. Захід сонця – відповідний час для милування Тадж Махалом. У променях сонця, що заходить, він спочатку стає золотим, потім рожевим, потім червоним і перед тим, як остаточно стемніє, – темно-блакитним.

По дорозі до *Джайпуру* розташовано «мертве місто» – Фатехпур Сикрі, побудований найбільшим з Моголів, – імператором Акбаром на честь народження єдиного сина. Місто було столицею імперії Великих Моголів лише 15 років, а потім було залишене жителями через брак води. Джайпур – столиця Раджастхана, батьківщина групи військових кланів Раджпутів, які контролювали цю частину Індії більше 10 століть. Їхній військовий кодекс честі дуже нагадував кодекс честі лицарів середньовічної Європи. Вони могли укладати шлюби і тимчасові союзи з урахуванням вимог дня, але, проте, їх гордість і незалежність були понад усе. На жаль, вони не могли домовитися між собою для об'єднання сил проти загального агресора, тому їх вплив поступово слабшав, і під кінець вони потрапили в залежність до Великих Моголів. Проте, хоробрість і відчуття честі Раджпутів безперечні. Воїни билися до останнього подиху, і, якщо надія на перемогу залишала їх, вони здійснювали самогубства. Причому самогубства здійснювали не тільки воїни, але також жінки і діти, щоб не дістатися на наругу переможцям. Вони спалювали себе на вогнищах, коли чоловіки приймали свою мученицьку смерть на полі бою.

Своєю назвою Джайпур зобов'язаний засновникові, великому воїнові і астрономові, магараджі Джай Сингху Другому по прізвиську Савай. Джайпур ще називають «рожевим містом» за колір більшості будівель в старій частині (Рис.3.3.). У 1876 році магараджа Рам Сингх наказав фарбувати стіни міста в рожевий колір, традиційний колір гостинності, для зустрічі Принца Уельського, майбутнього короля Едуарда Сьомого. Місто і форт побудовані відповідно до канонів староіндійської архітектури, до яких відноситься, зокрема, і прямокутне планування.

У 1728 році Джай Сингх побудував обсерваторію Джантар Мантар, яка в даний час є одною з головних визначних пам'яток Джайпуру. Це найбільша обсерваторія, що добре збереглася, з п'яти, побудованих Джай Сингхом. Безладне на перший погляд нагромадження різних конструкцій виявляється добре продуманими зборами різних інструментів для небесних вимірювань. Особливо слід зазначити сонячний годинник з гномоном 27 метрової висоти. Його тінь пересувалася за годину на 4 метри.

Щороку в Джайпурську обсерваторію з'їжджаються астрологи зі всієї Індії. Вони готують щорічний астрологічний альманах, користуючись кам'яними астрономічними інструментами, побудованими Джай Сингхом Саваєм ще 250 років тому.

З визначних пам'яток Джайпуру крім Джантар Мантара слід зазначити Палац Вітрів, Хава Махав, Міський Палац і, звичайно ж, форт Амбер – стародавню столицю Раджастхана, яка знаходиться в 11 км. на північ від Джайпуру. Будівництво форту почав в 1592 році магараджа Ман Сингх, головнокомандуючий армії імператора Акбара, одного з Великих Моголів. Тут була резиденція і самого Джай Сингха Другого перед тим, як він переїхав до Джайпуру. У форт мандрівників доставляють слони, що робить підйом в палац незабутнім. Відвідавши Діван-і-ам або Зал для загальних аудієнцій і маленький храм, присвячений богині Калі, можна пройти на верхню терасу в апартаменти магараджі через ворота, прикрашені скульптурами і мозаїкою. Стіни Джай Мандіра або Залу Перемоги рясно декоровані мозаїчними панелями, стеля – дзеркалами. Навпроти знаходиться Сах Нівас або Зал Задоволення: двері з сандалового дерева багато прикрашені слонячою кісткою, через зал прокладений неглибокий канал, по якому протікає прохолодна вода, одночасно і охолоджуючи, і зволожуючи повітря.

Блискучі храми Кхаджурахо, бездоганно відновлені після майже цілого тисячоліття занедбаності і забуття, входять до числа найзначніших зі всіх історичних монументів Індії. Широко відомі перш за все завдяки вишуканій чуттєвості своєї скульптури, вони були побудовані між X і XII століттями і є найбільшим архітектурним досягненням Чандельської (Chandella) династії. Таємничим чином Чанделли, схоже, незабаром забули про храми, і було потрібно їх «відкриття наново» щоб ці шедеври повною мірою оцінили в Індії, не говорячи вже про весь світ. І до цього дня все ще продовжуються розкопки одного храму, можливо, найбільшого, виявленого в 1998р. в зоні Південної Групи.

Каджурахо – місто Індії, відоме своїми унікальними архітектурними пам'ятниками, які радять відвідати туристам всі існуючі путівники по Індії.

Каджурахо виріс з невеликого колишнього села. З 950 року по 1050 рік нашій ери в Каджурахо зводилися численні храми в славу бога Чанделли. Цей час вважається розквітом архітектури. Було створено 85 храмів. Проте до наших днів збереглося лише 22 з них.

Унікальність храмів полягає в їх настінних кам'яних скульптурах, що зображають картини з життя. Скульптурні композиції храмів Каджурахо – найвідоміші в світі. Деякі скульптурні зарисовки дуже пікантні і відверті.

Храми любові Каджурахо потрібно обов'язково відвідати закоханим парам і допитливим мандрівникам. Кожен з храмів Каджурахо настільки філігранно виконаний, що здається висіченим з єдиного кам'яного моноліту божественною рукою. Чим ближче до них підходиш, тим більше здивування вони викликають. Фризи фасадів усіяні, заповнені немислимою кількістю зображень звірів, військових сцен, красивих жінок і закоханих пар. Тисячі скульптур і скульптурних композицій прикрашають кожен дюйм стін храмів. Саме завдяки ним, хитромудрим і чудово створеним, храми Каджурахо стали всесвітньо відомі.

Практично ніяких записів про їх споруду не збереглося, відомо тільки, що храми з'явилися в період з 950 по 1050р.р. н.е., під час правління династії Раджпутів Чанделла. Столицею Каджурахо був зовсім недовго і, швидше, виконував функції релігійного центру династії. Схожі в архітектурній концепції, храми, все ж таки, не належать до якоїсь одної релігії або релігійного напрямку, деякі присвячені Шиві, інші – Вішну, треті – Джайну Тіранкарасу.

Саме зміщення релігійного і еротичного в архітектурі, наводить на думку про приналежність Каджурахо до вчення Тантри. Доказ тому – скульптури всіх храмів, які, в першу чергу, – дань життю в його піднесеному і безпосередньому втіленні. Еротичні сцени представлені на відносно невеликій частині рельєфів, хоча всі скульптури були відображені з інтригуючою і витонченою відвертістю.

Скільки б питань не народжували храми Каджурахо, скільки б теорій не висувалося на цей рахунок, можливо, відповіді так ніколи і не будуть знайдені. Безперечно одне, подорож в саме серце індійського штату Мадья Прадеш вартує того, щоб подолати довгий шлях.

Культурні традиції Індії виходять із глибини століть, починаючи з прадавніх цивілізацій. Класичне індійське мистецтво нерозривне пов'язане з релігійними сюжетами, що беруть початок в індоарійських ведичних гімнах, міфологічних епосах «Рамааяні» і «Махабхараті». Вони відкривають історію індійської літератури, на них засновані всі різновиди народного театру й класичного танцю. Їхні сюжети та персонажі з покоління в покоління надихали індійських скульпторів і живописців і дотепер знаходять відображення в образотворчому мистецтві.

Індійська література нараховує 40 століть свого існування. Вона надзвичайно різномірна і створювалася на великій кількості мов. Найбільш прадавня – ведійська література, перші твори якої – Веди передавалися з вуст у уста. Епічна література виникла до н.е. Її класичні зразки – «Махабхарата» і «Рамааяма».

Видатними пам'ятниками палійської літератури, розквіт якої припадає на III – I ст. до н.е. і пов'язаний з поширенням буддизму, визнаються

«Типитака» і «Джатаки». У санскритській літературі виділяється драматург і поет Калидаса. У наступний період у скарбницю світової літератури ввійшли лірика Кабира й Ікбала, романи Премо Чанда, Яшпала, Кришан Чандра, Мульк Радж Ананда. Всесвітню популярність отримав письменник і поет Рабіндранат Тагор, на вірші якого написаний державний гімн республіки.

Національний театр відноситься до найстаріших театрів у світі. Його теорія й практика були розроблені в II ст. до н.е. Багато сторіч він розвивався на основі відтворення сцен з міфологічних сюжетів. Сучасний реалістичний театр не одержав в Індії помітного розвитку. Постійних труп і приміщень практично немає. Існують аматорські театральні групи, що ставлять сучасні спектаклі на різних сценах, як правило, одноразові.

Індійська музика відрізняється своєрідністю. Вона мелодійна, але позбавлена звичної для європейця гармонії. Унікальні музичні інструменти – вина й ситара. Народна музика має свої канонічні теми, які видозмінюються від штату до штату.

Класичний індійський танець – це наповнена конкретним змістом танцювальна драма, яка може тривати годинами. Кожний рух ніг, рук, очей, брів, інших частин тіла має своє значення. Тільки для рук існує приблизно сто канонічних положень. Налічується 11 класичних танців. З них найбільш популярні: Бхаратнатьям, Катхак, Катхакали, Одисси й Маніпури.

Індійський живопис успадкував традиції фресок печерних храмів Аджанти (II ст. до н.е.) і філігранну вишуканість перських мініатюр. У великих містах країни існує безліч картинних галерей, де виставляються роботи сучасних художників.

Індуси дуже люблять кіно, тому індійське кіновиробництво, яке зосереджено в Мумбаї, є одним з найбільших у світі. Боллівуд – найбільша кінокомпанія світу, змагається по кількості щорічно знятих фільмів з Голлівудом, а по популярності в Індії не має собі рівних.

Індійський календар являє собою практично безперервну низку державних, релігійних, народних та інших свят і фестивалів. Протягом одного дня може збігатися відразу кілька різних свят, тому що багато з них відзначаються за графіком (місячному або релігійному), та найчастіше в різні роки навіть те саме свято відзначається в різні місяці.

У Індії проживає 1млрд чоловік, що відносяться більш ніж до 200 національностей. Тут можна зустріти представників різних релігій – індуїстів (80 % населення), мусульман, буддистів, християн, сикхів, джайнов, парсов. У такій великій, своєрідній країні з безліччю релігійних традицій і віротерпимістю, свята оголошуються чи не щодня. Індійські свята пов'язані з богами, з сонцем, місяцем, зірками, планетами, річками, озерами, птахами, тваринами, деревами і кольорами. Найширше відзначаються свята – Дасейра і Дівалі. Їх святкують щорік в жовтні – листопаді, прославляючи перемогу добра над злом. Згідно «Рамааяні», одному з найбільших індуїстських епосів, Рама є втіленням бога Вішну. Він народився на землі, щоб вказати людям праведну дорогу. У Дасейрі наголошується перемога

Рама над царем демонів Раваном. Задовго до свята збираються професійні колективи і групи аматорів і споруджують величезне зображення царя-демона і його війська. З яскраво розфарбованого паперу виготовляють макети величезних демонів. Каркаси фігур наповнюють петардами. В день Дасейри тисячі людей прямують на відкриті майданчики, де у сутінках молода людина, перевдягнута в Рама, пускає вогняні стріли у фігури демонів, викликаючи вогонь і вибухи. Дівалі – свято вогнів і феєрверків, знаменує день повернення Рама додому після чотирнадцяти років, проведених у вигнанні. З приходом Дівалі починається зима.

Кількість барвистих народних фестивалів і свят у багато разів перевищує навіть число національних свят країни. Щодня в якому-небудь населеному пункті країни обов'язково проходять фольклорні, танцювальні й музичні вистави, виставки, ярмарки ремесел і кулінарії. Найбільш колоритні з них: парад у Нью-Делі із приводу Дня Республіки, Водний фестиваль і Фестиваль слонів у Кералі (січень), цілий каскад свят під час селянського свята Лорі (січень), Міжнародний фестиваль повітряних зміїв в Ахмадабаді (січень), барвистий парад карнавальних автомобілів у Мадурі й Тамилнаді (лютий), Тиждень йоги в Ришикеші й Уттар-Прадеш (лютий), щорічний фестиваль танцю в Кхаджурахо (лютий), загальнодержавний фестиваль Шивратри Нат'янджали (лютий-березень), весняний фестиваль Дулхенди і весняне свято Шигмо в Гоа.

У Індії історично склалися райони, що відрізняються по соціально-культурних особливостях способу життя населення. Ця різноманітність є хорошою основою для розвитку пізнавального етнографічного туризму.

Головні туристичні райони

В туристичному плані Індію можна умовно поділити на північну, західну, південну та східну Індію.

Північна Індія. У північну Індію входять такі штати, як Джамму й Кашмір, Химачал Прадеш, Пенджаб, Хар'яна, частина штату Уттар – Прадеш і Делі. Північна Індія – осередок унікальних природних і історичних пам'ятників.

Практично весь північний схід країни займає велика гірська система Гімалаїв і Гіндукушу, що вже багато тисячоліть служить осередком буддистських монастирів і громад. Такі місця як Ладак, місто ашрамів Ришикеш і сакральне місто – Харидвар відомі на увесь світ. Не менш знамениті долина Спити, свята гора Кайлаш (центр світобудови за прадавніми індуїстськими текстами), «долина богів» Кулу, резиденція Далай-лами в Дхарамсалі, найкрасивіша долина Парбаті зі знаменитими гарячими джерелами, прекрасний гірський курорт Дхарамсала, священна печера Амарнатх, у якій Шива передав Парваті таємницю світостворення, і багато іншого. Усе ці об'єкти залучають у ці краї мільйони прочан і туристів. Дуже цікаві тибетські монастирі Табо, Данкар, Лалюнг, Ревалсар, храми Ханумана в Шимлі,

Бхимакалі, Башешвар-Махадео, Биджли-Махадео й Рагхунатхи, а також найвідоміші високогірні храми Шиви і Вішну в Кедарнатхе та Бадринатхе.

Західна Індія – справжня територія контрастів. Гористі ділянки Гат перемежаються тут з низовинами й лісами Гуджарата, змінюючись пустелями Раджастхана, а прекрасні пляжі Гоа – з різноманітною архітектурою старих кварталів Бомбея і Джайпура.

Західна Індія складається з штатів Раджастан, Гуджарат, частини Мадья Прадеш, Махараштра і Гоа.

Всесвітньо відомі розташовані в Махараштрі пам'ятники культури – печерні храми Аджанти. Вони знаходяться біля м. Аурангабад і нараховують 29 храмів, побудованих буддійськими ченцями між II – VII ст. н.е. Храми знамениті своїм фресковим живописом на тему життя Будди і сюжетів буддійських Джатакд. Серед скульптур особливо відомий барельєф, що зображує Будду на смертному одрі.

Печерні храми Еллори нараховують 12 буддійських, 17 індуїстських і 5 джайністських храмів, будівництво яких почалося в VII ст. н.е. і тривало до IX ст. Храми містять унікальну колекцію зображень індуїстських богів, буддійських будд і бодхисаттв і джайністських тиртханкаров.

Штат Раджастан широко відомий своєю військовою історією й безліччю стародавніх фортець і фортів. Тут, серед пустельних районів Тар, сформувалося багато прадавніх цивілізацій і побудовані такі колоритні міста, як Джайпур, Джайсалмер, Джодхпур і Биканер.

Штат Гоа лежить до півночі від Мумбаї й вважається кращим морським курортним районом країни. Гоа – перший штат Індії, окупований європейськими колонізаторами, тому, поряд з нескінченними пляжами з білим піском, тут можна знайти безліч стародавніх монастирів і фортець, вілл і факторій у колоніальному португальському стилі. Головним «скарбом» штату, безсумнівно, є його чудові пляжі, обрамлені сучасними готельними комплексами, ресторанами й казино. Крім того, регіон знаменитий численними святами, серед яких особливо виділяється карнавал Марди-Гра.

Південна Індія – найбільш густонаселена частина країни, район зосередження сотень прадавніх тамільських храмів, колоніальних фортів і багатокілометрових піщаних пляжів. Південна Індія охоплює штати Андхра-Прадеш, Карнатака, Керала, Тамилнад і союзу територію Путтучері.

Штат Тамилнад цікавий своїми містами, такими як знамениті Махабаліпурам, Канчипурам, Читамбарам, Танджавур, Тричи, Тируванамалаи, Рамешварам. Тут розташовано один з головних центрів паломництва – Мадурай, із храмом Богині Минакши.

У штаті Карнатака можна побачити різьблені кам'яні храми Белур і Халебид. Тут оживає хвилююча ера Хойсалов (XII ст.); скульптури розповідають про богів, воїнів, танцівниць і тварин. На вершині гори в Сранбелагола перебуває монументальна статуя бога Бахубали, поруч із якою все інше видається карликовим.

По всьому штату Тамилнад розташовані такі унікальні релігійні центри, як Канчипурам, Шрирангам, Тирупати, Читамбарам, Танджавур, Тричи, Тируванамалай, Рамешварам і ін.

На південному-заході півострова знаходиться штат Керала, чиє Малабарське узбережжя вважається одним із кращих пляжних районів Азії. Керала – це штат, де перетинаються багато прадавніх культур. Іудейські синагоги, португальські фортеці, голландські й сірійські церкви, і, звичайно індійські храми й палаци – усе це біля підніжжя гір, що омиваються морським прибою. Тисячі туристів відвідують гірські курорти Утакамунда і Кодайканал, прекрасний морський курорт – Ковалам, а також Лаккадивські й Аміндивські острови біля західного узбережжя штату.

Східна Індія. До східної Індії відносяться штати Західна Бенгалія, Біхар, Орисса, Сикким, Ассам, Мегалайя, Нагаланд, Трипура, Маніпур, Мизорам і Аруначала Прадеш.

На півночі, високо в горах, знаходиться штат Сикким осередок буддистських монастирів. У столиці штату Гангтоку розташований унікальний Музей тибетології й імператорська каплиця Цук-Лашла, Калимпонге – батьківщина агні-йоги.

Штат Орисса простягнувся уздовж західного узбережжя Бенгальської затоки. Головними пам'ятками штату вважаються три великих храмових міста: Бхубанешвар, Пури й Конарак. Тут особливо виділяються один з найбільших в Індії храм Линграджа у Бхубанешварі, Храм сонця (Сурья-Мандирмундир, XIII ст.) у Конарку, і храм Джаяганнатх-Мандир (храм Володаря Всесвіту) у Пури. Гарні морські курорти розташовані в Пури й Гопалпура. Все більшу популярність здобувають і зовсім необжиті Андамські й Нікобарські острови.

Курорт – це «місцевість з природними лікувальними факторами та необхідними умовами для їх використання з лікувально-профілактичною метою». Курорт є вузькоспеціалізованим територіальним утворенням з порівняно високою концентрацією відповідних спеціалізації функцій (бальнеологічних, кліматотерапевтичних та інших). Відносна територіальна однорідність курортних ресурсів сприяє формуванню ареальних форм – курортних місцевостей, районів та курортних зон.

Курорти Керали

Штат Керала розташований на південно-східному узбережжі Індії. Це є найбільш ідилічний індійський штат, його також називають «Особиста країна Бога». Водоспади, густі тропічні джунглі, екзотичні тварини, прадавні монументи, фестивалі й національні свята – усе це створює особливий колорит. Туристів приваблює м'який клімат, довга берегова лінія із чудовими пляжами, смарагдова зелень чайних плантацій, широкі можливості для аюрведичного лікування, екзотична кухня. Клімат тропічний, м'який і рівний, «високий сезон» на курорті продовжується із грудня по квітень.

Ковалам – природна бухта, ідеальна для каякінга, плавання, серфінгу й катання на водних лижах. Прибережні води чисті і спокійні, у

багатьох місцях вздовж узбережжя тягнуться невеликі коралові рифи. Ковалам відомий як популярний йогічний і оздоровчий центр. Гостям пропонують аюрведичний масаж, масаж з ароматичними маслами, дають уроки медитації.

У Марарі найкраще приїжджати тим, хто шукає максимального спокою та самоти. Тут можна одночасно насолоджуватись синіми водами моря й фантастичними пейзажами внутрішньої частини штату. На пляжі побудований новий готель «The Marari Beach», вирішений у стилі місцевого поселення і обладнаний відповідно до новітніх вимог.

Алаппузу часто називають Венецією Сходу. Пляж популярний як місце релаксації, Місцевий пірс нараховує 140 років історії. Місцевість дуже мальовнича: лагуни, сонні озера, безліч прісних річечок. Пляж піщаний, на одному кінці ростуть густі пальмові зарості. Тут розташований старий маяк і розважальний парк Виджая Бич.

Курорти Махараштри

Махараштра – третій по величині індійський штат з столицею Мумбай (Бомбей). За чотири століття панування Ост-індської компанії Мумбай набрав характерні європейські риси – незвичайну готичну архітектуру громадських і житлових будинків, християнські собори, стрункі хмарочоси уздовж затоки, парки, гольф-клуби, музеї, ресторани та кав'ярні. Тут знаходиться індійська «фабрика мрій» Боллівуд. У Мумбаї збереглися й правдиві визначні пам'ятки: Елефантові острови з печерними храмами V-го століття, острівце із меморіалом святого Хаджі Алі XIV-го століття, буддійські й кришнаїтські храми, мечеті.

Пляжі штату простягнулися на 530км уздовж узбережжя Аравійського моря й відомі найспокійнішими водами в Індії. Завдяки цьому вони ідеальні для сімейного відпочинку. Джуху – один з найбільших і популярних пляжів штату, який розташований в 18км від центру Мумбаї. Тут також часто знімаються індійські фільми.

Маріна драйв – це променад між кам'яними джунглями Мумбаї й зеленими схилами Малабарського пагорба. Його також називають Намистом Королеви тому, що по вечорах він увесь освітлений величезними вуличними ліхтарями. Звідси відкривається чудовий вид на море природний заповідник – парк Камала Неру. Найцікавіші картини на пляжі можна спостерігати під час фестивалю, присвяченому слоноголовому богові Ганеші. Величезні статуї Ганеші заносяться тоді у воду із пляжу Човпатті.

Курорти Тамілнаду

Східне узбережжя Індії відомо курортами на південному сході близько Ченная. У цих місцях, що омиваються теплими, майже гарячими водами Бенгальської затоки, можна не тільки відпочити на пляжі, відвідати крокодилячі ферми й парки розваг для дорослих і дітей, але й познайомитися з деякими унікальними архітектурними та історичними пам'ятками Індії. В Тамілнаді налічується більш 30 000 храмів, за що штат одержав ім'я «Земля храмів».

У Тамилнаді розташований найдовший пляж в Індії і другий по довжині у світі – пляж Маріна. Пляж Маріна має 12км. золотого піску, чисте море, це відмінне місце для серфінгу. Це одне з найпопулярніших місць для спостереження за розкішними заходами й сходами сонця. Неподалік побудований акваріум з колекцією екзотичних тропічних морських і прісноводних риб. На всіх пляжах відпочиваючим пропонують на прокат моторні човни, вітрильні яхти та катамарани.

Пляж Ковелонг, що розташований в 40км. від міста Ченнаї, столиці штату, пропонує мандрівникам приємну самотність, що порушується лише поодинокими рибальськими човнами. Крім того, Ковелонг – це єдиний п'ятизірковий курорт у штаті. На пляжі збереглися руїни голландського форту, а також залишки прадавнього порту. Ще одна визначна пам'ятка району – система каналів між Аллеппи й Ковелонгом. Екскурсії по каналам проводяться на традиційних індійських човнах, що пливають по воді між мальовничих пальмових гаїв, рисових плантацій і десятків храмів.

Курорти Гуджарата

Один із кращих курортів країни, Ахмедпур Мандві пропонує гостям практично всі види відпочинку: від ледачого загоряння на березі до активних водних видів спорту. Пісок білий, вода блакитна й прозора, ідеальна для плавання. Уздовж берега розкидано кілька мальовничих рибальських селищ. Місцеві готелі розташовані в розкішних садах і пальмових гаєх і славляться відмінним обслуговуванням і прекрасною кухнею, з перевагою блюд зі свіжих морепродуктів.

Пляж на острові Диу розташований через міст від пляжу Ахмедпур Мандви. Диу – справжній сюрприз для тих, хто приїжджає сюди, відвідавши інші пляжі штату. Хоча він знаходиться у декількох хвилинах їзди від узбережжя, тут панує атмосфера справжнього середземноморського острова з архітектурою, що залишилась із часів португальської колонізації.

Курорти Карнатаки

Карнатака – штат із субтропічним кліматом. Узбережжя штату складається із затінених пальмовими лісами мальовничих пляжів, що омиваються водами Аравійського моря. Загальна довжина узбережжя 320км.

Столиця штату Мангалор – велике портове місто з вузькими тінистими вуличками, мальовничою рослинністю та архітектурою. Місто оточує кілька прекрасних пляжів. В 15км. від Мангалора лежить піщаний пляж Сураткал. На скелі над пляжем є індуїстський храм. Уллал – пляж в 5км від міста. Сріблясті піски і чудові заходи сонця роблять його дуже популярним серед відпочиваючих. Для туристів на пляжі побудовані котеджі з басейнами. У місті й околицях розташовані прадавні храми із бронзовими скульптурами богів, а також церкви й мечеті. В 12км від міста розташований парк Пиликула Нисагардхама, де проводяться сафари, орендуються човни, розташовані міні-акваріум та науковий центр.

Карвар – піщаний пляж, з пальмовим гаєм, по якому дуже приємно гуляти. Карвар надихнув великого індійського поета Рабиндраната Тагора

на його першу п'єсу. З пляжу відкривається прекрасний вид на кілька маленьких острівців, відвідати які можна на човнах. Визначні пам'ятки – форт на пагорбі Садашивгад, храм Дурга, унікальна Октагональна церква й храм Венкатарамана.

Девбах – острів практично ізольований від зовнішнього світу, покритий казуариновими гаями. Тут пропонують відпочиваючим різні водні види спорту, поїздки на човнах, прогулянки з дельфінами. На пляжі розкидані мальовничі бунгало, між пальм розвішані гамаки.

Мурудешвар – гарний чистий пляж, не занадто людний. На схилах маленького пагорба, із трьох сторін оточеного водою, розташований знаменитий храм з лингамом і стародавніми статуями, що приваблює прочан і туристів. Вхід у храм охороняють дві кам'яні статуї слонів у натуральну величину. У дворі піднімається 15-тиметрова статуя Шиви.

Гірськолижні курорти Індії.

Куфри (Гимачал Падеш) – найстарший гірськолижний курорт в Індії, відкритий в 1854 році. Це маленька гірська станція, розташована в 19км. від Шимли. Поруч розташовані Парк Гімалайської природи й Туристичний парк Індіри Ганді, у якому можна покататися на поні і яках.

Цей регіон раніше входив до складу Королівства Непал і був практично невідомий «зовнішньому світу», поки в 1819 році його не «відкрили» британці. Останні зробили Шимлу своєю літньою столицею з 1864 по 1939 рік. Після цього курорт Куфри також знайшов популярність. Сьогодні це центр гірськолижного спорту. Кращий час для катання на лижах – з листопада по лютий.

Аули (Уттар Падеш) – один з найвідоміших індійських гірськолижних курортів. Знаменитий курорт відомий кращими в Азії гірськолижними схилами та найдовшим підйомником. На курорті близько 10км. трас, катання в основному для новачків і тих, хто трохи досвідченіше. Є гірськолижні школи з інструкторами, пункти прокату та снігові гармати. Сезон катання триває із середини грудня до середини травня. В Аулі регулярно проводяться лижні фестивалі, у лютому і березні проходять національні чемпіонати.

Гоа – одне із найпопулярніших місць відпочинку у світі. Золоті пляжі на берегах Аравійського моря, прекрасна природа вологих тропіків, давні пам'ятники, суміш стилів, культур і рас зробили штат Гоа зовсім несхожим на звичайний образ Індії. Найголовніший магніт, що притягає в Гоа туристів – його природна краса. У першу чергу, це чудові пляжі, що простягнулися на 100 кілометрів з півночі на південь. Відкриття готелів зі світових ланцюжків «Таджсддж груп», «Хайятт», «Ренесанс», «Кемпінські груп» залучило сюди туристів з усього світу. М'який рівний клімат Гоа і короткий період мусонів у червні – липні дають можливість відпочивати тут цілий рік.

Штат Гоа ділиться на Північну (Вагатор, Анджуна, Бага, Калангут, Кандолим) і Південну (Маджорда, Колва, Бенаулим, Варіння, Кавелоссим, Мобор) частини.

Південний Гоа славиться величезними пляжами із прекрасним золотавим піском і готелями високого класу, що розташовані на значній відстані один від одного. Там, де закінчується широка смуга піску, встає зелена стіна буйної тропічної рослинності, а пишні зарості кокосових пальм і інших тропічних дерев оточують вілли узбережжя.

Готелі і пансіони, розташовані на Півдні, вважаються дорогими не тільки по індійських мірках. Вони популярні серед забезпечених відпочиваючих з Європи, люблять тут бувати й багаті індуси. На півдні Гоа – пляжі із дрібним, чистим і золотавим піском, сервіс найвищого рівня в комфортабельних п'ятизіркових готелях і спокійне тепле море. Шикарний піщаний пляж Агуада, розташований під стінами стародавнього португальського форту Агуада. Тут стоять розкішні готелі й туристичне село.

Варга й Кавелоссим – це 10-кілометрова смуга чистого узбережжя до півдня від Бенаулима, що стала пляжем вищої категорії. Тут побудовано декілька розкішних готелів.

Маджорда – 30-кілометрова смуга пляжів, що об'єднала в собі ділянки узбережжя уздовж 11 сіл – від Велсао до Мобора. Тут найкращі пляжі на всьому курорті Гоа, а до моря всюди спускаються пальмові ліси і посадки фруктових дерев.

Повна протилежність – Північний Гоа, порівняно недорогий, гомінкий і демократичний. Пляжі тут з вулканічного темно-сірого піску (Рис 3.5.). Берег на всім північній узбережжі досить високий, тому в багатьох готелів пляжі невеликі і розташовані в лагунах. Готелі на узбережжі Північного Гоа, як правило, стоять близько один від одного, більша частина з них належить до категорії 2* або 3*.

З 60-х років минулого століття цей курорт став відомий у Європі. Тут пропонують дороге розміщення. Кафе, ресторанчики, бари, магазини, нічні клуби роблять вулиці курортних селищ багатолюдними в будь-який час доби.

Пляжі Калангут і Бага стали Меккою хіпі, поп- і рок-тусовки, музикантів, художників, артистів. Цілодобові дискотеки й карнавали, екзотичні ринки сувенірів, магазинчики, нескінченна різноманітність блюд східної і європейської кухні, дарунки моря і фрукти, тропічна природа – усе це залучало на Гоа багатьох зірок (навіть таких, як «Битлз» та «Роллінг Стоунз»). Саме в Гоа зародився стиль музики з назвою «Гоа-транс». На пляжах Гоа на заході збираються сотні й тисячі людей з усього світу, щоб насолодитися заходом сонця, спілкуванням, океаном і музикою.

Згодом популярними стали й інші пляжі, більш зелені й менш гомінки. Це Колва, Маджорда, Варіння, Беналим, Бетальбатим, Мобор. Пляжі Агонда й Палолем до півдня від стародавнього португальського форту Кабо-Де-Рама є найбільш зеленими, пустельними й дикими. Сюди організуються одно- і дводенні екскурсії на яхтах, катамаранах і круїзних кораблях. Тут можна повною мірою насолодитися недоторканою тропічною природою й морською екзотикою

Суміжні райони Азії не належать до головних постачальників туристів. Самі південно-азійські країни мають низький рівень економічного розвитку, серед населення переважають бідні люди з дуже скромними доходами. Низький рівень соціально-економічного розвитку визначає відповідну якість туристичної інфраструктури і сервісу.

ІТАЛІЯ

Площа – 301 337 км²

Населення – 58,1 млн осіб

Столиця – Рим (2,6 млн осіб)

Загальні відомості

Італія (італ. Italia), офіційна назва Італійська Республіка (італ. Repubblica Italiana) – держава на півдні Європи, в центрі Середземномор'я. Країну названо за етнонімом племені італіки.

Італія розташована на півдні Європи, оточена морями басейну Середземного моря і займає: весь Апеннінський півострів; великі острови Сицилія, Сардинія; 7 населених островів Тосканського архіпелагу, найбільшим з яких є острів Ельба; Понціанські острови; острови Іск'я, Капрі, Прочіда; острови Еолійського (Ліпарського) архіпелагу; острів Устіка; Еґадські острови; архіпелаг Мадалена, острови Таволара, Молара, л'Асінара, Сант-Антіоко і Сан-П'єтро поблизу Сардинії; острів Пантеллерія й Пелагійські острови в Сицилійському морі; острови Треміті в затоці Гарґано. На північному заході Італія межує з Францією (515 км), на півночі з Швейцарією (718 км) і Австрією (415 км), на північному сході з Словенією (218 км). Крім того Італія має кордони з двома невеличкими державами анклавом: Ватиканом — 3,2 км та Сан-Марино — 39 км. На півдні вона (через Туніську протоку) межує з Африкою. Апеннінський півострів глибоко входить в Середземне море. Береги Італії омиваються морями: на заході – Лігурійським і Тірренським, на півдні Іонічним, на сході Адріатичним. Довжина берегової лінії — 7 456 км.

Площа території Італії – 301 337 км² (70 місце серед держав світу). Протяжність з півночі на південь – 1139 км, з заходу на схід – 515 км. Найвища точка гора Монблан (4807 км) – на кордоні з Францією.

Населення складає 58,1 млн осіб. Столиця Рим (2,6 млн осіб). Державне свято 2 червня – День проголошення республіки у 1946 році. Державна мова – італійська. Грошова одиниця – євро.

На території Італії знаходяться дві міні-держави: Ватикан і Республіка Сан-Марино. Італія розділена на 20 областей, що включають 94

провінції. Области: Абрुцці, Базіліката, Вале-д'Аоста, Венето, Калабрія, Кампанья, Лаціо, Лігурія, Ломбардія, Марке, Молізе, Пулья, Пьемонт, Сардинія, Сицилія, Тоскана, Трентіно-Альто-Адідже, Умбрія, Фріулі-Венеція-Джулія, Емілія-Романья. П'ять з них зі специфічними рисами історичного розвитку і етнічного складу мають статус автономії.

ВВП (2006) – 1,7 трлн дол. США (9 місце у світі), на душу населення – 29,7 тис. дол. США (26 місце). Економічно високорозвинена держава, член «великої сімки». Член ООН, ЄС, НАТО.

Державний устрій та форма правління

Згідно з республіканською Конституцією, що була урочисто прийнята 27 грудня 1947 і набула чинності 1 січня 1948, Італія є демократична Республіка, що заснована на праці. Вища влада належить народу, який втілює її в формах і межах, визначених Конституцією. Виборний двопалатний Парламент складається з Палати Депутатів (630 членів) і Сенату Республіки (315 членів). Законодавча функція належить обом Палатам. Крім того, вони контролюють політику і діяльність виконавчої влади. Парламент на спільному засіданні обирає Президента Республіки терміном на 7 років. Обов'язком Президента Республіки є призначення Президента Ради Міністрів (Прем'єр-Міністра), а також членів Кабінету Міністрів. Глава держави – президент Джорджіо Наполітано (з 15 травня 2006 р.). Керівник уряду – прем'єр-міністр Романо Проді (з 17 травня 2006 р.).

Італія розділена на 20 областей, що включають 109 провінцій. Области: Абрुцці, Базіліката, Вале-д'Аоста, Венето, Калабрія, Кампанья, Лаціо, Лігурія, Ломбардія, Марке, Молізе, Пулья, Пьемонт, Сардинія, Сицилія, Тоскана, Трентіно-Альто-Адідже, Умбрія, Фріулі-Венеція-Джулія, Емілія-Романья. П'ять з них зі специфічними рисами історичного розвитку і етнічного складу мають статус автономії. В межах Італії знаходиться республіка Сан-Марино і Папська держава — Ватикан.

Области в свою чергу є розподілені на 109 провінцій (provincia), в тому числі 7 заснованих нещодавно в 2002—2004 роках. Автономна область Валле-д'Аоста не має розподілу на провінції. До складу провінцій входять комуни (comuna) (табл.1)

Таблиця 1

Адміністративно-територіальний поділ Італії

Області	Провінції
Абруццо	Л'Акуїла, К'єті, Пескара, Терамо
Апулія	Барі, Барлетта-Андрія-Трані, Бріндізі, Лечче, Таранто, Фоджа
Базіліката	Матера, Потенца

Валле-д'Аоста	Аоста
Венето	Беллуно, Венеція, Верона, Віченца, Падуя, Ровіго, Тревізо
Емілія-Романья	Болонья, Модена, Парма, П'яченца, Равенна, Реджо-Емілія, Ріміні, Феррара, Форлі-Чезена
Калабрія	Вібо-Валентія, Катандзаро, Козенца, Кротоне, Реджо-Калабрія
Кампанія	Авелліно, Беневенто, Казерта, Наполі, Салерно
Лаціо	Вітербо, Латина, Р'еті, Рома, Фрозіноне
Лігурія	Ґенуя, Імперія, Савона, Спеція
Ломбардія	Берґамо, Брешія, Варезе, Кома, Кремона, Лекко, Лоді, Мантова, Мілано, Монца-е-Бріанца, Павія, Сондріно
Марке	Анкона, Асколі-Пічено, Мачерата, Пезаро-е-Урбіно, Фермо
Молізе	Ізернія, Кампобассо
П'ємонт	Алессандрія, Асті, Бієлла, Вербано-Кузіо-Оссола, Верчеллі, Кунео, Новара, Турін
Сардинія	Кальярі, Карбонія-Іглесіас, Медіо-Кампідано, Нуоро, Ольястра, Ольбія-Темпіо, Орістано, Сассарі
Сицилія	Аґрідженто, Енна, Кальтанісетта, Катанія, Мессіна, Палермо, Раґуза, Сіракузи, Трапані
Тоскана	Ареццо, Гроссето, Ліворно, Лукка, Масса-Каррара, Піза, Пістоя, Прато, Сієна, Флоренція
Трентіно-Альто-Адідже	Больцано, Тренто
Умбрія	Перуджа, Терні
Фріулі-Венеція-Джулія	Ґоріція, Порденоне, Трієст, Удіне

За формою державного правління Італія є парламентською республікою. Це зумовлює ключову роль парламенту в існуючій системі органів державної влади та конституційно закріплену відповідальність уряду перед обома палатами парламенту. Конституція Італії закріплює двопалатну структуру парламенту, що складається з верхньої палати – Сенату та нижньої палати – Палати депутатів.

Характерною особливістю Італії є те, що власне Італійська Конституція не розмежовує Сенат та Палату депутатів з точки зору їх компетенції, внутрішньої структури та процедур. Це було обумовлено, насамперед, історичним розвитком італійського парламентаризму. Після падіння

фашистського режиму в Італії політичні партії, що брали участь в русі опору, виступили за докорінну зміну державного устрою. Референдум 2 червня 1946 р. поклав край традиційній для Італії монархії, слабкість якої власне і призвела до фашистського заколоту. Одночасно за пропорційною системою були обрані Установчі збори, що склалися з 222 депутатів. Близько 80 % місць в ньому отримали антифашистські та демократичні сили, в основному лівого спрямування, що в подальшому відбилося на змісті Конституції. Зважаючи на те, що жодна з політичних партій не мала абсолютної більшості в Установчих зборах (християнські демократи – 35, 2 %, соціалісти – 20, 7 %, комуністи – 19, 7 %), норми Конституції, що стосувались законодавчого органу влади, були результатом компромісу.

Основні політичні партії Італії: Блок «Оливкове дерево» (284 особи у парламенті); Блок «Полос свободи» (246 осіб); Ліга Півночі – Федеративна Італія (59 осіб); Партія комуністичного перетворення (35 осіб); Об'єднані Християнські Демократи; Нова Італійська Соціалістична Партія; Союз Зелених; Народна Партія Південного Тіролю та інші.

Особливістю італійської законодавчої процедури є те, що розгляд і схвалення законопроектів може бути покладено на комісії, в тому числі постійні, які формуються на основі пропорційного представництва парламентських груп. Однак для остаточного ухвалення законопроекту він повинен бути переданий на розгляд всієї палати. Законопроект повинен бути схвалений обома палатами. В італійському Парламенті не передбачені будь – які узгоджувальні процедури, координація позицій палат здійснюється шляхом звичайного законодавчого «човника».

Історичні особливості розвитку

Історія Італії починається близько 500 р. до н. е., коли були закладені основи Римської Імперії. У 1861 р. король Сардинії Віктор Еммануїле II проголосив державотворення. До 1870 р. Італія знаходилася вже практично в сучасних границях, а в липні 1871 р. Рим став столицею Об'єднаної Італії. У червні 1946 р. Італія була проголошена — Республікою.

На території країни понад 1000 до н.е. жили племена етрусків, лігурів, італіків, латинян, сабінян. Між 1200-1100 рр. до н.е. на територію сучасної Італії прийшли племена італіків. Деяко пізніше з'явилися іллірійці, згодом, близько 900-800 рр. до н.е., – етруски і, нарешті, з VIII ст. до н.е. – греки, які селилися переважно на півдні Апеннінського півострова і на Сицилії.

Згідно з легендою – Ромул заснував Рим 21 квітня 753 р. до н.е. У VI ст. до н.е. Рим опинився під владою етрусських царів-завойовників. Приблизно у 500 р. до н. е. в Римі встановлено республіку.

Рим підкорив собі територію Середньої Італії у 290 р. до н.е. У 287 р. до н.е. завершилася боротьба патрициїв і плебеїв, зрівняно правове становище станів.

Візантія установила в Італії своє панування у 554 р. Італія була завойована франкським імператором Карлом Великим у 774 р. На зміну Західній Римській імперії прийшла імперія Карла Великого.

У VIII-XI ст.ст. в Південній Італії утворюються морські республіки Амальфі, Гаета і Неаполь, а в Північній Італії зміцнюються республіки Генуя, Піза і Венеція. Арабів (сарацинів) витісняють з Південної Італії та з Сицилії.

Нормани за часів правління Рожера I (12 ст) захопили Південну Італію і Сицилію, утворивши тут Сицилійське королівство. 1194 р. норманські області переходять під владу німецького короля та імператора Священної Римської імперії Генріха VI.

Після правління династії Штауфенів, що тривало до 1268 р., настає період територіальної роздробленості.

У XIII-XIV ст.ст. Папська область включає в себе значну частину Середньої Італії. Морська республіка Венеція знаходиться на вершині своєї могутності. Флоренція встановлює панування над великими районами Північної та Середньої Італії. У Мілані феодальний рід Вісconti (пізніше – династія герцогів Сфорца) встановлює одноосібне спадкове правління.

У XVI ст. династія Габсбургів веде війну з Францією за вплив у роздробленій на дрібні держави Північній Італії. У 1527 р. Карл V захопив і пограбував Рим. У 1559 р. іспанці опанували Сардинією і Північною Італією.

У XVII ст., коли в боротьбу з Габсбургами вступає династія Бурбонів, папський престол укладає союз з Францією.

У 1705 р., в результаті перемоги принца Євгена в битві під Туріном, вся Ломбардія (Міланське герцогство) відходить до Австрії, яка здобула домінуючу владу в Італії. У 1713 р., внаслідок війни за іспанську спадщину, Австрія за умовами Утрехтського миру отримує Неаполітанське королівство і острів Сардинія. Сицилія відходить Савойї.

Після розгрому Наполеона Віденський конгрес (1814-1815) передає Ломбардію і Венецію Австрії. Австрійські війська входять у Неаполь і на Сицилію. Відновлено Папську область.

У 1831 р. Джузеппе Мадзіні в Марселі створює підпільну організацію «Молода Італія», мета якої – звільнення та об'єднання Італії. Починається Рісорджименто – епоха воз'єднання Італії. У 1838 р. Сардинське королівство оголошує війну Австрії, але зазнає поразки. Лише французи під проводом Наполеона III у 1859 р. змушують австрійців відступити.

Християнські демократи встановили коаліцію з п'яти партій, включаючи соціалістичну в 1988, в 1989 комуністи сформуливали «тіньовий кабінет». Референдум 1991 схвалив реформу виборів. Правляча коаліція втратила більшість на загальних виборах у 1992. У 1993 мафія потрапила в сферу державної влади, лідер Соціалістичної партії Краксі подав у відставку через звинувачення зв'язках із мафією. В 1999 році Карло Адзеліо Чампі без підтримки жодної партії став президентом. З 15 травня 2006 року президентом Італії є Джорджіо Наполітано.

Населення

Населення Італії складає 58,1 млн осіб. Незважаючи на різноманіття історичних доль населення Італії етнічно однорідне. У прикордонних районах живуть невеликі групи сусідніх народів. Найбільша — австрійсько-німецька група (близько 300 тис. осіб) у Південному Тіролі (область Трентіно-Альто-Адідже).

Середня щільність населення висока (192,1 особи/км²). Найвищою вона є на Паданській низовині і західному узбережжі, найнижчою — в Альпах. Міське населення становить 67 %. Містами-мільонерами є Рим, Мілан, Неаполь і Турін.

Італія вважається «старіючою країною»: кількість людей похилого віку з кожним роком збільшується, а народжуваність зменшується. Середня тривалість життя в Італії найдовша в Європі і складає 74 роки для чоловіків та 82 роки для жінок. Народжуваність становить – 8,7%, смертність – 10,4%, природний приріст – -1,7%.

На сучасному етапі Італія є державою італійської нації (близько 98% населення – італійці), проживають також німці, словенці, албанці, французи, греки та ін.

Офіційною мовою в країні є італійська мова, першоосновою якої була стародавня латинь, належить до романської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Віросповідання більшості жителів — католицизм (95%).

Природні умови і ресурси

Територію Італії можна розділити на три частини: материкову (близько 1/2 площі), півострівну (Апеннінський півострів) і острівну (острови Сіцилія, Сардинія та ін.).

Італія переважно гірська країна. На півночі – південні схили Альп з вищою точкою Західної Європи – гора Монблан (4807 м), південніше – Паданська рівнина; на півострові – гори Апенніни (найвища точка – гора Корно, 2914 м). Діючі вулкани – Везувій, Етна; частими є землетруси. На півночі протікає найбільша річка Італії – По (652 км). Інші крупні річки: Арно і Тібр. У передгір'ях Ломбардних Альп багато судноплавних озер, на їх берегах розташовані відомі курорти.

Гори: Альпи — на півночі, Апенніни — уздовж Апеннінського півострова з північного заходу на південний схід. Підняття Альп й Апеннін проходило в Кайнозойську еру під час формування Альпійсько-Гімалайського ланцюга. Альпійська дуга містить на своєму заході найвищі гірські масиви, серед яких виділяються піки Монблан — 4810 м, Монте Роза (Дюфур) — 4634 м і Монте Червіно (Маттерхорн) — 4478 м, що вкриті вічними снігами. Західні Альпи можна поділити на Приморські, Коційські й Грайські. Центральні Альпи підрозділяються на Пеннінські, Лепонтинські й Ретицькі. Східні Альпи поділяються на Доломитові, Карницькі і Джу-

лійські. Висота гір знижується із заходу на схід. Апенніни нижчі за Альпи (пік Корно Гранде — 2912 м). Ланцюг Апеннін протягнувся на 1190 км. Ширина коливається від 30 до 150 км. До головної гірської системи Апеннін прилягають Тірренські та Адриатичні Преапенніни. Гірський рельєф Сицилії вважається продовженням Апеннінського ланцюга. Найвища точка — конус діючого вулкана Етна (3350 м). Гірські системи Сардинії разом з горами Корсики є рештками стародавнього гірського масиву Тірреніди, що здебільшого заглибився в море, а колись складав єдину гірську країну з Альпами й Апеннінами.

Рівнини: Падано-Венеціанська рівнина, розташована проміж південними схилами Альп та північними передгір'ями Апеннін, має площу 46 тис. км², що складає 71 % від загальної площі рівнин Італії. Інші рівнини — це здебільшого невеликі за площею долини — розширення прибережних територій, як от: Пізанська, Маремма, Агро-Понтіно, Кампанійська, низовина Селе уздовж Тірренських берегів; долина Тавольєре й Салентінський півострів на Адриатичному березі; низовини Сібарі та Метапонтю — на Іонійському узбережжі.

На території Італії є оптимальні кліматичні умови для будь-якого виду відпочинку. Внаслідок видовженості території Італії з півночі на південь існують значні кліматичні відмінності між окремими районами країни — від помірного теплого клімату Паданської рівнини до яскраво вираженого субтропічного у Сицилії. У кліматичному відношенні територію Італії можна поділити на три частини: Апеннінський півострів і острови, Паданська рівнина та Італійські Альпи.

Власне середземноморським можна назвати лише клімат півострівної і острівної частин Італії. У кліматі Паданської рівнини спостерігається таке ж спекотне літо, як і на Апеннінському півострові, проте тут холодна і туманна зима, цей клімат можна вважати перехідним від субтропічного до помірного. Тут впливові теплого Лігурійського моря перешкоджають Приморські Альпи і Апенніни, проте сюди вільно проникає холодне повітря Адриатики. Декілька місяців на рік тут дме трамонтана — холодний північно-східний вітер. Середня температура січня на Паданській рівнині — близько 0°C, а липня +23-24°C. Восени тут активно утворюються циклони. Взимку завжди випадає сніг, інколи бувають морози до -10°C. Із 600-1000 мм опадів на рік половина припадає на весну та літо. Досить частими у Північній Італії бувають сильні зливи. Літні дощі часто супроводжуються грозами та градом.

Клімат Альп змінюється залежно від висот від помірно теплого до холодного, в горах сніг лежить декілька місяців на рік, а на вершинах гір він ніколи не тоне.

Найбільше опадів отримують схили Карнійських Альп — 3000 мм. У інших Альпійських районах випадає приблизно 1000 мм щорічно. Середземноморський клімат яскраво виражений на півдні Апеннінського півострова і на островах. Літо тут сухе та спекотне (середня температура липня +27°C), зима м'яка, тепла (середня температура січня +8-10°C).

У північних та центральних частинах Апеннінського півострова середні температури дещо інші — +24 °С у липні і +1,4 – 4 °С у січні. Сніг на Апеннінському півострові випадає рідко. З березня до жовтня на півдні Італії дме сирокко — сухий, жаркий вітер з Африки, що приносить підвищення температури до +30–35 °С та червонуватий пил.

Середземноморський режим опадів (максимум – взимку, мінімум – влітку) характерний для всієї півострівної і острівної частин Італії. У Апулії знаходиться найпосушливіше місце в Італії, де випадає всього 195 мм опадів на рік. У верхній частині Апеннінських гір клімат холодний, а в замкнутих міжгірних долинах – різко континентальний.

Приморські райони Італії, зокрема Лігурійська Рів'єра, узбережжя Іонічного моря, островів Сицилія та Сардинія, вирізняються особливо м'яким кліматом. Тут коливання середніх температур найхолоднішого місяця (січня) і найжаркішого (липня) становить приблизно 15°. Тому по узбережжю Італії, особливо на Лігурійській Рів'єрі, ланцюжком розташувалися відомі кліматичні курорти.

Разом з безліччю культурних пам'ятників Італія багата і унікальними природними визначними пам'ятками. Слід згадати вулкани різних типів і в різній стадії розвитку, що вважаються згаслими, а також ті, що діють – Етна, Везувій і Стромболі. У Італії можна спостерігати різноманітні природні явища, пов'язані з вулканізмом, – викиди пари під високим тиском на острові Іск'я; вуглекислого газу в Собачому гроті поблизу Неаполя; гарячі мінеральні джерела в Тоскані; грязьові вулкани в Еміліанських Апеннінах. Кажучи про тенденції розвитку туризму в Італії, необхідно відзначити основні мотиви прибуття в країну іноземних гостей: 45 % туристів привертають культурно-історичні визначні пам'ятки, 43 % – кліматичні особливості, 27 % – природа, 30 % – поєднання всіх відмічених чинників.

Річкова система: На Падано-Венеціанській рівнині розкинувся басейн найбільшої Італійської річки По, з площею водозбору майже 75 тис. км². Цей водозбір забезпечується численними притоками, найважливішими серед яких є Адідже, Брента, П'яве, Тальяменто й Ізонцо

Річки, що живляться з Апеннін: Магра, Арно, Омброне, Тібр, Лірі-Гарільяно, Вольтурно-Калоре, Селе належать до басейну Тірренського моря Рено, Метауро, Тронто, Пескара, Санґро, Офанто течуть до Адріатичного моря. Брадано, Базенто й Аґрі несуть свої води до Іонічного моря. Низовину Кампідано в Сардинії перегинають річки Тірсо та Флуміні-Манну

Озера: Біля підніжжя Альп розташовано багато озер льодовикового походження, в тому числі: Лаґо-Маджоре (212 км²), Комо (146 км², найбільш глибоке — 410 м), Гарда (370 км²). Озера Тразімено (128 км²), Больсена (113,5 км²), Брачано (57,5 км²), лежать в Апеннінських горах.

Ліси і чагарники займають 25 % території країни. Для рослинності характерні дуб, каштан, ясен, клен, кипарис, пальми, ялина, ялиця, сосна. У горах — альпійські луки. У Італії багато заповідних зон і національних парків — Стельвіо, Гран-Парадізо, Абрुццо, Калабрійський, Чірчео і ін.

Фауна Італії вельми небагата — для неї характерні вовк, дикий кабан, сарна, дика кішка, зайці, орел, сокіл, стерв'ятник, яструб, куріпка, перепілка, сарич, багато плазунів і риб. Тварини мешкають головним чином в горах. У Центральних Апеннінах водиться бурий ведмідь.

Слід звернути увагу й на те, що в Італійській республіці існує багато природоохоронних територій як національного, так і загальноєвропейського значення. Розглянемо, найбільш відомі з них.

Ріве́ра Лаціо, що протягнулася упродовж Тірренського моря більш ніж на 100 кілометрів, завдяки своєму історичному корінню, природним скарбам і витворам мистецтва, створеною людиною, стала популярним місцем відпочинку туристів зі всього світу.

Абру́ццо, Лаціо й Молі́зе (національний Парк) (Parco Nazionale Abruzzo, Lazio e Molise – іт.). Розташований в центральній частині Італії в Апеннінах на території областей Абруццо, Лаціо й Молізе. Площа 50 000 га. Заснований в 1922 р., а в 1923 р. отримав державний статус. Парк має репутацію зразка збереження й охорони природного середовища.

Найстаріший з парків гірських Апеннін, що зіграв важливу роль в збереженні таких видів італійської фауни як бурий Марсиканський ведмідь, Абруцтійська сарна, вовк. Переважна частина площі парку вкрита буковими лісами, де мешкає рідкісний дятел Лільфорда. Завдяки природоохоронним заходам по підтримці популяції оленя й козулі і поверненню дикого кабана були відтворені первісні харчові ланцюги включно із великими хижаками. На каменястих схилах високогір'я поширені гаї гірської сосни. Для екскурсантів прокладені численні пішохідні маршрути й створені тематичні центри, до складу яких входять музеї, зоологічні зони з великими вольєрами й ботанічні сади.

Далеко від галасливих і метушливих промислових міст північної Італії вузькою смугою уздовж затоки Полікастро, між темно-синім і незвичайно прозорим морем і покритими густим зеленим лісом горами протягнулася перлина Тірренського узбережжя – *Маратейя*. Будучи заповідником незайманої природи і знаходячись під охороною держави і ЮНЕСКО, Маратейя чарує гостей з першого погляду своїми пейзажами, що вражають уяву, поза сумнівом найчистішим в Італії морем, мірадами маленьких піщаних пляжів і гротів, живописними крутими і скелястими берегами, чистісіньким повітрям, м'яким благодатним кліматом, де літо не кінчається практично ніколи.

Господарство

Італія – високорозвинена індустріально-аграрна країна, яка за обсягом промислового виробництва на межі ХХ-ХХІ ст. входить у число 10 найбільш розвинених країн світу. Основні галузі промисловості: машинобудівна, текстильна і швейна, залізо- і сталеливарна, хімічна, харчова, моторобудівна, туризм. Найважливіший сектор економіки Італії – обробна промисловість.

ВВП – 1,1 трлн дол. США. Темп зростання ВВП – 1,4%. ВВП на душу населення – 29,7 тис. дол. США. Прямі закордонні інвестиції – 8,8 млрд дол. США. Імпорт (паливо – нафта, газ, вугілля, кокс, промислова сировина – металобрухт, бавовна, машини і продовольство) – 244 млрд дол. США (в т.ч. Німеччина – 18,8%, Франція – 13,1%, Великобританія – 6,4%, Нідерланди – 6,2%, США – 5,1%). Експорт (машини, обладнання, тканини, фрукти – апельсини, лимони, вино (провідний світовий виробник), фрукти, овочі, текстиль (у Європі провідний виробник шовку), одяг, товари з шкіри, двигуни, електротовари, хімікати, мармур (Каррара), сірка, ртуть, залізо, сталь) – 280 млрд дол. США (в т.ч. Німеччина – 16,5%, Франція – 12,7%, США – 8,5%, Великобританія – 7,2%, Іспанія – 5,8%).

У межах Італії чітко виділяються відносно заможна промислова Північ і бідний сільськогосподарський Південь (Медзоджорно). Північ вельми нагадує Центральну Європу за кліматом, природними ресурсами і структурі господарства, тоді як Південь більше схожий на справжній середземноморський регіон. На Півночі трикутник Мілан-Турін-Генуя – найбільший промислово розвинений район Італії. За розвитком промисловості, торгівлі і фінансовій функціям Мілан (2-е за населенням місто Італії) займає 1-е місце, тому його нерідко називають діловою столицею країни. Обличчя Турину визначають автомобільні заводи концерну «Фіат». Серед приватних концернів найвідомішими є фірма «ФІАТ», телекомунікаційна «СТЕТ» і енергетична «ЕНІ».

Велику індустрію Півночі обслуговує Генуя – найбільший порт країни. У місті і його передмісті, що протяглося вздовж моря, багато промислових підприємств. Побережжя Генуезької затоки має також велике курортне значення.

Відсталість Південної Італії створила в країні так звану проблему Півдня. Після 2-ї світової війни тут були побудовані великий металургійний комбінат в Таранто, декілька нафтохімічних комбінатів, атомних станцій, але це лише трохи підвищило індустріальну активність Півдня. Найважливіший промисловий і культурний центр Південної Італії – Неаполь. Як пасажирський порт він займає 1-е місце в країні, а за вантажообігом поступається тільки Генуї. Сільське господарство Італії характеризується відсталою агротехнікою, низькими урожаями. Внаслідок великих капіталовкладень в інфраструктуру і великих субсидій від ЄС, за останні десятиріччя економіка Півдня суттєво змінилася, однак, незважаючи на бурхливе зростання в деяких областях, наприклад в Апулії і Абруцці, загалом регіон продовжує сильно відставати від Півночі за прибутками населення.

На початку 2000-х років 41% зайнятих складає частку промисловості, 9% – частку сільського господарства, а інші 59% – частку торгівлі, сфери послуг і інших видів економічної діяльності.

Італія залежить від імпорту енергоресурсів. Він досягає 4/5 її потреб, проти 1/2 у середньому в Західній Європі. Особливо велика роль належить імпортній нафті (приблизно 70 млн т на рік). Власний її видобуток – 5

млн т, природного газу — 60 млрд м куб. З 220 млрд кВт-год виробленої протягом року електроенергії на ГЕС припадає 1/5. Атомна енергетика не розвинена.

Нафту і природний газ видобувають на Паданській низовині. Численні невеликі ГЕС побудовані на лівих притоках річки По, які беруть свій початок в Альпах. Пунктами прийому нафти і нафтопереробки є Генуя і Трієст, від яких ідуть трансальпійські нафтопроводи в Німеччину, а також невеликі портові міста на Півдні. Важливою подією стало введення в експлуатацію транссередземноморського підводного газопроводу, який з'єднав алжирські газопромисли з материковою Італією через Туніс і Сицилію. Підводна його частина має довжину 160 км.

Після другої світової війни Італія зробила великий крок у розвитку обробної промисловості. Це не тільки провідна, а й сучасна і комплексна сфера її матеріального виробництва. Характерними рисами, порівняно з іншими головними розвиненими країнами, є низька частка високотехнологічних виробництв і висока трудомісткість галузей, які виготовляють споживчі товари тривалого і короткочасного користування. Це наслідок молодості італійської промисловості, поразки Італії в другій світовій війні, наявності дешевої робочої сили.

Відповідним є і склад промислового експорту: сталь, автомобілі, судна, побутова електротехніка (морозильники, кухонні печі, пральні посудомийні і швейні машини), конторське обладнання (друкарські і лічильні машини), тканини, одяг, взуття, пластмасові вироби і меблі. Вивіз і звіз сталі та автомобілів майже однакові, але як експортер і, відповідно, виробник побутової електротехніки, одягу і взуття Італія займає провідні позиції в Західній Європі. Одночасно італійські експортні виробництва зазнають все більшої конкуренції з боку нових індустріальних країн з більш дешевою робочою силою.

Розміщення обробної промисловості має такі загальні риси. Найбільша концентрація промислового виробництва характерна для Півночі при зростанні останнім часом ролі Центру. Значну роль в розміщенні підприємств і галузей відіграв історичний чинник: попереднє ремісниче виробництво, ресурси енергії і сировини, які тепер уже вичерпані, бідність сучасної сировинної бази та імпорт необхідних ресурсів.

Італія виплавляє 25 млн т сталі і 250 тис. т алюмінію на рік. У виробництві сталі вагоме значення імпортного скрапу. Найбільшими центрами чорної металургії стали агломерації Генуї, Неаполя, міста Пйомбіно (Тоскана) і Таранто (Апулія). Ще не так давно в металообробці і машинобудуванні домінували Мілан, Турін і Генуя. Поступово ці галузі поширились на північний схід, а тепер і в Центр. Значними машинобудівними центрами стали Бреція, Венеція, Трієст, Болонья, Флоренція і навіть Рим і Неаполь. Автомобільна промисловість Італії відома автомашинами «ФІАТ» (фабрика італійських авто Туріна), гоночними машинами, моторолерами і мопедами. Головним центром автомобілебудування залишається Турін. Щорічно випускається до 2 млн автомашин.

Хімічна промисловість Італії зародилась у Ломбардії, і нині там знаходиться чимало її підприємств. Крім того, з'явилися нові центри нафтохімії на Півдні і частково в Центрі. Виробництво синтетичних волокон стало важливою галуззю. Легка і меблева промисловість, які представлені невеликими підприємствами, зосереджені в місцях виникнення, тобто на Півночі, але й для них характерне зміщення в Центр, де оплата праці нижча. Модні вироби (одяг, взуття, меблі) є невеликою, але престижною частиною італійської промисловості.

За стандартами ЄС, сільське господарство Італії недостатньо ефективне. Середній розмір ферм — 7 га. Малі господарства малопродуктивні й малотоварні. Використовується чимало маргінальних (крайніх за своїми характеристиками) земель. До багатих і розвинених сільськогосподарських районів можна віднести Паданську низовину та західне узбережжя між Ліворно і Неаполем. Тут зосереджена переважна частина зрошуваних земель (усього їх в Італії 3 млн га). Південь і острови надзвичайно посушливі влітку, місцеві ґрунти бідні, можливості для зрошення мінімальні. Зовнішня торгівля продуктами сільського господарства для Італії дефіцитна.

На відміну від Північно-Західної Європи, в сільському господарстві Італії домінує рослинництво. На першому місці за вартістю в ньому стоять так звані «середземноморські продукти». Природне середовище для них сприятливе саме на півострові й островах. Овочів (і ранніх, і пізніх) тут вирощують більше, ніж у Великобританії, Франції та Німеччині разом узятих. Найбільше значення має культура томатів. Італія є великим виробником і експортером (як правило, перше або одне з перших місць у світі) також фруктів, особливо груш і персиків, апельсинів, лимонів, винограду й вина. Разом з Іспанією вона утримує першість у вирощуванні оливок, але олія є продуктом внутрішнього споживання. Виробництво вина, якість якого, порівняно з французькими винами, нижча, і олії зосереджене здебільшого на фермах. Середземноморські продукти домінують у сільськогосподарському експорті. В територіальному плані вони займають прибережні частини Апеннінського півострова і острова Сицилія.

Італія є важливим виробником зерна. Вирощують пшеницю, кукурудзу, ячмінь і рис. Значні площі зайняті під цукровими буряками і картоплею. Це культури Паданської низовини. Щоправда, тверда пшениця для виготовлення макаронів (макарони з томатною пастою є найпоширенішою стравою італійців) культивується в межах Півдня. Власної пшениці не вистачає, її імпортують. Рис Італія експортує в інші країни Європи.

В міру економічного розвитку країни все більшого значення набуває тваринництво, хоча умови Середземномор'я для нього не можна вважати сприятливими. Розводять велику рогату худобу, свиней, овець, кіз, птицю. Італія є значним виробником м'яса й сиру. Частина продуктів тваринництва, включаючи вовну, а також кормове зерно, імпортується. М'ясо-молочне тваринництво зосереджене переважно на Півночі, вівчарство — в Апеннінських горах і на островах. Щорічний вилов риби у межах

0,6 млн т, заготівля лісу становить 9 млн м куб. Лісопродукти, включаючи папір, імпортуються.

Характерна особливість розміщення господарства Італії – територіальна диспропорція між Північчю і Півднем країни. Північна Італія не поступається за рівнем розвитку найбільшим країнам Європи, тоді як Південна Італія близька до таких менш розвинених держав, як Греція і Португалія.

Розташування Італії в центрі Середземноморського басейну сприяє розвитку зв'язків з країнами Близького Сходу і Північної Африки, а також з іншими країнами Південної Європи. Північна Італія знаходиться у вигіднішому положенні, чим Південна, оскільки має можливість здійснювати зовнішні економічні зв'язки і по сухопутних, і по морських дорогах. Італія – високорозвинута індустріально-аграрна країна, що входить за об'ємом промислового виробництва в 10 найбільш розвинених країн світу. Видобуток нафти і природного газу, поліметалічних руд, піритів, сірки. Виплавка стали, алюмінію, цинку. Найбільш розвинені машинобудування, нафтопереробна, нафтохімічна і хімічна, цементна, текстильна, швейна, шкіряно-взуттєва промисловість. Добре розвинута харчова промисловість, зокрема винна.

Основа сільського господарства – рослинництво. Головні сільськогосподарські культури: пшениця, кукурудза, рис, цукровий буряк. Товарне овочівництво. Виноградарство. Плодівництво (одне з провідних місць в світі), вирощування оливи. Розведення великої рогатої худоби, овець, свиней. Рибальство.

Італію по праву можна вважати країною-музеєм, країною-пам'ятником. За оцінками учених, тут зосереджено 65 % всієї світової культурної спадщини. Італія знаменита не тільки багатющою історією, але і прекрасними середземноморськими пейзажами, морськими курортами, білосніжними піками Альп, індустрією модного одягу і взуття, а також своєю неповторною атмосферою свят, привітності і гостинності.

Ця галузь має надзвичайно велике значення в житті Італії. За масштабами туризму країна стоїть на першому місці в світі (понад 50 млн іноземних туристів протягом року). Туристів приваблюють і сонячні пляжі Середземномор'я, і краєвиди, і зимові види спорту в Альпах. Італійська Рив'єра в Лігурії є одним цілим з французькою, її доповнюють пляжі Сардинії та Адріатики.

Транспорт Італії є розвиненим і комплексним. Найбільше значення мають автомобільний, залізничний, трубопровідний і морський. Супер-автостради Італії (вони тут почали будуватися вперше і звідси їх назва) відповідають кращим міжнародним стандартам. Використовуються 25 млн легкових і 2 млн вантажних автомобілів. Італія має великий морський флот, а її авіакомпанія «Аліталія» — серед найбільших у світі. Головними вузлами внутрішніх і міжнародних сполучень є Рим і Мілан, морськими портами — Генуя, Трієст і Венеція.

Відстань від Римського аеропорту до міста – 35 км, від аеропорту Мальпенса до Мілану – 45 км, від аеропорту Лінате до Мілана – 30 км.

Автомобільний транспорт відіграє головну роль у внутрішніх перевезеннях вантажів і пасажирів. Густа мережа сучасних шосе зв'язує міста Північної і Південної Італії. Довжина автодоріг – 304 тис. км. У Італії два типу автострад: державні і приватні (платні). Швидкість пересування на приватних – 110 км/год, на державних автостадах – 90 км/год, по населених пунктах дозволена швидкість руху – 50 км/год. Туристичні автобуси в Італії звичайно комфортабельні і обладнані кондиціонерами.

У Італії є розгалужена мережа залізниць, загальною протяжністю 19,6 тис. км, причому по рівню їх електрифікації країна займає одне з перших місць в світі. Туристи можуть скористатися електричками (*locale*), пасажирськими (*diretto*), швидкими (*espresso*) поїздами. У Римі і Мілані є метро.

Головні морські порти: Генуя, Трієст, Венеція, Неаполь.

Специфікою транспортної системи Італії є такі її риси: найщільніша мережа транспортної інфраструктури на Півночі; Італія є морською країною, але порти півострівної частини, за винятком Неаполя, невеликі, будівництво нових спеціалізованих портів не змінює становища; залізниці й автостради півострова за своїми напрямками і густотою фактично повторили мережу стародавніх римських доріг, включаючи і славнозвісну Аппієву дорогу між Римом, Неаполем і Бриндізі. Для сполучень з рештою Європи важливе значення мають узбережжя Рив'єри, тунелі під Монбланом та перевалом Фрежюсом, перевали і тунелі Сен-Бернар, Сімплон, Сен-Готард і Бреннер. Найдовшим є Сімплонський залізничний тунель — 19,8 км. Поромні переправи з'єднують півострів з островами Сицилія і Сардинія та з Грецією. Існує проєкт будівництва моста або тунелю через Мессінську протоку.

Найбільші міста

Мілан — столиця Ломбардії є найбільшим містом Півночі й Італії в цілому та одним з найбільших міст Європи. Він входить до сімки євроміст «вищої ліги». В 1395-1535 рр. — це столиця середньовічного Міланського герцогства. Сьогодні Мілан виступає в ролі фінансової, торгової і промислової столиці Італії. Центральне розташування його в Північній Італії біля перевалів через Альпи і вигоди щодо зв'язків з Північно-Західною Європою незаперечні. Сама назва «Мілан» походить від римського «медіоланум» (серединний). Вже за 600 років до н.е. тут існувало кельтське поселення. В Мілані розміщені штаб-квартири корпорацій, банки, фондова і товарні біржі, страхові заклади тощо. В промисловості переважають машинобудування і металообробка, але одночасно це важливий текстильний центр (колись разом з французьким Ліоном він був лідером європейської шовкової промисловості), центр книгодрукування, фармацевтики та інших галузей.

Мілан має давні культурні традиції, особливо в музично-театральній діяльності. В місті багато театрів і концертних залів, включаючи знаменитий театр «Ла Скала». Місто насичене художніми колекціями, музеями,

бібліотеками, пам'ятками архітектури. Найвідомішою спорудою є Міланський собор. Ділова частина міста забудована хмарочосами.

Турін (1,1 млн жителів) — центр П'ємонта. Розташований у і верхів'ях річки По на підходах до перевалів Західних Альп. З VI ст. і по 1865 р. шість разів був столицею різних державних утворень. Напередодні і в роки другої світової війни — осередок військової промисловості. В 1942-1943 рр. значна частина міста була зруйнована. Сучасний Турін — частина «промислового трикутника» Півночі, транспортний вузол, науковий і культурний центр. Провідна галузь промисловості Туріна — автомобільна. Тут знаходиться штаб-квартира й головні заводи корпорації «ФІАТ» і виготовляється 4/5 італійських автомобілів. Виробляють також літаки, залізничні вагони, трактори, суднові двигуни, шарикопідшипники тощо. Розвинені й інші галузі промисловості.

Генуя — третя частина «промислового трикутника». Вона розташована на вузькій береговій смугі між Апеннінами і Лігурійським морем і є найбільшим морським портом країни. Її хінтерланд охоплює «промисловий трикутник» в Італії і навіть Швейцарію та Німеччину. Портова діяльність і зараз є головною для Генуї. Одночасно це банківсько-комерційний і промисловий центр. Структура промисловості Генуї типова для портових міст: суднобудування і ресурсні галузі (металургійна, нафтопереробна, харчова). В місті багато архітектурних та історичних пам'яток. В XIII-XV ст. Генуя була центром могутньої морської держави, колонії якої були і в Північному Причорномор'ї: Кафа (сучасна Феодосія), Балаклава, Судак, Керч. Генуя знаходиться майже посередині італійської Рив'єри — знаменитої курортної зони Середземномор'я. Найвідомішими її центрами в Італії є Сан-Ремо і Рапаццо.

Найбільшим містом Північного Сходу є *Венеція*. В XI-XV ст. вона була центром багатой і могутньої морської держави. Власне Венеція розташована на 118 островах у лагуні Адріатичного моря. За вулиці в місті правлять протоки (канали), їх більш як 150 і через них перекинуто понад 400 мостів. Зв'язок з материком підтримується двома мостами (залізничним і шосейним). Сучасна промисловість, у тому числі й важка, та портова діяльність зосереджені в передмістях на материк, а історичний центр існує за рахунок експлуатації свого минулого: ансамблі й окремі пам'ятки архітектури, картинні галереї, традиційні фестивалі, вироби з венеціанського скла тощо. Венеція — один з найзнаменитіших туристичних центрів світу.

Трієст — прикордонне місто, яке не раз було причиною міжнародних конфліктів. Перевагою його є глибоководний порт, вузьким місцем — відсутність власного хінтерланда в межах Італії. Але протягом століть Трієст був зручним виходом до Середземномор'я і далі на схід для Австрії і Німеччини, а також для Центральної і Південно-Східної Європи. І тепер для нього головним є портова діяльність і пов'язані з нею галузі обробної промисловості, включаючи суднобудування.

Центр включає два стандартних райони — Центр і Лаціо. Його частка в території, населенні та економічному потенціалі країни однакова — 19 %. За рельєфом це вже Апеннінські гори і прибережні рівнини: вузька на сході й ширша на заході. Роль Центру в Італії і в світі визначається перш за все наявністю тут Рима і, меншою мірою, Флоренції.

Рим став столицею сучасної Італії в 1871 р. Це один з найважливіших історичних центрів Західного світу, виникнення якого, за легендою, відносять до 753 р. до н. е. Більш як тисячу років «вічне місто» було столицею Стародавнього Риму і ще тисячу — центром Папської держави. Рим є містом з населенням у 2,8 млн чоловік. Він виконує всі столичні і чимало міжнародних функцій. У ньому міститься ФАО (Організація ООН з питань продовольства і сільського господарства). На відміну від Лондона, Парижа та Берліна, Рим не є великим осередком матеріального виробництва. Розвинені швейна, поліграфічна і харчова галузі. Дуже значні позиції його кіноіндустрії. Ще більшу роль відіграє туризм. Щороку Рим відвідують близько 10 млн туристів.

Рим є одним з найважливіших у світі центрів старожитностей і мистецтв. У ньому багато театрів, музеїв і картинних галерей, палаців, фонтанів, вілл і храмів. У 1960 р. тут відбулись Літні Олімпійські ігри. Величезною є насиченість міста історичними, архітектурними і художніми пам'ятками. Найвідомішими залишками Стародавнього Риму є руїни Форуму, Колізею, терм (лазень) Каракалли і Діоклетіана, катакомби та ін. Рим лежить на обох берегах річки Тібр за 16 км від Тірренського моря. Його аванпорт Остія малий і не відповідає потребам великого міста. [21, с.20]

Флоренція на річці Арно в області Тоскана має різноманітні функції, але її важливість, ще більше ніж Рима, визначається її минулим. В XIV-XVI ст. Флоренція була столицею Тосканського герцогства і головним культурним, торговим і банківським центром Італії. Тут творили найвидатніші поети, архітектори, художники і скульптори італійського Відродження. Місто в той час звали «Афінами Заходу». Флоренція відома як місто-музей. Її картинні галереї Уффіці та Пітті — серед найвідоміших у світі. Флоренція — місто-побратим Києва. Історична і культурна спадщина Центральної Італії приваблює мільйони відвідувачів: як прочан, так і туристів, і є тією сферою, яка приносить сталій і великий прибуток.

Південь охоплює п'ять стандартних районів: Кампанію, Абрुцці-Молізе, Південь, Сицилію і Сардинію.

Найбільшим і головним містом, неофіційною столицею Півдня є *Неаполь* (1,2 млн мешканців). Значення його виходить за межі цього району. За своїми характеристиками він ближчий до Центру і входить у ту 500-кілометрову частину західного узбережжя, яка простягнулася від Флоренції через Рим до Неаполя і охоплює три області — Тоскану, Лаціо і Кампанію. В XII—XIX ст. Неаполь неодноразово був столицею різних державних утворень.

Неаполь розташований на берегах однойменної затоки і має солідний хінтерланд, яким є родюча прибережна низовина. Різноманітна промисло-

вість міста включає металургію, нафтопереробку і нафтохімію, машинобудування, легку і харчову. Місто є важливим портом, а також науковим і культурним центром. Його університет був заснований в 1224 р. В очах іноземців Неаполь уособлює Південь Італії і приваблює багато туристів своїм мальовничим виглядом і такими вартими уваги пам'ятками, як порт Салта-Лючія, острів Капрі, вулкан Везувій і розкопки стародавнього міста Помпеї.

Історико-культурні туристичні ресурси

На території Італії величезна кількість визначних пам'яток як природних, так і історико-архітектурних. У Римі це — храм Пантеон, Колізей, Форум, лазні Каракалла, Тріумфальна арка, собор Св. Павла, Капітолійський музей, Національний музей, галерея Боргезе і ін. У Мілані — знаменита опера «Ла Скала», церква Сан-Амброджо, монастир з фрескою «Таємна вечеря» Да Вінчі. У Пізі — «Падаюча вежа» (1174–1372), у Флоренції, символі епохи Відродження, — палац Строцці, його споруди і площі прикрашають творіння Мікеланджело, Джотто, Челліні. Унікальне місто-музей Венеція, історичний центр якого розташований на 118 островах з 400 мостами, в т.ч. Ріальто і Міст Зітхань.

Амфітеатр Флавієв, зазвичай називають Колізеєм, вже багато століть є символом величчя і могутності Риму, а так само одним з найбільш знаменитих пам'ятників старовини у всьому світі. Його споруда була почата Веспасіаном в 72 р. н.е. і він був урочисто відкритий Тітом в 80 році; його архітектор невідомий, але деякі ототожнювали його з архітектором Рабірєм, що побудував Палац Доміціана. Амфітеатр, що є найбільшим пам'ятником римської цивілізації, має еліптичну форму 188x156 метрів і заввишки 57м; зовнішня чотириповерхова структура повністю з травертину: перші три яруси складаються з 80 стрілчастих арок, розташованих канонічній послідовності дорічеського, іонічних і Корінфа стилів, а четвертий, з невеликими отворами, декорований пілястрами. У час частина свят, що проводилися, доступних всім громадянам, місця в Колізеї розподілялися залежно від стану, а на його арені проводилися лицарські турніри, «морські бої» і різного роду видовища, але історично не доведено, що на арені Колізею терзали прихильників християнства.

Досить популярними були гладіаторські бої, заборонені в 404 році за наказом імператора Гонорія, а ігри (цькування звірів) були відмінені в VI столітті. У Середньовіччя Колізей стає величезним кар'єром будівельного матеріалу (були понесені, також, всі металеві скоби, блоки травертину, що з'єдналися, на місці яких до сьогоднішнього дня залишилися численні отвори).

Замок св. Ангела. Цей грандіозний замок із стародавніми виглядом є однією з найбільш знаменитих і чарівних споруд Риму; підноситься на місці Мавзолею Адріана, від якого збереглися планіметрія і деякі приміщення. Будівля була споруджена в 130 р. н.е. і було імператорською

гробницею. Це монументальна споруда круглої форми, його нижня частина виконана у формі куба, на яку спирався барабан. У 271 р. був перетворений Авреліаном у фортецю. Своя назва Замокнув св. Ангела отримав в 590 р. після чудового явища на його вершині Ангела передвісника припинення чуми. У Середньовіччі замок був важливою папською фортецею з приєднаною до нього в'язницею і служив надійним притулком під час небезпеки. До підстави прибудували могутні кутові bastiони (XV в.); підвели барабан, з якого зняли мармур; а вгорі, замість статуї імператори встановили статую Ангела (що існує в даний час, відноситься до XVIII в.). П'ятиповерховий інтер'єр дуже складної структури зберігає приміщення різних епох; серед найцікавіших конструкцій: гвинтові сходи, що спускають з гробниці імператорів; чарівливий двір Ангела із запасами стародавніх боєприпасів; Збройна з численною і незвичайною зброєю різних епох; Папські апартаменти, і, нарешті, тераса з прекрасною панорамою.

Арка Костянтина. Споруджена в 315 році, арка є найзнаменитішою тріумфальною аркою, а також основним прикладом останнього художнього і культурного розквіту Риму IV століття, що добре збереглася. Арка, заввишки 21 метр і шириною більше 25 метрів, з трьома прольотами, обрамленими колонами Корінфа, прикрашена статуями і барельєфами, знятими з пам'ятників попередніх епох: з форуму Траяна були перенесені вісім статуй варварів-даков, встановлених над колонами, а також прикраси основного зведення, медальйони з сценами полювання і жертвопринесення, що відносяться на першу половину II ст. н.е.; у будівлі, побудованої на честь Марка Аврелія, були заповнені аттичні барельєфи, на яких зображені епізоди війни і тріумфу імператора. Недалеко від арки знаходився конічний фонтан Мета Суданте I в. н.е. з якого «просочувалася» вода.

Мавзолей Августа. Августин побудував усипальню для себе і своїх близьких в 28 р. в центрі порожнього тоді Марсова поля.

Неможливо покинути Флоренцію, не побувавши в Синагозі і не відвідавши Англійського кладовища. І сама церква, що знаходиться на його території, заслуговує відвідин. Поряд відкривається величезна панорама околиць міста і самого міста, панорама, яка, без сумніву, є однією з найкрасивіших в Італії. Добре оброблена рівнина розстиляється на берегах Арно, що граничить з горами, покритими зеленню оливкових гаїв і кипарисів.

Площа Сантіссима Аннунціата, присвячена Благовіщенню Діви Марії. Це – одна з найкрасивіших у Флоренції. Тут присутня дивовижна гармонія трьох будівель з відкритими арочними галереями: церкви Благовіщення Діви Марії, удома Братерства служителів Марії і Виховного будинку для підкидьків побудованого Брунеллеські близько 1419–21 року. Фасад притулку Брунеллеські складається з портика з дев'ятьма арками. Арки спираються на легкі і витончені колони з сірого каменя. У арках відчувається довершений розрахунок: дуги кожній з них в плані утворюють квадрат, передніми кутами що спирається на колони. Майолікові медальйони, що зображають спелених немовлят виконані Андреа делла Роббіа.

У XI столітті новий, романський, стиль знаходився ще в процесі становлення: одним з найбільш ранніх його творів став собор в Пізі. Венеція в художньому плані залишалася під впливом Візантії. У соборі св. Марка візантійський стиль досяг такого високого ступеня декоративності, який раніше не володів.

Венеціанці створили будівлю такої вражаючої краси як всередині, так і зовні (візантійські церкви володіли скромною зовнішністю), що справедливі слова одного з мандрівників почала XIX в. Франца Гріллпарцера: «Той, хто, стоячи на площі св. Марка, не відчуває, що серце його б'ється сильніше, той може дозволити себе поховати, бо він мертвий, безнадійно мертвий... Той, у кого на площі св. Марка не б'ється серце, не має його взагалі».

Собор св. Марка збудували в основному до 1071 року (для XI ст. це дуже швидко); освятили його значно пізніше – в 1094 році, а потім протягом декількох століть йшли роботи по його внутрішній і зовнішній обробці; у XV столітті собор був завершений. За цей час романський стиль в Італії встиг витіснити візантійський і, у свою чергу, поступився місцем готичному. Зміна художніх смаків відбилася на соборі св. Марка, де присутні елементи всіх трьох стилів. Хоча Сан Марко витканий з європейських стилів, проте в цілому йому властивий дух чудової розкоші Сходу; особливо хороший він вночі, коли від нього віє красою чарівних казок. Ніде в світі, ні на Сході, ні на Заході, немає нічого подібного. Так проявила Венеція свою художню унікальність вже в першому крупному творінні.

Собор св. Марка є масивна будівля у формі рівностороннього хреста, центр і кінці якого увінчані могутніми, як би куполами, що роздулися. Із заходу, з боку площі, до храму прибудований переддень (атріум, або нартекс), що є критою арочною галереєю. Фасад має п'ять входів, прикрашених порталами, що перспективно скорочуються, з мозаїками над ними в півколах арок і величезною кількістю дрібних мармурових колон, розташованих в два яруси; колони, число яких доходить до п'ятисот, не зроблені для собору спеціально, а привезені з різних місць.

З мозаїк фасаду найбільш стародавньою є крайня ліва; вона зроблена в XIII столітті, і на ній зображена церемонія внесення мощів св. Марка в храм; латинський напис над нею свідчить, що св. Марка вносять для того, щоб він завжди охороняв венеціанців від ворогів». Центральна мозаїка – «Страшний суд» – створена в XIX столітті. Собор увінчаний дивно нарядним карнизом з ажурними готичними башточками. Будівля побудована з цеглини і фанерована мармуром; воно стоїть на покритому каменем ґрунті.

Інтер'єр Сан Марко справляє ще сильніше враження. Всі куполи і зведення залиті золотом мозаїки, загальна площа якої складає більше 4000 кв.м; в основному мозаїки відносяться до XI–XIV століттям. Підлога і опорні стовпи фанеровані кольоровим мармуром переважно темно-зелених відтінків. Вівтарна перешкода висічена з темно червоного веронського мармуру. Мощі св. Марка покоються під головним вівтарем, який прикрашає знаменита Pala d'Oro («Золотий вівтар»), – композиція

з безлічі дрібних ікон в розкішно орнаментованому золотому обрамленні з коштовними каменями і емаллями, свого роду гігантський ювелірний виріб, рівноцінного якому немає в світі. Цей вітар створений в X столітті в Константинополі, надалі його неодноразово переробляли, а зберігся він в тому вигляді, який йому додали в середині XIV в. У соборі так багато золота, що його прозвали «Золотою базилікою».

Культурні традиції Республіки Італії багатогранні та стародавні. Італійці продовжують дотримуватися традицій, тому 70% населення вважає за краще обідати в колі сім'ї. Дітей прийнято залишати з родичами, особливо з бабусями і дідусями. У дитячий садок звертаються вже у разі відсутності таких.

Елементом хорошого виховання вважається вітатися при вході в магазин і прощатися на виході. У обох випадках достатньо сказати *Buon giorno* (добридень) або *Buona sera* (добрий вечір). Звичне у нас «чаю» прийнято тільки між хорошими знайомими. Увечері обов'язкова – *passaggiata vesperale* (вечірня прогулянка). Перед обідом італійці, зазвичай, п'ють аперитив, легке біле, виноградне вино. Чайові за дрібну послугу – теж традиція. У італійському суспільному транспорті, у таксі, в театрах і кінозалах, в магазинах не палять.

Венеціанський карнавал – найбільше свято Італії, на яке щорічно з'їжджаються тисячі учасників і глядачів з різних країн. Венеціанський карнавал вважається одним із старих карнавалів миру: він зародився ще в часи Середньовіччя, коли загальна тривалість всяких свят складала декілька місяців в рік. Духовними батьками цього пишного заходу можна вважати венеціанських аристократів, що придумали його для того, щоб виправдати своє пристрасне бажання похизуватися один перед одним в незвичайних нарядах і масках.

Венеціанський карнавал – костюмоване свято, що щорічно проходить у Венеції в перебігу десяти днів перед початком Великого Поста. Туристи можуть зустріти на вулиці гламурного франта в строкатому і складному наряді вартістю декілька тисяч євро, або бізнесмен, який йде у своїх справах, закутавшись в плащ і закривши обличчя білою маскою. До речі, саме біла маска і чорний широкий плащ (*tabarro*) у поєднанні з шовковою накидкою (*bauta*) і трикутним капелюхом (*tricorno*) того ж кольору є компонентами одного з найпопулярніших у всі часи венеціанських карнавальних костюмів. А ще учасники святкування люблять перевтілюватися в п'єро і коломбін, демонів і ангелів, лицарів, маврів, турків, амазонок і звіздарів.

У 2008 році венеціанський карнавал відкрився з традиційного польоту ангела з найвищої дзвіниці (70 метрів) на площі Святого Марка до Палацу Дожів. У довге біле одіяння від «Москїно» переодягнувся знаменитий репер Куліо, що здобув світову популярність завдяки своїй пісні «Рай бандитів». Відразу після його приземлення почалися святкування на всіх основних площах Венеції. Цього року карнавал отримав назву «Сенсейшн» і присвячений п'яти відчуттям людського сприйняття: зору,

нюху, дотику, слуху і смаку, які втілюватимуть п'ять з шести «сестрієров» (районів міста). «Шпесте відчуття» представлятиме площу Святого Марка. Влада міста цього року довірили організацію свята Мазко Баліч, який відомий своїми представленням на Зимових олімпійських іграх в Туріні і винаходом колективного поцілунку в Новий рік на площі Святого Марка.

Міжнародний кінофестиваль у Венеції проводиться щорічно в кінці серпня. «Венеціанське Бієннале» – найбільша міжнародна виставка сучасного мистецтва, проводиться в червні-вересні в парні роки. Венеціанський Карнавал масок – найвідоміший і самий старовинний карнавал світу.

Щорічно, в першу неділю вересня, у Венеції проводиться «Історична регата», на яку збираються кращі гондольєри міста і проводиться грандіозний парад історичних човнів. «Фестиваль двох світів» в Сполето (кінець червня – початок липня) – оперні і балетні спектаклі, театральні постановки, концерти, численні виставки.

Міланська Міжнародна виставка-ярмарок – одна з найбільших ярмарків світу, проходить щорічно в кінці квітня. Римський ярмарок – національна промислова виставка, зазвичай проводиться в кінці травня – в червні. Крім того, кожне місто і село відзначає день свого святого: Рим – Петра, Мілан – Амвросія, Турін – Іоанна, Неаполь – Януарія, і т.д. В багатьох містах є місцеві свята, що стали дуже знаменитими і популярними: Сиєнське Паліо (скачки на конях, проводиться 2 рази на рік: 2 липня і 16 серпня) в Сиєне, Родентере у Венеції (18 липня), і ін. Найзнаменитіші карнавали проходять у Венеції і Віареджо.

У багатьох місцях проводяться «сагра» – тижні на честь якого-небудь композитора або поета, тиждень збору винограду або місцеві спортивні змагання. Лютий – місяць карнавалів, які проходять майже в кожному місті, – святкування Масниці починається перед постом в лютому-березні, в так зване «Попелясте середовище», святкові ходи і гуляння продовжуються аж до «Масляного вівторка». Костюмований футбол в костюмах XVI століття проводиться у флоренції 19, 24 і 28 червня.

Кожну весну в Курмайоре проводиться «Карнавал Масок», в день Св. Валентина (14 лютого) проходить святковий хід з народними танцями. Відкриття гірськолижного сезону (30 грудня) наголошується барвистим видовищем масового «факельного» спуску з вершини.

Фестиваль «Єврошоколад» проходить в Перуджі 13-21 жовтня. На о. Сардинія проводяться Карнавал в лютому-березні, Пасхальні свята в квітні, незліченні фестивалі осіннього урожаю у вересні-жовтні. У травні тисячі жителів Сардинії влаштовують ходи і факельні процесії на честь святого Ефісйо Елійського (по легенді, що врятував їх від чуми), співпадаючи з святом весняного урожаю. 23 серпня в Буноле проходить «Фестиваль Помідорів», в ході якого не тільки проводяться численні ярмарки і виставки, присвячені цьому овочу, але і влаштовується веселе «помідорне побойще».

Фестиваль в Сан-Ремо – всесвітньо відомий конкурс італійської пісні, проводиться в місті Сан-Ремо (Італія), на березі Лігурійського моря.

Фестиваль в Сан-ремо – не просто змагання співаків. В першу чергу, це конкурс італійської пісні, де публіка «хворіє» не за музичний твір, а за виконавця. Згідно строгим правилам фестивалю, всі пісні повинні бути новими і до фестивалю ніде не можуть виконуватися.

Перший фестиваль в Сан-ремо відбувся в 1952 році. Для італійських співаків цей конкурс завжди був престижним оглядом, що відкриває шлях на велику естраду. Недаремно місцева преса стверджує, що кар'єра будь-якого італійського співака починається саме з Сан-ремо. Досить пригадати Адріано Челентано, Тото Кутуньо, Ероса Рамацотті, Івану Спанья, Луччо Далла, Джорджу, Джіджі Д'алессіо, Андреа Бочеллі і переможця торішнього фестивалю в Сан-ремо – Симонові Крістіккі, що уразив журі і публіку піснею «Я подарую тобі троянду», в якій розповідалося про жорстоку реальність миру психічнохворих. У 2008 році на фестивалі виступили 20 «ветеранів» італійської музичної сцени і 14 юних виконавців. Відбором пісень для фестивалю займалося компетентне журі, що складається з музиканта Паоло Бонвіно, критика Даріо Сальваторі і журналістки Патріції Річчі.

Венеціанський кінофестиваль – найстаріший в світі кінофестиваль, заснований в 1932 році за ініціативою італійського диктатора Беніто Муссоліні, щорічно проводиться на острові Лідо з 1934 року проводиться щорічно (за винятком 1943–1945 і 1973–1978) в другій половині року (частіше в серпні-вересні).

У конкурсі беруть участь повнометражні художні фільми, країни виробника, що не демонструвалися за межами, і що не брали участь в інших фестивалях.

Кращому фільму фестивалю вручається приз «Золотий Лев», також присуджуються срібний і спецпремії, нагороди за кращі режисерські і акторські роботи. Решті членів групи (з 1987 року) вручаються «Золоті Озелли». Крім того, преміюються кращі перші і другі роботи молодих кінематографістів, вручається приз журі і нагорода за кращу творчий-професійну співпрацю.

Найбільшою кількістю призів за час існування фестивалю відмічені роботи Лукино Вісконті – п'ять премій (одна головна). Неодноразово отримували нагороди Луї Маль, Жан-Люк Годар, Роберт Флаєрти і Еліа Казан.

У 2007 році фестивалю у Венеції виповнилося 75 років. Вручення нагород відбулося 8 вересня. Церемонію закриття кінофестивалю провели італійська актриса Стефанія Сандреллі, а також директор фестивалю Марко Мюллер і президент журі основного конкурсу Чжан Імоу. Головного венеціанського «Золотого Льва» вдруге підряд узяв китайський режисер – Чи Енг за фільм «Порочний зв'язок».

Заслугою нашої уваги й розмаїта та своєрідна кухня Італійської Республіки. Національні блюда і напої Італії, так звану *la cucina Romana* – це кухня, становлення якої відбувалося протягом тривалого часу під впливом країн, що оточували Італію. Італійці зберегли відношення до їжі

як до театрального дійства. Для італійця їжа – свято життя, не мистецтво кухаря, а щедрий подарунок, посланий провидінням.

Італійська кухня визнана не тільки однією з кращих в світі, але і однією з наймодніших в даний час. Вона використовує найрізноманітніші продукти харчування: овочі, рибу, продукти морить, яловичину і нежирну свинину, птаха, фрукти і ягоди, сирий, боби, мал. Для приготування страв італійські кулінари вживають багато різноманітних спецій і приправ. Причому вони віддають перевагу продуктам не вареним, а у власному соку або з додаванням оливкового масла і вина, щоб якнайкраще передати аромат і специфічний смак того або іншого продукту. Улюблені інгредієнти італійських блюд – часник, мускатний горіх і каперси; оливки і горіхи додають чудовий присмак багатьом стравам.

Перш за все, італійська кухня – це тисячі виробів з тіста, причому кожен має своєрідний смак. Національним блюдом є макарони. Хоча варто відзначити, що першими їх стали робити китайці. Так, історики стверджують, що Мазко Порожнисто привіз з собою з Китаю, як сувенір, тонкі трубочки з тесту: правда, китайці робили їх з рисової муки. З макаронних виробів можна виділити спагетті, букатіні, вермічеллі, капелліні. Головне в приготуванні пасты – соус і тертий італійський сир. Багато в Італії і видів лаші – «тальятелле», «феттучіні», «тальяоліні». Популярні і подібні до наших пельменів «равіолі» і «тортелліні» з різноманітною начинкою. Люблять італійці і «лазан'ю» – своєрідна запіканка з широкими смуг того ж тіста, що і використовуване для яєчної локшини, з томатним соусом, бешамеллю, м'ясом і сиром.

До великого здивування туристів, піца не є головним блюдом національної кухні і користується популярністю головним чином у туристів. Що прославилася тепер на весь світ піца колись була блюдом бідняків – коржик з помідорами і спеціями, іноді з дешевим сиром. З часом, проте, кулінари навчилися додавати їй пікантний, деколи вишуканий смак, використовуючи в своїх рецептах шампінйони, різні морепродукти, артишоки і навіть ананаси. Піцу треба їсти в Неаполі, зажарену на полінах в спеціальних печах з цегляним піддоном. Серед різноманітних піц – класична «наполетана» (napoletana) з помідорами і анчоусами, моццарелла – з маслинами і сиром. Піца «Маргарита» має кольори національного прапора: червоні томати, білий сир моццарелла, зелений базилік. А своєрідна «закрита» піца кальцоне (calzone) зберігає всередині всі свої аромати, насолодитися якими можна лише розкривши начинене фаршем тісто.

Сирів в Італії багато, і кожен служить своїй меті. Для піци використовується моццарелла, горгонцолу додають у вершковий соус, з ніжної рікотти роблять десерти. А ось королем сирів вважають пармезан, ним посипають майже всі страви – пасту, омлети, салати і тонко нарізані скибочки маринованого м'яса – карпаччо.

Італійці дуже поважають супи, як прозорі, на основі бульйону, так і кремподібні. Найзнаменитіший суп – мінестроне. Готується він з семи

інгредієнтів – семи типів овочів, семи типів м'яса і семи видів приправ, які по легенді символізують сім чеснот кардинала.

Ще одним традиційним блюдом італійської кухні є «ризотто». За легендою, воно з'явилося в XVI столітті завдяки молодому реставраторові, який додавав в рис рідкісний, в ті часи, шафран. Неодмінна умова приготування ризотто – хороша якість рису. Перш ніж залити його водою або бульйоном, рис заздалегідь обсмажують на оливковому маслі. Проте, часто досить додати до рису шматочок вершкового масла і тертого сиру, щоб поліпшити його смак. Можна по своєму смаку значно розширити рецепти, використовуючи гриби, м'ясо птиці, устриці, краби, помідори і стручковий перець.

Всі ці вишукування гастрономів, звичайно ж, супроводжує невід'ємний супутник – італійське вино. Про вина Апеннінського півострова можна говорити вічно. На весь світ відомі італійські «Кьянти», вермути «Мартіні», аперитиви «Кампарі», ігристі вина «Асті», лікери «Амаретто» і «Самбука». Відомі і італійська виноградна горілка – «граппа», яку п'ють як аперитив після їжі.

Для ласунів всіх віків і мастей італійські кухарі готують десерт – ні з чим не порівнянне повітря, приготований на основі сиру «маскарпоне» торт «Тірамісу», що в перекладі означає «підніми мене вгору». Італійці віддають перевагу борошняним і кондитерським виробам: пироги з начинкою з каштанів, повітряне печиво, тарталетки і тістечка. З особливою теплотою італійці відносяться до морозива. Вважається, що його винайшов в XV столітті Флорентійський архітектор Бернардо Буонталенті. Зараз в Італії існують сотні різновидів морозива – від фруктового шербету до часникового морозива або морозива із смаком сиру пармезан. Останні подаються як «антипаці», закуски перед основною їжею.

«Капучино» (або капюшон ченця) – це ранішня кава, після 12 години її пити не прийнято, «еспресо» ж п'ють протягом доби. Причому варять її не тільки в спеціальних апаратах, але і в особливих кавоварках. До кави, що завершує трапезу, подають один з улюблених італійцями фруктових лікерів «лімончеллу».

Головні туристичні райони

Півострови та рив'єри Італії заслуговують уваги туристів усього світу, тут можна спостерігати унікальні пам'ятки архітектури, культури та етносу стародавньої італійської культури.

Калабрія є величезним півостровом, що володіє унікальною природною і екологічною рівновагою між горами і морем, відстань між якими ніколи не перевищує 40 км. Протяжність морського побережжя, омиваного на сході і півдні Іонічним морем і на заході Тірренського моря, 800 км. При цьому велика частина, а точніше 90% території Калабрії зайнято гірською і горбистою місцевістю. На гірському масиві розташувався *натуральний*

парк Полліно, багатий унікальною рослинністю, наприклад лорикатними соснами, і такими ж рідкісними породами тварин.

В горах Калабрії є численні місця для зимового і літнього відпочинку і туризму, упорядковані і сучасні: Камільятелло у Великій Силі в провінції Козенца, численні маленькі селища в двох кроках від озер в Малій Силі в провінції Катандзаро, а також селища, розташовані на масиві Серре між Къравалле, Серра Сан Бруно (де знаходиться найстародавнійший монастир) і Полія. У провінції Реджо Калабрія розташована красива і лісиста зона перевалу Дзомаро, що сполучає Іонічне і Тірренське узбережжя. І, нарешті, Аспромонте.

На *Адріатиці* (на східному і північно-східному побережжі Італії, омиваному Адріатичним морем) можна відпочити в районі Венеції – на курортах Лідо ді Езоло і Ліньяно – або південніше, в районі Ріміні і Равенні, – в курортних містечках Мілані Маріттіма, Белларія, Чезенатіко або в міському центрі Ріміні.

Італія користується заслуженою любов'ю у європейських гірськолижників. Тут найбільша протяжність *Альпійських гір*, сучасна інфраструктура, хороші можливості як для початківців, так і для професіоналів.

Великий вибір курортів дозволяє щороку повертатися в цю країну і відкривати для себе нові траси. Цього сезону українські туристичні компанії традиційно пропонують всі найпопулярніші і найвідоміші гірськолижні курорти: Валь-ді-фасса, Валь-гардена, Мадонна-ді-кампільо, Кортіна-д'ампеццо, Борміо, Сестрієре, Червінія, Курмайор, Монте-Роза. Чудова підготовка трас, величезні зони катання, єдині системи пропусків на підйомники і гарантія наявності снігу на трасах ставлять гірськолижні курорти Італії поза конкуренцією, а відмінна кухня і легкий, доброзичливий характер італійців створюють приємну атмосферу під час відпочинку. Не можна не сказати про найцікавіші новинки на кожному курорті: у Валь-ді-фасса тільки Ras Group пропонує бронювання готелів 3* поряд з підйомниками.

У регіоні Валь-д'аоста туристам пропонується дефіцитне розміщення в апартаментах в центрі Червінії.

Канал Грандові (Великий канал). Найбільш часто використовуваний засіб пересування у Венеції – пасажирський пароплавчик. Служба перевезень по Канал Грандові була почата в 1881 році. Пройшовши уподовж ріо Нуово (Новий канал) і повздож садів Пападополі, можна потрапити на пристань Санта Къяра, де сісти на пароплавчик і розпочати подорож по Великому каналу.

Великий канал – це безмежна водна вена, що перетинає Венецію на зразок переверненої латинської букви «S», тягнеться впродовж 3. 800 метрів, її ширина коливається від 30 до 70 метрів, а глибина досягає близько 5 метрів. Ця унікальна артерія, то прозора і безтурботна, то похмура і схвильована, викликає захоплення у всіх, хто проїжджає по ній, і вражає такими, що підносяться уздовж її дивовижними палацами, що вислизують як живописні накидання і захоплючі своєю архітектурною монументальністю.

Увагу туристів привертають не тільки палаці, але і бідні будиночки, невеликі площі, півтінь каналів, почорнілі і заіржавілі ворота, що викликали впродовж століть захоплення поетів, музикантів, художників від Байрона до Фоськоло, від Каналетто до Які і Вагнера, що проживали у Венеції.

ЯПОНІЯ

Площа – 377 837 км²

Населення – 127,5 млн осіб

Столиця – Токіо (7,9 млн осіб)

Загальні відомості

Японія – острівна держава у Східній Азії. Офіційна назва – Японія. Держава розташована на Японському архіпелазі у західній частині Тихого Океану. Японський архіпелаг розміщений на схід від Китаю, Кореї та Росії. Він простягається від Охотського моря з півночі до Східно-китайського моря на півдні. Площа архіпелагу складає 377 837 км². Він включає в себе понад 3000 великих і малих островів, серед яких найбільшими є острови Хонсю (230,8 тис. км²), Хоккайдо (78,4), Кюсю (44,3) та Сікоку (18,7), сполучені мостами і тунелями. Більша частина Японських островів вкрита горами, серед яких багато вулканів. Найвищий з них – вулкан Фудзіяма (3776 м). Протяжність берегової лінії складає 29,8 тис. км. Береги сильно порізані і утворюють багато заток і бухт. Японія межує з Росією через протоку Лаперуза, а з Північною і Південною Кореєю через Японське море. Країна розташована на стику материка Євразії і Тихого океану. Моря і океан, що омивають Японію мають для неї величезне значення як джерело біологічних продуктів, мінеральних і енергетичних ресурсів. Зв'язок Японії з іншими країнами світу здійснюється морським шляхом.

Населення Японії складає 127,5 млн осіб (10 місце серед держав світу). Столиця – Токіо (7,9 млн осіб). Державне свято 23 грудня – День народження Імператора 1933 р. Державна мова – японська. Грошова одиниця – ена.

На державному прапорі зображений символ Сонця. Державний герб Японії і особиста емблема імператора – жовта хризантема, що складається з 16 подвійних пелюсток. Вона також символізує сонце.

Найбільші міста – Токіо (7,9 млн осіб), Йокогама (3,3), Осака (2,6), Нагоя (2,2), Саппоро (1,8), Кіото (1,5), Кобе (1,4) та ін. Адміністративний поділ: 43 префектури, 3 округи (Токіо, Осака, Кіото) і губернаторство Хоккайдо.

ВВП (2006) – 4220 млрд дол. США (3 місце у світі), на душу населення – 33,1 тис. дол. США. Економічно високорозвинена держава, входить до «великої сімки», друга за економічним розвитком після США. Член ООН.

Державний устрій та форма правління

Згідно конституції, Японія є унітарною конституційною монархією. Головою держави є Імператор, але виконавча влада в країні зосереджена у руках прем'єр-міністра. Законодавча влада належить Парламенту, який є одним із старіших демократичних інституцій Азії. Оскільки Японія була першою країною світу яка пізнала жах ядерної війни, її сьогоdnішній уряд сприяє боротьбі за мир і руху розброєнь. Глава держави – Імператор Акіхіто. Імператор – символ держави без реальної влади.

Японія є конституційною монархією, в основу якої закладена британська парламентаристська модель та низка положень цивільного законодавства Німеччини та Франції. У 1869 р. японський уряд прийняв Цивільний кодекс на базі французького громадянського кодексу. Він діє до сьогодні із незначними доповненнями.

Влада в країні поділена на законодавчу (парламент), виконавчу (уряд) і судову (Верховний суд).

Імператор Японії згідно Конституції є «символом держави та єдності народу», а також головою країни та імператорської сім'ї. Він немає реальної влади, а є номінативним лідером Японії. Повнога усієї влади в країні належить японській нації, яка виражає свою волю через представників у Парламенті. Акіхіто є дійсним імператором Японії і єдиним правлячим імператором у світі.

Конституція Японії твердить, що найвищим органом державної влади в країні є двопалатний Парламент – Національні збори. Вони складаються з нижчої Палати Представників, яка формується 480 депутатами, що обираються як правило через кожні чотири роки, та верхньої Палати Радників, яка формується 242 депутатами, обраними на 6 річний термін. Ліберально-демократична партія Японії (ЛДП) є центристською урядовою партією, що монопольно керує країною від 1955 року. В опозиції знаходиться ліво-центристська Демократична партія Японії.

Прем'єр-міністр Японії є головою уряду країни і її фактичним лідером. Він обирається депутатами у Парламенті і затверджується імператором. Прем'єр-міністр призначає усі посади в уряді, більшість з яких займають депутати парламенту. Керівник уряду Японії: прем'єр-міністр Юліо Хатояма.

Японія складається з 47 префектур. Префектура є найбільшою адміністративною одиницею країни. Органи влади у префектурі представлені виборчими радою префектури та префектом (губернатором). За поділом влади ці органи належать до виконавчої гілки, однак за характером ді-

яльності рада може бути віднесена до законодавчого органу. Судова влада представлена префектуральним судом.

Префектури часто групують у регіони для зручності. Ці регіони, склалися історично, вони не мають адміністративного апарату і не є адміністративними одиницями. Наступними після префектури адміністративними одиницями є місто, містечко та село. Особливим у адміністративній системі займає мегаполіс Токіо, який поділений на 23 міста. До цих міст застосовується окрема назва – спеціальний район. Решта міст країни поділяються на райони.

Наразі, у країні відбувається інтенсивний процес адміністративної реорганізації, який спричинив хвилю поглинання багатьох містечок і сіл містами. Цей процес має на меті скоротити адміністративні одиниці нижнього рівня і зменшити адміністративні витрати. Японський уряд планує провести у майбутньому адміністративну реформу, за якою префектури будуть об'єднані у крупніші адміністративні одиниці.

Прийнята в 1947 р. конституція проголошує демократичні права і свободи, декларує відмову від війни «як суверенного права нації», забороняє Японії мати збройні сили.

Історичні особливості розвитку

Перші люди заселили територію сучасної Японії у пізньому палеоліті. З 11 тисячоліття до н.е. виникає «культура Дзьомон», носії якої були мисливцями-збирачами і творцями «полум'яної» декоративної кераміки. З настанням доби Яйой (300 р. до н.е. – 300 р.) на Японських островах поширюється поливне рисівництво і техніка обробки металів, які принесли з собою мігранти з Маньчжурії та Кореї. У китайських хроніках «Пізня хроніка Хань» та «Вей ши» з'являються перші згадки про державні утворення Японського архіпелагу. Серед них країна Яматай, на чолі з королівною-шаманкою Хіміко.

Будда Вайрочана з храму Тодайдзі у місті Нара, зведений у 751 р.

Період Ямато, який тривав з 3 по 8 ст. ознаменувався виникненням і розвитком державного утворення на чолі з «кімі» (імператором) у регіоні Ямато (префектура Нара). У першій половині цього періоду на архіпелазі з'являється культура курганів кофун, поширення якої засвідчує межі впливу імператорського двору Ямато на місцеву знать.

У період Асука, у середині 6 століття, з Корейського півострова до Японії проникають континентальні наукові знання і буддизм. Їх поширення сприяв принц-регент Сьотоку. На основі будистського вчення він склав так звану «Конституцію сімнадцяти статей».

Після перевороту Тайка у 645 р., нове керівництво Японії провело ряд реформ, які перебудували державний лад і адміністрацію на зразок китайської імперії Тан, утворивши тим самим японську «правову державу» ріцурьо-кокка. Столиця країни була перенесена до міста Нара.

У період Нара за японським монархом закріпився титул «тенно» (імператора), а за державою – назва «країна Вранішнього Сонця» (Японія). У цей час було складено основні історичні хроніки Кодзікі та Ніхон сьокі, у яких «доводилось» божественне походження імператора від богині сонця Аматерасу.

З перенесенням столиці країни до міста Хей'ан (сучасне Кіото) починається нова епоха, яка тривала з 794 по 1185 рр. Ця доба позначилася тотальною політичною диктатурою регентів і радників з аристократичного роду Фудзівара. Період Хей'ан був часом започаткування японськомовної літератури, зразком якої є «Оповідання про Гендзі», що було складене придворною фрейліною Мурасакі Сікібу. Кінець періоду ознаменувався економічним занепадом аристократії та виходом на політичну арену нового стану – самураїв.

Поява самураїв поклала початок боротьбі за перерозподіл влади, яка здавна належала аристократам. Першими самурайськими диктаторами стали представники роду Тайра, який у 1185 був повлений силами родини Мінамото. Останні, на чолі з Мінамото но Йорітомо заснували перший самурайський уряд – сьоґунат у місті Камакура. Цей уряд спромігся відбити у 1274 і 1281 роках монгольські навали, але занепав через невдачу внутрішню політику.

Другим самурайським урядом був сьоґунат Муроматі, заснований у 1338 році Асікаґою Такаудзі. Однак його намагання контролювати даймьо зазнали краху. Слабка центральна влада стала причиною розгортання у країні внутрішнього конфлікту. З війною років Онін (1467-1477) почався період сенґоку – доба «воюючих країн».

Покласти край безвладдю у країні спромоглися трое видатних самурайських полководців – Ода Нобунаґа, Тойотомі Хідейосі та Токуґава Ієясу. Перший, за допомогою європейської зброї, ліквідував у 1573 році сьоґунат Муроматі. Другий, об'єднав країну, але не зміг передати владу у ній своїм нащадкам. Третій спромігся знищити усіх відкритих опонентів і заснував у 1603 році третій – останній сьоґунат в місті Едо (сучасне Токіо).

Із заснуванням нового сьоґунату розпочався період Едо. Центральна влада країни, вбачаючи небезпеку у християнстві порвала усі зв'язки із Західним світом і проводила політику сакоку (закриття країни) стосовно Європи. Виключенням була Голландія, яка отримала дозвіл на торгівлю у порту Дедзіма у місті Наґасаки.

Ця доба ознаменувалася відсутністю внутрішніх воєн, стрімким розвитком економіки та «японізацією» іноземних запозичень. Були вперше записані самурайські кодекси честі бусідо та закладені основи японської національної філософії та науки кокуґаку. Поширення писемності, спільні культурні риси, відносна централізація влади та тривалий мир у країні сформували основи сучасної політичної японської нації.

У 1854 році, під тиском американської ескадри «чорних кораблів» командора Метью Пері, японський уряд був змушений відкрити країну силам Заходу. Внутрішня війна років Босін (1867–1868) ліквідувала сьо-

гунат, а реставрація Мейдзі привела до влади уряд на чолі з імператором. Японія була перетворена на парламентську монархію британського типу.

Реформи періоду Мейдзі допомогли країні стати в ряд із найсильнішими країнами Європи та США, та вступити у гонку озброєнь та здобуття колоній. Перемоги у першій японсько-китайській війні (1894–1895) та японсько-російській війні (1904–1905) забезпечили домінування Японії у Східно-азійському регіоні. На 1910 році японці контролювали Корею, Тайвань та південь Сахаліну. Наступного року були скасовані нерівноправні договори із країнами Заходу.

Початок 20 ст. ознаменувався встановленням «демократії Тайсьо». Японія вступила у першу світову війну на боці країн Антанти, що дало змогу посилити позиції країни в тихо-азійському регіоні. У 1920 році Японія приєдналася до Ліги Націй, але полишила її за 13 років через окупацію Маньчжурії. У 1936 році японці підписали Антикомінтернівський пакт з Німеччиною, а у 1940 році приєдналися до країн Осі.

У 1937 році Японія розпочала другу японсько-китайську війну. Превентивний напад на США у 1941 році втягнув країну до другої світової війни, яка закінчилась поразкою для Японії. В серпні 1945 року американці провели атомне бомбардування міст Хіросіми і Нагасакі, а 2 вересня країна капітулювала.

Кінець війни ознаменувався окупацією Японії силами союзників – США та СРСР. У 1947 році, під тиском окупаційної американської влади була прийнята Конституція Японії, яка проголошувала принципи демократії, пацифізму та міжнародного співробітництва. У 1951 році уряд Японії підписав із США договір про мир та безпеку, вступивши до холодної війни на боці західних сил. Окупація основних островів архіпелагу американцями тривала до 1952 р. У 1972 році США передали Японії її колишні володіння на о. Окінава. З іншого боку, СРСР відмовився передавати окуповані його військами острови Курільської гряди та південну частину о. Сахалін.

За допомогою США, Японія змогла відбудувати свою економіку, яка з середини 1960-х років займає друге місце у світі за темпами зростання. У 1990-х роках країна увійшла до економічної кризи, з якої почала поступово виходити з середини 2000-х років.

Населення

Японія налічує 127,5 млн жителів. Це монокультурна і гомогенна спільнота. Японці складають 99,4 % населення. Решта – представники корейської діаспори та іноземні робітники (переважно з країн Азії). Крім цього в Японії проживають тубільні мешканці островів – айни і рюкюсці.

Японія має найвищий показник у світі за тривалістю життя: 85,2 роки для жінок і 78,3 роки для чоловіків (2002). Однак японське суспільство належить також до тих, які прискорено старіють. Середній вік населення країни – 65 років. Очікується, що за наявних темпів приросту населення,

кількість японців у 2050 році зменшиться до 100 мільйонів чоловік, а у 2100 році – до 64 мільйонів. Такі прогнози є загрозою для японської економіки. Закордонні спеціалісти пропонують вирішити проблеми старіння та низької народжуваності прийняттям іммігрантів. Проте останні здобули собі погану славу у японському соціумі завдяки незнанню японських звичаїв і частим злочинами (більше половини злочинів у країні скоюють вихідці з КНР).

Японія посідає 10-е місце у світі за чисельністю населення. Столиця країни, Токіо, нараховує майже 8 мільйонів мешканців (агломерація нараховує майже 12 мільйонів мешканців і є найбільшою у світі).

Японія посідає 16 місце за щільністю населення у світі – 336,4 особи/км². 70-80 % поверхні островів займають ліси і гори, непридатні для сільського господарства, промисловості чи проживання через часті тайфуни, зсуви і землетруси. Більшість населення сконцентрована у прибережних зонах та рівнинах. Особливо висока щільність населення спостерігається в областях Канто (центр Токіо), Кінкі (Осака, Кіото, Кобе) і Токай (Нагоя).

У країні співіснують дві основні релігії – синтоїзм і буддизм. Серед японських християн переважають протестанти.

Особливість релігійного життя Японії – віротерпимість і змішування вірувань, культів і обрядів з різних релігій. Буддизм сповідується у формі махаяни, представленої безліччю сект.

Синтоїзм – національна релігія японців, що виникла на основі тотемістичних уявлень старовини, інкорпорувала культ предків і розвинулася під впливом буддизму, конфуціанства і даосизму. Об'єктами синтоїстського культу є як предмети і явища природи, так і душі покійних, включаючи душі предків – покровителів сімей, пологів, окремих місцевостей. Верховним божеством («камі») синтоїзму вважається Аматарасу Омікамі (Велика священна богиня, сяюча на небі), від якої, згідно міфології синто, веде своє походження імператорська родина. Головна специфічна особливість синтоїзму – глибокий націоналізм. «Камі» породили не людей загалом, а саме японців. Вони пов'язані з японською нацією, що відрізняється внаслідок цього унікальним характером.

Буддизм разом з синтоїзмом – національною японською релігією – сповідують більшість віруючих японців.

В процесі утвердження буддизму в Японії сформувалося декілька його сект, або шкіл, які, на відміну від нових релігій буддистського походження, називаються традиційними. Всі вони належать до махаяни, або так званої північної гілки буддизму. Найстародавніші за походженням секти (Кегон, Ріцу, Хоссо), що утворилися ще в період Нара, з часом втратили свій вплив.

Природні умови і ресурси

Японія – переважно гірська країна з переважанням низьких і середньовисотних гір. 3/4 схили мають крутизну більш 15° і настільки сильно розчленовані, що виключені з господарського користування. У ланд-

шафтах країни переважають загострені форми рельєфу, проте на півдні о. Хонсю і на о.Кюсю рельєф згладжений, ще плавніші контури мають прибережні райони о.Хоккайдо. Найвищі і найбільш розчленовані гори, Японські Альпи, розташовані в центральній частині о.Хонсю на захід від Токіо. Їх окремі списи перевищують 3000 м над рівнем моря, а річкові ущелини вриваються на глибину до 2 км.

Розташування Японії на стику трьох тектонічних плит Тихого Океану, є причиною землетрусів і підвищеної вулканічної активності на архіпелазі. Найвищою горою-вулканом країни є гора Фудзі. Останні найбільші землетруси сталися 1995 р. (землетрус в Кобе) і 2004 р. (землетрус в Ніігата). Існує багато гейзерів і гарячих природних ванн онсен, які використовуються для відпочинку.

Топографія Японії відрізняється порізаною береговою лінією, гостроверхими горами, величезною кількістю вулканів і дрібних долин. Більше 70% суші Японії складають гори. Близько 200 гірських вершин - вулкани, з них 67 вважаються «живими»: діючими або сплячими. За рік в Японії відбувається декілька тисяч землетрусів, буває до 20 поштовхів в день. Але в більшості випадків їх сила настільки мала, що її може зафіксувати тільки високоточне устаткування сейсмічних станцій. Поблизу діючих і згаслих вулканів зустрічаються гарячі джерела.

Рівнини Японії лежать, в основному, уздовж перебігу річок, уздовж нижніх схилів гір і уздовж узбережжя. Найбільш обширні долини розташовані на острові Хоккайдо: уздовж річки Ісикарі в західній частині острова, уздовж річки Токачі на південному сході і на східному узбережжі навколо міст Немуро і Кусиро. На острові Хонсю також є великі долини: у долині Осака розташовані Кобе, Кіото і Осака; у долині Канто знаходиться Токіо; у долині Нобі – Нагоя. На острові Кюсю головною рівниною є рівнина Цуку-сі. Гірські ланцюги тягнуться через острови з півночі на південь. На острові Хоккайдо розташований гірський ланцюг вулканічного походження, що бере початок на Курильських островах. Цей гірський ланцюг розділяється на дві смуги на південно-західному узбережжі і виникає як два паралельні ланцюги на острові Хонсю. Головний ланцюг тягнеться на південь до гірської маси нагір'я річки Синано і там, по ширині острова, утворює найвищий гірський пояс країни. Гора Фудзі (3776 м), найвища точка країни, знаходиться в цьому гірському поясі недалеко від міста Йокогама. Один з нижчих гірських ланцюгів острова називається Японські Альпи завдяки їх мальовничості. На крайньому півдні острова лежить ще один гірський ланцюг, де гора Кіта (3192 м). На островах Кюсю і Сікоку також є невеликі гірські ланцюги, проте їх висота не перевищує 1982 м (гора Ісіцукі на острові Сікоку). На Японських островах розташовано близько 188 вулканів, більше 40 з них активні.

Клімат країни субтропічний мусонний, з певними відмінностями залежно від району, це пояснюється значною протяжністю Японії з півночі на південь.

Зазвичай виділяють 4 кліматичних зони: зона помірного океанічного клімату з холодним літом – острова Хоккайдо; зона помірного океанічного клімату з теплим літом – частина острова Хонсю; зона вологого субтропічного клімату – південна частина острова Хонсю, острова Сікоку, острова Кюсю, північна част архіпелагу Рюкю; зона тропічного клімату – південна частина архіпелагу Рюкю, острова Окінава.

Для острова Хоккайдо і північної частини острова Хонсю характерні коротке літо і сувора довга зима, що викликається, вітрами з Сибіру і потоки Охотського моря. Далі на південь і схід зима м'якша, чому значною мірою сприяє теплий перебіг Куросіо (Японське море). На островах Сікоку, Кюсю і на півдні Хонсю літо жарке і вологе, а зима досить м'яка, майже безсніжна. Японія лежить в смузі південно-східних мусонів, які додають вологості влітку. Середньорічна норма опадів складає від 1020 мм на Хоккайдо до 3810 мм в горах центральної частини Хонсю.

Вся територія країни перебуває в зоні активної діяльності мусонів. Літній мусон супроводжується опадами на східних схилах гір, а зимовий несе холодні повітряні маси з Сибіру і спричиняє сильні снігопади на Хоккайдо і на узбережжі Японського моря. Навесні і восени в Японію приходять тропічні циклони. Весною вони приносять теплі дощі, а з серпня по жовтень – тропічні урагани (тайфуни). Дощі живлять численні річки, що мають значний енергетичний потенціал, воду їх використовують для зрошення.

Японські острови, які простягаються з півночі на південь, лежать у шести кліматичних зонах:

- зона Хоккайдо. Найпівнічніший регіон помірного клімату з холодними зимами і прохолодним літом. Опади не часті, але взимку терени острова густо вкриті снігом.
- зона Японського моря. Західне узбережжя острова Хонсю є місцем частих і сильних опадів, особливо в зимовий час. Влітку воно є прохолодним, хоча інколи, завдяки вітру Фьон, буває надзвичайно спекотним.
- зона Центральніогірська. Типовий континентальний клімат з сильним перепадом температур взимку і влітку, вночі і вдень. Опади помірні.
- зона Внутрішнього Японського моря. Гори Тюоку і Сікоку перешкоджають проникненню сезонних вітрів, забезпечуючи відносно теплу погоду впродовж цілого року. Клімат середземноморський.
- зона Тихого океану. Східне узбережжя японського архіпелагу характеризується холодними зимами з невеликою кількістю снігопадів, та спекотним і вологим літом завдяки південно-східним вітрам.
- зона Південних островів. Острови Рюкю знаходяться у субтропічному кліматичному поясі, де зима і літо теплі. Опади дуже сильні, особливо влітку. Частими є тайфуни.

Сезон дощів починається у травні на Окінаві і закінчується пізно в липні на Хоккайдо, проносячи дощовий фронт вздовж усього архіпелагу на північ. У центральних областях Японії сезон триває впродовж декількох тижнів, починаючи з середини червня. Наприкінці літа і на початку осені тайфуни приносять сильні дощі.

Суттєвий зігрівуючий вплив на клімат Японії чинять теплі морські течії: Куросіо і Цусімська течія. Найкращий сезон для туризму – весна і осінь.

Річки Японії численні, мають короткі, круті подовжні профілі, несудноплавні, але використовуються для сплаву лісу. Ухил річок крутий, багато потоків скидаються вниз водоспадами, поки не досягають моря. Це призводить до великих перепадів рівня води: так, під час розливів річка Тоні може змагатися з Нілом. Найкрупніші річки повноводні, вода в них зазвичай чиста і прозора. У складі твердого стоку піщаний матеріал різко переважає над глинистим і мулистим. Три найдовші річки: Сіно на о. Хонсю, протяжністю 368 км, дренує схили Японських Альп і впадає в Японське море; Ісікарі (367 км), що дренує західну частину о. Хоккайдо і теж впадає в Японське море; і Тоні (322 км) на о. Хонсю, що дренує рівнину Канто і впадає в Токійську затоку на узбережжі Тихого океану.

Озера в Японії двох типів: мілководні лагунні озера на прибережних низовинах та озера тектонічного походження, що утворилися в результаті розломів (озеро Біва) або на місці кратерів вулканів (озеро Товада).

Більшість японських озер – гірські і зазвичай знаходяться поблизу популярних курортів. Найбільше озеро Японії – Біва (672 км²) – знаходиться на острові Хонсю.

Японія – зелена країна, її гори на півдні вкриті субтропічними, в центральній частині – мішаними, на півночі – хвойними лісами. Проте більшість лісів країни – штучні насадження, а ландшафти дуже змінені діяльністю людини.

Рослинність Японії вельми багата, що викликане жарким і вологим літом на більшій частині островів. У країні налічується більше 17 тисяч видів рослин. Національними квітучими деревами Японії вважаються вишня і слива, що рано зацвітають. У квітні в Японії квітне азалія, в травні – піони, в серпні – лотос, а в листопаді острови прикрашені квітучою хризантемою – національною квіткою. Цього місяця проводяться численні фестивалі квітів. Поширені також гладіолуси, декілька видів лілії, дзвіночки. Найпоширеніше дерево Японії – японський кедр, що досягає висоти до 40 м, часто зустрічаються також модрина, декілька видів ялинки. На островах Кюсю, Сікоку і на півдні Хонсю виростають субтропічні рослини: бамбук, камфорний лавр, баньян. У центральній і північній частинах Хонсю поширені листяні дерева: береза, горіх, верба, а також велика кількість хвойних дерев: кипарис, тис, евкаліпт, гостролист часто зустрічаються в цій зоні. На острові Хоккайдо найбільш поширені модрина, декілька видів ялинки, в деяких лісах зустрічаються береза, вільха, тополя. Японці

вельми майстерно вирощують карликові дерева (так званий «бонсай»), коли сосна, слива або вишня не перевищують висоти 30 см .

В порівнянні з багатою флорою, фауну Японії можна вважати досить бідною, хоча на островах налічується близько 140 видів ссавців, 450 видів птахів, велика кількість рептилій, амфібій і риб. На острові Хонсю мешкає японська макака. Серед хижаків виділяються бурий ведмідь, чорний ведмідь і рудий ведмідь. Практично на всіх островах мешкають лисиця і борсук. Поширені видра, куниця, заєць, білки, білки-летяги, миші, велика кількість різних видів кажанів. З двох видів оленя частіше зустрічається японський плямистий олень. Найбільш поширені види птахів: ластівка, горобець, дрізд, чапля, качка, лебідь, бекас, альбатрос, журавель, зозуля, дятел, фазан, голуб. Серед співочих птахів особливо поширені два види солов'я і снігура.

Одним із пріоритетів держави є збереження природних ресурсів. З цієї метою в Японії створено багато національних парків, заповідників.

Національний парк Дайсецуан.

Найбільший національний парк в Японії (площею 2309 км²) знаходиться в центральній частині Хоккайдо - найпівнічнішому і другому за величиною з японських островів. Парк, що складається з декількох гірських масивів, вулканів, озер і лісів чудово підходить для пішохідних прогулянок і катання на лижах. Він надзвичайно популярний в літній час і на початку осені.

Соункіо – парковий туристичний центр, тут знаходяться гарячі джерела і ущелини, і це прекрасне місце для початку екскурсії в глибину парку.

Фурано – це один з найзнаменитіших японських лижних курортів, катання на лижах тут вважається чи не найкращим в світі. На невеликій відстані на північний схід від Фурано знаходяться віддалені села з гарячими джерелами Токашидаке Онсен і Широгане Онсен, де можна подорожувати пішки і на лижах далеко від великого скупчення народу.

Дайсецудзан, що займає 2310 км² є найбільшим національним парком Японії. Парк, що розкинувся на підведеному, облямованому вершинами плато в самому центрі Хоккайдо, був організований в 1934 р. Круту ущелину Соунке з каскадами водопадів Рюсей і Гінга найкраще обстежувати пішки або на велосипеді. Канатні дороги в Соунке і Асахі-даке, як правило, завантажені, проте дають можливість швидкого пересування.

Національний парк Кірішіма, на півдні Кюсю, відомий своїми прекрасними гірськими пейзажами, гарячими джерелами, приголомшливими водоспадами Сенгіра-таки і весняними первоцвітами. Одним з найбільш захоплюючих пішохідних маршрутів в Японії є екскурсія з села Ебінокоген у напрямку до вулканів. Коротші екскурсії включають прогулянки навколо групи вулканічних озер, з них озеро Рокканон має найбільш інтенсивний колір, глибокий синьо-зелений.

Національний парк Фудзі-хаконе-ідзу розташований в центральній частині острова Хонсю на території префектур Токіо, Яманаси, Канагава, Сідзуока. Парк заснований в 1936 році. Загальна площа – 1 218,50 км². У його складу входять три райони: район навколо гори Фудзіяма (сама гора Фудзіяма, п'ять

озер Фудзіями); район Хаконе; півострів Ідзу і острови біля нього.

Головними визначними пам'ятками парку є гора Фудзі, водоспади, гірські озера, гарячі джерела, острови вулканічного походження з тропічною рослинністю, пляжі і курорти півострови Ідзу, найдавніші буддійські і синтоїстські храми.

Фудзіяма – гора в Японії (заввишки 3776 м) – це природна визначна пам'ятка, яку хочуть побачити що всі туристи. Фудзі-сан – це абсолютно симетричний вулканічний конус; останнє виверження вулкана відбулося в 1707 році, і під час нього вулиці Токіо були покриті вулканічним попелом на відстань 100 км.

Офіційний сезон сходжень – липень або серпень, а середина зими – час, рекомендований тільки для дуже досвідчених туристів.

П'ять озер Фудзіями, що огинають північний бік гори, користуються великою популярністю у туристів з Токіо, що приїжджають на один день. Тут можна зайнятися водними видами спорту, відвідати парки розваг, льодові печери і помилуватися красивим видом Фудзіями.

Національний парк Сікоцутоя, найближчий до Саппоро, розкинувся на площі близько 600 км². Чудова природа і безліч гарячих джерел роблять це місце одним з найпопулярніших на острові Хоккайдо. У назві парку поєднані назви двох озер: Тоая-ко на південному заході і Сікоцуко на сході. Північніше від Тоаяко є прекрасні місця з горою конічної форми Йотейсан, часто званою Едзоно Фудзі за схожість з відомішою вершиною Фудзісан.

Незамерзаюче озеро Сікоцу-ко оточене вулканами; влітку це справжній рай для любителів походів і цінителів природи. Озеро абсолютно не забруднене. Розслабитися в гарячій воді після тривалої прогулянки в горах дуже приємно. Для мандрівників передбачено декілька маршрутів: підйом на Момбецудаке (висота 866 м), найближчу вершину до села, займає менше 2 год. Енівадаке (1320 м) – найважчий маршрут, він займає 5-6 год. Найпопулярніший маршрут – на південь до Тарумае-дзан (висота 1038 м).

У самому центрі озера Тоаяко знаходиться острів, населений різними тваринами, серед яких і олень Едзо (так раніше називався сам острів). Це озеро менше за розміром, ніж Сікоцу, але популярніше, а його прибережні гарячі джерела привертають туристів цілий рік. Трохи південніше знаходиться діючий вулкан Усу-дзан. Вулкан Сівби Синдзан (Нова гора) з'явився в 1943 р. на сході, біля підніжжя Удзу. Зараз його висота більше 400 м, і він досі росте. На Сева Син-дзан можна піднятися по Канатній дорозі і заглянути у вогненний кратер, а також здалеку помилуватися видом озера і горою Йотейсан за ним.

З південного боку парку знаходиться Ноборібецу – найбільший за об'ємом гарячої мінеральної води курорт в Японії. У Ноборібецу є Пекельна долина (Дзігокудані): оглядові майданчики і доріжки розташовані серед пустельної, зловісної місцевості, де з тріщин в безбарвних скелях вивергаються сірчані пари, а вируючий ставок Оюнума наче виділяє отрути.

Національний парк Сиретоко.

Хоккайдо є найпівнічнішим і другим за величиною після Хонсю островом Японії. Півострів Сиретоко видається в Охотське море на східній стороні Хоккайдо. Його назва походить від слів «Сиріетоку», що на мові корінного населення Хоккайдо, айнів, означає «край землі». Хребет півострова утворюють гори заввишки близько 1500 м, і схили дуже круто піднімаються, залишаючи зовсім небагато рівнинної території. Взимку з віддалених районів на півночі Сибіру сюди припливають льодові брили, що заповнюють море навколо півострова.

У липні 2005 р. півострів Сиретоко був внесений до списку Світової Спащини ЮНЕСКО завдяки своїй екосистемі, а також різноманітності видів тварин. У цих краях є стародавні реліктові ліси, а також море, знаменне тим, що взимку воно покривається льодом. Ліси служать місцем проживання деяких крупних ссавців, зокрема бурого ведмедя і оленя Едзо. Восени лосось і форель відправляються убік від моря вгору по річках на нерест. Тут живе безліч видів птахів, деякі з яких прилітають з Сибіру. Серед них такі рідкісні види хижаків, як великий орел, білохвостий орел і найбільша в світі блекістонська сова. Туристи приїжджають сюди, щоб побачити різноманітні види морських птахів і групи морських ссавців, наприклад, тюленів або морських левів.

Тим, хто приїхав на Сиретоко, почати подорож краще з містечка Уторо (інша його назва – Сяріте) на північно-західному узбережжі. Поблизу від нього знаходяться П'ять Озер Сиретоко, водоспади з теплою водою Камуївакка Ю-но Таки і водопади Фурепе. А ще в Сяріте є декілька готелів з саунами над гарячими джерелами.

В парку є Центр природи Сиретоко. Охочі отримують тут найповнішу інформацію про місцеву дику.

Національний парк Рісірі Ребун

Що розкинувся на північно-західній околиці Японії, цей національний парк запрошує туристів на зручні для прогулянок острови Рісірі і Ребун; на протилежній від них стороні лежить рівнина Саробецу, що протягнулася уздовж заболоченої берегової лінії на 34 км.

Над круглим островом Рісірі-то підноситься вулкан Рісірі-дзан, який часто порівнюють з Фудзі-сан. Його висота складає 1721 м. Це головна визначна пам'ятка острова; тут організовано декілька туристичних маршрутів до вершини, включаючи і маршрути для досвідчених альпіністів. В центрі інформації у поромного причалу в Осидомарі є карти і путівники англійською мовою.

Витягнутий, схожий на клин острів Ребун-то менший, ніж Рісірі (його довжина всього 15 км), але він набагато цікавіший. Ребун-то славиться сотнями різновидів гірських квітів, що вистилають горби, найвищий з яких, Ребун-даке (490м). Популярні маршрути прокладені по скелястому західному узбережжю острова. Можна подивитися, як живуть рибальські села, помилуватися лісовими і морськими пейзажами. На острові є два порти: Кафука

на півдні і менший за розміром Фунодомарі на півночі. Як і в селах Мототі на південному заході і Іретоко на півдні, приїжджим там пропонується безліч послуг. Ще одне чудове місце в парку – рівнина Саробецу. Влітку вона покрита квітучими ірисами, ліліями, рододендронами. У більшості готелів можна узяти напрокат велосипед, а між населеними пунктами тут ходить автобус. Найкращий час для відвідин Ребуна і Рісіри – з червня до вересня.

Національний парк Акан

На південному заході від півострова Сиретоко, ближче до центру східного крила Хоккайдо, розташований Національний парк Акан, в якому збереглися первинний ліс, дзеркальні озера і діючі вулкани. У парку є три великих озера: Акан на південному заході, Масю на сході і Куссяро трохи північніше від центру. Оточене лісом озеро Акан-ко усяєне безліччю дрібних островів. Воно знамените дивовижними кулястими водоростями маримо (*Aegagropila sauteri*).

Навколо озера Акан-ко величезна кількість гарячих джерел, особливо відомий курорт Акан Кохан на південному березі. І хоча це дуже людне місце, звідси зручно починати сходження на Оакан-даке (1371 м) [69]. Але найцікавіше – сходження на Меакан-даке (1499 м) – найвищу вершину парку і один з найактивніших вулканів Японії. З 1880 р. Меакан прокидався 15 разів, останнє виверження було в 1988 р.

Південніше від парку Акан розкинувся Національний парк Кусіро-сигуген. Основні визначні пам'ятки тут – болото Кусіро, найбільше в Японії (200 км²) і пташиний заповідник. Місцева гордість – японські журавлі. У заповіднику, який взимку стає їх будинком, живе приблизно 400 особин. Японське товариство захисту журавлів займається штучним розведенням цих рідкісних птахів. До парку можна добратися від міста Кусіро, індустріального центру східного Хоккайдо. Кусіро є також південними воротами в Національний парк Акан.

Нікко – національний парк, одне з наймальовничіших місць Японії. У цьому дивовижному місці зосередилися вулкани, озера і храми.

Справжнім дивом архітектури є неймовірно краси синтоїстський храм Тосьогу, де знаходилася резиденція всемогутнього феодального правителя сьогуна Токугави Іеясу. Біля підніжжя вимерлого вулкана Нантаїсан знаходиться озеро Тюзендзі, а біля східного берега парку – водопад Кегон. Під час екскурсії по парку організуються відвідини музею архітектурних мініатюр «Tobu World Square».

Парк Нікко одночасно є бальнеологічним і гірськокліматичним курортом, що обумовлене наявністю геотермальних вод, багатих мінеральними солями. «Онсен» (з японської – «гаряче підземне джерело») – це одна особливість Японії, частинка культури. Поїздки на «онсен» сім'ями, компаніями або поодиночі – чи не обов'язковий ритуал для багатьох японців. І приваблює їх сюди перш за все можливість поспілкуватися з природою. Купання в джерелі, що б'є з-під землі, дозволяє гостро відчути своє єднання з природою. При готелях, побудованих на термальних джерелах

нерідко влаштовуються цілі каскади «ро-тенбуру», – ванн просто неба, звідки відкриваються прекрасні види на гори, парки і долини.

Овакудані. Раніше цю місцевість називали Одзігоку, що японською означає «велике пекло». Сучасне, благозвучніша назва місцевості – «Долина великого кипіння». Це єдине місце в Хаконі, де можна спостерігати вулканічну активність: клубами сірчаних випаровувань, що вириваються зі скель. Одна з визначних пам'яток Овакудані – зварені в термальних джерелах курячі яйця, які набувають чорного забарвлення. За легендою – кожне таке чорне яйце подовжує життя на один рік. Гарячі термальні води по трубах подаються на курорти, розташовані поблизу.

Водоспад Кегон. Всього в Нікко 48 водоспадів, але водоспад Кегон – найзнаменитіший з них, тим паче, що він вважається одним з найбільших водоспадів Японії. Водоспад утворює річка Одзірі, витікаюча з озера Тюдзендзі. Враження від центрального водоспаду заввишки 96 метрів підсилюють 12 маленьких водоспадів з боків. Водоспад Кегон особливо активно відвідуваний з червня до вересня, а в зимовий період він повністю замерзає.

Озеро Тюдзендзі. Його називають Сацу-но-умі – «Море щастя». Озеро, розташоване на висоті 1269 метрів над рівнем моря, утворилось в результаті вивержень згаслого вулкана Нантайсан. Береги озера особливо красиві ранньою весною, коли навколишні гори покриваються блідо-рожевим туманом квітучої сакури, або в жовтні, коли червоніють листя кленів примушує повірити в те, що навколишні ліси охопила люта пожежа.

В природі Японії поєднуються приморське положення з гірськими ландшафтами. Основні острови знаходяться в зоні частих землетрусів. Японія характеризується численними ріками, проте вони малопротяжні. Значення рік переважно гідроенергетичне. 2/3 території займають ліси, якими вкриті гори. Ландшафти Японії дуже змінені діяльністю людини.

Господарство

Економіка Японії є однією з найпотужніших у світі. Вона займає друге місце після США за показниками валового внутрішнього продукту (ВВП), а також третє місце після США і КНР за показниками купівельної спроможності. Японська економіка є найбільшою в Азії. Вона сильно залежить від поставок сировинних матеріалів з інших країн через нестачу природних ресурсів.

Японія – високорозвинута індустріально-аграрна країна. На Японію припадає близько 12% світового промислового виробництва. Країна займає перше місце з виробництва автомобілів, тракторів, металообробного устаткування, побутової електронної техніки, роботів. У Японії працює декілька атомних електростанцій.

У сільському господарстві переважає дрібне селянське землекористування. Обробляється 15% земельної площі.

Японія – найдорожча країна світу, а найдорожчі міста в Японії – Токіо і Осака.

Сучасна Японія має динамічні продуктивні сили, в яких нестача природних ресурсів компенсується високим рівнем кваліфікації і культури праці робочої сили, активним і гнучким використанням капіталу та сучасних методів організації виробництва, високим рівнем розвитку науки і техніки. Держава і підприємці проводять активну діяльність на світовому ринку.

Сьогодні країна має трудові ресурси з високим рівнем професійної підготовки, культури праці та професійної мобільності. Рівень продуктивності праці – один з найвищих у світі. Господарство має сучасну технічну оснащеність, використовує сучасне устаткування і сучасні технології виробництва. Проблема нестачі місцевих природних ресурсів розв'язується шляхом впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій у поєднанні з гнучкою політикою на зарубіжних ринках сировини. Як основні внутрішні ресурси розвитку використовуються ті можливості, які надає науково-технічний прогрес. Зовнішні ресурси розвитку утворюються за рахунок реалізації на світових ринках високоякісної і конкурентоспроможної продукції наукоємних галузей господарства, науково-технічної інформації та експорту капіталу.

В Японії створений потужний науково-виробничий комплекс. Це дає змогу розглядати виробництво наукоємної та технічно складної продукції як основний напрям спеціалізації країни в міжнародному поділі праці. Науково-виробничий комплекс має високий рівень територіальної концентрації. Так, на агломерацію Токіо – Йокогама припадає 60 % наукових розробок і близько 40 % продукції галузей високої технології. Важливу роль відіграють також Осака, Кіото і Нагоя. Перспективним напрямом покращення територіальної організації цього комплексу є створення системи технополісів – науково-промислових зон, оснащених сучасною інфраструктурою і науково-дослідними підприємствами.

Зовнішні пасажирські перевезення здійснюються виключно повітряним транспортом. Останнім часом посилилося значення авіаперевезень (тільки туристів Японія щороку відправляє за кордон понад 11 млн). Основні міжнародні лінії йдуть із Японії у Південно-Східну Азію, в Австралію або на Близький Схід та Європу; над північною акваторією Тихого океану у США та (через Аляску) в Європу. Дедалі більш перспективним стає напрям на Китай і далі трансєвразійською дорогою на захід.

Більш того, 3 авіакомпанії Японії (Japan Airlines, All Nippon Airways, Japan Asia Airways) надають послуги міжнародних перевезень. Японія також приймає рейси іноземних авіакомпаній, які виконують польоти практично у всі куточки планети.

Практично всі внутрішні перевезення забезпечуються трьома видами транспорту: автомобільним, залізничним та морським.

Транспортна система Японії – одна з найпередовіших у світі. Залізниця дають можливість потрапити практично в будь-яку точку країни. Крім того, система швидкісних магістралей розвинена також добре, як і авіатранспорт країни. У містах транспортне сполучення забезпечують

автобуси і таксі (цілодобово); пороми зв'язують Токіо, Осаку, Кобе з головними портами Хоккайдо і Кюсю.

Залізниці в Японії належать компанії Japan Railways (JR), групі шести компаній, що діють по всій країні, а також різним іншим компаніям, які функціонують в більшості крупних міст. Залізничний сервіс компанії JR славиться високим ступенем точності. У Токіо, місті з інтенсивним залізничним рухом, поїзди приміських ліній роблять зупинки через кожних 1,5 хвилин в період максимальної інтенсивності руху.

Japan Rail Pass – це відмінна ціна і зручність для туристів. Japan Rail Pass можна придбати тільки за межами Японії, проїзної доступний тільки для мандрівників. Він дає право на необмежену кількість поїздок по дорогах компанії JR, а також на автобусах, і поромках, що належать їй.

Власникам Japan Rail Pass компанія JR надає спеціальні знижки на розміщення в готелях, що входять до групи JR. За наявності Japan Rail Pass при заїзді туристові надають знижку у розмірі 10%.

Японія має в своєму розпорядженні мережу з більше 90 аеропортів, обслуговуючих місцеві і міжнародні авіаційні рейси, вважається однією з найзручніших для подорожі країн.

Найбільші міста

Урбанізація в Японії становить 79%. (2002 р.). Оскільки більшість населення проживає у містах, то на її території сформувалися великі міські агломерації. Однією з них є агломерація Кейхін, до складу якої належать столиця Токіо з населенням 11,8 млн жителів, Йокогама, Кавасакі та ін. міста. Загальна площа агломерації Кейхін – близько 7 тис. км². Друга за величиною – агломерація Хансін займає площу 4,5 тис. км² з населенням 13 млн жителів. Третя – агломерація Тюкьо з ядром в Нагої, займає площу 3,2 тис. км². Ці три агломерації становлять єдину урбанізовану систему – Токійський мегаполіс.

Токіо – одне з найбільших міст світу, засноване в середині 15 ст. сьогуну Токугава. До наших днів цей гігантський мегаполіс зберіг безліч старих дерев'яних будівель і храмів, які контрастують з суперсучасними кварталами.

Визначними пам'ятками Токіо є старовинні парки – Рікушен, Хибія з регулярними виставками хризантем, відомий своїми пагодами і храмами парк Сіба, Уено (Уено-коен, створювався як сад храму Каньейдзі, зараз тут зосереджені основні музеї Токіо), «серце старого міста» Асакуса з храмом Сенсодзі і унікальною бібліотекою стародавніх манускриптів, Мейдзі з символом столиці - синтоїстським храмом Мейдзі-дзінгу, а також один із старих і найбільших районів розваг в Токіо – багатий сувенірними магазинами, ресторанами і театрами сам історичний район Асакуса.

Також всі туристи прагнуть відвідати головну торгову вулицю столиці – Гінза (Гіндза), майже півторакілометрову низку існуючих найдорожчих

магазинів і ресторанів. Найстаріші і найзнаменитіші магазини столиці (Міцукосі, Марудзен та ін.) розташовані в районі Ніхонбасі, що вважається, разом з районом Маруноуґі, одним з головних фінансових і торгових центрів країни. Район Синьдзюку (Шиндзюку) – район розважальних закладів, що історично склався, забудований в даний час безліччю хмарочосів, в яких розташовані відомі нічні клуби.

Заслугує уваги токійський Діснейленд (1983 р.) площею близько 48 гектарів, оглядовий майданчик на 45-поверховому хмарочосі губернаторства Токіо і «міст Японії» Ніхонбасі (1603 р., в 1911 р. замінений кам'яним аналогом, саме від нього багато століть відчислювалися всі відстані в країні), що славиться своїм дизайном олімпійський комплекс Йоїош (Йоїогікоен), а також численні храми і релігійні споруди парку Сіба.

Кіото з його сотнями храмів і садів, колишня імператорська столиця в 794–1868 рр., залишається головним культурним центром Японії. Хоча зони ділової і промислової активності знаходяться усередині традиційної японської архітектури, в Кіото все ще збереглися мощні каменем дворики, химерні контури храмових дахів і новоспечені гейші, яких так мріють зустріти західні любителі пригод (Додаток Е). Імператорський Палац – одна з визначних пам'яток в центральному Кіото.

Східна частина Кіото, район Хіґашіяма, є популярним місцем перебування численних туристів завдяки чудовим храмам, місцям для спокійних прогулянок і традиційним нічним розвагам в Гійоні. Храм Саньюсанґен-дзю заслугує особливої уваги. Тут знаходиться 1001 статуя тисячерукої Канон (богині милосердя). На північному заході Кіото є також декілька чудових храмів Зен, у тому числі і Храм Кінкаку-дзі, який був спалений в 1950 році божевільним ченцем, але згодом повністю відновлений у всіх деталях, включаючи позолочені частини споруди. Район Такао, на північному заході міста знаменитий своїми мальовничими осінніми видами. Башта Химеджі-дзо, до якої можна легко добратися з Кіото, – найчудовіша з японських башт, що збереглися. Вона відома як «Біла чапля» завдяки своєму білому кольору.

Кіото був стародавньою столицею Японії до 1868 року. Його старовина не стала мертвою, вона має невидимий зв'язок з часом, злилася в єдине, нерозривне ціле з сучасністю. В ньому знаходиться 1660 буддистських храмів і 273 синтоїстські святилища Кіото. Будь-яка прогулянка по місту починається з храму і закінчується теж храмом. Все місто функціонує як єдиний організм, серце якого будівля, вулиці, мости, річки і гори. Серед гір і ховаються храми. Три головні фестивалі – Аої мацурі, Гіон мацурі і Дзідай мацурі.

Одним з п'яти великих монастирів Кіото вважається храм скарбів Сходу – Гофукудзі, за розмірами перевершує Тодайдзі і Кофукудзі. Побудований в 1236 році і відновлений після пожежі в 15 столітті, храм завжди наповнений людьми. Храм Тофукудзі крім природи славиться чудовою архітектурою і колекцією традиційного живопису.

Нагасакі – ділове і барвисте місто, але його нещаслива доля жертви американського атомного бомбардування перекриває його приголомшливу ранню історію, що відобразила взаєминами з португальцями і голландцями. Украні, епіцентр ядерного вибуху, є зараз процвітаючим мирним передмістям з музеєм Атомного бомбардування, пронизливим нагадуванням про жахи ядерного руйнування, і Гіпоцентр-парком, в якому знаходиться чорна кам'яна колона на місці падіння атомної бомби, а також уламки, що збереглися після вибуху. Дзвін в Храмі Фукусай-джи Зен, побудованому у формі черепахи, дзвонить щодня в час вибуху. Усередині храму знаходиться найбільший в світі Foucult Pendulums (пристрій, що показує обертання землі).

У південній частині Нагасакі, в Гловер Гардені, на схилі горба, зібрано декілька колишніх будинків європейців, що жили в місті. Ескалатори, фонтани і золоті рибки створюють атмосферу Діснейленду, але будинки виглядають дуже привабливо, і вид Нагасакі прекрасний. У годині їзди на північ від Нагасакі знаходиться Хьюїс тен Бош – копія голландського містечка, з вітряними млинами, дамбами, копією резиденції голландської королівської сім'ї і тюльпанами.

Місто Йокогама лежить за 30 кілометрів від Токіо. Завдяки близькості до столиці і зручному виходу до моря, це місто стало першим портом, що відкрило свої води для іноземних судів в 1859 році. Сьогодні, будучи другим по величині містом Японії з населенням 3,5 мільйонів чоловік, тут нарівні з японською культурою співіснують абсолютно несхожі культури різних країн світу. Місто цікаве, як з історичної і культурної точки зору, так і з погляду сучасної архітектури, науки і техніки.

Кожне місто має свою неповторну особливість. Є вона і у третього по величині, після Токіо і Йокогами, міста Осака, що колись виникло на берегах бухти Наніва Японського Внутрішнього моря. З часу свого заснування Осака не замикалася у внутрішніх проблемах. Її зручне географічне положення в гирлі судноплавних річок, прекрасна морська гавань, близькість до тодішньої столиці Кіото визначили долю міста-порту, міста-ярмарку, міста-заводу. Колись тут було зведено декілька будівель для відпочинку придворних і представників знаті, що приїжджали зі столиці. Найдавніше з них називалося Наніва-но-мія – Імператорський двір Наніва, а саме місто отримало в ті роки назву Наніваке. Через Наніваке йшов потік товарів, що перевозилися морем з інших районів країни в столицю. Біля морських причалів виникли величезні склади постачальників імператорського двору, і перш за все – зернові комори. Досить тісні зв'язки підтримували осакські купці з Кореєю і Китаєм, ввозячи звідти тканини, предмети розкоші. Але широкої популярності місто почало набувати лише з 16 століття. У 1583 році за наказом військового правителя Японії Токіомі Хідеєсі тут був побудований могутній Осакський замок, що зберігся до сьогодні. Він почав будувати його після того, як підпорядкував собі всю феодалну Японію. Замок повинен був символізувати могутність повновладного феодалного

диктатора і в той же час стати неприступною спорудою, добре захищеною від ворога фортецею. Замок будувався три роки. Власне, він складався з трьох комплексів захисту, що йдуть один за іншим. У замок вели три входи (через них проходили війська) – Оте-гуті, Тамацукурі-гуті і Кебасі-гуті. Крім того, було ще троє воріт, службовців для урочистого виїзду і господарських потреб. Перші – Отемон – служили головним входом в замок. Глуха стіна з блакитним дахом з черепиці переходила в широкий отвір з могутніми кам'яними стовпами по краях. Другі ворота – Сакурамон – отримали свою назву від прекрасних дерев сакура, що обрамлюють вхід на територію замку. Треті ворота – Аоягутімон, північний вхід в замок, використовувався виключно для господарських цілей. У південно-східній частині фортеці знаходилася одна з найважливіших будов замка – скарбниця Кіндзо. Низька довга будівля під дахом з черепиці була складена з величезних стовбурів криптометрій. Тут зберігалися злитки золота і срібла, золоті, срібні і мідні монети, ювелірні вироби, перли і інші коштовності сімейства Хідеесі. Внутрішню частину замкового комплексу Осака займали різні житлові споруди. Дерев'яні одноповерхові павільйони мали довгі галереї, що йдуть до садових альтанок. Тут також знаходився палац для прийомів. Навколо нього був величезний сад. По обох сторонах від фасаду палацу були винесені криті галереї. Простір між ними засипався роздрібнюваним білим гравієм.

У Нікко основними визначними пам'ятками є старовинні храми. І якщо до цього ми знайомилися тільки з буддистськими храмовими комплексами, то Тосьогу, Храм Східного сьйава, – одне з головних місцевих синтоїстських святилищ. Він знаходиться біля підніжжя гір, покритих снігом майже до самого підніжжя. Довкола – вічнозелені криптометрії. Храм був заснований сьогуном Хідетада в 18 столітті на честь Іеясу, сьогуна з дому Токугава. Він складається з 28 основних споруд і займає площу 80 тисяч кілометрів². За час свого існування перебудовувався більше двадцяти разів, але, проте, залишається таким, яким був після закінчення першого будівництва. Щоб опинитися біля головних воріт треба піднятися по широких кам'яних сходах. За ними підноситься 36-метрова пагода, нижній поверх якої прикрашений дванадцятьма знаками зодіаку. На кожному поверсі пагоди – лаковані двері з родинним гербом Токугава – трьома квітками мальви. За воротами Омоте знаходяться будівлі трьох священних сховищ: Нижнього, Середнього і Верхнього. Весь ансамбль, за винятком стайні для священних коней, покритий лаком. Ніде в Японії немає такої яскраво і багато прикрашеної споруди воріт Емей – Воріт сонячного світла. Це архітектурна будова вінчає критий блакитною черепицею балкон. Він покоїться на золотих левах. На даху китайських воріт Карамон сидять двоє бронзових звірів, які разом з двома драконами стоять на варті спокою правителя. За ними – Головний зал святилища. Під його дахом зображені фенікси, а крокви прикрашені головами тапіро, що пожирають, згідно з легендою, погані сни. Східна частина, що йде від воріт Емей і Карамон, покрита червоним лаком. У ній знаходяться двері в могилу Іеясу.

Ще один синтоїстський храмовий комплекс Ісе-дзінгу, що знаходиться в невеликому містечку Ісе – центрі релігії синто. Місто Ісе розташоване на території природного парку, що розкинувся на 520 гектарів тихоокеанського узбережжя. Саме тут, серед густої зелені, розташовані найстародавніші синтоїстські святилища. Спочатку храмові комплекси відвідували тільки японці, але в останнє десятиліття разом із зростаючою увагою іноземців до японської нації, з'явився інтерес і до храмів Ісе.

Природна краса цих місць вражає: м'які горби, порослі зеленню, незаїмані ліси, мальовнича річка Ісудзу. Комплекс Ісе-дзінгу складається з двох груп храмів: Геку (Внутрішні) і Найку (Зовнішні). Храмові споруди розкидані по всьому парку. На жаль, велика частина з них закрита для відвідин. До основного храму богині сонця Аматерасу веде довга алея криптометрій. По дорозі треба пройти через декілька величезних воріт з нефарбованого дерева. Сам храм відгороджений огорожею, туди не можна входити і заборонено фотографувати. По своїй архітектурі Ісе-дзінгу дуже простий, але строгий і значний. Основні будови Геку і Наку – невеликі чотирикутні будівлі з нефарбованих, але ретельно оброблених колод кипариса. Будівлі покриті товстим солом'яним дахом. Починаючи з VII століття кожні двадцять років храм Аматерасу розбирається і збирається. Це допомагає підтримувати храм у хорошому стані. Для японців це початок всіх початків.

На згадку про те, що японська богиня сонця Аматерасу вперше ступила на землю саме на цьому острові, 14 століть назад на нім був споруджений синтоїстський храм Іцукусіма. Червоні ворота цього храму, встановлені прямо у воді, – один з символів Японії. Острів сильний своєю енергетикою: з давніх часів тут не відбулося жодної битви, і немає жодного поховання. На острові живуть дикі мавпи, а олені вільно бродять по вулицях.

На східному узбережжі півострова Ідзу знаходиться курортне місто Атамі, знамените своїми теплими джерелами, вода яких, стікаючи в затоку Сагамі, «гріє» море. Символ міста – гарячий гейзер, що б'є з-під землі в сквері перед міським вокзалом. Поряд з готелем «Акао» знаходиться панорамний майданчик з приголомшливим виглядом на узбережжя і море. В околицях Атамі багато місць, які варто відвідати: прекрасний сливовий парк, в якому зібрано 3000 сливових дерев, музеї скла, ляльок, парк крокодилів і кактусовий парк Омуро. Величезний інтерес у туристів викликає і кратер вулкана, до якого можна піднятися на фунікулері.

Місто Такаяма виросло між гірських ланцюгів. Здавна було важкодоступним, можливо, тому зазнало вельми малих змін за минулі століття. Збудовані місцевими теслярами ще три століття тому двоповерхові будинки, перетворені нині на фольклорні музеї, ресторанти, демонстраційні майстерні, сувенірні магазини продовжують привертати увагу любителів національної архітектури. Гурманів в Такаямі приваблюють вишукана кулінарія і абсолютно неповторні сорти місцевого рисового вина саке.

Історико-культурні туристичні ресурси

Неповторні культурно-історичні пам'ятки в Японії можна знайти скрізь. Столиця Токіо і мегаполіс Осака вважаються центрами туризму.

Найбільш відомим є храмовий комплекс Тодайдзі, в якому знаходиться бронзова статуя будди Дайніті, або Дайбуцу. Її висота 16,2 метра, а вага 452 тонни. Відлита вона в 749 році. Секрет технічного процесу виготовлення Великого Будди не відомий і до сьогодні. Щоб її створити було потрібно 437 тонн бронзи, близько 150 кілограмів золота, 7 тонн воску, 70 кілограмів ртуті і декілька тисяч тонн деревного вугілля. Будда сидить в головному залі храму Дайбуцуден в класичній позі лотоса, що означає спокій, заглиблення в себе. Лотос – символ «душевної цнотливості, непорочності і чистоти». Його трон складається з 56 пелюсток лотоса, висота кожного з яких більше трьох метрів. Його рука протягнута, долоня відкрита і на ній могли б поміститися декілька танцюючих пар. За його спиною розташовано ще 16 будд людського зросту, по боках 2 бодісатва – обов'язкових супутників будди.

Через рік після створення Великого Будди був споруджений храм, в якому і помістили статую. У XII столітті храм згорів, постраждав тоді і будда. Згодом храм знову горів, потім був відновлений і знову зруйнований. У 1913 році закінчилася остання реставрація, після якої храм майже не відрізнявся від свого первинного вигляду. Тодайдзі є однією з найстаріших дерев'яних споруд в світі. Висота її 57 метрів, довжина – 50. Старовинні вхідні двері дуже масивні. Храм Тодайдзі діє і до сьогодні.

Нара прославилася сімома великими буддистськими храмами, серед яких особливе місце займає Кофудзі, – «Храм, що породжує щастя». Навколо цього храму і стало рости місто, побудоване за китайським зразком правильного квадрата. Хокуендо – найстародавніша будівля храму. У середині нього поміщена статуя Міроку-босацу, учня Будди. Його фігура виконана з дванадцяти частин камфорного дерева різних розмірів. Раніше до скульптури були прикріплені браслети і інші прикраси, на що указують невеликі дірочки, знайдені на ній. Обличчя Міроку вражає своїм спокоєм і натхненністю. Все його виконання дуже вишукане і точне.

Храм Тоседайдзі жодного разу не горів і зберігся з 759 року в своєму первинному вигляді. У його головному залі встановлена статуя Будди, богині Каннон і Будди-цілителя Якуси Нерай. Створення останньої фігури відноситься до 7 століття. Вона вражає своєю витонченістю і виразністю.

Храм Хорюдзі – «Храм процвітання закону». Комплекс складається з 53 споруд, його площа близько 90 тисяч квадратних кілометрів. Збудований на основі китайських законів храмової архітектури: фасадом обернений на південь, а споруди розміщені по осі північ-південь. Від Тюмон – внутрішніх воріт – розходяться в обидві сторони криті галереї – кайро. Вони примикають до стін Залу проповідей. Це комплекс сай-ін – Західний храм. То-ін – Східний храм. В його центрі – восьмикутна споруда – Юме-

доно – Зала мрій. Внутрішні ворота, криті галереї і п'ятиярусна пагода – дерев'яні будови. Пагода висотою 33 метри – це поєднання первісної могутності з м'якою грацією контурів і окремих деталей. що злегка зменшуються догори від ярусу до ярусу даху, ніби додають споруді спокійного ритму, позбавляють її силует активності.

Крім 265 статуй будд в Хорюдзі більш ніж 1,5 тисячі творів живопису і декоративного мистецтва минулих століть. Багато скульптур 7 століття, серед них трійця Мак'ямуна, відлита з бронзи майстром Торі. Ця робота відмінно збереглася і знаходиться в головному залі.

Одним з найбільш поширених символів Кіото є Кінкакудзі – Золотий павільйон. Золотим павільйоном або храмом Рокуондзі є «ажурна архітектурна споруда». Він був побудований в 1397 р., але згорів в 1950 році. Недаремно в Японії поширена приказка: «Пожежа, землетрус і повинь – три біди народу». Знову храм був відновлений вже через п'ять років, в 1955 році. Вдало знайдене планування Золотого павільйону надають йому потрібної легкості. Кінкакудзі вважається одним з кращих зразків японської національної архітектури. Це звання дісталось йому завдяки ідеальним пропорціям і гармонійним формам. Храм Рокуодзі стоїть на березі невеликого озера. Якщо спостерігати з веранди першого поверху, створюється враження ніби будинок пливе по озеру (частина його основи насправді знаходиться у воді). Храм оточують вічнозелені хвойні рослини криптометрії і сосна, якій декілька поколінь садівників надають форму корабля, що пливе по хвилях.

Срібний павільйон – Гінкакудзі. Він був задуманий в унісон до Золотого, але, його дах так і не був покритий срібними пластинами. Гінкакудзі – це двох'ярусна споруда, побудована в 1483 році для сьогуну Асикага Есимаса. Стіни цієї прозорої будівлі розсуваються і його приміщення стає продовженням саду і ставка.

Павільйони Рокуодзі і Гінкакудзі є свідченням того, що сьогуні – володарі країни, оточували себе незвичайною розкішшю і вишуканістю.

Імператорський палац

Місто Токіо виросло навколо місця, де зараз знаходиться Імператорський палац. З початку 17 ст. до проведення реформ в 1868 р., відомих як Реставрація Мейдзі, на цій території розташовувався найбільший феодальний замок Японії – Едо-дзе. Після реформ 1868 року в замок переїхала імператорська сім'я, яка проживає там і понині. Землі Палацу, площею 115 га, оточені ровом, через який перекинуті мости. Найбільш відомий з них – кам'яний міст Нідзюбасі, є парадним входом на територію палацу.

Синтоїстське святилище Мейдзі

Святилище Мейдзі було побудоване після смерті імператора Мейдзі і його дружини, імператриці Секен. Час правління цієї імператорської сім'ї припав на важкі роки становлення країни після ліквідації в 1868 році середньовічної системи військового правління. Ці зміни народ Японії багато в чому пов'язував із зусиллями імператора Мейдзі. На території в

72 гектари посаджено понад 160 тис. дерев, більшість з яких були даровані людьми зі всіх куточків країни. З 1 по 3 січня для традиційних перших відвідин храму в Новому році, що наступив, в Мейдзі дзингу сходяться мільйони жителів Токіо і його околиць.

Буддйський храм Хаседера

Буддйський храм богині милосердя Каннон був зведений в 736 р. У основній будові храму знаходиться відома позолочена скульптура одинадцятиликої богині Каннон. Її висота – 9,3 м, це найвища дерев'яна скульптура в Японії. У скарбниці храму виставлені характерні 33 різьблених зображення цієї богині. Поряд знаходиться сховище сутр; стверджують, що обертання сутр приносить такий же ефект, як і їх прочитання. На території храму знаходяться маленькі святилища, присвячені окремим буддистським божествам, таким як Аміда, Дайкоку, Бентан.

Статуя Великого Будди

Величава бронзова статуя Будди Аміда була встановлена в 1252 році. Це бронзова статуя Аміда, одного з представників буддйського пантеону. Відповідно до храмових переказів статуя відлита Оно Гороємоном в 1252 році під наглядом священика Дзєко. Статуя є однією з найбільших і найдавніших в Японії. Особливе захоплення викликає її спокійний, утихомирений вираз обличчя. Спочатку статуя була позолочена і встановлена в дерев'яному храмі, проте, це храмова будова була зруйнована під впливом штормів і цунамі. З цього часу Будда залишився просто неба.

Святилище Цуругаока Хатімангу

Синтоїстське святилище Цуругаока Хатімангу присвячене імператорові Одзін, який вважається покровителем військового стану. Будівля храму була збудована за наказом сьогуна Ерітомо 800 років тому. В той момент місто було політичним центром країни і храм процвітав як релігійний центр. Уздовж доріжки, що вела до храму, висаджена сакура, яка під час весняного цвітіння утворює над доріжкою красиву композицію з рожевих пелюсток. У храмі проводяться найпишніші в Камакурі фестивалі і свята. У квітні і у вересні тут проводяться знамениті на всю Японію змагання Ябусаме зі стрільби з лука.

Замок Осака

У 16 столітті Осацький замок був найкрупнішою і наймогутнішою фортифікаційною спорудою в Японії. Його площа складала 106,7 га, периметр – близько 12 км. Замок складався з 48 великих і 76 малих башт, оточених подвійним ровом. Будівництво замку, на якому працювали близько 30000 чоловік, було завершено в 1685 році. Тоді він отримав назву «Неприступного замку Осацького». Відмінною рисою замку є використання при споруді каменів великих розмірів однакової величини: 14x5,5 метрів і 11,7x5,5 метрів. Ряд споруд замку, зокрема башта і ворота, збереглися до наших днів.

Храм Реандзі. Сад каменів

Храм Реандзі відомий своїм садом каменів, шедевром, створеним під впливом учення Дзен. Сад покритий білим піском і оточений невисокими

стінами. 15 каменів розташовано трьома групами. Оскільки в саду зовсім немає рослин, можна сказати, що це один з рідкісних зразків стародавнього саду, що зберігся саме таким, яким його створив автор. У храмі немає жодної квітучої рослини, але, дивлячись на пісок, легко можна уявити собі глибоке синє море; дивлячись на камені-острови, а мох на каменях асоціюється з рослинами або деревами.

Храм Сандзюсангендо

Храм Сандзюсангендо буквально означає «зал тридцяти трьох просторів». Він був зведений в 1164 році і є найдовшою дерев'яною будовою в світі. Фронтон храму тягнеться на 118 метрів. Відвідини храму викликають у відвідувачів ледь не галюцинації: опинившись в довгому центральному залі, вони бачать перед собою в напівтемряві ряди позолочених статуй богині милосердя, що світяться, Канон – всього їх 1001. Вважається, що богиня Каннон має 33 прояви, що тому поклоняються їй в цьому храмі просять про милосердя відразу 33033 Каннон.

Храм Кіємідзу

Храм Кіємідзу відомий своїм загостреним головним залом, з простою дерев'яною верандою, з якою відкривається панорамний вигляд на Кіото. Веранда тримається на дерев'яних підпорах, побудованих на лісистому схилі горба, так, що, здається, ніби вона зависла в повітрі. Сучасна будівля храму була побудована в 1633 році.

Замок Нідзьо

Замок Нідзьо служив резиденцією сьогунів Токугава, коли вони перебували в Кіото. Представлені тут твори мистецтва, виконані в характерному стилі військового стану, різко контрастують зі стилем придворної аристократії. Замок був побудований за наказом Токугава Іеясу на початку 17 сторіччя. Після Реставрації Мейдзі (1868 р.) впродовж деякого часу він служив резиденцією імператорської сім'ї, а в 1939 році був переданий місту Кіото.

Святилище Касуга Тайся

Касуга Тайся – стародавнє синтоїстське святилище, побудоване як родинне святилище Фудзівара. Цей клан, будучи найближчим за спорідненими зв'язками до імператорської сім'ї, був найбільш впливовим серед придворної аристократії з 8 до 11 століття. Вхід в священні межі Касуга Тайся позначений великими червоними воротами. По обох сторонах – кам'яні ліхтарі. Їх більше двох тисяч, ряди їх протягнулися до самого святилища. Кожен ліхтар пожертвований богомольцем або групами паломників, що приходили в храм впродовж століть. На багатьох можна розібрати написи, що вказують ім'я дарувальника і час, коли було зроблено пожертвування.

Культура і повсякденний стиль життя японців європейзовані, але в той же час в Японії в значній мірі зберігаються традиційні культура, звичаї і стиль життя. Повсякденно японці одягнені в європейський одяг, а кімоно одягають на весілля і з інших особливих приводів. У повсякденній їжі, залишаючи пріоритет за японською кухнею, вони насолоджуються

різноманітністю європейської і азійської кухонь. У житлі звичайним є поєднання японського і європейського стилів – є, як правило, кімнати, де сидять на підлозі на рогожі-татамі і вітальня зі столом і стільцями.

Після революції Мейдзі 1868 р. Японія активно залучалася до європейських і американських знань, культури, мистецтва, спорту, і докладала зусиль для збереження своєї традиційної національної культурної спадщини. Історичні споруди – феодальні замки, храми, сади, – можна побачити скрізь, починаючи з Токіо, Кіото і Нари, де збереглися численні храми і сади. Видовищні мистецтва представлені широко відомими театрами «но», «кабукі», «бунраку», традиційним танцем, аранжуванням квітів «ікебана», чайною церемонією «тяно-ю». Національними стародавніми видами спорту є «сумо» (японський варіант силової боротьби), «дзюдо», «кендо» (японський варіант фехтування), «айкідо» і ін., але найбільшою популярністю зараз користуються бейсбол і футбол.

Чайна церемонія

Чай почали ввозити до Японії з Китаю завдяк його цінним властивостям у 8 ст. Знать звикла пити його на пишних прийомах, і згодом були розроблені духовні аспекти цього звичаю. Суть ритуалу (тядзі), при якому господар влаштовує легку трапезу із чаєм (маття) для декількох запрошених гостей, виражається популярним серед самураїв висловом: «Одне життя, одна зустріч» (ітіго, ітіе). Тобто – цей момент дорогоцінний. У Кіото, на батьківщині чайної церемонії, для туристів розроблений особливий ритуал, що втрачує складний етикет і ідеали дзен. У багатьох храмах і спеціалізованих чайних магазинах відвідувачі можуть насолодитися чаєм і солодощами (вагасі) без проведення ритуалу.

Посуд для чаювання відповідає ідеалам дзен – простоті, витонченості і стриманості. Церемоніальний чайний будиночок – це невелика хатина з садом.

Чайна церемонія є добре скоординованим ланцюгом подій. Ритуал передбачає зустріч гостей, прогулянку по саду до чайного будиночка, виконання обрядів очищення, вхід в крихітну кімнатку, призначену для церемонії, зустріч з господарем, захоплення оформленням кімнати і чайним посудом, спостереження за приготуванням, поклони і власне чаювання. Кожна частина ритуалу символічна, важливе усвідомлення миті.

Гості сидять в позі сейдза, ставши на коліна на татамі. Гості кланяються, приймаючи чашки свіжого чаю. Чашку беруть правою рукою і розміщують її в долоні лівої. Повертають чашку за годинниковою стрілкою на 90° піднімають обома руками, і осушують в три ковтки.

Коли людина бачить какемоно в такономі (ніші) і квітці у вазі, очищається її відчуття запаху, коли вона слухає, як кипить вода в залізнму чайнику і як вона капає з бамбукової трубки, очищується її слух, коли вона смакує чай, очищується смак, і коли вона тримає в руці чайні прилади, очищується її дотик. Таким чином всі органи відчуття очищуються, сам розум очищується. Мистецтво чайної церемонії є духовною дисципліною, і насолода кожною годиною дня пов'язана з духом сподівань.

Мистецтво бонсай

Вирощування бонсай (у перекладі з японської – дерево в горщику; що росте на підносі). Бонсай - це ціла культура вирощування рослини в неглибокій посудині. «Через мале бачити велике» – основний принцип, який вже більше тисячі років використовують майстри бонсай, уміло на невеликому просторі відтворюючи нескінченну різноманітність природи. Людина, що займається вирощуванням цих крихітних рослин, спочатку в думках створює бажаний образ, а потім втілює його в живій рослині.

Орігамі

Орігамі – дивовижне японське мистецтво паперової пластики. Папір – один з найбільших винаходів людства – вперше з'явився на Сході і саме там, на рубежі тисячоліть, з'явилися перші паперові фігурки. За свою багатовікову історію орігамі пройшло шлях від храмових обрядів до мистецтва, що дарує радість і красу мільйонам людей у всьому світі.

Японська кухня

Сьогодні японська кухня набула щонайширшого поширення і користується величезною популярністю по всьому світу. Ця популярність багато в чому пояснюється справді філософським ставленням японців до їжі в цілому - продукти повинні бути здоровими. Тому з абсолютною упевненістю можна сказати, що довголіття японської нації безпосередньо пов'язане з тим, що вони їдять.

Японська кухня різко відрізняється від будь-якої іншої кухні світу. Її секрет криється в ретельному підборі продуктів, красі подачі, а також у ставленні до продукту в цілому. Лише кращі дари землі і води гідні честі опинитися на столі, а головне завдання кухаря – зберегти їх первинні властивості. Основне правило японської кулінарії не створити, а знайти і відкрити. Адже ніхто не зможе змагатися з тим, що створене самою природою. Будь-яка ж надмірність стосовно споживання продукту схожа на варварство.

Сусі (суші) – традиційна японська закуска, що складається з тонко нарізаного філе сирові (рідше копченої) риби, морепродуктів або овочів, звареного особливим чином рису, обгорнутих водоростями. З'явившись в Японії 100 років тому, суші стали однією з улюблених японцями страв.

У Японії, як і в Китаї, їдять паличками, але ложку не використовують навіть для супу – сьорбають з миски. Приємний атрибут майже кожного солідного закладу – осіборі, згорнута в трубочку гаряча серветка. Перед їжею нею прийнято витирати лице і руки.

За загальним столом не їдять, кожен гість сидить за окремим столиком, на який ставлять відразу всі страви, – починаючи від супу і завершуючи солодким. Дуже важливим для японця є оформлення страви.

До Японії палички (хасі) прийшли з Китаю в 12 столітті і були виготовлені з бамбука. Вважалося, що паличками їдять безсмертні боги і імператори. Палички для японця – не тільки повсякденна особиста річ (їх не прийнято надавати в користування іншим), але і священний символ. За

переказами вони приносять власникові успіх і довге життя, і тому не дивно, що хасі вважаються хорошим святковим подарунком. Наприклад, хасі підносять молодяттям, бажаючи при цьому бути такими ж нерозлучними, як пара паличок. Їх дарували немовляті на 100-й день з моменту його народження, коли під час церемонії «Перші палички» дорослі вперше дають йому спробувати рис за допомогою паличок. Виготовляють і подарункові набори паличок для всієї сім'ї.

Театр Кабукі

Кабукі – традиційна японська драма. Театр Кабукі зародився в 17 ст. і пройшов тривалий шлях еволюції, до теперішнього часу досягнувши ступеня класичної досконалості. І хоча період його розквіту вже минув, кабукі користується широкою популярністю серед японців навіть у наш час.

Унікальність мистецтва кабукі полягає в тому, що всі жіночі ролі виконуються акторами-чоловіками, яких називають «оннагата». Проте якщо звернутися до історії виникнення театру кабукі, то засновником цього виду мистецтва вважається жінка на ім'я Окунів. Приблизно на рубежі 17 століття Окунів прибула в Кіото і почала виконувати деякі з ритуальних танців у висохлому руслі річки або на галасливих вулицях стародавньої столиці. Почавши з розкутої неофіційної розваги кіотського натовпу, Окунів поступово додавала в репертуар романтичні і світські танці, що виконувалися спочатку під акомпанемент флейти, старомодних барабанів, в які треба було ударяти пальцями, і інших інструментів театру Но. З часом вона отримала популярність у всій столиці, і її поява на маленькій відкритій сцені привертала численних глядачів, спраглих після довгої епохи воєн естетичних розваг. Вона уміло сумістила різні традиційні танці, народні балади, віршовані імпровізації і інші елементи в одне гармонійне ціле і, таким чином, створила театр Кабукі. У 1603 році Кабукі Окунів остаточно сформувався і прийняв форму театру. У 1626 році, коли група актрис виступала в передмісті Едо, театр був настільки переповнений, що виникли безлади, і було наказано припинити виставу. Уряд третього сьогуну Іеміцу видав в 1629 році строгий указ, що забороняє будь-які вистави за участю жінок. Театр Онна Кабукі (жіночий театр Кабукі) був знищений. Його місце зайняв той, що виник ще в початку 17 століття Вакасю Кабукі (чоловічий театр), в якому грали тільки чоловіки.

У традиційному репертуарі Кабукі – близько 300 спектаклів. В даний час він поповнюється новими п'єсами авторів, не пов'язаних безпосередньо з Кабукі.

Боротьба Сумо

Перші історичні відомості про сумо датуються серединою 8 століття. У другому місяці 642 року при дворі Імператора відбувся борцівський турнір на честь корейського посла. З тих пір під егідою Імператора щорічно влаштовувалися змагання, приурочені до свята закінчення осінніх польових робіт. Перші поєдинки мали не спортивне, а релігійне значення. Вони супроводжувалися ритуальними танцями, молитвами і театральними

уявленнями на релігійну тематику. Техніка сумо не відрізнялася витонченістю: борцівські кидки і захоплення поєднувалися з елементами боксу, а заборонених прийомів практично не було.

Основні правила сумо і система суддівства склалися в епоху Хейан (794–1185 рр.). Борцям категорично забороняється хапати суперника за волосся, штовхати ногами і бити кулаками в голову. Одягом борця стає пов'язка на стегнах. Сучасне сумо бере свої витоки з періоду Едо (після 1603 року). На початку 17 століття в Японії, виснаженій тривалими міжусобними війнами, встановився мир. Створилися сприятливі умови для торгівлі, посилювався клас купців. Новий могутній стан шукає нових розваг. Улюбленим проведенням часу стає боротьба сумо. Саме у епоху Едо остаточно сформувалося близько 70 канонічних прийомів (кидки, підніжки, підсічки, захоплення, поштовхи), утвердився ритуал, удосконалилися правила змагань, які практично в незмінному вигляді дійшли до наших днів. У епоху Едо оформляється нинішня борцівська ієрархія, вводиться звання великого чемпіона – йокодзуна.

В середині 18 століття зароджується традиція щорічного проведення двох борцівських турнірів в Осака і Едо (Токіо).

Нелегкі часи національна японська боротьба пережила в період Реставрації Мейдзі. У 1868 році відбулося відкриття ізольованою впродовж тисячоліть від світу країни, і до Японії, разом із заморськими товарами, проникли нові розваги. Нова буржуазія оголосила сумо пережитком феодалізму і почалось гоніння.

Врятувати національну боротьбу від забуття допомогли любов простого народу і особиста підтримка Імператора. Турніри незабаром поновилися, і змагання вже не уривалися навіть під час світових воєн. Стародавня легенда пов'язує з сумо саме існування сучасної японської нації на Японських островах. Згідно повір'ям, бог Такамікадзуті вступив в поєдинок з богом варварів. Завдяки його перемозі японці отримали право осісти на території нинішнього острова Хонсю.

Серед видів прикладного мистецтва мало яке може бути назване більш японським, ніж ікебана, або мистецтво аранжування квітів. Як і тісно пов'язане з дзен-буддизмом мистецтво чайної церемонії, ікебана надає особливе значення простоті і точності форм, її мета – символічне відображення різних аспектів природи.

Японія славиться своїми традиційними візерунками. Наприклад, візерунок торидасукі є колами, складеними з птахів з довгими красивими хвостами, які примхливою мережею обплітають каркас з арабесок. У стародавні часи цей візерунок прикрашав сашинукі (різновид шароварів хакама) хлопців з аристократичних сімей.

Найбільш популярні туристичні маршрути пролягають через старовинні міста Японії: Токіо, Осаку, Нару, Кіото та ін., де туристи знайомляться з визначними пам'ятками країни, її історією і культурою.

У розпорядженні туристів 1600 музеїв, 357 національних і префек-

турних парків, 290 ботанічних садів і зоопарків, 76 акваріумів, 227 розважальних комплексів, 2,1 тис. місць для кемпінгів, 3,2 тис. велосипедних, пішохідних і ін. маршрутів.

Музеї Японії, за винятком декількох сучасних галерей у великих містах, є скарбницями, які розташовані в храмах та святинях. Найзнаменитішим музеєм такого роду є храм Міохойн в Кіото. У Токіо розташовані численні музеї, зокрема: найбільший Художній музей країни – національний музей; Музей каліграфії; Національний музей західного мистецтва; Музей японського народного мистецтва; музей-скарбниця святині Мейдзі; Національний музей науки. Серед історичних і архітектурних визначних пам'яток Японії можна відзначити до Токіо – Імператорського палацу; безліч храмів буддистів, головним серед яких вважається храм Ракандзі; Токійська телевежа заввишки 333 метри; зоопарк. У Кобі – велика кількість християнських церков і храмів буддистів; прекрасний художній музей. У Кіото (столиця Японії з 794 по 1868 роки) – більше 2 тисяч старовинних храмів і святинь; 24 музеї; замок Нідзьо; імператорський палац; палац Катсура; старовинні імператорські гробниці; прекрасні сади і парки. У Нагої – замок Нагоя (1612 р.); дві найголовніші і старіші святині синтоїзму – Атсута і Іся.

Національний парк Дайсецуан – найкрупніший національний парк в Японії (площею 2,309 км²) знаходиться в центральній частині Хоккайдо – найпівнічнішому і другому за величиною з японських островів. Парк, що складається з декількох гірських масивів, вулканів, озер і лісів чудово підходить для пішохідних прогулянок і катання на лижах. Він надзвичайно популярний в літній час і на початку осені.

Соункію – парковий туристичний центр, тут знаходяться гарячі джерела і ущелини, і це прекрасне місце для початку екскурсії в глибину парку. Фурано – це один з найзнаменитіших японських лижних курортів, катання на лижах тут вважається чи не найкращим в світі. На невеликій відстані до північного сходу від Фурано знаходяться віддалені села з гарячими джерелами Токашидаке Онсен і Широгане Онсен, де можна подорожувати пішки і на лижах.

За останні 20 років тематичні парки стали однією з найбільш популярних форм розваги в Японії. На даний момент в Японії 65 парків-атракціонів.

Два найпопулярніших розважальних парки Японії – Діснейленд і Юніверсал студіос. Це аналоги американських тематичних парків, але з «японським акцентом».

Токійський Діснейленд – найперший парк розваг в Японії, відкритий в 1983 році. Розташований на околиці Токіо в префектурі Тібо. Найцікавіший і незвичайний атракціон «Виверження Вулкана».

У 2002 році поряд з Діснейлендом відкрився його брат-близнюк – Дісней-сі, з тими ж диснейвськими мультфільмами, яскравими атракціонами, але пов'язаними з морем: пірати, русалочки, водні гірки.

Поряд з Діснейлендом є 5 готелів, збудованих спеціально для сімей з дітьми: Disney Ambassador Hotel, Tokyo DisneySea Hotel MiraCosta, Tokyo Disney Resort Welcome Center, Tokyo Disney Resort Official Hotels, Disney Resort Line.

Юніверсал студіос – абсолютна копія американського парку, знаходиться за 30 хвилин їзди від Осаки. Парк відкритий цілий рік.

У Японії далеко не останнє місце займають аквапарки. Багато в чому це визначається тим, що Японія – країна гарячих джерел.

На схилі священної гори Фудзі, 110 км від Токіо знаходиться водний парк Юні Сан. Парк складається з трьох частин. Найстарша (близько 20 років) і найпопулярніша частина пов'язана з гарячими джерелами, що вважаються в Японії одним з основних способів відпочинку і релаксації. Друга частина – традиційні японські ванни фурун. І третя – найбільша частина – аквапарк з атракціонами. У величезному басейні кілька разів протягом дня проходять вистави з демонстрацією фільмів, фонтанами і феєрверком. Навколо парку безліч готелів, як традиційного японського, так і євростилю. Більшість туристів, що приїжджають сюди, зупиняються в районі парку не менше ніж на 2 дні.

Ще один центр розваг в Японії – курорт Сірахама. Тут єдиний в Японії пляж з привезеним австралійським піском. До відпочинку тут можна приурочити відвідини парку Adventure world: сафари, атракціони, вистави для найменших. Тут же знаходиться один з найнезвичайніших тематичних парків для дітей – Elektrik Rower Park. Атракціони і пізнавальні програми для дітей на тему електрики. Декілька кінотеатрів місткістю до 300 чоловік, де проходять вистави про запалювання вогнів в містах, роботу електростанцій, про походження блискавок. Всі вистави йдуть не більше 15 хвилин, якраз той час, поки увага дитини може бути зосереджена на чомусь одному. Все, зрозумілою для дітей від 4 років, розповідають герої улюблених японських мультиків.

Особливе місце в індустрії розваг Японії займають фольклорно-етнографічні парки. Це села із штучно відтвореним етнографічним середовищем різних країн світу: Німеччини, Голландії, Іспанії і так далі. Особливу увагу варто приділити Японському середньовічному селу Едо но Мура, що знаходиться в місті Нікко, недалеко від Токіо. Все, що тут можна побачити, нав'язно японськими казками, легендами і, звичайно, реальною історією.

У свят і фестивалів, які проводяться в наші дні в японських храмах і святилищах, як правило, велика історія. Ці свята і зараз є для японців, з одного боку, приводом для веселості і відпочинку, а з іншої – примушують їх не забувати про те, що ще вчора було реальністю для їх батьків і дідів, а зараз поступово йде в історію.

Токійський Національний Музей (Tokyo National Museum). У цьому музеї зібрана краща колекція японського мистецтва. Експозиція представлена 90000 предметами. Основна будівля (Main Building) пропонує ознайомитися з найдавнішим японським мистецтвом. У Крилі Хейсей

(Heisei Wing) зібрані археологічні знахідки. Крило Тойо ('Toyo Wing') знайомить зі східним мистецтвом в цілому. Також в музеї є галерея Хорюдзі ('Horyuji'), в якій зібрані цінності, привезені з Буддійського храму Хорюдзі (префектура Нара).

Токійський Музей Образотворчих Мистецтв (Tokyo Metropolitan Art Museum), місце проведення щорічних виставок Ніхон-га ('Nihon-ga') – картин, виконаних в японській манері.

Музей Ситаматі ('Shitamachi Museum') - дає уявлення про життя простих японців в епоху Мейдзі ('Meiji') (1868–1912) і Тайсьо ('Taisho') (1912–1925).

У Тібі знаходиться ботанічний сад Flower and Tree Center. У саду вирощують більше 400 видів унікальних рослин і дерев. Деякі з них формують в піраміди і інші цікаві форми.

В околицях аеропорту Наріта є буддійський храм Нарітасан Синседзі. Цей храм є головним храмом секти Сингон, що проповідує езотеричний буддизм. Заснований храм був в 940 році і присвячений богові вогню Фудо Мейо. Кожен рік храм відвідують більше 10 мільйонів чоловік. Навпроти храму на пагорбі розташований великий парк Нарітасан, що являє собою класичний приклад японського садово-паркового ландшафтного дизайну. Цей парк відвідує особливо багато туристів навесні, в період цвітіння сакури. На території парку відкритий Музей Каліграфії. Музей знаменитий колекцією сучасної каліграфії. Експозиція налічує більше 250 робіт.

Головна визначна пам'ятка міста Осака – замок Осаки, побудований в 1585 р. на місці зруйнованого монастиря Ісіяма Хонгандзі, за задумом легендарного японського воєначальника Тоєтоми Хідеєсі, який вирішив, що в країні повинен бути один головний замок. У п'ятирусній башті Замку (усередині – це 8 поверхів, деякі з них не мають вікон) розташований музей, що пов'язаний з 250-річним правлінням клану Токугава і розповідає про життя і культуру самураїв, але час, війни і пожежі зруйнували цю величну споруду. У 1931 р. місто реконструювало замок Осаки і він став символом міста. Зовні старовинна зовнішність будівлі повторена, зате усередині знаходиться сучасно обладнаний музей.

У Токіо велика кількість музеїв. Екскурсії по музеях можна замовити, вже знаходячись в Японії, індивідуальні або групові, з кваліфікованими гідями.

У Токійському Національному музеї виставлена величезна колекція художніх творів, антикваріату, археологічних знахідок не тільки з Японії, але і з інших азіатських країн. Експозиція музею займає 6 будівель. У головній будівлі музею – японське мистецтво. Для скарбів храму Хорюдзі, що складаються з 300 предметів 7-8 століть, виділена окрема галерея.

Національний музей сучасного мистецтва заснований в Токіо в 1926 році. У музеї проводяться лекції і семінари, присвячені сучасному образотворчому мистецтву. В даний час в музеї можна ознайомитися з 2 типами виставок: у залах, що орендуються, – роботи сучасних японських

художників і в музейній галереї – виставки, організовані за сприяння японських газет і телевізійних компаній, крім того в музеї є бібліотека.

Експозиція Токійського музею Фудзі налічує 25 тис. предметів із заходу і Сходу. Це картини, малюнки, скульптури, кераміка, фотографії.

У Музеї Едо, відкритому в 1993 році, в чудово обладнаних залах виставлені експонати, що розповідають про історію міста з 1590 року, часу заснування міста, до 1965 р. – роки проведення в Токіо Олімпійських ігор.

У Національному парку Хаконе недалеко від гори Фудзі розташований музей Хаконе. Його відмінною рисою є те, що він розташований просто неба.

Музей річки Суміда. Суміда тече по території Токіо. Жителі міста дуже люблять її і заснували цілий музей, що розповідає про її життя. У експозиції музею – картини, панно, мініатюри і документи, дбайливо зібрані співробітниками музею. У музеї часто проходять виставки робіт сучасних японських художників.

Для наочного знайомства з історією розвитку науки про електрику і створення електроприладів створений Музей електрики ТЕРСО. Під дахом музею розташовані досвідчені лабораторії і демонстраційні зали. У музеї своєчасно з'являються останні досягнення науки і техніки в галузі електрики.

Експонати Музею грошових знаків і поштових марок розповідають про історію виникнення грошових знаків і поштових марок в Японії, технологіях виробництва і культурі використання.

У Музеї сумок Princess Gallery – Handbag Museum зібрана унікальна колекція. Вона налічує більше 3000 експонатів, привезених зі всіх куточків світу. Тут сумки найрізноманітніших видів, розмірів і призначення.

Музеї моря (акваріуми). Перший японський акваріум був відкритий в 1882 р. на території Токійського зоопарку в Уено. Але загальний інтерес до акваріумів викликало відкриття в жовтні 1989 р. в Токіо «Сі лайф парк» («Парк морського життя»).

Не бажаючи поступатися столиці, мерії Осаки і Ніїгати постаралися створити власні музеї океанічного життя. Вже в 1990 р. в цих містах відкрилися вражаючі своїми розмірами акваріуми. У 1991 р. ще один акваріум був побудований в Синагаві – портовому районі Токіо. У 1992 р. – в Нагої, 1993 р. – в Йокогамі. До 1995 р. в Японській асоціації зоологічних акваріумів нараховувалось 44 підприємства, що відвідувалися щорічно 15-16 мільйонами глядачів. Зараз обліковий склад асоціації збільшився до 63 акваріумів, що щорічно продають понад 34 млн вхідних квитків.

Революція в акваріумній справі перш за все пов'язана з новими технологіями. Значно покращилась техніка перевезення риб, що дало можливість доставляти в акваріуми найрідкісніших, найніжніших мешканців моря буквально з будь-якої точки земної кулі. Поява акрилового скла, що володіє підвищеною міцністю, малим коефіцієнтом оптичного спотворення і що не потребує зміцнюючих рамок, дозволила створювати ємкості

будь-яких форм і розмірів. Так, наприклад, в Камогавському акваріумі (префектура Тіба) ескалатор проносить відвідувачів по трубі, прокладеній усередині басейну. Людина відчуває себе пірнальником, що опинився в товщі води, оточеним з усіх боків рибами і іншими морськими організмами.

Японські акваріуми розрізняються за місцем розташування, формами, об'ємами води, кількістю мешканців. Так, один з них розташований на даху токійського торгового центру в районі Ікебукуро в 40 метрах над землею. Це єдиний в світі надземний акваріум.

А в префектурі Івате є унікальний підземний акваріум, розташований в тунелях, пробитих під містом під час будівництва величезного нафтохранища. У 18 резервуарах, що витягуються в довжину на 56 метрів на глибині 5 метрів під землею, в променях штучного світла живе 3 тисячі риб більше 200 різновидів.

Але найчудовішим вважається осакський океанаріум «Кільце вогню», що відкрився в липні 1990 р. Він був спроектований групою американських архітекторів, дизайнерів і біологів з метою відтворити життя мешканців морського дна в районах розміщення підводних вулканів, ланцюгом тих, що протягнулися по дну Тихого океану. Його резервуар не має аналогів в світі. Це чотириповерхова будівля містить 5400 тонн води. Навколо центрального резервуару розташовано 13 додаткових танків загальною ємкістю в 11 тисяч тонн води, що дозволяють демонструвати життя моря в специфічних точках. Відвідувачі починають свій огляд зверху, поступово спускаючись по спіральній доріжці все нижче до морського дна. У цих величезних об'ємах води розміщено близько 35 тисяч риб 380 різновидів.

Аквапарк «Юнессан» – це прекрасне місце для активного відпочинку і релаксації. Він знаменитий своїми неповторними ваннами: японські ванни фуру з цілющою водою в дерев'яних купелях з японської сосни, ландшафтні смарагдові ванни з травами, темнокоричневі – з кавою, зеленуваті – з неповторним запахом зеленого чаю і дурманні ванни з саке. Окрім цього до послуг туриста традиційний масаж і масажні кам'янисті стежини з холодною і гарячою водою, холодні і гарячі масажні водопади.

Одним з найяскравіших і найхарактерніших явищ японської культури є сади. Часто це ні на що не схожі споруди. У японських садах, як ніде, виявляються японська філософія, світогляд.

Японські сади, відомі мистецтвом створення мініатюрного відображення моря або пейзажів на обмеженому декількома сотнями метрів просторі, здобули усесвітню популярність. Це мистецтво, що ввібрало витонченість аристократів правлячого стану, принципи буддизму і синтоїзму, прославляє красу природи за допомогою високохудожньої гармонії рослин, піску, води і каменів. Безліч садів, більшість з яких налічує сотні років, знаходяться на території храмів.

У японських садах немає клумб і розчищених доріжок. Головними елементами саду є камінь, галька, дивні рослини, химерні струмки. У основі паркового дизайну – атмосфера таємничості. Сади і парки в Японії

підкреслюють відповідно до дзен: зовнішнє не важливе, головне знаходиться усередині, необхідно шукати красу в звичайному, повсякденному.

Історія пейзажного садівництва в Японії налічує 1300 років. Деякі риси були запозичені в Кореї і Китаї, але це запозичення не позбавило японські сади самобутності. У дизайні садів використовується принцип сяккей – запозичення пейзажу, тобто все, що знаходиться на віддалі, використовується при створенні саду.

Сучасні японські сади бувають трьох типів: горбисті, рівнинні і пересічені. У горбистому саду горб доповнюється ставком і водяним потоком (горб і вода). Рівнинний сад плоский. У ньому використані камені, дерева, кам'яні ліхтарі, резервуари з водою і джерела. Найскладніший сад пересічений. Це творіння садівників-професіоналів або храмових служителів. Це мініатюрна модель гористої місцевості Японії з невеликим озером, що має острівця, оригінально розміщеними каменями, декоративними кам'яними ліхтарями, містками і переходами.

Головний принцип – відсутність прямих ліній і природність: замість фонтану японці влаштовують водоспад або простий струмок, замість асфальтової доріжки – стежку. Всі елементи саду і красиві, і функціональні. При цьому жоден з них не повторюється. Улюблені дерева: японський клен, що має витончене листя, що густо червоніє в листопаді, японська камелія цубукі, сакура. Люблять японці і бамбук, що додає витонченості будь-якому пейзажу.

В саді каменів на засипаному піском або дрібною галькою майданчику в безладі розкидані групи каменів. Камені розташовані по три, відповідно до принципів дзен-буддизму. Сади каменів призначені для медитацій, усунення від мирської суєти і повсякденних проблем.

Японці не тільки люблять свята, але і уміють їх організувати. Жодна країна в світі не може порівнятися з Японією за кількістю державних свят в році: їх в Японії 15. А традиційні свята і фестивалі підрахунку просто не підлягають. Будь-яке свято в Японії називається «мацурі». У кожній префектурі, в кожному місті є свої традиційні свята, властиві тільки цій місцевості і певній порі року. Але є також «мацурі», які з розмахом святкуються по всій країні. Є свята, що йдуть своїм корінням в японський буддизм або в традиції синто, національну релігію. Крім того, є фестивалі, проведення яких стало традицією порівняно недавно. Наприклад, Сніговий Фестиваль Саппоро або День Святого Валентина.

У північних регіонах проводяться різні фестивалі, присвячені снігу і льоду. Туристи, як і місцеві жителі, милуються величезними сніговими і крижаними скульптурами і беруть участь в місцевих сезонних святах і ритуалах.

Численні ритуали і ярмарки проходять по всій країні напередодні Нового Року, найбільш важливого для жителів країни дня.

У Японії можна вдало сумістити багато видів відпочинку: запаморочливу екскурсійну програму, пляжний відпочинок на острові Окінава,

ділові тури (поїздки на численні виставки і семінари), відпочинок на гірськолижних і термальних курортах, поїздки з метою вивчення бойових мистецтв [55]. Увагу привертає унікальна архітектура країни – всесвітньо відомий «Золотий Павільйон» в Кіото, Імператорський Палац, велика кількість унікальних храмів. Для дітей в Японії відкриті кращі розважальні парки: «Діснейленд», «Дісней-сі», «Юніверсал Студіо» та інші.

Головні туристичні райони

У Японії можна виділити наступні туристичні регіони: зона вулканічної активності на о.Хоккайдо; Національний парк «Внутрішнє Японське море»; «Три краєвиди Японії» (Мацусіма, Аманоха, Сідате, Іцукусіма); затока Кагасіма.

Основні центри туризму: Токіо; Кіото; Камакура; Хіросіма і Нагасакі; Нара.

Токіо – столиця країни Вранішнього Сонця, раніше звана Едо, тепер одна з найбільших столиць світу, є великим мегаполісом, де співіснують палаци і хмарочоси. Східна Столиця відома своїм торговим районом Гінза, найстаршим в місті буддійським храмом Сенсодзі в районі Асакуса, де є своя вулиця старовини, Фантастичний Діснейленд – мрія будь-якої дитини навіть в самій Японії, не кажучи вже про чудові парки і різноманітні ресторани і «зручні магазини комбіни» де можна знайти все, що завгодно.

Камакура – невелике містечко всього в годині їзди від Токіо на узбережжі Тихого океану. Тут можна зустріти традиційна краса Японії – мідні дахи, червоні ворота, синтоїстські і буддійські храми. Знаходиться Великий Будда Дайбуцу заввишки майже 12 метрів поставлений тут ще в 1252 році, а в печері храму Дзеніарай Бентен б'є джерело, в якому можна помивши гроші помножити їх удвічі .

Kioto – стародавня столиця Японії з 794 по 1868 рік. Тут знаходяться більше 1600 буддійських і 600 синтоїстських храмів, серед яких особливо примітні храм богині Канон Сандзюсанген-до, позолочений храм 14 століття Кінкакудзі – втілення вишуканої строгості, замок Химедзі, храм Киємідзу – улюблене місце милування весняним цвітінням вишні, а також Палац Імператора. Особливо варто відзначити розбитий тут сад каменів храму Реандзі, місце для глибоких роздумів про красу всього суцього.

Осака – друге за величиною місто Японії, та найбільше місто західної частини Японії, недалеко від стародавніх столиць Нара і Кіото, протягом півтори тисяч років є комерційним центром Японії, а усякий хмарочосами острів Наканосіма у свою чергу є центром ділової активності Осаки. Місто знамените найвідомішим з японських замків, побудованим ще в 1585 році і реконструйованим в 1931, а також селом у гавані Темподзан – дивовижним парком розваг з найбільшим в світі чортвовим колесом і акваріумом Осака Каюкан. Тут мешкає багато видів риб, земноводних, птахів і ссавців акваторії Тихого океану.

Нікко – знаходиться за 125 км від Токіо. Національний парк з найкрасивішим водоспадом в Японії Кегон на озері Тюдзендзі і музеєм просто неба – Селом часів Едо, де представлений побут сьогунів і самураїв стародавньої Японії, і демонструються бої легендарних ніндзя. Тут же розташовано місце де, упокоєний найбільший полководець і державний діяч Японії сьогун Ієясу Токугаві – синтоїстська святиня Тосьогу, бронзова пагода Ходо і декілька храмів, серед яких найбільший дерев'яний храм міста Ріннодзі, де знаходяться величезні дерев'яні статуї трьох святих буддійського пантеону – Будди Аміда-нерай, тисячерукої Каннон і Ботон-каннон.

Хаконе – гірський термальний курорт, розташований у відомому Національному парку Фудзі-хаконе. Тут є численні озера, гора Фудзі, гарячі джерела.

Фудзіяма – найвища вершина Країни Вранішнього сонця, розташована за сотню кілометрів від столиці архіпелагу. Милуватися схилами прекрасної Фудзі-сан, як шанобливо називають цю гору японці, можна під час поїздки в Сафарі Парк в містечку Хаконе.

Нара – місце першої столиці Японії, заснованої тут ще 1200 років тому. Зараз це туристична мекка Японії – невелике затишне містечко глибокої старовини, яке може порадувати око стародавніми реліквіями. Тут можна зустріти ручних оленів, побачити величні храми середньовічної Японії: Великий Східний храм Тодайдзі – цілий храмовий комплекс, де головна будова – Зала Великого Будди – є найбільшою дерев'яною будівлею в світі. Храм Хоккедо присвячений буддійському божеству милосердя Каннон і зберігає в собі культурні скарби світового значення. Є тут і синтоїстський храм Касуга, заснований ще в 768 році.

Архіпелаг Окінава – головний морський курорт Японії. Включає більше сотні островів (центральный і найбільший з них теж називається Окінава). Більшість з них не заселені. Японці часто називають архіпелаг островами скарбів. Серед його багатств – корали всіх забарвлень і рідкісні чорні перлини, що добуваються тільки тут, прибережні води, багаті рибою і іншою морською живністю, і, звичайно ж, благодатний клімат. Унікальна природа островів до сьогодні зберегла свою первозданну красу. На Окінаві немає промисловості, зате створені всі умови для туризму. Готелі міжнародного класу, ресторани, центри водного спорту, музеї, ботанічні сади, вражаючі океанаріуми. Карнавали і інші масові дійства тривають майже цілий рік. Окінава – справжній рай для любителів підводних прогулянок і глибоководної рибалки.

Міядзіма – острів в Японському Внутрішньому морі, одна з найпопулярніших визначних пам'яток Японії. На острові розташований синтоїстський храм Іцукусіма, чиї ворота торії стоять посеред океану, і пройти під ними можна тільки під час відпливу, але вважається, що кожному, хто пройде під ними посміхнеться успіх і благополуччя. Тут же знаходиться один з найдавніших буддійських монастирів – Дайгандзі, присвячений богині Бентен, а поряд з ним стоїть п'ятиярусна пагода 16 століття. Острів приваблює не тільки старовиною, але і прекрасною природою.

КІПР

Площа – 9251 км²

Населення – 784,3 тис. осіб

Столиця – Нікосія (206 тис. осіб)

Загальні відомості

Кіпр розташований на однойменному острові в східній частині Середземного моря. Офіційна назва – Республіка Кіпр. Площа - 9251 км². За площею Кіпр – третій острів в Середземному морі після Сіцилії і Сардинії. Відстань від західного узбережжя (мис Арнауті) до східного (мис Андреас) – 206 км., з півночі на південь – 121 км. Протяжність берегової лінії – 737 км. Найвища точка – гора Троодос (1951 км).

Кіпр розташований на перехресті міжнародних морських і повітряних шляхів і має важливе політичне і стратегічне значення в Східному Середземномор'ї. Найкоротша відстань від берегів Кіпру до Туреччини – 64 км., Сирії – 97 км., Єгипту – 400 км.

Населення складає 784,3 тис. осіб (154 місце серед держав світу). Столиця Нікосія (206 тис. осіб). Державне свято 1 жовня – День проголошення республіки у 1960 році. Державні мови – грецька і турецька (обидві офіційні). Грошова одиниця – кіпрський фунт.

ВВП (2006) – 17,8 млрд дол. США, на душу населення – 22,7 тис. дол. США. Кіпр – держава з вираженою сервісною спеціалізацією. Член ООН, ЄС (грецька частина).

Державний устрій та форма правління

Основу державного устрою незалежного Кіпру склали міжнародні угоди 1959 р. Конституція була прийнята парламентом острова 16 серпня 1960 р. Кіпр є суверенною республікою. Державна система країни заснована на принципі етнічного дуалізму. Президентом є грек-кіпріот віце-президентом повинен бути турок-кіпріот; кожного повинна обирати відповідна община прямими виборами на 5-річний термін. Президент і віце-президент здійснюють виконавчу владу через формовану ними Раду міністрів, обидва наділені правом вето.

Особливість конституції – забезпечення фіксованого кількісного представництва – 70% греків і 30% турків у всіх урядових органах.

Повноваження президента фактично істотно обмежені наданням віце-президентові права самостійного вето з найважливіших питань державної політики.

Найвищий орган виконавчої влади – уряд – Рада Міністрів, очолювана президентом і віце-президентом. До нього входять 11 міністерств (закор-

донних справ, фінансів, внутрішніх справ, оборони, освіти, комунікацій і суспільних робіт, торгівлі і промисловості, сільського господарства і природних ресурсів, праці і соціального забезпечення, охорони здоров'я, юстиції). Крім того, в Кабінет входять міністр при Президентові і заступник міністра внутрішніх справ. Виконавча влада, здійснювана Радою міністрів, розповсюджується на наступні сфери: управління і контроль за ним, керівництво загальною політикою, включаючи зовнішньополітичну діяльність, оборону і безпеку, координацію роботи всього державного апарату, підготовку бюджету перед внесенням його до Палати представників і т.д.

Згідно Конституції президент призначає 7 міністрів-греків, а віце-президент – 3 міністрів-турків. При цьому рішення уряду повинні бути ухвалені абсолютною більшістю голосів. У питаннях зовнішньої політики, оборони і безпеки вирішальний голос мали президент і віце-президент.

Законодавча влада здійснюється Палатою представників, що складається з 56 греків-депутатів (за турками-кіпріотами зарезервовано 24 депутатські місця), що обираються шляхом роздільного, прямого, загального і таємного голосування на п'ятирічний термін. Повноваження парламенту обмежені: так, уряд не підзвітний в своїй діяльності Палаті представників, яка не має права за своєю ініціативою ставити питання про довіру кабінету міністрів. Законодавча ініціатива в питаннях внутрішньої і зовнішньої політики належить уряду.

У 1964 р. була утворена вища судова інстанція Кіпру в результаті об'єднання Вищого конституційного суду і Верховного суду. Очолювати її повинен був нейтральний представник, що не належить ні до однієї з двох общин. Згідно Конституції, представників кожною з общин повинен був судити суддя з їх общини. Якщо в тяжбі брали участь і греки і турки острова, справа розглядалася змішаним судом.

За конституцією 1960 р., в Нікосії, Лімасолі, Фамагусті, Ларнаці і Пафосі як місцеві органи влади створювалися роздільні грецькі і турецькі муніципалітети. У 1963 р. Палата представників ухвалила об'єднати муніципалітети в сумісні греко-турецькі.

Двохгромадські органи влади на Кіпрі не функціонують з кінця 1963 р. Керівництво турецької общини вважає, що конституція Республіки Кіпр більш не діє. Депутати-турки не беруть участь в роботі Палати представників, а міністри-турки - в діяльності кабінету міністрів. На території турецької общини були створені особливі органи влади. Турецька община затвердила на референдумі власну Конституцію, що вступила в силу в 1975 р., а 15 листопада 1983 р. вона оголосила себе незалежною Турецькою Республікою Північного Кіпру. Конституцію незалежної республіки 12 асамблея турок-кіпріотів проголосила березня 1985 р. Нову державу визнала тільки Туреччина.

Відповідно до Конституції главою держави Північного Кіпру є президент, що обирається на п'ятирічний термін. Законодавча влада здійснюється парламентом з 50 депутатів, який обирається також терміном на

п'ять років. Орган виконавчої влади – уряд на чолі з прем'єр-міністром, відповідальний перед парламентом.

У грецькій частині острова діють наступні політичні партії. Демократична партія (ДП або ДІКО) – заснована в липні 1976 р. Партія ліберально-центристська, виступаюча за демократичні свободи і провідну роль приватного підприємництва. Партія добивається виведення турецьких і грецьких військ з острова, возз'єднання Кіпру, надання йому міжнародних гарантій суверенітету і безпеки. Виступає за мирне врегулювання на основі резолюцій ООН по Кіпру. Лідер ДП Спірос Кипріану був президентом Кіпру в 1977 – 1988 роках. На парламентських виборах в травні 2001 ДП зібрала 14,8% голосів і отримала 9 з 59 місць в Палаті представників. У лютому 2003 представник партії Тассос Пападопулос був вибраний президентом Республіки Кіпр. Члени ДП увійшли до складу нового уряду країни.

Найбільша політична партія грецької общини – прогресивна партія трудового народу Кіпру (АКЕЛ). Утворена в квітні 1941 як спадкоємиця що існувала з 1926 р. Комуністичній партії Кіпру. У 1955 – 1959 рр. АКЕЛ працювала в підпіллі, в незалежній Республіці Кіпр була легалізована. Партія виступала проти орієнтації на західні країни, засуджувала НАТО і військову диктатуру 1967-1974 рр. в Греції. АКЕЛ висунула гасло незалежного, суверенного і територіально цілісного Кіпру, відкидала відділення турецької общини. Близький до АКЕЛ кандидат Георгиос Василіу займав пост президента країни в 1988-1993 рр. У 1990-х АКЕЛ відійшла від марксистсько-ленінської ідеології і розглядає себе як соціалістична партія.

Рух соціал-демократів (КІСОС) – соціал-демократична партія, утворена на основі Єдиного демократичного союзу центру (ЕДІК). Була заснована в березні 1969 р. як лівоцентристська і орієнтувалася на Соціалістичний Інтернаціонал. Виступала за врегулювання кіпрського питання на основі резолюцій ООН, за єдиний, незалежний, суверенний і територіально цілісний Кіпр. Займала безкомпромісні позиції відносно автономістських і сепаратистських устремлень турецької общини. З початку 2000-х років соціал-демократи Кіпру реорганізовані в КІСОС.

Консервативна партія Демократичний збір (ДІСИ) – основана в травні 1976. Виступила за якнайшвидше і вирішення кіпрської проблеми, зміцнення зв'язків із Заходом і на цій основі – за компроміс з турецькою общиною. ДІСИ тісно співробітничала з європейськими християнсько-демократичними партіями.

Крім цих основних політичних партій, діють: партія «Нові горизонти»; «Об'єднані демократи»; Демократичний рух, що бореться; Екологічний рух в захист навколишнього середовища.

У турецькій частині острова існують партії. Провідна партія турецької общини – Партія національної єдності (ПНІ). Створена керівництвом общини в жовтні 1975 р. Дотримується консервативно-націоналістичної орієнтації, виступає за максимальне зближення з Туреччиною і залучен-

ня турецьких капіталів на острів. ПНІ добивається вирішення кіпрської проблеми відстоюючи ідею створення на острові федерації двох держав.

В результаті розколу ПНІ на початку 1990-х утворена центристська Демократична партія. ДП виступила за відновлення переговорів з греко-кіпріотами. Після успіху ДП на виборах 1993, її лідер Хакки Атун очолював коаліційний уряд турецького Кіпру в 1994-1996 рр. Пізніше демократи входили в кабінет міністрів під головуванням лідера ПНІ Ероглу, але потім вишли з нього.

Партія комунального звільнення (ПКО) – соціал-демократична, ліво-центристська партія турок-кіпріотів, створена в 1976 р. Заявивши про прихильність принципам Кемаля Ататюрка і соціальної справедливості. Партія проголосила, що провідну роль у вирішенні кіпрської проблеми повинен грати організована праця. ПКО виступає за створення незалежної, неприєднаної і двохгромадської федеральної держави на Кіпрі.

Республіканська турецька партія (РТП) – ліва партія турок-кіпріотів, що утворена в грудні 1970 р. і виступила в опозиції по відношенню до керівництва турецької общини острова. Добивається компромісного врегулювання кіпрської проблеми на основі збереження об'єднаної і незалежної держави і мирних переговорів з грецькою общиною.

Крім того, в турецькій частині острови діють: Партія національного відродження; Рух патріотичної єдності; «Наша партія» та інші.

Найбільшими профспілковими організаціями є: Всекіпрська федерація праці (ПЕО), Конфедерація трудящих Кіпру (СЕК), Союз кіпрських селян (АЧ).

У лютому 2003 р. на Кіпрі пройшли президентські вибори, перемогу на яких отримав лідер Демократичної партії Кіпру Тассос Пападопулос. Згідно підрахунку голосів, Пападопулос набрав 51,41 відсотка голосів виборців і отримав перемогу вже в першому турі. 83-річний президент Клерідес, що набрав не більше 39 відсотків визнав свою поразку.

24 квітня 2004 р. народ Кіпру дістав можливість схвалити або відкинути ініціативу ООН, яка полягала в представленні пропозиції її Генерального Секретаря з всестороннього врегулювання кіпрської проблеми, що стали відомими як «план Аннана». На роздільних референдумах, що одночасно проводяться в обох общинах явна більшість греків-кіпріотів (75,8%) відкинули запропонований «План Аннана», відчувши, що представлений на референдум остаточний текст не був збалансований і не вирішував питань безпеки, функціональності і життєздатності врегулювання, що турбували греків-кіпріотів понад усе.

Більшість же турків-кіпріотів (64,9%) план прийняла. Своїм рішенням греки-кіпріоти відхилили не ідею об'єднання Кіпру, яка залишається їх головною метою, а тільки запропонований конкретний план, оскільки він не сприяв справжньому об'єднанню острова і возз'єднанню його народу і економіки.

Послідовно відстоюючи цю позицію, кіпрський уряд систематично працює над створенням необхідних умов для проведення під егідою ООН

змістовних і конструктивних переговорів, які крок за кроком вели б до узгодженого, конструктивного і надійного врегулювання кіпрської проблеми в новому контексті, результатом приєднання Кіпру, що з'явився, до Європейського Союзу.

21 травня 2006 року в грецькій республіці Кіпр пройшли парламентські вибори. Вибори пройшли лише в південній частині острова, населеній переважно греками, і контролюваною міжнародно-визнаним урядом Республіки Кіпр. Головною особливістю виборів – 2006 року став той факт, що в голосуванні вперше нарівні з греками-кіпріотами беруть участь турки-кіпріоти. Голосування на Кіпрі вважається обов'язковим. З напівмільйона зареєстрованих виборців проголосували майже 90%. За підсумками виборів перемогу отримала правляча коаліція, в якій беруть участь комуністи і партія президента країни Тасоса Пападопулоса.

Комуністична партія АΚΕΛ набрала 31,16% голосів виборців, Демократична партія президента Пападопулоса – 17,91%. Ці результати забезпечили двом партнерам по коаліції впевнена більшість в 56-місцевому парламенті острова.

Правоцентристський союз Демократичний заклик отримав 30,33% голосів, зовсім небагато відставши від лідируючих комуністів. Цей результат не дозволяє правим претендувати на формування уряду. Ще два невеликі політичні об'єднання, Рух соціал-демократів і Європейська партія, отримали відповідно 8,9% і 5,73% голосів.

На думку спостерігачів, перемога правлячої коаліції говорить про те, що політика Республіки Кіпр найближчим часом не зміниться. Президент Пападопулос і комуністи виступили в 2004 році проти мирного плану ООН по об'єднанню Кіпру, північну частину якого більше тридцяти років окупувають турецькі війська.

Пападопулос також вважається прихильником жорсткої лінії у відносинах з Туреччиною, яка претендує на членство в ЄС, тоді як кіпрська проблема залишається невирішеною. Політики Демократичного заклику вважаються прихильниками м'якшої лінії відносно європейської інтеграції Туреччини. Свого часу Демократичний заклик підтримав також план ООН по об'єднанню острова.

У квітні 2005 р. пройшли президентські вибори в невизнаній Турецькій Республіці Північного Кіпру (ТРПК). Після підрахунку 100% бюлетенів беззастережну перемогу отримав прем'єр-міністр ТРПК Мехмет Алі Талат, що набрав 56% голосів, тоді як його найближчий суперник Дервіш Ероглу, що скептично відноситься до мирних переговорів, отримав 23%. На посту президента невизнаною ТРПК Талат змінить Рауфа Денкташа, який очолював турко-кіпрську общину більше трьох десятиліть.

З приходом до влади Талата спостерігачі надіялися на відновлення мирних переговорів по кіпрському врегулюванню, які впродовж останніх трьох десятиліть вів з греками-кіпріотами Денкташ. Ці переговори незмінно закінчувалися провалом. Сам Денкташ незмінно наполягав на

незалежності північної частини острова, тоді як план ООН по кіпрському врегулюванню передбачає створення єдиної федеральної держави.

Історичні особливості розвитку

Люди почала освоювати Кіпр не пізніше як за десять тисяч років до нашої ери. Про цей час розповідають, зокрема, поселення з неолітичного періоду з кам'яним посудом, знаряддям праці. Найвідоміше з них – Хірокітія з восьмого тисячоліття – є унікальним серед археологічних пам'яток цього періоду у всьому Середземномор'ї. У третьому тисячолітті на острові почали видобувати й використовувати мідь. Саме це природне багатство, а також щедра земля з її оливковими гаями, виноградниками, лісовими масивами з дикою звіриною, повними рибою річками зробили острів ласою метою для багатьох сусідів.

Після Троянської війни багато її учасників оселилися тут і створили дев'ять царств, які проіснували до четвертого століття до нашої ери і занепали після смерті Александра Македонського. З еллінським періодом пов'язаний прекрасний міф про народження на південному узбережжі острова грецької богині кохання – прекрасної Афродіти, відомої ще й за іменем місця походження – Кіпріда. Тут вона пережила свій найщасливіший час – кохання з Адонісом. І досі на її честь на Кіпрі щороку влаштовують пишні свята. Острів був батьківщиною ще однієї популярної в Елладі і в цьому разі цілком реальної особистості – засновника філософської школи стоїків Зенона.

З першого століття до нашої ери і до четвертого нашої – римський період кіпрської історії. Вона свідчить, що одним з проконсулів Кіпру був Цицерон. А в тодішній його столиці Пафосі якийсь час правила славнозвісна Клеопатра. Залишки розкішних вілл того періоду з мозаїчними підлогами, термами, водогоном розповідають про розкіш, в якій жила тоді римська верхівка. А відреставрований в наші дні амфітеатр античного міста Куріона з його дивною акустикою і тепер є місцем проведення концертів і театральних вистав.

Кіпр можна вважати колискою православ'я. У 45 році сюди прибули апостоли Павло і Варнава, які почали проповідувати християнство. Уже наступного року сам римський проконсул Кіпру Сергій таємно прийняв нову віру. А ще через рік вже була заснована християнська церква Кіпру, яка кілька століть, аж до підпорядкування в 330 році острова Візантії, діяла нелегально. За переказами, на початку нашого літочислення сюди прибув і був тут єпископом Святий Лазар, якого, як пишеться в Євангелії, воскресив з мертвих Ісус Христос. За переказами, кілька разів для зустрічі з ним на острів приїздила Богородиця. А праху Лазаря і нині можна вклонитися в одній з найдавніших церков міста Ларнаки.

У монастирі Кікос зберігається одна з трьох ікон, написаних Святим Лукою ще за життя самої Богородиці. Вона є своєрідним портретом Діви

Марії. А в заснованих у IV столітті Святою царицею Оленою, матір'ю візантійського імператора Константина Великого, двох кіпрських монастирях зберігаються фрагменти знайдених нею у Святій Землі Хреста Господнього її частини мотузок, якими був до нього прив'язаний Ісус Христос.

Не оминали Кіпр у своїх походах на Єрусалим хрестоносці. Під час одного з них, в якому брали участь Фрідріх Барбаросса і Ричард Левове Серце, останній на шляху до Єрусалима знайшов притулок від сильного шторму у гавані Лімасола. Разом з ним були його сестра Іоанна й наречена Беренгарія Наваррська. Лицарі вирішили залишити жінок на острові до завершення походу й забрати їх на зворотному шляху. Однак невдовзі Ричард дізнався, що місцеві правителі не дуже шляхетно поведуться з близькими йому жінками. Він перервав мандри на Схід, повернувся на Кіпр, завоював його і тут же справив своє весілля. І сьогодні в Лімасолі можна побувати в стінах церкви Святого Георгія, де відбувався той обряд.

Пануючи на острові майже триста років, хрестоносці намагалися насадити на ньому католицизм, але кіпріоти зберегли вірність православній традиції.

Проте й міцні мури не захистили Кіпр від турків-османів, які захопили його 1571 року і утримували майже до кінця XIX століття. Із закінченням російсько-турецької війни Кіпр відходить під контроль Англії. З 1925 до 1960 року він є її офіційною колонією.

16 серпня 1960 року острів повертає собі незалежність.

У 1974 р. на Кіпр висадились турецькі війська, і з тих пір 37 % північної території країни належить Туреччині. Між грецькою і турецькою частиною не існує дипломатичних відносин, і турецька частина закрита для в'їзду з грецької сторони.

З метою закріпити наслідки військової операції 1974 року на окупованій території була проголошена досі ніким, окрім Туреччини, не визнана так звана Турецька Республіка Північного Кіпру. З Туреччини на острів завезено 115 тисяч колоністів. А 35-тисячний турецький військовий контингент підтримує нинішній статус-кво. З урахуванням того, що з нелегітимної республіки внаслідок економічних і соціальних негараздів емігрували 55 тисяч турко-кіпріотів, нині загальна чисельність солдатів і переселенців з Туреччини на півночі Кіпру вже перевищує кількість наявних там корінних жителів.

В 2004 Кіпр (грецька частина) вступив до Європейського Союзу.

Населення

Населення Кіпру складає 784,3 тис. осіб. З них 78% греки-кіпріоти (близько 60% території на південному заході) і 18% турки-кіпріоти (близько 40% території на північному сході), 4% – національні меншини - вірмени, що поселилися тут на рубежі 19-20 століть і араби, що рятувалися від близькосхідного озброєного конфлікту вихідці з Сирії і Лівану. Щільність населення 94,4 особи/км².

Греки стали заселяти Кіпр ще в середині другого тисячоліття до н.е. Турки з'явилися на острові в 17 столітті, коли він увійшов до складу імперії Османа.

За антропологічними ознаками кіпріоти грецького і турецького походження належать до середземноморської групи південних європеоїдів, вірмени і араби – до арменоїдній.

Після розділення острова в 1974 році вимушена міграція населення привела до того, що кожна з частин Кіпру – північна і південна – стали етнічно однорідними: переважна більшість греків-кіпріотів живуть на півдні, а турок – на півночі.

Тільки у місті Піла округу Ларнака при призначенні ООН адміністрації проживають обидві групи населення. Сучасні турки гостинні і доброзичливі, але неквапливістю різко відрізняються від кіпріотів – греків з їх легким темпераментом. За релігією греки – православні, турки – мусульмани-сунніти.

Темпи зростання населення на Кіпрі в останні десятиліття складає 4,9%, що більш ніж в два рази нижче, ніж в сусідніх з Кіпром західно-азійських країнах. Народжуваність – 12,6‰, смертність – 7,7‰, дитяча смертність 7,71 осіб на 1000 новонароджених (2002). Середня тривалість життя чоловіків – 67 років, жінок – 73 роки. Більше половини жителів острова складає молодь і діти.

Статеві-вікова структура населення: 0-14 років – 22,4% (чоловіків 88 тис., жінок 84 тис.); 15-64 роки – 66,6% (чоловіків 258 тис., жінок 253 тис.); 65 років і старше 11% (чоловіків 36 тис., жінок 47 тис.).

Природні умови і ресурси

Острів витягнутий з південного заходу на північний схід на 230 км, максимальна ширина з півночі на південь 95 км. Береги сильно порізані, переважно скелясті, але є значні ділянки піщаних пляжів. Більша частина острова зайнята горами. Вддовж північного берега в широтному напрямку простягається гірський ланцюг Кіренія. Ширина його в західній частині – 15 км, на сході вона розширюється до 25-30 км. Західна частина хребта Кіренія вища; окремі вершини перевищують 1 тис. м. Найвища точка хребта – гора Акроманда (1023 м). Південно-західна половина острова зайнята широким гірським масивом Троодос, порізаним поздовжніми річковими долинами. Найвищою є його північна частина, тут розташована й найвища точка Кіпру – гора Олімпос (1951 м).

Між хребтами лежить низинна, пологопагориста рівнина Месаорія, зрошувана в період дощів тимчасовими потоками річки Акакі на заході й річкою Педіеос на сході. Рівнина Месаорія складена морськими відкладами, переважно четвертинного періоду. Захищена горами від вітрів, ця рівнина має сприятливий клімат і є житницею Кіпру. Поля пшениці та ячменю чергуються тут з гаями олів, шовковиці й апельсинових дерев, а на передгір'ях змінюються виноградниками.

Знижуючись на сході й південному сході, рівнина Месаорія переходить у прибережну низовину заток Аммохостос і Ларнака. На Кіпрі можна бачити різкі контрасти ландшафту: яскраво-зелені гаї олійних і цитрусових культур поєднуються з сухими жовтими передгір'ями, соковиті луки із строкатим килимом квітів і гаї волоського горіха – з дикими скелями безлісних гірських вершин, блакитне узбережжя з білосніжними плямами яхт – із зимовим хвойним лісом і блискучою шапкою снігу гір Троодосу.

Кіпр складається з кількох тектонічних пластин, насунутих одна на одну. Південно-західна й північно-східна частини острова складені крейдяними осадовими породами, а між ними розташований офіолітовий комплекс Троодос, що являє собою фрагмент океанічної кори океану Тетіс.

Офіолітовий комплекс Троодос є одним із найбільш вивчених у світі. Він вважається одним із еталонів океанічної кори.

Клімат на Кіпрі – середземноморський, з вологою теплою зимою і дуже спекотним сухим літом. Середньорічна температура сягає $+20,5^{\circ}$. Середня температура найспекотнішого місяця (серпня) $+28^{\circ}$ (див. таблиці 2.1., 2.2., 2.3), а найхолоднішого (січня) $+10^{\circ}$. Середньорічна кількість опадів невелика: на рівнинах – 360-400 мм, а в горах – 700-1000 мм. Розподіляються вони нерівномірно. У долинах і на узбережжі дуже сухо. У Месаорії опадів випадає не більш ніж 250 мм. Максимум опадів випадає в гірських районах. У Троодосі в окремі роки кількість їх перевищує 1 тис. мм. Найвологішими місяцями на острові вважаються грудень і січень. Заморозки на Кіпрі з пониженням температури до -4° – явище рідкісне.

Постійних річок на Кіпрі майже немає. Всі вони вирізняються маловодністю, беруть початок у горах і мають осінній і зимовий паводки. Більшість річок острова короткі, найдовші з них сягають 50-70 км. Основним джерелом живлення річок є атмосферні опади. Під час зимових дощів річки виходять із берегів і викликають навіть повені. У спекотний літній період вони настільки міліють, що утворюють лише тонкі струмочки, які звиваються по оголеному руслу, а багато з них повністю пересихають. Найбільшими річками Кіпру вважаються Акакі з притоками, а також Педіос і Яліас.

Кіпр - це багатюща флора і фауна, різноманітність морського життя... Багато рослин і трави, що ростуть на Кіпрі в природних умовах, володіють медичними властивостями, і в минулі часи використовувалися жителями сіл для приготування універсального домашнього зілля проти цілого ряду загальних недуг. Наприклад, піони, які використовувалися в середні віки як безпечне заспокійливе, удосталь виростають в горах Троодос на висоті понад 1.000 метрів.

На Кіпрі виростають 1900 видів квітучих рослин, з них 140 не ростуть ніде, окрім цього острова. Тільки на півострові Акамас виростають 700 видів рослин, з яких 40 властиві виключно даній місцевості. З лютого по квітень у підніжжя скелястих горбів і на соковито-зелених полянах пробиваються рожеві цикламени. Рожевий олеандр поширений по всьому

Кіпру і часто вирощується як декоративна рослина уподовж дорогої і автомагістралей. З березня по квітень під Пафосом з'являються рожеві орхідеї (*Orchis Italica*) з хвилястим листям.

Кіпр є будинком для різноманітного світу живих істот. Сюди входять 168 різновидів пернатих, 12 видів ссавців і 20 видів черепах, включаючи морських черепах, що щорічно створюють свої кубла на території побережжя Лара, що охороняється, на півострові Акамас. Це і муфлон – гірський баран з товстими завитими рогами, який мешкає в заповіднику, що охороняється, в горах Троодос.

Тваринний світ Кіпру не вирізняється багатством і розмаїттям видів. Із рідкісних тварин острова особливо цікавий ендемічний кіпрський гірський баран – муфлон, що мешкає в горах Троодосу і в лісистої зоні Пафоса. Останніми роками полювання на нього заборонено урядом. У лісовій зоні гір водяться лисиці й зайці. На низовинах по узбережжю та на схилах гір багато різних видів ящірок і змій. Особливо їх багато в руїнах стародавніх міст – Саламіса, Пафоса тощо. У лісових чагарниках біля узбережжя зустрічається хамелеон. Багато на Кіпрі земноводних, особливо черепах і деревних жаб. На острові зареєстровано більш ніж 330 найменувань пернатих (із них 14 ендемічних), однак значна частина їх належить до перелітних і спостерігається на Кіпрі лише під час щорічних міграцій.

Підвищений рівень вмісту солі в морській воді, що оточує Кіпр, обмежує умови розмноження морських істот, проте прозорі прибережні води характеризуються великою різноманітністю морського життя. У мілководді водяться морські їжаки, морські зірки, риба-павич, веселковий губан, лящ, морська собачка. На глибині понад десять метрів знаходяться чагарники водоростей, які є середовищем розмноження для численних морських організмів. Рифи на глибині понад 25 метрів надають собою захоплючі види підводних скель, горбів і долин. У великій кількості зустрічаються переливчасті коралові і губчасті нарости. У прибережних водах мешкають тварини, що охороняються, - монахові тюлені і дельфіни. У літній час на пляжах Акамаса відкладають яйця зелені і грифові черепахи.

Господарство

Політика кіпрського керівництва направлена на перетворення країни на торговельно-фінансовий і туристичний центр Східного Середземномор'я. Одним з найважливіших елементів економічної політики є залучення на Кіпр іноземних капіталовкладень. Для кіпрської економіки (не враховується окупована територія острова) характерна велика питома вага сфери послуг і туризму (76% ВВП).

Об'єм ВВП в 2004 р. склав 14,7 млрд дол., на душу населення – 14,69 тис. дол. Зростання ВВП Кіпру в 2005р. склало 3,8%. Але в основному це досягається за рахунок розвитку економіки грецької частини острова (у турецькій частині ВВП на душу населення складає 5000 дол.).

Рівень інфляції – 2,1%. Дохід на душу населення – біля 17,4 тис. євро. Безробіття – 3,5% від загального числа економічно активного населення.

Парламент Республіки Кіпр прийняв пропозицію про перехід з 1 січня 2008 року на єдину європейську валюту, яка прийде на зміну національній валютній одиниці, – кіпрському фунту.

У травні 2007 року Європейський центральний банк і Європейська комісія повинні прийняти висновок, чи відповідає Кіпр фінансово-економічним критеріям зони євро.

Республіка Кіпр була у минулому відсталою аграрною країною, де землеробство було основою економіки. Тепер же землеробство не має колишньої провідної ролі, основою економіки Кіпру є невиробнича сфера. Та все ж у 2000 році частка сільського господарства у ВВП склала 3,6%, при цьому даний сектор економіки забезпечив зайнятість 8,3% робочої сили країни.

Сільське господарство успішно розвивається, не дивлячись на те, що найродючіші землі зосереджені на півночі острова, на території нинішньої Республіки Північного Кіпру. Жителі острова обробляють трохи менше половини земель. Основні культури: пшениця, ячмінь, овес, боби, баштанні, картопля, виноград, тютюн, мигдаль, гранат, оливки і горіхи, волоський горіх, ячмінь, баштанні і цитрусові. На території Республіки Кіпр найбільш розвинене виноградарство, кіпрські вина відомі у всьому світі, а свіжий виноград відрізняється надзвичайною соковитістю і запахом.

Основними сільськогосподарськими продуктами, що експортуються, в даний час є картопля, свіжі овочі, консервовані фрукти, фруктові соки, цитрусові, свіжий виноград, молочні вироби, вина і спиртні напої. У гірських районах розвинене тваринництво: вівці, кози, свині, велика рогата худоба і свійська птиця. Останнім часом з'явилася мода на розведення на фермах страусів.

Непогано розвинене рибне господарство острова, що виникло з прибережного і тралового лову, а також з розведення морських риб в природних умовах.

Кількісна недостача риби в морських водах Кіпру частково компенсується різноманітністю тих, що мешкають тут її видів – їх налічується близько двохсот п'ятдесяти: від крупної мурени до дрібної барабульки (або вусаня). Народною кіпрською рибкою давно стала маріда (або хамса), яка виловлюється у великих кількостях і коштує зовсім не дорого. Синагріда, окунь, скат, мурмура, лящ – ось що ловлять рибакі біля берегів Кіпру.

Утворений в 1964 році Департамент рибальства свого часу розробляв декілька програм, направлених на штучне розведення морської риби. Найпопулярніший вид риби, що отримується шляхом розведення в природних морських риб'ячих розплідниках, – це лящ («тциппура»).

Після встановлення незалежності в 1960 році по всьому Кіпру починається споруда штучних водосховищ. Їх збагачення дало добрі результати: з двадцяти шести прижилося близько двадцяти видів риби. В основному, це короп, лин, вугор, плітка і кохана багатьма форель. Риболовлею на во-

досховищах, яких на острові зараз близько двох десятків, захоплюються кіпрські любителі-риболови.

За роки незалежності Кіпр добився великих успіхів в промисловому розвитку. На острові створена багатогалузева оброблювальна промисловість, що проводить якісну продукцію, яка має попит не тільки на внутрішньому ринку, але і на зовнішніх ринках. В даний час уряд робить кроки по впровадженню високих технологій в промисловість шляхом створення так званих «інкубаторів» і утворення науково-дослідного центру розвитку нових технологій.

Промисловість в основному представлена галузями, орієнтованими на експорт, – швейною, трикотажною, взуттєвою, тютюною. До основних її напрямів також відносяться: виробництво продуктів харчування, напоїв, виробів з шкіри, металовиробів, продуктів хімії і виробів з пластика.

Харчова і харчовосмакова галузь проводить високоякісні продукти харчування – м'ясні і молочні продукти, оливкове масло і інші рослинні масла, борошняні і кондитерські вироби, соки, різні овочеві консерви, безалкогольні напої, натуральні виноградні вина, пиво, сигарети; текстильні і трикотажні вироби, м'які засоби, парфюмерію і косметичні засоби, медикаменти, фарбники, скло, картон, гумові вироби і багато що інше [20].

На острові є підприємства добувної промисловості: ведеється здобич міді, хрому, азбесту, піритів. Є також родовища мармуру і гіпсу. У оброблювальній промисловості (переважають дрібні підприємства) використовуються сучасні методи організації і управління, проводиться якісна продукція, яка має попит не тільки на внутрішньому ринку, але і на зовнішніх ринках. Найбільш розвинена харчова галузь: виноробство, виготовлення оливкового масла, виробництво фруктових і овочевих консервів. Є підприємства хімічної, цементної, меблевої, тютюнової, текстильної і шкіряно-взуттєвої промисловості, налагоджено виробництво окремих видів сільськогосподарської техніки. Працює нафтопереробний завод.

Кіпру властиве вигідне транзитне положення. Завдяки своєму центральному географічному і вигідному економіко-географічному положенню, Кіпр сьогодні є регіональним центром послуг у сфері морських перевезень і є важливим перевалочним центром з великим об'ємом вантажів, що реекспортуються на ринки Близького Сходу і Центральної Європи, що розвиваються.

Основну роль у внутрішніх перевезеннях належить автотранспорту. Загальна протяжність автомагістралей 10 633 км., з них 6249 км. з твердим покриттям. Залізниця відсутня. На Кіпрі лівобічний рух – один із наслідків британського колоніального володіння. Багатьох ставить в безвихідь правило, згідно якому переважне право при проїзді перехрестя має водій, що рухається справа, а не зліва, що було б логічніше.

Максимально допустима швидкість на автомагістралях складає 100 км/год, на шосе – 80 км/год; усередині населених пунктів не можна рухатися із швидкістю більше 50 км/год. Сучасна дворядна магістраль сполучає Нікосію, Лімассол і Ларнаку, що вельми скорочує час переїзду в

морський порт Лімассол і в аеропорт міста Ларнаки. Час переїзду з Нікосії в Ларнаку складає 30 хвилин, а з Нікосії до Лімассолу – 50 хвилин. Зараз ведуться роботи по будівництву двоядної дороги між містами Лімассол і Пафос, що скоротить час переїзду з одного міста в інший (в даний час воно складає одну годину).

Щодо автобусів варто відмітити, що це не дуже популярний вид транспорту на Кіпрі, та зате найдешевший. Як правило автобусні маршрути сполучають міста з селами і найбільш популярними туристичними місцями. Вони зв'язують як центр будь-якого курорту з туристичними районами, так і всі головні міста Кіпру. Міжміські автобуси ходять досить рідко, роблячи, як правило, по два рейси в день: один – вранці, другий – увечері. По неділях рейсів немає. Міські автобуси обслуговують пасажирів з 6:00 до 19:00, в літній сезон – довше, іноді до опівночі; інтервал руху в туристичних зонах, як правило, 20-30 хвилин.

Через аеропорти в Ларнаці і Пафосі пролягають повітряні лінії, що зв'язують близькосхідні, північноафриканські і європейські країни. Аеропорт міста Ларнака знаходиться в 2-ох годинах їзди від Пафосу і є важливим транспортним вузлом на Близькому Сході. Більше 230 рейсів в тиждень виконують 33 авіакомпанії. На додаток до цього, здійснюється значна кількість пасажирських і вантажних чартерних рейсів. Аеропорт Пафосу, розташований всього в 20 хвилинах їзди від міста, став діяти в 1983 році, і його значення постійно росте разом з кількістю рейсів в багато європейських центрів.

Острівне положення зумовило провідну роль морського флоту (2753 судна під кіпрським прапором в 1998 р.). Кіпр належить до країн відкритої реєстрації. Острів є важливим центром морського судноплавства і в світовому рейтингу морських держав займає на сьогоднішній день шосте місце. Основні морські порти: Лімассол, Ларнака, Пафос. Аеропортів 15, з них 7 великих. Два найкрупніші морські порти в Лімассолі і Ларнаці, розташовані на південному узбережжі острова. Це сучасні багатоцільові порти, що забезпечують перевезення як контейнерних, так і напіпних торгових вантажів для Кіпру і транзитом.

Зручне географічне положення і мінімальні митні формальності для перевезень в обох портах сприяють тому, що Кіпр стає все більш важливим транзитним центром. Кіпр бере активну участь в міжнародних морських перевезеннях: під кіпрським прапором плавають більше 1200 суден, переважно з Греції, Німеччини, Росії і Латвії.

Найбільші міста

Фамагуста

Окрім храмів головною визначною пам'яткою Фамагусти слід вважати значні зміцнення Старого міста, виконані за проектами Дж. Санмікелі (1558), племінника знаменитого італійського архітектора, будівельника палаців і фортець М. Санмикелі (1484-1559).

Ворота кріпосного валу з боку суші, через які ви увійдете до міста, були побудовані при турках-османах. А до цього дорога йшла по підйомному мосту, через бастион Ак-кулі.

По торговій вулиці Istiklal Cad., найжвавішій магістралі міста, ви дійдете до розвалин Палаццо дель Провведіторе, палацу венеціанських намісників. У одному з бічних корпусів провів декілька років в ув'язненні турецький поет і вільнодумець Намік Кемаль-бей (1840-1888). Як супротивник правлячого султана він був засланий до Фамагусту в 1873 р., а сьогодні в шані як мислитель, що підготував пошаную для створення турецької національної держави. Його бюст стоїть на головній площі під покривом величезного сикомора (рід інжирного дерева), якому більше 700 років. Це найстаріше дерево на Кіпрі. Воно вже росло тут, коли будувався католицький собор Миколи (1298-1326). Мусульмани переробили його в мечеть, прибудувавши в 1571 р. мінарет. Сьогодні ця будівля відома в місті як мечеть Лала Мустафи. Разом з собором Софії в Никосії собор Св. Миколи був місцем коронації Лузіньянов, але після офіційного зречення Катерини Корнаро від престолу період правління незалежних кіпрських королів з франкської династії закінчився. Шедеврами готичного стилю вважаються пишний портал ажурним орнаментом і західний фасад, оформлений за зразком Реймського собору у Франції.

Морські ворота (1496) ведуть в порт. З цього боку вони прикрашені гербом із зображенням крилатого лева. Кам'яний лев охороняє ворота і з боку, ведучий в місто. За переказами, в його пасти був захований клад. Але невідомо, чи знайшов його хто-небудь до цих пір.

Над головним входом в цитадель, що в районі порту, висічено ім'я архітектора Фоськаріні і поміщено ще одне зображення крилатого лева. Прикрасою цитаделі є башта Отелло. Можливо, саме тут відбулася трагедія, описана Шекспіром, і в цьому кіпрському порту плів свої інтриги підступний Яго, а в похмурих спокоях усередині башти загинула нещасна Дездемона. Дійсно, в 1505–1508 рр. Фамагустой правив венеціанський губернатор-намісник Крістофоро Моро, а у капітана Франчесько та Сесси, що стояв тут з своїми солдатами в 1540 р., був темний колір шкіри, за що його і прозвали «мавром», «капітаном Моро» по-італійськи. На цьому збігу і побудував свою п'єсу про венеціанського мавра великий Уільям Шекспір.

Не менш кривавою подією відмічений в історії і Джанбулат-бастион. Його легко дізнатися по встановленому вгорі маяку. Перед входом в бастион, що облягає турками, венеціанці встановили пекельну машину, що наводила жах на турок. Це було возове колесо, усаджене лезами ножів, які могли покремсати в клапті будь-якого, хто до них наблизиться. Відважний Джапбулат направив свого коня до машини і загинув разом з ним, відкривши дорогу турецької армії. Турки-кіпріоти поховали його тут же, у арсенальній башті. Могила стала місцем паломництва, над нею в 1968 р. був споруджений невеликий Музей історії міста.

Нове місто Вароша («передмістя» по-турецьки) було до 1974 р. центром туризму на Кіпрі, а зараз став містом-примарою зі всіма своїми готе-

лями (їх більше 80) і піщаними пляжами. Він зовсім поряд з демаркаційною лінією, і тут нікого не немає, окрім солдатів турецької армії. Боячись важких вуличних боїв в кварталі, населеному виключно греками, агресор і не думав спочатку про окупацію передмістя. Лише після того, як греки-кіпріоти в паніці покинули свої будинки, сюди увійшли турецькі солдати і влаштувалися в кинутому кварталі. Умови перемир'я закріпили статус-кво. Щоб не створювати труднощів на переговорах про майбутній пристрій Кіпру, сюди не пустили на проживання цивільних турок-кіпріотів. Все нове місто охороняється військовими і не належить нікому.

Лімасол

Місто знаходиться всього лише в годині їзди від Нікосії. У одному з путівників його називають «веселим космополітичним містом на південному побережжі острова».

Лімасол – друге за величиною місто Кіпру (населення – близько 80 тис. ос.), головний пасажирський і вантажний порт, а також крупний туристичний центр з прекрасними пляжами, красивими садами і готелями з «виходом» на набережну. Він ділиться на стару і нову частини.

Перші згадки про Лімасол відносяться до часів хрестових походів. Рицарі-хрестоносці відпочивали тут на шляху додому після битв в Палестині. У Лімасолі 12 травня 1191 р. вінчався знаменитий король Річард Левове Серце.

За всю історію місто неодноразово піддавалося руйнуванням. Церква, де Річард одружився з Беренгарією Наварською не збереглася. Правда, тут причиною був землетрус.

У Візантійському замку в східній частині міста розташований археологічний музей. Найстаріші його експонати датуються бронзовим віком.

З інших визначних пам'яток найцікавіші замок Колосси в 14 км. від міста (перший замок, побудований хрестоносцями) і руїни стародавнього Куріона в 5 км. з заходу. У археологічній зоні останнього збереглися залишки Будинку гладіаторів, римського театру Удома Ефтоліоса, що належав багатому римському патрицієві. А в міському парку Лімасола є мальничий зоопарк.

З Лімасола можна відправитися в морські круїзи до Єгипту або Ізраїлю. При бажанні поїздки в ці дві країни можна сумістити. Якщо подорож в одну з них займає дві ночі і день, то в обидві – на добу більше. Для тих, хто не любить сидіти на одному місці, пропонується семиденний круїз за маршрутом Кіпр – Грецькі острови – Греція – Ізраїль – Кіпр.

Археологічні знахідки на території міста підтверджують, що люди тут жили вже в II тисячолітті до н.е. В античні часи крихітний Немесос, як він називався тоді, не міг змагатися з своїми могутніми сусідами – Аматусом і Курішом. Хоча місто стало резиденцією кіпрських єпископів вже в VI ст., його розквіт почався лише в епоху хрестових походів. Під час свого хрестового походу в Святу землю поблизу Лімасола висадився англійський король Річард Левове Сердце і почав звідси захоплення всього Кіпру. Ісаак Комнін, тодішній правитель острова, узяв в полон всю команду і саму принцесу. Це і послужило

приводом для вторгнення військ англійського короля. У 1291 р., після падіння Аккона, Лімасол майже на 20 років став головною резиденцією лицарських орденів храмників-тамплієрів і мальтійських іоаннітів. Іоанніти залишилися тут і після захоплення Родоса, управляючи звідси своїми обширними володіннями на Кіпрі. Місто прийшло до занепаду в результаті землетрусів і вторгнень спочатку Генуї, потім єгипетських мамлюків і, нарешті, турків-османів. У 1815 р. тут було, за свідченням очевидців, біля 150 глинобитних хатин. І лише з приходом англійців, що побудували порт для свого флоту і заснували тут 100 років тому морську базу, Лімасол прокинувся від довгої сплячки. Так почався новий етап в його історії.

Ларнака

Одне з невеликих міст Кіпру, але по своїй значущості в житті острова не поступається ні Лімасолу, ні столиці. Третє по величині місто на Кіпрі після Нікосії і Лімасола, Ларнака стала відома під своєю сьогодишньою назвою приблизно з 1600 р. Її історія, проте, належить ще до дохристиянських часів.

Відомо, що саме на цьому місці знаходився порт Китіон - процвітаючий торговий центр і опорний пункт фінікійців. Ларнаку вважав своєю другою батьківщиною святий Лазар, що став першим єпископом острова. У його пам'ять в центрі міста побудована церква Святого Лазаря, серед найцікавіших особливостей якої - дерев'яний іконостас у стилі барокко і капітелі Корінфа арочного зведення. Ще один пам'ятник історії і архітектури - Церква Панайа Ангелоктісті, яка, згідно легенді, була побудована ангелами. Не менш цікава мечеть Хала Султан Текке, зведена на місці падіння метеорита і така, що вважається третьою по важливості з святинь ісламу після Мекки і Медіни. Чудова виставка творів з колекції Деметріоса Пьєрідіса розміщується в будинку його сім'ї, в одній з небагатьох вілл, що збереглися, XIX ст. Тут виставлені експонати, що охоплюють період від раннього кам'яного віку до середньовіччя.

Церква Айос Антоніос, яка знаходиться на горбі на північ від Ларнаки, варто відвідати з огляду на наявність фресок періоду Середньої Візантії.

Улюблене місце відпочинку і прогулянок, що приносить величезне задоволення місцевим жителям і туристам, - це набережна, усаджена дивовижними пальмами, тут можна посидіти в загишному маленькому ресторанчику, барі або таверні, насолоджуючись морським пейзажем.

На схід від Ларнаки розташована туристична зона з комфортабельними готелями, розташованими безпосередньо на піщаних пляжах, де можна чудово відпочити.

У місті зараз проживають близько 60 тисяч жителів. Тут розташований головний міжнародний аеропорт країни.

Історико-культурні туристичні ресурси

Замок Колосси

Замок Колосси (Kolossi Castle), що підноситься на рівнині Епіськопі, в окремі періоди був резиденцією правителів. Це один з найпривабливі-

ших об'єктів для відвідин в околицях Лімассола. Замок розташований приблизно в 10 км. на захід від міста. А дорога до нього проходить через плантації, обрамлені кипарисовими алеями, що захищають ніжні апельсинові і лимонні дерева від вітру.

Спочатку, ще в 1291 році, в цих місцях влаштувалися хрестоносці, яких в XIV в. змінили лицарі Ордену Святого Іоанна (іоанніти). Іоанніти займалися виробництвом цукрового очерету (колишній цукровий завод розташований в безпосередній близькості від замку Колосси) і винограду. Саме звідси, як вважається, пішло знамените вино «Коммандарія». Нині існуючий замок був зведений в 1454 році, при командорові Луї де Маніяку. Триповерхова башта фортеці заввишки майже 25 м має товщину стін більше 2,5 м. Входили в замок по підйомному мосту і відразу потрапляли в житлові приміщення другого поверху. На третьому поверсі знаходилися спокій командора, а на даху замку – наглядний майданчик, з яким і сьогодні можна оглянути околиці. З верхнього наглядного майданчика відкривається широка панорама, і можна легко уявити, як лицарі ордену несли тут вахту, стежачи за околицями. Внизу, в підвальних приміщеннях, знаходилися колодязі.

З фортеці можна прогулятися пішки до святилища Паная Вунаркотіса, вельми шанобливого в народі. Це печера біля підніжжя горба, дорога до якої веде уздовж стародавнього акведука. Поряд з святилищем знаходиться каплиця, яка вся обвішана дарами, зробленими виключно з воску, а біля входу місцеві селяни прив'язують шматочки матерії або кольорові стрічки, вимовляючи при цьому своє побажання.

Монастир Ставровуні

В 37 км. від Ларнаки на вершині високої гори знаходиться монастир Ставровуні. Монастир був заснований в IV в. н.е. матір'ю імператора Костянтина – Оленою. Вона також подарувала монастирю шматочок хреста, на якому був розпнутий Христос. Жінки в монастир не допускаються.

Існує легенда, що місце споруди монастиря вказав сам Господь. Ранню весною 327 року римський корабель потрапив в сильний шторм у південного бережжя Кіпру. Починало темніти. Керманіч і два його помічника ледве стримували кермо, з тривогою вдивляючись в темноту у пошуках гавані, в якій можна було сховатися від шторму. Нічого відповідного не було. Корабель був на межі того, що бушуюче море викине його на скелі острова. У цей момент хтось наполегливо потряс керманіча за плече. Він в роздратуванні обернувся і побачив одного з гвардійців особистої охорони імператриці Олени, яка була пасажиркою цього корабля. (Олена – мати імператора Костянтина, поверталася до Риму після паломництва до Палестини).

Імператриця веліла сказати тобі, що вона помолилася Панові нашому Ісусові Христу і дала обітницю заснувати на Кіпрі, монастир і п'ять церков, у випадку, якщо Господь нас врятує під час цього шторму. І веліла передати, що знає точно, що її молитва почута.

Визначні пам'ятки Фамагусту

Окрім храмів головною визначною пам'яткою Фамагусту слід вважати значні зміцнення Старого міста, виконані за проектами Дж. Санмікелі (розум. 1558), племінника знаменитого італійського архітектора, будівельника палаців і фортець М. Санмикелі (1484-1559). Пройдіть 3 км. уздовж кріпосного валу з 15 бастіонами.

Ворота кріпосного валу з боку суші, через які ви увійдете до міста, були побудовані при турках-османах. А до цього дорога йшла по підйомному мосту, через бастіон Ак-кулі .

По торговій вулиці Istiklal Cad., найжвавішій магістралі міста, ви дійдете до розвалин Палаццо дель Провведіторе, палацу венеціанських намісників. У одному з бічних корпусів провів декілька років в ув'язненні турецький поет і вільнодумець Намік Кемаль-бей (1840-1888). Як супротивник правлячого султана він був засланий до Фамагусту в 1873 р., а сьогодні в шані як мислитель, що підготував пошану для створення турецької національної держави. Його бюст стоїть на головній площі під покровом величезного сикомора (рід інжирного дерева), якому більше 700 років. Це найстаріше дерево на Кіпрі. Воно вже росло тут, коли будувався католицький собор Миколи (1298-1326). Мусульмани переробили його в мечеть, прибудувавши в 1571 р. мінарет. Сьогодні ця будівля відома в місті як мечеть Лала Мустафи. Разом з собором Софії в Никосії собор Св. Миколи був місцем коронації Лузіньянов, але після офіційного зречення Катерини Корнаро від престолу період правління незалежних кіпрських королів з франкської династії закінчився. Шедеврами готичного стилю вважаються пишній портал ажурним орнаментом і західний фасад, оформлений за зразком Реймського собору у Франції.

Морські ворота (1496) ведуть в порт. З цього боку вони прикрашені гербом із зображенням крилатого лева. Кам'яний лев охороняє ворота і з боку, ведучий в місто. За переказами, в його пасти був захований клад. Але невідомо, чи знайшов його хто-небудь до цих пір.

Над головним входом в цитадель, що в районі порту, висічено ім'я архітектора Фоскаріні і поміщено ще одне зображення крилатого лева. Прикрасою цитаделі є башта Отелло . Можливо, саме тут відбулася трагедія, описана Шекспіром, і в цьому кіпрському порту плів свої інтриги підступний Яго, а в похмурих спокоях усередині башти загинула нещасна Дездемона. Дійсно, в 1505-1508 рр. Фамагустой правив венеціанський губернатор-намісник Крістофоро Моро, а у капітана Франческо та Сесси, що стояв тут з своїми солдатами в 1540 р., був темний колір шкіри, за що його і прозвали «мавром», «капітаном Моро» по-італійськи. На цьому збігу і побудував свою п'єсу про венеціанського мавра великий Уільям Шекспір.

Не менш кривою подією відмічений в історії і Джанбулат-бастіон. Його легко дізнатися по встановленому вгорі маяку. Перед входом в бастіон, що облягає турками, венеціанці встановили пекельну машину, що наводила жах на турок. Це було возове колесо, усаджене лезами но-

жив, які могли покремсати в клапті будь-якого, хто до них наблизиться. Відважний Джапбулат направив свого коня до машини і загинув разом з ним, відкривши дорогу турецької армії. Турки-кіпріоти поховали його тут же, у арсенальній башти. Могила стала місцем паломництва, над нею в 1968 р. був споруджений невеликий Музей історії міста.

Нове місто Вароша («передмістя» по-турецьки) було до 1974 р. центром туризму на Кіпрі, а зараз став містом-примарою зі всіма своїми готелями (їх більше 80) і піщаними пляжами. Він зовсім поряд з демаркаційною лінією, і тут нікого не немає, окрім солдатів турецької армії. Боячись важких вуличних боїв в кварталі, населеному виключно греками, агресор і не думав спочатку про окупацію передмістя. Лише після того, як греки-кіпріоти в паніці покинули свої будинки, сюди увійшли турецькі солдати і влаштувалися в кинутому кварталі. Умови перемир'я закріпили статус-кво. Щоб не створювати труднощів на переговорах про майбутній пристрій Кіпру, сюди не пустили на проживання цивільних турок-кіпріотів. Все нове місто охороняється військовими і не належить нікому.

Розвалини античного міста Куріона знаходяться на крутій 70-метровій кручі, звідки відкривається дивно красивий прибережний пейзаж. У стародавні часи висока крута круча служила не тільки естетичним цілям, але і був непереборною перешкодою для ворогів. Стародавній Куріон – найвідоміша археологічна визначна пам'ятка Кіпру, якнайдавніше місто, загибле в IV столітті від сильного землетрусу. Про Куріоне згадував ще старогрецький історик Геродот. Вважається, що поселення Куріон за 1200 років до н.е. заснували грецькі воїни, що брали участь в Троянській війні. Куріон був одним з численних міст-держав античного Кіпру.

В 1949 – 50 роках під час розкопок в Куріоне був виявлений стародавній театр. Театр Куріона звели в II в. до н.е., а через 400 років значно удосконалили і розширили. Первинно це був відносно невеликий театр, на сцені якого ставилися класичні трагедії Есхила, Софокла і Евріпіда, а також комедії Арістофана. Театр разом з Куріоном пережив серію землетрусів в 77 році нашої ери, але був відновлений і знову розширений до його справжнього розміру. Вся конструкція складалася з масивних блоків вапняку.

Театр розміщував приблизно 3500 глядачів, будівлю театру прикрашали спіральні колони. Театр використовувався до середини другої половини VI століття н.е., поки не був остаточно зруйнований землетрусами. Театр, як і Куріон, був покинутий і розікрадений. Більшість глядацьких місць, прикраси проходів, прекрасна конструкція сцени і дивовижна колониада зникли. У 1961 році амфітеатр був повністю відновлений. Не дивлячись на те, що йому не вистачає минулий шик, театр цілком функціональний. В даний час в літні місяці в театрі влаштовуються представлення грецької трагедії.

Монастир Киккос

Одним з найкрасивіших і шанобливіших на Кіпрі монастирів є монастир Киккос. На майже прямовисному схилі розташовуються споруди

багатющого монастиря Кіпру, який пережив за 900 років свого існування всі знегоди і радощі, що припали на долю жителів Кіпру. У монастиря були свої володіння навіть на чорноморських берегах, а на Кіпрі монастир і до цього дня є найбільшим землевласником. Говорять, що турки, що розграбували монастир, відвезли звідси в 1821 р. золоті і срібні вироби на 16 верблюдах. Незвичайна історія виникнення монастиря.

Одного разу візантійський намісник Кіпру Мануїл Вутомітіс, полюючи в Троодосе, заблукав і довго бродивши по лісу зустрів старого відлюдника Ісайю. Повелитель запитав у старого, де він знаходиться і як йому повернутися в столицю, але відлюдник, що віддалився від світу, нічого не відповів. Намісник розгнівався і ударив божу людину. Повернувшись додому, Мануїл Вутомітіс раптово захворів «шатікою» (різновидом паралічу) і тоді пригадавши, як обійшовся з відлюдником, послав підданих в гори з дорученням привести його. Як тільки Вутомітіс вибачився у Ісайї – від хвороби не залишилося і сліду. Як нагорода відлюдник узяв слово з Вутомітіса про те, що він повинен привезти з Константинополя священну ікону Богородиці – одну з трьох ікон, написаних апостолом Лукою за життя самої Богородиці. Ця ікона є своєрідним «портретом» Діви Марії.

Довгий Час Вутомітіс не наважувався виконати його прохання, оскільки був упевнений, що Імператор Візантії ніколи не розлучиться з такою цінною реліквією. Проте, врешті-решт, він відправився до Константинополя, узявши відлюдника Ісайю з собою.

Святилище Аполлона (2 км від Курінна)

Аполлон в міфах стародавніх греків і кіпріотів – син зевса і Літо, брат Артеміди, олімпійський бог. Одночасно був богом – стреловержцем, що насилає смерть і хвороби. Аполлон втілював собою Сонце, а його рідна сестра Артеміда – Місяць. Аполлон суміщав багато почесних і не дуже обов'язків: бог-лікар, предводитель і покровитель муз, покровитель наук і мистецтв, провісник майбутнього, охоронець стад, дорогий, подорожніх і мореплавців.

Аполлон Хилатській вважався покровителем лісів і лісових звірів і, одночасно, міста Куріона. Від його милості залежало, як вважали стародавні кіпріоти, родючість ґрунту, чистота повітря, стійкість погоди, клімат, зміна пір року. Святилище Аполлона Хилатського (Sanctuary of Apollo Hylates) не мало тієї усесвітньої слави, якою користувався свого часу храм богині Афродіти в Пафосі. Храм в його честь був збудований в красивому місці, і впродовж століть багато разів перебудовувався. Святилище відоме з VII в. до н.е., а то, що можна бачити зараз, споруджувалося в I ст. н.е.

Особливо пізнавальними були для археологів розкопки на місці смітєвих каналів святилища. Аналіз золи дозволив зробити висновок, що в жертву богам приносили в основному ягнят. У одну з каналів жерці регулярно скидали підношення віруючих, для яких в храмі просто не залишалося місця: маленькі глиняні фігурки тваринних людей, що моляться. Щоб запрацювати собі на прожиток, жерці продавали жертви і культові при-

ладдя, подібно до того, як зараз в церковних лавках торгують хрестиками і іконами.

Значний вплив на культуру Кіпру завжди робила близькість трьох континентів – Африки, Азії і Європи. Завдяки цьому впливу культура і мистецтво Кіпру мають особливий колорит, неповторну своєрідність і багатство. Кіпр називають островом-музеєм. Його історія йде в глибоку старовину. На острові велике число пам'ятників античної, ранньохристиянської, візантійської культури. Фортеці і замки, мечеті і монастирі зберігають пам'ять про часи Хрестових походів і епоху Османа. На зовнішність країни наклав свій відбиток і період британського панування.

До раннього неоліту відноситься поселення Хирокитія з мощеною вулицею, круглими в плані житлами, де знайдені кам'яні судини і примітивні ідоли, до середнього – кераміка з гребінчастим орнаментом. Розписна і краснолащенна кераміка з рельєфним орнаментом і складнішою формою ідоли з каменя і глини, характерні для епохи ранньої бронзи; для епохи середньої бронзи – посудини з білою обмазкою і з червоною або з чорним розписом, зооморфна кераміка.

Епоха пізньої бронзи – час розквіту кіпро-мікенського мистецтва; у розписних вазах, дрібній пластиці, виробу з бронзи, золотих прикрас, рельєфах із слонячої кістки поєднуються егейські і східні художні прийоми; у Енгомі знайдено місто з прямокутною сіткою вулиць і будинками з регулярною кладкою. Для періоду кипрогеометричного стилю характерні судини з геометричним розписом, глиняні фігурки ідолів і тварин.

З початком грецького періоду з'являються твори скульптури з вапняку і мармуру, як, наприклад, виразна мармурова голова Афродіти з Саламіна. Зводяться величні архітектурні комплекси, такі, як знаменитий храм Афродіти в Пафосі, найбільш стародавні частини якого датуються XII ст. до н.е.

Також тут збереглися чудові мозаїки з природних каменів і розкішні велетенські надгробки, виконані в мармурі. Пафос не втратив свого значення столиці і в подальші століття, про що свідчать фортеці, християнські собори і мусульманські мечеті. Другим за значенням античним містом старовини був Китіон (Ларнака), де збереглися залишки споруд XII ст. до н.е.

Близько 1200 р. до н.е. тут зводилися споруди в стилі мікенської грецької культури бронзового віку. Під час розквіту Римської імперії палаци і купальні прикрашалися мозаїками із зображенням богів і героїв, квітів і трав, морських тварин, і що сьогодні вражають уяву своєю точністю і природними квітами. Такі мозаїки в Амагусі – одному з античних міст, що добре збереглися, в Пафосі – колишній столиці острова.

Майже тисячу років Кіпр був частиною могутньої Візантійської імперії. Мистецтво цієї епохи було продовженням античної грецької спадщини, з його високим рівнем майстерності і тонким смаком. Релігійне і духовне уявлення про вище покликані були створювати візантійські ікони і настінний живопис. Вони – своєрідна проекція цього світу, що явила людям

для розуміння бессмертій душі і її подальшого шляху. Візантійські храми Кіпру суцільно розписані прекрасними фресками, кращі з яких зроблені в XI-XII ст. художниками, які приїжджали сюди з Константинополя. Лики святих, що поглядають на відвідуючих храми з висоти стін, строгі і милостиві. Їх тонка краса і духовна сила справляють на сучасних людей таке ж сильне враження, як і багато століть назад.

Візантійське мистецтво пережило сторіччя підтримувалося цілим поряд активно працюючих кіпрських художників, іконописців і аж до наших днів. Твори, створені у відповідності із стародавніми канонами і продовжуючі вікові традиції, прикрашають церкви і монастирі до цього дня. По всьому острову, а особливо – в самоті гірської місцевості Троодо розташовані монастирі, в яких і сьогодні живуть черниці і ченці. Найбагатшим і знаменитішим з них є монастир Киккос з його прекрасними іконами, срібними світильниками, настінним живописом і унікальним музеєм. У церкві Паная Ангелоктісті біля Ларнаки збереглося мозаїчне зображення Діви Марії в повний зріст (VI ст.) – одне з красивих в світі свідоцтв епохи імператора Юстиніана, споріднене мозаїкам Равенни, теж візантійського походження.

Традиції візантійського мистецтва продовжували розвиватися і пізніше, протягом франкського і венеціанського періодів, випробовуючи вплив місцевого стилю, на який наклало свій відбиток мистецтво Сходу. Красива мечеть Кіпру – Хала Султан Текке – належить до найважливіших святинь ісламського світу.

Готичний стиль прийшов на Кіпр за часів франкської династії Лузіньянів (кінець XII ст.), набуваючи тут абсолютно особливих рис. Споруджуються і багато обставляються прекрасні кафедральні собори і абатські церкви і, як невеликі церкви в горах, обладналися дахами, що низько спускалися для захисту від негоди. Вироби з кераміки – чаші і кубки – декоруються зображеннями фантастичних тварин з використанням яскравих чистих фарб. До споруд франкського і венеціанського періодів відносяться такі незвичайні і величні споруди, як замок в Лімассолі, замок в Колоссі і міській кріпосній стіні в Нікосії.

В кінці XX ст. з'явилося сучасне образотворче мистецтво Кіпру. Джерелами натхнення для художників і архітекторів є природа, життя людей, історичні події і, звичайно, великі пам'ятники стародавньої культури. Всі ці теми отримали різноманітне віддзеркалення в картинах, скульптурі і архітектурі сучасного Кіпру.

Отримання незалежності в 1960 р. дало новий поштовх творчості його громадян. А 1980-і і 1990-і рр. принесли свіжий, динамічний струмінь і енергію творчості. Численні течії, домінуючі в мистецтві XX ст., зробили свій вплив на художників острова, які створили сучасне мистецтво Кіпру, що виникло в першу чергу з різних форм абстрактного мистецтва, концептуалізму і мінімалізму. Центр мистецтв в Нікосії, що розмістився в старій будівлі електростанції, організовує крупні виставки, які стають

певними віхами в культурному житті острова. Центр активно підтримує сучасне мистецтво і творчість. Міські галереї і центри мистецтв є також і в Ларнаці і Лімасолі.

Якнайдавнішу історію має народне музичне мистецтво Кіпру. До наших часів дійшли пісні про акритів (воїнів), що захищали межі Візантійської імперії, ліричні пісні часів франків, пісні визвольної боротьби періоду Османа і англійського періоду.

Широкого поширення набули пісні і інструменти греків. Професійна музична культура зароджується на початку 20 століття. Серед перших і найбільш відомих композиторів Кіпру – Солон і Янгос Міхаїлідіси. Міхаїлідіс заснував консерваторію в Лімасолі (1934 р.), перший симфонічний оркестр на Кіпрі (1938 г) і концертне мистецтво в Нікосії. Його перу належать симфонічні, камерні твори, музика до ряду трагедій Евріпіда, опера «Одіссей», балет «Навсикая», а також дослідження з історії і теорії музики.

Також Міхаїлідіс – автор багатьох популярних пісень, симфонічних творів. Він один із засновників симфонічного оркестру Кіпрського радіо і телебачення – єдиного професійного колективу країни. Серед сучасних композиторів Кіпру – А. Лімбуридідіс, Р. Коцоніс, До. Ккостеас. Співаки, успішно виступаючи на батьківщині і на сценах зарубіжних театрів, – А. Цицарос, П. Зармаос, Д. Модинос та інші. Естрадні співаки: До. Спіру, М. Віоларіс. Працюють консерваторії в Лімасолі, Фамагусті, Ларнаці, Нікосії, а також музичні училища у ряді міст.

Література існує на грецькій і турецькій мовах. Кіпрська література на грецькій мові з'явилася і розвивається на Кіпрі в тісній взаємодії зі всією грецькою літературою. Перші пам'ятники літератури Кіпру – «Кіпрські оповіді» Стасина, (6-7 століття до н.е.) і «гомерівські гімни» на честь Афродіти.

Поступово формується кіпрський діалект, на якому зафіксовані «Акрітські пісні» (8-9 століття до н. е.), – кіпрський варіант грецького середньовічного епосу «Дігеніс Акріт» (записаний в 12-13 ст.). До початку виникнення словесної культури на народній мові відносяться «Ассизи держави Єрусалиму і Кіпру» (14 ст.) і «Любовна лірика» (14-15 ст.).

Література на турецькій мові представлена головним чином поезією. Турецькі поети в 19 столітті : Кензі і Сюкюті Ісмаїлага, Хасан Хильмі Ефенді, Мюфтю Раджі та інші. Поети нового напрямку – Назіф Сулейман Ебоглу, Уркиє Міні, Мехмет Льовент та інші. У турецькому суспільстві популярні Озкер Яшин, Фікрет Деміраг, Огуз Кучетолгу та інші. Сучасну драматургію представляють Фадил Коркут, Юнер Улутуг.

Кіпрський театр має багаті традиції, що своїм корінням йдуть вглиб століть. Про це свідчать амфітеатри, що збереглися або розкопані археологами, в різних районах Кіпру. Є ті, що навіть реставруються і перетворені на відкриті сценічні майданчики для театральних постановок, виступів ансамблів. Один з таких амфітеатрів знаходиться поблизу Лімасола. Це «Куріон», що вміщає дві тисячі глядачів.

Інший античний амфітеатр «одеон», розташований в Пафосі, стародавній столиці Кіпру.

Пожвавлення театрального життя спостерігалось з переходом острова від Туреччини у володіння Великобританії. На Кіпрі зароджується художня самодіяльність, продовжувалися гастролі грецьких театральних труп. Любителі об'єднуються в театральні групи. Найбільш відомі з них – Любительська група Нікосії, театральна група Лімасола «Аріс».

За репертуаром любительських театральних труп видно, що своїми постановками вони прагнули будити національну самосвідомість кіпріотів, кріпити їх моральний дух. Першою важливою точкою в розвитку театру на Кіпрі став 1918 рік, коли на Кіпрі з'явився новий його жанр – ревію, завезений з Афін. Незабаром цей театральний жанр завоював популярність серед любителів театру і драматургів Нікосії, Лімасола і Ларнаки.

Кінематограф давно вже завоював популярність і став одним з основних видів розваги і дозвілля кіпріотів. Вперше публічна демонстрація кінофільмів на Кіпрі відбулася в 1913 році в Ларнаці, яка була тоді торговим центром і центром розміщення посольств.

Знаменитих успіхів досягло кіпрське документальне кіно. Слід відмітити, документальні фільми займають видне місце в програмах телебачення. Особливо цікаві фільми про пам'ятники стародавньої культури, якими такий багатий острів. За останній час знімаються різні фільми на відеокасетах, як на самому Кіпрі, так і в кіпрських общинах в Англії, США, Канаді, Австралії і інших країнах.

Кінематограф як один з найпопулярніших видів мистецтва привертає увагу молоді, прагнучої опанувати професією кінематографіста. У цьому їй сприяє клуби кінематографії, що з'явилися на Кіпрі ще до 1974 року, коли був утворений Всекіпрський клуб кінематографії.

Головні туристичні райони

Заповідник Акамас

Півострів Акамас знаходиться в північно-західній частині Кіпру, в 48 кілометрах від Пафосу. Унікальний заповідник, створений самою природою, вражає уяву. Можливо, через рідкісні за красою квіти і трави, що збереглися лише в Акамас, а що колись виростали по всьому Кіпру, легендарний Гомер назвав його - «запашний острів квітів».

Історія півострова тісно пов'язана з грецькою міфологією. Наприклад, міф про Тесея, що переміг критського чудовиська Мінотавра за допомогою царської дочки Аріадни, в одному із змінених варіантів переносить нас на Кіпр. Корабель, на якому Тесеєм біг з Кріта з своєю полюбленою Аріадною, її сестрою Федрою і людьми, врятованими ним від чудовиська страшним штормом прибило до берегів Кіпру. Тут герой був вимушений залишити Аріадну, яка чекала дитину і не могла разом зі всіма продовжувати пла-

вання. Через деякий час Тесеї повернувся за нею і дізнався, що Аріадна померла під час пологів.

Повернувшись до рідних Афін, де він був царем, Тесеї одружувався на сестрі Аріадни, яка подарувала йому двох синів. Через багато років один з них – Акамас, що прославився своєю силою і спритністю, змінив Тесея на троні. Народ так любив і поважав свого нового царя, що спорудив йому пам'ятник в Афінах.

Існує гіпотеза, що на півострові в стародавні часи була досить розвинена цивілізація, центром якої була Акамантида. Але її слідів поки не виявлено.

Давно цікавить кіпрських дослідників походження назви півострова. Припускають, що слово «Акамас» означає «акавтос», тобто, той, що не «згорає». На користь цієї думки говорить той факт, що відомий кіпрський хроніст Леонтіос Махерас писав про те, як сарацини (так європейці називали арабських завойовників), неодноразово нападаючи на півострів, грабували і палили його. Після одного з таких набігів Кіпр був спопелений дотла – залишилася лише гора Акамас.

Пейзажі Акамаса незвичайно живописні: раковини, що окам'яніли, осколки керамічних судин, що нагадують про тих, що існували тут в давнину в поселеннях, породили безліч легенд і переказів. Їх відгомони чути в таких поетичних назвах, як: Фонтану Амороза, Фортеця Рігени, Купальні афродіти і багато інших.

У туристів, відвідуючих цей казковий півострів, особливою популярністю користуються Купальні афродіти. Якщо вірити міфам, то саме в цьому місці приймала ванни богиня любові і краси, яку ще називають Кипрідіою. Тут спалахнула любов між Афродітою і Адонісом. Але так само як і прості смертні, боги Олімпу були заздрісні і ревниві. І прекрасний хлопець гине від ран, нанесених вепром, посланим Артемідіою. Афродіта, гірко оплакуючи свого коханого, перетворила його на красиву квітку. З крові адоніса розцвітають троянди, із сліз богині - анемони.

Акамас - це унікальне місце, де природа збереглася в своєму первозданному вигляді. На півострові мешкає 168 видів птахів, серед яких, – рідкісний грифон Вультура, і 20 видів рептилій. Також є величні муфлони, радує око різноманітний строкатий світ метеликів.

Вже багато років ведуться роботи з порятунку морських черепах, що мешкають в районі Акамаса. З року в рік в дюни Лара Бич припливають зелені (*Chelonia midas*) і звичайні (*Caretta caretta*) морські черепахи, щоб тут в невеликих бухтах відкласти сотні тисяч яєць. У районі Пафосу існує станція-інкубатор, що займається збереженням і штучним розмноженням морських черепах. Ведеться планомірна робота з охорони рептилій, захисту місця їхнього існування, особливо місць розмноження, живлення і зимівлі.

На плато Лаона розташована трикілометрова ущелина Авакас з його таємничими печерами. Кілька років тому в лісі Акамаса на глибині 70 метрів був виявлений лабіринт, про існування якого знали лише декіль-

ка місцевих пастухів, але не наважувалися спуститися туди через його важкодоступність. Печера має два виходи, які зараз в цілях обережності постійно закриті.

Щоб потрапити всередину печери, потрібно пройти через один з ходів, діаметр якого складає три метри, а потім проповзти по тридцятиметровому коридору, після якого відкривається зигзагоподібний тунель, протяжністю в двадцять метрів, де людина вже може стати в повний зріст.

Подолавши ще деяку відстань, потрапляєш в галерею з величезними сталактитами і сталагмітами. Тут мешкають тисячі кажанів. Можна уявити здивування дослідників, що спустилися на таку глибину за допомогою спеціального спорядження, коли вони виявили стародавній глиняний посуд і мідний наконечник стріли. Яким чином ці предмети опинилися в печері, напевно, так ніколи не вдасться дізнатися, хоча учені і сподіваються розгадати цю загадку.

Існує урядовий план розвитку Акамаса, згідно з яким цьому району дано статус національного парку. Держава і громадські організації строго стежать за тим, щоб не допустити подальшого насування цивілізації на цей невинний куточок природи, що дістався кіпріотам в спадок від попередніх поколінь. Необхідно постаратися передати його нащадкам в такому стані, щоб він продовжував радувати всіх, хто по справжньому любить і цінує природу.

Лефкара

Якщо запитати кіпріотів, яке живописне місце вони порадили б відвідати гостям острова по дорозі з Нікосії до Лімасолу, відповідь в більшості випадків буде одна і та ж - Лефкара. Будучи одним з найбільш колоритних сіл Кіпру, вона не може залишити байдужим ні туристів з різних країн світу, ні самих остров'ян.

Плануючи поїздку в невелике село Лефкара, занепокоєнь з приводу того, як же знайти дорогу, котра веде до цього місця, не повинно бути. Приблизно у півгодина їзди від столиці Кіпру, не доїжджаючи 10-12 кілометрів ка Лімасола, вже здалеку можна побачити поселення, що розкинулося в улоговині між двох пагорбів. Лефкара з давніх часів була поділена на два маленькі села: верхня частина – Пано Лефкара і нижня частина – Като Лефкара.

Тут є прекрасна можливість придбати традиційні кіпрські мережива, виконані вручну місцевими майстринями і відомі в багатьох країнах. За розповідями кіпріотів, декілька сторіч тому місцеві господині, освоївши основи кружевоплетення, дуже непогано заробляли, продаючи свої вироби. Недивно, що з часом все мереживо, зроблене на острові вручну, стали називати одним словом «лефкарітіка».

Навіть сьогодні прямо на вулицях села Лефкара можна побачити, як майстрині плетуть складні орнаменти на серветках, скатертинах і покривалах. Проте на відміну від своїх попередниць, в даний час жінки, створюючи непрості геометричні узори, займаються одним з своїх улюблених занять. Тому кіпріотки, у яких є закінчені роботи, охоче запрошують подивитися свої мережива.

Окрім вишивки село Лефкара славиться срібними виробами, які чоловіки виготовляють також уручну. Щоб оцінити високу майстерність жителів села Лефкара, досить побачити срібний хрест в церкві Святого Ставроса, якому вже більше 700 років. У сувенірних же магазинах відвідувачі можуть вибрати такі традиційні вироби як срібний столовий посуд, господарське мідне начиння, а також плетені кошики.

Усесвітньо визнаний ремісничий центр Лефкара вже декілька сторіч зберігає свою вірність традиціям. А оригінальні вишивки, мережива і срібні вироби, незмінно викликають великий інтерес у іноземців і вельми популярні серед самих кіпріотів.

Місто Айя Напа

Місто Айя Напа розташоване на південному сході острова. У всій Європі його добре знають як прославлений туристичний курорт. Це один з найпопулярніших морських курортів Кіпру.

Айя Напа – звичайне маленьке селище, в якому проживає менше 1000 жителів, але протягом літнього сезону тут відпочивають більше 10 тис. туристів в день. Узбережжя дійсно чудове: дрібний пісочок, оточений ланцюгом гірських валунів, утворюють безліч невеликих і затишних бухт.

Ще якихось 20 років тому Айя Напа була маленьким риболовецьким селом з населенням близько 200 чоловік. Це було дуже бідне село, жителі якого насилу здобували гроші на їжу. Після вторгнення до 1974 Туреччини, Фамагуста припинила приносити доходи від туризму і, таким чином, народилася Айя Напа.

Останніми роками курорт перетворився з центру сімейного відпочинку і канікул в столицю вечірок подібну Ібіці. Айя Напа став синонімом клубного життя на острові і привертає туристів зі всієї Європи завдяки клімату, узбережжю, прекрасною водою, золотому піску і безлічі розваг для туристів.

Назва «Айя Напа» походить від Святої Панайї (Saint Panaya, що означає. діви Марії) і з грецького переводиться як Свята Напа - це свята покровителька міста, чий монастир венеціанської ери знаходиться в центрі курорту, за площею, яка сьогодні є центром клубного життя. Слово «Напа» застаріле і означає «лісиста долина». У стародавні часи ця територія була укрита густими лісами.

Згідно місцевій легенді, прославлена в даний час ікона, була випадково знайдена королем - мисливцем в запалі погоні за своєю здобиччю. Ікона була знайдена в печері, на вершині якої король спорудив маленьку церкву. Після виявлення ікона отримала назву Святої Панайї (Св. діви Марії) Агія Напа. Монастир, що існує і зараз, був побудований в 1500 р. районі печери, на честь св. діви Марії Агія Напа. Згідно з місцевою традицією, до 1790 р. ніхто не жив в околицях Агія Напи. Першими жителями, що з'явилися і утворили тут поселення, стали 20 осіб з Салоніків (Греція).

Монастир знаходиться в центрі Айя Напи, біля входу в нього росте старе інжирне дерево. У дворі знаходиться восьмикутний фонтан, де зобра-

жена жінка, що заснувала цей монастир, а також її батьки, що заборонили їй виходити заміж.

Головний центр району – селище Паралімні, знаходиться в 5 км. північніше Аїя Напи. Східніше знаходиться Протарас, відомий своїм нічним життям і населенням, що любить різні вечірки.

ПОРТУГАЛІЯ

Площа – 92 365 км²

Населення – 10,6 млн осіб

Столиця – Лісабон (678 тис. осіб)

Загальні відомості

Португалія – офіційна назва Португальська Республіка (Republica Portuguesa) розташована на південному заході Європи, на Піренейському півострові; включає Азорські острови та архіпелаг Мадейра в Атлантичному океані. Назва країни походить від найменування римського поселення Портус Калі (Portus Cale) в гирлі р. Дору. Португалія – найзахідніша держава Європи. На півночі та сході межує лише з Іспанією – 1232 км. На заході і півдні омивається Атлантичним океаном, берегова лінія складає 832 км. Найвища точка – гора Серра-де-Ештрела (1993 м).

Острови Мадейра та Азорські – автономні регіони країни. Відстань від континентальної частини країни до Азорських островів – 1500 км., до Мадейри – 650 км. Залежна заморська територія – Макао в Східній Азії неподалік Гонконгу, 20 грудня 1999 року офіційно повернена Китаю, але протягом 50 років зберігатиме статус особливого регіону з власним урядом, законодавством та економікою.

Географічне положення відіграє надзвичайно велике значення в країнознавстві. Від нього певною мірою залежить спосіб життя і навіть характер народу. Географічне положення Португалії можна вважати периферійним відносно країн Європи. Країна має вихід до Атлантичного океану значною своєю частиною. Вихід держави до океану формує комплекс додаткових туристичних ресурсів, які можна використовувати в національному туристичному виробництві (морські ландшафти, кліматичні курорти). При цьому протяжна берегова лінія з великою кількістю бухт і заток надає країні перспективи як напрямку пляжного туризму. Вихід території країни до океану – найважливіша ознака її економіко-географічного положення. Міжконтинентальним морським шляхом країна з'єднана з Атлантичним узбережжям Європи (Лісабон, Лондон, Гавр), що становить основу її економічного та туристичного розвитку.

Варто зазначити, що територія Португалії є витягнута з півночі на південь, тобто має меридіальне спрямування. Це дає переваги країні з огляду туристичної привабливості, оскільки чіткіше виражена зміна ландшафтів з півночі на південь та клімату. Протяжність з півночі на південь – 563 км, з заходу на схід – 201 км. Сухопутний кордон з Іспанією збільшує пропускну спроможність національної туристичної індустрії, надаючи більший можливостей для розвитку прикордонної торгівлі та туризму.

Португалія знаходиться на одному з сухопутних коридорів Європи, який бере початок у столиці країні Лісабоні. В межах сухопутних транспортних коридорів переважно і розвивається сучасний пізнавальний, діловий та інші види міського туризму, оскільки розташовані в їхніх межах населені пункти не тільки є транспортно доступними, у них також сконцентрований основний культурний, економічний, науковий ресурс країни.

Населення складає 10,6 млн осіб (74 місце у світі). Державне свято 10 червня – День Португалії. Державна мова – португальська. Грошова одиниця – євро.

ВВП (2006) – 210,1 млрд дол. США (40 місце), на душу населення – 19,8 тис. дол. США (41 місце). Португалія – держава середнього економічного розвитку. Член ООН, НАТО, ЄС, ОЕСР.

Державний устрій та форма правління

Португалія – парламентська республіка. Глава держави – президент Анібал Каваку Сілва (з 9 березня 2006 р.). Керівник уряду – прем'єр-міністр Жозеф Сократе Карвало Пінто де Соуса (з 12 березня 2005 р.).

Законодавчу владу має однопалатний парламент (Асамблея Республіки). Термін повноважень парламенту – чотири роки.

В адміністративному відношенні країна поділена на 22 округи та 2 автономні області – острови Мадейра та Азорські.

Основні політичні партії: Соціалістична партія (СП) – 115 осіб у парламенті; Соціал-демократична партія (СДП) – 81; Коаліція «Демократична єдність» (КДЕ) – 17; Народна партія (НП) – 15; Блок лівих партій – 2. Загальна кількість депутатів – 230.

Історичні особливості розвитку

До середніх віків історія Португалії невіддільна від історії Іспанії. У II столітті до н.е. територія сучасної Португалії стала частиною римської провінції Лузітанія. У V столітті н.е. контроль над регіоном перейшов до вестготів, а у VIII столітті – до маврів. У 997 році територію між річками Дору і Мінхо (північ Португалії) відвоював у маврів король Леона Бермудо II. У 1064 р. король Кастилії і Леона Фердинанд I захопив територію до сучасної Коїмбри. Відвойовані у маврів території були поділені. У 1093 році як вдячність за допомогу у війні з маврами король Альфонсо I пода-

рував Генріху Бургундському титул графа Португальського. У 1139 році Португалія стала незалежним від Іспанії королівством.

Після смерті короля Альфонсо Генріх відмовився визнати владу Кастільського королівства, почавши війну. У 1143 син Генріха Альфонсо Енрікес був проголошений португальськими рицарями королем Португалії Альфонсо 1. У 1179 році Папа римський визнав незалежність Португалії.

Протягом подальших двох століть португальські королі вели війни з маврами, які зрештою закінчилися вигнанням останніх з країни.

У XV-XVI століттях Лісабон за розкішню перевершував всі європейські столиці. Близько 2 тисяч кораблів з коштовностями, шовком, прянощами і чорними невольниками щорічно входили в гирло річки Тежу.

Це був час не тільки небаченої розкоші та успіхів в усіх галузях, це був час великих мореплавців і великих відкриттів. Насамперед, у 1418 і 1427 роках в Атлантичному океані були відкриті Мадейра та Азорські острови і приєднані до Португалії. Також відкриті острови Зеленого Мису.

Упродовж XV ст. Відбуваються декілька хрестових походів і географічних відкриттів, кульмінацією стало відкриття океанського шляху в Індію (1497-1499). Васко да Гама обігнув мис Доброї Надії, що в подальшому допомогло португальцям дістатися східного узбережжя Африки та Індії. Була відкрита Бразилія. У XV ст. Португалія була провідною морською державою Європи, а в наступному сторіччі першою з європейських країн створила величезну імперію із заморськими володіннями в Південній Америці, Африці, Індії і Вест-Індії. Минуло вже понад 500 років відтоді, як португальські мореплавці перетнули океани в пошуках нових континентів, а нація як і раніше пишається славою своїх великих першовідкривачів. Сліди могутньої морської імперії можна зустріти не тільки в самій Португалії, але й в абсолютно різних кутках світу: у Африці, Індії, Індонезії, Китаї, на Близькому Сході і у Південній Америці.

У XVII столітті король Жуан IV, вигнавши з Бразилії голландців, встановив повне панування Португалії у цьому регіоні.

Як це трапляється рано чи пізно з будь-якими імперіями, колоніальна Португалія розсипалася як картковий будиночок. Парадоксально, але незліченні багатства призвели до розорення країни, а вплив населення в колонії виявився фатальним для порівняно невеликої держави. На 60 років Португалія потрапляє під владу іспанської корони, втрачає найважливіші колонії і торговельні шляхи.

Державну самостійність Португалії відновлено в 1640 році за політичної підтримки Англії і фінансової підтримки з Бразилії. У другій половині XVIII ст. відновлюється Португальська монархія. З 1826 по 1910 роки в країні панує конституційна монархія.

На початку XX століття в Португалії почав діяти республіканський рух. Після революції 1910 долі Португалію було проголошено республікою.

У 1932 році міністр економіки Антоніо Салазар здійснює державний переворот і встановлює в країні профашистську диктатуру. До 1974 року в

країні панує диктатура Салазара. Встановлений жорсткий порядок рятує економіку країни, але призводить до повної ізоляції Португалії від Європи і всього світу.

25 квітня 1974 році в країні відбулася революція «червоних гвоздик», в результаті якої скинуто півстолітню диктатуру Салазара, яка існувала з 1926 року, до влади прийшов уряд, що почав широкі демократичні реформи. Португалія дає незалежність своїм Африканським колоніям і втрачає свою колонію в Азії внаслідок вторгнення Індонезії (Португальський Тімор).

1 січня 1986 року Португалію прийнято в Європейський Союз, цього ж року Маріо Суареш був обраний першим за 60 років цивільним президентом. У 1999 році повернено незалежність останній з колоній (Макао).

Після вступу в ЄС, у основному завдяки субсидіям, економіка Португалії розвивається досить швидко. Будуються сучасні дороги та автомагістралі, здійснюється планомірне оновлення житлового фонду. З 1 січня 2002 року країна ввійшла в зону єдиної європейської валюти – євро.

Населення

Народонаселення — термін, який складається з двох слів-понять, що є близькими за змістом, але не тотожними: народ і населення, їх можна назвати компонентами народонаселення аналогічно компонентам природи. Характеристика населення включає елементи і явища, які дають уявлення про жителів країни. Кожний з елементів характеризується низкою показників.

Основним демографічним показником є чисельність населення, тобто загальна кількість людей, які проживають на даній території. На території Португалії проживає 10,6 млн осіб (2006 рік), щільність населення 111,8 осіб/км².

Населення, звичайно, постійно змінюється кількісно і якісно. Це пояснюється різним характером його відтворення. Природний приріст у країні становить 0,18% (2002 рік). Рівень народжуваності (на 1000 осіб) – 12. Рівень смертності (на 1000 осіб) – 10. Середня тривалість життя в 2000 році складала – 75,7; серед чоловіків – 72,24; серед жінок – 79,49. Вікова структура населення: 1-14 років – 16,9%, 15-64 років – 67,3%, 65 років та більше – 15,8%.

Від вікового складу населення певною мірою залежить соціально-політичний клімат країни. Молодь з погляду демографії — найважливіша частина всього населення. Від неї залежить демографічна та часто й соціально-політична ситуація в країні, соціальний клімат, міграційна рухливість та низка інших процесів. Роки молодості — це пора формування особистості, рішучих змін і досягнень, що певною мірою визначають подальше життя. Тому в молодості людям властиво легше сприймати зміни, нововведення,

а у випадку виникнення нестандартних ситуацій вони легше адаптуються до незвичних норм поведінки і форм спілкування, особливо з туристами.

Населення Португалії в національному відношенні виключно однорідне: 99,1% – португальці (комбінація кількох етнічних елементів, в основному іберійців, римлян і вестготів), бразилійці (0,1%), англійці (0,1%), іспанці (0,1%), американці (0,1%). Віросповідання: католики (94,5%), протестанти (0,6%), євреї (0,1%), мусульмани (0,1%), невіруючі (3,8%).

Португальці – доброзичливі, відкриті, меланхолійні і неквапливі. Неквапливість – це національна риса португальців, ніщо і ніхто в світі не змусить їх зробити щось швидко. Португалія – це найспокійніший і найбезпечніший куточок Європи.

Офіційна мова – португальська, також вживається іспанська та англійська. Португальська мова, яка бути схожим від латини є рідною мовою не лише для жителів Португалії, але й для 200 мільйонів людей різних країн світу. Громадяни Бразилії (близько 170 мільйонів осіб) користуються особливим різновидом португальської мови. У Мозамбіку, Анголі, Гвінеї-Бісау та деяких інших африканських державах португальська також є державною мовою.

Переважає більшість населення – католики. Після повалення монархії у 1910 році церква була відділена від держави, однак її вплив на всі сфери життєдіяльності залишився дуже великим, навіть політикам доводиться з нею рахуватися.

Частка неписьмених становить 12,6%. В історії країни були сприятливі для розвитку освіти періоди, тому перший університет заснований ще у 1288 р. у Лісабоні. Та століття монархії, політична нестабільність останніх століть, війни та військово-тоталітарні режими зумовили низьку середню освіченість старших осіб з сучасного населення. На початок 90-х років 58% працюючих мали освіту 4 і менше класів і лише 3,2% вищу. Тому керівництво Португальської Республіки розглядає розвиток освіти як один з пріоритетів. Обов'язкова 9-річна освіта поділяється на три періоди (4+2+3), розпочинаючись з віку 6 років. Цьому передують досить розвинені дошкільне виховання для віку 3-5 років. На заключній стадії учні складають випускні екзамени за основну школу і отримують відповідний атестат. Погане навчання і провал на іспитах приводять до отримання довідки про відвідування основної школи. Після основної освіти йдуть 3 класи середньої школи, яка має потоки загального і професійного навчання. Субота входить у розклад, тому навчальний рік у Португалії складає 197 днів. Наприкінці складаються іспити за середню школу для отримання атестата про повну середню 12-річну освіту (certificado de fin de estudos secundarios). Вища освіта побудована на університетах і політехнічних інститутах, які називаються «вищими школами» (Escolas Suoeriores). Перші присуджують дипломи трьох рівнів, другі лише двох.

Природні умови і ресурси

Португалія знаходиться в західній частині Піренейського півострова, а також займає два архіпелаги в Атлантичному океані. Площа країни складає 92135 км², половина якої – це сільськогосподарські угіддя, а 32% – ліси. Північна частина країни характеризується гористою місцевістю, де знаходяться гірські хребти, зокрема: Серра де Герез (1544 м над рівнем моря), Серра де Марао (1415 м над рівнем моря), Серра де Ногвейра (1318 м над рівнем моря), однак на півдні переважають рівнини та височини. Португалія займає приблизно 15% усього Піренейського півострова. Узбережжя країни є піщане або скелясте. Велику частину території країни займають гори, які є продовженням іспанських Месет.

На території Португалії чітко виділяються долини річок Дору (Дуеро) і Тежу (Тахо). У верхніх течіях вони вузькі і глибоко врізані, нижче за течією розширюються і поблизу берега Атлантичного океану переходять в плоскі низовини. По цих річках проходять природні межі п'яти з шести географічних областей країни. Водночас кордон між Португалією і Іспанією майже ніде не пов'язана з природними рубежами.

Рельєф провінцій Мінью на заході і Траз-уш-монтіш і Алту-Дору на сході, розташованих на північ від річки Дору, перетнутий, гірський. Провінція Бейра, що тягнеться від річки Дору до верхньої ділянки річки Тежу, за винятком прибережної рівнини, теж зайнята горами. У її центральній частині знаходиться вища точка Португалії – гора Ештрела (1993 м над у.м.). Родючі рівнини в низовинах річки Тежу (провінція Рібатежу) і в прибережній зоні на північ і південь від столиці країни Лісабона відносяться до провінції Ештремадура. На схід і південь від неї тягнеться провінція Алентежу, з м'яким горбистим рельєфом, а всю південну частину Португалії займають рівнини провінції Алгарві, за природними умовами схожі з середземноморською зоною Північної Африки.

Грунти Португалії в основному піщані кислі, такі, що сформувалися переважно на вулканічних породах. Виняток становлять родючі суглинні ґрунти алювіальної рівнини в низовинах річки Тежу. На території Португалії виділяють декілька сейсмічно активних зон, найбільші з них знаходяться в Алгарві, Мінью і поблизу Лісабона.

Країною протікають великі ріки півострова: Дору, Тахо, Гвадіана, які беруть свій початок у сусідній Іспанії. Грунти в Португалії піщані, сформовані, здебільшого на вулканічних породах, за винятком ґрунтів в долині ріки Тахо. Тваринний світ Португалії репрезентують різні ссавці (вовки, кабани, рисі) та птахи, часто можна зустріти також ящірок та хамелеонів.

Португалія розташована в субтропічному поясі. На півночі країни знаходиться плоскогір'я Месета. Переважають висоти 1000-1200 м, найбільша 1991 м (в хребті Серра-да-Ештрела). На заході гори круто обриваються до приморської рівнини. Південніше річки Тежу розташована Португальська низовина, на сході облямована плато з округлими кряжами висотою 600-1000

м. На крайньому півдні розташовані низькогір'я Серра-да-Алгарві (висота до 902 м), південні схили яких круто обриваються до прибережної низовини. Ріки – Тежу (Тахо), Дору (Дуеро), Гвадіана. Судноплавні тільки дві перші в нижній течії на відстані 200 км від гирла. Долини рік Дору (Дуеро) і Тежу (Тахо) у верхніх течіях вузькі і глибоко розрізані, нижче за течією розширюються і поблизу берега Атлантичного океану переходять в плоскі низовини. Клімат країни м'який, зумовлений впливом Атлантичного океану.

Клімат в Португалії цілком залежить від впливу Атлантики. Близькість океану утримує температуру нижче, ніж на тих же широтах в Середземномор'ї. Погода тут є мінливішою, випадає більше опадів. Клімат міняється із зміною рельєфу – від півночі на південь і від сходу до заходу. Охолоджуючий вплив здійснює холодна Канарська течія, що проходить з півночі на південь уздовж західного побережжя країни. У прибережних районах літо на 5-7°C холодніше, а зима на 1-2°C тепліша, ніж в Південній Італії або Греції. Середня липнева температура повітря на рівнинах змінюється від 19°C на півночі до 25°C на півдні, в горах літо прохолодніше на 2-3°C. Зима тепла, м'яка, з середніми січневими температурами на рівнинах 8-11°C, а в горах до 3-5°C.

Невеликою є амплітуда зміни протягом року і температури океанічних вод – від 3-15°C взимку до 17-18°C влітку. Купальний сезон на західному узбережжі триває всього три місяці. Вода більше прогрівається біля південного узбережжя, де і зосереджена основна маса курортних міст.

Основна частина опадів припадає на холодну пору року. У горах на півночі майже всюди випадає більше 1000 мм опадів на рік. Найбільша їх кількість спостерігається на схилах Серра-да-Ештрела, вершина якої в листопаді-травні покрита снігом. На рівнинах Центральної і Південної Португалії річна сума опадів складає 400-800 мм, а уздовж південного узбережжя місцями знижується до 300 мм. Найпосушливі місяці – липень і серпень.

На території країни можна виділити декілька кліматичних районів: північно-західний з рясними дощами, м'якою зимою і коротким літом; північно-східний з тривалішою, холоднішою, сніжною зимою і жарким літом, і південний з дефіцитом опадів, тривалою спекою, посушливим літом і м'якою зимою. Щорічно у всіх районах Португалії може випадати сніг, але стійкий сніжний покрив не утворюється.

Найхолоднішим місяцем є січень. Його середня температура змінюється від +3 на північному сході країни до +11,9 на півдні. При цьому характерні температури для ночі і дня складають +0,5 і +8 для північних районів і +8 і +16 для найпівденніших.

Середньомісячна температура найжаркіших місяців, липня і серпня, змінюється в напрямі з півночі на південь від +19 до +23,4. У ці місяці денна температура у всіх районах перевищує +24 градуса, досягаючи на півдні +28,8. Вночі стовпчик термометра опускається до +10 на півночі і до +16..18 на півдні.

Португалія – країна з найбільшою в Європі кількістю сонячних днів. У південних районів кількість сонячного годинника в рік досягає 3000.

Купальний сезон на західному узбережжі триває всього три місяці, але і в цей період купання на любителя – температура води становить близько +18. Вода більше прогривається біля південного узбережжя (до +21), де і зосереджена основна кількість курортів.

Мадейра в перекладі з португальської означає «ліс». І хоча ліси за останнє століття значно порідшали, мешканці острова засадили вакантні місця садами і квітниками. Клімат на острові вологий океанічний і разом з тим субтропічний. Береги омиваються теплим Гольфстрімом і обдуваються мокрими пасатами. На півдні Мадейри майже завжди сухо, бо там високі гори. Температура повітря становить: в січні +17- +19 °С, а в серпні +22 – +26 °С. Вода протягом усього року тепла: від 16-18 °С взимку до 20-22 °С влітку. На Мадейрі ростуть рослини небачених розмірів. Лавр досягає тридцяти метрів і це є справжнім дивом для будь-якого відвідувача. Стовбур деревовидної папороті сягає 25 см. у діаметрі. Список живих раритетів очолює славнозвісна драцена та драконове дерево, здатне прожити кілька тисяч років.

Невід’ємною частиною унікального ландшафту Алгарве є національний парк Ріа-Формоза, який знаходиться під патронатом ЮНЕСКО. У ньому можна побачити фламінго, що ширяє над водою, та незвичайної краси рослини.

Господарство

Три чверті всіх виробничих потужностей Португалії зосереджені в двох промислових районах: Лісабон-Сетубал на півдні і Порто-брага-авейру на півночі країни. У районі Лісабон-Сетубаль діють підприємства нафтопереробної, хімічної, сталеливарної, автомобілебудівної, електронної, целюлозно-паперової, харчової промисловості, з виробництва будматеріалів. На півночі переважає легка промисловість: Порто виробляє текстиль, взуття, меблі, вино, Авейру – целюлозно-паперові вироби і вироби з дерева, Брага – одяг, електроніку, споживчі товари. Третя промислова область розташована за 140 км. на південь від Лісабона в місті-порту Синіше – тут зосереджені паливні електростанції.

Після вступу країни в ЄС ситуація в національній промисловості змінилася. Державі належать підприємства гірничовидобувної і важкої індустрії, приватному капіталу – підприємства легкої промисловості, філіали транснаціональних корпорацій – підприємства з високим рівнем нових технологій: електроніка, автомобілебудування, фармацевтична промисловість.

Третина Португалії вкрита лісами. Більшість лісів – пробкові, евкаліптові і соснові дерева. Ціни на деревину такого типу на світових ринках дуже високі. Уряд заохочує розвиток лісового господарства в тихих райо-

нах країни, де через бідність ґрунтів ведення рослинництва неможливе або малоприбуткове.

Довга берегова лінія Португалії і багатство рибних ресурсів біля прибережних вод сприяли розвитку рибальства. Біля берегів країни здійснюється вилов сардин, анчоусів, тунця, а в Північній Атлантиці – тріски. Головні риболовецькі міста – Матозіньюш, Сетубал, Портіман. Але навіть при такому значному розвитку рибного промислу, країна змушена імпортувати рибу з Ісландії (в'ялена риба), Норвегії (сушена тріска) і Росії (сардини).

Промисловість Португалії значною мірою залежить від імпорту нафти і нафтопродуктів. Вугілля, виробництво якого збільшилося з середини 1980-х років, йде на електростанції. Третину електроенергії, яка виробляється в Португалії, отримують на гідроелектростанціях.

Ведеться комерційний видобуток вольфраму, олова, хрому, причому вольфрам у значних обсягах експортується. Вугілля, що видобувається в Монкорво, постачається на сталеливарний завод. Видобуток міді здійснюється в Невес-корво.

Сільське господарство Португалії за показниками відстає від аналогічних секторів країн ЄС. Існує кілька причин: низький рівень інвестицій, слабка механізація ферм, обмежене застосування родючих земель.

Головні сільськогосподарські культури: пшениця, ячмінь, кукурудза, рис, картопля, виноград, маслини, томати.

Португалія – провідний експортер вин і томатної пасти. Доходи, отримані від продажу цих продуктів на світових ринках, відшкодовують вартість імпортованого м'яса і пшениці.

На півночі країни переважають невеликі ферми, дуже різноманітні і віддалені одна від одної, тому не йдеться про об'єднання земель і розподіл ресурсів. На півдні розширена система латифундій (великих землеволодінь). Тут розвиток агропромислового комплексу гальмувався екстенсивним типом господарювання: через великі площі, зайняті під зернові і виноград власники не були зацікавлені в інвестуванні коштів і технологій.

Португалія відносно невелика держава, тому велика частина міжміських перевезень здійснюється автобусами і суднами. Про розклад руху слід цікавитись заздалегідь в головному туристичному офісі, оскільки час відправлення і маршрути часто змінюються, особливо влітку. Квитки краще резервувати заздалегідь, принаймні за день до відправлення, особливо при поїзді на узбережжя чи в інші курортні райони.

Якість автомобільних доріг середня – часто відсутня розмітка, а дорожні знаки можуть ввести в оману. На багатьох дорогах нерівне покриття і недостатнє освітлення. Під час ремонтних робіт застережливі знаки часто не виставляються.

Специфічною умовою країни вважаються непередбачуваність стилю водіння місцевих водіїв, велика кількість мотоциклістів, що нехтують правилами, автомобілів з непрацюючими фарами і ремонтних і сільськогосподарських машин, що поволі рухаються. Країна займає одне з перших

місць в Європі за кількістю дорожньо-транспортних пригод. Використання ременів безпеки є обов'язковим, діти до 12 років повинні знаходитися на задньому сидінні. У населених пунктах заборонено використання звукового сигналу.

Внутрішні авіарейси по Португалії здійснюються національним авіаперевізником TAP Air Portugal (www.flytap.com) і невеликими компаніями SATA (www.sata.pt) і PGA Portugal Airlines (www.pga.pt).

У Лісабоні курсують автобуси, трамваї і метро. Метрополітен в Лісабоні складається з чотирьох ліній, що зв'язують історичний центр міста із спальними районами. Слід мати на увазі, що лінія метро не доходить до аеропорту, а найближча від нього станція (Areeiro) розташована в 1,5 км. південніше.

Залізничне сполучення розвинене непогано, але порівняно з іншими країнами Західної Європи кількість ліній обмежена. Основні напрями: Лісабон – Порту – Віана-ду-каштелу, Лісабон – Фару і Порту – Браганца. Крім того, є досить широка мережа регіональних потягів. З Лісабона потяги щодня курсують до Парижа (Sud Express) і Мадрида (Марвай), з Порту – у Віго.

Оренда автомобіля достатньо проста, орендна плата залежить від сезону, класу автомобіля і напливу туристів. Для оренди необхідно мати документ, що засвідчує особу (для громадян ЄС – посвідчення особи, для всіх інших – паспорт), міжнародні права водіїв, вік не молодше за 22 роки, стаж водія не менше 3 років, також бажана (але не обов'язково) наявність міжнародної кредитної карти.

Найбільші міста

Лісабон – (порт. Lisboa) — столиця Португалії, що є також головним портом країни, століттями була провідною зіркою для великих мандрівників. Центральна вулиця Лісабону Авеніда-да-Лібердаде, яка включає фортецю святого Жоржа, квартал Алфаму з вузькими вуличками, колоритні ресторанчики, де завжди запропонують свіжу рибу за смішними цінами. Сучасний центр Лісабона – площа Праса-ду-Комерсіу з королівською резиденцією в стилі неокласицизму.

Місто займає вигідне положення на південно-західному узбережжі Піренейського півострова, в широкому гирлі річки Тежу, в 15 км. від Атлантичного океану. Райони міста тягнуться уздовж лісабонського узбережжя, що тягнеться від річкового гирла до пляжів Алентежу. Сучасні висотні будівлі мегаполісу ближче до околиць змінювалися живописними рибальськими хатинами, об'єднаними в невеликі селища. Взимку середня температура +9 градусів, влітку +24. Околиці Лісабона багаті рослинністю, серед якої: приморська сосна, евкаліпт, вічнозелені чагарники (маквиси).

Лісабон — найбільше місто Португалії. У ньому проживає понад 564 477 (2001) жителів, а в агломерації Великий Лісабон — близько 2,6

млн, що складає майже чверть населення держави. Столиця Португалії — мононаціональне місто, 97 % його населення складають португальці і лише 3 % — іноземні громадяни. Більша частина жителів міста розмовляє португальською мовою, яка дуже схожа з іспанською, однак все таки відрізняється вимовою і граматикую. Практично все населення столиці сповідає католицизм. Крім того, в Лісабоні є іудейська спільнота, яка нараховує близько однієї тисячі прихожан.

Лісабон — місто з багатющою історією, що налічує більше 20 століть. У стародавніх джерелах він вперше згадується в II столітті до н. е., як велике поселення іберійського племені лузитан. Вигідне в економічному плані розташування, сприяло швидкому зростанню міста. Наприкінці II століття до н. е., місто було захоплене Римською імперією, і традиції, що існували раніше, і мови зникли. У 714 від римлян місто перейшло арабським халіфам і знаходилося під їх владою більше трьох сторіч, після чого французькі лицарі під час війни проти мусульман (Реконкіста) відвоювали місто. У 1147 місто було відвойоване у арабів, а столицею Португалії стало лише в 1256 р. У 1384 місто піддалося чотиримісячній облозі кастільськими військами. Лісабон проіснував відносно мирно до 1 листопада 1755, коли в результаті сильного землетрусу був зруйнований вщент. Відновили його лише до кінця XVIII століття. Відновлене місто стало об'єктом уваги Наполеона Бонапарта. Лісабон неодноразово ставав ареною зіткнення різних політичних інтересів, спокій наступив лише після Другої світової війни.

Лісабон нерідко називають перлиною португальських міст. У місті гармонійно поєднується архітектурну спадщину різних стилів: тут можна побачити прекрасний замок, побудований в IX — XIV ст., романський собор XII століття (перебудований в XVIII столітті), готичний монастир кармелітів (1389—1423, нині в ньому розташовується археологічний музей), чудові палаци (палац Мафра і палац Келуш — бароко; палац Ажуда і палац Сан-бенту — класицизм) і церкви, виконані в стилях мануеліно і бароко (базиліка Ла Ештрела, церкви Святого Вісенте ди Фора, Консейсау Велья, Святого Долі, Музей церковного мистецтва). Популярною забавою городян є бій биків.

Серед пам'ятників церковної архітектури виділяються Кафедральний собор, церкви св. Вісенте ди Фора, Консейсау Велья (у стилі «мануеліно»), св. Долі і Музей церковного мистецтва. Знаходячись в Лісабоні обов'язково треба подивитися на замок Сан-жоржі, площі Праса де Коммерсиу і Росіу, парк короля Едуарда.

У Лісабоні розташовано безліч цікавих музеїв. У Національному музеї старовинного мистецтва (заснований в 1884) в Лісабоні експонується португальське мистецтво XII—XIX вв. У столиці знаходяться прекрасний Музей Калоста Гульбенкиана (Calouste Gulbenkian), в якому представлені картини, скульптури, килими, кераміка зі всього світу, і пов'язаний з ним Центр сучасного мистецтва (1979). Національний музей карет (1905) має в своєму розпорядженні колекції королівських карет, деяким з них більше

300 років. У Лісабоні знаходяться також інші відомі музеї: археології, етнографічний, театральний, військово-морський.

В околицях Лісабона особливої уваги заслуговують витриманий у стилі барокко архітектурний комплекс Мафра з королівським палацом XVIII ст., літня королівська резиденція Келуш XVIII ст. і королівський палац Маврів. Недалеко від міста розташовані гірська гряда Аррабіда та відомі курорти Ешторіл і Кашкаїш.

Порту (порт. Porto) – друге за величиною і значенням місто Португалії. Воно було засноване в 6 ст. до н.е. і дало назву всесвітньо відомому портвейну. По назвах селищ Портус і Калі, розташованих колись на різних берегах Дору (там, де знаходиться сучасне Порту), маври стали називати країну Порукале. Пізніше Порукале трансформувалася в Портукалію, а потім до Португалії.. Справжні шанувальники Португалії віддають перевагу саме Порту, а не Лісабону.

Населення Порту — більше 260 тис. осіб (2001), в агломерації Великого Порту — 1,3 млн осіб. Порту — традиційно найбільш розвинене в промисловому відношенні місто Португалії. Промислова революція XVIII—XIX ст. сприяла його бурхливому розвитку. Тут вперше в країні отримали втілення багато інженерних нововведень свого часу. Наприклад, Порту був першим містом на Іберійському півострові, в якому було організовано трамвайний рух (1872).

Поселення в районі сучасного Порту існувало задовго до приходу римлян. Римляни назвали місто Portus Cale. Ця назва пізніше перетворилася в Portucale. Від нього відбулася назва графства Condado Portucale, що згодом дав назву всій країні — Portugal. Іноді місто називають північною столицею Португалії.

Історичний центр Порту розташований на правому березі річки Дору, в декількох кілометрах від місця її впадання в Атлантичний океан. Центр міста оголошений ЮНЕСКО Всесвітнім культурним надбанням.

Порту старовинне місто, жваве і пристрасне. Воно повне прекрасних будівель. Історія оточує вас, коли ви відвідуєте замок, де народився перший король Португалії, дон Альфонсо Енрікес. У незліченних будинках і палацах відвідувачів приймають з аристократичною гостинністю. Район уздовж узбережжя, відомий як Рібейра, повний вузьких звивистих вулиць з будинками і барвистими фасадами, і метушливою енергією працюючих людей. Варто також відвідати: церкву Седофейта, башту Клерігош, церкву Сан-Франциско. Порту з'єднаний з Південним узбережжям річки Дору мостом Дону Марія Піа, побудованим Густавом Ейфелем в 1877 році. У Порту знаходиться декілька музеїв, концертних залів, театри, бібліотеки і книжкові магазини.

Починаючи свою подорож в Порту, можна зробити прогулянку по Північній Португалії. На іншому березі річки знаходиться місто Вила Нова де Гайа, засноване королем Альфонсо III в 1253. Його виникнення й історія пов'язані з експортом портвейну. Портвейн бере свій смак від

брєндї, який додається в процес ферментації, щоб зупинити її і зберегти виноградну солодкість, властиву хорошему вину. Це вишукане, дороге вино, яке експортується з Португалії по всьому світу.

Історико-культурний туристичний потенціал

Порівняно невелика за площею Португалія може, проте, похвалитися могутньою історичною спадщиною. Тут збереглися старовинні фортеці, собори і палаци. Лісабон (Lisboa). Символ Лісабона — прикрашена барельєфами і статуями відомих людей арка, що сполучає площу Комерції з вулицею Аугуста. Інші місцеві «must see»: статуя Христа і знаменитий міст Васко-так-гамору, що є найдовшим міським мостом в Європі.

Відомі музеї міста: музей Ду-Шиаду, Національний музей древнього мистецтва, Музей сучасного мистецтва, Національний музей природної історії, Етнографічний музей, Археологічний і Морський музеї, музей Калоста Гульбеняна, унікальний Музей кераміки.

У Національному музеї старовинного мистецтва (заснований у 1884) в Лісабоні експонується португальське мистецтво XII–XIX ст. У столиці знаходяться також Музей К.Гульбенкяна (1969) і пов'язаний з ним Центр сучасного мистецтва (1979). Національний музей карет (1905) пропонує відвідувачав королівські карети, вік окремих з яких становить 300 років. У Лісабоні є також інші відомі музеї: античного мистецтва, археології, етнології, театральний, військово-морський.

Історичний район Белем із знаменитими Віфлеємською вежею і монастирем ієронімітів (Жеронімуш) – шедевр архітектурного готичного стилю XV–XVI ст., оголошений ЮНЕСКО надбанням світової культури. Серед пам'ятників церковної архітектури виділяються Кафедральний собор, церкви св. Вісенте ді Фора, Консейсау Велья, Музей церковного мистецтва.

На околицях Лісабона на особливу увагу заслуговують витриманий в стилі барокко архітектурний комплекс Мафра з королівським палацом XVIII ст., літня королівська резиденція Келуш XVIII ст. і Національний палац в Сінтрі. Найбільша в Португалії пам'ятка давньоримської архітектури – руїни Конімбріги – розташована за 16 км на південь від університетського міста Коїмбра.

Порту — одне з прадавніх міст і колишня столиця країни. Тут варто пройтися по Авеніда-душ-Альядуш з будинками кінця XIX — початки XX століття, відвідати галасливий прибережний квартал Рібейра, знамениті винні льохи і строкатий і галасливий ринок. Також в Порту розташований найстаріший ботанічний сад в країні. У передмісті Віла-Нова-де-Гая вже більше 300 років знаходяться головні підвали для зберігання портвейну і працює єдиний у своєму роді Музей портвейну.

Місто Брага (Braga) на північ від Порту — культурний і релігійний центр країни, резиденція єпископа. У 5 км. від Браги знаходиться одна з головних святинь Португалії — церква Бон-Жезуш-ду-Монте, що стоїть

на гірській терасі (церква Христа на голгофі, XVIII століття). У центрі Коїмбра (Coimbra) збереглися середньовічні кріпосні стіни, монастирі Муштейру-де-Санта-Клара і Кунвенгу-де-Санта-Клара-а-Нова. У 16 км. на північний захід від Коїмбри розташована Фатіма, всесвітньо відоме місце паломництва, в якому, як вірять католики, сталося Диво з'явлення Діви Марії дітям.

Фатіма – всесвітньо відомий центр паломництва, найбільший після Ватикану релігійний центр. Тут 13 травня 1917 року троє дітей (Люсія, Жасінта і Франциска), що пасли вівці побачили Діву Марію. Матір Божа з'являлася перед ними 6 разів з травня по жовтень і через дітей (а тільки вони могли бачити Діву Марію) передавала людям свої пророцтва: про обидві світові війни, створення комуністичних режимів, і третє, секрет якого Ватикан відкрив лише 2000 року. Воно інтерпретується як замах на життя Папи Івана Павла II у травні 1981 року, коли понтифіка ледве не вбив турецький екстреміст Алі Агджа. Папа тричі відвідував Фатіму — у 1982, 1991 і 2000 роках. Під час свого останнього візиту він зарахував до блаженних двох інших дітей, які померли молодими.

Від епохи палеоліту на території Португалії збереглися наскальні розписи (в Сантьягу-ду-Ешкорал), від епохи неоліту – дольмени, кераміка, антропоморфні фігурки з пластинок шиферу. У першій половині I-го тисячоліття до н. е. на пагорбах з блоків пісковика зводили укріплені поселення («сітанья») з круглими будинками. Численні завойовники збагачували місцеві традиції кам'яної архітектури (руїни римського так званого храму Діани в Еворі, II-III ст. до н. е.). Арабська будівельна культура залишила слід в основному в народному житлі півдня країни. До XII ст. поселення виросли в міста з нерегулярним плануванням.

Романська архітектура, що поширювалася в Португалії (величезні міські собори в Бразі, Візеу, Еворі, Лісабоні; численні монастирі і парафіяльні церкви) була пройнята духом кріпосної архітектури. Романський стиль зберігався в монастирських храмах XII-XIV ст., готичних за планом і просторовою композицією інтер'єрах. Пізня готика стала конструктивною основою для національного декоративного стилю, що поєднував химерно-натуралістичні деталі (зображення мушлі, коралів і т. д.) з готичними, мавританськими та іншими мотивами (перебудова і будівництво монастирів Санта-Марія да Віторія в Батальї (1490–1522 рр.).

У період іспанського панування (1581–1640) архітектура занепадає. Скульптурний декор романських храмів Португалії за технікою виконання нагадує різьблення по дереву. На XIII–XV ст.ст. припадає розквіт готичної пластики (найбільший центр – Коїмбра).

Самобутністю відрізняється декоративно-прикладне мистецтво XVI–XVII ст., в якому схищуються європейські і східні традиції (меблі, килими, тканини, кераміка). В образотворчому мистецтві XVII–XVIII ст. барокові тенденції виявляються в монументальній дерев'яній і кам'яній скульптурі.

Наприкінці XVII–XVIII ст. відновлюється містобудування, розвиваються регулярні планувальні системи (забудова Лісабона після землетрусу 1755 р.). В архітектурі XIX ст. переважає класицизм.

Ідеї сучасної архітектури набули розвитку в основному після Другої світової війни 1939–1945 рр., коли симетричні планувальні схеми замінюються асиметричними, застосовуються новітні будівельні конструкції і сміливі просторові рішення. У 50–70-х рр. XX ст. проведено реконструкцію ряду районів Лісабона і Порту, побудовані типові житлові будинки з лоджіями і сонцезахисними пристроями.

Португалія має багаті літературні традиції, особливо в поезії. Серед португальських поетів найбільш відомими є Луїш ді Камоенс (1524–1580), автор епічної поеми Лузіади (1572), і Фернанду Песоа (1888–1935), автор поетичних збірників Антоній і 35 сонетів (1918) та інші.

За 25 км. від Лісабону знаходиться величезний палацово-парковий ансамбль Синтра, закладений ще в XIV ст. А лише за 14 км. – відомий королівський палац Келуш, копія Версалю. Перша Ейфелова вежа (міні) теж знаходиться в Лісабоні. В архітектурі південного узбережжя переважає химерний і пишний мавританський стиль. Одна з його перлин знаходиться в Силवेशі – величезний замок-фортеця. Відчутний колорит Сходу у замках Алжизира та Алкотина, у фортеці Фару. Найекзотичнішою визначною пам'яткою Фару є каплиця церкви Ігрежа ду Карму.

Не можна обійти увагою португальську кориду. Щоб дізнатися про її місцеві особливості, треба потрапити в провінцію Рібатежу – країну португальських ковбоїв, де здавна розводили биків і коней. У дні свят в багатьох містах країни влаштовується корида. Бій биків – одне з улюблених видовищ португальців та туристів. Умови бою відрізняються від іспанських. У Португалії на цих змаганнях виступають вершники на конях, які ціляться списами в ший бика і, захищаючи коня, вивертаються від рогів. Биків на арені не вбивають, а втихомирюють спеціальні борці.

Португальська архітектура є змішенням арабської архітектури, сюрреалістичних течій, що досягли свого розквіту в 16 столітті, і архітектури часів короля Мануела I, де переважають морська тематика і прикраси у вигляді спіралей і завитків. Музичне мистецтво Португалії – меланхолійний стиль фаду, що бере свій початок з тужливих пісень моряків 16 століть. Традиційні народні танці переважають в сільських областях країни. Найбільш незвичайним ремеслом країни є виробництво кахельних плиток асулехос (azulejos), техніку виготовлення яких португальці перейняли у арабів.

Португальська література також бере свій початок в 16 столітті. Першими знаменитими письменниками країни були Шахраюй Вінсенті і Луїш де Камоенс. А в 20 столітті народився видатний поет і драматург країни Фернандо Песоа.

Головні туристичні райони

В країні можна виділити основні туристичні райони. Особливої уваги заслуговує ринок туристичних послуг столиці країни – міста Лісабон. Виділяють також Північний туристичний район з містами Порту, Коїмбра, Томар, Брага; Південний туристичний район, який охоплює узбережжя Алгарве; острови Мадейри та Азорські острови.

Найбільше економічне зростання в Португалії можна спостерігати у сфері туризму. Португалія зачаровує відпочиваючих екологічно чистими пляжами і м'яким кліматом, хорошою кухнею, відмінними винами та унікальними пам'ятками архітектури. Інфраструктура туристичного ринку Португалії характеризується туристичними курортами, засобами розміщення, ресторанами.

Відомими туристичними курортами є Алгарве (це найпівденніша область Португалії, центр португальського і міжнародного туризму), острів Мадейра, Азорські острови.

Алгарве – це лагідне середземноморське сонце, м'який золотавий пісок, тепле кришталево-прозоре море. Алгарве – це найпівденніша португальська провінція, 150-кілометрів узбережжя є престижною курортною зоною з майже субтропічним кліматом, рідкісним для Європи. Алгарве входить у десятку екологічно найчистіших природних курортів світу. Алгарве – один з найкрасивіших куточків Європи.

Алгарве – велика курортна зона Португалії на крайньому півдні країни на березі Атлантичного океану. Клімат дуже м'який. Температура повітря в Алгарве в листопаді – березні 14-22°C, квітні – травні – 20-25°C, червні – вересні 27-30°C. Температура води в океані коливається залежно від пори року від 19 до 22°C. Температура води біля берега навіть взимку не нижча +15°C.

Колись на місці Алгарве були фінікійські і грецькі поселення. Епоха римської колонізації залишила свої сліди в Мілреу, Фару, Боки ду Ріу, Віламоуре. Свідоцтва арабського владцтва (7-16 ст.) можна побачити в Силвеше, Тавіре, Фару. В 15-16 ст. Лагуш був важливим центром торгівлі з Африкою. У 17-18 ст. біля берегів Алгарве відбувалися великі морські бої. У 1755 році відбувся десятибальний землетрус, що зруйнував багато міст Португалії, його епіцентр знаходився саме в Алгарве. З 1756 року столицею став Фару.

Інтерес до Алгарве як до курорту виникла наприкінці 50-х років ХХ століття. Несподівано це узбережжя стало улюбленим місцем відпочинку англійських туристів. Сьогодні Алгарве – міжнародний центр туризму, який швидко розвивається.

Фару – столиця Алгарве. З архітектурних визначних пам'яток туристам варто відвідати романо-готичний собор, монастир першого Пречистого Богородиці (1543 р.), церкву Св. Франциска 16-18 ст., церкву Святого Петра, церкву Карму у стилі барокко (1719 р.).

У місті є декілька цікавих музеїв: Генріха Мореплавця, краєзнавчий і Св. Антоніо ди Алту.

Приблизно в 66 км. від Фару знаходяться руїни стародавнього некрополя Алкалар (1600 р. до н. е.) і руїни римських поселень.

Ria Формоза – природний парк з безліччю каналів і лагун, унікальними рослинами, яскраво-рожевими фламінго, граціозними лелеками.

У Алгарве туристи чекають аквапарки, охота на акул, прогулянки на яхтах, цікаві екскурсії, включаючи поїздку до сусідньої Іспанії місто Севілью. Для любителів водних видів спорту – серфінг, віндсерфінг, підводне плавання. Для любителів спорту – школа верхової їзди, школи і академії тенісу.

Для любителів гольфу – численні гольфові майданчики (одні з найкращих гольфових полів в Європі, які функціонують круглий рік завдяки чудовому клімату) і школи гольфу. У Алгарве туристи можуть зупинитися в готелях зі світовими іменами, в затишних пансіонатах, віллах, що топтають у садах чи в зручних апартаментах, які знаходяться неподалік від пляжів.

Мадейра в перекладі з португальської означає «ліс». Клімат на острові вологий океанічний і разом з тим субтропічний. Береги омиваються теплим Гольфстрімом і обдуваються мокрими пасатами. На півдні Мадейри майже завжди сухо, бо там високі гори. Температура повітря становить: в січні +17- +19 °С, а в серпні +22 – +26 °С Вода протягом усього року тепла: від 16-18°С взимку до 20-22 °С влітку. Їхати на Мадейру можна будь-якої пори року. Тут надзвичайно краси сади, які дуже добре доглянуті. В них панують пташиний спів та райські пахощі. І крізь ту небесну красу дзюркотливо струменять сотні потічків, що часто утворюють навдивовижу декоративні озера. Найвідоміші сади у Фуншалі, столиці острова. Первозданна краса Мадейри, багатодатний клімат, притягає багато туристів.

На Мадейрі панує культ їжі. Середня вартість обіду або вечері на двох з пляшкою ароматної мадери не перевищує загальноєвропейського рівня цін. Приємно дивує широкий асортимент страв, натуральних коктейлів із свіжих тропічних фруктів, а особливо морепродуктів за доступними цінами. Один з найвідоміших ресторанів розташований на набережній Фуншала, ресторан-яхта Вагрант.

У лютому починається карнавал, який за числом учасників можна порівняти з бразильським. У квітні відбувається фестиваль квітів - це буяння барв та екзотичних ароматів. У вересні, під час фестивалю вина, туристи стають свідками давнього ритуалу приготування «молодого» з особливого сорту «Мадейра». На острові Мадейра цікаво відвідати найвідоміший музей вина з льожами всесвітньо відомих винних династій та ознайомитися з історією виноробства і покуштувати найрізноманітніші варіанти вина.

Азорські острови це рай для тих, хто любить природу. Фантастичних форм озера і озерця, що зачаровують, види океану, кратери вимерлих вул-

канів, краєвиди, які зберегли первозданну чистоту, пасторальну гармонію і безтурботний спокій. Відкривши для себе Азорські острови, можна відчутти себе першовідкривачем нових земель, що загубився посеред океану.

У Португалії найбільш відомі два лікувальних курорти: Албуфера і Педраш-Салгадаш.

СЛОВАЧЧИНА

Площа – 49 035 км²

Населення – 5,4 млн осіб

Столиця – Братислава (450 тис. осіб)

Загальні відомості

Словаччина розташована у східній частині Центральної Європи. Офіційна назва – Словацька Республіка. Площа країни становить 49 035 км² (126 місце серед держав світу), а чисельність населення – 5,4 млн осіб (108 місце в світі). Столиця – Братислава (450 тис. осіб). Словаччина — незалежна країна з 1993 р. Державна мова – словацька. Перша спроба незалежності припадає на 1939-1945 рр. Однак теперішню незалежність країна здобула після мирного і добровільного розпаду Чехословаччини на Чехію та Словаччину з 1 січня 1993 р.

Державним святом є 1 січня – День заснування Республіки, державним гербом – червоний ранньоготичний щит з зображенням на ньому подвійного срібного хреста, піднятого на підвищену середню вершину синього пагорба, державним гімном – два перших куплети пісні «Над Татрами блискавка блискає», державним прапором – полотнище, що складається з трьох горизонтальних смуг білого, синього і червоного кольору: на передній половині полотнища зображений Державний герб Словацької Республіки.

Крайньою північною точкою країни є Оравська Полтора (Жилінський край), східною — Новоселиця (Нова Седліца, Пряшівський край), південною — Патінце (Нітранський край), західною — Загорська Вес (Братиславський край). Максимальна відстань між західними і східними кордонами 418 км, північними і південними — 209 км. Словаччина знаходиться у середньоевропейському годинному поясі. Різниця між словацьким і київським часом — одна година.

Словаччина межує з п'ятьма країнами. Загальна протяжність кордонів — 1677 км. На північному заході країна межує з Чехією (протяжність кордону становить 252 км, або 15% довжини усіх кордонів країни), на півночі з Польщею (542 км, або 32,3%), на сході з Україною (98 км, або

5,8%), на півдні з Угорщиною (678 км, або 40,5%) і на південному заході з Австрією (107 км, або 6,4%). Не має виходу до моря.

Найвищою точкою Словаччини є гора Герлахівський Штит (2655 м) у Високих Татрах (Пряшівський край). Найнижчою — долина ріки Бодрог (94 м), на кордоні з Угорщиною (Кошицький край).

Економіко-географічне та політико-географічне положення Словаччини на загал, незважаючи на відсутність виходу до моря, можна вважати зручним. Країна належить до держав Центрально-Східної, за іншими підходами – до Центральної Європи. Разом зі своїми найближчими сусідами – Чехією, Польщею та Угорщиною вона розглядалася як потенційний кандидат на членство у євроатлантичних структурах. Як відомо, з огляду на власні прорахунки вона пізніше від цих держав – не у 1999 р., а лише у 2004 р. разом з іншою групою країн Центрально-Східної Європи увійшла в НАТО. Зате разом з великою групою держав вона стала членом ЄС з 1 травня 2004 р.

Найбільш впливовим політичним сусідом Словаччини до 1993 р. була і до певної міри залишається Австрія, оскільки ця держава належала до держав Західної демократії, звідти поступала значна допомога та зарубіжні інвестиції. Після мирного розпаду Чехословаччини на дві держави – Чехію та Словаччину, що відбулося за принципом поділу майна у співвідношенні 2:1 з 1 січня 1993 р, впливовими сусідом та великим торговельним партнером стала власне Чеська Республіка. Майже без проблемні і в цілому дружні відносини налагодилися з Польщею. До певної міри проблемними можна назвати деякі аспекти відносин з Угорщиною та Україною. З одного боку вони пов'язані із гостротою проблеми повноцінного задоволення потреб етнічних угорців, з другого – через складність проблем охорони кордону, котрий став частиною зовнішнього кордону ЄС, а також з цим пов'язані інші проблеми – встановлення візового режиму для українців, нелегальної міграцією та контрабандою.

ВВП (2006) – 18,2 тис. дол. США, на душу населення – 18,2 тис. дол. США. Економіка Словаччини перебуває у стані ринкової трансформації. Словацька Республіка є членом цілого ряду міжнародних, світових і європейських організацій — ООН, Ради Європи, НАТО, ЄС та ін.

Державний устрій та форма правління

За політичним ладом Словаччина є парламентською республікою. Глава держави — президент, що обирається громадянами країни в результаті прямих виборів таємним голосуванням терміном на п'ять років. Президент країни – Іван Гашпарович (з 18 квітня 2004 р.).

Законодавча влада належить однопалатному парламенту — Народній Раді, до якої входять 150 депутатів. Вона обирається на чотири роки. Вибори проводяться за пропорційною системою.

Вищим органом виконавчої влади Словаччини є уряд, очолюваний головою (прем'єр-міністром), до його складу входять заступники голови й міністри; призначає й відзиває уряд президент країни. Крім прем'єра всіх інших членів уряду президент призначає й відзиває за пропозицією глави кабінету. За підсумками останніх парламентських виборів головою уряду став лідер словацьких соціалістів прем'єр-міністр Роберто Фіцо (з 4 липня 2006 р.).

В адміністративно-територіальному устрої країни виділяються три рівні: вищий — краї, середній — окреси, нижчий — окремі поселення. Словаччина за формою устрою — унітарна країна. Вищий рівень утворюють вісім країв: Бансько-Бистрицький, Братиславський, Жилінський, Кошицький, Нітранський, Пряшівський, Тренчинський, Трнавський. З Україною межують Пряшівський та Кошицький краї. Краї поділяються на 79 окресів. Найбільшу кількість окресів — по 13 мають Бансько-Бистрицький та Пряшівський краї, найменшу — по 7 Нітранський та Трнавський краї. Специфіка устрою країни полягає в тому, що Братислава поділяється на п'ять внутрішньоміських окресів, а Кошице — на чотири. Сучасний адміністративно-територіальний устрій введений у 1996 р.

Історичні особливості розвитку

Слов'янські племена з'явилися в Словаччині в 5 столітті н.е. В 833 році князь Моравії захопив Нітру і заснував Велику Моравську імперію, яка включала Центральну і Західну частини сучасної Словаччини, Чехію і деякі регіони сусідніх держав Польщі, Угорщини і Німеччини. Імперія прийняла християнство після приходу з Салоників братів-місіонерів Кирила і Мефодія в 863 році.

У 907 році Велика Моравська Імперія розпалася через політичні інтриги правителів і вторгнення угорців. До 1018 року Словаччина було повністю окупована угорцями і залишалася під їх владою наступні 900 років, хоча регіон Спіш в Східній Словаччині належав Польщі з 1412 по 1772 рік. Після татарського нашествия в 13 столітті, угорський король запросив саксонських німців переселитися в нежилі північно-східні прикордонні землі. Коли турки вторгнулися до Угорщини на початку 16 століття, угорська столиця була перенесена з Буди до Братислави. Тільки в 1686 році турки-османи були відкинуті за Дунай.

Створення Австро-Угорщини в 1867 році дало угорцям автономію у вирішенні внутрішніх питань і політика посиленої «мадяризації» проводилася в Словаччині в період з 1868 по 1918 рр. В 1907 році угорська стала єдиною мовою навчання в початковій школі. Тоді словаки почали налагоджувати більш близькі зв'язки з чехами, які були вільні від влади австрійців. Концепція єдиної чехословацької держави народилася після падіння Австро-Угорщини в Першій світовій війні. Тоді Словаччина, Підкарпатська Русь, Богемія і Моравія об'єдналися і стали Чехословачиною. Тенденції централізації серед чехів відштовхували багато словаків, а після

1938 року за мюнхенською угодою Чехословаччина повинна була передати частину своєї території Німеччині, Словаччина при цьому одержала автономію в межах федеральної держави. В березні 1939 року гітлерівські солдати вторгнулися в чеські землі, а Словаччину очолив маріонетка фашистів Монсенйор Жозеф Тісо (страчений в 1947 році за військові злочини), відтак Словаччина стала союзником Німеччини.

У серпні 1944 словацькі партизани організували Словацький Національний Рух Визволення, яке протягом декількох місяців протистояло німцям. На початку 1945 року чехословацький уряд облаштувався в Кошице за два місяці до звільнення Праги. Чехословаччина відновлена після війни стала федеральною державою, але після комуністичного перевороту в лютому 1948 року, адміністративний корпус був перенесений до Праги. Багато хто з тих, хто чинив опір комуністичній диктатурі були знищені або відправлені в трудові табори. Хоча Конституція 1960 року гарантувала рівні права як Чехії, так і Словаччини, але тільки Олександр Дубчек (словацький комуніст) провівши реформи «Празької Весни» 1968 роки, допоміг здійснитися цій ідеї. В серпні 1968 року, радянські війська поклали край демократичним реформам, і хоча Чехія і Словаччина теоретично стали рівними партнерами, реальна влада надалі залишалася в Празі.

Падіння комуністичного режиму в Чехословаччині в 1989 році призвело до підйому словацького націоналізму і вимог надання Словаччині автономії. Після того, як в червні 1992 року на чолі уряду став лівий націоналіст Володимир Мечіар, словацький парламент став наполягати на суверенітеті, і федерація мирно розпалася 1 січня 1993 року. Мечіар втратив пост прем'єр-міністра під час голосування парламентаріїв в березні 1994 року внаслідок падіння економіки і свого авторитарного правління, але на загальних виборах декількома місяцями пізніше, він зміг сформувати новий коаліційний уряд.

Незабаром після виборів Мечіар відмінив продаж державних підприємств, припинивши словацьку приватизацію, і погрозив встановити цензуру засобів масової інформації, якщо вони критикуватимуть дії уряду. Недивно, що багато словаків стали втрачати довіру до авторитарного правління Мечіара. Ухвалення антидемократичних законів викликало сильну критику з боку різних організацій з прав людини, Європейських лідерів і президента США Клінтона.

На виборах 1998 року Мечіар поступився Мікулашу Дзурінді, лідеру правого крила Словацької Демократичної Коаліції (СДК). Свого часу він був прем'єр-міністром, націленим на зміну економічної ситуації, скорочення безробіття і вирішення етнічного тертя з угорськими і циганами меншинами і зміцнення своєї коаліції.

Дзурінда спробував воз'єднати Словаччину з рештою частини Європи, почавши переговори з Євросоюзом в лютому 2000 року. Народний референдум показав, що 70% населення Словаччини підтримують вступ країни в ЄС і в НАТО. Зрештою, після реалізації майже усіх вимог НАТО

та ЄС щодо членства, країна остаточно вступила до складу цих впливових організацій весною 2004 року.

Населення

Упродовж XX ст. чисельність населення країни змінювалась. У 1922 р. воно становило 3,1 млн осіб, в 1938 р. — зросло до 3,7 млн осіб і через дев'ять років максимально зменшилось до 3,4 млн осіб. На час здобуття незалежності у 1993 р. населення Словаччини становило 5,3 млн осіб і у 1999 р. досягло 5,4 млн осіб. Найбільшими за чисельністю населення є Пряшівський (769 тис. осіб) та Кошицький (756 тис. осіб) краї. Найменшим (548 тис. осіб) — Трнавський край.

Природний приріст населення країни зменшився з 6,1% у 1987 р. до 1,3% в 1997 р. та до 0,7% в 2004 р. Народжуваність становила 11,1%, смертність 9,8%. у 1997 р. . а у 2004 р. ці показники становили відповідно 10,0% та 9,3%. У чотирьох краях природний приріст є позитивним (в Пряшівському краї максимальний +5,4%) і в чотирьох негативним (найбільш від'ємний у Нітранському краї -1,5%).

У 1995 р. до Словаччини іммігрувало 3055 осіб, емігрувало з країни 213 осіб. Таким чином механічний приріст склав 2842 особи. Країнами найбільшої імміграції в Словаччину були західні та східні сусіди, Чехія — 1497 осіб та Україна — 393 особи. Найбільша еміграція з Словаччини до Чехії — 108 осіб. Це пов'язано, очевидно, з тим, що до 1993 р. Словаччина і Чехія становили одну державу.

У 1990-х роках частка жінок становила 51%. На 1000 чоловіків припадає 1054 жінки. Середня тривалість життя чоловіків — 69 років, жінок — 77 років. За відношенням до сім'ї є відмінності у структурі між статями. У чоловіків 47% неодружених, 48% одружених, 3% розлучених і 2% вдівців. У заміжніх жінок менше — 38%, незаміжніх та розлучених приблизно така ж частка, відповідно 46 і 4% і вдів суттєво більше — 12%.

З 1950 р. і до 1997 р. питома вага населення допрацездатного віку у всьому населенні дуже зменшилась — з 29 до 21%. Працездатного віку — відповідно 59 і 61%. Суттєво зросла частка населення післяпрацездатного віку — з 12 до 18%. Така ситуація негативно впливає на розвиток економіки Словаччини. Економічно активне населення становить 48,2%. Рівень безробіття високий — 12,5%. Найвищий він у Пряшівському (17,8%) та Кошицькому краях (17,1%). Найнижчий — у Братиславському (4,1%) та Тренчинському краях (8,3%).

Розселення населення. Всіх поселень у Словаччині 2865. З них 2 (0,1%) людністю більше 100 тис. осіб, 9 (0,3%) людністю 50000-100000 осіб, 61 (2,1%) людністю 10000-50000 осіб, 50 (1,7%) людністю 5000-10000 осіб і 2 743 (95,8%) людністю менше 5000 осіб. Найбільше населення (33,2%) проживає у поселеннях людністю менше 5000 осіб, а також (24,9%) у поселеннях (містах) людністю 10000-50000 осіб. Приблизно

порівну (12,8% і 12,3%) у поселеннях (містах) людністю відповідно більше 100000 осіб та 50000-100000 осіб. Найменше (6,8%) — у поселеннях (містах) людністю 5000-10000 осіб.

Рівень урбанізації країни становить 57%. У ХХ ст. він постійно зростає, наприклад, в 1922 р. дорівнював 18%, а у 1970 р. вже 37%. З 2865 словацьких поселень 136 є містами. З них два великі міста — Братислава (452 тис. осіб, столиця країни) та Кошице (241 тис. осіб). Дев'ять міст є середніми, це Пряшів (93 тис. осіб), Нітра (87 тис. осіб), Жиліна (87 тис. осіб), Банська-Бистриця (85 тис. осіб), Трнава (70 тис. осіб), Мартін (61 тис. осіб, Жилінський край), Тренчин (59 тис. осіб), Попрад (55 тис. осіб, Пряшівський край), Превідза (54 тис. осіб, Тренчинський край). Середні міста концентруються в основному на заході, в долині Вагу. Тут зосереджено 6 із 9 середніх міст. Малих міст — 61. У Словаччині є два міста з людністю менше 2000 осіб. Для віднесення до категорії міст повинні бути історичні, соціальні і економічні підстави. Найстарішими містами країни є Нітра, заснована у 826 р. як столиця найдавнішого словацького Нітранського князівства, а також Братислава (907 р., сучасна столиця) та Шаля (1002 р., Нітранський край).

Щільність населення Словаччини становить 110,3 особи/км². Це приблизно така ж щільність населення, як і у південного сусіда — Угорщини. У північних і північно-західних сусідів — Польщі і Чехії щільність населення трохи вища, близько 130 осіб/км². В західних і східних — Австрії та України, навпаки, нижча, відповідно близько 100 осіб/км² і 90 осіб/км². Щільність населення найвища на заході країни. Тут, у Братиславському та Трнавському краях, вона досягає 140-160 осіб/км². Висока щільність населення (120-140 осіб/км²) у Жилінському, Нітранському, Тренчинському та північно-східному Пряшівському краях. Найнижча щільність населення в середній частині, особливо на серединному Півдні, у Бансько-Бистрицькому та Кошицькому краях — 80-100 осіб/км².

Національний склад населення. За національним складом населення Словаччина відносно однорідна країна, словаки становлять 85,7% населення, або 4600 тис. осіб. Початок формування словацького народу відноситься до ІХ ст. Його основою стали слов'янські племена, що в середині І тисячоліття переселились з північних схилів Карпат. Вони асимілювали населення, переважно кельтів, що проживали тут. Словаки переважають на всій території країни, за винятком півдня і північного сходу. Виділяють три культурно-територіальні групи словаків — західну, середню та східну. Крім того, культурно-етнографічними особливостями володіють словаки-горяни, мешканці Карпат. Словацька діаспора за кордоном налічує 800 тис. осіб, зокрема у США — близько 400 тис. осіб, Чехії — 200, Югославії — 50, Канаді — 40, Румунії — 30, Польщі — 20 та Україні менше 10 тис. осіб.

Першою за кількістю етнічною меншиною є угорці — 568 тис. осіб (10,6%). Ареал проживання угорців — вузька смуга на південь від лінії

Братислава-Галанта-НовеЗамки-Левіце-Лученець-Рожнява-Кошице-Требішов. Цигани є другою за питомою вагою (1,6%) етнічною меншиною — 85 тис. осіб. Вони розсосереджені майже по всій країні, але їх найбільші групи знаходяться у Східній Словачині. Третьою етнічною меншиною (1,0%) є чехи — 58 тис. осіб. Вони проживають у найбільших містах.

Четвертою етнічною меншиною є українці-русини. Згідно з офіційними даними, їх 32 тис. осіб (0,6%). Українці-русини є автохтонами північно-східної Словачини в адміністративних межах Пряшівського краю. Територія їхнього розселення — Південна Лемківщина, або Пряшівщина. Словацько-українська етнічна границя проходить по лінії Стара Любовня-Сабинів-Бардіїв-Гіралтівці-Стропків-Гуменне — Собранце. На північ та схід від цієї лінії переважають українці-русини. Територія заселення і чисельність українців-русинів ще в недалекому минулому були набагато більшими. На це, серед іншого, вказує наявність у Словачині значного числа (близько 180 тис. осіб) греко-католиків, основна частина яких тепер словаки, а у минулому були українцями-русинами. Близько 100 тис. греко-католиків Словачини проживає у Пряшівському краї і 70 тис. осіб у Кошицькому краї. Таким чином, можна припустити, що українців-русинів та словаків українського походження у Словачині близько 200 тис. осіб. Головними українсько-русинськими геокультурними центрами на словацькій Лемківщині є Пряшів, Свидник, Межилабірці, Стропків, Гуменне, Снина та ін.

Німецька етнічна меншина є п'ятою за часткою у населенні (0,1%), або 5 тис. осіб. Вони розселені на півночі Словачини переважно у Спиші (Пряшівський край). Шостою, і останньою, значною етнічною меншиною (0,06%) є поляки — 3 тис. осіб. Мікроареалом їхнього розселення є північно-західна Орава (Жилінський край).

У релігійному складі населення католики займають 60,3% населення Словачини, протестанти — 8,4%, православні — 4,1%.

Природні умови і ресурси

Більшу частину Словачини займають Західні (або Словацькі) Карпати. Вони піднімаються до 1000—1500 м. Високогірний характер має лише масив Високі Татри, його скелясті вершини досягають 2500 м. Карпатські хребти розділені поперечними і поздовжніми котловинами. На півдні Карпати поступово знижуються і переходять у По-дунайську та Потиську низовини.

Найвищою точкою Словачини є гора Герлахівський Штит (2655 м) у Високих Татрах (Пряшівський край). Ця гора є водночас найвищою вершиною всієї дуги Карпат від стику кордону з Чехією аж до стику румуно-сербського кордону. Найнижчою — долина ріки Бодрог (94 м), на кордоні з Угорщиною (Кошицький край).

У природному відношенні Словаччина поділяється на три провінції: Західні Карпати; Східні Карпати; Дунайська рівнина. За площею найбільшими є Західні Карпати, далі йде Дунайська рівнина і найменшу площу займають Східні Карпати. У Західних Карпатах виділяють десять областей: Словацьке Рудногір'я; Нітрансько-Татранська; Словацьке Середньогір'я; Лученсько-Кошіцька рівнина; Матрансько-Сланська; Словацько-Моравські Карпати; Західні Бескиди; Середні Бескиди; Східні Бескиди; Підгально-Магурська. Словацькі Східні Карпати поділяється на три області: Вігорлатсько-Ґутинська; Полонини; Низькі Бескиди. На Дунайській рівнині виділяються також три області: Віденська котловина; Мала Дунайська котловина; Велика Дунайська котловина.

Річкова мережа країни досить густа, проте великих і багатоводних річок дуже мало. Стік майже всіх річок упродовж року різко коливається. Майже вся територія Словаччини належить до басейну Дунаю, або Чорного моря. Найбільшими ріками країни за довжиною є Ваг (367 км), Грон (278 км), Іпель (198 км). Усі вони впадають в Дунай на південному заході Словаччини. Інші великі ріки — Горнад (179 км), Дунай (172 км у межах країни, на південному заході Словаччини), Нітра (168 км, притока Вагу), Бодрог (154 км), Попрад (143 км у межах країни, єдина велика ріка Словаччини басейну Вісли, або Балтійського моря), Морава (107 км у межах країни, притока Дунаю на крайньому заході Словаччини). За площею річкового басейну основного є ріка Ваг (14 268 км²) на заході і північному заході країни, близько третини площі Словаччини. Велику площу мають також басейни рік Грон, Нітра, Іпель (відповідно 5465 км², 4501 км² та 3649 км² на заході країни) та Бодрог і Горнад (відповідно 7265 км² та 4414 км², на сході). Більш-менш значних озер немає. Ресурси підземних вод незначні. Більшість рік взимку замерзає, хоч і ненадовго. Гідроенергетичний потенціал країни становить близько 3 млн кВт.

Клімат Словаччини помірно континентальний, причому ця континентальність зростає з заходу на схід. Значний вплив на клімат має велика неоднорідність рельєфу країни. Особливо великими є різниці у літніх температурах. Наприклад, якщо на Подунайській і Потиській низовинах середня температура липня досягає 20°C, то у високих місцях Карпат 10-11°C, середня температура січня відповідно -2°, -4°C та -7°, -8°C.

Більше третини площі Словаччини (19 879 км²) займають ліси. На невеликому проміжку р. Дунай утворює природну межу між Словаччиною та Угорщиною. На південно-східних рівнинах можна помітити ознаки степової рослинності. Близько половини лісовкритої площі займає бук і дуб. У горах домінуючими породами є сосна звичайна і ялиця.

Серед багатого і розмаїтого тваринного світу країни найбільш численні і унікальні види збереглися в природних парках і заповідниках. Серед них бурий ведмідь, рись, гірська сарна, благородний олень, вовк, лисиця, сокіл-балабан та ін.

У Словаччині велика увага приділяється охороні довкілля, зокрема заповідній справі. Особлива увага зорієнтована на створення національних

природних парків і заказників, турбота про охорону яких є не лише національною, а й загальноєвропейською справою. Незважаючи на незначні розміри території, країна відзначається великим розмаїттям природних умов – тут чергуються найвищі у Центрально-Східній Європі гірські масиви Карпат, перлиною яких вважаються Татри, а також рівнини, серед яких найбільшою за площею є частина Середньодунайської низовини. За площею лісів країна посідає одне з перших місць у Європі.

На території Словаччини створено сотні заповідних територій, Статус національних парків мають Низькі Татри, Татранський національний парк, Мала Фатра, Велька Фатра, Пієніни, Словенські Рай, Полоніни, Муранська Планіна, Словенські крас. Крім того, в країна нараховується 16 заповідних природних областей, 231 національний заповідник, 374 природних заповідники, 46 національних природних пам'ятники, 266 природних пам'ятників.

Найбільше скупчення унікальних для Європи заповідних об'єктів є в Татрах. Зокрема, це могутні гірські масиви з гострими скелями і крутими схилами, що порізані давніми льодовиками, які в багатьох місцях нагадують Альпи. Високі Татри складені з гранітів і кристалічних сланців. У Татрах нараховується декілька сотень дрібних озер льодовикового походження. Досить частими тут є карстові печери, серед яких найбільша Селянська печера довжиною 1750 м.

В національному парку Високі Татри росте майже 1400 видів рослин. Більшість виположених схилів покриті густими лісами, в яких основними видами дерев є ялиця, сосна звичайна і стланник, а в нижніх поясах частіше зустрічається дуб і бук. В лісах вільно себе почувають гірська сарна, вовк, лисиця, рись і навіть рідкісний тепер для Європи бурий ведмідь.

Площа найбільших національних парків – Високі Татри і Низькі Татри становить відповідно 74 та 81 тис. га. Татри, зокрема Високі Татри, є найкращим туристично-рекреаційним регіоном не лише Словаччини, а й усієї Європи.

На південному сході країни на кордоні з Польщею та Україною знаходиться національний парк Полоніни площею майже 30 тис. га. Змішані ліси Полоніни представлені буковими та буково-ялицевими лісами. Тут зосереджена найбільша концентрація недоторканих лісів Словаччини. В межах парку окремі частини мають статус заповідника з ділянками, що перебувають під особливою охороною.

Серед окремих унікальних пам'яток природи країни можна виділити окремі гірські вершини, зокрема найвищу вершину всіх Карпат пік Герлаховські Штит (2655 м.), найглибше в Татрах Велике Гінцеве озеро, декілька карстових печер (Деменовська капельна печера довжиною 23 км., Добшинська льодова печера). Загалом, 12 печер словацького карсту внесено у список світової спадщини ЮНЕСКО.

Словаччина надзвичайно багата природними визначними місцями, у числі яких численні озера і річки, а також велика кількість лікувальних

джерел, бальнеологічних курортів і природних мінеральних вод, відомих у всьому світі. Кажучи про визначні місця Словаччини, не можна не згадати її гори і, звичайно ж, гірськолижні курорти. Гори, ліси і озера чарують своєю красою і ідеальні для відпочинку та літніх і зимових спортивних змагань, цілий рік наділяють Словаччину природною неповторною красою. Словаччина – маленька країна, але її ландшафт дивно міняється від низовин до гірських ланцюгів. Майже половину країни займає Карпатська Дуга – ланцюг гір, що простягається на півночі. Популярність Словаччини у гірськолижників обумовлена розвиненою інфраструктурою сервісу, прекрасними гірськолижними курортами і доступними цінами.

Словацькі Карпати діляться на декілька гірських областей. Найбільш відомі Високі Татри, Низькі Татри, Малі Карпати, Білі Карпати, Мала-фатра (Мала Фатра), Велька-фатра (Велика Фатра), Рудні гори. Найвища точка – Герлахівський-штит (2655 м, Татри).

Також природними визначними пам'ятками Словаччини є Татранський і Пенінський національні парки (у гірських масивах Високі Татри і Пеніни), Демянівська долина і гора Хопок.

У Словаччині безліч таких визначних пам'яток, як крижані печери; більше 1 300 мінеральних і теплових джерел, гейзери, високий гірський ланцюг Татр.

Гори, ліси і озера чарують своєю красою і ідеальні для відпочинку та літніх і зимових спортивних змагань. Найдовший велосипедний маршрут Європи проходить через цю країну.

Печери є унікальним природним явищем – надзвичайна дія води, своєрідні підземні форми створюють в них особливий мікроклімат. У Словаччині 3800 печер – справді вражаюча кількість території. Вони стали місцем, де кожен рік знаходять все нові і нові сліди давніх поселень людини. Найбільшою є система Деманівських печер, протяжністю більше 24 км. Печера Свободи, що входить до складу цієї системи, знаходиться на правій стороні Деманівської долини в північній частині Низьких Татр. Але головними прикрасами Низьких Татр є високогірні озера – ока (очі), як їх тут називають.

Окрім печер, в Словаччині багато і зовсім інших підземних багатств, як, наприклад, мінеральні і термальні джерела, що використовуються тут в курортно-оздоровчих цілях. Вони незаперечно є «словацьким золотом», адже за числом розташованих на території країни джерел, а їх тут 1200, Словаччина займає провідне місце в Європі.

Під поверхнею землі знаходяться неповторні скарби у вигляді химерних печер і природних джерел мінеральних і термальних вод, що є результатом вулканічної діяльності протягом третинного періоду.

Поблизу гейзерів з кришталевою водою поступово почали будувати курорти – центри відпочинку і здоров'я. У найсхіднішій частині Словаччини виник курорт Бардейов, уздовж середнього переділу річки Ваг курортні міста П'ештяни, Тренчанське Теплице і Німніца, в передгір'ях Карпат –

Раєчке Тепліце, Бійниці, Турчанське Тепліце, Сляч і Вишні Ружбахи. У долинах гірських масивів віднайшли сприятливе природне середовище курорти Проміннячка, Коритніца і Брусно, в районі внутрішньокарпатської дуги – Дудинце і Чиж.

Окрім води, в Словаччині на організм людини надзвичайно сприятливо діє також цілющий клімат. Словацькі кліматичні курорти представлені, перш за все, розташованими у Високих Татрах санаторіями і центрами відпочинку: Смоковець, Штребське Плесо, Штос і Лучивна. Більшість курортів можуть гордитися своєю історією, що сягає ще середньовіччя. Згідно найдавніших письмових згадок початок курортного лікування поблизу деяких термальних джерел на території Словаччини припадає на кінець IV, початок V століття. Це були тимчасові курортні об'єкти, невеликі плавальні басейни, вириті ями, або ж дерев'яні ванни і чани, наповнені гарячою водою. Люди купалися і лікувалися просто неба, без захисту від дощу і негоди. Поступово з'являлися цілі курортні міста, в яких все було пристосовано одній єдиній меті – щоб відвідувач не тільки покращив тут своє здоров'я, але також відпочив і приємно розважився.

З колоритом курортного лікування невід'ємно пов'язано і культурно-суспільне життя. Всі словацькі курорти, багато з яких має міжнародне значення, пропонують своїм відвідувачам не тільки безліч лікувальних процедур для покращення здоров'я, але і відновлення фізичної форми, відпочинок для всієї сім'ї, відпочинок в екологічно чистому середовищі, можливості активного руху під час занять спортом або турпоходів.

Господарство

За рівнем економічного розвитку Словаччина дещо відставала від своїх сусідів на початках незалежності, однак згодом вона зуміла наздогнати сусідів. Так, в розрахунку на одного мешканця в Словаччині за підсумками 2006 р. виробляється майже 20 тис. дол. США ВВП, в Польщі – 17, у Чехії – 23, а в Угорщині – 18,5 тис. дол.. США.

Словаччина – індустріально-аграрна країна з ринковою економікою. Обсяг експорту Словаччини у 2005 р. становив 25,7 млрд дол.. США (47 місце у світі), а імпорту – 28,7 млрд дол.. США (44 місце у світі). На початку XXI ст.. основними торговельними партнерами Словаччини в (частка країн у її загальному товарообігу 2004 р.) були: Німеччина – 26,9%, Чехія – 17,3%, Італія – 7,9%, Росія – 6,7%, Австрія – 6,4%, Франція – 4,3%, Польща – 4%, Угорщина – 3,4%, Нідерланди – 2,4%, Великобританія – 2%, Бельгія – 1,8%, Швейцарія – 1,4%, Україна – 1,3%. У ВВП Словаччині частка зовнішньої торгівлі постійно збільшується й перевершує в цей час аналогічні показники багатьох розвинених європейських держав.

В 2003 р. у Словаччині продовжилися економічні реформи, зумовлені виконанням передвступних вимог ЄС. Словаччина завершила основні заходи щодо вступу в Європейський Союз. У квітні 2003р. вона в числі

інших країн-кандидатів підписала угоду про вступ у ЄС із 1 травня 2004 р. У травні 2003р. це питання одержало підтримку словацького населення в результаті референдуму. Необхідні документи були ратифіковані парламентом. Підготовлено було виправлення в конституцію Словацької Республіки у зв'язку з майбутнім членством Словаччини в ЄС.

В 2005 р. словацька економіка розвивалася стабільно. Намічені урядом Словаччини при розрахунку параметрів державного бюджету на 2003 р. показники досягнуті. ВВП Словаччини збільшився на 4% і склав у поточних цінах 1180 млрд слов. крон (33 млрд дол.). Питома вага приватного сектора у ВВП становить 90% .

Вступ у ЄС позитивно вплинув на інвестиційний клімат у Словаччині. З одного боку – членство в ЄС підняло довіру іноземних інвесторів до економіки Словаччини, з іншого боку – прийняття законодавчої бази ЄС якісно сприяло розвитку підприємницького середовища в країні. Нові інвестиції плюс можливість працювати в інших країнах – членах ЄС – сприяло збільшенню зарплат у країні.

Зі членством у ЄС зв'язані очікування прискорення технологічного розвитку країни за допомогою фондів ЄС. Правда тут діє правило, у зв'язку з яким словацькі партнери, що розраховують на допомогу з фондів ЄС повинні вносити також свій фінансовий внесок. Через те країна повинна заощаджувати фінансові засоби в інших галузях, в основному це стосується розвитку публічного сектора й соціальної сфери. Таким чином, на довгий час консервується високий рівень бідності й соціальних дисбалансів. Крім того, збільшуються також диспропорції в розвитку між різними регіонами країни.

Перед вступом у ЄС населення очікувало різке підвищення цін продовольство й нерухомість. Але ці очікування виявилися помилковими. Продовольство в Словаччині завжди було завжди дорожче, ніж, наприклад, у Польщі або в Чехії. Збільшилися ціни товарів, імпорт яких залежить від регулювання ЄС, наприклад бананів. Тому ціни хоча й піднялися, але в набагато меншому мірі, ніж передбачалося. Імпорт польських продовольчих товарів на словацький ринок, після вступу в ЄС звільнений від митних податків і поява нових торговельних мереж гіпермаркетів підсилили конкуренцію на словацькому ринку й на даному етапі є перешкодою для різкого росту цін.

Ріст цін зв'язаний в основному з розвитком світових ринків. Наприклад, збільшення ціни нафти не має зв'язку зі членством у ЄС. Низька конкуренція на ринку з нафтою й нафтопродуктами зв'язана, насамперед, з недостатньо конкурентоздатним середовищем у цій сфері. Теж саме можна сказати й про сталь.

Крім того, дерегуляція економіки, що є вимогою ЄС, викликала ріст цін за комунальні оплати й електрику, що у свою чергу більшою мірою це пов'язане з ростом цін на газ на світовому ринку.

У ході останніх у Словаччині помітний ріст іноземних інвестицій. Його можна пояснити декількома причинами. Прем'єр Владімір Мечьяр

(1994 – 1998 р.), що робив ставку на передачу власності місцевим «приватизаторам», подібний на російських або українських олігархів, він не допускав на словацький ринок закордонних інвесторів. Однак місцеві підприємці в основному не здатні забезпечити конкурентоспроможність словацьких підприємств, у тому числі їхню технологічну модернізацію

Цілий ряд таких підприємств, які були приватизовані місцевим капіталом в 1994 – 1998 р., зрештою виявилися в руках іноземного капіталу – наприклад Східнославацький металургійний комбінат Кошице (зараз US Steel) або нафтопереробний комбінат Словнафт, що ввійшов у групу МОЛ.

Через Мечьяра до 1998 р. Словаччина залишалася на периферії інтересів іноземних інвесторів, на відміну від інших країн Центральної Європи – Чехії, Польщі Угорщини або Словенії. Остаточний напрямок на курс у ЄС і НАТО підтвердилося тільки після виборів 2002 р.

Зараз ріст інтересу закордонних інвесторів пов'язаний зі членством у ЄС, що є гарантією стабілізації й передбачуваності політичного режиму й економічного розвитку. Свою роль грає дешева робоча сила й низькі податки (середній податок 19 %). Варто відзначити, що іноземні інвестиції з'являються в Словаччині тільки в тих місцях і регіонах, де є гарна транспортна мережа й освічене населення. Крім того, нинішній інвестиційний бум у Словаччині обумовлений тим, що в сусідніх країнах, в основному в Чехії й Угорщині попит на інвестиції у великій мірі вже насичений. І з Польщею в плані привабливості для інвесторів Словаччина зараз найбільший конкурент.

Із вступом у ЄС словаки не зв'язували великий надій. Словаки взагалі дуже скептично й навіть песимістично настроєні. Всі соціопитування показували, що словаки дуже позитивно сприймали вступ у ЄС, хоча більшість із них було переконано в тім, що це принесе користь тільки наступним поколінням.

Поступово структура словацького експорту міняється на користь споживчих товарів. Текстильна й взуттєва промисловість Словаччини після розпаду радянського ринку на початку 1990 р. перебувала в системній кризі, що збільшується з відкриттям світових ринків для дешевих товарів з Китаю й країн Південно-Східної Азії. Навряд чи яка-небудь європейська країна зможе повторити успіх Ірландії, що орієнтувалася на експорт інформаційних технологій.

Зараз у Словаччині росте кількість інвестицій, пов'язаних з автомобільною промисловістю. Через рік будуть легкові машини випускати три великих заводи – існуючий завод у Братиславі, а також Пежо-Сітроен і Фондаї-Кіа. Братиславський завод уже випускає найсучасніші й досить складні автомобілі, які входить до складу бренду «Фольксваген».

У той же час однобічна орієнтація на автомобільну промисловість небезпечна, тому що Словаччина буде залежати від кон'юнктури на авто ринку. Та й виробництво автомобілів не є продукцією з високою мірою додаткової вартості, хоча й дозволяє залучити із собою сучасні технології.

За винятком автомобілебудування відсутність інвестицій у сфері з високим ступенем переробки дає привід для занепокоєння й критики з боку економічних аналітиків.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку Словаччини склав за останні роки 9 млрд дол. Такі інвестиції надходили в основному з Німеччини, США, Нідерландів, Австрії, Франції, Угорщини, Чехії й Росії. До активно діючим на словацькому ринку західним компаніям, таким як «Фольксваген» і Ю.С.Стил, додалася компанія «Пежо-Сітроен», що в 2003 р. почала реалізацію своїх планів створення виробництва легкових автомобілів у Словаччині в районі Трнави. В 2003 р. було також завершено оформлення інвестицій російських компаній «Юкос» і «Газпром» (у складі консорціуму із західними компаніями) у зв'язку із приватизацією в області нафтової й газової промисловості Словаччини, загальний обсяг яких може скласти 1 млрд дол.

Ще одним актуальним напрямом сучасної економічної політики країни стала стабілізація національної грошової одиниці та максимальна її прив'язка до спільної грошової одиниці ЄС – євро. Так, у п'ятницю, 25 листопада 2006 р., Словаччина ухвалила рішення щодо приєднання до Європейського механізму обмінних курсів, що припускає прив'язку її національної валюти коруни до євро. При цьому припустимі коливання в межах 15% у ту або іншу сторону від офіційного курсу коруни, що становить 38,4550 стосовно євро.

Це рішення стало важливим кроком на шляху вступу Словаччини в зону євро. Словаччина першою з-поміж держав Центрально-Східної Європи увійшла в зону євро з 1 січня 2009 року.

Словаччина бере активну участь у регіональному економічному співробітництві. Схід країни разом з суміжними територіями Польщі, України, Угорщини, а також Румунії задіяний в роботі «Карпатського Єврорегіону». Участь у цьому єврорегіоні беруть середньо-східні окреси Пряшівського та Кошицького країв. У Кошицькому краї створена вільна економічна зона (ВЕЗ) «Кошице».

Таким чином, Словацька Республіка – це молода держава Центральної Європи, що після розпаду Чехословаччини обрала європейський та євроатлантичний напрям зовнішньої політики, ставши у 2004 році членом НАТО та ЄС. Демократичні перетворення і темпи економічного зростання характеризуються стабільністю та послідовністю перетворень.

Широтні та меридіональні залізниці та нові шосейні шляхи зручно поєднують країну не лише з державами-сусідами, а й забезпечують широкий вихід до держав Західної, Південної та Східної Європи. Варто згадати про систему нафто- та газопроводів, по яких російські енергоносії через Україну поступають як до національних, так і до західно- та південно-європейських споживачів. Не варто відкидати важливого транспортного значення міжнародної водної артерії – Дунаю.

Переважно гірський характер, крім Подунайської рівнини на південному заході, території країни зумовлює специфіку конфігурації її тран-

спортивної мережі. Довжина залізниць становить 3665 км, з них 1472 км електрифіковано і 1024 км двокільні. Протяжність автомобільних доріг набагато більша — 17869 км, з них магістральних 198 км. Довжина Дунайського водного шляху у Словаччині становить 172 км.

У транспортній залізничній мережі основними є три широтні та п'ять меридіональних ліній. Широтні лінії це: північна, Жиліна-Мартін-Попрад-Пряшів-Гуменне; середня, Зволен-Банська-Бистриця-Брезно-Кошице; південна, Братислава-Нове Замки-Зволен-Рожнява-Кошице-Требішов. Меридіональні лінії проходять три на заході і дві на сході. Західні: Братислава-Трнава-Тренчин-Жиліна, Нове Замки-Нітра-Превідза-Мартін та Банська-Бистриця-Мартін. Східні: Кошице-Пряшів та Требішов-Гуменне. Найбільшими транспортно-залізничними вузлами є Братислава та Нітра. Словаччина пов'язана з Україною двома залізничними переходами, Черна-над-Тисов — Чоп та Вельке-Капушани-Ужгород.

У Словаччині починає втілюватись в життя програма побудови швидкісних автострад. До ладу вже стали такі чотири автостради, або їх ділянки: Братислава-Кути (в Чехію); Братислава-Трнава-Горна Стреда (планується продовження до Тренчина); Ліптовська Тепла-Гібе (Жилінський край) та Кошице-Пряшів.

Найбільше вантажів перевозить залізничний транспорт — 60 млн т, далі автомобільний — 32 млн т і найменше річковий — 2 млн т. У перевезення пасажирів ситуація дещо інша. Найбільше їх перевозиться автомобільним транспортом — 720 млн осіб, суттєво менше залізничним — 90 млн осіб і найменше річковим — 0,2 млн осіб. Майже весь дунайський річковий вантажо- і пасажирооборот країни концентрується у двох портах — Братиславі і Комарно.

Сектор перевезення на даному етапі перебуває на стадії розвитку та вдосконалення. Із зростанням кількості туристичних поїздок здійснюється будівництво та реконструкція залізничних вокзалів, автобусних станцій, летовищ та інших споруд, розширюються чинні потужності, збільшується їх пропускна спроможність. Якісне вдосконалення матеріально-технічної бази транспорту визначається передусім активними вимогами туристів до комфорту, безпеки, швидкості та зручності під час подорожі.

Потяг — найбільш комфортабельний і швидкий спосіб подорожі по країні. Існують два типи потягів: швидкі і повільніші (зупиняються майже на кожній зупинці). Квитки продаються в касах, а також в потягу у кондуктора, що дещо дорожче. Вартість квитка також залежить від відстані і класу вагону (загальний і перший). Спальні вагони є тільки в нічних потягах дальнього проходження, які використовуються на міжнародних маршрутах. У решті потягів місця сидіння, оскільки відстані в Європі невеликі.

Автобусне сполучення добре розвинене, проте варто враховувати, що автобуси в Словаччині — дорожчий вид транспорту, ніж потяги. У вихідні дні знижка на автобус більша, ніж на залізничний транспорт. Існують три типи автобусів: експрес (використовується на дальні відстані), місцевий,

міський. Міжнародні автобусні маршрути дозволяють потрапити з Братислави в Мюнхен, Кельн, Відень, Берлін, Париж, проте без шенгенської візи в ці міста не пустять.

Повітряний транспорт Словаччини представлений 9 авіакомпаніями, зокрема найбільшими з них є наступні – Air Slovakia BwJ, Slovenske Aerolinie – у Братиславі, Air Transport Europe – у Попраді, Seagle Air – у Тренчині. Окрім них є аеропорти в Кошице, Попраді і Слячі, а також невеликі аеропорти в П'єштяні і Превідзі, котрі обслуговують місцеві авіалінії.

Водний транспорт. Майже весь дунайський річковий пасажиропотік країни концентрується у двох портах – Братиславі і Комарно.

Найбільші міста

Найбільшим містом країни за чисельністю населення, політичним та економічним впливом є її столиця *Братислава* (450-500 тис. мешканців). Місто розташоване у південно-західній частині країни на обох берегах Дунаю.

Братислава, як столиця Словаччини і як ворота в маленьку середньоевропейську країну відноситься до найважливіших туристичних центрів Словаччини. Братислава є містом історії, культури, хорошої кухні і вина, але також і місця, де можна відпочити і розважитися.

Братислава є містом з тисячолітньою історією, з чудово відреконструйованим історичним центром, сповненим палацами у стилі барокко, фонтанами і романтичними вулицями. Також як Будапешт і Відень, Братислава була колись містом, де коронували імператорів. Майже 300 літній період, починаючи з середини XVI століття, був періодом найбільшого розквіту, коли місто стало місцем коронацій угорських королів. Свої резиденції тут побудували для себе важливі аристократичні сім'ї Угорщини, розвивалося ремесло, гостювали найвідоміші композитори, такі як Моцарт, Гайдн, Людвіг ван Бетховен, Ліст. Німці дали місту назву Пресбург, слов'яни його перейменували на Прешпорок, тоді як угорці його називали Пожонь. Офіційну назву місто, отримало в 1919 роки.

Братислава – важливий промисловий центр (машинобудування, нафтохімія, легка і харчова промисловість), центр науки (університет, Національна академія наук) і культури.

Кошице (250 тис. осіб) – адміністративний центр Східної Словаччини, друге за величиною (після Братислави) місто. Великий промисловий центр, де розвинута чорна металургія, машинобудування, деревообробна, харчова і швейна промисловість.

Місто розташоване на західному березі р. Горнад біля підніжжя Словацького Рудогір'я. У місті знаходяться прекрасні готичні будівлі, що несуть на собі відбитки її багатой історії.

Перша згадка про слов'янське поселення на місці нинішнього Кошице датується 1230-ми рр. Переживши ординське нашествя, поселення від-

родилося і поступово розширило межі. У 1342 р. Кошице отримав права вільного королівського міста.

В XV ст. місто, що стоїть на важливих торгових шляхах, стало другим за значенням центром Угорської держави. У той час в Кошице проживало багато німецьких колоністів. У 1935 р. робочі, що копали траншеї в історичному центрі, знайшли 2920 золотих монет з 81 країни, що датуються XV–XVII стт. Загроза Османської Імперії припинила його розвиток, перерізвавши торгові шляхи, що забезпечували процвітання міста.

Під час антигабсбургської війни 1703-1711 рр. в Кошице розташовувався штаб Ференца II Ракоци, що бився за незалежність Угорщини. До цього часу в Кошице сильний угорський дух – в місті проживає близько 20 тис. етнічних угорців. Після Першої світової війни Кошице на 19 років увійшло до складу Чехословацької республіки, а за Мюнхенським договором 1938 р. відійшло до Угорщини. До кінця Другої світової війни значення міста виросло у зв'язку з тим, що тут влаштувався Чехословацький уряд, що повернувся з еміграції.

Одне з найдавніших словацьких міст – Жіліна (87 тис. ос.), розташоване в долині на березі ріки Ваг. Стародавнє слов'янське поселення існувало на цьому місці з VI ст. У 1321 р. угорський король Карой-Роберт I дарував Жіліні міські права. У XIV ст. місто заселили німецькі колоністи. Під час Тридцятирічної війни (1618-1648рр.) Жіліну зайняли гусити, і протягом 5 років місто було центром Реформації. В кінці XVII ст. у Жіліні поселилися єзуїти, які активно займалися освітою, а також будівництвом шкіл і монастирів, що сприяло значному впливу на міську архітектуру. У жовтні 1938 р. в місті було сформовано перший словацький уряд.

Нітра (87 тис. ос.) розташована на березі однойменної річки. Місто ділиться на дві частини – Верхній і Нижній град. Старі квартали оточують замкову гору. Центр Нижнього граду – пл. Святоплуков.

На території сучасної Нітри знаходилося найстаріше із словацьких поселень, що згадувалися в літописах. По розпорядженню першого правителя Нітри князя Прібіни в місті була споруджена перша в Словачині християнська церква (кін. 1820-х рр; за ін. джерелами -1833р.). Літописці майже нічого не повідомляють про Прібіне. Відомо лише, що він зумів налагодити відносини з німецькими сусідами, і можливо, сприяв тому, що катедра Мефодія – першого архієпископа Моравського – знаходилась тут. Після розпаду Великої Моравії (деякі історики припускають, що Нітра була якийсь час її столицею), місто знаходилося під владою угорських королів аж до руйнування турками в XVII ст.

В період індустріалізації Нітра активно розвивалася, і нині це одне з найбільших словацьких міст, яке поступається лише Братиславі, Кошице і Прешову. Містоутворювальне підприємство – Агрокомплекс, в який входить Інститут сільського господарства.

Банська-Бистриця (85 тис. осіб), що розкинулася на берегах річки Грон, знаходиться в долині, з усіх боків оточеній горами: Кремніською ви-

сочиною, Словацькими Рудними горами, Велька-фатра і Старогорською височиною.

Перша згадка про місто, розташоване біля підніжжя гори Уршін, зустрічається в грамоті угорського короля Бели IV, що надав поселенню німецьких колоністів-рудокопів, що походили в основному з Тюрингії, міські права (1255). Нині цей документ зберігається в обласному краєзнавчому музеї.

Банська-Бистриця виникла на перехресті торгових шляхів, проте велику роль в її розвитку зіграв видобуток кольорових металів. Спочатку тут знайшли золото, а потім мідь, яка прославила місто по всій Європі. На рубежі XV-XVI ст. житель Кракова Юрай Турео і аугсбургський купець Якуб Фуггер заснували Торгове суспільство, що поставляло бистрицьку мідь на європейські ринки. Династія Фуггера організовувала і контролювала процес видобутку, обробки і збуту руди. Намагаючись отримати найбільший прибуток, Фуггери зменшили заробітну плату, що вилилися в шахтарське повстання 1525-1526 рр. Розробки продовжувалися до тих пір, поки не виснажилися вугільні пласти (XVIII ст.).

У 1725 р. в місті почала роботу перша мануфактура по випуску одягу. У XIX – початку XX ст. швидкими темпами розвивалася індустрія, була прокладена залізниця. У серпні 1944 р. в Банська-Бистриці спалахнуло Словацьке національно-визвольне повстання, направлене проти нацистів. Метою повсталих було звільнення країни і створення незалежної Словацької держави. Проте радянські війська, зосереджені в Карпатах, не поспішали підтримати словаків, і повстання було жорстоко придушено німецькими частинами. В результаті до кінця 1944 р. загинуло більше 30 тис. людей.

Мартін (61 тис. ос.) розташований на берегах річки Турієч в Турчанській низовині, у відрогах Мартінських Голота (частина Мала-фатра). Мартін заснований в XIV ст. і протягом 500 років був непримітним провінційним містечком до тих пір, поки в середині XIX ст. не став одним з центрів словацького національного руху за незалежність. У 1861 р. в протестантській церкві, «що під липою», був проголошений «Мартінський меморандум», в якому мовилося: «Словаки така ж нація, як і угорці».

Фактично в ньому висувалася вимога культурної і мовної автономії Північно-західної Словаччини у складі Угорщини. Зусиллями патріотів в місті вдалося відкрити ряд культурно-просвітницьких установ, серед яких виділялася «Матіца Словацька», покликана сприяти розвитку національної літератури і мистецтва.

Це викликало незадоволеність угорців, і в середині 1870-х рр. всі словацькі культурні центри були закриті, проте місто залишалося духовним центром словацького народу. У 1918 р. представники словацьких організацій підписали тут «Мартінську декларацію», що підтвердила спільність словацького і чеського народів. У 1989 р. відновила свою діяльність «Матіца Словацька».

Цікаві також будівля колишньої гімназії, комплекс навколо Євангельської церкви, колишня жупна (столична) управа (1750), збудована

в стилі класицизму, і Яношиковський фонтан роботи художника Франн Штефунка.

Історико-культурні туристичні ресурси

Словаччина славиться і своїми культурно-історичними пам'ятками. Поряд із прекрасною природною красою: високими горами і тихими долинами, річками, гірськими озерами з кришталево чистою водою туристів чекають безліч старовинних замків, маєтків і історичних будівель. У Словаччині можна знайти пам'ятки всіх історичних періодів.

Домінантою столиці країни Братислави, а доволі часто навіть візитною карткою всієї країни, є історичне ядро міста – Братиславський Град, побудований в X столітті. Він був місцем дії багатьох найважливіших подій в історії країни. Братиславський Град, як домінанту, врівноважує наступна архітектурна перлина – Собор Святого Мартіна. Головна площа є центром Старого міста і раніше носила назву Ринкової площі, а зараз тут багато невеликих кафе, ресторанів, магазинчиків, галерей. Що єдине збереглося від середньовічних міських укріплень XIV століття, так це Міхальські ворота – колись були одними з чотирьох входів в місто. Прімаціальний (Архієпископський) палац, мабуть, один з найкрасивіших міських палаців в Братиславі. Власне у історичному центрі міста, що є Державним національним заповідником, можна зустрітись із архітектурою всіх історичних епох. Чарівну атмосферу Старого центру доповнюють безліч відомих історичних, культурних і архітектурних пам'ятників.

Визначними пам'ятками Жиліни є годинникова вежа з курантами 1889 р., неподалік від якої встановлений пам'ятник А. Глінці – організаторові і керівникові Словацької народної партії. Дорога від пам'ятника веде до пл. Маріанське, по обидві сторони якої налічується 44 бюргерських будинки, таких, що зберігають протестантський дух XVI ст. Цікаві ренесансна дзвіниця, названа Бурянової вежею (1530 р., реконструйована на початку XX ст.) і готичний костел Св. Трійці (близько 1400 р.) з балюстрадою і сходами, спорудженими в 1920-х рр.

Домінанта пл. Маріанське – барочний собор Св. Павла з двома вежами-дзвіницями (1743 р.), а також монастир єзуїтів, в церкві якого нині розташований філіал Поважської галереї, де знаходиться колекція творів словацьких художників.

У соборі заслуговує уваги вівтар з розписами відомого словацького художника Й.Б. Клеменса. У центрі площі знаходиться Мар'янський стовп, увінчаний барочною статуєю Пречистої Диви Марії (1783р.). Недалеко стоїть ще один відомий храм – барочний костел Св. Барбори (1704-1730), що належав ордену францисканців. Головні вівтар прикрашають 11 фігур святих, в числі яких Св. Ян Непомуцький, пошановані постаті і в Чехії і Словаччині.

Серед інших міських визначних пам'яток можна відзначити ранній романський храм Св. Штефана (між 1200 і 1250рр.) в Завод'є, який, по легенді, збудував угорський король Іштван I, а також синагогу в мавританському стилі (1934р.), споруджену за проектом П. Беренса на місці старого молитовного дому.

Зволен розташований на березі ріки Грон. Територія між річками Грон і Слатіна почала освоюватися ще в епоху неоліту. Приблизно в VI ст. її заселили слов'янські племена і створили перше укріплене поселення на лівому березі Слатіни. В 1241 р. фортецю зруйнували татари-монголи. Після цього нападу поселення перенесли на нинішнє місце. У 1243 р. король Бела IV дарував Зволену міські права, і незабаром місто стало столицею угорської жупи. З 1440 по 1452 рр. Зволен був резиденцією Яна Іскри з Брандиса – верховного гетьмана угорського короля в Словаччині. На початку XVI ст. замок перейшов в руки Яна Турзо, який перебудував і укріпив його так, щоб він міг витримати напади турецьких військ. Після того, як стратегічне значення фортеці було втрачене, Зволен перетворився на тихе, переважно сільськогосподарське містечко, що стало центром народних промислів. В кінці XIX ст. у ньому почала розвиватися машинобудівна і деревообробна промисловість. Після завершення будівництва залізниці Зволен став важливим транспортним вузлом.

За 14 км на південний схід від Зволена знаходиться зруйнований Вігляшський замок. Замок побудований в XIV ст. у готичному стилі і служив фортецею для захисту від турків. Пізніше його придбала одна з аристократичних сімей Угорського королівства. У XIX ст. замок перебудували в романтичному стилі. Зруйнований під час Другої світової війни.

Над Кошце – другим за значенням містом Словаччини – височить монументальний собор Святої Єлизабет – один з найкрасивіших готичних соборів в світі.

Визначними пам'ятками Мартіна є – Стара міська будівля на пл. Повстання -ранньоготична католицька церква (XIII ст.), оздоблена фресками XIV ст. Тут же знаходиться Турчанська галерея, в якій представлена велика колекція творів майстрів словацького мистецтва М.Базовського, Л. Фуллі, М. Галанди, М. Бенко.

Кремніца розташована на плато посеред Копальневої долини. На плані середньовічного міста виділяються замок і міська площа, що колись утворювали два самостійні центри. У центрі містечка заслуговують уваги недавно відреставрована чумна колона 1770-а рр. роботи Д. Станетті, а також барочний фонтан XVIII ст. і Жаровський замок.

Один із старовинних переказів розповідає про власників Жаровського замку, що полювали в тутешніх місцях і підстрелили журавля, в дзьобі якого опинилися крупинки золота. Це і послужило підставою для заснування поселення. У 1328 р. угорський король Карой-Роберт I надав старовинному поселенню Кремніхбан статус міста. Товсті стіни і бастіони, що до цього часу оточують місто, захищали не тільки його жителів, але

і королівський монетний двір, куди приїхали майстри з чеського міста Кутна-гора.

Потім в Кремніці перемістилася Гірська монетна палата, що стала одним з головних виробників золотих монет. Спочатку чеканники працювали в будиночку під горою Револьта. Коли почалися військові дії, чеканники перемістилися в центр.

Ліптовські-Мікулаш знаходиться на правому березі річки Ваг, в центрі Ліптовської улоговини, оточеної Низькими і Західними Татрами і Хочськими вершинами. Значне слов'янське поселення на місці сучасного міста існувало ще до XIII ст. Перша літописна згадка про Л.-Мікулаш відноситься до 1286 р. У першій половині XIV ст. городяни отримали право вільної торгівлі. В середині того ж століття за наказом феодала Погранце звели фортечні стіни, що підсилило оборонне значення міста. У XVII ст. почався значний економічний підйом, що сприяв розвитку ремісничого виробництва, в якому вирішальну роль грали цехові об'єднання кравців, ковалів, хутровиків, мірошників і т.п.

У місті створилася достатньо велика єврейська спільнота, що займалася торгівлею деревини, шкіри і алкогольної продукції. У XIX ст. Л.-Мікулаш став центром суспільно-політичного життя Словаччини. У місті з'явилися перша словацька суспільна бібліотека (1829р.) і перший любительський театр (1830р.), а також культурне суспільство «Татрін» (184р.), що передувало знаменитій «Матіце Словацькій». Тут був складений перший словацький політичний документ – «Вимоги словацького народу» (1848), що зіграв важливу роль в розвитку національної самосвідомості словаків.

Під час Другої світової війни навколо Л.-Микулаша два місяці йшли запеклі бої. Населення серйозно постраждало від фашистської окупації. Нині Л.-Микулаш – адміністративний, культурний і туристичний центр Середнього Ліптовська.

Гірський хребет Малих Карпат протягнувся на 50 км між Братиславою і Смолянцею. Модра – одне з двох міст, що знаходяться в Малих Карпатах.

У Модрі закінчив свій земний шлях Людовіт Штур (1815-1856) – відомий поет, філософ, історик і лінгвіст, лідер епохи словацького національного Відродження. Виріши в протестантській сім'ї, Л. Штур рано перейнявся ідеями національної незалежності словаків. У своїх філологічних роботах він висунув ідею створення словацької літературної мови і розробив її граматику. Літературні переконання Штура стали ідейно-художньою основою словацького романтизму 1840-1870-их рр. Життя Л. Штура обірвалося раптово. У січні 1856 р. він взяв участь в полюванні, де отримав випадкове поранення, від якого незабаром помер. На центральній міській площі встановлений пам'ятник Штуру, а також присвячена експозиція Музею Л. Штура в Модрі.

Комарно – найпівденніше словацьке місто, один з найважливіших річкових портів, розташоване на межі з Угорщиною. Дунай ділить колись єдиний населений пункт на дві частини – словацьку і угорську. У XVI ст.

Комарно був найважливішим укріпленим пунктом, покликаним стримувати турецьке просування до Європи. Тривалі ворожі облоги і серія землетрусів привели до того, що в XVIII ст. багато споруд руйнувалися (невелика частина руйн в центральній частині збережена для туристів). На рубежі XVIII-XIX стт. майже всі міські будівлі піддалися ретельній реконструкції, багато що було збудовано наново. Після закінчення Першої світової війни місто, що входило раніше до складу Австро-угорської імперії, згідно з мирною угодою було поділено на дві частини: одна його частина увійшла до складу Словаччини, інша – Комаром (Жоглагот) – залишилася у складі Угорської держави. Нинішній словацький Комарно – прикордонне місто, дві третини населення якого – етнічні угорці.

Одна з головних міських визначних пам'яток – костел Св. Андрія (1734р.) з двома високими вежами, що знаходиться на вул. Палатінова. Напроти церкви розташований Дунайський музей, в якому розміщені великі археологічна і етнографічна колекції.

Один з міських скверів названий ім'ям генерала Георгія Кляпки – лідера антигабсбургського руху 1848 р. Заслуговує уваги міська ратуша (1875р.). У центрі сквера перед ратушею встановлений бронзовий пам'ятник угорським патріотам. У будинку № 9 розташований філіал Дунайського музею, експозиція якого присвячена старовинним фотографіям XIX-XX стт., що відображає минуле міста.

У фортеці (XVIII ст.), що знаходиться недалеко від місця злиття Дунаю і Вага, розміщена військова частина, тому фортеця закрита для відвідин. Не менш цікава і приваблива архітектура Тренчанського Граду, Братиславського Граду, а також руїни фортеці Девін, побудованої в X столітті.

Вже в XII ст. Банська-Штявницю називали «країною рудокопів». Спочатку місто утворилося на місці старого городища над Банська-Штявніцею. Після стихійних лих XV ст. його жителі переселилися в долини, де поблизу ратуші і соборів будували розкішні будинки власники копалень. Місця в долинах було мало, тому прості жителі зводили скромні будиночки на схилах гір.

Банська-Штявниця користувалася королівським заступництвом. Надані місту привілеї викликали бурхливий розвиток інфраструктури. Проте в XVI ст. військова загроза з боку турків уповільнила розбудову міста. У 1593 р. війську графа Миколи Палфі за підтримки городян вдалося зупинити ворога всього за декілька кілометрів від Банська-Штявниці. Довелося вкласти міські засоби в будівництво фортифікаційних споруд. Банська-Штявниця довгі роки стояла на чолі гірничої промисловості в Європі. У 1627 р. на місцевих копальнях вперше в світі був використаний порох для дроблення гірських порід. Два місцеві інженери розробили високопродуктивну механічну помпу, за допомогою якої відкачувалася вода шахти. У 1735 р. була відкрита перша в світі Гірська школа, яку в 1770 р. імператриця Марія-Терезія перетворила в Академію Тут працювали кращі

європейські викладачі, зокрема один з основоположників сучасної хімії Антуан-Лоран Лавуазє. На подібні Академії в Банська-Штявниці створена Політехнічна школа в Парижі. В середині XVIII ст. видобуток срібла на копальнях складав 24000 кг, а золота 600 кг в рік.

Після майже 900-річного угорського панування, 19 сторіччя почалося з відтворення словацької літературної мови національним діячем Людовітом Штуром. Це привело до зміцнення словацької національної самосвідомості. Одним з ведучих діячів мистецтва цього періоду став поет Павол Про Хвіздослав, поеми якого були перекладені на багато мов. Традиційними словацькими музичними інструментами є фуджара (велика флейта), гажда (волинка) і конковка (пастуший ріжок). Народні пісні допомагали зберегти словацьку мову під час угорського правління, а в Східній Словаччині старовинні народні традиції дотепер віграють важливу роль в житті сільських жителів.

Словаки дуже серйозно відносяться до релігії. Більшість жителів країни – католики, але тут також багато протестантів і євангелістів. В Східній Словаччині є православні. Багато циганів залишилися в Словаччині, а багато хто подався до Чехії, оскільки там було легше знайти роботу. Як і в багатьох країнах Східної Європи у словаків існує упередження проти циганів.

Одним з аспектів національної гордості для словаків є їх мова, і краще у присутності словаків не порівнювати словацьку з іншими слов'янськими мовами. Як приїжджого вам пробачать, якщо ви плутатимете чеську із словацькою, а будь-яка спроба заговорити на словацькій мові викличе бурю захоплення. Хоча більшість людей, що працюють в туристичному бізнесі, добре знає англійську мову, в сільських областях країни багато хто говорить тільки на словацькій. Основною неслов'янською мовою для вивчення в країні є німецька.

У основі словацької кухні лежить європейська, основними стравами якої є м'ясо, галушки, картопля або рис з соусом, овочами або квашеною капустою. Основні приправи – сіль, сало і тмин. Обід – основна їда, а на вечерю звичайно подаються холодні страви. Вегетаріанців тут не чекає вишуканий вибір страв, все зводиться до смаженого сиру, картоплі і омлетів. Словаки віддають перевагу вину перед пивом, а область Токай на угорському прикордонні – край місцевого виноробства.

У Словаччині працює багато музеїв, картинних галерей, скансенів, зоопарків і постійно діючих виставок. Країна відома своїми оригінальними національними і регіональними святами, які широко включені у туристичні мандрівки.

Найбільше зібраних музеїв і галерей є в столиці країни – Братиславі. Відреставрований Братиславський Град – не лише домінанта столиці, а й садиба найбільшого музею – Національного музею Словаччини з його найбільшими і унікальними збірками про природу, історію, культуру та етнографію країни. В Братиславі знаходяться також Національна картинна галерея, багато малих приватних галерей та виставок.

Кожен день у Словацькій Республіці присвячений пам'яті того або іншого святого, тому практично цілий рік тут проводяться широкомасштабні програми свят і фестивалів. Фестиваль «Братиславська Ліра» проводиться в травні-червні. Відомими Братиславськими театрами є такі, як: Словацький національний театр опери и балету, драматичний театр ім. п. о. Гвездослава, Мала сцена СНТ, Нова сцена, Театр «West», Театр «AstorkaKorzo 90», Театр «Arena», Радошинський театр. Концертами і музиклами можна насолоджуватись у: Словацькій філармонії, Концертному залі Словацької філармонії Редута, Залі ім. Мойзеса, Музикальному центрі Палац Мірбаха, Музикальному залі Братиславського замку, Концертному залі Кларіски, Дзеркальному залі архієпископського палацу.

Протягом червня-липня по всій Словаччині проводяться фольклорні фестивалі у м. Виходне (32 км на захід від Попрада). «Братиславські Джазові Дні» проходять у вересні. Фестиваль кіномистецтва «Фебіофест» проводиться в різних містах країни з грудня 1993 р.

У м. Пезінке (на схід від столиці) щороку у вересні проходить «Винобрання» – свято збору винограду і молодого вина, а також конкурси словацьких вин. З червня по вересень в м. Тренчанске-Теплице проводяться різноманітні музичні фестивалі. У м. Терхова (долина Вратна) в липні проводиться фольклорний фестиваль. Кожна перша неділя жовтня в м. Кошице проводиться Міжнародний марафон миру.

Для поціновувачів високого мистецтва Словаччина пропонує безліч театрів, концертних залів, виставкових центрів.

Для меломанів та любителів нічного життя тут також є велике різноманіття музичних барів та клубів у числі яких, зокрема, рок бар – Будха бар, музику регі пропонує Кафе кут, фанк, джаз фанк і діп хаус – Хлібочина, диско – Кратер, а просто хорошу їжу, пиво і музику – Dubliner айріш паб, найбільший паб в місті – Словак паб, концерти і альтернативний театр під одним дахом можна знайти лише у барі Стока. Серед нічних клубів, що пропонують живі концерти Вавилон, Касей, Термінал, дискотеку на палубі корабля – Циркус Барок, любителям латинської музики – Фламінго, рок музики – Харлей Девідсон, Хістерія Паб, Метро Мюзик Клуб, дискотеку – Лаверна.

До найбільших музеїв Словаччини належить також історико-краєзнавчий музей в Кошице. У цьому місті проводиться щорічний музичний фестиваль «Кошицька музична весна».

З часів римлян район Малих Карпат вважається виноробним. Замість замків, що давно руйнуються, тут всюди виноградники, особливо колоритні в період збору урожаю. Містечко Модра славиться червоними і білими винами. Традицію виноробства підтримує Середня сільськогосподарська школа виноградарства. Особливо багато туристів збирається в містечку в кінці літа і ранньою осінню в період щорічного «Винного фестивалю». Інший улюблений сувенір, який зазвичай поспішають придбати в Модрі – вироби з кераміки, розписані місцевими умільцями.

Гончарним ремеслом тут займалися з середини XVI ст. У 1883 р. в місті відкрилося художньо-керамічне училище, єдине в Австро-Угорщині. Крім того, в місті збереглися укріплення XVII ст, бастіон в історичній міській забудові центральної частини, що охороняється державою. У Модрі починається «Малокарпатський винний шлях» – туристичний маршрут, що включає екскурсії в найцікавіші виноробницькі центри Малих Карпат і дегустацію вин. У малокарпатському містечку Пежінок є Музей вин, де можна побачити величезний виноградний прес (1725р.), бочку для транспортування вина XIX ст. і багато що інше. Найбільший інтерес представляє завод, що діє, розташований в будівлі колишньої пивоварні, побудованій в 1603 р.

Біля підніжжя Низьких Татр розташувалося величезна кількість селищ і містечок. Одним з таких центрів є Ліптовські Мікулаш, жваве місто в оточенні прекрасних словацьких гір. Воно розташоване на березі чистісінького гірського ока – озера Ліптовська Мара – і оточений лісом.

Ліптовські Мікулаш з'явився на карті Словаччини в XII столітті і з тих пір став негласним центром антиугорської боротьби. У 1713 році тут був страчений легендарний народний герой Юрай Яношик.

Перебування в місті можна урізноманітити оглядом історичних пам'ятників, екскурсіями в місцеві музеї. Потрібно відзначити, що це місто визнане центром виноробства області, сортам місцевого вина немає рахунку

Колосальні середньовічні замки типу Спішського Граду, заснованого в XII столітті, могутні башти якого до цього часу панують над схилами прилеглих гір. Раз на рік тут влаштовуються пишні костюмовані лицарські турніри.

На північний захід від Зволена над річкою Штявница в оточеній горами долині розкинулося живописне містечко Банська-Штявница. Згідно легенди, місто зобов'язане своїм народженням старому пастухові, який побачив двох ящірок, що виблискували на сонці. Одна була золота, інша – срібна. Коли пастух відсунув камінь, під яким сховалися ящірки, він виявив самородки чистого золота і срібла. Зображення ящірок збереглося в міському гербі до цього дня. А щосені в місті можна побачити карнавал, рудокопи простують вулицями у супроводі позолочених ящірок. Розробкою земних надр в цьому районі займалися ще кельти в II-I ст. до н.е. Перші вироблення – кар'єри знаходилися на поверхні, оскільки у той час не було ще ні досвіду, ні техніки, необхідних для видобутку металів, прихованих глибоко в надрах гір. Кельти чеканили монети – «б'ятеки» вагою 16 г. Велика кількість таких монет виявлена в 15 місцях, переважно в західних областях країни. Слов'яни, що прийшли сюди пізніше, продовжували здобувати дорогоцінні метали і торгували ними.

Місто втратило минуле значення, проте зберегло середньовічну зовнішність. Ухвалою уряду Банська-Штявница проголошена містом-заповідником, в якому збереглося 245 історичних пам'ятників, 12 з яких

оголошені національними пам'ятниками культури. У 1993 р. місто узятє під охорону ЮНЕСКО.

У старій, недавно відреставрованій будівлі «Матіці Словацької», в Мартіні розмістився Словацький народний літературний музей. Експозиція присвячена словацьким літераторам. У колишньому Національному будинку (1888р.) нині театр.

Головні туристичні райони

Високі Татри є найвищими і найпопулярнішими горами в Словаччині. Татри мають альпійський характер – вузькі скелясті хребти, безліч висот і піків ведуть в широкі льодовикові долини. Славиться цей район ланцюжком лижних курортів: Штребське Плесо, Смоковець, Татранська Ломніца. Розташовані вони майже по одній лінії у підніжжя Високих Татр. Відстань між курортами незначна: в 16-ти кілометрах від Старого Смоковця на захід – Штребське Плесо, а в 6 кілометрах на схід – Татранська Ломніца. Трамвай, що курсує між Штребським Плесо, Старим Смоковцем і Татранською Ломницею, починає свій шлях з Попрада. Відстань від Попрада до Старого Смоковця трамвай з п'ятьма зупинками долає за 25 хвилин. Окрім трамвая регулярно ходять і автобуси. Про безпеку і охорону туристів піклується служба рятувальника, центр якої знаходиться в Старому Смоковці. На території Високих Татр розташовано понад 20 станцій рятувальників. Служба рятувальників постійно інформує туристів про стан місцевості, складність походів, закриття тих або інших стежок і переходів.

Смоковець (1010 – 1479м) – відомий туристичний центр Високих Татр. Всього їх чотири – Старий, Новий, Гірський і Долинний. Це практично одне містечко, що плавно перетікає одне в інше. Старий Смоковець знаходиться в центрі всіх Смоковців, на захід від нього розташовувався Новий, в двох кілометрах на схід – Гірський, а в двох кілометрах на південь – Долинний. Старий Смоковець самий старший. Перші хатки були побудовані в 1793 році. У 1904 році був побудований і нині чинний готель Гранд. Старий Смоковець знаходиться біля підніжжя Славковського піку на висоті 1010 м 14 км, на північний захід від Попрада. У Смоковці багато приватних дво- або триповерхових готелів.

Сервіс скрізь – на вищому рівні. Окрім нічлігу всі готелі пропонують сніданок (в основному шведський стіл). Деякі – ще і вечерею, а то і повний пансіон. У кожному номері – всі зручності, телевізор, телефон. У Старому Смоковці лижна траса знаходиться поряд з готелем «Парк». А на горі Гребенок їх цілих три: для профі, звичайних туристів і тих, хто вперше в житті став на гірські лижі. Санна траса Старий Смоковець – гора Гребенок для тих, хто не зовсім упевнено відчуває себе на гірських лижах. Ця санна траса тягнеться майже 2 кілометри. На вершину гори ходить фунікулер. Санна траса по ширині не поступається звичайній автотрасі. У Новому

Смоковці знаходиться кліматичний курорт, який відноситься до старих кліматичних лікувальних місць в середній Європі.

Штребське Плесо (1355 – 1815м) є частиною національного парку і розташований на південній стороні Криванської області. Знаходиться на висоті 1335 м за 26 км на північний захід від р. Попрад. Виник в 1872 році на березі однойменного озера, від 1885 року лікувально – кліматичний курорт і центр північного і альпійського лижного спорту. Ідеально доглянуті лижні і бігові траси, 2 канатних дороги, 4 підйомники, вечірнє катання на лижах, лижний сервіс, школа лижників, прокат лижного інвентаря, катання на санках, параглайдинг та численні готелі, кафе і ресторани, приємно вразять любителів національної кухні.

Всього лише на 6 км віддалена від Смоковця *Татранська Ломніца*(850 -2620м). Татранська Ломніца знаходиться на висоті 850 м в східній частині Високих Татр. Виникла в 1892 році як кліматичний курорт. Тут побудований Гранд Готель Прага. Фунікулер веде на Ломніцький Штіт. З вершини Ломніцького Штіта, куди можна піднятися на фунікулері, перед відкривається прекрасна панорама. На Плесо знаходиться обсерваторія, геофізичний і гідрометеорологічний пункти.

Низькі Татри знаходяться в центральній частині Словаччини. Найвищий пік – г. Дюмбієр – 2043 м. Тут, в Низькотатранському національному парку, взимку створюються ідеальні умови для всіх нижніх видів спорту. Цей популярний зимовий центр розташований під північними схилами гори Хопок (2024 м). Щорічно тут проводяться великі міжнародні і національні змагання по гірськолижному спорту.

Гірськолижний центр *Ясна* (950-2024 м) розташований в кінці Деманівської долини біля підніжжя північних схилів гори Хопок (2024 м над рівнем моря) на території національного парку «Низькі Татри» і відноситься до класу міжнародних туристичних центрів першої категорії. Тут щорічно проводяться великі національні і міжнародні змагання по гірськолижному спорту, що включаються в календар Кубка Європи.

Курорт Ясна пропонує траси загальною протяжністю 57 км. В межах висот катання від 950 до 2024 м, з них 5 чорних, 7 червоних і 6 синіх трас. Найбільш важкими вважаються траси «Pretekarska» (2500 м) і «Slalomovy svah». Є в Ясне траси, як для професіоналів, так і для початківців, і для дітей – катання на мото-санях, сноуборді і санках.

Любителі екстриму можуть перейти через верхню станцію Хопка, щоб підкорити чорні траси південного схилу, цікаві вони і для любителів цілини. Гірськолижні траси обслуговують 22 підйомники: 1 кабінний, 7 крісельних і 14 бугельних. Черг на підйомники практично не буває, оскільки для пропуску використовується магнітна картка. Гірськолижні школи курорту пропонують курси для тих, що починають і продовжують, групові і індивідуальні заняття, дитячі курси.

Важливим доповненням до прекрасного катання на курорті Ясна є високий рівень обслуговування в котеджах і пансіонах. Неповдалік знахо-

дяться ще два невеликі курорти – Талі і Доновали. Вони мають в своєму розпорядженні власні можливості для катання. На курорті можна чудово провести час в численних ресторанах, клубах, пограти в більярд, скористатися послугами тренажерного залу і басейну. Різноманітні екскурсійні програми допоможуть якомога цікавіше провести час. Страви національної кухні, знамените словацьке пиво і демократичні ціни – вже здавна здобули велику любов туристів з найрізноманітніших куточків світу.

Велька Фатра. В центрі Словаччини, 26 км на північ від р. Банська Бистриця, знаходиться один з найбільших центрів зимового спорту - *До новали* (915-1403м). Він знаходиться на висоті 960 м під гірською вершиною Зволен (1403 м) і привертає наймайстерніших лижників, а частина центру під назвою «Заградіште» ідеальна для сімейного катання на лижах. Любителям нетрадиційного спорту пропонується огляд панорами Доновал при польоті на параглайдинзі. Чудові лижні траси, великі стоянки для автомобілів, безліч підйомників, канатних доріг, можливість мешкання в гірських готелях, хатинах, змагання собачих упряжок, школа сноубордінгу, параглайдінгу – це все пропонує курорт Доновал.

Мала Фатра. Кожен може знайти тут щось до душі: геологи – гірські системи з вапняку і доломіту, ботаніки – унікальну субальпійську флору, історики і етнографи – безліч маленьких сіл з патріархальним побутом. Річка Ваг, що протікає по Стречнянській ущелині, ділить гори на дві частини. Північна популярніша серед туристів: тут найвищі хребти і ефектна долина Вратна – живописні вапнякові колони, незвичайні острівці скель, глибокі і вузькі каньйони, водоспади. Кристально чисті потоки води, що струмують по моховитих валунах, позначають шлях. У тутешніх закладах на дерев'яних тарілках подають традиційну словацьку їжу «ostiepok» – копчений овечий сир, ковбасу і бекон.

Лижна база *Вратна* – одне з самих відвідуваних місць в Словаччині. Тут є канатні дороги, підйомники, траси для початківців і підвищеної складності, можна зробити лижні пробіги по гребенях. Критий басейн. Хороші умови для занять параглайдінгом. Інші бази – Мартінське-Голі, Мала-Лучивна.

Мартінське Голі (650 – 1480м) – Знаменитий гірськолижний центр в горах Мала Фатра, біля р. Мартін. До нього можна добратися за допомогою підйомника. На курорті діють 7 підйомників, канатна дорога, 9 лижних трас з різними ступенями важкості.

Кромпаха – Плейса – прекрасний гірськолижний курорт, який знаходиться в живописному середовищі північного сходу Словацьких Рудних гір. Лижний комплекс знаходиться на північному схилі Кромпашської гори (1025 м), що створює за своєю конфігурацією відмінні умови для всіх лижників як початківців, так і що беруть участь в змаганнях світового рівня.

Міжнародна лижна федерація ФІС створила траси для слалому, гігантського і супергігантського слалому. На цих трасах з різницею висоти

понад 450 м здійснюються вже декілька років змагання за Європейський кубок для чоловіків і жінок по слалому і гігантському слалому.

Лижні механічно оснащені снігом і щодня упорядковуються двома сніговими машинами, що створює хороші умови для прихильників лижного спорту упродовж цілого сезону. Середня тривалість роботи комплексу 123 дні в році, з сніжним покривом 80 см.

Для перевезення лижників є в розпорядженні канатна дорога, а також сім новітніх лижних буксирів, здатних перевезти 5500 лижників за годину.

Словаччина, густо переплетена мережею лижних підйомників і канатних доріг. У експлуатації знаходиться більше 1000 підйомників, більше 30 фунікулерів і з'являються все нові і нові. З вершин гір спускаються сотні лижних трас, від найпростіших – для початківців, до найскладніших, які відповідають міжнародним критеріям спортивних змагань.

Курорт Бардейовські Купелі. Перша згадка про Бардейовські цілющі джерела зустрічається в грамоті угорського короля Бели IV (1247), який подарував цю територію місту Бардейову. До XVII ст. тутешні мінеральні води вживали в основному місцеві жителі, яких приваблював приємний освіжаючий смак води. У 1767 р. поруч з корчмою з'явилися дві кабінки з ваннами. Після зцілення польського дворянина Томаша Лісицького бардейовські джерела стали популярними в Польщі. Проте до сучасного курорту було ще далеко. В кінці XVIII ст. міські власті знайшли кошти і направили їх на будівництво перших курортних об'єктів. На початку XIX в. Бардейовський курорт стрімко розвивався: з'явилися два зали ідеальні, танцювальний зал, літній театр, бібліотека, казино. Всюди панувала тепла атмосфера і привітний прийом. У 1840-і роки він увійшов до числа відвідуваніших курортів в Австро-Угорщині.

Завдяки м'якому клімату, цілющій атмосфері хвойного лісу і високому рівню медичного обслуговування курорт Бардейовські Купелі на сьогодні користується популярністю як в Словаччині, так і за кордоном.

Справжнім багатством курорту є рідкісні природні цілющі води. Своїм складом ці джерела належать до одних з найзнаменитіших в Європі. Перші аналізи води були зроблені в 1791-95 рр. Природні цілющі мінеральні води курорту Бардейовські Купелі визначені як бікарбонатні, хлористо-натрієві, залізо-кислі, холодні, гіпотонічні, з підвищеним вмістом борної кислоти. Тут лікують захворювання травного тракту, включаючи печінку, жовчні міхури підшлункову залозу і стану після операцій даних органів, захворювання обміну речовин (цукровий діабет, подагра, порушення обміну жирів), неспецифічні захворювання дихальних шляхів. При лікуванні застосовуються сучасні методи, такі як електротерапія, гідротерапія, магнітотерапія, теплотерапія, масажі, рефлексотерапія.

На території курорту знаходяться відкрита автомобільна стоянка, зупинка автобусів міського транспорту, кінотеатр, центр торгівлі і побутових послуг, римо-католицький костел, тенісні корти, майданчик під міні-гольф, музей народної архітектури, літній басейн з водною горою,

літній басейн з мінеральною водою, басейн для дітей. Численні кафе, бари і ресторани з національною кухнею і кухнею народів світу.

Найбільший словацький курорт *П'єштани* розташований на північному виступі Малої Середньо-дунайської низовини в долині річки Ваг. На сході його оздоблює гірський масив Поважський Іновець, на заході - Малі Карпати. Курорт відрізняється низовинним заспокійливим кліматом, гарячим сухим літом і м'якою зимою. Перший докладний опис п'єштянських термальних джерел датується 1549 роком. Відомими власниками курорту протягом довгих років були представники дворянського роду Ердеді, які в 1822 році наказали побудувати перший курортний будинок – Наполеонівські лазні, що збереглися по сьогоднішній день. У 1889 році представники роду Ердеді здали курорт в оренду фірмі Олександра Вінтера. Останньому вдалося перетворити місто П'єштани на великосвітський всесвітньовідомий курортний центр для багатіїв. В даний час курорт займає площу 40 га, частково він займає місто П'єштани, але його основна частина знаходиться на острові, утвореному річкою Ваг і її рукавом. Це типове курортне місто з неповторною атмосферою і багатим суспільним життям. Окрім відомого символу курорту – статуї чоловіка, що ламає милицю, місту належить критий колонадний міст, автором якого є відомий словацький архітектор Еміль Белуш. Санаторний комплекс розташований в прекрасному парку Курортного острова і передбачений на 2400 місць середнього і вищого класу зі всіма зручностями. Пропонується лікування захворювань рухового апарату неврологічних захворювань.

Курорт пропонує суспільні і культурні заходи, водний спорт на доволишньому озері Слнява, фітнес, мінігольф, велосипедні траси вздовж річки Ваг, теніс. Передбачаються екскурсії до таких міст, як Братислава – столиця СР, палацу в м. Смоленіце, замку в Червени Камінь, замку в м. Топольчанки, руїн замків Бецков і Чахтіце, залишків великоморавської резиденції вельможі в селі Дуцово, м. Моравани над Вагом з цінними археологічними розкопками періоду палеоліту (унікальна знахідка Моравянської Венери) і прекрасним палацом в стилі ренесансу, столиці Австрії-Відень (160 км.). Курорт надає такі лікувальні методи, як термальні ванни: басейни, компреси грязеві з вмістом сірки, грязеві ванни, фізіотерапія, водолікування, електролікування, механотерапія, оксигенотерапія, мануальне лікування, акупунктура, денситометрія, класичний, рефлекторний і підводний масажі.

Курорт *Раєцке Тепліце* розташований в північно-західній Словаччині на висоті 420 м н. р. м. Він відрізняється м'яким кліматом взимку і влітку без тропічної спеки. Перші письмові згадки щодо термальних джерел на території міста Раєцке Тепліце, відносяться до 1376 року. Тільки три століття опісля тут побудували перші будівлі, призначені для використання гарячих джерел. В даний час у розпорядженні клієнтів 380 місць. Проводиться лікування неврологічних захворювань, захворювань рухового апарату, захворювань дихальних шляхів в лікарні Кунерад.

Курорт пропонує прогулянки по парку, культурні програми, два термальні плавальні басейни, тенісні корти, майданчики для волейболу і ногойболу, фітнес-центр з сауною, спортивна риба на ловля.

Здійснюються екскурсії до м. Бійниці з романтичним палацом і зоопарком, м. Раєчка Лесна із словацьким Вифлеємом, м. Жіліна, селище Чичмани, заповідника Сульовські скелі, Манінської ущелини.

Курорт *Бійниці* розташований на висоті 290 м н. р. м., біля східно-го підніжжя гір Мала Магура. Для нього характерний теплий, заспокійливий, злегка вологий низовинний клімат. Перші письмові згадки про бійницькі «терми» згадуються в грамоті короля Коломана 1113 року, яка зберігається з Зборзькому абатстві.

У період з VII до XX століття власником курорту був рід Палфі, який будував в м. Бійниці сучасний європейський курорт. Новий розквіт курорту почався в 30 роках XX століття, коли власником курорту був Ян Батя. В даний час у розпорядженні клієнтів 500 місць.

Основними лікувальними чинниками є термальні (25-47°C) сульфідні води, 9 мінеральних джерел і сульфідна грязь мулу. Основні покази для лікування: захворювання опорно-рухового апарату, зокрема реабілітація після травм і оперативного лікування; захворювання периферійної нервової системи, функціональні розлади нервової системи.

Визначними пам'ятками Бійниці є Бійницький замок – один з найкрасивіших в Словаччині, який часто називають Замок з привидами. Він побудований на місці стародавнього вулканічного шару, в центрі якого кратер завглибшки 27 метрів, пристосований під замковий колодязь. Темничі легенди і романтичні історії пов'язані з цим замком. Зали в середньовічному убранні, картинні галереї і підземна усипальня розповідають історію сім'ї Палфі.

Поряд із замком знаходиться прекрасний зоопарк, в якому часто влаштовується шоу птахів – соколине полювання. Крім того, можна відвідати Тренчанський замок, історичне село Чичмани, місто Кремніце і географічний центр Європи, що знаходиться біля нього, а також побачити «Словацький Вифлеєм» в Раєчке Лісна.

Під час екскурсії можна дізнатись не тільки про романтичну історію замку, але і відвідати картинну галерею, підземну усипальню, прекрасний ботанічний сад.

Курорт *Турчанське Теплице* розташований в центрі Словаччини на висоті 518 м н. р. м. Він відрізняється середньотеплим кліматом і холодною зимою підгір'я. Перші згадки про існування термальних цілющих джерел можна знайти в дарчій грамоті короля Ладіслава IV від 1281 року. На початку VI століття почалося цільове будівництво курортних будівель. В даний час курорт налічує 410 місць для лікування ж»рослих і 54 місця для лікування дітей. Цілюща дія цих вод використовується в багатьох курортних центрах, серед яких найбільшою популярністю користуються термальні джерела у високогірних районах, одним з яких є термальний

комплекс в Бешенева. Гарячі джерела надають загальну зміцнюючу дію на весь організм і перш за все допомагають при аеробах опорно-рухового апарату і дихальних шляхів, неврологічних захворюваннях, захворюваннях рухового апарату, захворюваннях нирок і сечових шляхів, гінекологічних захворюваннях, деяких захворюваннях травного тракту у дітей.

Курорт пропонує фітнес-центр, сауну, солярій, настільний теніс, теніс, термальний басейн, велотуризм, такі традиційні заходи, як виставка ідей і симпозіум живопису, галерею Мікулаша Галанди. І головною окрасою термального комплексу є те, що всі басейни розташовані просто неба в центрі мальовничої долини з чудовим виглядом на засніжені гірські хребти.

Туристам пропонують насичену екскурсійну програму, зокрема до Малої і Великої Фатри, садиби Дівіаки, замків Знієв, Блатніца, Музею словацького села в м. Мартін, м. Кремніца, м. Банська Бистриці.

ІСПАНІЯ

Площа – 505 990 км²

Населення – 40,4 млн осіб

Столиця – Мадрид 2,9 млн осіб

Загальні відомості

Іспанія розташована на південному заході Європи, на Піренейському (Іберійському) півострові. Офіційна назва – Королівство Іспанія. Окрім континентальної складової Іспанія охоплює Балеарські острови – Майорка, Менорка й Ібіса у Середземному морі, Канарські острови, що складаються із семи островів і декількох острівців в Атлантичному океані, на південному сході півострова навпроти узбережжя Марокко. В Північній Африці до складу Іспанії входять міста Сеута і Мелілья. Іспанія займає третє місце в Європі за площею території і п'яте за кількістю населення. На півночі межує з Францією (650 км) й Андоррою (63,7 км), на південному заході з Португалією (1232 км).

Береги омиваються Середземним морем (берегова лінія – 1670 км) на сході, від Піренеїв до Гібралтару, і Атлантичним океаном (берегова лінія – 1367 км) на західному узбережжі – від Гібралтару до Галіції, а на півночі – Кантабрійським морем.

Площа країни – 505 990 км² (50 місце серед держав світу). Протяжність з півночі на південь – 880 км, з заходу на схід – 1040 км. Значну частину території країни займають плоскогір'ями і гори, біля яких розташовуються рівнини і низовини. Піренейські гори, що простягаються майже на 435 км. від Біскайської затоки до Середземного моря, є природною

межею між Іспанією і Францією. Проте, найголовнішою топографічною межею Іспанії є значне, майже позбавлене рослинності центральне плато Месета, що знаходиться на висоті близько 610 м над рівнем моря. Воно поділене на північну і південну частини декількома гірськими масивами: Серра-де-Гуадаррама, Серра-де-Гредос і Монтес-де-Толедо. Прибережні рівнини вузькі, рідко перевищують ширину 30 км., в багатьох місцях берег гірський. Шість головних гірських ланцюгів піднімаються на висоту більш ніж 3300 м. Найвищі точки країни: Піко-де-Ането (3404м) в Піренеях і Муласен (3478 м) в горах Серра-Невада на півдні країни у континентальній частині Іспанії. Піко-де-Теді (3718 м) знаходиться на острові Тенеріфе у групі Канарських островів. Більшість значних річок Іспанії впадають в Атлантичний океан. Це Дуето, Тахо, Гвадіана і Міко, що починаються в Іспанії і протікають через Португалію, а також Гвадалквівір – найглибша і єдина судноплавна річка країни. Річка Ебро впадає в Середземне море.

Столиця Іспанії – Мадрид, з населенням 2,9 млн осіб. Інші великі міста: Барселона (1497 тис. осіб), Валенсія (741,9 тис. осіб), Севілья (704,5 тис. осіб), Сарагоса (607 тис. осіб), Малага (539,3 тис. осіб).

Населення складає 40,4 млн осіб (30 місце у світі). Державне свято 12 жовтня – День Іспанської Нації. Державна мова – іспанська. Грошова одиниця – євро.

ВВП (2006) – 1,11 трлн дол. США (14 місце), на душу населення – 27,4 тис. дол. США (27 місце). Економічно розвинена держава. Член ООН, НАТО, ЄС.

Державний устрій та форма правління

Іспанія – парламентська монархія. Конституція схвалена національним референдумом 6 грудня 1978 р. і набрала чинності 29 грудня 1978 р., із змінами, внесеними у 1992 р.

З 1939 р. фактично в країні існувала диктатура фашистського типу; довільним главою держави був Франсіско Франко Баамонде. У 1969 р. за пропозицією Франко його наступником на посту глави держави і майбутнім королем Іспанії був затверджений принц Хуан Карлос де-Бурбон. 22 листопада 1975 р., після смерті Франко, він вступив на королівський престол.

Відповідно до Конституції 1978 р., главою держави є король, який має лише символічну владу. Глава держави – Король Іспанії – Хуан Карлос I (Juan Carlos I), приведений до присяги 22 листопада 1975 р. Іспанія є соціально-демократичною правовою державою, формою правління якої є парламентська монархія. Столицею держави є Мадрид, де знаходиться Король та Уряд країни. Тут також розташовані законодавчі органи (Сенат та Конгрес Депутатів) та органи судової влади.

Законодавчу владу здійснюють Генеральні кортеси (парламент), які розробляють і приймають закони, що підлягають затвердженню королем,

контролюють діяльність уряду. Кортеси складаються з двох палат: Конгресу депутатів і Сенату. Конгрес депутатів складається не менш як з 300, але не більш як з 400 депутатів, які обираються населенням загальним прямим і таємним голосуванням за системою пропорційного представництва терміном на 4 роки. Сенат обирається загальним прямим і таємним голосуванням за мажоритарною системою терміном на 4 роки.

Виконавчу владу здійснює уряд на чолі з головою уряду. Голова уряду призначається королем після консультацій з політичними партіями і головами обох палат парламенту, потім кандидатура голови має бути схвалена абсолютною більшістю голосів конгресу депутатів. Голова уряду має практично президентські повноваження. Члени уряду, які є одночасно і депутатами, можуть суміщувати свою діяльність на обох посадах. Керівник уряду – прем'єр-міністр Хосе Луїс Родрігес Запатеро (з 14 березня 2004 р.).

В адміністративному відношенні країна складається з 19 автономних областей з власним представництвом та парламентом: Андалузія, Арагон, Астурія, Балеарські острови, Країна Басків, Канарські острови, Кантабрія, Кастилья і Леон, Кастилья-Ла-Манча, Каталонія, Сеута, Естремадура, Галісія, Мадрид, Мелілья, Мурсія, Наварра, Ріоха, Валенсія, які поділяються на 50 провінцій.

Конституція 1978 р. закріпила за окремими регіонами і національностями країни право на автономію в межах єдиної держави: Країна Басків (1979), Каталонія (1979), Андалусія (1981), Галісія (1981), Астурія (1981), Валенсія (1982), Кантабрія (1982), Мурсія (1982), Кастилья-Леон (1982), Ла-Ріоха (1982), Канарські острови (1982), Арагон (1982), Кастилья-Ла-Манча (1982), провінція Наварра (1982), місто Мадрид (1983), історична область Естремадура (1983), Балеарські острови (1983).

Вищий консультативний орган уряду – Державна рада, яка складається з 29 членів. Найвищий судовий орган – Генеральна рада судової влади, якою керує голова Верховного суду, складається з 20 членів, яких призначає король на 5 років.

Основні політичні партії: Народна партія (НП) – 183 особи у парламенті, Іспанська соціалістична робітничка партія (ІСРП) – 125 осіб, Конвергенція і союз Каталонії (КСК) – 15, «Об'єднані ліві» (ОЛ) – 8, Баскська націоналістична партія (БНП) – 7, Канарський союз (КС) – 4 та ін. Загальна кількість депутатів – 350.

У теперешній час Іспанська держава складається з сімнадцяти Автономних Співтовариств та двох міст Сеути та Мелільї, кожне з яких має статус автономії.

Історичні особливості розвитку

Назва «Іспанія» – фінікійського походження. Римляни використали її у множині (Хиспаниае) для позначення всього Піренейського півострова. В період Римської імперії Іспанія складалася з двох, а потім з п'яти про-

вінцій. Після розпаду Римської імперії вони були об'єднані під владою вестготів, а після нашествия маврів у 711 р. н.е. на Піренейському півострові існували християнські і мусульманські держави. Іспанія як політично цілісне утворення виникла після об'єднання Кастилії і Арагону в 1474 році.

З часів італійських гуманістів епохи Відродження встановилася традиція вважати нашествя варварів і падіння Риму в 410 р. н.е. відправною точкою переходу від античної епохи до Середньовіччя, а саме Середньовіччя розглядалося як поступове наближення до епохи Відродження (XV-XVI ст.), коли знову пробудився інтерес до культури античного світу. Але Середні віки в цьому регіоні починаються з моменту мусульманського нашествия в 711 р. і закінчуються захопленням християнами останнього оплоту ісламу – Гранадського емірату, вигнанням євреїв з Іспанії і відкриттям Нового Світу Колумбом у 1492 році.

Перемога арабів у битві на р. Гуадалете в Південній Іспанії 19 липня 711 р. і загибель останнього короля вестготів Родеріха два роки опісля вирішили долю вестготського королівства. Араби стали називати захоплені ними землі Аль-Андалуз. Це призвело до зародження Реконкісти. Реконкіста – від *reconquistar*, що означає – боротьба народів Піренейського півострова у VIII-XV ст. проти арабів (маврів), що захопили частину півострова в 711-714 роках. Реконкіста почалася у 718 р. битвою в долині Ковадонга. Вирішальне значення мала битва при Лас-Навас-де-Толосе в 1212 р., де об'єднані сили Кастилії, Арагону, Португалії і Наварри завдали арабам великої поразки. На середину XIII ст. більша частина півострова (за винятком Гранадського емірату) була звільнена.

Реконкіста завершилася у 1492 р. взяттям іспанцями Гранадського емірату, останнього оплоту маврів на Піренейському півострові. У тому ж році Колумб здійснив свою першу експедицію до Нового Світу.

Реконкіста була зобов'язана своїми успіхами не тільки військовим діям християн. Велику роль відіграла також готовність християн йти на переговори з мусульманами і надавати їм право проживання в християнських державах, зберігаючи свої віру, мову і звичаї.

Завдяки плаванню Колумба в 1492 р. і відкриттю Нового Світу була закладена основа іспанської колоніальної імперії. Оскільки Португалія також претендувала на заморські володіння, у 1494 р. був укладений Тордесильський договір про розподіл між Іспанією і Португалією. У подальші роки були значно розширені межі Іспанської імперії. Франція повернула Фердинанду прикордонні провінції Каталонії, а Арагон міцно утримував свої позиції на Сардинії, Сицилії і в південній Італії.

Іспанський король Карл I (правління 1516-1556рр.) став імператором Священної Римської імперії під ім'ям Карла V у 1519 р., змінивши свого діда, Максиміліана I. Під його владу потрапили Іспанія, Неаполь і Сицилія, землі Габсбургів у Бельгії і Нідерландах, Австрія та іспанські колонії у Новому Світі. Іспанія перетворилася на світову державу, а Карл став наймогутнішим монархом Європи.

Після зречення Карла від влади в 1556 р. австрійські володіння перейшли до його брата Фердинанда, але велика частина імперії дісталася його сину Філіпу II (правління у 1556-1598 рр.). Його політика в Бельгії і Нідерландах призвела до революції (1566 р.) і утворення в 1579-1581 рр. Республіки Сполучених провінцій. Спроби залучити Англію до сфери впливу Габсбургів також виявилися безуспішними. Нарешті в 1588 р., обурений грабінницькими нападами англійських моряків на іспанських торговців і допомогою королеви Єлизавети голландцям, він спорядив знамениту «Непереможну армаду», щоб висадити десант на північному узбережжі Ла-Маншу. Цей захід закінчився загибеллю майже всього іспанського флоту.

До великих політичних досягнень відносяться придбання за спадщиною Португалії у 1581 р. і блискуча морська перемога над турками в битві при Лепанто (1571), яка підірвала військово-морську міць османів.

Хоча після смерті Філіпа II Іспанія все ще вважалася світовою державою, вона знаходилася в кризовому стані. Прибутки королівства, що збільшувалися за рахунок надходжень з колоній, були величезними за мірками XVI ст., але Карл V залишив величезні борги, і Філіпу II довелося двічі оголошувати країну банкрутом – в 1557 р., а потім у 1575 році.

Філіп III (1598-1621) і Філіп IV (1621-1665) не змогли змінити ситуацію на краще. Перший з них уклав у 1604 р. мирний договір з Англією, а потім у 1609 р. підписав 12-річне перемир'я з голландцями, але продовжував витратити величезні суми грошей на своїх фаворитів і розваги. Вигнавши з Іспанії мориски у період з 1609 по 1614 рр., він позбавив країну більше чверті мільйона працелюбних жителів. У 1618 р. спалахнув конфлікт між імператором Фердинандом II і чеськими протестантами. З цього почалася Тридцятирічна війна (1618-1648), в якій Іспанія виступила на стороні австрійських Габсбургів, сподіваючись повернути собі хоча б частину Нідерландів. У 1648 р. в Тридцятирічній війні було досягнуто миру, хоча Іспанія продовжувала воювати з Францією до укладення Піренейського миру в 1659 році.

Хворобливий і нервовий Карл II (1665-1700 рр.) став останнім правителем з династії Габсбургів в Іспанії. Він не залишив спадкоємців, і після його смерті корона перейшла до французького принца Філіпа Бурбона, герцога Анжуйського, онука Людовика XIV і правнука Філіпа III. Його сходженню на іспанський трон передувала загальноєвропейська війна за Іспанську спадщину (1700-1714), в якій Франція та Іспанія воювали з Англією і Нідерландами. Іспанія разом з Францією вела війни проти Великобританії (1739-1748, 1762-1763, 1779-1783). У вдячність за підтримку Франція в 1763 р. передала Іспанії величезну територію Луїзіани в Північній Америці.

З 1833 р. по 1874 р. країна перебувала в стані нестабільності, переживши ряд соціальних, економічних і політичних потрясінь. Конституційне правління було відновлене в 1834 р., а в 1837 р. була ухвалена нова Конституція, що обмежила владу монарха двопалатними кортесами.

Револуційні події 1854-1856 рр. закінчилися розгоном кортесів і скасуванням ліберальних законів. Конституція 1869 р. проголосила Іспанію спадковою монархією.

Монархістська Конституція 1876 р. запровадила нову систему обмеженої парламентської влади, яка передбачала гарантії політичної стабільності і представництво в основному середнього і вищого класів.

У 1879 р. в країні була створена Іспанська соціалістична робітничка партія. Останні заморські володіння Іспанія втратила внаслідок поразки в іспано-американській війні 1898 р. Ця поразка засвідчила повний військовий і політичний занепад Іспанії.

У 1890 р. було введено загальне виборче право для чоловіків. Тим самим було підготовлене підґрунтя для утворення численних нових політичних партій, які відтіснили Ліберальну і Консервативну партії. Католицька церква все ще мала великий вплив, але і вона все частіше перетворювалася на об'єкт нападок з боку антиклерикалів з нижчих і середніх прошарків суспільства.

Щоб обмежити владу короля, церкви і традиційної політичної олігархії, реформатори вимагали внести поправки до конституції. Інфляція під час Першої світової війни і економічний спад у післявоєнні роки посилювали соціальні проблеми. Прагнучи пом'якшити політичну ситуацію, генерал Прімо де Рівера встановив у 1923 р. військову диктатуру. Опір диктатурі посилювався наприкінці 1920-х років, і в 1930 р. Прімо де Рівера був змушений піти у відставку. На муніципальних виборах у квітні 1931 р. у всіх великих містах рішучу перемогу здобули республіканці.

Друга республіка була урочисто проголошена Тимчасовим урядом, що складався з лівих республіканців, представників середнього класу і представників соціалістичного руху, які виступали проти католицької церкви і мали намір підготувати підґрунтя для мирного переходу до «соціалістичної республіки». Були здійснені численні соціальні реформи, Каталонія отримала автономію. Однак на виборах у 1933 році республікансько-соціалістична коаліція зазнала поразки через протидію поміркованих і католиків.

Стурбовані комуністичною загрозою, праві почали готуватися до війни. Генерал Еміліо Молу й інші воєначальники, включаючи Франка, підготували антиурядову змову. Заснована в 1933 р. фашистська партія Іспанська фаланга використала свої терористичні загони для провокування масових безпорядків, які могли б послужити мотивом для встановлення авторитарного режиму. Реакція лівих сприяла розкручуванню спіралі насильства. Вбивство 13 липня 1936 р. лідера монархістів Хосе Кальво Сотело послугувало відповідним приводом для виступу змовників.

Бунтівники взяли під контроль приблизно третину території Іспанії: Галісію, Леон, Стару Кастилію, Арагон, частину Естремадури і Андалузький трикутник від Уельви до Севільї і Кордови.

Заколотники зіткнулися з несподіваними труднощами. Війська, направлені генералом Молу проти Мадрида, були зупинені робочою міліцією

в горах Сьєрра-де-Гвадаррама на півночі від столиці. Заколот переріс у громадянську війну.

21 вересня на аеродромі поблизу Саламанки провідні бунтівні генерали зустрілися, щоб обрати головнокомандувача. Був обраний генерал Франко, який у той же день перекинув війська від передмістя Мадрида на південний захід до Толедо, щоб звільнити фортецю Алькасар. 28 вересня Франко був затверджений главою націоналістичної держави і відразу встановив у зоні свого контролю режим одноосібної влади.

4 березня 1939 р. в Мадриді командувач республіканської армії центру полковник Сехизмундо Касадо підняв заколот проти республіканського уряду, сподіваючись припинити безглузде кровопролиття. Франко навідріз відмовився від його пропозицій про перемир'я, і війська почали здаватися по всій лінії фронту. Коли 28 березня націоналісти увійшли в спустошений Мадрид, 400 тис. республіканців почали вихід з країни. Перемога фалангістів привела до встановлення диктатури Франка. Більш як 1 млн людей потрапили до в'язниць або трудових таборів. Крім 400 тис., що загинули під час війни, в період з 1939 по 1943 було страчено ще 200 тис. осіб.

Коли у вересні 1939 р. почалася Друга світова війна, Іспанія була ослаблена і спустошена Громадянською війною і не наважилася виступити на боці країн «осі» Берлін – Рим. Тому безпосередня допомога Франка союзникам обмежилася відправкою 40 тис. солдатів Іспанської блакитної дивізії на Східний фронт. У 1943 р., коли стало ясно, що Німеччина програє війну, Франко «охолонув» до Німеччини. У кінці війни Іспанія знаходилася в дипломатичній ізоляції і не входила до складу ООН і НАТО, але Франко не втрачав надії на примирення з Заходом. У 1953 р. США й Іспанія уклали угоду про створення кількох військових баз США на території Іспанії. У 1955 р. Іспанія була прийнята в ООН.

У 1966 був ухвалений Органічний закон, що вніс ряд ліберальних поправок до Конституції.

Режим генерала Франка породив політичну пасивність переважної більшості іспанців. Пересічні громадяни не виявляли інтересу до державних справ; більшість з них займалася пошуком сприятливих можливостей для підвищення рівня життя.

В останні роки свого життя Франко послабив контроль над державними справами. У червні 1973 р. він поступився посадою прем'єр-міністра, яку обіймав протягом 34 років, адміралу Луїсу Карреро Бланко. У грудні Карреро Бланко був убитий баскськими терористами, і його замінив Карлос Аріас Наварро, перший цивільний прем'єр-міністр після 1939 року. У листопаді 1975 р. Франко помер. Ще в 1969 р. Франко оголосив своїм наступником принца Хуана Карлоса з династії Бурбонів, онука короля Альфонса XIII, який очолив державу як король Хуан Карлос I.

Смерть Франка прискорила процес лібералізації, що почався ще за його життя. До червня 1976 р. кортеси дозволили політичні мітинги і легалізували демократичні політичні партії. У липні прем'єр-міністр країни

Аріас, послідовний консерватор, змушений був поступитися своїм кріслом Адольфо Суаресу Гонсалесу. Законопроект, що готував основу для проведення вільних виборів до парламенту, був прийнятий кортесами в листопаді 1976 р. і схвалений на національному референдумі.

У 1978 р. парламент ухвалив нову Конституцію, яка була схвалена на загальному референдумі в грудні.

Суарес пішов у відставку в січні 1981 року. Його наступником став Леопольдо Кальво Сотело. Скориставшись зміною влади, консервативно налаштовані офіцери вирішили влаштувати державний переворот, але король, спираючись на відданих воєначальників, поклав край спробі захоплення влади.

Процес переходу до демократії завершився в середині 1980-х років. До цього часу країна пододала небезпеку повернення до старого, а також екстремістський сепаратизм, який часом загрожував цілісності держави. Чітко виявилася масова підтримка багатопартійної парламентської демократії. Однак зберігалися значні розходження у політичних поглядах. Опитування громадської думки свідчило, що перевага надається лівоцентризму нарівні з посиленням потягу до політичного центру.

У 1982 р. була попереджена ще одна спроба військового путчу. Вперше з 1930-х років до влади в Іспанії прийшов уряд соціалістів. Політика соціалістів все більше розходилася з програмними установками лівого крила. Уряд взяв курс на капіталістичний розвиток економіки, що включав сприятливість для іноземних інвестицій, приватизацію промисловості, плаваючий курс песети і скорочення коштів на програми соціального забезпечення. Протягом майже восьми років економіка Іспанії успішно розвивалася, однак важливі соціальні проблеми залишалися невирішеними. Зростання безробіття у 1993 р. перевищило 20%.

У 1980-х роках Іспанія почала тісніше співпрацювати із західними країнами в економічній і політичній сферах. У 1986 р. країна була прийнята до ЄС, а в 1988 р. продовжила на вісім років двосторонню угоду про оборону, яка дозволяє США використовувати військові бази на території Іспанії. У листопаді 1992 р. Іспанія ратифікувала Маастріхтський договір про утворення ЄС.

Інтеграція Іспанії з країнами Західної Європи і політика відкритості зовнішньому світу гарантували захист демократії від військових переворотів, а також забезпечували приплив іноземних інвестицій.

Одним з джерел напруженості в Іспанії залишався тероризм баскської групи ЕТА, що не припинявся багато років, вона взяла на себе відповідальність за 711 вбивств, скоєних у період з 1978 р. по 1992 р. Гучний скандал спалахнув, коли стало відомо про існування нелегальних поліцейських підрозділів, які вбивали членів ЕТА в північній Іспанії і південній Франції у 1980-х роках.

Економічний спад, що став очевидним у 1992 р., посилювався в 1993 році, коли значно зросло безробіття і скоротилося виробництво. Оздоров-

лення економіки, що почалося в 1994 р., вже не могло повернути соціалістам колишній авторитет.

Після 1993 р. для створення життєздатної коаліції в кортесах ІСРП скористалася підтримкою партії Конвергенція і Союз (КІС), яку очолював прем'єр-міністр Каталонії Хорді Пухоль, що використав цей політичний зв'язок для подальшої боротьби за автономію Каталонії. У жовтні 1995 р. каталонці відмовилися підтримувати уряд соціалістів, що зазнавав різкої критики, і змусили його провести нові вибори.

Хосе Марія Аснар додав нового динамічного іміджу консервативній НП, що допомогло їй перемогти на виборах у березні 1996 р. Однак, щоб сформувати уряд, НП була змушена звернутися до Пухоля і його партії, а також до партій Країни Басків і Канарських Островів. Новий уряд надав додаткових повноважень регіональним органам влади; крім того, у розпорядження цих органів почала надходити вдвічі більша частина прибуткового податку (30% замість 15%).

Пріоритетними завданнями у процесі підготовки національної економіки до введення єдиної європейської валюти уряд Аснара вважав зменшення дефіциту бюджету за рахунок найсуворішої економії державних витрат і приватизацію державних підприємств. НП вжила таких непопулярних заходів, як скорочення фонду і заморожування заробітної плати, зменшення фондів соціального забезпечення і дотацій. Тому в кінці 1996 р. вона знову поступилася позиціями ІСРП.

У червні 1997 р., після 23 років перебування на посаді керівника ІСРП, Феліпе Гонсалес оголосив про свою відставку. На цій посаді його змінив Хоакін Альмунія, який раніше очолював партійну фракцію соціалістів у парламенті. Тим часом відносини між урядом Аснара і основними регіональними партіями ускладнилися. Уряд зіткнувся з новою кампанією терору, розв'язаною баскськими сепаратистами з ЕТА проти вищих державних і муніципальних чиновників.

Населення

Населення Іспанії складає 40,4 млн осіб. За межами країни проживає більш як 2,7 мільйонів іспанців, в основному в країнах Південної і Північної Америки.

Середня щільність населення Іспанії – 79,3 особи/км², трохи вища ніж у Греції, і значно нижча від показників інших частин Європи.

Найбільша щільність населення зареєстрована в районі Мадрида (605 осіб/км²), на Канарських островах, у Каталонії, на Балеарських островах і у Валенсіанському Співтоваристві (200 – 100 осіб/км²); найнижча – в Кастилії-ла-Манчі, Арагоні, Кастилії і Леоні, де становить менше ніж 30 осіб/км².

Така нерівномірність щільності населення пояснюється неоднаковим соціально-економічним розвитком, що відображається у масовій внутрішній

міграції з економічно відсталих регіонів у регіони з більш динамічним економічним розвитком.

Народжуваність складає 10,1%, смертність – 9,7%, природний приріст – 0,4%.

Етногенез населення Іспанії пов'язаний з неодноразовим нападом різних ворогів. З давніх часів на території країни імовірно, жили ібери. У VII ст. до н.е. на південно-східному і південному узбережжі Піренейського півострова були засновані грецькі колонії. У середині VI ст. греків витіснили карфагеняни. У VI-V ст. до н.е. північні і центральні райони півострова були завойовані кельтами. Після перемоги в другій Пунічній війні (218-201 до н.е.) здебільшого територіями нинішньої Іспанії заволоділи римляни. Римське панування продовжувалося приблизно 600 років, яких змінили вестготи. Їх держава зі столицею в Толедо проіснувала з початку V ст. н.е. до вторгнення маврів з Північної Африки в 711 р. Араби утримували владу упродовж майже 800 років. Давнім населенням країни є євреї, чисельність яких становила 300-500 тис. осіб, історія їхнього поселення в Іспанії становить близько 1500 р.

Етнічні і расові протиріччя в Іспанії не перешкоджали численним змішаним шлюбом. У результаті багато представників другого покоління мусульман виявилися людьми змішаної крові. Після відновлення християнства в Іспанії були прийняті укази проти іудеїв (1492) і проти мусульман (1502). Цим етнічним групам доводилося вибирати між прийняттям християнства і вигнанням. Тисячі людей віддали перевагу водохрещенню і були асимільовані іспанським етносом.

У зовнішньому вигляді іспанців і їхній культурі суттєво виражені афро-семітські й арабські риси. Однак багато жителів півночі країни успадкували кельтські і вестготські особливості – світлу шкіру, русяве волосся і блакитні очі. У південних районах переважають смугляві і темноокі брונети.

Іспанія визнана єдиною нацією, сформованою на основі різних етнічних груп, основними з яких є кастилійці (72,3%), каталонці (16,3%), галісійці (8,1%), баски (2,3%) та ін.

Офіційна мова Іспанії – іспанська. В основі цієї романської мови лежить народна латинь зі значною домішкою лексики, запозиченої від маврів. Іспанська мова вивчається в школах і використовується як розмовна населенням на всій території країни. Однак у ряді областей поширені місцеві мови: баскська – у Країні Басків і Наваррі, галісійська – у Галісії, каталонська – у Каталонії, валенсійська – у Валенсії (останню іноді вважають діалектом кастильської мови). Загалом 35% населення країни використовує місцеві мови і діалекти, у тому числі більш як 5 млн каталонців, приблизно 3 млн галісійців, понад 2 млн басків. Багатою є література, написана місцевими мовами. Після встановлення тоталітарного режиму в 1939 р. всі регіональні мови були заборонені, а в 1975 р. знову легалізовані.

Близько 96% іспанців – рико-католики, невелика кількість протестантів, 450 тис. мусульман і приблизно 15 тис. іудаїстів.

Міське населення складає 77%. Найбільші міста: Мадрид, Барселона, Валенсія, Севілья, Сарагоса, Малага та ін.

Природні умови і ресурси

Від кордону з Францією на захід до мису Ортегаль уздовж берега моря тягнуться Кантабрійські гори, тут є багато великих бухт, в яких розташовані порти. На південь від мису Ортегаль відроги гір підходять до моря, утворивши порізане глибокими затоками узбережжя зі стрімкими скелями і численними островами. У цьому районі знаходяться рибальські порти Ла-Корунья і Виго. На південному заході, від кордону з Португалією до Гібралтарської протоки, узбережжя низинне і болотисте, тут єдиний зручний порт – Кадис. На схід від Гібралтару до мису Палос на Середземному морі знаходяться передгір'я Кордильєри-Пенібетики, прибережні рівнини відсутні.

На північ від мису Палос розташовані прибережні рівнини, розділені відрогами гір. Головні порти в цьому районі – Картахена, Валенсія і Барселона. Іспанія розташована на масивному піднятому плоскогір'ї Месета, яке складене переважно стародавніми кристалічними породами в сполученні з альпійськими горами, що сформувалися в палеогені і неогені. Серед порід, що складають Месету, виділяються докембрійські кристалічні сланці і гнейси з численними гранітними інтрузіями. В епоху герцинського горотворення Месета зазнала загального тектонічного підняття, а потім процесів складоутворення і диз'юнктивних дислокацій. Близько 1 млн років тому Месета знову була піднята до рівня 600 м і набула загального нахилу до північного сходу на південний захід. Саме тому такі великі ріки як Дуєро, Тахо і Гвадіана течуть у даному напрямку через територію Месети до Атлантичного океану.

Месета займає 2/3 території Іспанії і оточена високими горами. Крім того, у її центральних районах височать великі хребти Центральних Кордильєр (у тому числі Сьєрра-де-Гвадаррама з вершиною Пеньялара 2430 м і Сьєрра-де-Гредос з вершиною Альмансор 2592 м). Ці гори розділяють плато Стара і Нова Кастилія. Плато складені товщами осадових порід і алювіальних відкладень і відрізняються винятково плоским і монотонним рельєфом. Лише місцями зустрічаються основи довгастої форми – фрагменти стародавніх річкових терас. На південь від Нової Кастилії піднімаються Толедські гори (найвища точка – гора Корочо-де-Росигальдо, 1447 м). Далі на південь знаходяться плато Естремадури і Ла-Манчі, що входять до складу Месети. Південний край Месети Сьєрра-Морена піднятий на висоту 900 м (найвища точка – гора Естрелья, 1299 м). Сьєрра-Морена крутим уступом переходить до великої Андалузської низовини. Ріка Гвадалквівір впадає в Кадиську затоку; недалеко від її гирла знаходиться велика заболочена територія Національного парку Доньяна.

На південному сході Іспанії простягаються складчасті гори Кордильєра-Пенібетика з найвищою вершиною країни – горою Муласен

(3482 м), вкритою снігами і льодовиками, що займають найбільш південне положення у Західній Європі.

Іберійські гори відокремлюють Месету від Арагонського плато і мають витянуту форму. Місцями вони перевищують 2100 м (до 2313 м у Сьєрредель-Монкайо). Ріка Ебро бере початок у Кантабрійських горах, тече на південний схід і прорізає ланцюг Каталонських гір перед впаданням у Середземне море. Місцями її русло знаходиться на дні глибоких, майже непрохідних каньйонів. Води Ебро інтенсивно розбираються на зрошення, без якого було б неможливе землеробство на прилеглих рівнинах.

Невисокі Каталонські гори (середні висоти 900 – 1200 м, вершина – гора Каро, 1447 м) протянуті на 400 км майже паралельно до узбережжя Середземного моря і фактично відокремлюють від нього Арагонське плато. Ділянки прибережних рівнин, розвинуті в Мурсії, Валенсії і Каталонії на північ від мису Палос до кордону з Францією, відрізняються високою родючістю.

З півночі Арагонське плато оточують Піренеї. Вони простягаються майже на 400 км від Середземного моря до Біскайської затоки й утворюють потужний бар'єр між Піренейським півостровом та іншою частиною Європи. Ці складчасті гори, що сформувалися в третинний період, місцями перевищують 3000 м; найвища вершина – пік Ането (3404 м). Західним продовженням Піренеїв є Кантабрійські гори, що також мають субширотне простягання. Найвища точка – гора Пенья-Прієта (2536 м). Ці гори утворилися в результаті інтенсивного складоутворення, розбиті розломами і сильно розчленовані під впливом річкової ерозії.

В Іспанії виділяють три типи клімату: помірний морський на північному заході і півночі – з помірними температурами і значними опадами упродовж усього року; середземноморський на півдні й узбережжі Середземного моря – з м'якими вологими зимами і спекотним сухим літом; аридний континентальний клімат у внутрішніх районах країни – з прохолодними зимами і теплим сухим літом. Середня річна кількість опадів коливається від 1600 мм на північному заході і західних схилах Піренеїв до 250 мм на Арагонському плато і в Ла-Манчі. Більше половини території Іспанії щорічно отримує менше 500 мм опадів на рік і лише приблизно 20% – понад 1000 мм. Оскільки Андалузська низовина відкрита для західних вологих вітрів, що дмуть з Атлантичного океану, там випадає значно більше опадів. Так, у Севільї середня річна кількість опадів трохи перевищує 500 мм.

На більшій частині Месети опадів недостатньо для вирощування основних сільськогосподарських культур, хоча в північній частині Нової Кастилії випадає доволі багато опадів і там збирають високі врожаї пшениці. Мадрид має середню річну кількість опадів 410 мм, і вона помітно збільшується у верхніх частинах гірських схилів у Месеті.

Температури скрізь, крім внутрішніх районів Месети, в цілому помірні. На північному заході середня температура січня 7°C, а серпня 21°C; у Мурсії на східному узбережжі відповідно 10°C і 26°C. Оскільки південно-

східне узбережжя захищене від північних вітрів горами Кордильєри-Бетики, клімат там близький до африканського, з дуже сухим і спекотним літом. Це область розведення фінікової пальми, бананів і цукрової тростини. Зими в Месеті холодні, нерідко бувають сильні морози і навіть сніжні бурі. Влітку тут спекотно: середня температура липня і серпня 27°C. У Мадриді середня температура січня 4°C, а липня 25°C. Улітку найбільш жарка погода тримається в районі Андалузької низовини. У Севільї середня температура серпня 29°C, але іноді температура вдень підвищується до 46°C; зими м'які, середня температура січня 11°C.

В Іспанії доволі розгалужена гідро мережа. Найбільшими ріками країни є – Ебро (928 км), Тахо (910 км), Гвадіана (820 км), Дуеро (770 км), Гвадалквівір (560 км).

Більшість іспанських річок, насамперед центральної, східної і південно-східної частини країни, маловодні, з непостійним режимом, літом стають надзвичайно мілкими. Загалом ріки цієї країни майже зовсім не мають ніякого транспортного значення; єдина судноплавна ріка – Гвадалквівір, і це лише біля міста Севілья.

Основна частка річного стоку, 80 – 85% річок припадає на осінній і весняний періоди. За показником витрати води, перше місце серед іспанських річок займає річка Ебро, також Дуеро, Тахо, і Міньо. Нерівномірний розподіл опадів і стоку зумовлює значні диспропорції у забезпеченні водними ресурсами різних регіонів країни. У північних і північно-західних частинах Іспанії водні ресурси є в надлишку, тоді як у середземноморських, зокрема в басейні Гвадалквівіра, значний дефіцит водних ресурсів. Саме в цьому районі здійснюється найбільше зрошення земель.

Для регулювання стоку і використання його з метою водопостачання і зрошення з давніх часів Римської імперії, панування арабів почалось будівництво гребель і водосховищ. Значна кількість споруд цього часу збереглась до сьогоденних часів, наприклад акведуки у провінції Сеговія і Терагона, греблі Просерпіна на річці Альбаррегас і водосховище Карнальбо.

Рослинний і тваринний світ Іспанії надзвичайно багатий у видовому складі. На Піренейському півострові, розташованому між Європою і Африкою сформувались види характерні для цих двох континентів.

В країні є значні контрасти між «сухою» і «вологою» Іспанією. Лісистість країни постійно знижується з північного-заходу і півночі на південний-схід і південь.

Для «вологої» Іспанії найбільш типові широколистяні ліси і домішкою вічнозелених порід, у деревостой тут переважають дуб, бук, каштан, клен, тополя. Найбільш щільними ліси на північноатлантичних схилах Кантабрійських гір і Галісійському масиві. Цей район часто називають «зеленою» Іспанією. Найбільш типова рослинність Галіції – приморська сосна, місцями тут зустрічається береза, релікт льодовикового періоду.

В Піренеях і Кантабрійських горах чітко виражена висотна поясність. У підніжжя гір простягається сухий арагонський степ – рівнина річки

Ебро, де переважають сухі середземноморські вічнозелені чагарники лаванди, шал фея; місцями тут зустрічається напівпустельна рослинність. Вище, до висоти 400 м поширена типова середземноморська деревна рослинність з переважанням оливкового дерева, ще вище – кам'яний дуб і корсианська сосна, на висотах вище 1300 м поширені широколистяні ліси.

В «сухій» Іспанії лісів мало, тут поширена рослинність середземноморського типу. Головним чином це сухолюбні чагарники – маквіс, гарика, представлені дикою фісташкою, миртом, диною маслиною, ладанником та ін.

Іспанія характеризується багатим тваринним світом, що представлений середньоєвропейським і північноафриканоамериканськими типами. Чисельними в країні є олень, лань, косуля, серна, гірський козел, які є об'єктами спортивного полювання.

З давніх часів в Іспанії існували мисливські господарства, з охороною тваринного світу. Найбільшим мисливським заказником в країні є Саха в Кантабрійських горах, з площею території 177 тис. га. Найбільш багатим на флору і фауну мисливським заказником Іспанії є Сомедо в горах північної провінції Ов'єдо, з площею 88 тис. га. В країні виділяється 6 національних парків, загальною площею 444 тис. га.

Господарство

Сучасна промисловість Іспанії є високорозвиненою галуззю економіки, що забезпечує головні потреби населення країни, та експорт держави. Основу енергетики Іспанії становить імпортна нафта. Нафтопереробка, як правило, здійснюється в портових містах, її річна потужність становить понад 60 млн т сирої нафти. Власний видобуток вугілля (кам'яного і бурого) забезпечує лише 1/5 енергетичних потреб, частка невеликих ГЕС і кількох АЕС співвідносяться, як 1/6.

За обсягом продукції обробної промисловості Іспанія посідає в світі досить вагоме місце, вона входить до групи перших 15 промислових країн. У Західній Європі за цим показником вона поступається тільки Німеччині, Франції, Великобританії та Італії, хоча істотно відстає від них, особливо в розрахунку на душу населення. За структурою обробна промисловість Іспанії досить різноманітна, але переважають традиційні трудомісткі галузі.

В країні виплавляють чорні і кольорові метали (виплавка сталі – 13 млн т). Значного розвитку набули нафтохімія, яка тісно пов'язана з нафтопереробкою, а також промисловість будівельних матеріалів, деревообробна і паперова. Важливу роль останнім часом стали відігравати металообробка і машинобудування. Нове для Іспанії виробництво – автомобілебудування – розвивається з 60 – 70 рр. XX ст. Воно представлене філіалами західноєвропейських та американських автомобільних концернів. Випуск автомобілів становить 1,7 млн. Машинобудівні заводи країни випускають також промислове обладнання, трактори і сільськогосподарські машини, електро- і електронну техніку, судна.

Старими галузями обробної промисловості залишаються текстильна (переважно бавовняна), трикотажна, швейна і шкіряно-взуттєва. В харчовій промисловості широко розвинені виноробна, олійна, плодоовочева і рибоконсервна, продукція яких значною мірою орієнтована на експорт. Заслужену славу здобули іспанські поліграфічні видання, ринком для яких є, крім самої Іспанії, більша частина Латинської Америки.

Швидкий промисловий розвиток Іспанії в останній третині ХХ ст., і в першу чергу розвиток машинобудування, тісно пов'язаний із значним іноземним капіталом, а також з використанням іноземних технологій та з орієнтацією на зарубіжні ринки. В Іспанії іноземний капітал приваблює низька вартість робочої сили, мінімальне оподаткування та інші привілеї.

В розміщенні іспанської обробної промисловості дуже висока частка міст Барселони, Мадрида і Більбао, а серед районів – північного і середземноморського узбережжя. Заводи чорної металургії і суднобудівні верфі розміщені переважно в портових містах північного узбережжя. Понад 4/5 текстилю, одягу і взуття виробляється в Барселоні. Електротехнічні та електронні заводи і поліграфічні фабрики зосереджені в Мадриді і Барселоні. Головні автозаводи знаходяться в Барселоні, Мадриді, Валенсії та Сарагосі. Підприємства харчової промисловості експортного напрямку тяжіють до відповідних сировинних баз.

Сільське господарство залишається дотаційною галуззю іспанської економіки, малопродуктивна і переважно екстенсивна. Орні землі займають 2/5 території, а 1/3 зайнята луками і пасовищами. Важливу роль відіграє штучне зрошення (3,7 млн га – перше місце в Західній Європі), яке використовується з періоду Стародавнього Риму і, особливо, під час панування арабів. Найбільше зрошуваних земель у Південній Іспанії (басейни рік Ебро і Гвадалквівір) і значно менше – в басейнах рік, що перетинають Месету – Дуеро, Тахо, Гвадіана.

Головною галуззю є землеробство. Вирощують зернові (ячмінь, пшениця, кукурудза, рис), бобові, картоплю, цукрові буряки, бавовник, тютюн, а також овочі та фрукти помірних і субтропічних широт. Як правило, для зернових, крім рису, використовують богарні землі, врожайність їх низька. Під рис та інші цінні культури відводять зрошувані площі. Врожайність рису дуже висока і його експортують у країни Європи. Іспанія відома як експортер помідорів, цибулі, мигдалю тощо.

Особливе місце в світі Іспанія посідає як виробник винограду, оливок і цитрусових (апельсини, мандарини і лимони). Як і в інших країнах Середземномор'я, ці культури з'явилися в Іспанії ще в часи Стародавньої Греції і Стародавнього Риму. За збором винограду, виробництвом вина та його експортом країна поступається в Середземномор'ї лише Італії та Франції, вино відіграє виняткову роль в житті і традиціях населення. Такі марочні іспанські вина, як «Малага» та «Херес», мають світову популярність. За обсягом збору цитрусових та їх експортом Іспанія посідає перше місце в Середземномор'ї, а за вирощуванням оливок, виробництвом

і експортом оливкової олії – перше місце в світі. Головний район цитрусових та оливок – середземноморське узбережжя й Андалузька рівнина. Вирощування винограду розповсюджене охоплює також південну частину Месети і Арагонську рівнину.

Тваринництво в Іспанії розвивається в складних умовах. Тільки у північній вологій частині природні кормові угіддя дозволяють утримувати велику рогату худобу. Пасовища посушливої Месети придатні для розведення овець та кіз. Саме в умовах Месети була виведена порода знаменитих кастильських мериносів, які пізніше стали основою тонкорунного вівчарства в посушливих степах Австралії та Південної Африки. Інтенсифікація тваринництва здійснюється шляхом розширення свинарства і птахівництва. Окреме місце займає вирощування спеціальних биків для кориди.

В лісовому господарстві Іспанії, як і в сусідній Португалії, важливу роль відіграє збір кори коркового дуба. Значного розвитку набуло рибальство у водах північної Атлантики.

Іспанія має розгалужену, високоякісну транспортну систему, на-самперед мережу автошляхів з твердим покриттям, значення залізниць дещо менше. Досить розвиненими стали авіаційний і морський транспорт. Найбільші аеропорти знаходяться в Мадриді та Барселоні, провідними морськими портами є Барселона, Більбао і Альхесірас. Іспанія традиційно має широкі водні зв'язки з іспаномовними країнами Латинської Америки. Сьогодні їх доповнили повітряні. Через її територію здійснюються польоти в Латинську Америку з інших країн Західної Європи. Сучасною і розгалуженою є транспортна система, яка обслуговує рекреаційні зони. Зокрема міжнародні аеропорти є в Малазі, на Балеарських і Канарських островах.

Баланс зовнішньої торгівлі Іспанії зводиться з дефіцитом. У значній мірі він покривається доходами від іноземного туризму. Найбільший експорт за вартістю – автомобілі. Окрім автомобілів, в експорті суттєве значення має сталь і сталеві вироби, текстиль і текстильні вироби, цитрусові, оливки і оливкова олія, вина. В імпорті на першому місці нафта і нафтопродукти. Імпортують також кукурудзу і соєві боби, обладнання і продукцію хімії. Головними торговими партнерами Іспанії є Німеччина, Франція та інші країни Західної Європи, а також Мексика, США, Саудівська Аравія та Японія.

Найбільші міста

Мадрид (Madrid) – окрім функцій столиці Іспанії, це також автономна область в складі однієї провінції. Ця автономна область розташована в географічному центрі півострова і поділяється на три сектори: гірський, ланцюг – Ла Серра (La Sierra), у якій сходяться гори Гуадаррама (Guadarrama) і частина Сомосієри і Гредоса (Somosierra у Gredos); перехідну зону, відому за назвою Ла Рампа (La Rampa), і центральний плоскогірний сектор у Тахо (Тахо).

У Мадриді континентальний клімат з холодною зимою і жарким літом, який у контрасті з перепадами висоти ріни природні ландшафти.

Ця розмаїтість виявляється в численних заповідних територіях, таких як природний резерват Каррисал де Вільямехор (Carrizal de Villamejor) і регіональний парк у Куенка Альта дель Манцанарес (Cuenca Alta del Manzanares).

Мадрид характеризується активним культурним життям, значною кількістю бібліотек, університетів, музеїв, виставок, культурними заходами. Про його економічну активність свідчать різні зустрічі і симпозиуми, що проходять у найсучаснішому Палаці Конгресів або ж у ярмарково – виставковому парку Хуан Карлос I, де проходять відомі торговельні виставки, ярмарки. Вагому роль у господарстві Мадрида, що є важливою характерною рисою будь-якої європейської столиці, відіграє туризм.

Поза межами міста у провінції Мадрида з її мальовничими гірськими і лісовими ландшафтами, є декілька важливих для туристів центрів: Алькала де Енарес (Alcalá de Henares), Аранхуес (Aranjuez), Сан Лоренсо дель Ескоріаль (San Lorenzo del Escorial) і Чінчон (Chinchón).

Територія Мадрида упродовж всієї історії була місцем злиття різних культур, що здавна відомі на півострові. Залишки доісторичних поселень біля ріки Мансанарес (Manzanares) сполучаються з залишками римської дороги, що перетинає гірський ланцюг Гуадаррама (sierra de Guadarrama) і залишками мусульманської архітектури після створення еміром Муххамедом I Майрита первісної назви місцевості, що при Філіпі II стала столицею Іспанії. Рішення цього короля перетворити невелике село в столицю з огляду на її стратегічне положення, спричинило безперервне помонументування людей і будівництво численних монументальних споруд. Згодом рід Бурбонів продовжив розширювати столицю і її околиці.

У Мадриді можна спробувати страви будь-якої регіональної або іноземної кухні високого рівня. Улюбленими стравами мадридців є косідо (cocido) – традиційна страва з турецького гороху з м'ясом і овочами і кайос (callos) – тушкований шлунок, що користуються значною популярністю не тільки в столиці, але й у провінції разом з м'ясом баранчика і телятиною з півночі. Овочі з Аранхуеса (Aranjuez) і типові солодощі сприяють багатству і розмаїтості кухні.

Національні свята є невід'ємною частиною у календарі Мадрида упродовж усього року, а його бої биків як золота брошка прикрашають відвідування туристами цієї провінції.

Барселона (Barcelona) – місто в північно-східній частині Іспанії, розташоване між річками Льобрегат та Бесос. Барселона є адміністративним центром Автономної області Каталонія. Населення міста становить близько 1,7 млн осіб, його площа становить приблизно 10 тис. га.

Барселона є промисловим центром, тут розвинена хімічна, текстильна промисловість, машинобудування, є зосереджений головний порт Каталонії.

Місто засноване римлянами близько 2 тисяч років тому. Від давньоримського міста Барсіно в Готичному кварталі Барселони ще й до нині збереглися

залишки архітектурних споруд того часу. В 713 р. місто було завойоване маврами. У 1289 р. в Барселоні відбулося зібрання Кортесів Каталонії, першого парламенту Європи. В XIII – XIV ст. Барселона перетворилася в столицю торгової держави східної частини Середземного моря, але в результаті злиття Кастилії та Арагону місто втратило свій вплив та було віднесено до периферії Іспанського королівства. В 1714 р. Філіп V під час війни за іспанську спадщину зрівняв із землею цілі райони Барселони. В XIX ст. столиця Каталонії першою з іспанських міст стала на шлях промислового прогресу. Найбільший вплив на розвиток міста мали міжнародні промислові виставки кінця XIX – початку XX ст. та проведення літніх Олімпійських ігор у 1992 р.

В останні роки виставкова діяльність міста активно розвивається. Сьогодні популярність міста в промислових колах настільки зросла, що регулярно, один раз на місяць, в приміщеннях павільйону «Фіра Барселона» проводяться виставки світового масштабу. Відкриття у 2004 р. міжнародного «Форуму культур» – величезного комплексу будівель та майданчиків для проведення міжнародних культурних заходів – також сприяло закріпленню за містом титулу одного з центрів Європи.

В муніципальну зону Барселони, створену для розвитку спільної системи громадського пасажирського транспорту, входить 18 комун з населенням 2,9 млн осіб. Зона зі спільними системами водопостачання, каналізації, утилізації відходів налічує 32 комун з населенням 3,1 млн осіб (в т.ч. Барселона 1,7 млн осіб). Таким чином, в провінції Барселони проживає більше половини населення всієї Каталонії.

За даними Управління з питань імміграції Автономного уряду Каталонії, в провінції Барселона проживає 6716 українських громадян.

В столиці автономної області Каталонії Барселоні розташовані: Парламент Каталонії, Автономний уряд Каталонії «Женералітат», Представництво Уряду Іспанії, інші представництва іспанських міністерств та відомств.

Мерія Барселони, як виняток в системі муніципального самоврядування Іспанії (подібні повноваження має лише мерія Мадриду), в своїй діяльності керується положеннями Закону «Про особливий статус». Згідно з цим законом мерія Барселони має право на власну організацію та адміністрування, що дозволяє створювати специфічну систему відносин з Центральним урядом країни. Мер міста наділений широкими повноваженнями, що включають створення виконавчих муніципальних комісій, призначення делегатів міста, створення власної системи міських податків, утворення змішаних муніципальних комісій та комунальних служб між Барселонію та іншими містами регіону.

Офіційними мовами, що використовуються в державних установах міста та області, є каталонська та іспанська.

В 3 км. від міста розташований міжнародний аеропорт «Ель Прат», в якому, за статистикою, щохвилини відлітають або виконують посадку літаки міжнародних авіарейсів.

Барселона є туристичним центром Іспанії. Серед історичних пам'яток: Собор Святого Сімейства «Саграда Фамілія», муніципальний парк «Гуель», будинки «Міла» та «Батльо» на бульварі Пасео де Грасіа архітектора Гауді, старовинна частина міста – Готичний квартал (X – XVII ст.), Собор Барселони, музей Пікассо, бульвар Рамбла, музичний фонтан на площі Іспанія, пам'ятник Колумбу та порт.

Історико-культурні туристичні ресурси

Іспанія – країна з тисячолітньою історією, що має потужний історико-культурний потенціал, який з успіхом використовується в туристичній індустрії.

Перші сліди людини на території Іспанії належать до ашельського та ашельського періодів палеоліту (400 – 100 тис. років до н. е.). В епоху верхнього палеоліту на більшій частині Іспанії була розповсюджена культура Ла-Гравет. На кінцевій стадії верхнього палеоліту в Північній Іспанії переважала мадленська культура, до якої належить більшість знахідок у відомих своїми розписами печерах Альтаміра. Сьогодні це відома туристська атракція, що використовується з метою пізнавального туризму. Про високий розвиток племен південної та східної Іспанії в епоху мезоліту свідчать наскальні розписи, поширені від Леона до Кадіса, що є об'єктами екскурсій для туристів.

Перші неолітичні поселення землеробів та скотарів виникли на Середземноморському узбережжі. Епоха енеоліту на південному сході Іспанії характеризується розвитком мідяного виробництва. У бронзовому періоді Іспанія вступила до аграрної культури, носії якої влаштували свої поселення на верхів'ях пагорбів та зміцнювали їх стінами. До культурних пам'яток цього періоду належать збудовані з кам'яних плит гробниці з критими коридорами. Вони на сьогоднішній час є об'єктами наукового та археологічного туризму.

Згідно з античною традицією, найдавнішою державою Іспанії була Тартесс (що існувала на початку I ст. до н. е.). З 7 ст. до н. е. розпочалася систематична колонізація східного та північного узбережжя Іспанії фінікійцями та греками. У залізному періоді склалася культура іберів, яка розповсюджувалася на узбережжі Середземного моря. Від мистецтва іберів збереглися залишки складених насухо циклопічних кам'яних стін Таррагони (VI ст. до н. е.), а також відомі грецьким та фінікійським впливом скульптури та розписні керамічні вазы. Всі знахідки цього періоду добре представлені в багатьох археологічних музеях по всій Іспанії і використовуються як екскурсійні об'єкти показу в пізнавальному туризмі.

В III ст. до н. е. на території Іспанії розселилися кельти, що прийшли на півострів через Піреней. В результаті змішання кельтів та іберів з'явилося нове племінне утворення кельтібери. До кінця 3 ст. до н. е. більша частина Іспанії опинилася під владою Карфагену. До початку 2 ст. до н. е.

карфагеняни були витіснені римлянами. У 197 р. до н. е. Рим проголосив Іспанію своїм володінням та розділив її на дві провінції: Іспанію Близню та Іспанію Дальню. У період римського панування було поширено рабство. До архітектурних пам'яток цього періоду відносяться римські театри, акведуки, храми, мости, що розташовані майже по всій території країни та є туристично привабливими. В основному вони використовуються з метою пізнавального та археологічного туризму.

В 409 р. на територію Іспанії вторглися вандали, алани та свеві. В північно-західній Іспанії було утворено королівство Свевів, хоч вже у 429 р. вони були витіснені римлянами до Африки.

У другій половині V ст. вестготський король Ейріх розірвав союз з Римом та захопив майже усю територію Іспанії. У 6 ст. столицею королівства стало місто Толедо. В цей період активно формувалися феодальні відносини, виникали великі іспано-римські магнати. Наприкінці VI ст. Іспанія перейшла від арианства до католицизму, який вона проголосила офіційною релігією. У країні постійно відбувалися міжусобні війни. Найперші пам'ятки мистецтва феодального періоду належать художній культурі панування вестготів. Це важкі за формами церкви з рясним різьбленим декором в інтер'єрі. Яскравими представниками цього стилю є Сан-Хуан в Баяосі, 661 р.; Санта-Педро де ла Наве в провінції Самора, біля 700 р.; ці пам'ятки вважаються національним надбанням Іспанії та включені до програми усіх пізнавальних екскурсій цією частиною країни. До пам'яток мистецтва цього періоду також відносять прикраси поліхромного стилю з яскравою емаллю та кольоровим камінням, що знаходяться в ювелірному музеї Сарагоси і є об'єктом професійного (ювелірного та мистецького) туризму.

В 711 – 718 рр. майже вся територія Піренейського півострова була завойована арабами-берберами, що згодом дістали назву маври. На завойованих іспанських територіях араби утворили емірат, який входив до складу халіфату Омейядів. В 756 р. Омейяди заснували незалежний Кордовський емірат, а у 929 р. Кордовський халіфат. Найбільшої потужності арабська держава дістала за Абдаррахмана III. Розвиток феодалізму привів у X ст. до послаблення центральної влади. В 1031 р. Кордовський халіфат розпався на безліч малих еміратів. На розвиток архітектури та мистецтва в цей час значний вплив зробили відомі витвори мавританського мистецтва. Серед них палац Альгамбра (Кордова), який є унікальним за своєю архітектурною будовою та стилем і використовується для екскурсійного туризму.

Ще з VIII ст. на півночі півострова виникли центри супротив арабському завоюванню. В 718 р., після поразки, що була нанесена маврами, силами місцевого ополчення у Ковадонгі утворилося королівство Астурія. Так був закладений початок Реконкісти (відвоювання народами Піренейського півострова територій, захоплених маврами). Іншим центром опору була Наварра, що в боротьбі з маврами та франками у середині IX ст. досягла незалежності. Третім опорним пунктом реконкісти стала територія

між Піренеями та річкою Ебро, яка була завойована франками в 785 – 811; тут була утворена Іспанська марка. До кінця IX ст. графства, із яких складалася Іспанська марка, стали фактично незалежними феодалними країнами. Головну роль серед них відіграло Барселонське графство. З просуванням Реконквісти на південь різноманітні за своїми витоками місцеві художні традиції вступати у взаємозв'язок з мистецькими традиціями Франції та Іспанії.

Особливий відбиток на мистецтво Іспанії наклали аскетизм та фанатичне благочестя, що затверджувались під час боротьби католицької церкви.

З 924 р. розширене королівство Астурія почало називатися королівством Леон (від імені нової столиці міста Леон). В 1035 р. Кастилія (в X ст. графство в складі Леона, фактично незалежне, на поч. XI ст. завойоване королівством Наварра) оформилося як самостійне королівство. В цьому ж році незалежним королівством стає Арагон.

Інтереси розвитку Реконквісти створювали тенденцію до об'єднання утворених на півночі та сході півострова самостійних іспанських держав, прискорювали процес їх централізації. В 1037 (остаточно в 1230 р.) вони об'єдналися в єдине королівство Леон і Кастилія. На північному сході політична гегемонія перейшла у II ст. до Арагону.

Головний етап Реконквісти розпочався після розпаду в 1031р. Кордовського халіфату. В 1085 р. кастильці взяли Толедо, який став столицею Леон-Кастильського королівства. Дрібні арабські держави перед загрозою Реконквісти покликали на допомогу Альморавидів з Північної Африки. Вони отримали перемогу при Салаці 1086 р. та підкорили собі мусульманську частину Іспанії, призупинивши хід Реконквісти. Однак, у 1108 р. Арагон відвоював у маврів Сарагосу. В 1212 р. при Лас-Навас де-Толоса об'єднані сили Кастилії, Арагону та Наварри здобули визначну перемогу над військами альмохадів. До середини XIII ст. у маврів лишилася лише невелика територія на півдні – Гранадський емірат. На заході реконквісту проводила Португалія. На цьому етапі для архітектури характерний яскравий вигадливий мавританський стиль поєднаний з італо-французькими напрямками. Таке розмаїття архітектурних стилів створило різнопланові забудови середньовічних іспанських міст. Загальними для цих міст були непорядкованість щільної забудови, кільця міських мурів з воротами, від яких вузькі звивисті вулиці вели до площі з рагушею та храмом. До сьогоднішнього часу збереглися міста-замки Андалусії, які є об'єктами тематичного та екскурсійного туризму. Також прикладом таких архітектурних стилів можуть слугувати міста Прованса, Бургундії та Каталонії, країна Басків і досі залишається осередком середньовічної архітектури.

Кастилія володіє відомими замками, що використовувались в якості оборонних споруд, а згодом (XV ст.) були перебудовані в парадні резиденції.

В будівництві храмів з VIII-IX ст. продовжували розвиватися вестготські традиції (невеликі кам'яні церкви), особливо на півночі. Представ-

никами цього стилю є відомі туристичні місця біля Ов'єдо: Сан-Хуан де лос Прадос (830 р.) та Сан-Мігель де Лінью (848 р.). Але вже в X – XII ст. мосараби використовують вархітектуру, елементи цегляної будови. Церква цього стилю Сантьяго де Пеньябла біля Леону (1920 р.) є відомим об'єктом туризму. У відвойованій Каталонії, що тяжіла до Іспанії та південної Франції до початку XI століття будувалися 3-нефні церкви-фортеці: Санта-Марія в Ріполі 1020 – 1032 рр., що були близькі до романського стилю. Перші романські церкви XII ст. є дуже відомими святинями Іспанії: Сан-Вінсенте в Авілі, а також Сантьяго-де-Компостелла (1080-1211), що є місцем паломницького туризму багатьох католиків Європи. Окрім того, Сантьяго-де-Компостелла одна з найперших церков, збудована у готичному стилі.

Реконкіста із самого початку набула характеру колонізаційного руху, в якому основною руйнівною силою були селяни Кастилії та Леону. Під час колонізації більшість кріпаків домагалися звільнення від персональної залежності. До XV-XVI ст. відноситься створення особливо великих латифундій Андалусії (що зберігаються і до нашого часу). Під час Реконкристи виник прошарок дрібного лицарства.

В 1479 р. завдяки шлюбу Фердинанда Арагонського та Ізабелли Кастильської була встановлена династична унія Кастилії та Арагона, що поклала початок фактичного об'єднання Іспанії в єдину державу. Ізабелла та Фердинанд, спираючись на створений в 1476 р. союз кастильських міст, вжили ряду заходів, спрямованих на обмеження влади великих феодалів. Були зруйновані мурі багатьох феодальних замків, феодали позбулися права карбування монет та ведення власних війн, була створена система централізованого управління.

В 1480 р. була заснована інквізиція, яка розпочала жорстоке переслідування єретиків. В 1492 р. завершилася взяттям Гранади Реконкіста. Арабсько-берберське населення, що залишалося в Іспанії, насильницьким шляхом приверталося до християнства. В 1492 р. з Іспанії було вигнано євреїв, а у 1502 р. маврів, що не прийняли християнства.

В архітектурі Іспанії в цей період відбувався розвиток готики. В Каталонії в цей період було збудовано кращий зразок громадянської споруди епохи готики біржа (лонха) в Пальмі (1426-1451 рр.), що слугувала зразком для бірж Валенсії та Сарагоси. Всі ці будівлі зараз є екскурсійними об'єктами. На півдні Іспанії будувалися церкви з баштами-дзвіницями у вигляді мінаретів (Сан-Сальвадор в Теруелі, XIV ст.; Санта-Марія в Калатакоді, кін. XV ст.), які нагадували мечеті та синагоги. Згодом всі вони були перебудовані в християнські храми. Сьогодні вони є чудовим зразком поєднання культур та релігій та масово відвідуються туристами: Собор Ла Сео в Сарагосі, 1119-1550 рр.; церква Санта-Марія ла Бланка в Толедо, XII–XIII ст.

Особливу увагу туристів привертають пізньоготичні собори Севільї, що мають подібність до монастиря Педраблес у Барселоні. Стіни цього монастиря розписані художником Феррером Бассою засновником каталонської школи живопису.

У XVII ст. у архітектурі затверджується стиль десорнаментадо, що також називався ерререско за ім'ям Еррери, який будував резиденцію Філіппа II Ескоріал (1563-1584 рр.), у якому геометризм композиції межує з бідністю форм, який все ж справляє величне враження на туристів і сьогодні.

Архітектурними пам'ятками іспанського барокко XVII ст. є колегія Сан-Томасо в Мадриді архітектора Х. Хіменеса Донсо; храм Ла Пасьон в Вальядоліді. У XVIII ст. іспанське бароко набуло загальноєвропейської популярності: було створено чудовий архітектурний ансамбль Пласа Майор в Саламанці, який включений до усіх туристичних екскурсійних маршрутів. До пам'яток цієї ж епохи можна віднести інтер'єр картазіанського монастиря Ла Картуха в Гранаді.

На початку XVIII ст. Іспанія та її володіння стали об'єктом боротьби між Францією, Великобританією, Австрією та іншими державами. Після смерті Карла II (1700 рр.) розпочалася загальноєвропейська війна за Іспанське спадщину. Війна закінчилася встановленням в Іспанії влади Філіппа V (онука французького короля Людовіка XIV), засновника династії Бурбонів в Іспанії. До туристичних пам'яток цього періоду належить резиденція Філіппа V в Севільї, яка являє собою чудову пам'ятку архітектури та садово-паркового мистецтва.

В 1793 р. Іспанія вступила у війну із Французькою республікою. Поразка іспанських військ призвела до Базельського миру (1795) та укладення угоди про франко-іспанський наступальний союз. Виконуючи волю Наполеона, Іспанія вступила до виснажливої війни з Великобританією та Португалією (1801). Після розгрому франко-іспанського флоту в Трафальгарській битві 1805 р. трапилося сильне ослаблення зв'язку Іспанії та її американських колоній. Ця епоха характерна будівництвом монументальних палаців на зразок Версальського: Ла Гранка біля Сеговії (1721 – 1726 рр.); Королівський палац у Мадриді (1738-1764 рр.), які зараз перетворені на музеї та є об'єктами масового відвідання туристами.

В 90-х рр. XIX ст. серед іспанських анархістів почала зміцнюватися терористична течія. Наприкінці XIX ст. політично оформилися національні рухи каталонців, басків та галісійців. В цей період в архітектурі епоха романтизму змінюється стилем модерн, яскравим представником якого був Антоніо Гауді, що збудував культові туристичні будівлі по всій Іспанії.

На початку XX ст. Іспанія знову намагалася активізувати свою колоніальну політику шляхом захоплення Марокко. У відповідь на призов в армію резервістів для ведення війни в Марокко у 1909 р. спалахнуло загальнодержавне повстання.

У роки I Світової війни 1914-1918 рр. Іспанія оголосила нейтралітет. Темпи промислового зростання країни значно прискорилися. В 1923 р. генерал Прімо де Рівера здійснив державний переворот, а у 1924 р. створив партію диктатури Патріотичний союз. В ці роки в Іспанії заявляється монополія на тютюнові та нафтові продукти. В середині 1926 р. Іспанія завер-

шила завоювання Марокко. До цього періоду відносяться відомі підземні узбережні військові катакомби, які є зараз об'єктом пізнавального туризму.

За франкістського режиму єдиною політичною партією Іспанії була Іспанська фаланга. Шалений натиск диктатури призвів до еміграції близько 500 тис. іспанців. Відома резиденція генерала Франко зараз перетворена на музей та відвідується туристами.

Іспанське історичне минуле не залишилося непоміченим. Століття за століттям з плином часу змінювалася іспанська культура; до неї приносилися нові традиції, додавалися різні риси. Національні особливості іспанського народу проявляються перш за все у фестивалях та святах.

Основні карнавали країни проходять у містах Ланце (Наварра), де беруть участь міфологічні персонажі (Сіропот та Зальдіко), що розповідають про тисячолітні традиції, як, наприклад, спалювання ляльки Перо-Пало; карнавал в Вільянуева де ла Вера (Касерес); карнавал в Кадісі, де бере участь військовий духовий оркестр; а також карнавал в Тенеріфе і Лас Пальмас де ла Гран Канарія, де обидва міста змагаються в яскравості та красі своїх видовищних заходів.

Березневі свята Вогонь і порох. Валенсія відмічає свої національні фальяс, під час яких спалюють святкові ляльки нінтос.

Релігійні свята. Страсний тиждень велике релігійне свято, що зберігає традиції ходи релігійних братств у містах Севілья, Вальядолід, Самора, Мурсія та Куенка.

Ярмарки та народні гуляння. Це, насамперед, весняне свято в Мурсії та традиційний Квітневий Ярмарок в Севільї, де впродовж тижня панує народний фольклор та фейерверки. На сході країни у місті Алькой відбувається щорічне свято «Маври та християни», яке типовим колоритом середньовіччя приваблює тисячі туристів. Не менш популярними серед туристів є сільські свята (ромеріас) Ла Кабальяд в Агіенса (Гуадалахара) та Арапа дас бестас (ловля необ'їжджених коней) в скелястій місцевості Ла Гроба (Галісія). Найбільше визнання за свою красу набуло свято Росіо в Альмонте (Уельва), що відбувається на честь Богородиці. Інше релігійне свято великого значення так званий Корпус крісті в Толедо. В ході святкової процесії беруть участь члени релігійних братств, що існують вже сотні років: Комуњяс (Толедо) та Берхе (Барселона).

Літні свята. Ніч Святого Хуана, що відзначається в червні, святкується в сан Педро Манріке (Сорія), де проходить парад вогню, а також в Сьютаделлі (острів Менорка). В липні відбувається найвідоміше свято на честь Сан-Феміна в Памплоні, коли вузькими вулицями міста проганяють розлючених биків, які намагаються затоптати людей. У серпні відбуваються свята з нагоди збору врожаю: відома Апельсинова битва в містах Астурії, а також Містерія (таїнство), присвячене вознесенню Богородиці в Ельге (Аліканте).

Фольклорні свята. Такі свята відбуваються з серпня по жовтень в Ла Альберта (Саламанка), Вехер де ла Фронтера (Кадіс), Торо (Самора), Ондарохха (Біскайя) та багатьох інших. Різдво підводить межу під що-

річним циклом свят. Тож, в яку б пору року туристи не відвідали Іспанію вони обов'язково потраплять на загальнонаціональне чи місцеве свято, яке найповніше розкриє культуру, звичаї місцевого народу, їх фольклор та танці. Серед найвідоміших танців Іспанії галісійська муньейра, арагонська та валенсійська хота, каталонська сардана, баскський сорціко та андалузька севільянас.

Окрім наведених історико-культурних ресурсів туристи завжди мають змогу ознайомитися з іспанською кухнею, що також формувалась під впливом зміни культур. Особливістю іспанської гастрономії є те, що не можна з упевненістю казати про існування національної кухні. Швидше за все, мова йде про значну кількість регіональних кухонь, на кожному з яких вплинули кліматичні умови і власне спосіб життя населення. Іспанська кухня відрізняється традиційним приготуванням страв на оливковій олії, а також великим розмаїттям фруктів та зелені, що привнесла арабська культура. Використовуються також продукти, що колись були завезені з Америки: картопля, помідори. Регіональна кухня поділяється наступним чином:

- північна кухня (країна Басків, Астурія, Галісія, Арагон, Ла Ріоха, Наварра), що заснована на використанні морепродуктів та сезонних овочів;
- середземноморська кухня (Каталонія, Валенсія, Мурсія), поєднує жито, оливки та виноград;
- кухня Месети (Кастилія і Леон, Естрамадура) включає поєднання злаків та м'яса;
- південна кухня (Андалусія) тяжіє до арабської кулінарії з використанням великої кількості кондитерських виробів;
- острівна кухня Канарських островів багата на тропічні фрукти та морепродукти.

Загальними рисами для будь-якої іспанської кухні є використання місцевого вина, а також кави. Сучасна індустрія харчування надає можливості спробувати будь-яку національну кухню в широкій мережі ресторанів, кафе, барів та інших закладів.

Таким чином, історико-культурний потенціал Іспанії надзвичайно різноманітний та з успіхом використовується в індустрії туризму. В цій країні є все для того, щоб надавати туристичні послуги згідно попиту: пізнавальні, екскурсійні, гастрономічні, археологічні тури та інші.

Іспанія – країна з автентичною культурою, дещо відмінною від інших європейських країн, головним надбанням якої є, звичайно, самі іспанці. Ці галасливі, темпераментні люди не приховують свого відношення до тих, що оточують, навпаки, вони прагнуть виразити його, причому як можна емоційнішим способом.

Іспанія володіє значною художньою спадщиною. Стовпами золотого століття були художники-послідовники Толеда: Ель Греко і Дієго Веласкес. Франсиско Гойя був найпліднішим художником Іспанії XVIII ст. і створив відверто правдиві портрети королівської сім'ї.

На початку ХХ ст. на світове мистецтво вплинули одіозні іспанські художники – Пабло Пікассо, Хуан Гріс, Хоан Міро і Сальвадор Далі. Архітектура Іспанії також ідентична: давні пам'ятники на Менорке на Балеарських островах, римські руїни в Меріде і Таррагоні, декоративна ісламська Альхамбра в Гранаді, споруди мудехар, готичні собори, палаци і замки, дивні модерністські монументи і химерні скульптури Гауді.

Одним з найбільш відомих у світі шедевром художньої літератури є роман ХVІІ ст. «Дон Кихот Ламанчеський» Мігеля Сервантеса. Видатними іспанськими письменниками ХХ ст. є Мігель де Унамуно, Федеріко Гарсія Лорка і Каміло Хосе Сіла, лауреат нобелівської премії 1989 р. в галузі літератури. Серед знаменитих письменниць – Аделаїда Гарсія Моралес, Ана Марія Матуте і Монтсеррат Роїг.

У 1790 роках в Андалузії була винайдена гітара, шляхом додавання шостої струни до арабської лютні. Гітара знайшла свою сучасну форму в 1870 роках. Іспанські музиканти підняли мистецтво гри на гітарі до вершин віртуозності: Андрес Сеговіа (1893-1997 рр.) зробив класичну гітару окремим жанром. Фламенко – музика, тісно пов'язана з канто ондо (cante hondo – глибока пісня) циганів Андалузії, сьогодні відроджується. Пако де Лусія – визнаний в світі гітарист, який виконує фламенко.

Його товариш Ель Камарон де ла Ісла був до смерті в 1992 р. провідним музикантом сучасного канто ондо. У 1980 р. завдяки Пата Негра і Кетама з'явилося з'єднання фламенко і долі (інакше зване циганською долею), а в 1990 р. з'явилося радіо «Тарифу», по якому транслювалося чарівне поєднання фламенко, північноафриканських і середньовічних мелодій. Компанія «Бакалао» – іспанський вклад в світ техніки, її головний офіс розташований у Валенсії.

Іспанія славиться фієстами, найважливіші з яких: фієста у Валенсії, квітневий ярмарок в Севільї, Фієста Сан-Фермін в Памплоне. Не менш відомі кориди, що влаштовуються в великих містах.

У Іспанії великою популярністю користуються азартні ігри. Мабуть, це національна особливість характеру жителів країни. У країні працюють 18 казино, розташованих в основному на популярних курортах.

Іспанське законодавство суворо регулює діяльність казино. Казино заборонено відкривати в містах з населенням понад 200 тис. осіб. У великому місті казино повинно розташовуватись не ближче 40 км від міської межі. Здійснюється це для того, щоб дати можливість потенційним відвідувачам казино подумати, перш ніж відправлятися за місто у пошуках розваг.

»Гранд казино де Барселона», наприклад, розташовано в 40 км від Барселони поряд з курортним містечком Сітчес. Раніше тут був багатий маєток. Потрапити сюди можна тільки на автомобілі, сполучення громадського транспорту відсутнє.

Іспанці обожнюють спорт, особливо футбол; варто відвідати футбольний матч і відчути напруженість атмосфери. Бої биків також популярні, не дивлячись на безперервний тиск з боку міжнародних активістів, що борються за права тварин.

Хоча католицизм пустив глибоке коріння у всі сфери життя іспанського суспільства, лише близько 40% іспанців регулярно відвідують церкву. Багато іспанців дуже скептично відносяться до церкви; протягом громадянської війни церкви були спалені, а духовні особи розстріляні через те, що вони були прибічниками репресій, корупції і старого порядку.

Іспанські страви мають заслужено визнану репутацію, а гострі закуски є дійсною відрадою. Паелья, гаспачо і чорізо – відомі страви на більшості обідів, а також супи, страви з бобів і морепродуктів, а також м'ясних страв, мали значний вплив на національну кухню країн Латинської Америки.

В Іспанії дещо інший ритм харчування у порівнянні з іншими європейськими країнами – обід триває між 13.30 і 16 год. Вечеря зазвичай подається між 22 і 23 год.

Природно, що в такій невгомній країні особливою популярністю користуються всілякі гуляння, ярмарки, фестивалі і карнавали. Один з них, присвячений св. Йосифу, заступникові теслярів, проводиться у Валенсії.

Великі ляльки – фальяси, зроблені з тканини і щільного картону, дали ім'я цьому веселому торжеству. Вдень їх прийнято носити по вулицях міста, а увечері, озброївшись петардами і бенгальськими вогнями – спалювати. Всю ніч після цього не замовкає гомін, і гуляння тривають до самого ранку.

Як і в будь-якій іншій країні, Новий рік в Іспанії – одне з найголовніших і галасливіших свят. Тут його зазвичай зустрічають у великій компанії на головній вулиці міста – напевно, багатьом відомий мадридський звичай збиратися на центральній площі і під бій курантів з'їдати 12 виноградин, запиваючи їх шампанським. Це справжній ритуал: іспанці, великі любителі винограду, вірять що кожен, хто з'їсть його в новорічну ніч, наступного року не зустріне ні з бідністю, ні із злими духами.

Іншим амулетом проти нечистої сили вважається пальмова гілочка, прибіта до дверей будинку в кінці квітня, коли святкується так зване «пальмове воскресіння», аналогом якому в Росії є «вербне». Це перший день пристрасного тижня, а в кожен з подальших зазвичай проводяться вистави на біблейську тему.

Інше релігійне свято Іспанії, що святкується 12 жовтня, присвячене Св. Діви Пілар, яка переконала апостола Сантьяго запровадити в країні християнство. Пізніше, в 1492 році, того ж дня, Христофор Колумб відкрив землі Нового Світу – як вважають віруючі, це сталося саме завдяки підтримці Св. Діви Пілар.

12 жовтня – це ще і головне національне свято країни. Його називають Іспаніада, маючи на увазі під цим єдність і дружбу між всіма іспаномовними країнами. Раніше до цього свята вносився якийсь імперський характер: іспанці відзначали його як день своєї раси, свого духу, але сьогодні, завдяки впливу демократичних настроїв в суспільстві, Іспаніади стали святом цивілізації, святом, присвяченим багатій історії і неопцінімім культурі цієї гостинної країни.

Головні туристичні райони

Міністерство комерції та туризму Іспанії рекомендує виділяти основні туристичні центри у відповідності з межами Автономних співтовариств та їх провінцій.

Канарські острови (Islas Canarias) – іспанський тропічний рай. В іспанців, які живуть на материку, іноземців, вони асоціюються з веселим і теплим відпочинком упродовж року.

Канарський архіпелаг складається з семи островів, що знаходяться всього в 100 км. від узбережжя Африки, розділених в адміністративному плані на дві частини. Провінція Лас Пальмас об'єднує острови Гран Канарія (Gran Canaria), Лансароте (Lanzarote) і Фуертевентура (Fuerteventura). У складі провінції Санта Круз де Тенеріфе окрім острова Тенеріфе (Tenerife) входять острови Ла Гомера (La Gomera), Ла Пальма (La Palma) і Ієрро (Elhierro).

Коста Бланко (Costa Blanco). Назва дослівно перекладається з іспанського як «білий берег». Це один з найголовніших курортів Іспанії. Популярність відпочинку в Коста Бланко серед туристів зі всього світу пояснюється насамперед сприятливим кліматом: за статистикою, в Коста Бланко в середньому 305 сонячних днів за рік. У найхолоднішу пору року, в січні, температура майже ніколи не опускається нижче за відмітку +10 °С. В той же час, літо тут дуже тепле, але не спекотне. У туристичний сезон повітря прогрівається в середньому до +26 °С, а море – до +24°С.

Курорт Коста Бланко крім усього іншого популярний сучасними готелями. Тут знаходиться знаменитий готель Gran Hotel Bali, який входить до 40 найвищих будівель світу.

Коста Браво (Costa Bravo) або «дикий берег» знаходиться в північній частині середземноморського побережжя Іспанії. Тому пляжний сезон тут починається дещо пізніше, ніж на південніших курортах – з початку червня по жовтень. Берегова лінія Коста Браво представлена скелястими уступами, що чергуються із затишними бухтами і піщаними пляжами. Завдяки морю у прибережних скелях утворилися численні гроти, пляжі покриті золотистим піском.

Широкого поширення набули у Коста Браво водні види спорту, особливо дайвінг. Значна кількість таємничих підводних печер приваблює любителів дайвінга.

Коста дель Соль (Costa del Sol) – регіон не найкращим чином пристосований для пляжного відпочинку. Біля узбережжя протікає холодна морська течія, навіть у сезон відпочинку температура морської води не піднімається тут вище за 21 °С. Для звиклих до теплого клімату іспанців це більш ніж прохолодна вода. Проте, тут можна приймати сонячні ванни і купатися. Взагалі Коста дель Соль відомий, насамперед, як район, ідеальний для екскурсій. Тут знаходиться значна кількість цікавих визначних пам'яток.

Ще це місце чудово підходить для активного відпочинку – до послуг туристів численні спортивні центри. До речі, узбережжя Коста дель Соль давно стало улюбленим місцем для любителів винд-серфінгу.

Майорка (Majorca) – острів, що входить до складу Балеарського архіпелагу, відомий перш за все як традиційне місце відпочинку іспанського короля і членів його сім'ї. Практично кожен серпень сім'я монарха збирається тут у повному складі. У низці урочистих заходів і визначних подій, які супроводжують візит королівської персони на Майорку, особливо виділяється парусна регата на кубок короля.

Тенеріфе (Tenerife) – найбільший і, мабуть найбільш відомий острів Канарського архіпелагу. Цей острів отримав у місцевих жителів дуже романтичну і привабливу назву – острів вічної весни. Насправді Тенеріфе є скоріше островом вічного літа, тим більше що літо тут існує в двох іпостасях одночасно. На півночі острова цілий рік панує тепла і волога погода, на півдні – суха і сонячна. Як це не дивно, саме на цьому невеликому острові знаходиться найвища точка Іспанії. Це вимерлий вулкан Теїде, що досягає 3 710 м. Туристичний сезон триває на острові цілорічно.

Гірськолижний курорт Сьєрра Невада (Sierra Nevada) – найпівденніший зі всіх європейських гірськолижних курортів, знаходиться на півдні Іспанії, всього в 32 км. від Гранади. У гарну погоду прямо з гірськолижних схилів можна побачити Середземне море і туманні контури Африки. Та все ж не дивлячись на те, що найжаркіший континент нашої планети знаходиться тут в межах прямої видимості, гірськолижний сезон на Сьєррі Неваді триває стільки ж, як на інших Європейських курортах. Майже всі траси тут обладнані сніжними гарматами, так що навіть у разі раптової відлиги якість снігового покриву підтримуватиметься.

На Сьєррі Неваді схили різної крутизни, здатні задовольнити початківців, гірськолижників-професіоналів.

Андалусія. Андалусія володіє гірським масивом Сьєрр-Морена, що є одним із популярних гірськолижних курортів Іспанії. У центрі знаходиться долина Гвадалквівір, що спускається до Атлантичного океану й утворює болотисту низовину. Тут розташовані великі міста: Кордова, Севілья і Кадис, що є центрами екскурсійного, пізнавального та культурного туризму. На півдні тягнеться гірський ланцюг Бетика з вражаючими вершинами Сьєрра-Невада та найвищою точкою горою Муласен. На родючих рівнинах узбережжя вирощують виноград, оливки, ранні овочі, бавовну, цукрову тростину. Для туристів в Андалусії особливо привабливий весняний сезон. Щорічно тисячі людей з різних країн приїждять сюди, щоб подивитися на буяння апельсинових заростей. Саме тому Андалусію називають апельсиною столицею Іспанії.

Останнім часом дуже популярними стали тури Херес та винний трикутник основними виноробними провінціями Андалусії. Особливою пошаною у любителів такого виду туризму користується місто Херес, де щорічно святкують день збирання винограду.

Також Андалусія є популярним центром рекреації на узбережжі та провідним центром екотуризму Іспанії (тут розташовані національні природні парки Сьєрра-Невада та Донана).

Арагон. Провінція Арагон межує із Францією і складається з трьох провінцій: Уеска, Сарагоса і Теруель.

Найбільша з них Сарагоса. У ній проживає більше половини всіх жителів Арагону. Зона, що залучає туристів, знаходиться на півночі Арагону. Туди зїжджаються альпіністи (є безліч високогірних притулків), байдарочники, любителі сплаву річками на плотах, шанувальники серфінгу та водних лиж. У їхньому розпорядженні безліч штучних озер і рік.

Місцеві природні принади широко використовуються для велоспорту. Найрізноманітніші кемпінги для велотуристів розташовані на всіх основних велотрасах Арагону. Ця провінція є центром молодіжного туризму, а також рекреаційного і спортивно-оздоровчого туризму.

Астурія. Астурія володіє гірськими хребтами та чудовими ущелинами з річковими долинами, що дозволяє використовувати їх для активних видів туризму. Південь Астурії, від Луго до Кантабрії, відокремлено від Кастилії і Леона гірськими хребтами Кордільєра Кантабріка. Тут розвинений гірсько-лижний туризм та екотуризм. Західна Астурія прекрасна, але ще невідома широкому загалу туристів земля, в той час як Східна Астурія вже давно відома своєю близькістю до гір та моря одночасно. Гори Пікос де Еуропа знаходиться всього лише у 20 км від узбережжя. До центрального масиву належить пік Нарахно де Бульнес (висота 2519 м). Основні туристичні маршрути Князівством Астурія пролягають через гірські перевали до моря. Популярні тури, які включають рибаловлю (лосось) в р. Сельві, та екотури ущелиною Гарганта дель Ріо Карес, однією з найкрасивіших в Іспанії.

Центральна частина Астурії відома своєю столицею Овьєдо та озерами Сомьедо.

Астурійське узбережжя простяглося на 300 км від м. Ео до м. Тінамайор. Берег уривчастий і має біля 100 пляжів з білим піском, де розвинена рекреаційна діяльність та водні види спортивного туризму.

Серед перлин природного багатства Астурії слід відмітити її природні парки:

Національний парк Пікос де Еуропа;

Природний парк Сомьедо;

Природний парк Ререс;

Біологічний заповідник Муньельйос (на його відвідання потрібен спеціальний дозвіл);

Природний заповідник Вільявісіоса;

Природний парк Фуентес де пас Ібіас і дель Нарсеа;

Природний заповідник Пелоньо;

Природний заповідник Ріа де Еро.

Ці природні осередки є центрами дослідницького екотуризму.

Балеарські острови. Балеарський архіпелаг знаходиться в Середземному морі і починається в 65 км від каталонського узбережжя. Він складається з чотирьох великих островів: Майорки, Менорки, Ібіци, Ферментери та безлічі диких дрібних островців.

На Майорці райський клімат тут близько 300 сонячних днів у році, а вологість повітря значно нижча, ніж на Каталонському узбережжі.

Головне багатство Балеар природне середовище. Більше 40% архіпелагу складають території, оголошені природними заповідниками і знаходяться під захистом держави. Архіпелаг завжди страждав від нестачі прісної води й у посуху питну воду привозили сюди на танкерах з материка з дельти ріки Ебре. Після будівництва установок, що опрісняють морську воду на Майорці, Ібіці і Ферментері, проблема зникла.

Оберігаючи свої природні красоти і не бажаючи екологічних і соціальних проблем, уряд Балеарських островів прийняв в 1995 р. курс на перехід від масового туризму до елітарного. Контролюється діяльність фірм по оренді автомобілів лімітується кількість прокатних машин, особливо в літній період. Передбачається ввести плату за відвідування природних заповідників. У 2001 р. прийняте рішення про введення екологічного збору додаткового податку з усіх туристів, що перебувають на Балеарські острови.

Балеари є центром спортивного туризму, рекреації на узбережжі та пізнавального туризму.

Майорка. Майорка (чи Мадьорка) найбільший з островів Балеарського архіпелагу з прекрасно розвинутою туристською інфраструктурою. Розміри острова 110 x 120 км. Адміністративно він складається з 53 муніципалітетів. На Майорці найвищий рівень життя з усіх регіонів Іспанії. Столицею острова є Пальма де Майорка.

Острів, що завжди жив сільським господарством, цілком змінив орієнтацію. Тепер це туристська мекка (тільки готелів тут близько 960), існування якої зумовлене ритмами туристських сезонів.

Усі пляжі Майорки мають Блакитні прапори. Купальний сезон продовжується з квітня до кінця жовтня. Тут не буває сильної спеки, повітря сухе і легке, з моря постійно дме приємний бриз, тому Майорка є прекрасним острівним кліматичним курортом.

У північно-західній частині уздовж берегів простягнулася на 100 км і гірський ланцюг Серра де Трамунтана з вершинами, що досягають висоти 1445 м (гора Пуч Мажор). Тут знаходяться центри альпінізму та гірського туризму. Внутрішня територія являє собою родючу долину Ес Плата. Усе північно-східне узбережжя порізано бухтами, багато з яких ще й дотепер не торкнуті цивілізацією: тут знаходяться печери з унікальними підземними озерами. Південна зона Миджорн найсухіша і найкаменистіша закінчується широкими пляжами. Поряд із традиційно заселеною центральною частиною південно-західне узбережжя Майорки, де побудована більшість курортів і приватних вілл.

Популярні курорти розташувалися по берегах бухти, де розташована Пальма де Майорка. Узбережжя тут в основному рівнинне, складається з піщаних пляжів, Магалуф, Пальма Нова, Санта Понса, Ель Ареналь, Ллетес, Порталі Бендинат, Калу Майор, Кан Пастилья, Пегера, Плайя де Пальма.

Місто є одночасно столицею Майорки й Автономії Балеари, на березі затоки Пальма на південному заході острова. Її порт один із найбільших на Середземному морі. Населення міста складає 350 тис. чоловік. Саме місто не вважається курортом, у ньому немає пляжів, уся берегова лінія зайнята портом і стоянками яхт, немає курортних готелів, тільки ділові. Це адміністративний, комерційний і культурний центр. Місто простягнулося уздовж бухти на 2 км і всередину острова на 25 км. тут основними туристичними атракціями є гастрономічний та екскурсійний туризм. Неподалік від міста знаходиться центр кінного туризму. Відпочиваючим пропонують одно-дводенні конні екскурсії островом.

Завдяки зональній поясності острів є гарним кліматичним курортом.

Основними туристичними природними атракціями на острові є незлічені пляжі та природні парки. Завдяки зональній поясності острів є гарним кліматичним курортом.

Менорка. Менорка другий за площею острів Балеарського архіпелагу. Довжина його близько 50 км, ширина 20 км. На відміну від Майорки, тут немає великих гір, найвища гора Мон-те-Торро, що досягає висоти 357 м. Південний лісистий берег острова поцяткований струмками і ярами, північний з гальковими і піщаними пляжами. Менорка оголошена міжнародною зоною збереження біосфери почесне звання, присуджуване ЮНЕСКО. Тут більше 20 природних заповідників.

У бухті Форнельс можна побачити власну яхту короля Іспанії, що прибуває сюди половити лангустів.

Острів Менорка гарне місце для тих, хто любить природу і тишу. По всьому узбережжю багато «диких» пляжів. Найвідоміші курорти острова Cala Alkaufar, Punta Prima, Cala del Pilar, Cala Nporter. Ставка тут робиться на сімейний відпочинок. Загальне число готельних місць 45 000.

Для активного відпочинку на Менорці пропонується джип-сафарі, подорожі на байдарках, стрибки із парашутом, занурення з аквалангом, прогулянки на яхті.

Мао (Маон чи Махон) столиця острова, розташована в незвичайній гавані, що вважається однією з кращих бухт Середземного моря. Острів вважають провідним центром екологічного та сімейного туризму Іспанії.

Ібіца. Острів Ібіца має розміри 50 x 20 км. Населення складає близько 85 тис. чоловік. Тут протікає єдина на Балеарах ріка Санта Еулалія. Дерев на острові, в основному, соснових порід. Сольові поклади і гори Корб Мари і Кап Фалько, що оточують їх, дають притулок багатьом видам птахів, у тому числі рожевим фламінго, що направляються через острів у місця знімівлі. Внутрішня частина острова Ібіца надзвичайна за своєю красою: звивисті гірські дороги, листяні ліси, що цвітуть, фруктові сади. У січні лютому зацвітають тисячі мигдальних дерев.

Туристам пропонують скористатися в повній мірі природно-рекреаційним комплексом лікувально-оздоровчих закладів та активних туристичних маршрутів.

На Ібіці близько 270 готелів і більш 50 пляжів загальною довжиною близько 1 км. Можна вибрати відокремлений пляж, схований між стрімчачками з рослинністю, чи з готелями, ресторанами, спортивними закладами. На острові знаходиться близько 20 шкіл вітрильного спорту і віндсерфінгу, 14 дайвінг-центрів. Прозорі і теплі прибережні води, морське дно з великим розмаїттям флори і фауни ідеальні для занурення.

Основні туристські центри: Bossa (4 км південніше столиці), де розташовані готелі високої категорії, клубні готелі неповторного дизайну з тропічними садами: Talamansa (північніше Ібіци, у 10 хвилинах їзди від столиці), звідкіля відкривається надзвичайно красивий вид на Стару Ібіцу; місто Santa Eulaha на північно-східному краї острова і район міста San Antonio на західному узбережжі. Це місце пізнавального туризму. тау також влаштовуються анімаційні програми для туристів з використанням національних танців.

Пітіуси одне з улюблених місць яхтсменів. Їх залучають відмінні характеристики цих місць: спокійні води, дика природа, розвинена інфраструктура туризму. Звідси стартують усі найпопулярніші міжнародні регати. Острів має репутацію найкращого в країні центру оздоровлення та лікування.

На Ібіці старовинні дороги використовують як прогулянкові стежки. Також ними подорожують на велосипедах. Розроблено кінні маршрути, в наявності 6 центрів верхової їзди та 2 іподроми.

Фроментера. Острів утворений двома скелястими височинами, з'єднаними піщаним перешийком. Тут розташовані всі житлові і туристські центри. Велику частину острова складають природні заповідники, що знаходяться під захистом держави. Розміри острова 23 x 17 км, у деяких місцях ширина складає усього 2 км. З 15 по 18 ст. Фроментера була незаселеною. Сьогодні її населяє 5,5 тис. чоловік. Столиця Сан Франсиск Чавьєр.

Фроментера зберегла свою первозданність. Головними елементами пейзажу є море і небо. Острів Фроментера разом з Ібіцею утворюють маленький архіпелаг Лас Пітиусас. З порту Ла Сабіна налагоджене регулярне поромне сполучення з Ібіцею.

Місцеве природно-рекреаційне середовище використовують для проведення природознавчих екскурсій та невеликих морських мандрівок.

Валенсія. Область, що простягнулася уздовж морського узбережжя, Валенсія має яскраво виражений середземноморський вигляд. Її пейзажі надзвичайно різноманітні. Чудові морські пляжі Валенсії, на жаль, знеособлені сучасними готельними комплексами, тоді як загублені в горах села зберегли свій вид і характер.

Область розділена на три провінції. На півночі Кастельо-де-ла-Плана з туристичними курортними містечками на узбережжя і вражаючим суворим гірським ландшафтом. Провінція Валенсія, у якій розташовується однойменний адміністративний центр області, славиться своєю дивною лагуною, багатовіковими традиціями гончарного виробництва і своїми веселими святами.

Аликанте це вигадливо порізаний хвилями берег, численні туристичні центри та прекрасні пальмові гаї. Також ця провінція є місцем проведення винних турів.

Природно-рекреаційне середовище Валенсії використовується в основному для влаштування сімейного та спортивно-оздоровчого відпочинку. Розвинена виноробна галузь дозволяє використовувати її потенціал для проведення спеціалізованих турів. Особливого розвитку набула рекреація на узбережжі, поєднана з екскурсійним туризмом.

Галісія. Галісія розташована вздовж 1200 км Атлантичного узбережжя, на північно-західній околиці півострова. Має багато річок з широкими гирлами, пляжів, гірські системи. Значна частина узбережжя припадає на острівну частину. Майже 30 тис. кв. км. Займає її чотири провінції: А Корунья, Луго, Оуренсе та Понтеведра. З них тільки Оуренсе не має виходу до моря, проте тут розташовані найвищі гори. В провінції Оуренсе розташована посушлива область Байша Лема одна з найбагатших екосистем Галісії. Найгарнішою частиною Оуренсе є Рібейра Сакара (

Священний берег на р. Соль. Тут влаштовують рекреаційно-лікувальні тури. Крім цього, тут розташований Каньйон Сіль найпопулярніша природна атракція всієї Галісії.

Монте Алоя (провінція Понтеверда), розташований біля міста-фортеці Туї, був першим місцем в Галісії, проголошеним природним парком. Звідси туристичні стежки ведуть до гирла р. Ріа Віго та долину р. Лоуро, яка дістала свою назву завдяки знайденому тут золоту. На півночі ця річка утворює лагуни Гандарес де Будіньо, одного з центрів сільського зеленого туризму. Річка Лоуро впадає в Мінью, що є природним кордоном із Португалією.

Міста А Лансада та О. Грове відомі численними SPA-закладами, які лікують туристів своїми мінеральними водами. Галісія провідний бальнеологічний центр країни.

Популярною місцевістю Галісії є туристичний осередок Коста де ла Муерте (Берег Смерті) у провінції А Корунья. Прибережні скелі тут уривчасті, а море ніколи не буває спокійним. Після заходу сонця, коли все ховається у темряві, видно мис Фістерра, який колись вважали кінцем світу.

Однією із справжніх туристичних перлин вважають гірську мережу Сьерра да Барес, де зустрічаються води Атлантичного океану та Біскайської затоки.

Галісійська провінція Луго має найдавніші в Європі евкаліптові гаї це природоохоронна зона Ель Абуело, проте тут проходять оздоровлення та лікування туристи із хворобами дихально-легеневої системи. Висота найвищого евкаліпту 64 м.

Ще одним туристичним осередком провінції Луго є г. Наїн, що оточена пляжами Сан Сібрао, Камгас, Ноїс, Форшан та Фос. Це відомий кліматичний курорт, який останнім часом спеціалізується на спортивному туризмі.

Не менш цікавими є Галісійські Острови, які спеціалізуються на рекреаційних видах туризму (Торалья, Сіес, Омс, Пена Альоейра та ін.).

Галісія має наступні природні зони:

чотири природних парки (Комплемо Дунар де Коррубедо, Лагунас де Каррегал, Віман, Монте Алойа);

три природних зони національного значення (Кабо Вілам, Кумбре де Куротінья, Естака де Барес);

пять природних зон, які знаходяться під охороною держави;
чотири заповідника тваринного світу.

Кантабрія. Так іспанці називають прибережну смугу довжиною 510 км, де розташувалися дві області власне Кантабрія з адміністративним центром Сантандер і Астурія з адміністративним центром Ов'єдо. Астурія, відбивши в 18 ст. навалу маврів, якийсь час була незалежною. Однак географічно два ці райони нероздільні, тому що між ними й іншою Іспанією пролягають голі, а взимку ґрунтовно засніжені Кантабрійські гори. У їхніх печерах аматори старожитностей мають можливість помилуватися доісторичними наскальними розписами, створеними близько 20 тис. років тому.

Традиційно в Кантабрії виокремлюють дві великі природні зони:
морську
гірську

В першій, розташованій вздовж лінії узбережжя, м'який клімат та ландшафт, а також високий відсоток заселеності. В гірській, в основному сільській, зоні навпаки уривчасті скелі, більш суворий клімат та мало населення.

Берегова лінія Кантабрії простягається на 110 км. Між узбережжям та внутрішньою зоною розташована долина Кабуерніга з просторим Національним Мисливським Заповідником Саха та його природними парками.

Більше половини території Кантабрії перевищують 700 метрів. З її десяти природних зон 9 гірські. Сім з них це паралельні долини, які виходять до моря, а дві інші плавно переходять в плоскогір'я Кастильї. В основному тут переважає екотуризм та сільський зелений туризм. На кордоні з Астурією розташована долина Лісбана та її столиця Потес. На вершинах її гір живуть беркути, серни та вовки. Далі йде долина Нанса з дубовими та буковими гаями. Річка Саха дала назву найбільшому в Іспанії Національному Полювальному Заповіднику, в якому водяться олені, косулі, а також розташована колонія світло-коричневих грифів. Всі принади Заповідника туристи можуть побачити в несезон у супроводі гідів-робітників Саха. У двох районах, що межують з кастильським плоскогір'ям (Сур та Кампоо), розташовано водосховище р. Ебро, в горах біля якого знаходиться зимова лижна станція Альто Кампоо. Таке поєднання дуже цінують туристи-любители активних видів відпочинку.

Найкраща долина Кантабрії Лієбана найвидатніший туристичний осередок. Тут туристи мають змогу подивитися вузьку гірську ущелину Ерміда. Лієбана складається з трьох долин, кожна з яких веде до природного парку Пікос де Еуропа. Завдяки особливому мікроклімату на їх схилах можна побачити різноманітну флору як Середземномор'я (коркові

та кам'яні дуби), так і Атлантики (дуби та буки). На гору Фуенте Де веде канатна дорога, звідси відкривається чудовий вид на Пікос де Еуропа. Тут також розташовані печери Альтаміра. Вони всесвітньо відомі своїми наскельними прадавніми малюнками і є своєрідною візитівкою атрактивності Кантабрії.

Виділяють такі основні природні зони Кантабрії, окрім Національного Парку Пікос де Еуропа, частина якого належить також Астурії і Леону, необхідно назвати ще чотири природних парки це Дунас де Ліенкрес (найгарніші дюни Кантабрії, важливе місце зупинки перелітних птахів), Саха-Бесайя, Ойамбрс (дюни та уривчасті скелі), Пенья Кабарга (затока Сан-Тандера). Також існує Природний Заповідник Марісмас де Сантонья й Ноха.

Кастилья і Леон. Автономне співтовариство розташоване на північному заході Іберійського півострова. Воно займає за площею п'яту частину Іспанії. Загальна площа Кастильї і Леона складає 94147 кв. км, що робить цей регіон найбільшим на території Євросоюзу.

Провінція розташовується, в основному, вздовж басейну річки Дуеро (найбільшому в Європі) та займає вигідну географічну позицію на шляху до столиці Іспанії і до узбережжя Атлантичного океану. Кастилья і Леон знаходяться в північній частині іспанського плоскогір'я Месети. Природними кордонами для неї є Кантабрійські Кордильєри на півночі, Іберійська гірська система на сході, Центральна гірська система на півдні та гірська система Галісії і Леона на заході.

Річка Дуеро, головна туристична атракція Співтовариства, стікає потоками із середини Центральної гірської системи з висоти більше 2000 м.

На плоскогір'ї води цієї річки утворюють цілу мережу річок і приток Дуеро. Ця місцевість використовується туристами для відпочинку та екстремальних видів спорту (рафтинг, альпінізм тощо).

Різниця фізичних і орографічних умов зумовила неймовірне розмаїття рослинного покриву провінції. Найбільше росповсюджене дерево кам'яний дуб.

На вологих північно-західних територіях ростуть каштанові ліси. В лісах Сьєрри де Гредос у великих кількостях ростуть відомі, дуже цінні дикі сосни. Цей район славиться своїми кліматичними курортами.

Завдяки своїй протяжності Кастилья і Леон відрізняється значною різноманітністю фауни. Оскільки прекрасні гірські вершини провінції в будь-яку пору року завжди вкриті снігом, тут розвивається гірськолижний туризм.

Клімат Кастильї і Леона типово континентальний. Довгі і суворі зими змінюють помірно теплий літній період.

Каталонія. Каталонія розташована на північному сході Іспанії. Її протяжна берегова лінія (580 км) є частиною середземноморського узбережжя країни. На півночі Каталонія межує з Андоррою і Францією. До її складу входять 4 провінції: Барселона, Жирона, Таррагона, Льейда; лише остан-

ня з них не має виходу до моря. У Каталонії проживає 6,5 млн чоловік. Більшість населення зосереджена на узбережжі Середземного моря. Столиця автономії місто Барселона. Каталонія вважається найпопулярнішою туристською зоною в Іспанії й однією з найвідоміших у світі. Більшість відпочиваючих спрямовується на середземноморське узбережжя, що характерне своїми пляжами біля підніжжя Піренейських гір.

Курортна зона Коста Брава простягнулася від франко-іспанського кордону до містечка Бланес і пропонує чудові пляжі і маленькі бухти надзвичайної краси з дикими скелястими горами і незайманими сосновими гаями, що спускаються прямо до моря.

Починаючи від ріки Тордеса у Бланесі, в напрямку до Барселони тягнуться просторі пляжі Коста дель Маресме.

Барселона також морський курорт. Тут 4 км добре обладнаних пляжів, чудові прибережні алеї з пальмами, величезна кількість барів і ресторанів поруч з морем.

Коста де Гарраф починається в південній частині Барселони і закінчується в селищі Кубельяс. Своєрідність цього місця у маленьких спокійних бухтах.

Від міста Кунит починається Коста Дорада. Вона закінчується в усті ріки Ебре природним заповідником, світом небувалої краси, де відпочивають птахи на своєму шляху до Африки. Усі курорти з'єднані між собою і з Барселонаю автострадами і приморським шосе; уздовж всього узбережжя проходить залізнична колія.

Коста Брава. Курортна зона Коста Брава розтяглася на 160 км від кордону з Францією на півночі до містечка Бланес у 40 км від Барселони, сюди ж відносять острів Медес. Її територія належить до провінції Жирона. Своєю назвою, що у перекладі означає Дикий берег, Коста Брава зобов'язана одному іспанському журналісту, що потрапив сюди в 1911 р. і був вражений буянням первозданної природи і загустінням цих місць. До 50-х років ХХ ст. Коста Брава вже стала популярним літнім курортом. Сьогодні по відвідуваності з Іспанією можуть зрівнятися лише Коста Дорада, Балеарські і Канарські острови.

Північна частина Коста Брави це маленькі курортні селища для спокійного відокремленого відпочинку: Портбоу, Лланка, Ель Порт де ла Сельва, Кадакес, Росас, Емпурія-Брава, Лескала, Лестартит, Бегур, Калелла де Палафружел, Паламос. Південна густонаселена зона масового туризму з переважно недорогими готелями і апартаментами включає курорти Пляйя де Аро, Сант Фелью де Г'ішолс, Тосса де Мар, Ллорет де Мар, Бланес.

Коста Брава відрізняється мальовничою узбережною лінією з чергуванням мисів і бухт. У багатьох місцях гори, що поросли густими лісами, підходять упритул до води, скелі і кам'яні брили стирчать з морської глибини, утворивши маленькі острівці. Пляжі посипані яскраво-жовтим дрібним піском; лише на північному кордоні з Францією дрібна галька. Рельєф морського дна такий, що глибина моря збільшується різко в де-

кількох метрах від берега. З метою збереження природних красот Коста Брава деякі її райони оголошені заповідниками. До них відносяться: Парк мису Креус, Морський заповідник островів Медес, Парк морських лагун Емпорди, Парк Лальбера-альт Емпорда.

На Коста Брава три ботанічних сади, у яких зібрані представники флори, занесені в каталоги як найважливіші рослини Європи. Сади Mari Murtra і Pinya de Rosa знаходяться в Бланесі, Cap Roig у Калелла де Палафружелі. Вони приваблюють значну кількість туристів, використовуючи властивості природно-рекреаційного середовища.

Коста дель Маресме. Узбережжя Коста дель Маресме тягнеться на 50 км від берегів ріки Тордеро в околицях Бланеса до містечка Монтгат, що сусидить з Барселоною. Ця територія відноситься до провінції Барселона. Основні міжнародні курорти Коста дель Маресме: Санта Сусанна, Мальграт де Мар, Пинеда де Мар, Калелла, Сант Поль де Мар. Від Сант Поль де Мар до Барселони йде зона, практично вільна від туристів. Це район місцевих курортів, дач, промислових пригородів і сільськогосподарських угідь, тут живуть, працюють і відпочивають самі іспанці. Коста дель Маресме має більш пологий рельєф, ніж Коста Брава, гори відстоять від води на 5-15 км углиб материка. Пляжі Коста дель Маресме тягнуться від межі до межі широкою стрічкою, вони піщані, пісок у деяких місцях великий, розміром з рисові зерна. Також існує Природний заповідник *Pare natural de La Font del Boter* поруч з курортом Санта Сусанна, у якому серед тропічних дерев і квітів б'ють гарячі джерела цілющих мінеральних вод, він охороняється державою.

Коста де Гарраф. Курортна зона Коста де Гарраф простягається між гирлом ріки Ллобрегат в околицях Барселони і пляжами містечка Кубеллес. Територія відноситься до провінції Барселона. Морське узбережжя в дельті ріки Ллобрегат, назване Марина, є улюбленим місцем недільного відпочинку і проведення відпусток жителів Барселони. Рельєф іншої частини берега Коста де Гарраф утворюють кам'янисті пагорби, що подекуди спускаються прямо до води. У долинах узбережжя культивується велика частина виноградників Пенедеса найвідомішого виноробного району Каталонії. Природний заповідник *Pare natural del Garraf* охороняється державою. Зоною міжнародного туризму і найбільше густопаселеною ділянкою Коста де Гарраф є район містечка Пенедеса.

Коста Дорада. Ця курортна зона простягнулася уздовж середизмноморського узбережжя на 216 км від містечка Куніт на сході до адміністративного кордону з автономією Валенсія на заході. Територія Коста Дорада відноситься до провінції Таррагона. Найбільш густонаселена відпочиваючими зона узбережжя відрізок, цю включає міста Таррагона, Ла Пинеда, Салоу, Камбрилс. Прибережні райони в основному рівнинні. На широких просторах пляжах дрібний пісок. Це явище дало назву узбережжю Коста Дорада, що в перекладі означає Золотий берег

Рельєф морського дна досить пологий, так що глибина моря наростає тільки через 100-200 м від берега, що особливо зручно для дитячого купан-

ня. Постійно дме на узбережжя вітер (узимку континентальний містраль чи сірці, улітку морський бриз, які не дають хмарам довго затримуватись. Тому погода сонячна і не дощова більшу частину року.

Дельта ріки Ебре охороняється як найцінніший природний заповідник, де більше 200 видів птахів відпочивають під час сезонної міграції між Європою й Африкою. Це місце дуже відвідується туристами.

Країна Басків. В Країні Басків, що включає три провінції, нараховується біля двох мільйонів жителів. Одна з провінцій, Алава, рівнина, що поросла виноградниками. У двох інших місцевість в основному гориста, а прибережні смуги піщані. На півночі клімат спекотний і вологий, зими м'які, у внутрішніх районах холодніше.

Країні Басків надана широка автономія. В адміністративному центрі області, Віторії, засідає парламент і працює уряд. Баскська мова дуже відрізняється від іспанської. Країна Басків цілком конкретна територія, визначити яку географічно, історично й адміністративно у край важко. Не можна сказати, що це узбережжя, це не гірський масив і не рівнинна ділянка. Завдяки близькості океану і гір територія характеризується сприятливим кліматом: без холодів узимку (+ 6-9°C) і спеки влітку (близько 20°C).

Країна Басків залучає відпочиваючих своїми зеленими рівнинами, яскравим південним сонцем, ідеальними пляжами і гірськими вершинами. Дивно та ефектно виглядають на тлі зелені білосніжні акуратні будиночки з червоними черепичними дахами. Кордони між державами й адміністративний поділ не мають у цьому випадку ніякого значення. Країна Басків розташовувалася на гірському ланцюзі Піренеїв, удаліні від великих рік, що, здавалося б, повинні стати природними кордонами. Басками себе вважають і жителі півдня Франції, і деяких районів Іспанії.

Найпопулярніший туристичний кліматично-оздоровчий курорт Країни Басків це соляні копії Салімас де Аньяна на південь від м. Алави. Також у цьому регіоні користуються визнанням винні тури.

Основні природні зони Країни Басків: Парки (Горбейя, Іскі, Сьерра де Етнсія, Вальдерехо); біозона Лагунес де Лагуардіа й гірський масив Масісо де Айсгоррі. А також Заповідник Біосфери Ірдайбай та Парк Іркіока.

Естремадура. Провінція, розташована на кордоні з Португалією. Столиця місто Меріда. Весь час провінція перебувала у занепаді, тому туризм тут не дуже розвинений. Хоча тут гарний середземноморський клімат, який в майбутньому сприятиме зміцненню галузі туризму.

ШВЕЦІЯ

Площа – 449 964 км²

Населення – 9 млн осіб

Столиця – Стокгольм (736 тис. осіб)

Загальні відомості

Швеція – офіційна назва Королівство Швеції (Konungariket Sverige) розташована у Північній Європі, займає східну частину Скандинавського півострова, столиця Стокгольм (Stockholm). На заході межує з Норвегією, на північному сході – з Фінляндією. Зі сходу та півдня омивається Балтійським морем і Ботнічною затокою, з південного заходу – протоками Каттегат і Скагеррак, які з'єднують Балтійське та Північне моря. Протока Ересунн, що відділяє Швецію від Данії, в найвужчому місці складає лише 3,4 км. До складу Швеції входять два великих острова в Балтиці – Готланд і Еланд.

Довжина сухопутних кордонів – 2205 км: 586 км з Фінляндією і 1619 км з Норвегією. Довжина берегової лінії – 3218 км. Територія простягається з півночі на південь на 1572 км, із заходу на схід – 499 км. Це пояснює відмінності у кліматі і флорі та фауні.

Швеція – країна невисоких гір і горбистих рівнин. На північному заході розміщені гори з найвищою вершиною Швеції – горою Кебнекайсе (2111 м). На сході знаходиться Нормандське плато, що займає майже половину території країни. Плато пересікають повноводні ріки, які впадають у Ботнічну затоку. Руслу рік проходять лініями тектонічних розломів, утворюючи довгі вузькі озера і високі водоспади. Половину шведської території вкривають тайгові ліси. Менше ніж 10% припадає на сільськогосподарські угіддя. Тисячі островів лежать уздовж порізаного морського берега. Великі острови в Балтійському морі Еланд та Готланд, а також тисячі островів, окреслюють усі узбережжя країни. Це дуже велика кількість надзвичайно чистих рік та озер, серед яких необхідно виділити найбільші озера – Венерн, Веттерн, і Маларен.

Швеція є п'ятою за розміром країною у Європі. За площею (449 964 км²) її можна порівняти з Іспанією. Площа суходолу становить 411 тис. км². Географічне розташування Швеції позитивно впливає та сприяє розвитку екскурсійному, гірськолижному та інших видів туризму.

Країна виходить до Балтійського моря значною своєю частиною. Вихід держави до моря формує комплекс додаткових туристичних ресурсів, які можна використовувати в національному туристичному виробництві (морські ландшафти). При цьому протяжна берегова лінія з великою кількістю бухт і заток надає країні перспективи як напрямку водного туризму. Вихід території країни до Балтійського моря – найважливіша ознака її економіко-географічного положення. Міжконтинентальним морським шляхом країна з'єднана з усіма країнами Балтії, що становить основу її економічного та туристичного розвитку.

Варто зазначити, що територія Швеції є витягнута з півночі на південь, тобто має меридіальне спрямування. Це дає переваги країні з огляду

туристичної привабливості, оскільки чіткіше виражена зміна ландшафтів з півночі на південь та клімату. Північна Швеція, яка займає 2/3 площі і частково лежить за Північним полярним колом, вкрита горами і має суворі кліматичні умови.

Населення Швеції складає 9 млн осіб (84 місце у світі). Склад населення досить однорідний. Понад 85% населення зосереджено у середній і південній частинах Швеції. Державне свято 6 червня – День заснування династії Васа 1523 року. Державна мова – шведська. Релігія – лютеранство. Грошова одиниця – шведська крона.

ВВП (2006) – 290,6 млрд дол. США (33 місце), на душу населення – 32,2 тис. дол. США (17 місце). Економічно високорозвинена держава. Член ООН, ЄС.

Державний устрій та форма правління

Швеція – конституційна монархія. Главою держави є король Карл ХУІ Густав (з 15 вересня 1973 р.). Законодавча влада належить королю і парламенту (ріксдагу). Термін повноважень парламенту – чотири роки.

Уряд (державну раду) призначає король із числа керівників партій, які отримали більшість голосів на виборах у ріксдаг. Керівник уряду – прем'єр-міністр Фредерік Рейнфельдт (з 6 жовтня 2006 р.).

Найбільш впливовим політичними партіями є: Соціал-демократична робітничка партія Швеція – 131 особа у парламенті; Поміркована коаліційна партія – 82 особи; Ліва партія – 43; Християнсько-демократична партія – 42 та ін. Загальна кількість депутатів – 349.

В адміністративному відношенні країна поділена на 24 лени (губернії). Стокгольм має право окремої лени і вважається 25-ою адміністративно-територіальною одиницею країни.

Історичні особливості розвитку

Перші племінні союзи на території Швеції відомі ще з початку нашого літочислення. Це були йоти і свеї, які об'єднували північно-німецькі племена і жили на південному сході Скандинавського півострова. За твердженням істориків, йоти і свеї були предками сучасних шведів.

У VI-VII ст. у середній частині Швеції виникло перше державне утворення — Свеаріке, що означає «державна свеїв». Від нього і походить сучасна назва країни Свер'є, тобто Швеція.

Централізована шведська держава виникла в X ст. з ядром на рівнинних територіях, що простягалися вздовж західного узбережжя Балтійського моря і Ботнічної затоки. У XIII-XIV ст. Швеція вела завойовницькі війни і зуміла значно збільшити територію держави.

Відкриття і освоєння багатих родовищ залізних руд та інших корисні копалин поступово перетворювало країну в одну із найбільших експортерів металу в Європі. Однак отримані доходи часто вкладались у мілітаризацію, зокрема у створення регулярної армії, морського флоту [35, С. 293].

Історія Швеції – це історія воєн та завоювань. Руйнівники і грабіжники за характером, вікінги тримали у страхові всю Європу. На зміну їм прийшли королі-воїни Густав Адольф (1594-1632 рр.) і Карл XII (1682-1718 рр.), завойовницькі походи яких пройшли через Росію, Україну, Польщу, країни Балтики та Німеччину.

У XVII столітті Швеція була великою державою серед європейських країн з домініонами, які простягалися вздовж балтійського узбережжя і охоплювали Фінляндію, балтійські держави, а також великі території у Норвегії, Росії, Україні, Польщі та Німеччині. Проте з 1814 року Швеції вдається уникати воєн – дуже мало країн спромоглися дотриматися миру протягом такого тривалого періоду в часі. Країна дотримувалась збройного нейтралітету в обох світових війнах.

До наших днів збереглися лише письмові записи з пізнього Середньовіччя. Але кількість та різноманітність фортифікацій, місць для зборів і поклоніння, а також могил просто вражає. Людство і металургія з'явилися тут пізно, лише у Бронзовому віці після приходу індоевропейців, які принесли з собою активну торгівлю. Раннє культурне життя країни і досі яскраво представлене малюнками на скелях, які збереглися у багатьох частинах Швеції. Перші з відомих торговельних постів були засновані у Маларенській долині, де також були зведені перші пам'ятки з рунічними (стародавніми скандинавськими) написами.

Ера вікінгів почалася на початку IX століття. Численні сховища римських, візантійських та арабських монет свідчать про багатство і могутність, яких досягли шведські вікінги протягом наступного століття. Здебільшого вікінги подорожували на схід, залишаючи за собою сліди в Росії, а також торгуючи (і грабуючи) візантійські території. Поганські боги та королі володарювали над місцевим населенням, яке було похрещене лише у X ст.

Значна частина історії Середньовіччя сповнена внутрішніх чвар у країні, аж поки Данія принесла примирення у 1397 році, коли разом із Норвегією приєдналася до Швеції, що стало початком Кальмарського Союзу. Сторіччя націоналістичних чвар переросло у повстання під проводом Густава Васи, який був коронований у 1523 році. Після сходження на престол Густав розпочав релігійну реформу і започаткував міцну централізовану державу. Період експансії призвів до того, що Швеція почала контролювати більшу частину Фінляндії і країн Балтики.

У 1809 році необмежена влада, яку зосередив монарх, була скасована шляхом заколоту, вчиненого аристократією. Фінляндія відійшла до Росії. Цього ж року в Швеції було ухвалено Конституцію, яка розподілила законодавчу владу між королем та Ріксдагом (парламентом). Посада Омбудсмена – уповноваженого з прав людини з'явилася як засіб для обмеження влади державної бюрократії. У 1814 році Швеція востаннє брала участь у воєнних діях.

Промисловість у країні з'явилася пізно, вона базувалася на ефективному сталеварінні і безпечних сірниках, шведських винаходах. Добування

залізних руд, а згодом стальна промисловість почали розвиватися, створюючи заможний середній клас. Але статут 1827 року, яким було знищено сільськогосподарські селища на більшій території сільської місцевості Швеції, мав серйозніші наслідки – старий соціальний кістяк у країні поступово зник. На початку ХХ ст. майже кожен четвертий швед проживав у місті. Промисловість, яка базувалася на деревообробній промисловості, точному обладнанні і виробі з металу, у цей час переживала період підйому. За таких умов робітники укорінилися як клас.

Швеція проголосила свій нейтралітет на початку Першої світової війни. Країною правив монарх і парламент до 1917 року. Але дефіцит продуктів харчування став причиною заворушень, що виникли в країні. Вперше в історії Швеції до влади прийшов соціал-демократичний уряд. Соціал-демократи домінували у політиці після 1932 року, підтримуючи ліберальні тенденції 20-х років щодо приєднання до економічної інтервенції шляхом утворення «держави загального добробуту». Ці тенденції майже не зникали до 70-х років, коли економічна криза стала на заваді Швеції у досягненні її соціальних цілей. Саме тоді вперше похитнулися позиції соціал-демократії, яка була особливо слабкою після вбивства прем'єр-міністра Олофа Палме у 1986 році і в наступний період.

Політичний бриз подув вправо у 1991 році, коли до влади прийшла коаліція Помірної (консервативної) партії. Експеримент з економічною моделлю правих і крок до членства в ЄС принесли невпевненість і розчарування в серця багатьох шведів, чим скористалися соціал-демократи і знову утворили уряд меншості у 1994 році. Соціал-демократи програли вибори 1995 року, але утрималися при владі за допомогою прем'єр-міністра Горана Перссона, який покладається на підтримку Правоцентристської Партії або Зелених.

Шведська економічна формула капіталістичної системи, яка була успішною протягом багатьох десятиліть і завдяки якій суттєво поліпшився добробут населення, останнім часом була підірвана високим рівнем безробіття, зростанням витрат на проживання і послабленням позиції країни на світових ринках. Вагання щодо ролі країни в політичній та економічній інтеграції Європи призвели до того, що Швеція приєдналася до ЄС лише у 1995 році і відмовилася від введення євро у 1999 році. Національна грошова одиниця країни – шведська крона.

Швеції ще доведеться приєднатися до єдиної європейської валютної системи, але для цього треба буде провести референдум про доцільність такого кроку. Відстань між бідними і багатими, яка постійно збільшується, викликає занепокоєння, зростає расове напруження, у країні тривають суперечки щодо доцільності членства Швеції в ЄС.

Швеція є членом ООН, ЄС (з 1995 року), ОБСЄ, РС, МВФ, ЄБРР, МБРР, Міжнародної організації праці, Організації економічного співробітництва та розвитку, Європейська організація вільної торгівлі.

Населення

Населення Швеції складає 9 млн осіб (84 місце у світі). При цьому п'ята частина населення країни – іммігранти або особи, які мають одного з батьків, який народився в іншій країні. Наприкінці 1998 року у Швеції мешкало півмільйона іноземних громадян, здебільшого з Фінляндії, Боснії, Норвегії, Іраку, Югославії і Данії. У період з середини XIX століття до 1930 року майже 1,5 млн шведів емігрували з країни, переважно до Сполучених Штатів Америки. Шведська, норвезька і датська мови є германськими, і незважаючи на те, що вони звучать по-різному, більшість людей цих трьох країн розуміють одне одного. Швеція – країна з середньою щільністю населення (19,8 осіб/км²).

Населення, звичайно, постійно змінюється кількісно і якісно. Це пояснюється різним характером його відтворення. Природний приріст у країні становить 0,02% (2001 р.). Рівень народжуваності (на 1000 осіб) – 9,91. Рівень смертності (на 1000 осіб) – 10,61. Середня тривалість життя в 2001 році складала – 79,71; серед чоловіків – 77,07; серед жінок – 82,05. Вікова структура населення: 1-14 років – 18,19%, 15-64 років – 64,53%, 65 років та більше – 17,28%. При цьому 17,4% жителів Швеції – старше 65 років, а 4,9% з них – старше 80 років.

Статеві пропорції виглядає наступним чином: при народженні: 106 хлопчиків на 100 дівчаток; до 15 років: 105 хлопців на 100 дівчат; 15-64 років: 103 чоловіки на 100 жінок; 65 і більше років: 73 чоловіки на 100 жінок. Загалом по населенню: 98 чоловіків на 100 жінок (2001 р.). 71% сімей живуть окремо від батьків. 80% населення мешкає у містах та поблизу них.

Від вікового складу населення певною мірою залежить соціально-політичний клімат країни. Молодь з погляду демографії — найважливіша частина всього населення. Від неї залежить демографічна та часто й соціально-політична ситуація в країні, соціальний клімат, міграційна рухливість та низка інших процесів. Роки молодості — це пора формування особистості, рішучих змін і досягнень, що певною мірою визначають подальше життя. Тому в молодості людям властиво легше сприймати зміни, нововведення, а у випадку виникнення нестандартних ситуацій вони легше адаптуються до незвичних норм поведінки і форм спілкування, особливо з туристами.

Склад населення досить однорідний. Шведів проживає 91%, фінів — 3% серед інших народів найбільше норвежців, турків і поляків, народів колишньої Югославії та ін. У країні нараховується близько мільйона робітників-іммігрантів або їх нащадків. Понад 85% населення зосереджено у середній і південній частинах Швеції.

Корінне населення Швеції – шведи і фінські та саамські меншини; іммігранти або перше покоління іммігрантів – фіни, югослави, датчани, норвежці, греки, турки.

Саами Лапландії на сьогодні є корінними мешканцями скандинавських країн. Вони зберегли свою мову і самобутню культуру до наших

часів. Приблизно 10% саамів заробляють на життя тим, що розводять північних оленів.

Саами населяли північні райони Скандинавії, Фінляндії, Норвегії та Кольського півострова в Росії (Фенноскандію) з прадавніх часів. І хоча і Росія, і Фінляндія, і Норвегія, і Швеція зараз претендують на територію, що нині мають назву Лапландія (Sapmi), всі вони тією чи іншою мірою визнають певні права саамів на них. Теперішня територія, на якій розміщені саамські поселення, простягається вздовж всього арктичного регіону Фенноскандії, а також уздовж гірських районів по обидва боки норвезько-шведського кордону аж до найпівнічнішої частини провінції Даларна у центральній Швеції.

У наш час саами становлять етнічну меншину на території, де вони мешкають. Більшість населення вони становлять лише у кількох районних центрах у північній Фінляндії та Норвегії. Згідно з підрахунками, у північній Скандинавії і на Кольському півострові мешкає від 50 до 65 тис. саамів. Саамська (лапландська) меншина у Швеції налічує 17-20 тис. жителів.

Основні поширені релігії: лютеранство, римський католицизм, православне християнство, баптизм, іслам, іудаїзм, буддизм. У Швеції існує велика кількість вільних церков та іммігрантських конгрегацій.

Офіційна мова – шведська. Писемність: 99% населення у віці старше 15 років вміють читати і писати. В історії країни були сприятливі для розвитку освіти періоди.

Природні умови і ресурси

Швеція займає східну частину Скандинавського півострова. Зі сходу та півдня омивається Балтійським морем і Ботнійською затокою, з південного заходу – протоками Каттегат і Скагеррак, які з'єднують Балтійське та Північне моря. Протока Ересунн відділяє Швецію від Данії. До складу Швеції входять два великих острова в Балтиці – Готланд і Еланд.

Територія країни простягається з півночі на південь на 1600 км, із заходу на схід – 499 км. Це пояснює відмінності у кліматі і флорі та фауні.

Половину шведської території вкривають ліси. Менше ніж 10% припадає на сільськогосподарські угіддя. Відносно рівнинна територія країни всяяна близько 100 000 озер. Довге гірське пасмо сягає на північному заході 2111 м висоти. Тисячі островів лежать уздовж порізаного морського берега. Великі острови в Балтійському морі Еланд та Готланд, а також тисячі островів, окреслюють усі узбережжя країни. Це дуже велика кількість надзвичайно чистих рік та озер, серед яких необхідно виділити найбільші озера – Венерн, Веттерн, і Маларен. Це незаймані ліси та екологічно-чиста природа.

Швеція — країна невисоких гір і горбистих рівнин. На північному заході розміщені гори з найвищою вершиною Швеції — горою Кебнеркайсе (2111 м). На сході знаходиться Норландське плато, що займає майже по-

ловину території країни. Плато пересікають повноводні ріки, які впадають у Ботнійську затоку. Русла рік проходять лініями тектонічних розломів, утворюючи довгі вузькі озера і високі водоспади. Горбисті території між ріками вкриті лісами (тайгою). Норландське плато — головний район шведського лісового господарства і розміщення гідроенергетичних ресурсів. На південь від Норландського плато розташована Середньошведська низовина, найбільш загосподарована частина країни. Крайній південь країни займає півострів Сконе — головний сільськогосподарський район Швеції.

Рельєф країни висотній, північно західна частина країни гірська і обрамлена зі сходу широким плато, на півдні рельєф рівнинний та багатий на ріки та озера. Більша частина країни вкрита лісами, на півночі значні території займає тундрова зона Шведської Лапландії. Берегова лінія сильно зрізана і складається з острівних груп.

Рельєф Південної Швеції переважно низинний і покритий льодовиковими відкладеннями з часів льодовикового періоду. На півночі і в центрі, уздовж кордону з Норвегією, розміщені високі гори, які поступово знижуються до сходу.

Орні земля складають 7% території країни, постійні пасовища – 1%, ліси та лісиста місцевість – 68%, гори – 16%, інші угіддя – 8%.

Ріки течуть із заходу на схід, впадаючи в Ботнійську затоку. В країні чимало озер, вони займають близько 9% території Швеції. Здебільшого вони виникли внаслідок зачення річок льодовиковими відкладеннями. Найбільші озера – Ванерн і Ваттерн.

Швеція багата на хвойні ліси. Шведські хвойні та змішані ліси забезпечують сировиною високорозвинуті галузі деревообробної промисловості – лісопилну, целюлозно-паперову та меблеву. Швеція є значним експортером продуктів деревообробної промисловості на світовий ринок.

Клімат Швеції – помірний, перехідний від морського до континентального. Завдяки теплій течії Гольфстрім Швеція має набагато м'якший клімат, ніж інші країни на цій самій широті. Стокгольм, столиця Швеції, знаходиться майже на тій же широті, що й південна частина Гренландії, однак середні температури січня від 0 до -5°C на півдні, від -6 до -14°C на півночі, червня від +17°C на півдні, до +10°C на півночі. Опади від 500-700 мм на рік (на рівнинах) до 1500-2000 мм (в горах). Рівень опадів поблизу Гетеборга – 700 мм, на сході – до 600 мм. Снігу випадає небагато. На крайній півночі Швеції зима тривала і морозна, а літо сонячне і прохолодне,

Взимку у Швеції можна займатися фігурним катанням, катанням на лижах, як гірських, так і звичайних, популярними видами спорту на всій території Швеції, а особливо на лижних курортах. Різновидами водних розваг можуть бути катання на каное як по спокійних озерах, так і північних бурхливих ріках. Можна також порибалити у місцевих водоймах, здійснити чудові велосипедні та кінні прогулянки. На всьому східному узбережжі можна займатися популярним видом спорту – дайвінгом, тут можна також плавати поруч з морськими котиками. Відпочинок в Шве-

ції – це ідеальний відпочинок для всієї сім'ї, дітям буде цікаво відвідати розважальні парки, атракціони та зоопарки.

Завдяки субмеридіальному напрямку, на півночі і півдні Швеції – різкі перепади температур і протяжності дня. 15% країни розташовано за Північним полярним кругом, північніше 55° північної широти. Проте гірська система захищає Швецію від впливу Атлантичного океану. Тепла течія Гольфстрім пом'якшує клімат.

Господарство

Швеція – високорозвинута індустріальна країна з добре розвинутим сільським господарством. Шведська економіка відзначається високим ступенем концентрації виробництва і капіталу. Частка Швеції у світовому виробництві становить близько 1%, а у світовій торгівлі перевищує 2% (при кількості населення, що дорівнює близько 0,2% населення земної кулі).

Основними природними багатствами країни є ліс (за запасами деревини посідає перше місце в Західній Європі), залізна руда, гідроенергія (друге місце в Західній Європі). Швеція має запаси уранової сировини, достатні для забезпечення ядерної енергетики.

Основні галузі промисловості: целюлозно-паперова і деревообробна, металургійна, гірничовидобувна. Провідна галузь – багатогалузеве машинобудування (електротехнічне, електронне, турбіно-, верстатно-, судно-, автомобілебудування). Швеція посідає третє місце у світі за виробництвом целюлози, п'яте – за видобутком залізної руди. Розвинуті хімічна, харчова, лісопильна, текстильна, взуттєва промисловість.

В країні виробляється електроенергія, деревна маса, папір і картон, чавун, сталь, прокат чорних металів, цемент, синтетичні смоли і пластмаси, автомобілі – легкові, вантажні та автобуси.

Високорозвинуте, механізоване сільське господарство з надлишком забезпечує потребу країни в основних видах сільськогосподарської продукції. Переважають фермерські господарства. Головна галузь – м'ясо-молочне тваринництво. Розводять велику рогату худобу, свиней, овець. Вирощують пшеницю, жито, ячмінь, овес, картоплю, цукрові буряки. Близько половини виготовленої продукції і значна частина продукції сільського господарства експортується.

Приватні фірми виробляють близько 90% продукції, причому 50% продукції та експорту припадає на інженерний сектор. Сільське господарство займає лише 2% ВВП і 2% внутрішнього ринку праці. Проте за останні роки ця надзвичайно позитивна загальна картина була дещо затмарена бюджетними труднощами, високим рівнем безробіття і поступовою втратою конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. Швеція гармонізувала свою економічну політику з нормами ЄС, до якого вона приєдналася на початку 1995 року. ВВП у 2001 році становив 4%.

Швеція переважно експортує продукцію машинобудування (35%), папір і картон (перше місце в світі), целюлозу і залізну руду (друге місце), деревину і пиломатеріали (четверте місце), хімікати. Партнерами по експорту є країни ЄС – 55% (Німеччина – 11%, Велика Британія – 10%, Данія – 6%, Фінляндія – 5%, Франція – 5%), США – 9%, Норвегія – 8%.

Імпортує машини, устаткування, мінеральне паливо, метали, продовольство, хімікати, автомобілі, харчові продукти, одяг. Партнери по імпорту: ЄС – 67% (Німеччина – 18%, Велика Британія – 10%, Данія – 7%, Франція – 6%), США – 6%, Норвегія – 8%.

На початку минулого століття Швеція була переважно аграрною країною, однією з найбідніших у Європі. Однак завдяки багатим внутрішнім запасам залізної руди, лісам та гідроенергії, талановитим інженерам і кваліфікованим робітникам стала можливою швидка індустріалізація, що перетворила Швецію на державу з сучасним рівнем добробуту. Особливо прискорився економічний розвиток у повоєнний період, до середини 1970-х років, коли шведська експортна промисловість відзначалася високою конкурентоспроможністю. У другій половині 1980-х років Швеція відчувала великий дисбаланс на макроекономічному рівні, що призвів до стрімкого підвищення цін і видатків, а також до росту дефіциту державного бюджету.

На початку 1990-х років Швеція зазнала найбільшого з 1930-х років економічного спаду. Завдяки широкій програмі заходів загальнобюджетний дефіцит було скорочено більше ніж на 10% ВВП 1994 року, і вже в 1998 році отримали надлишок у розмірі 2,5% ВВП. Такого якісного стрибка не знає жодна з країн ОЕСР.

Зміцнення бюджету супроводжувалося значним поліпшенням макроекономічних показників. Зменшилися відсоткові ставки на довгострокові позики. Різниця у відсоткових ставках порівняно з іншими європейськими країнами скоротилася до 0,4 відсотка. Темпи інфляції як і раніше низькі і сталі, а продуктивність праці і виробництва значно зросли після знецінення шведської крони у 1992 році.

Протягом 1990-1997 років продуктивність праці зросла на 60% в наукомістких галузях промисловості і майже на 40% у капіталомістких галузях. Завдяки успішній експортній діяльності ринкова участь Швеції збільшилась від 1992 року більше ніж на 20%.

Незважаючи на свою помірну частку у ВВП (22% у 1997 році), промислове виробництво і досі відіграє провідну роль у шведському експорті. 14% відсотків у ньому становлять продукти лісової промисловості, 10% – продукти хімічної промисловості, з яких 4% припадає на фармацевтичні препарати і 55% – на металоконструкції, вироби машинобудування і обладнання. 20 найбільших промислових груп, до яких належать зокрема АСТРА, Електролюкс, Еріксон, Фармація, Вольво та СКА, формують понад половину загального шведського експорту товарів.

Інтенсивність наукових досліджень і розробок у шведському промисловому секторі є однією з найвищих у світі. Близько 80% видатків на на-

укові дослідження в шведській промисловості здійснюються 20 великими промисловими групами.

Традиційно велику частку шведського виробництва становили капіталомісткі галузі, такі як паперово-целюзна промисловість і чорна металургія. На сьогоднішній день, однак, все більшої ваги набуває високотехнологічна продукція: телекомунікаційне обладнання, спеціальні прилади, автомобілі, фармацевтичні препарати.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років у Швеції був зафіксований значний витік прямих інвестицій. 80% прямих іноземних інвестицій (ПІІ) надійшли зі Швеції протягом 1986-90 років до країн ЄС, оскільки шведські компанії закріплювалися на внутрішньому ринку Європейського Союзу. Протягом 1990-х років притік прямих іноземних інвестицій до Швеції зріс, і баланс став позитивним.

На сьогодні Швеція є одним із світових лідерів у галузі інформаційних технологій. Зокрема, стрімке зростання компаній у таких секторах як Інтернет та інформаційні технології привернуло світову увагу. Країна є одним з лідерів на ринку мобільного зв'язку та бездротових інтернетних прикладних програм. Завдяки цьому Швеція стала важливим випробувальним ринком для компаній, які працюють з інформаційними технологіями. Дуже часто можна почути і прочитати про Стокгольм як про інтернет-столицю Європи. Крім того, багато з найбільш розвинутих компаній, що займаються інформаційними технологіями та мобільним зв'язком, таких як Microsoft, Nokia, Intel, та IBM, сьогодні переносять свої дослідження і розробки на територію країни.

Шведське «інформаційно-технологічне диво» стало можливим завдяки високопрофесійному рівневі працівників і сталим традиціям інновацій у сфері комп'ютерів та зв'язку. Ще одним додатковим фактором, якого часто не помічають, є те, що інформаційні технології вже давно широко використовуються і в приватному, і в державному секторах, а також школах, коледжах, університетах і вдома.

Сьогодні кожна друга сім'я у Швеції має найновішу модель персонального комп'ютера з доступом в Інтернет. Кількість домашніх користувачів Інтернету швидко зростає. Ще у 1998 році 72% працюючого населення використовували комп'ютер на роботі. У період з 1995 по 2001 рік кількість користувачів мобільного зв'язку збільшилася з 1,5 до 4,6 млн В результаті Швеція обігнала Сполучені Штати у глобальному індексі використання інформаційних технологій, який був складений американською аналітичною компанією IDC, і зараз вона є найрозвинутішою країною у сфері інформаційних технологій.

Дешева гідроенергія була визначальним фактором промислового розвитку Швеції. Нині майже 15% енергії країна одержує від гідроелектростанцій, більшість з яких збудовані на великих північних річках. Понад 40% споживаної енергії в Швеції припадає на імпортовану нафту, 7% – на імпортовані вугілля і кокс. Дванадцять шведських атомних реакторів за-

безпечують 15% сукупної енергії, або майже 50% електроенергії. Решту енергії дають біопаливо, торф, спалювані відходи тощо.

Здійснюється масштабна політична програма з енергозабезпечення, спрямована на розвиток екологічно безпечної та економічно ощадної системи. Ця програма має полегшити зміни попиту і пропозиції на ринку електроенергії в середньостроковій і довгостроковій перспективах, на шляху до реструктуризації енергосистеми. Попереднє рішення про виведення з ладу всіх атомних реакторів у Швеції до 2010 року було скасовано, а закриття першого реактора в Барсебеку було відкладено до закінчення його робочого періоду.

Транспортна система Швеції зумовлена не стільки особливостями господарських зв'язків, як характером рельєфу, наявністю значної кількості водних артерій, високим залісненням території, суворістю клімату. Вказані перешкоди найчастіше проявляються у північній частині країни, особливо коли йдеться про розвиток наземних видів транспорту. У південній частині Швеції природні умови більш сприятливі для розвитку залізничного і автомобільного, внутрішнього водного і морського видів транспорту.

Важливу роль у перевезеннях продовжує відігравати залізничний транспорт. Протяжність залізниць 9800 км. За їх щільністю Швеція не виділяється серед європейських країн. За рівнем електрифікації залізниць Швеція випереджає Німеччину, Францію, Велику Британію і навіть Італію. Переважна більшість залізниць належить державі.

Мережа залізничних доріг розміщена нерівномірно. Найбільше їх і південній частині — понад дві третини. Решта залізниць припадає на Північну Швецію. Важливою особливістю залізничного транспорту є наявність залізнично-поромних переправ, що з'єднують Швецію з Данією, Німеччиною, Фінляндією.

Перше місце як за перевезенням вантажів, так і пасажирів належить автомобільному транспорту (відповідно 82 і 85%). Автомобільними дорогами найкраще забезпечені Середня і Південна Швеція. Сучасні автобани прокладені між Стокгольмом, Гетеборгом і Мальме і далі по узбережжю Ботнічної затоки, спрямовуються у північні райони країни.

У країні добре розвинений громадський автобусний транспорт. Основою місцевої транспортної системи столиці Швеції — Стокгольма є єдине в країні метро.

Основні внутрішні водні шляхи прокладені в Середній Швеції, які з'єднують східне і західне узбережжя країни. Вони проходять озерами Веттерн, Венерн, Ельмарен, Меларен, які пов'язані між собою ріками і каналами, утворюючи так звану Гьотську водну систему.

Ріки Північної Швеції не мають розвинутої системи внутрішніх водних шляхів. Повноводні річки Норланду і досі використовуються для лісосплаву.

Морський транспорт домінував у Швеції багато століть. В сучасних умовах його значення теж немале. Адже більшість галузей націоналі еко-

номіки країни пов'язані із зовнішнім ринком, міжнародною торгівлею. На морський транспорт припадає 15% внутрішнього вантажообігу і понад 90% зовнішньої торгівлі.

Повітряний транспорт дуже важливий для Швеції вид транспорту, адже в умовах півночі він часто буває незамінним. В країні нараховується 48 аеропортів. Зовнішні повітряні перевезення здійснює Скандинавська авіакомпанія «САС» (у корпорації з Данією, Норвегією). Це одна із найбільших авіакомпаній Європи.

Щоденні внутрішні авіарейси перетинають всю країну, але цими послугами користуються мало, оскільки існує розгалужена система автобусного і залізничного сполучення. Поїзди є основою шведської транспортної системи поза містом. Потягом можна дістатися інших міст швидше, ніж автобусом. Єдиним недоліком високоякісних шведських доріг є лосі та північні олені, які часто перетинають їх на світанку і коли смеркає.

Автошляхи закриті для велосипедистів, проте для них спеціально прокладені мальовничі велосипедні доріжки. Між безліччю островів архіпелагу Стокгольма та Гетеборга курсують маленькі кораблі та човни, а на пароплавах на озерах у Лапландії можна здійснити незабутні літні круїзи.

Автобусна мережа Стокгольма – одна з найрозгалужених в світі (450 маршрутів) і обслуговується машинами Стокгольмського управління транспортного руху (Storstockholms Lokaltrafik AB). Автобуси їздять строго по графіку, ряд маршрутів працюють лише по п'ятницях або в години пік. В будні дні інтервали між автобусами як правило, не перевищують 10–15 хвилин, в години пік 5–10 хвилин. Вартість проїзду залежить від зони і оплачується талонами, придбаними у контролера чи водія. Ці талони також можна придбати у інформаційних транспортних центрах та кіосках «Pressbura».

Метро у Стокгольмі («Tunnelbanan») складається всього з чотирьох головних ліній, які пересікаються у центрі. Поїзди ходять з 5.00 до 24.00 годин, строго по розкладу. На всіх станціях встановлені прекрасно систематизовані вказівки і схеми проїзду, а на всіх поїздах встановлені таблички з вказівками маршруту та кінцевою зупинкою. Система оплати така ж, як і в інших видах міського транспорту – пасажирі проходять через коридор поряд з кабінкою контролера.

В Швеції працює багато компаній таксі, які самостійно встановлюють ціни і знижки на роботу своїх машин. Таксі в Стокгольмі краще замовляти через комутатори великих компаній. Піймати таксі на вулиці досить складно. Усі машини мають радіоприймачі, їх розпізнають по спеціальному табло на даху автомобіля.

Найбільші міста

Найбільшими містами Швеції є Стокгольм, Гетеборг і Мальме. *Стокгольм* виник на східному узбережжі Середньої Швеції. Він розташований на островах і півостровах, з'єднаних мостами. Його часто називають «Пів-

нічною Венецією». Місто ніколи не руйнувалось і багате на культурну спадщину. Найвідомішим є королівський палац Дротнінґгольм. Серед сучасних модерних споруд – парк-музей Міллера і концертно-спортивний зал «Глобус» – найбільша сферична будівля світу. В Стокгольмі щорічно, починаючи з 1901 р., присуджуються міжнародні Нобелівські премії. Столиця одночасно є і найбільшим промисловим, транспортним і культурним центром. В 1912 р. тут проходили літні Олімпійські ігри.

Навколо Стокгольма в радіусі 100 км сконцентровано майже п'ять десятків малих і середніх міст. Це історичне ядро, найгустіше заселена і найважливіша в економічному відношенні частина країни. На північ від Стокгольма знаходиться невеличке місто *Упсала* – відоме найстарішим у країні університетом (заснований 1477 р.) і як релігійний та культурний центр, історія якого сягає дохристиянських часів.

Гетеборг – друге за чисельністю та економічним значенням місто і найбільший порт країни, центр автомобілебудування, суднобудування, нафтопереробки і нафтохімії. *Мальме* – найбільше місто Південної Швеції і також важливий промисловий центр, відоме як суднобудівний центр, другий після Гетеборга. Звідси беруть початок поромні переправи в Данію і Німеччину. Відстань від Мальме до Копенгагена лише 26 км.

Історико-культурні туристичні ресурси

Порівняно невелика за площею Швеція може, проте, похвалитися могутньою історичною спадщиною. Тут збереглися старовинні фортеці, собори і палаці.

Статус Світової спадщини надається місцям та будівлям, які вважаються важливими в плані їх культурної або природної цінності і їх треба зберегти заради інтересів всього людства та наступних поколінь. До таких місць належать окремі об'єкти, місця і цілі райони, які є унікальним підтвердженням історії Землі або людства.

Органом, який відповідає за перелік цих багатств, є ЮНЕСКО (Навчальна, наукова і культурна організація Організації Об'єднаних Націй). З того часу, як об'єкт з'являється у престижному Списку світової спадщини, йому гарантується захист.

Серед архітектурних пам'яток та музеїв Швеції найбільш значними і цікавими є 11 місць у Швеції, які занесені до Списку світової спадщини ЮНЕСКО:

- 1) Королівський маєток у Дротнінґгольмі;
- 2) Бірка і Ховгарден;
- 3) Енгельсберзький металургійний завод;
- 4) Наскальні вирізьблення у Танумі;
- 5) Парк Скогскіркогарден;
- 6) Хансітік (місто у Вісбі);
- 7) Лапонічний район;

- 8) Церковне селище Гаммелстад, Люлеа;
- 9) Морський порт Карлскруна;
- 10) Високе морське узбережжя;
- 11) Сільськогосподарський ландшафт Південної Еландії.

Стокгольм, хоча і не має загальновідомих шедеврів архітектури, заслужив славу одного з чарівніших міст Європи. Він розташований на скелястих берегах і островах протоки Норстрем, що з'єднує затоку Сальтшен з озером Меларен. Для вигляду міста характерною є наявність водних просторів (частина прісноводних, частина з морською водою), скель і парків, що поєднуються з стародавніми й сучасними будинками оригінальної архітектури. Його історичне ядро — Старе місто, чи Гамластан — розташоване на острові. Тут знаходиться Королівський палац, будівництво якого було закінчено в 18 столітті, романо-готичні церкви Сторчюрка (Велика церква) і Риддархольмсчюрка, споруджені в 13 ст. Головна визначна пам'ятка Великої церкви — скульптурна група Св. Георгія, що вражає дракона, і уклінної принцеси (1489). Усе це виконано з дуба, розфарбоване і частково позолочене.

На вузьких вуличках збереглося багато будинків і цілих кварталів, побудованих у 15-17 ст. Широка набережна Шепсбрун служить причалом для пасажирських суден. Лежачий на північному березі протоки Норстрем район Нормальм («Північне передмістя») служить головним адміністративним, торговим і культурним центром столиці.

Тут розташовані новий будинок риксдагу, правління найбільших банків і промислових концернів, великі універмаги, готелі й ресторани, оперний і драматичний театри, центральний вокзал, багатоповерхові житлові будинки.

Головна вулиця Стокгольму — Кунгсгата (Королівська). У центрі цього району, навколо площ Хеторрет і Сергелторг, на місці старих кварталів споруджені висотні адміністративні і торгові будинки, багатоповерхові гаражі-стоянки, прокладені багатоярусні вулиці-естакади. До півночі до Нормальму примикає район Естермальма, у 19 — початку 20 ст. забудований добротними дохідними будинками в п'ять-шість поверхів. Тут багато бульварів, парків і спортивних споруд і серед них Королівський стадіон, на якому в 1912 проходили Олімпійські ігри. У східній частині Стокгольма, у затоці Сальтшен, розташовані мальовничі острови Шепсхольмен і Юргорден (Звіриний острів) — одне з популярних місць відпочинку міських жителів з великим лісопарком, аквапарком, комплексом розважальних атракціонів «Тіволі», Зоопарком, Північним музеєм і етнографічним музеєм Скансен.

У більшості шведських міст є музеї, найбільш значними й цікавими є Національний музей, музей сучасного мистецтва, Музей природної історії. Музей науки й техніки, Морський музей — усі ці музеї знаходяться в Стокгольмі. Музей сільського зодчества в Скансені, художня галерея в Гетеборзі. Музей історії культури в Лунді. Туристів приваблюють також численні історичні пам'ятники. У Стокгольмі — Королівський палац (1754), церква

св. Миколи (XIII століття), церква Риддархольм (XIII століття), у якій похована велика частина шведських монархів. В Упсала – собор у готичному стилі, що будувався з 1289 по 1435 рік. У Вастерасе – готичний собор (1271р.), замок XII століття, парк зі статуями історичних особистостей. У Норчепинге – церква Хедвига (1675). У Линчепинге – собор XII століття, замок XIII століття. У Йенчепинге кілька церков XIV-XVII століть. У Кальмарі – залишки оборонної споруди Кальмарнаус XII століття. У Мальмі – замок Мальмехус XV століття.

На острові, відомому під назвою Stadsholmen (місто-острів), знаходиться Старе місто. Його вузькі бруковані вулички з чавунними ліхтарями і старовинні будинки з черепичними дахами та щільно зачиненими віконницями і досі зберігають середньовічні обриси.

Із сучасної архітектури заслуговує на увагу спортивна арена Globen – найбільша у світі сферична будівля. Основні визначні місця столиці – Королівський палац, Збройна палата, Королівський монетний двір, Казначейство. В національному музеї, художній галереї «Ліл'євалль» зібрані вироби майстрів з усього світу. Так само цікаво буде проїхатися у Стогкольмському метрополітені.

У передмісті знаходиться знаменитий палац Дротнінгхольм (XVII ст.) з чудовим парком. У Гетеборзі можна відвідати художню галерею. В місті Уппсала обов'язково варто відвідати собор у готичному стилі (1289-1435 рр.), Університет, у Вестеросі – готичний собор (1271 р.), палац XII ст., парк зі статуями історичних особистостей.

300 музеїв Швеції відіграють важливу роль у культурному житті країни, задовольняючи смаки та інтереси більшості відвідувачів. Найпопулярнішим є Музей корабля «Васа» у Стокгольмі, який показує, якою була Швеція в 17 столітті і розповідає про дивну історію військового корабля, що затонув майже відразу після першого виходу в море. У музеї відвідувачі можуть ознайомитися з захоплюючою експозицією XVII ст. і послухати дивовижну історію про військовий корабель та побачити його на власні очі.

Масштабність і різноманітність музеїв по всій країні вражає. Музей-садиби, які розповідають про місцеву історію, легко можна знайти по всій території Швеції. У Скансені в Стокгольмі було створено спеціальний культурний парк, у якому зібрані 150 культурних та історичних експонатів з усієї країни.

Національні музеї об'єднані в групи за принципом їх діяльності, яка координується загальнонаціональною системою музеїв. Кожний округ має музей, який є центром музейної діяльності у регіоні. Сільські асоціації культурної спадщини володіють музейними колекціями або музеями просто неба.

Шведська культура багата на традиції. Такі фактори як географія, геологія і культурний обмін впливали на формування традицій з покоління в покоління. Різноманітна географія Швеції стала причиною того, що шведам довелося пристосовуватися до природних умов, таким чином

створивши багату палітру місцевих традицій, що тісно переплітаються з національними темами.

Шведська культура зазнала впливу культур інших країн. Наприклад, присутність великої кількості германців у середньовічній Швеції пояснює те, чому так багато шведських традиційних фестивалів, таких як Середина Літа (танці навколо травневого дерева), свято гусака «Mertensges», Св. Люції та Св. Мартіна, дуже нагадують давні німецькі свята.

Однорідність багатьох народних фестивальних традицій пов'язана з впливом християнської церкви. Майже всі традиційні шведські фестивалі мають церковну основу. Багато з них виникло ще за середньовічного католицизму, який був скасований Реформацією у XVI столітті. У наші дні люди самі владні обирати релігію або релігійну конфесію, яка їм до вподоби, хоча шведи як і раніше насолоджуються пасхальними яйцями і святом Св. Люції завдяки середньовічним впливам.

На відомій площі Гетеборга знаходиться Концертний зал, збудований у 1935 році, який володіє прекрасною акустикою, завдяки якій він вважається одним з кращих залів світу. Кожного року на площі організують грандіозне свято «Göteborg Party», під час якого протягом чотирьох днів не припиняються музичні і театральні виступи, танцювальні марафони, відчиняється безліч кафе, закусочних, барів.

Головні туристичні райони

Туризм у Швеції досить розвинений. В країні можна виділити основні туристичні райони. Оскільки це країна різноманітних ландшафтів, то і відпочинок може бути різноманітним залежно від пори року та туристичних районів країни. На крайній півночі – сніжні місцевості, тут лютують справжні арктичні зими, де розвинені гірськолижні курорти Відпочиваючи у Швеції, можна побачити тихі північні селища, де дерев'яні будиночки пофарбовані у червоний колір та розписані національним орнаментом, невеличкі містечка, морське узбережжя з чудовими піщаними чи гальковими пляжами, над якими нависають чудернацькі скелі. У Швеції є те, що не завжди знайдеш в інших європейських країнах – це безмежні вільні незаселені простори. Вони характерні для широтних лісів, гір і національних парків. Іноді можна проїхати велику відстань і не зустріти жодної людини.

Відпочинок у Швеції – це ідеальний відпочинок для всієї сім'ї. Діти будуть щасливі відвідати розважальні парки, атракціони та зоопарки. Для тих, хто віддає перевагу активному спортивному відпочинку, слід відвідати курорт Оре. Хороше трасове катання, чудовий фан-парк для катання на сноуборді – все це подарує незабутні враження

Для гурманів кращими розвагами стане відвідування багатьох шведських ресторанів і кафе. Швеція достатньо наділена природними красотами і туристичними об'єктами: зелені поля півдня країни та сувора тундра Шведської Лапландії, зелені пагорби заходу та лісисті скелі Норботтена,

мальовничі острови і спокійні береги Боснійської затоки, величезна озерна система і безліч диких тварин – усе це приваблює до країни велику кількість туристів.

Велика кількість Шведських озер і більш ніж 24000 островів – справжній рай для любителів природи. Безліч суден курсують по озерах, тому тут неважко добратися з одного острова на інший. Тут кожен знайде заняття по душі: чудові можливості для рибалок, майже на всіх островах, можна взяти на прокат човни, здійснити прогулянку під парусом, а також покататися на велосипеді чи верхи на конях.

Озеро Венерн – найбільше Швеції, воно розташоване в західній частині центральної Швеції, ближче до Норвегії, недалеко від Гетеборга.

Озеро Веттерн знаходиться трохи південніше, і є другим за величиною, вода цього озера прославилась своїми цілющими особливостями.

Озеро Меларен, тут є перші поселення, деякі з них мають більш ніж тисячолітню історію, безліч замків, палаців, гарних містечок та мальовничих старих майстерень.

Особливої уваги заслуговує ринок туристичних послуг столиці країни – міста Стокгольм.

Стокгольм – одна з найкрасивіших столиць світу. Місто розташоване на 14 островах. Чудові будинки чергуються з зеленими оазисами, водою і мостами. Купатися і рибалити можна в самому центрі міста. Тут розташовані понад 70 музеїв. Найвідоміший є музей «Васа», де знаходиться найкрасивіший королівський корабель «Васа» 17 століття. «Васа» визнаний ЮНЕСКО кращим музеєм Європи, «Скансен» – найстарший у світі етнографічний музей під відкритим небом. Історичний музей із Золотою Кімнатою, Підземним залом, де зберігаються більш 3000 древніх предметів із золота і срібла. Будинок метеликів, Музей ляльок, Акваріум і Королівський палац. Офіційно як національне свято відзначається з 1983 р. Свято пов'язане з двома історичними датами: 6 червня 1523 р. Густав Еріксон, що очолив у 1521 р. антидатське народне повстання, був обраний королем Швеції під ім'ям Густав I Ваза; 6 червня 1809 р. були прийняті нова конституція, що діяла до 1 січня 1975 р. У 1809, після того як Росія окупувала Фінляндію відповідно з Тильзитським миром, укладеним Олександром I Наполеоном, Густав IV був скинутий дворянами. Королем був обраний його дядько Карл, що був змушений прийняти нову конституцію, що відновлювала рівновагу сил між Риксдагом і королем.

На острові, відомому під назвою Stadsholmen (місто-острів), знаходиться Старе місто. Його вузькі бруковані вулички з чавунними ліхтарями і старовинні будинки з черепичними дахами та щільно зачиненими віконницями і досі зберігають середньовічні обриси. Із сучасної архітектури заслуговує на увагу спортивна арена Globen – найбільша у світі сферична будівля.

Основні визначні місця столиці – Королівський палац, Збройна палата, Королівський монетний двір, Казначейство. В національному музеї,

художній галереї «Лільєвальс» зібрані вироби майстрів з усього світу. Так само цікаво буде проїхатися у Стокгольмському метрополітені. У передмісті знаходиться знаменитий палац Дротнінгхольм (XVII ст.) з чудовим парком.

Містечко *Уппсала* розташоване в 75 км. від столиці, є одним з найдавніших. Тут можна оглянути резиденції королів, «королівські кургани» VI-VII ст., один з найстаріших в Європі університет, Музей мистецтв, собор у готичному стилі (1289-1435 рр.).

Гетеборг – друге за величиною місто, розташоване на південно-західному узбережжі Швеції. Тут розміщений автомобільний концерн «Вольво». У місті багато історико-архітектурних пам'яток, які чудово вписуються у пейзажі. Тут знаходиться парк атракціонів «Лісеберг», морський музей з живими рибами і рептиліями. У місті варто відвідати художню галерею.

Місто *Вестерос* розташоване на узбережжі озера Меларен. Тут знаходиться готичний собор (1271 р.), палац XII ст., парк зі статуями історичних особистостей

У Північній Європі лікувально-оздоровчий туризм розвинений слабо. Виділяються курорти Швеції такі як Сарна, Селен, Мура, Ретвік, Лександ, проте всі вони мають переважно внутрішнє значення.

Оре – це найбільший та універсальний гірськолижний курорт у Скандинавії. Тут кожен зможе знайти саме те, чого шукає. Різні види трас розраховані як для новачків, так і для більш досвідчених лижників, можливі нічного катання та безліч розваг, які нікого не залишать байдужим до цього місяця. Оре – це загальна назва для трьох великих населених пунктів – Оре Бю, Дювед, Бернен. Усі селища знаходяться на невеликій відстані одне від одного, і пов'язані автобусними рейсами. Тут є понад 100 трас та 50 підйомників, прекрасно організована інфраструктура для катання. В 2007 році в Оре проходив чемпіонат світу з лижних видів спорту. Нові котеджі, готелі, ресторани, центри спорядження завжди готові прийняти багатьох гостей у будь-який час.

Шведська Лапландія – царство снігової королеви, один з найкращих гірськолижних курортів Скандинавії. Яскраве узбережжя Шведської Лапландії – чудове місце для відпочинку. Тут відкриваються чудові краєвиди, сонячний берег, мальовничі рибальські селища. Серед гірських вершин можуть знайти пригоди справжні романтики. Тут відкриваються надзвичайні пейзажі. Це рідна земля для корінних жителів, народу саамі. В лісах, які ростуть на берегах незайманих рік, туристи знаходять пригоди, спокій і задоволення. Саме сюди прийшли перші поселення більше 6000 років назад, і лише тут можна вгамувати спрагу захоплення, ввібрати енергію кришталево чистої природи Лапландії.

Мальме – саме це містечко часто називають морським курортом. Цим воно зобов'язане чудовим піщаним пляжам, протяжністю 30-40 кілометрів. Головна архітектурна особливість Мальме – 16-ти кілометровий двоярусний міст, який веде в мистецький острів Оресунд. Міст разом з підводним туне-

лем (протяжність 3,5 кілометра) з'єднує Швецію і Данію (Копенгаген, куди туристи та жителі міста Мальме нерідко їздять розважатися).

Селен – популярний гірськолижний курорт в центральній Швеції. Його повна назва – «Селище Селен», воно ділиться на декілька районів, найбільші з яких Ліндвален – Хегфелет і Тандодален – Хундфелет. Відділені райони курорту зв'язує безкоштовний автобус, тому тут завжди можна вибрати собі трасу до вподоби. Тут знаходиться 56 трас загальною протяжністю в 42 км, із яких 27 – зелені, 8 – сині, 14 – червоні, 5 – чорні. Перепад висот складає 240 метрів, а максимальна довжина траси – 2500 метрів. Крім того, на курорті є чудові можливості для бігових лиж, траси для цього виду спорту протягнулись на 49 км. Найбільший з районів курорту Селен – район Ліндвален. Тут є декілька ресторанів і барів, спортивні магазини. Район Ліндвален розділений на кілька різних за комфортності селищ, всі готелі знаходяться неподалік від підйомників.

Швеція відноситься до країн, що мають глибокі традиції, пов'язані із розвитком туризму. Перші туристичні клуби були створені в країні наприкінці XIX ст. Найпопулярнішим серед населення є гірськолижний туризм. Популярними гірськолижними курортами є Оре і Селен.

У теплий період року високоатраактивними вважаються дзеркально чисті озера, має своїх палких прихильників також заполярне літо.

У країні є надійна база для розміщення туристів — 500 тис. ліжко-місць, в тому числі 25% місць — це приміщення готельного типу. Щорічно Швецію відвідує майже 1 млн туристів.

ТАЇЛАНД

Площа – 513 115 км²

Населення – 64,6 млн осіб

Столиця – Бангкок (5,6 млн осіб)

Загальні відомості

Таїланд розташований в Південно-Східній Азії, займає центральну частину Індокитайського півострова і північну частину півострова Малакка. Офіційна назва – Королівство Таїланд. Площа становить 513 115 км² (49 місце серед держав світу).

На півночі і північному сході Таїланд межує з Лаосом, на сході — з Камбоджею, на півдні — з Малайзією, на заході — з М'янмою (нова назва Бірми).

Протяжність берегової лінії Таїланду — 2600 км. Південно-західні береги омиваються Андаманським морем, а південно-східні — Сіамською затокою Південно-Китайського моря.

Таїланд займає вигідне географічне положення на перетині важливих торговельних шляхів, які ведуть з Європи, країн Близького Сходу й Індії до країн Малайського архіпелагу й Австралії.

Назва країни неодноразово змінювалася. В Європі вона стала відомою під назвою Сіам наприкінці XVI ст. Ця назва зберігалася до 1939 р. Сьогоднішня назва країни є перекладом тайського слова «Міангтай», що означає «країна вільних». Таїланд — «країна тайців» або «країна вільних». Назва цілком себе виправдовує: Таїланд — єдина країна Південно-східної Азії, що зберегла незалежність, тоді як всі сусідні країни були колоніями Франції або Великобританії.

Територія Таїланду витягнута з півночі на південь (відстань від найпівнічнішої точки до найпівденнішої точки — 1770 км), протяжність з заходу на схід — 772 км. Найвища точка — гора Інтханон (2595 м). Найбільш освоєна в господарському відношенні центральна частина країни, особливо Менамська низовина. Гірські території вкриті лісами і мало освоєні.

Населення складає 64,6 млн осіб (19 місце). Столиця Бангкок (9 млн осіб з приміською зоною). Державне свято 5 грудня — День народження короля, 1927 р. Державна мова — тайська. В діловій практиці використовується також англійська мова. Грошова одиниця — бат. Державна релігія — буддизм, який сповідує 95% населення.

ВВП (2006) — 596,5 млрд дол. США (20 місце), на душу населення — 9,2 тис. дол. США (66 місце). Таїланд — нова індустріальна держава. Член ООН.

Державний устрій та форма правління

З 1932 р. Таїланд — конституційна монархія. Глава держави — король Пуміпон Абульдет-Рама. Король користується повною пошаною нації, яку іноді використовують під час політичних криз. Прем'єр-міністр призначається королем, але ним стає лідер більшості в парламенті. Двопалатний Тайський парламент — Національні Збори — ділиться на Палату представників на 357 місць і Сенат на 268 місць. Членів обох палат обирає народ Таїланду, за винятком 50-ти відсотків Верхньої палати (Сенату), вони призначаються монархом. Нижня палата (Палата представників) обирається на 4 роки, Сенат — на 6 років.

В адміністративному відношенні Таїланд поділений на 76 провінцій (чангвати) і одне муніципальне утворення — столицю країни Бангкок. Деякі тайці дотепер вважають Бангкок окремою провінцією, якою він був до 1972 року, завдяки чому Таїланд був державою з 76 провінціями. Кожна провінція підрозділяється на райони — за станом на 2006 рік всього налічується 796 районів, 81 підрайонів і 50 міських районів Бангкока. У кожній з провінцій є один центральний район. У Бангкоку райони міста називаються кхет, які далі діляться на квенги, приблизно подібні тамбонам (общини або підрайони) в інших провінціях. Тамбон далі ділиться на мубани, тобто селища (села).

Політичне життя Таїланду вкрай нестабільне. За 50 років в країні змінилося понад 40 урядів і діяло 14 конституцій, відбулося більше 20 військових переворотів.

Основні політичні партії: Партія нової надії (Внг май) – 125 осіб у парламенті; Демократична партія (Прачатипат) – 123; Партія національного розвитку (Чат паттана) – 52; Тайська національна партія (Чан тай) – 39; Партія соціальної дії (Кит сангком) – 21 та ін.

Історичні особливості розвитку

Історія країни бере свій початок з королівства Сукхотай, утвореного в 1238 році. Його наступником стало королівство Аютія (Аюттхайя) засноване в 1350 році. Тайська культура відчула на собі сильний вплив Китаю і Індії. Контакти з Європою почалися в XVI столітті, але Таїланд — єдина країна в Південно-східній Азії, яка ніколи не була колонізована. Правда, Таїланд був вимушений залишити свої південні провінції, які пізніше стали трьома північними штатами Малайзії. Викликано це було інтересами Великобританії, що намагалася підкорити Таїланд.

Тайський народ гордиться тим, що їх країна ніколи не була колонією. Тому є дві причини: Таїланд хотіли залишити як буфер між частинами Азії, які вже були колонізовані Великобританією і Францією. Друга причина полягає у тому, що у Таїланду у той час були дуже сильні правителі. В основному мирна революція в 1932 році привела до того, що Таїланд став конституційною монархією. Раніше відомий як Сіам, Таїланд вперше одержав своє нинішнє ім'я в 1939 році, і вдруге, вже остаточно, в 1949 році, після Другої світової війни. Протягом цієї війни Таїланд був союзником Японії і після її поразки потрапив в зону впливу США.

Одним з найвідоміших представників тайської культури того періоду був принц Дамронг Ратчанубаб. Він став засновником сучасної системи управління країни. Також був істориком і одним з найвпливовіших інтелектуалів Таїланду свого часу. Дамронг Ратчанубаб став першим тайцем, включеним в список ЮНЕСКО найзаслуженіших людей.

Населення

Таїланд — багатонаціональна країна зі строкатим етнічним складом населення. Тут проживає понад 30 національностей.

Антропологи відносять більшість населення до південної вітки монголоїдної раси. Близько 80% населення належить до тайської мовної сім'ї. Найбільший народ цієї групи — власне таї — становлять 52% населення країни. Таї проживають компактно в центральних регіонах країни. Другий за чисельністю народ Таїланду — лао — проживає в основному в північно-східних районах.

Національні меншини становлять 20% загальної чисельності населення. Серед них переважають китайці. Основна маса китайського населення імігрувала в країну в XIX ст. Більшість китайців проживають в містах. На півдні Таїланду живуть малайці. Решта населення — це дрібні етнічні групи. Незначна частина порівняно з іншими народами припадає на європейське населення, яке проживає у великих містах.

Потомки аборигенного населення — мон-кхмери — становлять близько 3% населення і зосереджені в основному на північному і південному сході країни.

Державна мова країни — тайська. В діловій практиці і на переговорах використовується також англійська мова.

За чисельністю населення Таїланд входить до другої десятки країн світу. На середину 2000 р. тут проживало 61,4 млн осіб (18-те місце в світі). За останню чверть століття населення зросло удвічі. Останні десять років середні темпи приросту населення становили 1,8% за рік. Цей показник має тенденцію до зниження і наприкінці 1990-х років знизився до 1,3% за рік. За прогнозними оцінками населення Таїланду надалі зростатиме, в основному за рахунок природного приросту. В кінці 1990-х років коефіцієнт народжуваності становив 18 осіб на 1000 жителів, а смертності — 7 осіб на 1000 жителів. Головною причиною високого природного приросту стало зниження смертності, особливо дитячої — 35 осіб на 1000 народжених, що 1,5 рази менше аналогічного показника в субрегіоні.

У віковому складі населення переважають молоді вікові групи населення. Діти до 14 років становлять 24% загальної чисельності населення, а особи віком понад 65 років — 6%. Середня тривалість життя чоловіків — 66 років, жінок 72 роки.

За розподілом економічно активного населення у сферах господарської діяльності високою є питома вага зайнятих в сільському господарстві — 45,4%. Рівень безробіття в країні — 3,4% (1998 р.).

Середня щільність населення — 119,4 осіб на км² (2000). Згідно з цим показником, країна займає 59 місце в світі. Найбільша щільність населення у районах, які оточують Бангкок, — понад 1200 осіб на км². В той же час в деяких західних, північних і північно-східних районах цей показник не перевищує 20 осіб на км².

Понад 2/3 населення проживає в сільській місцевості. Таїланд належить до країн з низьким рівнем урбанізації. В середині 1990-х років в містах проживало тільки 23% загальної чисельності населення. Більше третини міського населення зосереджено в Бангкоку. Це єдине велике місто в країні, його чисельність — 8,7 млн осіб (1992 р.).

Столицю Бангкок став у 1782 р. До цього головним містом країни була Аюгата.

Друге за величиною місто країни — Чіангмай, яке знаходиться на півночі, налічує 264 тис. жителів. Інші великі міста, в яких проживає понад 100 тис. жителів, — Након, Рансіма, Лампанг.

Державна релігія — буддизм, який сповідує 95% населення. В країні налічується 250 тис. монахів і понад 27 тис. буддійських храмів (ватів). На кожних 2 тис. жителів припадає один храм і 10 монахів.

Друге місце після буддизму займає іслам. Його сповідує 4% населення, яке проживає на півдні країни, в основному малайці. З інших релігій поширені: християнство, індуїзм і конфуціанство.

Грамотність населення є найвищою в субрегіоні — 93%. Проте рівень освіченості сільського населення ще значно відстає від освіченості населення в містах. Медичне і санітарне обслуговування населення залишається недостатнім. На одного лікаря припадає понад 4 тис. жителів. Приблизно половина медичного персоналу працює в столиці.

Рівень життя населення — невисокий. Причому рівень життя міського населення у 5 разів перевищує рівень життя сільських жителів.

Природні умови і ресурси

У рельєфі Таїланду переважають рівнини. Центральна частина країни зайнята Менамською низовиною. Поверхня її складена алювіальними наносами і поступово опускається до моря. Рельєф північної і західної частин країни — гірський. На півночі розташоване сильно розчленоване невисоке плато, яке у південно-східному напрямі перетинають гірські хребти. Тут знаходиться найвища точка країни — гора Інтханон (2567 м). На заході вздовж кордону з М'янмою простягаються древні гірські хребти. Східну частину країни займає плоскогір'я Корат складене мезозойськими пісковиками, що горизонтально залягають на кристалічній основі. Круті ступінчасті краї цього плато утворюють різко виділені в рельєфі сходинок і нависають над рівниною Менаму (Дангп'я). На південь від плоскогір'я височать Кордамонові гори.

Найбільш освоєна в господарському відношенні центральна частина країни, особливо Менамська низовина. Гірські території вкриті лісами і ще мало освоєні.

Серед корисних копалин переважають руди металів, особливо олова і вольфраму, які відзначаються дуже високою якістю. За запасами олова, які оцінюються у 1200 тис. т, Таїланд займає третє місце в світі (після Малайзії й Індонезії). Найбільші його родовища зосереджені на Малакському півострові. Вольфрам і олово залягає також на заході і північному заході країни. Серед металевих корисних копалин важливе значення мають залізни руди, свинець, цинк і марганець.

Країна багата на нерудні корисні копалини: барит, флюорит, фосфорит, калійну і кухонну солі. Зустрічаються дорогоцінне і напівдорогоцінне каміння, сапфіри, рубіни, топази.

З паливно-енергетичних копалин найбільше значення має природний газ. Ресурси нафти невеликі. Головні родовища природного газу і нафти приурочені до континентального шельфу Сіамської затоки. У субрегіоні

Таїланд виділяється найбільшими запасами бурого вугілля, основні родовища якого зосереджені на півночі і на півдні країни.

Клімат Таїланду — вологий тропічний і субтропічний. Це пояснюється розташуванням більшої частини країни в тропічній і субтропічній зонах і впливом південно-західного і північно-східного мусонів. Відстань між крайньою північною і крайньою південною точками Таїланду складає 1860 км, а перепад широт — близько 15. Така протяжність з півночі на південь робить клімат Таїланду одним з найрізноманітніших в Південно-східній Азії. Південно-західний мусон приносить дощі і відносну прохолоду в кінці травня — середині липня. До листопаду дощі припиняються, і настає «прохолодний сухий» сезон, що триває до середини лютого. В цей час позначається і вплив північно-східного мусону, що не зачіпає Північний, Північно-східний і Центральний Таїланд безпосередньо, проте приносить прохолоду. Після ослаблення мусонів, в лютому — травні, настає сильна жара, причому вогкість повітря поступово збільшується аж до початку нового мусонного сезону, а потім цикл повторюється знову.

Тривалість сезону дощів визначити дуже важко. Звичайно він починається в травні — червні і може тривати до листопаду. У центрі країни і на східному побережжі сильні дощі йдуть в серпні — вересні. Жовтень — звично останній місяць вологого сезону, коли значні об'єми води вже накопичилися в іригаційних системах і міському дренажі, внаслідок чого при нечастих і не дуже сильних дощах відбуваються досить сильні повені. Зокрема, коли річка Чаопрайя виходить з берегів, деякі квартали Бангкока бувають затоплені, адже біля третини міста знаходиться нижче за рівень моря. Сезон дощів в Таїланді незрівняний з аналогічною порою року в інших країнах Південно-східної Азії. Звичайно, ґрунтові дороги робляться непрохідними, а над тропічними пляжами частина дня висять хмари, проте, вони пропускають достатню кількість ультрафіолетового проміння, щоб прогріти повітря, море і пісок пляжів.

Таїланд порівняльно нежарка країна, це означає, що звиклим до європейського клімату туристам в ній буде набагато легшим, ніж на африканських сафари.

Рік ділиться на три основні сезони

- жаркий: він починається в березні і закінчується в травні;
- дощовий: з червня по жовтень, це сезон південно-східного мусону і сильних злив;
- прохолодний: з листопаду по лютий.

Якщо ви приїхали відвідати столицю Бангкок в період з квітня по грудень, то найвища температура, яку ви можете чекати, доходить до +25 і +29 градусів. Ну а найвдалішим сезоном для поїздки до Таїланду вважається період з грудня по червень і серпень-вересень. Погода в цей час в основному суха, а температура від +20 до +24 градусів.

І бережіться сезонів дощів! Передбачити їх точно неможливо — все залежить від переважаючого вітру. А це значить, що зливи нерівномірно і не одночасно приходять на територію Таїланду.

В найбільш прохолодну пору року, яка триває з листопада до лютого, середньомісячні температури не опускаються нижче 24°C. Період дощів триває з червня до жовтня. В середньому за рік випадає 2000 мм опадів. Найбільш вологий район країни — західне узбережжя, де випадає до 4000 мм опадів, а найбільші сухі райони знаходяться у західній частині плоскогір'я Корат.

Територія країни вкрита густою річковою мережею. Найбільша ріка Таїланду — Менам, або Чао-Прая, яка пересікає країну з півночі на південь і впадає в Сіамську затоку. Вздовж східного кордону країни протікає р. Меконг — одна з найбільших рік Азії. Її притоки перетинають плато Корат.

Ріки, як правило, повноводні. У сезон дощів вони часто виходять з берегів, а в сухий — міліють. У період повеней ріки збагачують ґрунти родючим мулом. У верхніх течіях ріки використовують для сплаву лісу, а в нижніх — для судноплавства. Гірські ріки мають значні запаси гідроенергії.

Озер у країні небагато. Більшість з них знаходиться на північному сході країни. Найбільше озеро — Тхамлуанг — розташоване в східній частині півострова Малакка.

Один раз на рік, найчастіше в жовтні — листопаді, майже вся Бангкокська рівнина ховається під водою, перетворюючись на величезне прісноводне озеро, над поверхнею якого височіють стовбури пальм і споруди паль сіл. Індустріалізація багато в чому змінила вигляд Центрального Таїланду за останні 30-40 років. Тут ніколи не було великих лісових масивів, а за останній час зникли і ті ліси, які ще збереглися. Сьогодні лісом покриті тільки гірські райони провінцій Ратчабурі — на межі з М'янмою, Чантхабурі і Витрат — на межі з Камбоджею.

Лісові ресурси — одне з головних природних багатств країни. Ліси вкривають 27,7% території країни. Це найнижчий показник у Південно-Східній Азії. Найбільш поширені вічнозелені тропічні та вологі і сухі мусонні ліси.

Вічнозелені тропічні ліси ростуть в найбільш вологих районах і відзначаються багатим видовим складом. Мусонні листопадні ліси займають північну частину країни і плато Корат. Вони бідніші за видовим складом, серед них особливо ціняться тикові ліси. Сухі мусонні ліси ростуть у внутрішніх районах, в міжгірних долинах і котловинах, де випадає порівняно небагато опадів. Вони складаються з низькорослих дерев, серед яких переважають бамбук і колючі чагарники. На морському узбережжі ростуть кокосові пальми, а заболочені ділянки вкриті мангровими лісами.

Лісозаготівельні організації, а також селяни, які практикували підсічно-вогневу систему землеробства, винищили ліси. За останні 20 років площа лісів скоротилася на третину. Уряд Таїланду припинив лісорозробки і

оголосив резерватами ліси, які залишилися, щоб підтримувати необхідний водний баланс і захистити тварин. У країні прийнята програма лісовідновлення, яка передбачає щорічну посадку на значних площах молодих дерев.

Кліматичні ресурси країни сприятливі для вирощування сільськогосподарських культур, які не потребують тривалого дощового сезону.

Під впливом мусонного клімату себевкваторіального поясу на підстиляючій поверхні утворились переважно червоно-бурі, алювіальні ґрунти і червоноземи.

Найбільш поширені в країні червоно-бурі ґрунти, які переважають на плато Корат, а також зустрічаються в центральних і південно-східних районах країни. Вони утворилися під лісами з колючих чагарників і бамбуків. Ці ґрунти малородючі. Землеробство на них можливе тільки при внесенні великої кількості добрив.

На гірських схилах в південно-східній частині країни і на Малаккському півострові поширені червоноземи. Вони також відзначаються невисокою родючістю.

Найбільш родючі ґрунти — алювіальні. Вони поширені в долинах рік центральної частини країни, особливо великі площі вони займають на Менамській низовині. Ці ґрунти найбільш використовують для вирощування рису. Морське узбережжя займають болотисті і піщані ґрунти.

У Таїланді є 96 національних парків, близько 100 притулків живої природи і 65 лісопарків, які в сумі складають повні 13 відсотків території країни. Система парків, керована Королівським Лісництвом, забезпечує відвідувачам вільний доступ до природного скарбу країни, починаючи від гірських соснових лісів Півночі до південних тропічних лісів, і захоплюючих дух коралових островів з неповторним підводним світом на обидвох побережжях.

Внесений в список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО *національний парк Кхао-Яй*, привертає увагу своїми мусонними лісами, красивими водопадами, стежинами для прогулянок, чарівним співом птахів і тваринами, що охороняються: слонами, тиграми, ведмедями і ін.

Національний парк Нам-Нао характерний бамбуковими гаями, *Пху-Крадунг* – сосновими лісами, *Каенг-Крачан* – вічнозеленими лісами, *Кхаосік* – розкішними тропічними лісами.

Заповідник Дон-Інтханон, що влаштувався на півночі Таїланду, в провінції Чианг Травень навколо високої вершини країни вітає чарівними орхідеями, над якими кружляють 400 видів екзотичних птахів.

Один з найкрасивіших каскадів Таїланду – семиярусний водопад *Єраван*, розташовується в однойменному горбистому національному парку, що знаходиться в провінції Канчанабурі.

Дивовижні, пронизані печерами і морськими гротами острови із зеленого вапняку, що стали природними декораціями фільму про Джеймса Бонда є багатством національного парку *Пханг Нга*, в якому до того ж розташовується мусульманське рибальське село на палях, і є доісторичні наскальні розписи.

Місцем гніздування великої кількості водоплавних птахів славиться *національний парк Сам Рой Йот*. Покритий рідкісним лісом, окреслений величезними вапняковими скелями, парк з прекрасними пляжами і печерами.

Мережа морських національних парків Таїланду прикрашає Андаманське море і Сіамську затоку. До їх числа входить чарівний парк *Тарутао*, який є групою з 51 острова, що охороняється, на західному побережжі Таїланду, поблизу малазійської морської границі, а також облямований прекрасними пляжами, сліпучими кораловими рифами острів-заповідник Самет і Самуї *національний парк Анг Тхонг*, що розмістився на острові, з розкішними срібними пляжами.

Господарство

Таїланд відноситься до небагатьох країн Азії, яким вдалося відстояти незалежність в епоху колоніальних завоювань. Історія Таїланду як держави починається з першої половини XVIII ст. Народжена у війнах, країна поширила військову організацію і на соціально-економічну структуру суспільства. Тривалий період провідну роль в Таїланді відігравала військова аристократія.

У господарстві головне місце займало рисосіяння на заливних і суходільних землях. Розчистка земель під рис здійснювалася підсічно-вогневим способом. Для зрошування розчищених земель споруджували найпростіші ірригаційні системи.

Промисловість зародилася наприкінці XIX ст. У цей час виникла гірничовидобувна і рисоочисна промисловість, які працювали на експорт. Головні позиції у промисловості цього періоду займав англійський капітал. Важлива роль у розвитку промисловості на початку XX ст. належала місцевому капіталу, головним чином китайському. В довоєнний період промисловість обслуговувала в основному потреби зовнішнього ринку. У роки Другої світової війни в країні посилилась тенденція до розвитку галузей промисловості, які задовольняли внутрішні потреби країни.

Суттєвих змін в економіці не відбулося і в повоєнний період. Найбільше розвивалися традиційні галузі промисловості, пов'язані з видобутком олова і первинною переробкою сільськогосподарської сировини. Зовнішня торгівля орієнтувалася переважно на експорт традиційних товарів — рису, олова, каучуку та імпорту промислових товарів широкого вжитку.

На початку 1980-х років почався новий етап економічного розвитку, який характеризується суттєвими якісними і кількісними змінами в економіці країни. У галузевій структурі ВВП відбулися зрушення, які змінили характер економіки з аграрно-сировинного на аграрно-індустріальний. У середині 90-х років у промисловому секторі економіки створювалося 39% ВВП країни, хоч основна частка економічно активного населення і далі була зайнята в аграрному секторі. За розмірами ВВП, який оцінювався у 117,9 млрд доларів (1994), Таїланд займає друге місце в субрегіоні. Проте за рівнем

економічного розвитку — тільки четверте у Південно-Східній Азії і 78-ме в світі. В 1994 р. ВВП на одного жителя в країні становив 2040 доларів, що в три рази менше від аналогічного середнього показника в субрегіоні.

Економічна політика держави забезпечила високі темпи економічного зростання. Так, якщо в 50-х роках вони не перевищували 5%, то в 90-х роках вже досягли 8,5% і були одними з найвищих в субрегіоні.

Найбільш динамічно розвивається промисловість. За останнє десятиріччя значно ускладнилася її структура, про що свідчить освоєння нових галузей, пов'язаних з виробництвом машин, теле- і радіоапаратури.

Іноземні компанії в Таїланді створюють філіали своїх підприємств. Продукція цих підприємств є конкурентноздатною на зовнішньому ринку і значна її частка експортується. В результаті Таїланд отримав доступ до сучасних технологій, а робоча сила набуває високої кваліфікації.

Аграрний сектор характеризується низьким рівнем розвитку. Середні річні темпи росту ВВП цієї галузі у 2 рази нижчі, ніж у промисловості. Тривалий час сільське господарство розвивалося екстенсивним шляхом, що було пов'язано з наявністю в країні значного фонду вільних земель при надлишку робочої сили. Інтенсивний розвиток сільського господарства з використанням машин, мінеральних добрив, високоурожайних сортів охоплює ще тільки окремі райони.

У повоєнний період відбулися зміни в структурі сільськогосподарського експорту. Хоч рис залишився важливою статтею експорту, значення його впало і він вже не займає монопольного положення. Важливе місце в експорті посідають кассава, натуральний каучук, кукурудза і консервовані ананаси.

У промисловості переважає приватний сектор. Частка промисловості у створенні ВВП зростає з 18,7% у 1960 р. до 39% у 1994 р. У галузях важкої промисловості, і перш за все у виробництві засобів виробництва, вагомій позиції займає іноземний приватний капітал. Національний приватний капітал переважає в легкій, харчовій і видобувній промисловості.

Таїланд — сьомий у світі виробник олова, один з найбільших експортерів флюориту і вольфрамової руди.

Головна галузь видобувної промисловості — видобуток металевих руд, перш за все олова. Олов'яна руда і продукти її переробки є важливою статтею експорту. Основний район видобутку олова — півострів Малакка. В останні роки олов'яну руду видобувають в шельфовій зоні Андаманського моря. Щорічно в країні видобувають понад 20 тис. т оловоконцентратів. Таїланд — член організації країн-виробників олова. Головні імпортери олова — США, Японія і країни Західної Європи.

У значних розмірах в країні видобувають залізну руду, марганець, цинк, вольфрам. Швидко зростає видобуток гірничо-хімічної сировини, головним чином флюориту.

Видобуток мінерального палива ведеться у невеликих розмірах. З початку 80-х років в країні видобувають природний газ і нафту.

Енергетика. Головним енергоресурсом в Таїланді є рідке паливо. За рахунок нафти і нафтопродуктів забезпечується 70% потреб країни в енергоносіях. Друге місце в енергобалансі займає природний газ — 19%. Велику роль в енергоспоживанні країни відіграють традиційні джерела енергії, перш за все деревне паливо. Тверде паливо, гідроенергоресурси та інші джерела енергії використовуються мало.

Таїланд не задовольняє внутрішніх потреб в енергоносіях. Близько 60% енергоносіїв імпортується з інших країн.

На теплових електростанціях виробляється 2/3 загального виробництва електроенергії. Вони працюють на нафті і газі. Основна частка виробленої електроенергії використовується в промисловості і тільки третина йде на побутові потреби.

Обробна промисловість. В довоєнний період обробна промисловість в Таїланді була представлена тільки підприємствами легкої і харчової промисловості. В повоєнний період поряд з розвитком традиційних галузей виникли нові галузі — металургія, машинобудування, хімічна промисловість. Та за чисельністю зайнятих і вартістю виробленої продукції все ще домінують харчова і легка галузі промисловості. Основну частку підприємств обробної промисловості становлять дрібні і середні підприємства. Великі підприємства переважають у нових галузях обробної промисловості. Більшість підприємств обробної промисловості зосереджені у Бангкоку. Третина виробленої продукції експортується.

Харчова промисловість представлена рисоочисними, цукровими, тютюновими, олійножировими, консервними та іншими підприємствами. Серед галузей харчової промисловості переважає рисоочисна. Це одна з найбільш відсталих в технічному відношенні галузей. Більшість підприємств розміщені у рисосіючих районах, а також в портах.

У легкій промисловості важливе місце займає текстильна промисловість — виробництво бавовняних тканин, шовку, синтетичного волокна, трикотажу, килимів і джутових мішків. Сучасні підприємства текстильної промисловості збудовані при участі іноземного капіталу, перш за все японського.

Галузі важкої промисловості працюють в основному на імпортованій сировині і напівфабрикатах. Серед них виділяються металургія і машинобудування. Це нові для Таїланду галузі промисловості, які почали розвиватися всередині 60-х років ХХ ст. За цей час збудовано цілий ряд підприємств з виплавки чавуну, сталі, олова, виготовлення електротехнічного обладнання, авто- і тракторозбиральні підприємства. Сучасні машинобудівні підприємства належать змішаним компаніям, найчастіше з участю японського капіталу.

З інших галузей важкої промисловості швидко розвиваються нафтохімічна, целюлозно-паперова, виробництво будівельних матеріалів і мінеральних добрив.

Сільське господарство Таїланду відіграє важливу роль в економіці країни. У цій галузі зайнято 45,4% економічно активного населення, ство-

рюється 12% ВВП. Аграрний сектор є важливим джерелом надходження в країну іноземної валюти.

Аграрна сфера країни глибоко інтегрована у світове господарство. Таїланд важливий постачальник на світовий ринок рису, кассави, натурального каучуку.

Водночас сільське господарство залишається найбільш відсталим сектором економіки. Воно характеризується низькими, у порівнянні з іншими галузями економіки, темпами виробництва, відсталою матеріально-технічною базою, низьким рівнем продуктивності праці.

У Таїланді найвищий у субрегіоні рівень сільськогосподарського освоєння території — 39,4% загального земельного фонду. Забезпеченість ріллею на одного жителя — 0,34 га, а на одного зайнятого в сільському господарстві — 0,8 га. Показники землезабезпечення є одними з найвищих у Південно-Східній Азії.

У галузевій структурі сільського господарства переважає землеробство, у якому виробляється 2/3 валової сільськогосподарської продукції. Тваринництво упродовж тривалого часу розвивалося як підсобна галузь землеробства. Тільки у 80-х роках в країні почали створювати спеціалізовані тваринницькі ферми.

Землеробство розвивається на поливних і неполивних землях. Зрошувані землі становлять чверть оброблюваних земель і зосереджені в основному в долині р. Чао-Прая.

Рівень інтенсифікації сільського господарства в цілому невисокий. Основна тяглова сила — бики і буйволи. Трактори використовуються тільки у великих господарствах. За рівнем хімізації сільського господарства Таїланд набагато відстає від інших країн Південно-Східної Азії.

Серед продовольчих культур переважають зернові. Основна продовольча культура — рис, під яким зайнята половина посівних площ. Головний район вирощування рису — центральні провінції країни. За експортом рису країна займає друге місце в світі. Збільшення виробництва зернових відбулося в основному за рахунок освоєння нових земель, їх урожайність так і залишилася на рівні 20 ц/га. Та все ж тут щорічно збирають понад 25 млн т зерна, що становить чверть його валових зборів у країнах Південно-Східної Азії. На одного жителя в Таїланді виробляється в середньому 400-410 кг зерна. За цим показником країна займає перше місце в субрегіоні.

Важливе місце у зерновому господарстві країни, крім південних районів, займає кукурудза. Розширення посівних площ під цією культурою дало змогу зміцнити кормову базу тваринництва. Значна частина кукурудзи експортується. Найбільший її імпортер — Японія.

Головні райони вирощування кассави — південний схід і південь країни. На світовому ринку Таїланд виступає найбільшим її експортером.

Повсюдно в Таїланді вирощують фрукти й овочі. Головні райони товарного виробництва плодоовочевої продукції знаходяться на півдні і південному сході країни і в районах, прилеглих до Бангкока. Основну

частину продукції споживають у свіжому виді на місці, переробляють на консервних заводах, а також експортують, головним чином, консервовані ананаси.

Технічні культури вирощують в селянських господарствах і на плантаціях. Головна технічна культура — гевея, друга за значенням після рису. Перші плантації гевеї з'явилися на початку ХХ ст. Основні райони її вирощування зосереджені на півдні країни. За експортом натурального каучуку Таїланд займає третє місце в світі.

З інших технічних культур поширені цукрова тростина, джут, ке-наф, бавовник, тютюн та ін. Валові збори цих культур забезпечують потреби внутрішнього ринку і в значних розмірах експортуються.

Тваринництво в Таїланді розвинене слабо. Провідна галузь тваринництва — розведення буйволів і биків, яких використовують як робочу худобу на сільськогосподарських роботах. Продуктивне тваринництво має переважно м'ясний напрям. Головні його галузі — свинарство і птахівництво. Тваринництво м'ясо-молочного напрямку найбільш поширене на північному сході країни, де є обширні природні пасовища.

Рибальство. Риба займає важливе місце в харчовому раціоні місцевого населення, а також експортується. На рибні ресурси багаті море і внутрішні водойми, крім того, рибу розводять на заливних рисових полях. Проте найбільше значення має морське рибальство.

Транспорт. У внутрішніх перевезеннях головну роль відіграють наземний (автомобільний і залізничний) та річковий транспорт. Міжнародні перевезення забезпечує морський транспорт. *Автомобільний транспорт* — головний вид сухопутного транспорту. На нього припадає основна частка перевезень пасажирів і вантажів. Загальна протяжність доріг з твердим покриттям 28,0 тис. км. Найбільш густа мережа доріг — в Центральному районі. Головний автомобільний вузол країни — Бангкок.

Залізничний транспорт займає друге місце за обсягом внутрішніх перевезень пасажирів і вантажів. Загальна протяжність залізниць — близько 5 тис. км. Основну частину залізниць прокладено в довоєнний період. Переважають одноколіїні залізниці. Вони зв'язують Бангкок з північними, північно-східними і південними районами країни. Бангкок і Сінгапур зв'язує регулярне залізничне сполучення. Проміжні зупинки включають Kuala Lumpur, Butterworth і інші важливі міста південного Таїланду.

Річковий транспорт. Загальна протяжність річкових шляхів перевищує 10 тис. км. Проте тільки деякі з них можуть використовуватися впродовж усього року. Головна річкова транспортна артерія — р. Менам та її притоки.

Морський транспорт забезпечує основні зовнішньоторговельні перевезення країни. Основну частку міжнародних вантажоперевезень здійснюють іноземні судна. Головний порт країни — Бангкок, який зв'язаний регулярними морськими лініями з багатьма портами світу. Круїзні морські судна типа Cunard's Queen Elizabeth II, Royal Viking, або Pearl of Scandinavia періодично відвідують Паттаю.

Повітряний транспорт. Перші внутрішні повітряні лінії були відкриті на початку 70-х років. У країні близько 100 аеропортів, з них три — міжнародного класу. Найбільший аеропорт — Дон Мианг (поблизу Бангкока). Бангкок є головними повітряними воротами країни. Велика частина мандрівників прибуває через Бангкокський міжнародний аеропорт Suvarnabhumi Airport. Аеропорт пов'язаний з Європою, Північною Америкою, Азією і Австралією щоденними рейсами всесвітніх авіакомпаній. Також міжнародні рейси, головним чином з Сінгапура, Куала-Лумпура, Пінанга і Гонконга, виконуються в аеропорти Phuket, Hat Yai, і Chiang Mai на півночі Таїланду.

Найбільші міста

Бангкок – політичний, культурний, діловий і науковий центр королівства Таїланду зі всіма властивими мегаполісам ознаками: нескінченними дорожніми пробками, соціальними контрастами, забрудненим навколишнім середовищем, до яких додаються локальні проблеми, пов'язані із задушливою погодою і несподіваними повенями – це і є сучасний Бангкок.

Умовно розділений прокладеною з півночі на південь залізничною лінією на два великі райони Бангкок, пропонує мандрівникам порівняти дві його іпостасі стародавню і сучасну. Розташоване на захід від залізниці Старе місто Бангкока, сконцентрувало на своїй скромній території більшість історичних визначних пам'яток столиці.

Саме в цій частині Бангкока на вулиці На Пхра Лан, розташовується видатний пам'ятник культури Таїланду оточений 2 кілометровою стіною Великий Королівський Палац – Читралада Вілла.

Сьогодні перетворений на музей, величезний комплекс Великого Королівського Палацу, вміщає в себе деякі урядові, міністерські установи і розкішні пам'ятники архітектури Таїланду, такі як Вати Бенча-мабофіт (Мармуровий храм), храм Фра Тінанг Пайсан Такшин – місце коронації монархів.

Відвідувачі Великого Королівського Палацу зможуть заглянути в Тронний Зал Чакрі, Тронний Зал Дусит, зал Пра Маху Монгхиен з тронем короля Рами I, Пра Сі Раттана Чеді, Бібліотеку, Мавзолей, де зберігаються кремовані останки всіх членів королівської сім'ї.

З півночі до королівської резиденції примикає найвеличніша релігійна будова Бангкока, його візитка – Храм Смарагдового Будди (Вати Фра Кео). Прикрашений витонченим ювелірним різбленням і хитромудрими настінними розписами об'єкт національної гордості тайців має в своєму розпорядженні 3 метрову статую Смарагдового Будди, виконаного з цільного шматка жадеїта. Сидячий в класичній позі на золотому вівтарі Будда, є справжньою перлиною Бангкока, притягуючою погляди численних туристів.

Трохи відрізняється від споруд Старого міста, споруджений на згадку про події 1992 року, коли цивільне суспільство вперше в історії Таїланду перемогло армію, пам'ятник Демократії (Democracy Monument).

Перейшовши на східний берег річки Чаопрайа, туристи опиняться у величезних володіннях Нового Бангкока, де бурхливими темпами розвиваються торгіві, ділові, туристичні і житлові райони столиці.

Званий по однойменній вулиці центр сучасного Бангкока – Силом, вважається найдорожчою і фешенебельною частиною нового міста, в якому в численних хмарочосах розташовуються офіси найбільших компаній.

Поряд з економічними центрами Бангкока аналогічними темпами розвивається туристичний район Сукумвіт зі всією передбаченою в цьому випадку інфраструктурою, зокрема готелями, розрахованими на відпочиваючих різного достатку. Головна вулиця кварталу, що подарувала свою назву району Сукумвіт, є широким бульваром з декількома провулками, в яких розташовуються численні бангкокські go-go бари, паби, недорогі ресторани, нічні клуби і дискотеки, що становлять конкуренцію розважальним закладам районів Патпонге, Банглампу і Тхевете.

Любителі недорогого шопінгу можуть відправитися на колоритні ринки Банглампу і Талат Банграк, Махат і Пратунам. Відвідувачі ринку Накхон Казем, так само іменованого «ринком злодіїв» попутно зможуть познайомитися з Бангкокським Чайнатауном, а візитери ринку Пахурат довідатися про культуру місцевих індусів. Прихильників недільних променадів по торгових рядах приверне розташований в парку Чатучак однойменний ринок, але всі без виключення відвідувачі Бангкока обов'язково навідаються на екзотичний плавучий ринок, де торговці, влаштувавшись в традиційних тайських човнах, продають все від прянощів до антикваріату.

Розташоване 60 км від Бангкока місто *Накхонпатхом* знайоме буддистам всього світу, які вважають своїм обов'язком відвідати місце, де розташовується якнайдавніший буддиський храм, і одночасно найвища в світі ступа Пра Патом Чеді, в якій знаходиться величезна статуя Будди.

Фанероване оранжевою плиткою 127 м надбання міста Накхонпатхом – Пра Патом Чеді відродилося завдяки зусиллям сіамського короля Монгкута, який вирішив відреставрувати ту, що піддалася перетворенням, а потім і руйнуванню з боку кхмерів, бірманців і китайців стародавню святиню.

Звівши на місці побудованого буддистами Тхеравада в V столітті храму нову ступу Пра Патом Чеді, яка з оригіналом пов'язана лише загальним місцем розташування, король подарував цій релігійній святині друге життя.

Мандрівники не буддисти, що приїжджають в місто Накхонпатхом лише з цікавості подивитися на найбільшу в світі статую Будди, після екскурсії можуть заглянути на розташований поблизу міста плавучий ринок Кхлонг Дамноен Садуак, де можна придбати на спомин найрізноманітніші товари.

Розташована в центральній частині Менамської низовини, на острові, перетнутому безліччю каналів стародавня столиця Таїланду – *Аюттхая*,

була заснована 1350 року як центр держави Аюттія, що об'єднала велику частину тайських земель і частину території сучасних М'янми, Малайзії і Камбоджі.

Чотири сторіччя накопичуючи Аюттхая свої художні цінності, зводила пишні палади і величні храми, за цей час, на який припав розквіт Тайської держави, на престолі змінилися 33 королі з різних тайських династій.

Місто з майже мільйонним населенням і це в 17 столітті, Аюттхая приваблювала своєю сяючою красою купців і мандрівників їх Голландії і Португалії, Франції і Англії, Китаю і Японії.

Проте ні висока культура, ні 6 метрові стіни зведеної в 14 столітті цегляної фортечної стіни, що мала форму неправильного овалу, не врятували Аюттхая від варварського захоплення бірманців, в 1767 році повністю поруйнували квітуче місто.

Вирвавши столицю Аюттхая з рук бірманських військ тайський воевода Пья Таксин, увійшовши до міста, знайшов в ньому лише руїни чотирьохсот храмів і розкішного королівського палацу, які, не дивлячись на свій плачевний стан, є цінними пам'ятниками культури міжнародного значення.

Проте, і те небагато, що вдалося відновити тайцям в 19 столітті в Аюттхай, приголомшує справжніх цінителів східної архітектури, адже не спроста саме тут знаходиться музей пам'ятників історії Таїланду.

За високою стіною колишніх королівських палацових воріт розкинулися руїни головного храму Аюттхай – Шрісанпхета, а поряд піднісся у всій своїй величчю реконструйований храм Віхара Пра Монгол Болхит, у внутрішньому залі якого знаходиться найбільша в світі бронзова статуя Сидячого Будди (16 м).

Майданчик перед храмом Віхара Пра Монгол Болхит – це своєрідний центр Аюттхай, в якому збираються віруючі і паломники, туристи і продавці сувенірів.

Як гранована піраміда височіє в Аюттхай що відображає традиції тайської архітектури пагода королеви Шрі Сурьятай, в якій зберігається попіл однієї з шанованих героїнь історії Таїланду.

Збережений з 16 століття і схожий на фортецю храмовий комплекс, що уникнув руйнування, Пра Міру може похвалитися 6-ти метровою 1300 літньою статуєю сидячого Будди в зеленій короні і дивовижною різьбленою дерев'яною стелею.

Крім того, приголомшливим синтезом скульптури і архітектури відрізняються такі храми Аюттхай як, Локайясундха, з кам'яною статуєю сплячого Будди, і Вет Пра Чао Пханан Чоєнг (14 в) з 19-ти метровою фігурою Будди.

У числі найвідоміших храмових комплексів можна назвати напівзруйновані На Праман (1–9 ст), Буддасаван (14 ст.), Раджапуран (15 ст.), з розписами, що збереглися, і Пра-Срісанпет (15–16 ст.) – колись найбільший храм Аюттхай, з 16-ти метровою покритою 250 кг золота скульптурою Будди, яку бірманські завойовники поспішили переплавити.

Ще однією визначною пам'яткою Аюттхаї є відреставрований Крааль Слонів, що колись використовувався як загорода для диких слонів. Це – величезне дерев'яне приміщення, побудоване з колод тиків, посаджених під нахилом 45 градусів, Крааль Слонів увінчаний спеціальним павільйоном, звідки за захоплюючим видовищем спостерігали царючі особи Аюттхаї.

Історико-культурні туристичні ресурси

У тайській архітектурі, представленій в основному монастирями, химерно поєднуються індійські і китайські елементи. Вони так само, як і скульптура, відрізняються по стилю відповідно до періоду споруди і місцевих традицій. Найяскравішим прикладом самобутньої архітектурної творчості тайців є комплекс храмів і Великого королівського палацу в Бангкоку. Будівлі, що знаходяться на території храмів, мають різну форму і значення — це звично святилища, зали для релігійних церемоній, бібліотеки і школи. Стіни можуть прикрашати сцени з епосу («Рамакиан») індуїста і зображення міфологічних тварин. У дворі монастирів часто зустрічається священне дерево Бодхи. Тут також представлені численні скульптури міфічних істот, що володіють надприродною силою і охороняють монастир.

Тайське мистецтво, головним чином скульптура і архітектура, можуть бути розділені на декілька історичних стилів: стиль Мон (6–13 ст.), Кхмерський стиль (7–13 ст.), Півострівний стиль (до 14 ст.), стиль Лань На (13–14 ст.), стиль Сукхотай (13–15 ст.), стиль Лопбурі (10–13 ст.), стиль Сапханбурі- Сангкхлабурі (13- 15 в.в.), стиль Айютхайа А (1350–1488), стиль Айютхайа В (1488–1630), стиль Айютхайа З (1630–1767) і стиль Патанакозін (з 19 століття до наших днів). Класична тайська музика і театральний танець також популярні жанри.

У Таїланді існує близько тисячі храмів або Wat. Деякі відрізняються один від одного по стилю і розміру, але згідно архітектурним принципам буддистів структури в межах храму повинні включати the Bot (ubosot) – зал для виконання релігійних церемоній; wihan – приміщення для розміщення різних зображень Буддистів і для виконання різних релігійних церемоній непрофесіоналами; Sala kapraien – є великим залом для зустрічей релігійних діячів з народом, який не використовується для релігійних послуг ; mondop – в цьому приміщенні зберігають священні писання Буддистів; chedi – приміщення для зберігання священних реліквій або зображень; ho rakang, або дзвіниця, призначається для озвучування різних етапів церемоній, і т.п. і kuti – приміщення де живуть ченці. Деякі храмові комплекси також можуть мати бібліотеку, крематорій і школу.

Храми і інші культові будівлі з внутрішнім простором представлені в Таїланді двома основними типами: центричними і базилікальними. Найбільш ширше поширений останній тип.

Таїландським храмам властиві високі, сильно профільовані цоколі, багато декоровані поліхромні наличники вікон і дверей, нерідко прикрашені мозаїкою і позолотою. Особливо характерні дахи тайських храмів. Звичайно вони мають ярусну структуру, як би з декількох двосхилих дахів одна над іншою. Часто нижні яруси дахів мають вали. Коньки дахів злегка прогнуті і нагадують бамбукові прототиби. Завершуються вони орнаментом, що нагадує голови екзотичних птахів. Найбільш декоративні частини даху – фронтон і причальні дошки, прикрашені різьбленням, позолотою і мозаїкою. Крівля покрита кольоровою, звичайно червоною і зеленою глазурованою черепицею.

Вати (Wat) це тайський храм буддиста або монастир. Звичайно це не одна будова і в більшості випадків складається з декількох будівель, святинь або пам'ятників в межах внутрішнього двору, який обнесений по периметру високою стіною. На додаток до того, щоб бути місцем, де викладалися уроки Будди, Тайські вати були традиційно школою, лікарнею, центром об'єднання і навіть місцем зустрічі для розваги.

Wat (також званий ubosoth або uposatha) – головний зал присвячений в храмі. Це місце, де нові ченці дають релігійні клятви, займаються медициною і де звичайно проходять всі релігійні церемонії.

Особливо гарно прикрашені куполи храму Смарагдового Будди в Grand Palace. Нерідко Chofahs прикрашають дзвониками, які дзвенять на вітрі.

На північному сході Таїланду на місці колишнього вулкану розкинув свої багатства історичний парк Празат Хіни Кхао, в якому розташований чудовий кхмерський храмовий комплекс Пханом Рунг.

Зведений між 10 і 13 століттями, храмовий комплекс Пханом Рунг, своєю архітектурою нагадує знаменитий ансамбль Ангкор Вет в Камбоджі і є найбільшим кхмерським пам'ятником Таїланду.

Храмовий комплекс Пханом Рунг, що складається з безлічі галерей і залів, приголомшливий своїм внутрішнім убранням ручної роботи, належить до числа шедеврів камбоджійської культури.

У церемоніальному, придворному і релігійному житті тайців музика завжди займала важливе місце. Традиційний оркестр складається з гонгів, дзвоників, струнних, ксилофонів. Для європейців тайська музика звучить досить незвично. Вона і сьогодні супроводжує важливі суспільні церемонії і вистави класичного театру.

Таїланд славиться виробами народних художніх промислів. Вони зустрічаються всюди — найбільші центри промислів в Бангкоку і Чиангмае. Таїланд — один з найбільших в Азії виробників шовкових і бавовняних виробів, меблів і різьблених дерев'яних виробів. Численні магазини пропонують кераміку, шкатулки, розписані віяла і парасольки, вироби з бронзи і латуні, тайських ляльок і т.д. В Таїланді можна знайти безліч недорогих ювелірних прикрас з срібла і традиційного для Азії «жовтого» золота з коштовними каменями (рубіни, смарагди, сапфіри).

Тайська кухня гостра, приправлена величезною кількістю часнику і соусу чилі і характерною сумішшю з соку лайма, листя лимона і свіжого коріандру. Коріння галанга, базилік, земляний горіх, сік тамаринда, імбир і кокосове молоко – теж звичні інгредієнти. Рибний соус і креветочная паста входять в багато тайських блюд, і, звичайно, майже в кожне блюдо входить мал. Основні блюда – це гаряче і кисле рибне рагу, зелений і червоний каррі, різні супи і блюда з макаронних виробів. Тайська їжа подається з безліччю приправ і соусів. Із закусок популярні смажені арахісові горіхи, курча, рубаний імбир, перець і шматочки лайма. У Таїланді неймовірну кількість найрізноманітніших фруктів, в натуральному вигляді або у вигляді соків. Сік з цукрового очерету або, якщо ви хочете що-небудь міцніше, рисова горілка – це найулюбленіші місцеві напої.

Національний Музей Таїланду. Представлені різні епохи історії і культури Таїланду. У великому залі музею знаходиться одна з трьох дорогоцінних статуй будди. Тут – Будда Сихинг.

Вати По – найбільший, старий храм Бангкока. Величезна статуя Будди, 46 м, в довжину символізує занурення Будди в нірвану. Храм Ват-По – центр національного руху за вивчення і збереження традиційної тайської медицини.

Палац Віманмек – 81 зал, в них можна вільно фотографувати. У першій половині дня можна помилуватися тайськими танцями. Недалеко знаходиться тронний зал, який звів Рамою VI.

Вати Бенгьямабопіт – зроблений з білого мармуру, типовий зразок сіамського культового мистецтва. Удосвіта монархи церемонно приймають приношення від віруючих.

Атракціони Бангкока: Залишаться задоволеними від відпочинку в Бангкоку і любителі музейних екскурсій, для яких відкривають свої двері музей Науки і музей Шовку, розташований в будинку-музеї Джима Томпсона. Цінителі тайських предметів старизни можуть заглянути у Віманмек Рояль (Vimanmek Royal Mansion), що знаходиться на Ratchawithi Rd Будинок, розкіш якого представлена як всередині, так і зовні будівлі, повністю створеної із золотого тика.

Доступними для туристів в Бангкоку будуть і тайські театри, як Кхон – спектаклі якого засновані на сюжетах з Рамакиєна, так і Лакхон, інсценуючий історії буддистів.

Масу цікавих вражень повезуть з Бангкока відвідувачі найбільшого столичного парку Люмфіні (Lumphini Park). Поряд з головним входом – спорткомплекс, де вечорами проводяться змагання команд по такро. Удосвіта тисячі китайців показують класичне мистецтво тай чи - «бій з тінню».

Також не залишаться байдужі відвідувачі величезного приміського парку Сафарі Ворлд (Safari World), складовою частиною якого є морський парк Марина (Marine Park).

Головні туристичні райони

Центральний. Туристи можуть зробити зануритися вглиб тисячолітньої історії відвідавши такі визначні пам'ятки Таїланду як історичний парк Сухотай, Лоп Бурі, Сі Сатчаналай і Аюттая. За межами історичних парків, Пра Патом Чеді в Након Патом – чарівне місце: найвища в світі статуя Будди, місце, де країна вперше стикнулася з буддизмом.

Східне узбережжя охоплює декілька провінцій — Витрат, Чантбурі, Районг. На півночі воно досягає горбів і гір, на заході і півдні доходить до Сіамської затоки і на сході до межі з Камбоджею. Сильно порізане узбережжя затоки облямоване скелястими островами, порослими лісом, а численні річки, що протікають на південь, утворюють болота мангрів. Уздовж побережжя тягнуться пляжі з білим піском. Східне узбережжя популярне насамперед завдяки курортній зоні в провінції Чон Бурі: тут розташоване найпопулярніше туристичне місто Паттайя. Проте в цьому ж регіоні в провінції Районг розташований один з найбільших в Південно-східній Азії торгових портів — Лаєм-Чабанг, і цілий ряд «зон експортного виробництва» — вільних економічних зон, в яких розмістили свої виробництва гіганти індустрії, такі, як «Мішлен», «Міцубісі», «Форд», «Дженерал Моторс» і інші. Всі підприємства в цьому районі спочатку будувалися з урахуванням екологічних потреб, і тому сусідство з промисловими об'єктами практично не відображається на курортній зоні.

Північний Таїланд. Цей район країни з його гірськими хребтами і родючими гірськими рівнинами дотепер називають Ланна по назві незалежного і могутнього королівства, що існувало тут аж до другої половини XIX століття. Топографічно північ країни і частина північного сходу — це гори (спільні з Китаєм, М'янмою і Лаосом) і гірські долини, найпівденніші з них — плато Корат на північному сході, що доходить майже до Бангкока, і займає біля третини території. Хвилеподібна поверхня плато Корат поцяткована невисокими горбами і дрібними озерами. У дощовий період значні простори тут затопляються, але в посушливу пору року цей край страждає від браку вологи. Найвищою точкою Таїланду є гора Інтханон (2595 м) в гірському масиві на західній межі. На півночі гори покриті лісами, що складаються з дерев цінних порід, а в долинах завдяки сухішому клімату і сприятливому температурному режиму удосталь вирощуються «північні» види фруктів і овочів, що не прижилися ніде більше на території країни: картопля, яблука, полуниця. Ці культури стали вирощувати тут порівняно недавно, багато в чому в результаті сумісної програми ООН і уряду Таїланду по заміні опіуму на інші види сільгосппродукції, приносячі стабільний грошовий дохід. Програма реалізується під патронажем королівської сім'ї і особисто Його Величність Пуміпона Адульядета. Тут розвинена і деревообробна і гірничодобувна промисловість, а також народні промисли і сувенірне виробництво.

Можливо комусь сподобається знайомитися з культурою просто гуляючи по вулицях містечка Чанг Май. Тут на Вати Па Пао в окрузі Чанг Фуак

(Білий Слон), наприклад, прекрасні зразки храмової архітектури Бурмезе і Шан. На південному сході старого міста знаходиться старовинний земляний фортечний вал, споруджений Чао Кавіла, воїном, який в 1776 році виїхав з Бурмезе і відновив місто, повернувши йому минулу велич. Далі на захід – знаходиться Дій Сутеп, гора названа на честь самітника, чия скромна печера знаходиться відразу над Вати Фар Тат Дій Сутеп. У Чанг Маї, Чанг Раї, Лапуне, Лампанзі, Хонг Соні Маї і Нане дуже багато храмів, де відвідувачі можуть взнати цікаві історичні факти і познайомитися з унікальною архітектурою.

Північно-східний Таїланд. Ця частина країни є гірським плато Корат, що знаходиться на висоті 300 м над рівнем моря, населене переважно етнічними лао. Через часті засухи і повені, а також через тонкий шар родючого ґрунту, це найбідніший регіон країни. Проте, він же, разом з центральними рівнинами, — рисова житниця країни, а також район, що виробляє на експорт знаменитий «жасміновий» мал. Тут, в Ісані, як інакше називається ця територія, потрібно значно більше зусиль для вирощування урожаю, ніж в центрі країни, проте в Ісані збирають два урожаї в рік, добуваючись цього інтенсивнішою працею і широким застосуванням добрив. Друге після рисівника заняття населення — розведення прісноводної риби і прісноводних креветок. У останні десятиліття в Ісані розвивається і промисловість, більше — текстильна і харчова, проте є і підприємства важкої індустрії.

Цінителі історії, можливо, вважатимуть за краще побродити серед руїн колишніх могутньої імперії кхмерів (11-12 століття). Найвідоміші пам'ятники знаходяться в Празат Хіни Фе Май, відразу за Накхоном Ратчашима, найбільшого святилища в Таїланді, виконаного з пісковика, і виконання, що зберегло класичні кхмерські риси. Найживописніший пам'ятник знаходиться в Празат Фаном Рунг в Бурі Рам. Це висока будівля, основою розташована на вершині вимерлого вулкана. Щоб відреставрувати цей пам'ятник архітектури потрібно 17 років. Південний Ісан відмічений кхмерськими усипальнями різного ступеня збереження.

Південний Таїланд. Цей регіон представлений півостровом Малакка. Берегову зону тут утворюють рівнини, а осьову частину представляють гори. Між горами знаходяться невеликі, сильно розчленовані долини. По особливостях рельєфу, клімату, а також по етнічному складу населення Східне побережжя сильно відрізняється від Західного побережжя. Воно має майже рівний і правильний контур, тут є всього лише декілька бухт, та зате багато пляжів, що тягнуться на великі відстані. Крім того, далеко в глиб півострова вдаються долини і улоговини декількох річок. На північ від Сонгкхли розташоване велике внутрішнє море-озеро Тхалелуанг. Західне побережжя півострова має менш правильні контури і сильно порізане естуаріями річок, воно також рясніє островами, але, на жаль пляжів тут мало. Гори в багатьох місцях підходять до моря, і берегова лінія, як правило, дуже вузька. Є безліч боліт магров, а побережжя річок нагадує затоплені долини. Цей регіон країни населений як власне тайцями, так і

народностями малайського походження. Велика частина півдня покрита лісистими горбами, переміжними з плантаціями тропічних фруктів і качукових дерев. З промисловості тут найбільш розвинена харчова — переробка і заморожування морепродуктів. Південь привертає значну кількість туристів: якщо підрахувати довжину всіх пляжів на відвідуваних туристами островах, то їх сумарна довжина переvalить за три тисячі кілометрів.

Обов'язково потрібно побачити Фар Бором Тат Чайя, в якому у чудовому стані збереглася справжня архітектура Шривіяя, або Вати Фра Кайо і Вати Хуа Віанг. Також стародавня архітектура з 7 по 13 століття присутня в провінції Сурат Тані Шривія — по невеликих поселеннях, розкиданих по всьому Малайському півострову від Суматри в Малайзії до південної частини Таїланду. Ці співтовариства розділили загальну культурну спадщину завдяки буддизму, торгівлі, власті і архітектура. Деякі археологи вважають, що центральним місцем Шривайї міг бути Чайя в провінції Сурат Тані, оскільки тут було знайдено багато артефактів Шривайї, а також архітектурних пам'яток.

145 км на південний схід від Бангкока розкинувся прекрасний курортний центр Таїланду — Паттайя, назва якого означає «вітер, що дме з південного заходу на північний схід на початку сезону дощів». Тут туристи можуть знайти все, що тільки побажають: оздоровчий відпочинок, пригоди, спорт, різні визначні пам'ятки і море розваг. Різні види відпочинку роблять Паттайю справжнім туристичним раєм, де весь день, від світанку до заходу, можна провести в нескінченних розвагах, або ж просто відпочити і розслабитися в тиші.

Сама назва курорту Таїланду Паттайя пішла від переходу Пхрайя Так і його послідовників з Аюттайї в Чантабурі перед падінням Королівства Аюттайї під натиском бірманських загарбників в 1767 р.

Коли армія Пхрайя Так прибула на місце, яке сьогодні є Паттаєю, вона вступила в бій з військами Най Клом, що перегороджував їй шлях. Зустрівшись лицем до лиця, Най Клом був настільки вражений величиою Пхрайя Так і строгою дисципліною в його військах, то здався йому без бою. Місце, де дві армії зустрілися один з одним, було пізніше назване Тхал Пхрайя, що означає Армія Пхрайя. Небагато пізніше воно стало Пхаттхайя, що означає «вітер, що дме з південного заходу на північний схід на початку сезону дощів». Сьогодні назва спрощена до Паттайї (або Патаяя).

Століттями Паттайя була невеликим рибальським селищем, майже відрізнаним від зовнішнього світу. Але велика зміна відбулася 29 квітня 1961 року, коли перша група, в складі приблизно 100 американських військовослужбовців, що бажали приєднатися до Війни у В'єтнамі прибули в Паттайю на відпочинок. Тепер, відпочинок в Паттайї це сотні і тисячі туристів щорічно. Паттайя стала першим і найуспішнішим курортом в Таїланді. Будь-який рівень розміщення, від розкішних готелів до бунгало і затишних гостьових будиночків — витіснили по всьому пляжу рибальські житла. Риболовецькі кораблики переробили в човни для туристів, плавців

і відпочиваючих зі всіх частин світу на цих золотих пляжах. Місця для нічних розваг також популярні серед туристів.

Екзотичний пляжний курорт приймає близько 5 мільйонів гостей щорічно. Сюди з радістю приїжджають як постійні гості, так і нові. Місто Патаяя знаходиться на східному березі, в 147 км від Бангкока, паралельно дорозі Сукхумвіт. Патаяя займає територію 208,1 км², яка розділена на 53.44 км² суші і 154.66 км² островів і моря. Її берегова зона 15 км завдовжки. Прибережна зона Патаяї в основному низька, але на півдні зустрічаються гори, а зі сходу на захід поступово знижується до моря.

З 1978 р. Паттайя знаходиться під управлінням спеціальної автономної системи. Статус міста прирівняний з муніципалітетом, керованим окремо мером Патаяї, який відповідальний за політику, організацію суспільних послуг, і управління всіма службовцями Міської Адміністрації Патаяї.

Паттайя — відомий всьому світу своїми пляжами і готельними комплексами. Тут можна відвідати заповідник слонів, тигровий зоопарк або крокодилову ферму Самутпракан, один з найкрасивіших в Південно-східній Азії Парк орхідей (Нонг Нуч) з шоу, що регулярно проводяться, «Культура і обряди Тайланду» або величезний аквапарк. Побачити світові архітектурні скарби, але в зменшеному вигляді можна на території парку Міні – сіам (більше 100 історичних пам'ятників країни в масштабі 1:25).

Постійний морський вітерець, нежаркий клімат, облямовані пальмами і кольорами чудові пляжі, маса активних розваг і разом з тим можливість для самоти – це і є Паттайя.

Розташовані на піщаній смузі південного пляжу Джомтєн і північного пляжу На-Клуа, розраховані на туристів з різним рівнем достатку, сучасні готелі Паттайя, також як і бунгало Паттайя для зручності відпочиваючих буквально вписані в тропічну рослинність, що забезпечує цілющу прохолоду.

Вийшовши з номера готелю і зробивши всього декілька кроків, туристи потрапляють до вод Сіамської затоки.

Домінуючі на курорті водні забави дають можливість відпочиваючим залучитися до азартної спортивної рибалки в Паттайя, швидкісному катанню на водних лижах і скутерах в Паттайя, захоплюючому дайвінгу в Паттайя, в ході якого можна познайомитися не тільки з екзотичними жителями підводного царства, але і досліджувати затонулі китайські джонки.

Завдяки постійним мусонам курорт є відмінним місцем для заняття незабутнім серфінгом в Паттайя.

Відвідувачі аероклубу Чонбурі зможуть зробити запаморочливі стрибки на парашуті в Паттайя, а також політати на невеликих літаках і легких аеропланах, відвідувачі гольф-клубу в Паттайя насолодяться грою на одному з кращих полів в регіоні.

Продовжити безтурботний відпочинок в Паттайя можна на Біч-Роуд, де сконцентрована різноманітність нічного життя – численні дискотеки і нічні клуби, денс-бари і ресторани, кабаре-шоу.

Туристам, що віддають перевагу сімейному відпочинку в Паттайя, слід звернути увагу на цікаві тематичні парки і прекрасні музеї, тропічні сади і парки розваги.

Відвідувачі Тигрового зоопарку в Паттайя зможуть не тільки побачити прославлених бенгальських тигрів, страусів, верблюдів, кенгуру, але і стати свідком циркової вистави, шоу з крокодилами і поросячих перегонів.

Познайомитися з тваринами і рослинним світом Таїланду можна і в красивому Тропічному саду, на території якого розташовуються два штучні озера, оранжерея орхідей, тематичні сади і невеликий зоопарк, в якому проводиться веселе шоу із слонами. Ще одним витвором, що привертає увагу туристів в Тропічному саду, є тайське національне фольклорне шоу, що знайомить мандрівників з культурою Таїланду.

Візитери Парку міліонолітніх каменів Паттайя прогуляються по алеях, прикрашених мініатюрними деревами Бонсай, дивовижними за формою кам'яними скульптурами і скам'янілостями стародавніх дерев, і відвідають цікаву крокодилову ферму.

В околицях Паттайя туристи можуть відвідати храм-музей Віхарна Сієн, Храм Вати Ян, а також прославлений Храм «Святилище Істини», в архітектурі якого присутні індійські, камбоджійські, китайські і тайські традиції архітектури.

35 км на північ від курорту Паттайя на бірюзових водах Сіамської затоки розташований напівпустинний острів Сичань. Тихий, практично безлюдний острів Сичанг, все населення якого складають митники, що служать, моряки, рибакі і сільськогосподарські робітники пропонує відпочиваючим познайомитися з своїми культурними визначними пам'ятками і насолодитися місцевим відпочинком.

Прекрасні розваги чекають туристів на численних островах Таїланду, які своєю флорою, фауною і ландшафтами заслужили пильної уваги. Крихітні острови близнята Пхи – Пхи і острів Чанг, є таким же скарбом Таїланду, як великі острови.

Найбільший острів Таїланду – Пхукет, що є самостійною провінцією, є конгломератом малайської і арабської, китайської і португальської культур, який найпрямішим чином виражений в місцевому менталітеті і архітектурі.

Сполучена з материковим Таїландом мостом, безцінна перлина Андамського моря острів Пхукет, чия назва в перекладі з малайської мови означає «гора», з кінця жовтня по квітень перетворюється на один з популярних центрів світового туризму.

Пхукет — це мекка для туристів в Таїланді. Найбільший острів країни і прекрасний курорт Андамського побережжя. Тут можна відвідати старі колоніальні будинки, китайський храм Цюї Туї, шоу «Фанта-Сі» або «Саймон-Кабаре», акваріум в Біологічному Центрі Морських Досліджень, в якому представлена флора і фауна Андамського моря, або морську плантацію перлів. Найпрекрасніші пляжі, найдорожчі і фешенебельні курорти.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алаев Э.Б.* Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М., 1983.
2. *Анучин В.А.* География, страноведение и системный подход // Вопросы географии. – М., 1981. – № 116.
3. *Анучин В.А.* Страноведение: состояние и задачи. – М., 1984.
4. *Баранский Н.Н.* Избранные труды. Становление советской экономической географии. – М., 1980.
5. *Баранский Н.Н.* Краткий очерк экономической географии. Общие понятия. Очерк мирового хозяйства. – М., 1980.
6. *Бовсунувская А. Я.* География туризма. – Донецк: ДИТБ, 2002.
7. *Бродель Ф.* Время мира. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV-XVIII вв. – М., 1992.
8. *Вацеба В. Я.* Туристичне країнознавство. – Чернівці: Рута, 2003.
9. *Весь світ в цифрах фактах: Довідник.* – К., 2001.
10. *Витвер И.А.* Избранные сочинения. – М., 1998.
11. *Грицак Ю.П.* Социально-географические типы стран. – Харьков, 1998.
12. *Гудзеляк І.І.* Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.
13. *Дахно І.І.* Країни світу: Енциклоп. довідник – К.: Мапа, 2004.
14. *Дахно І.І.* Міжнародна торгівля. – К.: МАУП, 2004.
15. *Дмитриевский Ю.Д.* Страноведение и география международного туризма. – М.: СПб, 1997.
16. *Дністрянський М.С.* Україна в політико-географічному вимірі. – Львів: ЛНУ, 2000.
17. *Дубович І. А.* Країнознавчий словник-довідник. – Львів: Ліга-прес, 2005.
18. *Економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / За ред. С.П. Кузика* – Львів: Світ, 2002.
19. *Економічна і соціальна географія світу / За ред. Є.П. Качана.* – Тернопіль, 1999.
20. *Емохонова Л.Г.* Мировая художественная культура. – М., 2001.
21. *Ильина Л.Н.* Картографирование природных ресурсов. – Новосибирск, 1982.
22. *Кастельс М.* Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. – М., 2000.
23. *Клець В. К.* Країнознавство: Курс лекцій; у 2 ч. – Д.: Арт-Прес, 1998.
24. *Колосов В.А.* Политическая география: проблемы и методология. – М., 1988.
25. *Колосов В.А., Мироненко Н.С.* Геополитика и политическая география. – М., 2001.
26. *Кондаков Н.И.* Логический словарь. – М., 1975.
27. *Країнознавство. Природно-ресурсний потенціал країни.* — Львів: Вид-во ЛКА, 2005.

28. Країнознавство. Систематизація країн світу. — Львів: Вид-во ЛКА, 2006.
29. *Лагутенко Б.Т.* Страноведение. — М., 1998.
30. *Лаппо Г.М.* Города на пути в будущее. — М., 1987.
31. *Лаппо Г.М.* География городов. — М., 1997.
32. *Лешицкий С.* Понятие фактора пространства и его роль в современном хозяйстве // Региональные проблемы и территориальное планирование в социалистических странах Европы. — М., 1976.
33. *Маергойз И.М.* Методика мелкомасштабных экономико-географических исследований. — М., 1981.
34. *Максаковский В.П.* Всемирное культурное наследие. — М., 2000.
35. *Максаковский В.П.* Историческая география мира. — М., 1999.
36. Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю. Римаренка. — К., 1996.
37. *Масляк П.О., Дахно І.І.* Економічна і соціальна географія світу. — К.: Вежа, 2004.
38. *Масляк П.О.* Країнознавство: Підручник. — К.: Знання, 2008.
39. *Машбиц Я.Г.* Комплексное страноведение. — Москва; Смоленск, 1998.
40. Методика страноведческого исследования (Экономическая и социальная география) / Под ред. Н.С. Мироненко— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1993.
41. *Мечников Л.* Цивилизация и великие исторические реки. — М., 1995.
42. *Минц А.А.* Экономическая оценка естественных ресурсов. — М., 1972.
43. *Мироненко Н.С.* Страноведение: Теория и методы: Учеб. пособие. — М.: Аспект Пресс, 2001.
44. *Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т.* Рекреационная география. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981.
45. *Мірошник Г. О.* Країнознавство — Х.: Основа, 2006.
46. Народы и религии мира: Энциклопедия / Ред. В.А. Тишков. — М.: БРЭ, 1998.
47. *Олійник Я., Степаненко А.* Вступ до соціальної географії. — К., 2000.
48. *Перцик Е.Н.* География городов мира. — М., 1999.
49. *Преображенский В.С.* Поиск в географии. — М., 1986.
50. *Приваловская Г.А., Рунова Т.Г.* Территориальная организация промышленности и природные ресурсы СССР. — М., 1980.
51. *Прохоренко И.Л.* Понятие границы в современной геополитике // Геополитика: теория и практика. — М., 1993.
52. *Ровенчак І.І.* Типологія країн світу. — Львів, 1998.
53. *Рожков С.С.* Динамика империй. — К.: Ин-т физики АН Украины, 1993.
54. *Росанов А.А., Саакянц Р.Г.* География туризма: Учеб. пособие. — 3-е изд. — М.: Сов. спорт, 2004. — 464 с.
55. *Ростов Є.Ф.* Економіка країн світу: Довідник. — К., 1998.
56. *Соколенко С.І.* Глобалізація і економіка України. — К.: Логос, 1999.
57. *Сорокин П.* Общие принципы цивилизационной теории и ее критика // Сравнительное изучение цивилизаций. — М., 1998.
58. Страны и народы. Австралия и Океания. Антарктида. — М.: Мысль, 1981.

Список рекомендованої літератури

59. Страны и народы. Америка. Общий обзор. Северная Америка. – М.: Мысль, 1980.
60. Страны и народы. Африка. Общий обзор. Северная Африка. – М.: Мысль, 1982.
61. Страны и народы. Восточная Европа. – М.: Мысль, 1980.
62. Страны и народы. Восточная и Центральная Азия. – М.: Мысль, 1980.
63. Страны и народы. Западная Европа. – М.: Мысль, 1979.
64. Страны и народы. Зарубежная Азия. Общий обзор. Юго-Западная Азия. – М.: Мысль, 1979.
65. Страны и народы. Южная Европа. – М.: Мысль, 1983.
66. *Сухоруков В.Д.* Теория геопространственных систем. – Смоленск, 2000.
67. *Тойнби А.* Цивилизация перед судом истории. – М.: СПб, 1995.
68. *Тойнби А.* Постижение истории. – М., 1996.
69. *Топчієв О.Г.* Основи суспільної географії. – Одеса, 2001.
70. *Тугаринов В.П.* Человек и природа. – М., 1978.
71. *Фрай С.П.* Всемирная история. – М., 1999.
72. *Хаггет П.* География: синтез современных знаний. – М., 1979.
73. *Хаггет П.* Пространственный анализ в экономической географии. – М., 1968.
74. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций // Полис. – 1994. – №1.
75. *Хатунцев С.В.* Новый взгляд на развитие цивилизаций и таксономию культурно-исторических общностей // Цивилизационный поход к истории: проблемы и перспективы развития. – Воронеж, 1994.
76. *Хорев Б.С.* Проблемы городов. – М., 1971.
77. *Чаморро С.М.* Общее и особенное в развитии политической и правовой культуры обществ Запада, Востока и России. – М., 1998.
78. *Шаблій О.І.* Математичні методи в соціально-економічній географії. – Львів, 1994.
79. *Шаблій О.І.* Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів, 2001.
80. *Шаблій О.І.* Основи загальної суспільної географії: Підручник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003.
81. *Шпенглер О.* Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. – М., 1993.
82. *Юрківський В.М.* Країни світу. Економічна і соціальна географія. – К., 1998.
83. *Юрківський В.М.* Країни світу. – К.: Либідь, 2001.
84. *Яценко Б.П.* Політична географія. – К.: НАНУ, 2005.
85. *Braudel F.* History of Civilization. – N.Y., 1994.
86. *Brown E.* Geography: yesterday and tomorrow. – N.Y., 1978.
87. *Minshull R.* Regional geography: Theory and Practice. – London, 1967.
88. *Wallerstein I.* Geopolitics and Geoculture. Essays on the Changing World-System. – Cambridge, 1992.

ЗМІСТ

ЧАСТИНА I	3
1. Предмет, метод та завдання країнознавства	4
1.1. Методологічні основи предмета науки	4
1.2. Найбільші зарубіжні школи географії країнознавства ...	8
1.3. Наукові принципи країнознавства	10
1.4. Країнознавствов системі географічних і суміжних наук	14
Контрольні запитання	15
2. Глобальні просторові структури і країнознавство	17
2.1. Тенденції глобального розвитку	17
2.2. Цивілізаційний підхід	18
2.3. Теоретичні проблеми цивілізаційного підходу	20
2.4. Цивілізації світу	22
2.5. Геоекономічна структура світу та завдання країнознавства ...	27
Контрольні запитання і завдання	30
3. Територія в країнознавстві	31
3.1. Простір, територія в географії	31
3.2. Склад території країни	34
3.3. Параметри території країни	38
3.4. Внутрішній поділ країн	44
Контрольні запитання і завдання	47
4. Географічне положення країни	49
4.1. Визначення поняття географічного положення	49
4.2. Методичні основи вивчення географічного положення країни .	52
4.3. Властивості географічного положення країни	54
Контрольні запитання і завдання	59
5. Природа країни	60
5.1. Основні поняття	60
5.2. Оцінка природних умов і ресурсів	61
5.3. Методичні основи оцінки природи в країнознавстві	63
5.4. Вивчення ступеня і характеру освоєння природи країни	67
5.5. Рельєф	68
5.6. Клімат	71
5.7. Води Світового океану і суходолу	76
5.8. Природні зони, рослинний і тваринний світ	80
Контрольні запитання і завдання	82
6. Розселення населення	84
6.1. Поняття розселення. Види поселень	84
6.2. Методи дослідження мережі розселення країни	88
6.3 Методи аналізу територіальної організації систем розселення країни	91
6.4. Опорний каркас розселення країни	94

Контрольні запитання і завдання	96
7. Народонаселення країни	97
7.1. Методика дослідження населення країни	97
7.2. Основні поняття	99
7.3. Методика вивчення народів	104
7.4. Расовий склад населення	106
7.5. Етнічний і мовний склад населення	108
7.5. Релігійний склад населення	114
Контрольні запитання і завдання	118
8. Інфраструктура в країнознавстві	119
8.1. Економічна сутність і зміст інфраструктури	119
8.2. Підходи до вивчення інфраструктури в країнознавстві	122
Контрольні запитання і завдання	125
9. Порівняння і типологія в країнознавстві	126
9.1. Сутність і основні правила наукового порівняння	126
9.2. Порівняльний метод у країнознавстві	127
9.3. Сутність і правила класифікації та типології країн світу	129
9.4. Особливості типології в країнознавстві	131
Контрольні запитання і завдання	133
10. Політична карта світу	135
10.1. Держава і країна. Форми правління та адміністративно-територіального устрою	135
10.2. Етапи формування політичної карти світу. Типи країн	140
10.3. Міжнародні (міждержавні) організації	147
Контрольні запитання і завдання	154
ЧАСТИНА II	155
Німеччина	156
Китай	185
Чехія	225
Фінляндія	252
Індія	274
Італія	306
Японія	331
Кіпр	367
Португалія	394
Словаччина	411
Іспанія	442
Швеція	481
Таїланд	499
Список рекомендованої літератури	523

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Марта Пилипівна МАЛЬСЬКА
Наталія Володимирівна АНТОНЮК
Юрій Степанович ЗАНЬКО
Наталія Михайлівна ГАНИЧ

КРАЇНОЗНАВСТВО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

ПІДРУЧНИК

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Центр учбової літератури»

Керівник видавничих проєктів – Сладкевич Б. А.

Підписано до друку 04.08.2011. Формат 60х84^{1/16}
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура PetersburgCTT.
Умовн. друк. арк. 29,7.

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: www.cul.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2458 від 30.03.2006